

Arhivi

*Zbornik ob osemdesetletnici
Petra Ribnikarja*

arhivi

UDK 930.25 (497.12) (05)

UDC 930.25 (497.12) (05)

ISSN 0351-2835

Glasilo Arhivskega društva in arhivov Slovenije

Zeitschrift des Archivvereins und der Archive Sloweniens

Gazzetta dell'Associazione archivistica e degli archivi in Slovenia

The Gazette of the Archival Association and Archives of Slovenia

© 2005 Arhivsko društvo Slovenije

Izdalo in založilo Arhivsko društvo Slovenije

Uredništvo: Zvezdarska 1, p. p. 21, SI-1127 Ljubljana

telefon: (01) 241 42 00

telefaks: (01) 241 42 69

e-pošta: matevz.kosir@gov.si, jure.volejak@gov.si

http://www.arhivsko-drustvo.si/publikacije/ads__publikacije.htm

Glavni in odgovorni urednik: dr. Matevž Košir (Ljubljana)

Pomočnik glavnega in odgovornega urednika: Jure Volčjak (Ljubljana)

Tehnična urednica: Tatjana Šenk (Ljubljana)

Uredniški odbor: Zdenka Bonin (Koper), dr. Boris Golec (Ljubljana), Marija Hernja Masten (Ptuj), Jozo Ivanovič (Zagreb), Andrej Nared (Ljubljana), dr. Alfred Ogris (Celovec), Blaž Otrin (Ljubljana), mag. Slavica Tovšak (Maribor), Ivanka Uršič (Nova Gorica), dr. Ivanka Zaje - Cizelj (Celje), Barbara Žižmund (Ljubljana)

Redakcija te številke je bila zaključena 14. 11. 2005

Revija izhaja dvakrat letno. Cena posamezne številke je 3000 SIT.

Lektorica: Eva Blumauer

Prevodi: Nataša Bižal-Plaustejner (angleščina), Wolfgang Zitta (nemščina), Anna Nizza (italijanščina)

Fotografska dela: Borut Jurca, Tatjana Rodošek, Dragica Kokalj

UDK: Tina Puhan

Izdajo so omogočili: Ministrstvo za kulturo, Agencija za raziskovalno dejavnost RS in Arhivsko društvo Slovenije

Poslovni račun: NLB d. d. Ljubljana, 02083-0019446150

Računalniški prelom in oblikovanje: Franc Čuden, MEDIT d. o. o., Notranje Gorice

Tisk: Grafika - M s. p.

Naklada: 500 izvodov

Na naslovnici: Cesar Friderik III. izboljša kranjski deželni grb. (ARS, AS 1063, Zbirka listin, št. 716)

Na predhodni strani: Prešernov trg pozimi, januar 2004. (Foto: Tatjana Rodošek)

arhivi

Zbornik ob osemdesetletnici Petra Ribnikarja

Glasilo Arhivskega društva in arhivov Slovenije
Letnik 28, št. 2 *Ljubljana 2005*

KAZALO

ČLANKI IN RAZPRAVE

Marija Oblak Čarni , Ob osemdesetletnici Petra Ribnikarja	133
Bibliografija Petra Ribnikarja	137
Walter Brunner , Božje sodbe v prostoru jugovzhodnih Alp	141
Ignacij Voje , Oskrba Dubrovnika z žitom v 14. stoletju	147
Stanislav Južnič , Močnikova disertacija (ob 165. obletnici Močnikove promocije)	153
France Kresal , Stanovanjska zaščita po prvi svetovni vojni v Sloveniji	165
Ivan Nemanič , Pomembni možje rodovine Režek s Krašnjega Vrha	175
Metka Bukošek , Zemljiška knjiga od začetka do danes	183
Metka Bukošek , Sodišča med nemško okupacijo Spodnje Štajerske (1941–1945)	201
Janez Kopač , Kraji in občine kot upravnoteritorialne enote 1945–1955	205
Milica Trebše Štolfa , Dolga pot "Mrs. John Brown" do "Mrs. Jane Brown" v Kanadi	213
Lojz Teršan , Varuhi slovenskih filmov	221

IZ PRAKSE ZA PRAKSO

Vladimir Žumer , Navodilo za določanje rokov hranjenja dokumentarnega gradiva organov javne uprave	223
Jolanda Fon , Dostop do informacij javnega značaja	235

IZ ARHIVSKIH FONDOV IN ZBIRK

Boris Golec , Ljubljansko škofijsko gospostvo (Pfalz) – zakladnica slovenskih sodnih priseg (1752–1811)	239
Andrej Nared , Sezname kranjskega plemstva in kranjskih deželnih stanov	313
Vojko Pavlin , Goriška bratovščina sv. Nikolaja in njen urbar iz leta 1520	335
p. Marjan Vogrin , Podeželje še vedno hrani dragocenosti – "Tri lepe molitve"	347
Ivanka Zajc-Cizelj , Narodna čitalnica v Celju 1862–1927	353
Maja Gombač , Pomladna moda. Alojzij Paulin in prvi slovenski reklamni modni film	375
Mojca Horvat , Gradivo o kočevskih Nemcih v privatnem fondu Herberta Otterstädta	381
Metka Gombač , Otroci v italijanskih koncentracijskih taboriščih 1942–1943	389
Mateja Jeraj, Jelka Melik , Slovenija in Slovenci v britanskem arhivu – malo drugače	395

O DELU ARHIVSKEGA DRUŠTVA SLOVENIJE

Poročilo o delu Arhivskega društva Slovenije v letu 2005 (Mira Hodnik)	405
22. zborovanje Arhivskega društva Slovenije, Murska Sobota, 12.–14. oktober 2005 (Andrej Nared)	406
75. nemško arhivsko zborovanje, Stuttgart, 27.–30. september 2005 (Mira Hodnik, Sonja Anžič)	409
24. zborovanje avstrijskih zgodovinarjev in 32. srečanje avstrijskih arhivskih delavcev, Innsbruck, 19.–23. september 2005 (Andrej Hozjan)	411
II. kongres hrvaških arhivistov, Dubrovnik, 25.–27. oktober 2005 (Andrej Nared)	412
18. mednarodno posvetovanje "Arhivska praksa 2005", Tuzla, 29.–30. september 2005 (Bojan Himmelreich)	414
Zborovanje madžarskih arhivistov v Egerju, 22.–24. avgust 2005 (Polona Mlakar)	415

O DELU ARHIVOV IN ZBOROVANJIH

100-letnica slovenskega filma in 61. kongres Mednarodnega združenja filmskih arhivov in kinotek (FIAF) v Ljubljani (Vladimir Sunčič)	417
Stari arhivi – nove tehnologije, Dunaj/Göttweig, 19.–22. oktober 2005 (Jure Volčjak)	419

OCENE IN POROČILA O PUBLIKACIJAH IN RAZSTAVAH***PUBLIKACIJE***

Aleksander Žižek, Karel VI. potrdi celjske mestne svoboščine (Suzana Felicija Bratož)	423
Danijela Juričić Čargo, Lilijana Žnidaršič Golec, Vodnik po urbarjih Arhiva Republike Slovenije (Jurij Šilec)	424
Darko Darovec, Davki nam pijejo kri. Gospodarstvo severozahodne Istre v novem veku v luči beneške davčne politike (Maja Gombač)	425
Slovenska mesta skozi čas (Boris Golec)	426
Dr. Fran Viljem Lipič, Osnovne značilnosti dipsobiostatike (Grundzuge zur Dipsobiostatik), oziroma predstavitev posledic zlorabe alkohola (Aleksandra Serše)	427
Andrej Pančur, V pričakovanju stabilnega denarnega sistema (Bojana Aristovnik)	429
Mateja Jeraj, Slovenke na prehodu v socializem (Maja Gombač)	430

TUJI ČASOPISI IN REVIIJE

La gazette des archives št. 174–175 (1996) (Polona Mlakar)	433
Der Archivar (Sonja Anžič)	433

OSEBNE VESTI

In memoriam Dragica Černec (Jedert Vodopivec, Irena Kavs in Blanka Avguštin-Florjanovič)	437
--	-----

NOVE PRIDOBITVE ARHIVOV V LETU 2004	439
--	-----

BIBLIOGRAFIJA ARHIVSKIH DELAVCEV V LETU 2004	445
---	-----

INHALTVERZEICHNIS**INDICE****INDEX****AUFSÄTZE UND ABHANDLUNGEN****ARTICOLI E TRATTATI****ARTICLES AND PAPERS**

Marija Oblak Čarni,	Zum 80. Geburtstag von Peter Ribnikar 133 <i>In occasione degli ottanta anni di Peter Ribnikar</i> On the eightieth birth anniversary of Peter Ribnikar
Bibliographie von Peter Ribnikar 137 <i>Bibliografia di Peter Ribnikar</i> The bibliography of Peter Ribnikar	
Walter Brunner,	Gottesurteile im südöstlichen Alpenraum 141 <i>I giudizi divini nello spazio delle Alpi sudorientali</i> God's Judgements in the region of the South Eastern Alps
Ignacij Voje,	Die Versorgung Dubrovniks mit Getreide im 14. Jahrhundert 147 <i>L'approvvigionamento di grano a Dubrovnik nel XIV secolo</i> The purveyance of Dubrovnik with cereals in the 14 th century
Stanislav Južnič,	Die Dissertation von Franc Močnik (anlässlich seiner Promotion vor 165 Jahren) 153 <i>La dissertazione di Močnik (in occasione dei 165 anni della promozione di Močnik)</i> Močnik's dissertation (on the 165 th anniversary of Močnik's conferment of a doctor's degree)
France Kresal,	Wohnungsschutz nach dem Ersten Weltkrieg in Slowenien 165 <i>La tutela della casa in Slovenia dopo la prima guerra mondiale</i> The housing protection after World War One in Slovenia
Ivan Nemanič,	Bedeutende Männer der Familie Režek aus Krašnji Vrh 175 <i>Gli uomini autorevoli della famiglia Režek di Krašnji Vrh</i> The important members of the Režek family from Krašnji Vrh
Metka Bukošek,	Das Grundbuch von den Anfängen bis heute 183 <i>Il libro catastale dagli inizi ad oggi</i> The Land register from its beginnings to this day
Metka Bukošek,	Die Gerichte während der deutschen Okkupation der Untersteiermark (1941–1945) 201 <i>I Tribunali durante l'occupazione tedesca della Stiria inferiore (1941–1945)</i> The courts during the German occupation of Lower Styria (1941–1945)
Janez Kopač,	Orte und Gemeinden als territoriale Verwaltungseinheiten 1945–1955 205 <i>Località e comuni nel ruolo di unità amministrative territoriali negli anni 1945–1955</i> The villages/places and municipalities as administrative territorial units 1945–1955
Milica Trebše Štolfa,	Der lange Weg von "Mrs. John Brown" zu "Mrs. Jane Brown" in Kanada 213 <i>Il lungo cammino da "Mrs. John Brown" a "Mrs. Jane Brown" in Canada</i> The long way from "Mrs. John Brown" to "Mrs. Jane Brown" in Canada
Lojz Teršan,	Hüter der slowenischen Filme 221 <i>I tutori dei film sloveni</i> The guardians of the Slovene films

AUS DER PRAXIS FÜR DIE PRAXIS**DALLA PRASSI PER LA PRASSI****FROM EXPERIENCE FOR PRACTICAL WORK**

Vladimir Žumer,	Anleitung zur Bestimmung der Fristen zur Aufbewahrung von Schriftgut der Organe der öffentlichen Verwaltung 223 <i>Indicazioni per determinare i tempi di conservazione del materiale documentario degli organi dell'amministrazione pubblica</i> The guidelines for determining the time limits for keeping the documentary material of the public administration agencies
-----------------	---

Jolanda Fon,	Der Zugang zu Informationen mit öffentlichem Charakter 235 <i>Accesso alle informazioni di interesse pubblico</i> The access to the information of public character
--------------	---

**AUS ARCHIVBESTÄNDEN UND SAMMLUNGEN
DAI FONDI ARCHIVISTICI E DALLE RACCOLTE
FROM THE FUNDS AND COLLECTIONS OF THE ARCHIVES**

Boris Golec,	Die Bischofspfalz in Ljubljana – Fundgrube slowenischer Gerichtseide (1752–1811) 239 <i>La signoria vescovile di Lubiana (Pfalz) – un patrimonio di giuramenti giudiziari sloveni (1752–1811)</i> The Ljubljana diocesan seigneurie (Pfalz) – the treasury of Slovene judicial oaths (1752–1811)
Andrej Nared,	Verzeichnisse des Krainer Adels und der Krainer Landstände 313 <i>Elenchi della nobiltà carniolana e degli Stati Provinciali della Carniola</i> The lists of the Carniolan nobility and the Carniolan provincial States
Vojko Pavlin,	Die Görzer Bruderschaft des hl. Nikolaus und ihr Urbarium aus dem Jahr 1520 335 <i>La confraternita goriziana di S. Nicolò e il suo urbario del 1520</i> Gorizia St. Nicholas brotherhood and their register of land property from the year 1520
p. Marjan Vogrin,	Auf dem Land werden noch immer Kostbarkeiten aufbewahrt – "Drei schöne Gebete" 347 <i>p. Marjan Vogrin, La campagna conserva ancora dei tesori – "Tri lepe molitve" (Tre belle preghiere)</i> The countryside still keeps the valuable things – "Three beautiful prayers"
Ivanka Zajc-Cizelj,	Der slowenische Kulturverein in Celje 1862–1927 353 <i>La sala popolare di lettura a Celje negli anni 1862–1927</i> The National Readership Society in Celje from 1862 to 1927
Maja Gombač,	Frühjahrsmode. Alojzij Paulin und der erste slowenische Werbefilm für Mode 375 <i>La moda primaverile. Alojzij Paulin e il primo film pubblicitario sloveno di moda</i> The spring fashion. Aloysius Paulin and the first Slovene fashion publicity film
Mojca Horvat,	Archivgut über die Deutschen aus Kočevje im privaten Bestand von Herbert Otterstädt 381 <i>Materiale sui tedeschi del Kočevje nel fondo privato di Herbert Otterstädt</i> The archival material of the Gottscheer Germans in the private funds of Herbert Otterstädt
Metka Gombač,	Kinder in den italienischen Konzentrationslagern 1942–1943 389 <i>I bambini nei campi di concentramento italiani negli anni 1942–1943</i> The children in the Italian concentration camps 1942–1943
Mateja Jeraj, Jelka Melik,	Slowenien und die Slowenen im britannischen Archiv – etwas anders 395 <i>La Slovenia e gli sloveni nell'archivio britannico – in modo un po' diverso</i> Slovenia and Slovenes in British archives – from a slightly different point of view

**TÄTIGKEITSBERICHTE DES SLOWENISCHEN ARCHIVVEREINS
SUL LAVORO DELLA SOCIETA' ARCHIVISTICA SLOVENA
ABOUT THE WORK OF THE ARCHIVAL ASSOCIATION OF SLOVENIA**

Tätigkeitsbericht des Slowenischen Archivvereins für das Jahr 2005 (Mira Hodnik) 405 <i>Relazione sul lavoro della Società archivistica slovena nel 2005</i> The report on the work of the Archival Association of Slovenia in the year 2005
22. Tagung des Slowenischen Archivvereins, Murska Sobota, 12.–14. Oktober 2005 (Andrej Nared) 406 <i>Il XXII convegno della Società archivistica slovena, Murska Sobota, dal 12 al 14 ottobre 2005</i> The 22 nd convention of the Archival Association of Slovenia, Murska Sobota, 12 th to 14 th October 2005
75. Deutsche Archivtagung, Stuttgart, 27.–30. September 2005 (Mira Hodnik, Sonja Anžič) 409 <i>Il LXXV convegno archivistico tedesco, Stoccarda, dal 27 al 30 settembre 2005</i> The 75 th German archival convention, Stuttgart, 27 th to 30 th September 2005

24. Tagung der österreichischen Historiker und 32. Treffen der österreichischen Archivare, Innsbruck, 19.–23. September 2005 (Andrej Hozjan)	411
<i>Il XXIV convegno degli storici austriaci e il XXXII incontro degli impiegati archivistici austriaci, Innsbruck, dal 19 al 23 settembre 2005</i>	
The 24 th convention of Austrian historians and the 32 nd meeting of Austrian archives workers, Innsbruck, 19 th to 23 rd September 2005	
II. Kongress der kroatischen Archivare, Dubrovnik, 25.–27. Oktober 2005 (Andrej Nared)	412
<i>Il II congresso degli archivisti croati, Dubrovnik, dal 25 al 27 ottobre 2005</i>	
The 2 nd congress of Croatian archivists, Dubrovnik, 25 th to 27 th October 2005	
18. Internationale Beratung "Archivpraxis 2005", Tuzla, 29.–30. September 2005 (Bojan Himmelreich)	414
<i>La XVIII consultazione internazionale "Prassi archivistica 2005", Tuzla, dal 29 al 30 settembre 2005</i>	
The 18 th international consultation "Archival practical work 2005", Tuzla, 29 th to 30 th September 2005	
Tagung der ungarischen Archivare, Eger, 22.–24. August (Polona Mlakar)	415
<i>Convegno degli archivistici ungheresi a Eger, dal 22 al 24 agosto 2005</i>	
The convention of Hungarian archivists in Eger, 22 nd to 24 th August 2005	

**TÄTIGKEITSBERICHTE DER ARCHIVE UND KONFERENZEN
SUL LAVORO DEGLI ARCHIVI E I CONVEGNI
ABOUT THE WORK OF THE ARCHIVES AND CONVENTIONS**

100-Jahr-Feier des slowenischen Films und 61. Kongress der Internationalen Vereinigung der Filmarchive und Kinotheken (FIAF) in Ljubljana (Vladimir Sunčič)	417
<i>I 100 anni del film sloveno e il LXI congresso della Federazione Internazionale Archivi Film (FIAF) a Lubiana</i>	
The 100 th anniversary of Slovene film and the 61 st congress of the International Association of Film Archives and Cinemateques (FIAF) in Ljubljana	
Alte Archive – neue Technologien, Wien/Göttweig, 19.–22. Oktober 2005 (Jure Volčjak)	419
<i>Vecchi archivi – nuove tecnologie, Vienna/Göttweig, dal 19 al 22 ottobre 2005</i>	
The old archives – the new technologies, Vienna/Göttweig, 19 th to 22 nd October 2005	

**REZENSIONEN UND BERICHTE ÜBER PUBLIKATIONEN UND AUSSTELLUNGEN
VALUTAZIONI E RAPPORTI SULLE PUBBLICAZIONI E SULLE MOSTRE
THE EVALUATIONS AND REPORTS OF THE PUBLICATIONS AND EXHIBITIONS**

**PUBLIKATIONEN
PUBBLICAZIONI
PUBLICATIONS**

Aleksander Žižek, Karel VI. potrdi celjske mestne svoboščine (Suzana Felicija Bratož)	423
Danijela Juričić Čargo, Lilijana Žnidaršič Golec, Vodnik po urbarjih Arhiva Republike Slovenije (Jurij Šilc)	424
Darko Darovec, Davki nam pijejo kri. Gospodarstvo severozahodne Istre v novem veku v luči beneške davčne politike (Maja Gombač)	425
Slovenska mesta skozi čas (Boris Golec)	426
Dr. Fran Viljem Lipič, Osnovne značilnosti dipsobiostatike (Grundzuge zur Dipsobiostatik), oziroma predstavitev posledic zlorabe alkohola (Aleksandra Serše)	427
Andrej Pančur, V pričakovanju stabilnega denarnega sistema (Bojana Aristovnik)	429
Mateja Jeraj, Slovenke na prehodu v socializem (Maja Gombač)	430

**AUSLÄNDISCHE ZEITUNGEN UND ZEITSCHRIFTEN
GIORNALI STRANIERI E RIVISTE
FOREIGN NEWSPAPERS AND MAGAZINES**

La gazette des archives št. 174–175 (1996) (Polona Mlakar)	433
Der Archivar (Sonja Anžič)	433

PERSÖNLICHES
NOTIZIE PERSONALI
PERSONAL NEWS

In memoriam von Dragica Černec (Jedert Vodopivec, Irena Kavš und Blanka Avguštin-Florjanovič) 437
In memoriam Dragica Černec
In memoriam Dragica Černec

NEUERWERBUNGEN DER ARCHIVE IM JAHR 2004 439
NUOVE ACQUISIZIONI DEGLI ARCHIVI NEL 2004
NEW ACQUISITIONS OF THE ARCHIVES IN THE YEAR 2004

BIBLIOGRAPHIE DER ARCHIVARE IM JAHR 2004 445
BIBLIOGRAFIA DEGLI IMPIEGATI ARCHIVISTICI NEL 2004
THE BIBLIOGRAPHY OF THE ARCHIVAL WORKERS IN THE YEAR 2004

Navodila avtorjem prispevkov za ARHIVE

1. ARHIVI, Glasilo Arhivskega društva in arhivov Slovenije so osrednja slovenska arhivska revija, ki spremlja širok spekter arhivskih vprašanj. V njej objavljamo prispevke s področja arhivistike, (upravne) zgodovine, zgodovinskih pomožnih ved, vede o virih, arhivske teorije in prakse ter vsakdana slovenskih arhivov.
2. Prispevke sprejema uredništvo na naslov: Uredništvo Arhivov, Arhivsko društvo Slovenije, Zvezdarska 1, 1000 Ljubljana; tel. (01) 24 14 247, e-pošta: jure.volcjak@gov.si.

Pri tem prosimo, da se držite sledečih navodil:

- ☞ Prispevki morajo biti oddani v dvojni obliki: v elektronski obliki in odtisnjeni na papir (razmik 1,5 vrstice).
- ☞ Prispevki za rubrike *Članki in razprave*, *Iz prakse za prakso* in *Iz arhivskih fondov in zbirk* naj obsegajo do 1,5 avtorske pole (24 standardnih strani), za ostale rubrike pa pol avtorske pole (8 strani).
- ☞ Prispevki za rubrike *Članki in razprave*, *Iz prakse za prakso* in *Iz arhivskih fondov in zbirk* morajo obvezno vsebovati izvleček v obsegu do 250 besed in ključne besede, primerne za indeksiranje.
- ☞ Avtor naj navede svoj polni naslov, naziv oz. poklic, delovno mesto in naslov ustanove, kjer je zaposlen, tel. številko in e-pošto.
- ☞ Slikovno gradivo (fotografije, mikrofilmski posnetki, skenirano gradivo, izjemoma tudi dobre fotokopije) mora biti obvezno priloženo posebej. Slikovno gradivo naj bo označeno s številko podnapisa.
- ☞ Uredništvo ima pravico prispevke jezikovno lektorirati; lektorske popravke navadno vnesejo avtorji sami. Korekture načeloma opravi uredništvo.
- ☞ Prispevkov ne vračamo; o zavrnjenih prispevkih avtorje obvestimo.
- ☞ Avtorje prosimo, da upoštevajo zgornja navodila. Ob morebitnih nejasnostih je uredništvo na voljo za pojasnila.

Ljubljana, 1. 12. 2005

Uredništvo Arhivov

UDK 929 Ribnikar P.
Prejeto: 11. 11. 2005

Ob osemdesetletnici Petra Ribnikarja

MARIJA OBLAK ČARNI

direktorica Arhiva Republike Slovenije v pokoju, Brdnikova ulica 34a, SI-1000 Ljubljana

Arhivski svetnik Peter Ribnikar je bil rojen 30. julija 1925 v Retnjah pri Križah v občini Tržič na Gorenjskem. Osnovno šolo je obiskoval v Križah, gimnazijo pa v Kranju, kjer je leta 1945 maturiral. Nato je študiral na Filozofski fakulteti v Ljubljani zgodovino in geografijo ter leta 1951 diplomiral. Leta 1950 je obiskoval osemmesečni arhivski tečaj, ki ga je v Dubrovniku pripravil tamkajšnji inštitut za zgodovino Jugoslovanske akademije znanosti in umetnosti. Po končanem tečaju se je zaposlil v Osrednjem državnem arhivu Slovenije, današnjem Arhivu Republike Slovenije, kjer je delal do upokojitve leta 1988. Leta 1953 je opravil arhivski strokovni izpit, leta 1963 mu je komisija pri Republiškem sekretariatu za kulturo SRS dodelila naziv višji arhivist, leta 1975 pa je postal arhivski svetnik. Leta 1988 se je upokojil kot pomočnik direktorja republiškega arhiva. Je prvi prejemnik Aškerčevega priznanja.

Peter Ribnikar je pričel z delom v arhivu v času, ko je bila njegova glavna naloga reševati arhivsko gradivo pred uničenjem in izgubo. Zato se je spočetka posvečal predvsem problemu zunanje službe. Poleg zavarovanja arhivskega gradiva je bilo potrebno nadzorovati njegovo škrtiranje, ki je bilo pogosto prekomerno in škodljivo. To je bila posledica številnih reorganizacij upravnih organov in drugih ustvarjalcev arhivskega gradiva, pa tudi velikega pomanjkanja osnovnih surovin (starega papirja) in vojne nevarnosti (tržaška kriza). Delo na zavarovanju gradiva je bilo v tem času izredno težko in odgovorno. Lahko trdimo, da sta se ob tem delu oblikovala Ribnikarjev izjemen posluh za vrednotenje arhivskih dokumentov in tudi privrženost temu delu, ki ga je opravljal do svoje upokojitve ter ga s krajšo prekinitvijo tudi vodil.

Do leta 1953 je Peter Ribnikar največ časa posvetil prevzemanju arhivskega gradiva ukinjenih upravnih uradov in preseljevanju arhivskega gradiva Osrednjega državnega arhiva. Ta se je leta 1953 selil dvakrat. Najprej iz Narodnega muzeja v Kazino na Kongresnem trgu, od koder se je moral še isto leto umakniti Ljudski skupščini in se preseliti v Virantovo hišo na Levstikovem trgu. Po opravljenem strokovnem izpitu in selitvah je opravljal tudi druga dela v arhivu.

Urejal in popisoval je gradivo od 16. stoletja do povojnega časa. Tako graščinske fonde: Bled, Polhov Gradec, Ostrovico, Kočo vas, Snežnik, Kolovec, zbirko zapuščinskih inventarjev od 16. do 19. stoletja, zbirko diplom, zbirko starih zemljiških knjig, arhivske fonde upravnih organov od srede 18. stoletja do leta 1945, kot so Reprezentanca in komora, Deželno glavarstvo, Gubernij v Ljubljani, Deželna vlada in Deželno predsedstvo v Ljubljani, Banska uprava Dravske banovine (s sodelavci). Uredil je arhiv Državnega tožilstva, Višjega državnega tožilstva ter Vrhovnega državnega tožilstva v Ljubljani, arhiv Glavnega javnega tožilstva SNOS, Javnega tožilstva LRS do leta 1952, arhiv Prezidija Ljudske skupščine LRS 1945–1953, Komisije za ugotavljanje zločinov okupatorjev in njihovih pomagačev pri Predsedstvu SNOS 1944–1946, arhiv Komisije državne kontrole 1950–1952, arhiv Planske komisije LRS 1947–1952 ter vrsto manjših fondov in zbirk. Rezultati njegovega dela so povzeti v Splošnem pregledu fondov Državnega arhiva LRS (1960), Vodniku po arhivih Slovenije (Ljubljana 1965), kjer je pripravil tudi del popisov fondov in zbirk nekaterih drugih imetnikov, ter jugoslovanskem vodniku Arhivski fondi in zbirke v SFRJ – SR Slovenija (Beograd 1984).

V čitalnici, kjer so v tistih letih dežurali vsi arhivisti po razporedu, je bilo velike vrednosti njegovo poznavanje arhivskih fondov. Kot ostali, je sam pripravljal gradivo za raziskovalce in ga tudi sam vračal v depoje. Vsakemu je rad svetoval in če se je nanj obrnil za pomoč, mu je pomagal tudi pri iskanju zelenih dokumentov in podatkov; to je počel z nenavadno vztrajnostjo. Če je bilo potrebno, je uporabnikom pomagal prebrati in razrešiti stare težko čitljive tekste. Ribnikarjeve pomoči pri branju gotskih tekstov smo bili deležni tudi mi, ki smo se v šestdesetih letih pripravljali na strokovne izpite.

Z delom v zunanji službi je moral leta 1959 prekiniti, ker zaradi bolezni ni zmožal hoditi na teren. Posvetil se je urejalnemu delu in delu z uporabniki. V začetku sedemdesetih let je spet prevzel naloge valorizacije arhivskega gradiva, njegovega materialnega varovanja pri ustvarjalcih, odbiranja iz dokumentarnega gradiva, popi-

sovanja, pripravljanja arhivskega gradiva za izročitev arhivu, evidentiranju ustvarjalcev, ki bodo svoje gradivo izročili Arhivu Slovenije. Ustvarjalcem arhivskega gradiva je svetoval pri urejanju arhivskega gradiva, sestavljanju vnaprejšnjih in izvršilnih izločitvenih seznamov. Pripravljal je gradivo za seje izločitvenih komisij v arhivu, opravljal kontrolne preglede gradiva, ki so ga ustvarjalci pripravili za izločitev, ter pripravljaval dovoljenja za izločitev nepomembnega gradiva. To delo je tedaj sovpadalo z akcijami, ki jih je izvajala komisija za vnaprejšnje izločitvene sezname pri Skupnosti arhivov Slovenije, katere predsednik je postal leta 1975. Leta 1978 je tudi formalno prevzel vodenje sektorja za odbiranje, zbiranje in hrambo arhivskega gradiva, ki ga je vodil do upokojitve.

Od leta 1978 je bil Ribnikar član Komisije za spremljanje in pospeševanje zaščite arhivskega gradiva zunaj arhivov pri Zvezi arhivskih društev Jugoslavije, v okviru katere so pripravljali tudi enotne sezname kategorij arhivskega in dokumentarnega gradiva. Po ustanovitvi Sveta za koordinacijo dela arhivov SFRJ (1985), ki je prevzel tiste skupne naloge, ki jih Zveza arhivskih društev kot društvo ni mogla, je postal član njegove komisije za sistem zaščite arhivskega in dokumentarnega gradiva zunaj arhivov.

Kot dober poznavalec arhivske problematike je sodeloval pri pripravljanju zakonov in predpisov o arhivih ter pri njihovem uvajanju v prakso, ko so bili sprejeti. Ima tudi zasluge, da zvezni Zakon o arhivskem gradivu federacije (1986) Slovenije ni obvezal izročiti v Beograd arhivov slovenske narodnoosvobodilne vojske 1941–1945.

Ribnikar je bil mentor mlajšim kolegom v domačem in drugih arhivih, kjer je svetoval in pomagal organizirati zunanjo službo ter je tudi sam sodeloval pri njihovem delu. Največ je sodeloval z arhivoma v Koprju in Novi Gorici, glede zunanje službe in glede materialnega varstva. Pri Pokrajinskem arhivu v Novi Gorici je bil član komisije za potrjevanje vnaprejšnjih izločitvenih seznamov, ker arhiv ni imel dovolj delavcev, da bi oblikoval komisijo.

Bil je član Sveta Arhivsko muzejske službe Univerze v Ljubljani.

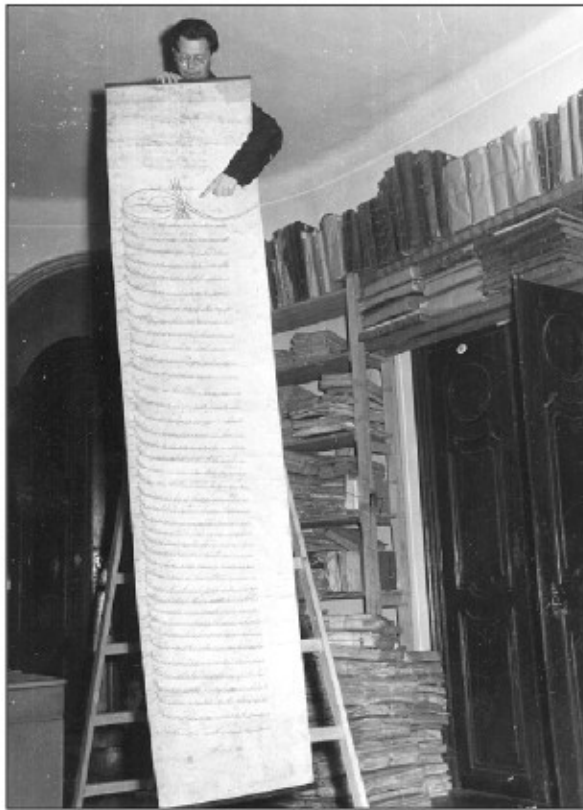
Sodeloval je v procesu izobraževanja delavcev, ki so delali z dokumentarnim gradivom. Na seminarjih, ki jih je zanje organizirala Delavska univerza, je predaval o valorizaciji in odbiranju arhivskega gradiva, o urejanju in materialnem varstvu ter o arhivski zakonodaji. Podobna predavanja je imel na seminarjih za kulturne animatorje, ki jih je organizirala Zveza kulturnih organizacij Slovenije. Napisal je dva priročnika: za dokumentariste pri društvih in drugih kulturnih organizacijah (1980) in kot soavtor za delavce, ki delajo z dokumentarnim gradivom (1984).

Ves čas je sodeloval v kulturno prosvetnem

delu v arhivu. Že v petdesetih letih se je vključeval v akcije arhivskega društva ob arhivskih tednih. Nato je sodeloval pri razstavah arhiva: Družbeni razredi na Slovenskem (1955), Dokumenti za zgodovino industrije (1961), Sloveščina v dokumentih (1971), Nacionalni in socialni programi pri Slovencih (1975), Komunistična partija v Sloveniji 1919–1941 po dokumentih državne uprave v Arhivu SR Slovenije (1979), Iz roda v rod, pričevanja o slovenskem jeziku (1982), Odsevi reformacijskega gibanja v dokumentih arhiva SR Slovenije, za Dan arhivov leta 1988 pa je s sodelavcema pripravil razstavo o slovenskem narodnostnem gibanju v zadnjem letu obstoja Avstro-Ogrske monarhije in nastanku prve slovenske države. Zbiral pa je dokumente tudi za razstave, ki so jih pripravljali muzeji in druge institucije.

Peter Ribnikar je bil od leta 1976 član Komisije slovenskih ekspertov za izvedbo arhivskega sporazuma z Avstrijo iz leta 1923 in Protokola iz leta 1958. Kot ekspert v III. grupi – Koroški deželni arhiv je raziskal gradivo Rudarskega glavarstva v Celovcu. Po delovodnikih je pripravil seznam gradiva o naših rudnikih iz zadnjih tridesetih let obstoja Avstro-Ogrske monarhije, ki smo ga imeli pravico zahtevati po sporazumu. Ko pa je bilo ugotovljeno, da so več kot dve tretjini tega gradiva škartirali, je pripravil ekspertizo v zvezi z mikrofilmanjem registraturnih knjig z vpisi teh uničenih spisov. Udeležil se je zasedanj delovne grupe in mešane komisije. Organiziral je prevzeme gradiva, ki ga je Avstrija izročala na podlagi sklepov, sprejetih na pogajanjih ter njegovo delitev med slovenskimi in jugoslovanskimi arhivi.

Na področju raziskav je sodeloval je pri izdajah arhivskih vodnikov, objavljaval vire za zgodovino slovenskega jezika in zgodovino Slovencev ter članke s področja zgodovine arhivov, arhivistike in arhivske službe, predvsem s področja svojega dela. Sodeloval je pri objavi razstavnih katalogov. V arhivu je v osemdesetih letih vodil raziskovalno nalogo Osnove valorizacije arhivskega gradiva za preučevanje republiške uprave od leta 1945 dalje. Rezultat njegovih raziskav v tujih arhivih sta Vodnik po arhivskem gradivu za Jugoslavijo v Osrednjem državnem arhivu v Pragi in razprava o slovenskih doktorjih na Karlovi univerzi v Pragi. Obsežno delo Sejni zapisniki narodne vlade Slovencev, Hrvatov in Srbov v Ljubljani in deželnih vlad za Slovenijo 1918–1921, projekt, ki ga je arhiv načrtoval že v sedemdesetih letih, je končal po upokojitvi. Izšlo je v treh zvezkih v letih 1998–2002. Zanj je prejel Aškerčevo priznanje (2002). Bibliografija Petra Ribnikarja obsega 5 samostojnih knjig ter 84 razprav in člankov, objavljenih v revijah Arhivi, Arhivist, Zgodovinski časopis, Kronika, Situla, Jezik in slovstvo, PTT Arhiv, zborniku dr. Josipa Mala in Enciklopediji Jugoslavije ter Enciklopediji Slovenije.

Peter Ribnikar s turškim fermanom. (ARS, AS 135, Zbirka fotografij Arhiva Republike Slovenije in Arhivskega društva Slovenije, št. 14)

V Arhivskem društvu Slovenije je aktivno sodeloval od njegove ustanovitve. Udeleževal se je društvenih strokovnih srečanj ter zanje pripravil več referatov. Več let je bil član društvenih odborov. Društvo mu je leta 2004 podelilo častno članstvo.

Peter Ribnikar je bil zvest Arhivu Republike Slovenije ves svoj delovni vek. Razgledan, izjemno delaven, vztrajen in natančen je delo opravljaj z veliko odgovornostjo in znanjem ter prispeval velik delež k njegovi graditvi in ugledu. Za svoje delo je leta 1987 prejel visoko državno odlikovanje Red dela z zlatim vencem.

S Petrom Ribnikarjem sva v republiškem arhivu dolga leta sodelovala. Bil je dragocen sodelavec. Nikoli mu ni bilo odveč razpravljati in iskati rešitve o kakršnemkoli arhivskem problemu. Vedno je bil zavzet in pripravljen pomagati, svetovati ter povedati svoje mnenje in ga utemeljevati. Ob jubileju mu s čestitkami želimo še veliko zdravja ter da bi povedal in tudi zapisal še kaj o postavljanju in urejanju arhivske službe pri nas, pri katerem je bil med nosilci tudi on.

*Kecec, 1951. Režiser Jože Gale, Franc Milčinski, producent Triglav film Ljubljana
(ARS, AS 1280, Zbirka fotografij celovečernih igranih in kratkih filmov, Viba film, št. 19)*

UDK 012:929 Ribnikar P.

Bibliografija Petra Ribnikarja

Samostojne publikacije

- Slovenske podložniške prisega patrimonialnega sodišča Bled, Ljubljana : Partizanska knjiga, 1976, 102 strani.
- Priročnik za dokumentariste kulturnih organizacij : navodila o pisarniškem poslovanju, materialnem varstvu, odbiranju in izročanju arhivskega gradiva kulturnih organizacij v Socialistični Republiki Sloveniji v zgodovinske arhive, Ljubljana : Zveza kulturnih organizacij Slovenije, 1980, 40 strani.
- Priročnik za strokovno usposabljanje delavcev, ki delajo z dokumentarnim gradivom. Uradni list SR Slovenije, Ljubljana 1984, 136 strani. (soavtor)
- Vodnik po arhivskem gradivu o Jugoslaviji v Državnem osrednjem arhivu CSR v Pragi. Publikacije Arhiva SR Slovenije. Vodniki; 1, Ljubljana 1989, 129 strani.
- Sejni zapisniki Narodne vlade Slovencev, Hrvatov in Srbov v Ljubljani in Deželnih vlad za Slovenijo: 1918–1921. 1. del: od 1. nov. 1918 do 26. feb. 1919, Ljubljana 1998, 414 strani; 2. del: od 28. feb. 1919 do 5. nov. 1919, Ljubljana 1999, 426 strani; 3. del: od 22. mar. 1920 do 9. jul. 1921, Ljubljana 2002, 480 strani.

Razstavni katalogi

- Razstava publikacij arhivov in arhivskih društev na Bledu 1961. Popis razstavljenih publikacij. (ciklostil)
- Slovenščina v dokumentih skozi stoletja. Publikacije Arhiva SR Slovenije. Katalogi; zv. 1, Ljubljana 1971, 40 strani. (soavtor)
- Kmečki panti na Slovenskem : Razprave in katalog dokumentov. Situla : razprave Narodnega muzeja v Ljubljani = dissertationes Musei nationalis Labacensis; zv. 13, Ljubljana : Narodni muzej, 1973, str. 138–139, 190–197. (soavtor kataloga dokumentov)
- Nacionalni in socialni programi pri Slovencih. Razstava Arhiva SR Slovenije v počastitev 30 letnice zmage revolucije in osvoboditve ter 30 letnice svojega delovanja v svobodi. Publikacije Arhiva SR Slovenije, zv. 2, Ljubljana 1975, 90 strani. (soavtor)
- Komunistična partija v Sloveniji 1919–1941: po dokumentih državne uprave v Arhivu SR Slovenije. Publikacije Arhiva SR Slovenije. Katalogi; zv. 4, Ljubljana 1979, 46 strani. (soavtor)

- Iz roda v rod : pričevanja o slovenskem jeziku. Razstava Arhiva SR Slovenije, Ljubljana 1982, Publikacije Arhiva SR Slovenije. Katalogi; zv. 5, Ljubljana 1982, 79 strani. (soavtor)
- Pridobitve Arhiva SR Slovenije : 1981–1982 : razstava ob Dnevu arhivov 20. oktobru. Arhiv SR Slovenije, Ljubljana 1983, 30 strani. (soavtor)
- Viri za zgodovino gozda in gozdarstva. Razstava Arhiva SR Slovenije ob gozdarskih študijskih dnevih. Biotehniška fakulteta Ljubljana, VTOZD za gozdarstvo, Ljubljana 1985, 17 strani. (soavtor)
- 160 let Mapnega arhiva. Arhiv SR Slovenije : Republiška geodetska uprava, Ljubljana 1987, 30 strani.
- Odsevi reformacijskega gibanja v dokumentih Arhiva SR Slovenije. Publikacije Arhiva SR Slovenije. Katalogi; zv. 7, Ljubljana 1987, 100 strani. (soavtor)

Članki

- Posestne in gospodarske razmere loško-snežniškega gospostva od 16. do 18. stoletja. V: Kronika. – 3 (1955), št. 1, str. 35–39.
- Gradivo za zgodovino pošte SR Slovenije. Regesti dokumentov za zgodovino pošte od 16. do 19. stoletja. V: Arhiv PTT. – 8 (1962), str. 191–200.
- Slovenska prisežna obrazca iz srede 18. stoletja. V: Jezik in slovstvo. – 19 (marec–april 1973/74), št. 6–7, str. 260–262.
- Računalništvo in računalniško arhivsko gradivo. Okrogla miza o problemih varstva arhivskega gradiva pred prevzemom v arhiv, Maribor 1978, str. 20–21.
- Gradivo za zgodovino pošte SR Slovenije. Regesti dokumentov za zgodovino pošte od 16. do 19. stoletja. V: PTT Arhiv. – 21 (1978/79), str. 315–325.
- Arhivsko gradivo Namestništva in Deželne vlade v Ljubljani. V: Arhivi. – 2 (1979), št. 1–2, str. 32–41.
- Valorizacija ustvarjalcev arhivskega gradiva – teze. V: Arhivi. – 3 (1980), št. 1–2, str. 18–19.
- Rudarsko glavarstvo 1858–1945 in pomen njegovega arhivskega gradiva za zgodovino. V: Arhivi. – 4 (1981), št. 1–2, str. 53–59.
- Zemljiški kataster kot vir za zgodovino. V: Zgodovinski časopis. – 36 (1982), št. 4, str. 321–337.

- Dve novi pridobitvi Arhiva SR Slovenije. V: Arhivi. – 5 (1982), št. 1–2, str. 35–36.
- Društveni arhivi, strokovna obdelava in izdelava pripomočkov za uporabo arhivskega gradiva društev. V: Arhivi. – 6 (1983), št. 1–2, str. 50–54.
- Arhivski fondii in arhivsko gradivo za zgodovino delavskega gibanja v Sloveniji do leta 1941. V: Arhivist. – 35 (1985), str. 172–178.
- Kataster in zemljiške knjige – vira za zgodovino gozda in gozdarstva. Pomen zgodovinske perspektive v gozdarstvu. V: Gozdarski študijski dnevi 1985. Biotehniška fakulteta Ljubljana, VTOZD za gozdarstvo, Ljubljana 1985, str. 167–178.
- Tehnična dokumentacija v rudarstvu. V: Arhivi. – 9 (1986), št. 1–2, str. 29–34.
- Viri za zgodovino slovensko-čeških kulturnih stikov. V: Glasnik Slovenske matice, Ljubljana 1986, str. 75–79.
- Dr. Josip Mal, njegovo delo v arhivu in za razvoj arhivistike. V: Arhivi. – 11 (1988), št. 1–2, str. 30–38.
- Gradivo Arhiva SR Slovenije za zgodovino Komunistične partije v Sloveniji : 1919–1941. V: Arhivist. – 38 (1988), št. 1–2, str. 104–110. (soavtor)
- Tehnična dokumentacija v rudarstvu. V: Arhivist. – 38 (1988), št. 1–2, str. 211–223. (ponatis članka, objavljenega v Arhivi. – 9 (1986), št. 1–2, str. 29–34)
- Valorizacija dokumentarnega gradiva SDK v SR Sloveniji, centrala Ljubljana. V: Arhivi. – 11 (1988), št. 1–2, str. 51–55.
- Gozdni red za Spodnjo Avstrijo, 1813 = Forest ordinance for Lower Austria, 1813. V: Viri za zgodovino gozda in gozdarstva na Slovenskem; 7, Ljubljana : Biotehniška fakulteta, VTOZD za gozdarstvo, 1989, str. 7–9.
- Arhivska razstava v počastitev dvajsetletnice Tabora slovenskih pevskih zborov v Šentvidu pri Stični. V: Arhivi. – 12 (1989), št. 1–2, str. 74–75.
- Komisija za agrarne operacije v Ljubljani in njeno arhivsko gradivo. V: Arhivi. – 14 (1991), št. 1–2, str. 10–16.
- 140 let zborničnega sistema v Sloveniji. Prispevek k zgodovini zborničnega sistema v Republiki Sloveniji. Ljubljana 1991. (avtor besedila za obdobje 1851–1948, soavtor besedila za obdobje 1950–1991) (zloženska)
- Slovenski doktorji, promovirani na Karlovi univerzi v Pragi 1917–1939. V: Zgodovinski časopis. – 46 (1992), št. 4, str. 519–537.
- Prispevek k zgodovini ustanovitve "Slovenskega zdravniškega društva". V: Zdravniški vestnik. – 62 (1993), št. 5, str. 199–205.
- Podporno društvo za slovenske visokošolce v Pragi. V: Zgodovinski časopis. – 50 (1996), št. 1, str. 71–93.
- Dr. Josip Mal in slovenska arhivistika. V: Malov zbornik, Ljubljana : Znanstvenoraziskovalni center SAŽU, 1996, str. 107–116.
- Študentske in dijaške štipendijske ustanove na Kranjskem. V: Arhivi. – 22 (1999), št. 1–2, str. 9–16.
- Upor v Stični 3. junija 1753. V: Arhivi. – 25 (2002), št. 1, str. 47–56.
- Naredba o prehodni upravi v Sloveniji iz leta 1918 in njen pomen za Slovenijo. V: Arhivi. – 26, (2003), št. 1, str. 119–128.
- Od objave Splošnega zakona o državnih arhivih do ustanovitve Društva arhivskih delavcev Slovenije. V: Arhivi. – 27 (2004), št. 1, str. 25–32.

Enciklopedija (gesla)

- Arhiv Slovenije, Arhiv Socialistične Republike Slovenije v Ljubljani. V: Enciklopedija Jugoslavije. (Izdaja v slovenskem jeziku) – 1 (1983), zv.1 (A–Biz), str. 269–270.
- Društvo. V: Enciklopedija Slovenije. – 2 (1988), zv. 2 (Ce–Ed), str. 348–355.
- Franciscejski kataster. V: Enciklopedija Slovenije. – 3 (1989), zv. 3 (Eg–Hab), str. 137–138.
- Imenjska knjiga. V: Enciklopedija Slovenije. – 4 (1990), zv. 4 (Hac–Kare), str. 116.
- Jožefinski kataster. V: Enciklopedija Slovenije. – 4 (1990), zv. 4 (Hac–Kare), str. 314–315.
- Kataster. V: Enciklopedija Slovenije. – 5 (1991), zv. 5 (Kari–Krei), str. 15–16.
- Podporno društvo za slovenske visokošolce v Pragi. V: Enciklopedija Slovenije. – 9 (1995), zv. 9 (Plo–Ps), str. 22.
- Štipendiranje. V: Enciklopedija Slovenije. – 13 (1999), zv. 13 (Š–T), str. 142–143.
- Terezijanski kataster. V: Enciklopedija Slovenije. – 13 (1999), zv. 13 (Š–T), str. 237–238.
- Ema Umek. V: Enciklopedija Slovenije. – 14 (2000), zv. 14 (U–We), str. 29.
- Ustanova. V: Enciklopedija Slovenije. – 14 (2000), zv. 14 (U–We), str. 106–108.
- Zemljiška knjiga. V: Enciklopedija Slovenije. – 15 (2001), zv. 15 (Wi–Ž), str. 158.

Poročila

- Arhivist 1–5. Poročilo o časopisu. V: ZČ. – 9 (1955), št. 1–4, str. 262–265.
- Poročilo o razstavi publikacij arhivov in arhivskih društev 1945–1961 na Bledu. V: Arhivist. – 11 (1961), št. 2, str. 211–212.
- Obisk v skopskih arhivih. V: Arhivi. – 1 (1978), št. 1, str. 58–59.
- Arhivska razstava "Komunistična partija v Sloveniji 1919–1941". V: Arhivi. – 2 (1979), št. 1–2, str. 84–85.
9. mednarodni kongres arhivov v Londonu. V: Arhivi. – 3 (1980), št. 1–2, str. 55–59.

- Diskusija na referat Olge Giler v zvezi z odbiranjem arhivskega gradiva iz registraturnega gradiva v SR Sloveniji. V: *Arhivist.* – 30 (1980), št. 1–2, str. 126–128.
- Izveštaj na 9-iot Megunaroden kongres na arhivite vo London. V: *Makedonski arhivist.* – 9–10 (1981), str. 143–147. (ponatis poročila, objavljenega v: *Arhivi.* – 3 (1980), št. 1–2, str. 55–59)
- Komisija za spremljanje in pospeševanje zaščite arhivskega gradiva izven arhiva. V: *Arhivi.* – 4 (1981), št. 1–2, str. 155.
- Komisija za spremljanje in pospeševanje zaščite arhivskega gradiva izven arhivov. V: *Arhivi.* – 5 (1982), št. 1–2, str. 80.
- Kulturna izmenjava z Generalno direkcijo državnih arhivov Bavarske. V: *Arhivi.* – 5 (1982), št. 1–2, str. 88–89.
- Poročilo o delu Komisije za spremljanje in pospeševanje zaščite arhivskega gradiva zunaj arhivov. V: *Arhivi.* – 6 (1983), št. 1–2, str. 148.
- Poročilo o študijskih obiskih na Češkoslovaškem leta 1984 in 1985. V: *Arhivi.* – 8 (1985), št. 1–2, str. 131–133.
- Poročilo o obisku v praških arhivih. V: *Arhivi.* – 12, (1989), št. 1–2, str. 61–65. (soavtor)
- Arhivska razstava v počastitev 20-letnice Tabora slovenskih pevskih zborov v Šentvidu pri Stični. V: *Arhivi.* – 12 (1989), št. 1–2, str. 74–75.
- Informacija o stanju in problemih valorizacije arhivskega gradiva v SR Sloveniji. V: *Arhivi.* – 2 (1979), št. 1–2, str. 76–82. (soavtor)

Ocene

- Hruby Vateclav, Vladimir Bystricky: *Prehled archivu CSR, Praha 1984.* V: *Arhivi.* – 8 (1985), št. 1–2, str. 149–150.
- Vladimir Sunčič: *Komisije za agrarne operacije 1885–1945. 2. del.* V: *Arhivi.* – 15 (1992), št. 1–2, str. 115–116.
- Vladimir Sunčič, *Komisija za agrarne operacije, 1885–1945, 3. del.* V: *Arhivi.* – 18 (1995), št. 1–2, str. 152–154.
- Vladimir Sunčič, *Komisije za agrarne operacije 1885–1945, 1. del.* V: *Zgodovinski časopis.* – 49 (1995), št. 1, str. 146–147.
- Vodnik po arhivskem gradivu o Sloveniji v oblastnih, okrajnih in podjetniških arhivih Češke republike (1212–1945), *Arhiv Republike Slovenije, Ljubljana 2000, 202 strani.* V: *Arhivi.* – 23 (2000), št. 2, str. 223–224.

Osebne vesti

- Ivan Murnik, slovenski politik in kulturni mecen (1839–1913). V: *Pridobitve Arhiva SR Slovenije 1981–1982, Ljubljana 1983, str. 8–9.*
- Lojze Ude, odvetnik in zgodovinar. V: *Pridobitve Arhiva SR Slovenije 1981–1982, Ljubljana 1983, str. 10–12.*
- Dr. France Škerl-Bregar (1909–1985). V: *Arhivi.* – 8 (1985), št. 1–2, str. 170–172.
- Anton Šubic (1896–1985). V: *Arhivi.* – 8 (1985), št. 1–2, str. 172.
- Majda Smole – sedemdesetletnica (4. 4. 1919–3. 9. 1989). V: *Arhivi.* – 12, (1989), št. 1–2, str. 105–108.
- Ema Umek – jublantka. V: *Kronika.* – 37 (1989), št. 3, str. 323–325.
- Ob šestdesetletnici Marije Oblak-Čarni. V: *Arhivi.* – 15 (1992), št. 1–2, str. 140–145.
- Sedemdeset let Marije Oblak-Čarni. V: *Arhivi.* – 26 (2003), št. 1, str. 1–6.

Sodelovanje pri izdajah vodnikov

- Splošen pregled fondov Državnega arhiva LRS. Ljubljana 1960 (soavtor)
- Vodnik po arhivih Slovenije. Društvo arhivarjev Slovenije, Ljubljana 1965, 616 strani.
- Arhivski fondii in zbirke v arhivih in arhivskih oddelkih v SFRJ, Beograd : Zveza arhivskih delavcev Jugoslavije, 1984, 636 strani.

Dolina miru, 1956. Režiser France Štiglic, scenarij Ivan Ribič, producent Triglav film Ljubljana (ARS, AS 1280, Zbirka fotografij celovečernih igranih in kratkih filmov, Triglav film, št. 10)

Članki in razprave

UDK 231.7:340.14(234.32)

Prejeto: 28. 9. 2005

Božje sodbe v prostoru jugovzhodnih Alp

WALTER BRUNNER

dvorni svetnik, prof. dr., Oberbichl 205, A-8051 Thal, Avstrija, el. pošta: walterf.brunner@inode.at

IZVLEČEK

Božje sodbe kot magično sredstvo za ugotavljanje resnice pri nerešenih pravnih primerih ali kot očiščenje krivde poznajo skoraj vsa ljudstva in kulture, pot pa so si utrle tudi v pravno življenje zgodnjega in visokega srednjega veka. Najpogosteje sta bila v uporabi preizkus z ognjem (nošnja razbeljenega kosa železa) in preizkus z vodo (potapljanje zvezanega človeka v vodo). Preizkus ob rakvi – rane umorjenega naj bi zakrvavele, ko gre mimo rakve morilec – je v prostoru jugovzhodnih Alp izpričan samo literarno (Pesem o Nibelungih) in se je v ljudskih pripovedkah ohranil do bližnje preteklosti. Opravljanje božjih sodb/ordalov je bilo na območju, ki sem ga raziskal, v zgodnjem in visokem srednjem veku pridržano župnikom glavnih ali matičnih župnij in je do okoli leta 1200 dokumentirano tudi kot župnijska pravica. 4. lateranski koncil je duhovnikom sodelovanje pri ordalih prepovedal, vendar so se ostanki tega pravnega sredstva v različnih oblikah ohranili do zgodnjega novega veka v posvetnih sodnih redih. Kot primer naj navedem "čarovniško kopel".

KLJUČNE BESEDE: božje sodbe, ordal, čarovniška kopel

ABSTRACT

GOD'S JUDGEMENTS IN THE REGION OF THE SOUTH EASTERN ALPS

God's Judgements as a magic means for finding the truth in unsolved legal cases, or as means of clearing the guilt, have been known by almost all the peoples and cultures, and their way had been paved into the legal life of the early and high Middle Ages. The most frequently used means were the trial by fire (carrying of a white-hot piece of iron) and the trial by water (sinking of a person bound hand and foot into the water). In the region of the South Eastern Alps, the trial by the coffin, in which the wounds of the murdered person were supposed to start bleeding, when his murderer passed by the coffin, has been testified only in the literature (Song of the Nibelungs) and has been preserved in popular narratives to the recent past. In the region I have researched, the performing of the God's Judgements/ordeals in the early and high Middle Ages, had been reserved for the parish priests of the principal or main parish, and had been proved by documents as the right of the parish, up till approximately the year 1200. The Fourth Lateran Council interdicted the priests to take part in the ordeals, but the remainders of that legal measure have been preserved in various forms in the secular judicial order up till the early New Age. Let me mention the "witch bath" as an example.

KEY WORDS: God's Judgement, ordeal, witch bath

Tudi pri nas je mogoče dokazati, da so božje sodbe kot sredstvo za ugotavljanje resnice segale še v 13. stoletje. Oznaka "Gottesurteil" (božja sodba) ali "Ordal" (ordal) je nemški prevod izrazov *iudicium dei* ali *iudicium divinum*, ki sta bila v uporabi v srednjeveški latinščini. Iz stare visoke nemščine izvira beseda *ordel* – *or-deal*, kar pomeni "Urteil" (sodba) ali tudi "Ur-Sprung" (izvor). Božja sodba temelji na predstavi, da

v proces ugotavljanja resnice poseže višje bitje, da bi zagotovilo zmago pravičnosti.¹

Zgodovina božjih sodb sega daleč v začetke človeške civilizacije; za prve pisno ohranjene opise božjih sodb oz. ordalov se moramo zahvaliti sumer-

¹ Wolfgang Schild, *Alte Gerichtsbarkeit. Vom Gottesurteil bis zum Beginn der modernen Rechtssprechung*. München 1980.

skemu kralju Urnamuju iz Ura v Mezopotamiji iz časa okoli leta 2100 pr. Kr.; šlo je za rečni ordal, torej neke vrste preizkus z vodo. Tudi Hamurabijev zakonik iz 18. st. pr. Kr. navaja božje sodbe s pomočjo vode. Uporabo božjih sodb je poznala tudi Stara zaveza (Leviticus 5, 21 ff. ali 1. Samuelova knjiga 10, 17 ff.). Poznali so jih tudi v stari Kitajski, na Japonskem, v Indiji in Egiptu, uporabljali so jih Kelti in Slovani, redkeje tudi Grki in Rimljani. V zgodnjem srednjem veku so bile božje sodbe v rabi pri še nepokristjanjenih Germanih, Dancih, Burgundih, Frankih, Anglosasih in Vikingih, vendar so se ohranile tudi po sprejetju krščanske vere – uporabljali so jih takrat, kadar je v procesih ugotavljanja resnice manjkalo priznanje ali ni bilo prič.² Domnevamo, da so si božje sodbe kot zadnje sredstvo za ugotavljanje resnice oz. dokaz nedolžnosti utirle pot v pravosodje že v dobi pokristjanjenih Merovingov. Karel Veliki je v nekem kapitularju v povsem krščanskem smislu odredil, da mora božji sodbi brez dvoma verjeti vsak: *ut omnes iudicium Dei credant absque dubitatione*.³ Sklep sinode v Triburju leta 895, ki je za že prej kaznovane predvideval preizkus z ognjem, železom ali vodo in bil sprejet v Gratianov dekret in s tem v cerkveno prakso⁴ ter obdan s cerkvenimi obredi, je cerkev sankcionirala z opozorilom na svetopisemске zglede – na primer trije mladeniči v ognjeni peči. Duhovnik in obtoženec ali obtoženka sta se pripravljala s postom in molitvijo, sledila sta tudi maša in obhajilo. Nato sta bila na vrsti prisega obtoženca, da bo priznal krivdo, ki je bila naperjena proti temu, da bi ga hudič utrdil, ter blagoslov očiščevalnega elementa. Potem je bil na vrsti prvi preizkus. Papeži so bili glede božjih sodb večinoma zadržani, od 10. stoletja dalje pa so se skupaj z učeniimi teologi proti njim bojevali, češ da so praznoverje. Posamezne prepovedi božjih sodb, kot tista iz mesta Valence leta 885, so imele le malo učinka. Na splošno cerkev božjih sodb ni nikoli odobravalala in jih je pogosto obsodila kot gnusno skušanje Boga, ki nasprotuje človekovemu razumu.⁵ Določbe četrtega lateranskega koncila (1215) so sodelovanje duhovnikov pri takih božjih sodbah prepovedale, zatoso te oblike ugotavljanja resnice počasi začele izginjati in kmalu povsem izginile;⁶ veljalo je za preveč drzno, Boga tako rekoč prisiliti, da bi razkril resnico.⁷ Teologi poz-

nega srednjega veka so božje sodbe obsojali kot hudičeve iznajdbe in grešno skušanje Boga. Nadomestila naj bi ji prisega, vendar so se primitivne magične predstave grozljivo nadaljevale v mučenju, ki so ga sodni redi za deželska sodišča 16. in 17. st. predpisovali kot pravno sredstvo in ga prepovedali šele v drugi polovici 18. st.

Božje sodbe je še v 13. st. praviloma podpirala in zagovarjala tudi posvetna stran in jih je šele pozneje poskušala omejiti ali jih je prepovedala; cesar Friderik II. (umrl leta 1250) je izvajanje božjih sodb v svojih konstitucijah iz Melfija zavrnil kot zmoto. Kljub temu pa božje sodbe po 13. st. v Evropi niso povsem izginile iz uradnega pravnega življenja, posvetni pravni zakoni 13. st. (Švabsko ogledalo, Saško ogledalo) so jih namreč še naprej priznavali; izpričane so še v Renskih pravnih napotilih iz 14. in 15. st., v nekoliko mlajših pravnih zapisih alpskih dežel pa niso bile več zakonito dokazno sredstvo.⁸

Ordali odkrito nasprotujejo naravni izkušnji, vendar so jim pripisovali magičen in šele pozneje pa poleg tega tudi krščansko-božji izvor. Ordal je prastari prisilni čudež, ki ga poznajo malone vsa ljudstva in kulture. Božja sodba se nanaša izključno na tisto, kar se je zgodilo v preteklosti, to je "prerokba, usmerjena nazaj".⁹ Magični predstavi prvotnega prisilnega čudeža s pomočjo posebej svetih snovi, kot so ogenj, voda in zemlja, se je šele pozneje pridružila verska misel in šele z njo je ordal postal božja sodba, pri kateri mora vsevedni in pravični bog, da bi zaščitil pravico, dati znamenje.

Pri božjih sodbah razlikujemo enostranske in dvostranske ordale, pa tudi preiskovalne ordale, pri teh je poskušal tožnik dokazati resničnost svojih obtožb ter obrambne ordale – pri teh pa je poskušal obtoženi dokazati svojo nedolžnost. "Enostranski ordali" združujejo vse tiste, pri katerih se je moral domnevni kršilec zakonov ali tožnik prepustiti božji sodbi in priti v stik samo z elementi, zlasti vodo, ognjem in zemljo, ali svetimi predmeti. Ti ordali so bili: preizkus z vodo, in sicer vročo (ulov iz kotla) ali mrzlo (potopitev), preizkus z ognjem; pri tem je bilo treba nositi razbeljen kos železa¹⁰ – ordal z napojem, preizkusi z jedmi, posebej s svetimi (hostijami) – te so morale ostati v žrelu, pri tem pa je bil dokaz nedolžnosti bolezen ali smrt – ali z zastrupljenimi jedmi – če je človek po zaužitju zbolel, je obveljal za krivega – preizkus na parah in očiščevalna prisega, izrečena nad relikvijami.

² Veronika Schönegger, Die Rechtsinstitution der Gottesurteile im frühen Mittelalter. Diplomarbeit Universität Innsbruck 2000, 158 strani.

³ MG Capitularia I 150, 2.

⁴ Corpus iuris canonici, izd. Friedberg 1879, I, 459 (II c, 2 qu. 5 c 15).

⁵ Prim. ustrezní članek v Lexikon für Theologie und Kirche.

⁶ Georg W. Oesterdiekhoff, Das archaische Prozess- und Beweisrecht und die "immanente Gerechtigkeit". Erklärung von Struktur, Entwicklung und Untergang ordalförmiger Konfliktregelungen. V: Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte. Germanistische Abteilung 119, 2002, 175–192.

⁷ Prim. Gerhard Körbler, Welchem Gott ist das Gottesurteil des Mittelalters? V: Festschrift Winfried Trusen zum 70. Geburtstag. V: Vom mittelalterlichen Recht zur neuzeitlichen Rechtswissenschaft. (= Bedingungen, Wege und Probleme der euro-

päischen Rechtsgeschichte), Paderborn–München–Wien–Zürich 1994, 89–109.

⁸ Hermann Nottarp, Gottesurteilstudien (= Bamberger Abhandlungen und Forschungen 2), München 1956. – Handwörterbuch zur deutschen Rechtsgeschichte, 1. zv., str. 1769–1773, Berlin 1971.

⁹ Handwörterbuch des deutschen Aberglaubens. Izd. E. Hoffmann-Krayer in Hans Bächtold-Stäubli, zv. III, 1930/31, str. 998.

¹⁰ Alfons Bürge, Realität und Rationalität der Feuerprobe. V: Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte 100, 1983, 257–259.

Pri preiskovalnem ordalu se je tožnik sam prepustil božji sodbi, da bi dokazal pravilnost obtožbe. Pri obrambnem ordalu naj bi se obtožbe ubranil, torej se je prepustil božji sodbi, da bi dokazal svojo nedolžnost.

Najstarejši ordal je nedvomno preizkus z ognjem. Poznali so ga tudi stari Grki v povezavi s prisego, ki se je na primer v Sofoklejevi Antigoni ponudila kot dokaz nedolžnosti: "Nared bili smo na preskušnjo z ognjem, zaklinjali na vse smo se bogove, da nismo krivi, ne sovedci koga, ki zasnoval zločin je ali storil". K ognju kot očiščevalnemu uničenju se obrača kot k magični moči, ki se lahko odloči o krivdi in nedolžnosti, tako da se čudežno odpove svojemu naravnemu učinku – tako kot pri svetopisemskem čudežu treh mladeničev v ognjeni peči, na katerega krščanska liturgija pozneje posebej rada opozarja.

Preizkus z mrzlo vodo je potekal po določenem cerkvenem obredu: po pripravi preizkušanca s postom in molitvijo je sledila sveta maša z daritvijo in obhajilom, preizkušane je moral piti blagoslovljeno vodo, duhovnik je zaklinjal preizkušanca k izpovedi resnice, nato so se v sprevedu podali na kraj ordala, sledil je blagoslov vode z blagoslovljeno vodo in kadilom, da bi preprečili prikazen hudiča, nato je bilo na vrsti slačenje, preizkušane je poljubil evangelij in križ, in nazadnje je sledil še blagoslov. Nato so tistemu, ki je bil preskušane, zvezali noge in roke in ga na vrvi, ki jo je imel ovito okoli trupa, potopili v vodo. Prva potopitev je bila dokaz nedolžnosti. Potem so ga spet potegnili iz vode. Če se je obdržal na gladini, je veljal za krivega, saj je po takratnem magičnem pojmovanju veljalo, da čisti element voda v sebi ne trpi nič nečistega in zlega.¹¹ Pozneje so preizkus vrednotili ravno nasprotno in so imeli tistega, ki se je potopil, za krivega. Po potrebi so lahko preizkus z vodo opravljali tudi v velikem škafu. Pri preizkusu z vročo vodo je bil izid praviloma predvidljiv: pri ordalu, pri katerem so uporabljali kotel – treba je bilo z roko iz vrele vode potegniti kamen ali prstan.¹²

Preverjanje s preizkusom na parah, ki je bilo za obtoženca manj usodno, je izpričano samo literarno, ne pa v listinah, tako na primer v Pesmi o Nibelungih, vendar je videti, da je bilo v poznem srednjem in zgodnjem novem veku na svetnih sodiščih posebej razširjeno. Če je obstajal sum o umoru, so osumljenca privedli do par, na katerih je ležal mrtvec. Če je bil osumljeni morilec, so rane umorjenega začele krvaveti. Tak preizkus na parah je v Špitalu ob Dravi dokazan še iz leta 1577.¹³ Milejša oblika je bil ordal s

križem, pri katerem sta oba osumljenca z dvignjenima rokama prestala mašo – torej v položaju križa – ali dokler niso zmolili določenega števila molitev, za krivega je veljal tisti, ki je prvi spustil roko ali jo samo premaknil.

Nedvomno spada k najzgodnejšim oblikam pravnega odločanja s poseganjem višje sile dvoboj, pri katerem je nedolžni upal, da bo zaradi magičnega učinka ali z božjo pomočjo upravičen. Da je bil dvoboj kot arhaična oblika božje sodbe še v 12. st. pravna realnost, ki ji je deželni knez seveda nasprotoval, izhaja tudi iz "Georgenberskega ročina" iz leta 1186, "magne charte" štajerskih deželnih stanov. V njej lahko preberemo: Če nastane med Štajerci spor ali spopad zaradi katere koli stvari, naj se o tem ne odloči z dvobojem, marveč verodostojnim pričevanjem preizkušenih in zanesljivih mož: ... *non campione sed probabilitum et certarum personarum credibili dirimatur testimonio*.¹⁴ Ta določba pripadnikom štajerskega viteškega stanu verjetno ni bila zelo po godu, kajti dvoboj kot dokazno sredstvo je bil povsem običajen in je tudi ostal po letu 1186. Še v avstrijskem deželnem pravu je bil samoumeven in v sočasnem deželnem ročinu cesarja Friderika II. iz leta 1237 zopet dovoljen. Štajerski vojvoda je s tem bolj sledil krščanskemu reformističnemu gibanju in gibanju za božji mir kot navadam svojih privržencev.¹⁵ V deželnem ročinu cesarja Friderika II. iz leta 1237 dvoboj sicer ni izrecno prepovedan, vendar se namesto njega priporoča dokazovanje s pričami pred postavljenimi sodniki.

Izvajanje božjih sodb je bilo na področju, ki smo ga preučevali, v visokem srednjem veku, ki je dokumentiran v listinah, privilegij *plebs* glavne in matične župnije. Da imamo za naš prostor o tem tako malo poročil, sta verjetno poglavitna razloga skopo arhivsko izročilo in zgodnji konec ordalov. Za Štajersko je znanih le malo primerov. Najzgodnejši dokaz za pravico župnika do matičnih cerkva na Štajerskem pomeni listina iz leta 1195, s katero je nadškof Adalbert iz Salzburga samostanu Admont potrdil različne darove in ustanove. Za cerkev sv. Štefana v Kraubathu (pol. okraj Leoben) je rečeno, da spada k bolnišnici sv. Marije in Cerwald (Spital am Semmering) in da dušnopastirske pravice kot doslej ostajajo pri matični cerkvi *Liessinich* sv. Mihael (St. Michael an der Liesing). Župnijska cerkev sv. Mihael je izšla iz karolinškega posestva "ad Liestinicham", ki ga je kralj Ludvik Nemški leta 860 podaril salzburškemu nad-

¹¹ Prim. tudi Gernot Kocher, *Wasser und Recht*. V: *Wasser*. Izd. Gerhard M. Dienes in Franz Leitgeb. Graz 1990, 194–202, pos. 200. – Helfried Valentinitich, *Wasserstrafen – Tod durch Wasser*. V: *Wasser*. Izd. Gerhard M. Dienes in Franz Leitgeb. Graz 1990, 300–310, pos. 308.

¹² Gernot Kocher, *Das Feuer im Rechtsleben der Vergangenheit*. V: Helfried Valentinitich und Michael Perschy (Red.), *Feuerwehr gestern und heute*. Burgenländische Landesausstellung, 1998, 41.

¹³ Walter Fresacher, *Eine Bahrprobe aus Kärnten*. V: *Car*. I. 1936, 117–121.

¹⁴ Karl Spreitzhofer, *Georgenberger Handfeste*. Entstehung und Folgen der ersten Verfassungsurkunde der Steiermark (= Steiermärkisches Landesarchiv Styriaca Neue Reihe, izd. G. Pferschy zv. 3), 1986, str. 15, št. (8). Karl Spreitzhofer, *Georgenberger Handfeste*. Entstehung und Folgen der ersten Verfassungsurkunde der Steiermark (= Steiermärkisches Landesarchiv, Styriaca Neue Reihe, izd. G. Pferschy, zv. 3), 1986, 64.

¹⁵ Karl Spreitzhofer, *Georgenberger Handfeste*. Entstehung und Folgen der ersten Verfassungsurkunde der Steiermark (= Steiermärkisches Landesarchiv, Styriaca Neue Reihe, izd. G. Pferschy, zv. 3), 1986, 64.

škofu,¹⁶ je bila ena velikih matičnih in prazupnij na Štajerskem, *plebs* v krščanskopravnem pomenu zgodnjega in visokega srednjega veka, ki jih je nadškof leta 1187/88 z vsemi župnijskimi pravicami prenesel na samostan Admont in jih leta 1195 zajamčil s škofovskim potrdilom ter pri tem naštel različne pravne naslove lastnih in hčerinskih cerkva, ki so nastale na velikem območju nekdanje matične župnije; obstajale so cerkve, odvisne od matične cerkve, pa tudi take s pravico do krščevanja in pokopavanja in celo z lastno pristojnostjo za pokoro zaradi hudih grehov ter pravico do božjega sodišča preizkusov z vodo in železom, ki je bila praviloma pridržana matični župniji; takrat sta bili veliki vojvodski lastni cerkvi sv. Petera in sv. Jakoba v Leobnu (St. Peter und St. Jakob zu Leoben) izvzeti iz župnijskih pravic matične cerkve, razen za zborovanja za sinodalno sodišče (Sendgericht) (op. prev.: moralno sodišče, zbor občine, ki mu predseduje klerik in na katerem se ovadijo moralni in verski prekrški občanov in se kaznujejo); s tem sta jima bili de facto – četudi to ni bilo izrecno formulirano – prepuščeni tudi pokora za hujše prestopke in pravica do božjega sodišča.¹⁷ Da ta domneva ni iz trte izvita, se prepričamo v listini iz leta 1195 nekaj vrstic nižje, kjer je izrecno zabeleženo, da cerkvi ženskega samostana Göß in Sv. Vida v Prolebu (Frauenstiftes Göß und von St. Veit in Proleb) glede sinodalnega sodišča, cerkvene kazni hudih zločinov ter glede božjih sodišč železa in vode še naprej ostaneta podrejeni matični župniji Sv. Mihaela (St. Michael an der Liesing): ... *Gossensis vero et Prielebensis ecclesie in placito Christianitatis et in excessum satisfactione, in iudiciis ferri et aque matricem ecclesiam Liessinich respicere tenentur cui etiam antiquo et canonico iuri nullatenus refragentur*.¹⁸ V tej listini so naštetni vsi tisti naslovi, pravice karolinškega arhiprezbiteriata, ki so vezane še na matično cerkev ali so bile predane drugi cerkvi: krst, pogreb, pokora, božja sodba in sinodalno sodišče.¹⁹

Ko se je leta 1202 cerkev Sv. Jakoba (St. Jakob in der Wiegen) pri Dürnsteinu na Štajerskem osamosvojila od matične župnije – *plebs* – Breže, si je tamkajšnji župnik od župnijskih pravic obdržal samo božjo sodbo z vročim železom in vodo; vse druge pravice je odstopil: ... *omne ius plebis preter ignitum ferrum et iudicium aque*.²⁰ Božja sodba z razbeljenim

železom je potekala tako, da je bilo treba razbeljen kos železa nositi v golih rokah določeno razdaljo, navadno devet do dvanajst čevljev; tisti, ki je ostal nepoškodovan, je veljal za nedolžnega.²¹

Iz Admonta obstaja historiografsko poročilo, da je pobožni opat Wolfold (1115–1137), ustanovitelj ženskega samostana v Admontu, zaradi pogostih obiskov pri nunah vzbudil sum in se, da bi dokazal svojo nedolžnost, prepustil božji sodbi s preizkusom z ognjem: v talilnici samostana na Blahbergu je držal razbeljen kos železa, a pri tem ni bil poškodovan.²²

V rokopisu, shranjenem v Univerzitetni knjižnici v Gradcu, Jakoba iz Lausanne, ki je živel okoli leta 1300, je – sicer brez razpoznavne povezave s Štajersko – opisan primer božje sodbe z razbeljenim železom: žensko, ki jo je mož osumil nezvestobe, je mož prisilil, da se je prepustila božji sodbi z razbeljenim železom. Po tem, ko se je spovedala, je razbeljeno železo – zaradi Kristusove milosti in moči zakramenta – prenesla nepoškodovana. Nesrečnica pa je pozneje pozabila dobroto, ki jo je bila deležna, in se ponovno prepustila grehu s svojim ljubimcem. Pred sabo je videla hladen kos železa, ga vzela v roke in v šali rekla svojemu "ribaldusu" (neumen, preprost prijatelj): "Poglej železo, ki sem ga čisto rdečega vzela v roke in mi ni škodil." In mrzlo železo jo je na mestu zažgalo.²³

Nekaj božjih sodb iz Koroške je izpričanih v listinah. Ko se je leta 1195/96 opat Hilteward iz Osoj z župnikom matične župnije Sv. Ruperta (St. Ruprecht am Moos) severno od Beljaka, v katere župnijskem območju je bil samostan, pobotal zaradi podružnične cerkve na samostanskem zemljišču v Gratschachu in menihom dovolil pravico do mašnega slavja – vendar brez ljudstva – je samostanu dovolil izvajanje božje sodbe z mrzlo vodo samo znotraj samostanskih celic: ... *De examine fridigae aquae, in quo cessit plebanus ita tamen, quod liceat eis officiales suos infra cellam examinare*.²⁴

V listinah krškega samostana oz. škofije je iz obdobja med letoma 1176 in 1218 šest namigov in zapiskov o božjih sodbah različnih vrst. V treh primerih je kot navedba kraja pri pogodbah o zamenjavi zemljišč in darilnih pogodbah imenovana sodna voda oz. sodni vodnjak: krški škof Roman II. je dal leta

¹⁶ Herwig Ebner, Das salzburgische Gut "ad Liestinicham" des Jahres 860. V: Blätter für Heimatkunde, 29. let., 1955, 12–23.

¹⁷ Karl Amon, Neue Kirchenstrukturen im Hochmittelalter. V: Kirchengeschichte der Steiermark, izd. Karl Amon in Maximilian Liebmann, Graz 1993, 74–77.

¹⁸ StUB (Urkundenbuch des Herzogtums Steiermark, obdelal Joseph Zahn, zv. II 1879), II, št. 10, str. 27.

¹⁹ Karl Amon, Vom Archipresbyterat zur "Urpfarre". Das Landarchipresbyterat als Ursprung der Pfarre in der alten Diözese Salzburg. V: Forschungen zur Landes- und Kirchengeschichte. Festschrift für Helmut J. Mezler-Andelberg zum 65. Geburtstag. Izd. H. Ebner in drugi, Graz 1988, 29–30.

²⁰ Mon. Car. I, str. 287, št. 392. – opisano tudi pri Walter Brunner, Dürnstein-Wildbad Einöd, 1982, 55. Prim. tudi Karl Amon, Vom Archipresbyterat (wie Anm. 17) 31.f – Wilhelm Neumann, Gottesurteile und Eigenkirchen in Gurker Urkunden

zwischen 1176 und 1218. V: Mon. Car. 179, 1989, 144–145.

²¹ Charlotte Leitmaier, Die Kirche und die Gottesurteile. Eine rechtshistorische Studie. V: Wiener rechtsgeschichtliche Arbeiten 2, 1953, 12.

²² Gregor Fuchs, Geschichte des Benedictinestiftes Admont, 1859, 18–19. – Hubert Presslinger und Jörg Köstler, Zur Geschichte des Eisenerzbergbaues am Blahberg bei Admont. V: Res montanarum 28, 2002, 21–26.

²³ Anton E. Schönbach, Miscellen aus Grazer Handschriften. V: Mitteilungen des Historischen Vereines für Steiermark, 48. letnik, 1900, 186.

²⁴ Mon. Car. III, št. 1449. – Prim. tudi Wilhelm Neumann, Die Kirche in Gratschach bei Villach und das Kloster Ossiach 1195/96. Eigenkirche, Zehentrechte, Wallfahrten und Gottesurteile. V: Neues aus Alt-Villach, 26. Jahrbuch des Museums der Stadt Villach, 1989.

1176 krškemu stolnemu kapitlju fevd *Purchard in Gurke iuxta aquam iudicariam*, leta 1887 je škof Dietrich I. s kapitljem zamenjal dva travnika, eden podrobneje opisan z *iuxta iudicium aque frigide*. Leta 1192 je bilo omenjeno zemljišče *apud fontem iudicalem*. Pri tem gre, kot izhaja še iz enega zapiska iz leta 1709, za tako imenovani *posvečeni vodnjak* pri Straßburgu v Krški dolini, ki je identičen z legendarnim rimskim vodnjakom: okrogla, lepo zidana, nekaj metrov globoka cisterna,²⁵ ki je bila v 17. in 18. st. izražena kot "Prun an der Haiden".²⁶ Pri izvršitvi božje sodbe s preizkusom z mrzlo vodo je bil najprej na vrsti blagoslov vode. Ordal, prevzet iz germanske tradicije, je bil s tem pokristjanjen in ga je po predpisanih liturgičnih obredih opravljal duhovnik.²⁷ V zvezi s "posvečenim vodnjakom" v Krški dolini se vsiljuje povezava z listino z dne 4. 9. 898, s katero je cesar Arnulf krškemu samostanu podaril več posesti, katerih meja je med drugim potekala od planine Glödnitz (zahodni del Krškega) do Puste planine in "Schwarnbrunn": ... *ab alpibus Glödnitze ad Desertas alpes ad Coniuratum fontem* ...²⁸ Ta "zaklinjani vodnjak" iz leta 898 moramo enačiti s tako imenovanim "Schwarnbrunnom", ki je bil že na štajerskem območju, na Prankherjevi planini (Prankheralm) v Paalgrabnu južno od Muraua, ki pa je že pred desetletj presahnil. Po ljudskem verovanju so se tam vsako leto na praznik sv. Bartolomeja (24. 8.) zbrali čarovniki, da bi jih njihov mojster izplačal. Vajenci v čaranju vremena, ki se posla še niso dobro naučili, so morali dodatno služiti, zato pa vreme po tem prazniku ni imelo nobenega pravega "Schicka" (Geschick, Ordnung = red). Ali si ne bi bilo mogoče predstavljati, da so pri tem "zaklinjanem vodnjaku" v tem zgodnjem času opravljali tudi božjih sodb v obliki ordalova z vodo?

Ko je leta 1218 matični župnik v Weitensfeldu cerkvi Sv. Ulrika (St. Ulrich in der Reichenau) (Koroška) odstopil župnijsko pravico, naj bi weitensfeldski župnik še ohranil cerkveno sodno oblast, preizkus z mrzlo vodo in nošenje razbeljenega zlezeza. To je eden zadnjih z listinami izpričanih dokazov o cerkvenih ordalih pri župnijskem dušnem pastirstvu.

Ne glede na konec božjih sodb v javnem pravnem postopku v 13. st. so deli prastarega prisilnega čudeža preživeli ne samo v pojmovanju ljudi, marveč delno tudi v rednih sodnih postopkih. Ordali so v svoji osnovni zamisli živeli dalje v obliki mučenja ter božje

sodbe "Čarovniškega kladiva" iz druge polovice 15. st., vendar so se bali, da bi lahko čaranja večče čarovnice na hudičev način preprečile pričakovano čudežno božje delovanje. Pri opravljanju take "čarovniške kopeli" je preizkus z mrzlo vodo spet zaživel: rabelj je osumljenki zvezal roke in noge in jo vrgel v vodo; če je preizkušanka "kot gos" plavala na vodi, je bil to dokaz, da čara, zato so jo mučili.²⁹ Pri procesih proti krivovercih so občasno še uporabljali preizkus z ognjem.³⁰ Končno je tudi dvoboj, ki je bil kot duel v častniških krogih običajen še v zadnjem obdobju monarhije, neke vrste božja sodba. Božjo sodbo pa lahko razumemo tudi kot neke vrste pravico do pomilostitve, tako kot so neuspelo usmrtimev od časa do časa pojmovali kot znak milosti, božje sodbe.

Tudi na Štajerskem se je vednost o božji sodbi preizkusa na parah vsaj v spominu še dolgo ohranila: če morilec stopi na pare svoje žrtve ali se je dotakne, začne smrtna rana spet krvaveti in tako je morilec dokazano njegovo dejanje, tako kot je začela krvaveti Siegfriedova rana v Pesmi o Nibelungih, ko se mu je približal Hagen. O nenavadnem sodnem običaju, ki nezmotljivo spominja na preizkus na parah, so leta 1674 poročali iz Birkfelda, ko so obstajali dvomi, ali je bil mrtvi samomorilec ali žrtev zločina; v spisu lahko preberemo: *Zu merken wenn ein totte Persohn in einen Landtgericht gefunden würdt, und selber verzweiflet und das Landtgericht begehrt wird durch schrift- oder mündliche Potschaft ... Wann sich selber ainer erhenckhet oder thuet ihm den Todt selbsten an, es sey wie es wöll, ist das Landtgericht schuldig, den verzweifelten Menschen mit dem Gerichtshammer zu berühren auf sein bloßes Herz und also mit diesen Worten bey seinem eignen Namen genant dreymall aufeinander oder nacheinander gesagt, wie volgt: "Ich berühre Dich im Nahmen Gottes Vatters, Gottes Sohnes und Gott des heiligen Geist und bey dem heiligen Evangelium. Ist ein Mensch an deinem Todt schuldig, so gib ein Wahrzeichen von dir." Diß dreymahl. Ist ein Mensch an seinen Todt schuldig, so bliett ihm Mundt und Nasen, und wirdt begraben, sech der zu am jüngsten Gericht, gibt er aber kein Wahrzeichen, so laß ihn das Landtgericht vertilgen mit dem Feuer zu Staub und Aschen. Davon hat der Landtrichter 1 fl 1 d, wie es vor Alters herkommen ist.*

(Napotilo za primere, kadar se na ozemlju deželskega sodišča najde mrtvec in se ljudem porodijo dvomi in se na deželsko sodišče obrnejo z ustnim ali pisnim sporočilom ... Če se je nekdo obesil ali si zadal smrt na kakšen drug način, naj bo tako ali drugače, je sodišče dolžno, da se obupanega človeka s sodniškim kladivom dotakne po njegovih golih prsih in ga trikrat zapovrstjo pokliče po njegovem imenu in reče te besede: "Dotikam se te v imenu Boga Očeta, Boga Sina in Boga Svetega duha in pri svetem evangeliju.

²⁵ Wilhelm Neumann, Gottesurteile und Eigenkirchen in Gurker Urkunden zwischen 1176 und 1218. V: Carinthia I., 179. letnik, 1989, 141–142.

²⁶ Karl Burkart, Mündliche und schriftliche Überlieferungen zum Gurker Gerichtsbrunnen auf der Heiden. V: Carinthia I., 179. letnik, 1989, 149–151.

²⁷ Claudin Freiherr Von Schwerin, Rituale für Gottesurteile. V: Sitzungsberichte der Heidelberger Akademie der Wissenschaften, phil.-hist. Kl., 3. Abhandlung, 1932/33. – Prim. Tudi zadevne oddelke pri Adolph Franz, die kirchlichen Benediktionen im Mittelalter, 2 zvezka. Prvi natis 1909. Ponatis ADEVA Graz 1960, str. 646 in 764

²⁸ StUB I., št. 12.

²⁹ Handwörterbuch des deutschen Aberglaubens (kot op. 9), str. 1030.

³⁰ Leitmaier, Die Kirche und die Gottesurteile (kot op. 19), 139 ff.

Božja sodba z razbeljenim železom. Miniatura (20,4 x 8,6 cm) v Würzburški škofovski kroniki iz 16. st. Podoba se nanaša na božjo sodbo iz leta 1131: Vas Obersalz so pod würzburškim škofom Adalberom von Lambach-Welsom (1045–1090) priznali samostanu Würzburg in je nato prišla pod stolno kustodijo, vendar je želel stolni prošt Otto leta 1131 nekaj prebivalcev pritegniti v prošnjo. Ko so se ti uprli, so se odločili za božjo sodbo. Da bi dokazal njihovo pravico, je eden prizadetih podložnikov – Konrad von Wittighausen – nepoškodovan prenesel razbeljeno železo. Podoba prikazuje Konrada, ki ga po njegovem preprostem jopiču prepoznamo kot moža iz ljudstva, kako z golimi rokami drži rdeč razbeljen lemež. Na njegovi levi stoji sedem prič, med katerimi lahko po biretih in do tal segajočih suknyah, kakršne so nosili premožnejši stanovi, prepoznamo tri duhovnike. Med štirimi laičnimi pričami sta dve preprosto oblečeni osebi; stojita za duhovniki in drugima bolje napravljenima osebama. (Iz: Lorenz FRIES, Chronik der Bischöfe von Würzburg 742–1495. Zv. VI: Die Miniaturen der Bischofschronik (= Fontes Herbipolenses. Editionen und Studien aus dem Stadtarchiv Würzburg), Würzburg 1996, 37, miniatura št. 46)

*Če je tvoje smrti kriv človek, daj znak." To se ponovi trikrat. Če je njegove smrti kriv drug človek, potem mu zakrvavijo usta in nos in se ga pokoplje in videl bo poslednjo sodbo, če pa ne da znaka, potem ga deželjsko sodišče z ognjem uniči v prah in pepel. To naj opravi sekirski sodnik za 1 fl in 1 d, kot zahteva običaj).*³¹ Samomorilec tako kot hudih zločincev niso pokopavali na pokopališču, ampak so jih sežigali.

Tudi ljudske pripovedke so poznale preizkuse na parah ali preizkuse mrtvecev, kot ponazarja ta pripovedka iz okraja Judenburg: "Pred mnogimi leti je imel Scheibmoar v kraju in der Scheiben bei St. Georgen pri Judenburgu med svojimi hlapci predrznega pomočnika, ki ni poznal strahu. Nekega dne je šel z drugimi hlapci na goro, da bi nasekali drva. Ko so se na večer s svojimi sekirami vračali domov, so srečali krošnjarja, ki je na hrbtu nosil oprtni koš. Takrat pa je grozni hlapec drugim dejal, naj gredo naprej, sam pa jih bo kmalu dohitel – in izgubil je v goščavi, prežal na krošnjarja, ga ubil, vzel njegov denar, se polastil precej njegovega kramarskega blaga in stekel nazaj na kmetijo. Čez nekaj tednov se je zvečer vлил silen dež, da je po pobočju v dolino nanoslo zemljo in grušč. Z dežjem je v Scheiben naplavilo tudi glavo umorjenega; vsi, ki so šli v nedeljo v cerkev mimo mrtvaške glave, so jo videli in se vanjo zaleteli, toda samo pri hlapcu, ki ga je umoril,

je mrtvaška glava zakrvavela. Nato so se drvarji spomnili, v kakšnih okoliščinah so krošnjarja poslednjč videli, in so morilca izročili roki pravice."³²

V pregovoru "Za to dam roko v ogenj" spomin na božjo sodbo s preizkusom z ognjem živi še danes; koliko je ta preizkus z ognjem star, kaže Lex Ribuarica iz 6. st., ki predpisuje, da je treba dati roko v ogenj. Ob spremembi preizkusa z ognjem je verovanje v moč ognja, ki očiščuje in pove resnico, preživelo do danes v ljudskem verovanju in ljudski pripovedki o "Hintersiedens" pri preganjanju tatu (kako prikuhati tatu), in se bolj ali manj nedolžno pojavi v veri v "Hersieden" ljubčka (kako si prikuhati ljubčka), ki ga ni od nikoder.³³ Tisti, ki so tega večji, naj bi s kuhanjem določenih zelišč dosegli, da se tat oz. stvar, ki jo je ukradel, ali ljubček pojavi pred njihovimi durmi; to verovanje se je v ljudskih pripovedkah ohranilo do bližnje preteklosti. Toda, planšarice, ki hrepenite po ljubezni, pozor: ljubezenskega napoja ne smete kuhati na premočnem ognju, kajti bolj ko voda kipi, hitreje je moral ljubček teči, menda se je že marsikateri izčrpan mrtev zgrudil pred vrati planšarske kočice. TOREJ: ves trud je bil zaman!

³² Walter Brunner, Türken, Pest und Habergeiß. Volkssagen aus dem Aichfeld und seinen Nebentälern. Graz 1986, št. 163.

³³ Prim. Walter Brunner, Steirische Sagen von Hexen und Zauberei, Graz 1987, 194–214.

³¹ Heimgarten. Revijo izd. Peter Rosegger št. 40, 1916, 76.

UDK 633.1(497.5 Dubrovnik)"13"
Prejeto: 7. 11. 2005

Oskrba Dubrovnika z žitom v 14. stoletju

IGNACIJ VOJE

dr., redni prof. v pokoju, Pražakova 14, SI-1000 Ljubljana

IZVLEČEK

S Petrom Ribnikarjem sva seminarsko nalogo pri prof. dr. Gregorju Čremošniku "Prehrana Dubrovnika (žito, meso, vino, sir) od 1324–1360" obdelala na podlagi zapisnikov zasedanj Velikega in Malega sveta. Objavljam odlomke iz najine seminarske naloge, ki sem jih sintetiziral. Zajel sem naslednja poglavja: postopki pri nabavljanju žita, načini pridobivanja sredstev za nakup žita, razdeljevanje žita med prebivalstvo. Izven tega sklopa sem posebej obdelal primer tujca v Dubrovniku, Bencia del Buona iz Firenc, ki se je v prvi polovici 14. stoletja vključil v oskrbo z žitom. Zaradi dobre organizacije preskrbe s prehrano, predvsem z žitom, so dubrovniški prebivalci redkokdaj doživljali katastrofalne lakote.

KLJUČNE BESEDE: žito, sindiki, oskrba, Mali svet, star, žitna skladišča-rupe

ABSTRACT

THE PURVEYANCE OF DUBROVNIK WITH CEREALS IN THE 14TH CENTURY

Under the supervision of professor D. Sc. Gregor Čremošnik, Peter Ribnikar and I have together done the research paper "The alimentation of Dubrovnik (cereals, meat, wine, cheese) from 1324–1360" on the basis of the written records of the minutes of the sessions of the Great and Small Council of Dubrovnik. Herein I am publishing the fragments from our research paper, which I have synthesized. I included the following chapters: the procedures for purchasing the cereals, the methods used for the acquirement of the funds for the purchase of the cereals, the distribution of the cereals among the population. Besides this rounded up segment, I have done a particular research study concerning the case of a stranger in Dubrovnik, Bencio del Buona from Florence, who became engaged in the purveyance of the cereals for Dubrovnik in the first half of the 14th century. Owing to the good organization of the food supply, above all the supply of the cereals, the population of Dubrovnik very rarely experienced the catastrophic hunger.

KEY WORDS: cereals, syndics-legal advisers, purveyance, Small Council, old, store-houses for cereals-holes

S slavlencem Petrom Ribnikarjem sva se srečala v seminarju Oddelka za zgodovino Filozofske fakultete v jeseni leta 1946 po vpisu na ljubljansko univerzo. V ponedeljek, 21. oktobra, so se začela predavanja in popoldne ob 16. uri je bil seminar prof. dr. Gregorja Čremošnika. Predavalnica v NUK-u je bila povsem zasedena. Bruci smo napeto pričakovali, kako bo potekal seminar. V predavalnico je stopil prof. Čremošnik, sloke postave, strogega, koščenega obraza.

Med nas je razdelil besedila in naznanil, da bomo brali in komentirali neko latinsko besedilo. Povprašal je še, ali zna kdo grško. Javila se je slušateljica Julka Marinič, ki je edina obvladala grščino. Čremošnik ji je dal takoj krajši odlomek, ona pa ga je tekoče prevedla. Prof. Čremošnika je ta preizkus zelo vzradostil. Toda kljub temu nas je podučil, da bomo pri njegovih seminarjih obravnavali predvsem izbrana latinska besedila, prav tako bomo morali izdelati seminarske na-

loge na podlagi latinskih virov. To je povzročilo pravo paniko med slušatelji, saj je malokdo iz srednje šole prinesel ustrezno znanje latinščine. Pri naslednjem seminarju prof. Čremošnika se nas je zbralo le kakih 15 slušateljev. Velik del brucev se je namreč iz zgodovine prepisal na geografijo ali kako drugo študijsko smer na Filozofski fakulteti. S Petrom sva ostala na zgodovini, čeprav se Peter na srednji šoli ni učil latinščine, jaz pa sem jo imel le v skrajšanem obsegu. Prav sodelovanje na tem področju naju je zblížalo in spoprijateljilo.

Prof. Gregor Čremošnik je za seminarske naloge (ki so bile takrat obvezne pri vsakem profesorju) razdeljeval teme, povezane z vsakdanjim življenjem srednjeveškega Dubrovnik. Gradivo za nalogo je predstavljalo tiskano latinsko gradivo Dubrovnškega arhiva. S Petrom sva si izbrala naslov "Prehrana Dubrovnik (žito, meso, vino, sir)". Preučiti sva morala zapisnike zasedanj Velikega in Malega sveta. Sam sem prevzel obdobje od 1324. do 1348, Peter pa od 1348. do 1360. Ta delitev pa je bila samo navidezna, v resnici sva skupaj potem obdelala celotno snov in jo v strnjeni obliki izročila prof. Čremošniku kot skupni elaborat. Moram reči, da sva se kar precej namučila, preden sva obvladala sicer stereotipni jezik zapisnikov svetov. Pri prevajanju in razumevanju zapisnikov, ki so bili napisani v latinskem jeziku, nama je precej pomagal zelo dober "latinec", že pokojni kolega Miroslav Pahor. Pozimi leta 1948 sva se na njegovem domu uvajala v arhivsko raziskavo. Takrat nisem pomislil, da mi bo pozneje, po diplomi dubrovnška srednjeveška zgodovina postala življenjsko delo in da bom mesece in mesece preždel v Dubrovnškem arhivu in zbiral gradivo za doktorsko disertacijo ter pozneje za številne študije in razprave. Tudi Peter si verjetno ni predstavljal, da bo po B-diplomi leta 1950 izbran in poslan na enoletni arhivski tečaj v Dubrovnik, da bi se usposabljal za poznejšega odličnega arhivarja. Čeprav sva se po diplomi strokovno usmerila vsak na svoje področje, sva ostala prijateljsko in strokovno povezana še naprej. Peter me je večkrat opozoril tudi na gradivo v Arhivu R. Slovenije. To me je pritegnilo in sem ga vključil v poznejše znanstvene raziskave. Tako sem z njegovo pomočjo še kot študent začel preučevati urbarje logaškega gospostva in obdelal razvoj kajžarstva. Iz zbranega gradiva je najprej nastala seminarska naloga pri prof. dr. Milku Kosu, pozneje pa predelana, objavljena v Zgodovinskem časopisu – Kosovem zborniku (ZČ, letnik VI–VII, Ljubljana 1952–53, str. 650–660). Opozoril me je tudi na gradivo o turških ujetnikih v slovenskih deželah, tako da sem ga potem v obliki referata predstavil na V. kongresu jugoslovanskih zgodovinarjev na Ohridu leta 1969 (objava v JIČ-u, br. 1–2, Beograd 1969, str. 38–42).

Naj se vrnem k seminarski nalogi "**Prehrana Dubrovnik**". Naloga sicer ne predstavlja zaokroženega raziskovalnega dela. Zbrano gradivo sva skušala razvrstiti časovno in tematsko po posameznih poglavjih. Naj jih naštejemo: nabava žita, izvoz žita, razdeljevanje žita in preostali odloki. Na podoben način sva obdelala še meso, vino in sir, vendar manj razčlenjeno. V krajšem uvodu sva prikazala politični razvoj Dubrovnik v 14. stoletju, nato podala pregled dubrovnških mer in denarja ter predstavila določbe o prehrani v dubrovnškem statutu. Ker sva prišla v seminarski nalogi do nekaterih zanimivih sklepov v zvezi s prehrano Dubrovnik v 14. stoletju, bom skušal te predstaviti v prispevku za Ribnikarjev zbornik. Celovitega prikaza omenjene problematike v zgodovinopisju namreč še ni. Raziskovalci srednjeveškega Dubrovnik so se posvečali predvsem trgovini z žitom in vinom.¹

Dubrovnška komuna je ležala na kamnitem in neplodnem območju ter ni mogla prehraniti prebivalstva. Zato so morali Dubrovčani iskati hrano zunaj svojega območja. Pasivnost dežele so nadomestili s prihodki od trgovine. Redke države tedanjega časa so preskrbi z najnujnejšimi življenjskimi in prehranskimi potrebščinami posvečale toliko pozornosti kot prav dubrovnška komuna, pozneje Dubrovnška republika. Da bi bila prehrana prebivalstva zadovoljiva, je dubrovnška oblast zelo dobro organizirala nabavo in razdeljevanje živil, predvsem žita. V Dubrovniku so še posebej skrbeli, da so se vsako leto pravočasno oskrbeli z zadostnimi količinami žita. Ta naloga je bila zaupana posebnim uradnikom – trem plemičem, ki so jih izvolili vsako leto. V obdobju, ki sva mu s kolegom Ribnikarjem posvetila, je Dubrovnik priznaval vrhovno oblast Beneške republike (od 1204–1358).

Podlago za najino seminarsko nalogo so predstavljali zapisniki zasedanj dubrovnških svetov, predvsem Velikega in Malega sveta.² O *oskrbi z žitom* je tekla razprava v Velikem svetu. Pogosto so bili sproženi različni predlogi o količini žita, potrebnega za oskrbo mesta. Naj navedem dva primera. 21. avgusta 1326 sta bila predstavljena svetnikom dva predloga: 1. da se knez in Mali

¹ Dušanka Dinić-Knežević, Trgovina žitom u Dubrovniku u XIV veku, Glasnik Filozofskog fakulteta u Novom Sadu, X, 1967, str. 79–131; ista, Trgovina vinom u Dubrovniku u XIV veku, GFFN, IX, 1966, str. 39–84; Bogumil Hrabak, Dubrovački izvoz žitarica iz Osmanlijskog carstva u XIV, XV i XVI veku, Priština 1971; isti, Učešće Katalonaca u dubrovačkom prometu zrnastom hranom, solju, metalima, koraljima i kreditima (do 1520), Anali ZPZDK, XXII–XXIII, Dubrovnik 1985, str. 41–77.

² Monumenta spectantia historia slavorum meridionalium (MSHSM) vol. XXIX, Monumenta Ragusina – Libri reformationum, tomus V, Zagreb 1897 (cit. XXIX); MSHSM, vol. X., MR tom I, 1879 (cit. X); MSHSM, vol. XIII, MR tom. II, 1882 (cit. XIII).

svet svobodno pogodita s katerokoli osebo ali družbo za nakup 2000 salm³ dobrega, novega žita po najugodnejši ceni in do tistega roka, ki ga bodo določili prodajalci; 2. da se kupi samo 1500 salm žita. Izglasovan je bil prvi predlog (XXIX, str. 217). Podobno je bilo 3. avgusta 1332. leta, ko je bil izglasovan tudi prvi predlog, torej za nakup 1500 salm novega, dobrega žita, odklonjen pa drugi predlog za nakup le 1000 salm (XXIX, str. 358). V vseh primerih so za izvršitev te naloge v Velikem svetu pooblastili kneza in Mali svet. Pogajala sta se s prodajalci žita (posameznimi trgovci ali družbami trgovcev) o terminu dostave in ceni, ali natančneje, do tistega termina in za tisto ceno, za katero se bodo lahko najbolje pogodili (XXIX, str. 211, 217–1326). Knez in Mali svet sta dobila proste roke za nakup žita po navadi za krajšo dobo. Navadno je Veliki svet sklepal o pooblastilu knezu in Malemu svetu julija, avgusta ali septembra, s pripombo, da mora biti žito kupljeno do praznika sv. Mihaela, t. j. do 29. septembra (XXIX, str. 395; X, str. 157). Kaže, da v tridesetih letih 14. stoletja ni bilo težav z nakupom žita, predvsem v Italiji. Podobno je bilo leta 1343. To lahko razberemo iz sklepa Malega sveta na podlagi reforme, ki je bila sprejeta v Velikem svetu 6. aprila leta 1342. V njem je bilo rečeno, da nobena oseba, niti Dubrovčan niti tujec, ne sme na noben način uvažati v Dubrovnik ali njegov distrikt po morju ali kopnem pšenice ali ječmena v mesecu juniju, enako tudi julija. Od 1. avgusta dalje pa lahko vsakdo uvažata žito, ne sme pa tega žita prodajati do 15. avgusta; od tedaj ga lahko prosto prodaja (X, str. 137). Če je bilo žita dovolj in letina dobra, so zasebniki z njim lahko prosto razpolagali in ga tudi prodajali.

Pomanjkanje žita je bilo vidno iz pogodb, ki jih je Mali svet sklepal s trgovci. Tako je 31. julija 1344 Veliki svet pooblastil kneza in Mali svet, da se lahko brez omejitve z vsakim dogovarjata za uvoz žita do praznika sv. Mihaela, če želita ustvariti večje zaloge. (XXIX, str. 157). Zato je 4. avgusta knez pooblastil dubrovnškega trgovca Luko de Gamba, da mora pripeljati iz Apulije 1500 starov⁴ žita v Dubrovnik. Če bi bil nakup žita v Apuliji prepovedan, pa ga mora uvoziti iz Spinarece, Neretve ali Konavelj (X, str. 158). Ker je Luka de Gamba sporočil, da ne more dobiti pšenice v Apuliji, kot se je obvezal, mu je Veliki svet dovolil, da namesto omenjenih 1000 starov pšenice lahko pripelje v Dubrovnik iz Apulije 1500 starov boba in ječmena (X, str. 163). Oskrba z žitom je bila verjetno leta 1346 zelo kritična. Že omenjeni Luka de Gamba se je

20. junija obvezal dubrovniškemu knezu, da bo pripeljal ali dal pripeljati na svoje stroške 1500 starov žita. Če žita ne bi mogel pripeljati v Dubrovnik, bo plačal dubrovniški občini 3 groše kazni za vsak star, ki ga ne bo pripeljal. Za vsak star, ki ga bo pripeljal, pa mu bo morala občina dati 12 folarjev za nagrado. 10. julija je napovedal nakup 818 starov žita (X, str. 234). Ponovno se je 31. julija dubrovniškemu knezu obvezal, da bo pripeljal ali dal pripeljati na svoje stroške in svoje tveganje 2000 starov žita, in to na tak način: za 1000 starov takoj z ladjo, ki bi jo poslal v Apulijo, ter za 1000 v prvi polovici meseca septembra, in to novega žita. Zahteval pa je nekatere olajšave in določeno nagrado (X, str. 235). Ker so se poleg Luke de Gamba obvezali tudi drugi trgovci, je Mali svet sklenil, da vsi tisti, ki niso v celoti izpolnili obveze, plačajo kazen 3 grošev za vsak star, ki ne bo pripeljan (X, str. 239). Pomanjkanje žita je moralo biti v avgustu zelo kritično. 31. avgusta je namreč Mali svet sklenil poslati pismo Vitu Gastaldiću, ki je imel ugled pri kupovanju žita, da lahko kupi žito za 14 grošev za star in ne dražje, lahko pa tudi za 18 grošev za star, vendar naj najprej pokupi vse žito, kar ga lahko dobi ceneje. Ko bo pokupljeno cenejše žito, naj razglasi, da plača on sam 18 grošev za star tistemu, ki ga hoče pripeljati v Dubrovnik. Posebno prijateljsko pismo je bilo poslano plemenitemu Nikolaju Buči, protovesničarju (ministru za finance) carja Dušana Silnega,⁵ ker je Dubrovniku primanjkovalo žita in ga je občina potrebovala. V pismu je sicer navedeno, da bi ga občina sicer lahko kupila na Siciliji, vendar naj ga Nikolaj Buča raje kupi v bližnji "Sclavoniji" (Srbija). Kupi naj 5000 starov žita za prodajo. Pismo je Mali svet poslal tudi Miku Binčuliću in Marku Benešiću. Šla naj bi k omenjenemu Nikolaju Buči ter pospešila nakup. Sklenila naj bi pogodbo za nakup žita za manj kot 20 grošev za star. Vse stroške, ki bi jih imela na poti, naj bi poravnal Mali svet (X, str. 241).

Kriza se je nadaljevala do konca leta 1346. 18. oktobra je Mali svet po pooblastilu Velikega sveta sklenil, da lahko vsaka oseba pripelje pšenico v Dubrovnik v naslednjih dveh mesecih, pri tem pa je zagotavljal določene olajšave (X, str. 245). Na pomoč je priskočil tudi bosanski ban Tvrtko I. 8. novembra je odposlanec bana Bistius Bunić (de Bona) obvestil dubrovniškega kneza in Mali svet, da bo ban poslal v Dubrovnik 2000 starov žita, in sicer 1400 ali 1500 starov, ko se bo vrnil v Neretvo, in to takoj, ko bo mogoče, preostalo pa naj bi poslal do božiča. Postavil pa je pogoj – knez naj bi mu posodil 600 zlatih dukatov iz občinske blagajne, in to v osmih dneh po

³ Salma odgovarja enemu konjskemu bremenu = 300 litrov. M. Rešetar, *Dubrovačka numizmatika*, Sremski Karlovci 1924, str. 107–108.

⁴ Star je votla mera za žito = 98,405 litra. M. Rešetar, n. d., str. 107–108.

⁵ Konstantin Jireček, *Istorija Srba*, I., Beograd 1952, str. 293. Predstavniki kotorske plemiške rodbine Buča, so igrali pomembno vlogo kot finančniki na srbskem dvoru.

izročitvi prve količine žita. Omenjeno žito bi bilo treba prodajati v Dubrovniku na dveh stojnicah, na dubrovniški in banovi, to pa toliko časa, dokler ne bi občina dobila vrnjenih 600 dukatov. Potem bi lahko ban prosto prodajal žito. Ban naj bi dobil za nagrado 1 groš za star. Če Bistius ne bi priskrbel žita do omenjenih terminov, bi moral plačati 3 groše kazni za vsak star, ki ga ne bi priskrbel pravočasno (X, str. 248).

Leta 1347 so v Dubrovniku še vedno čutili pomanjkanje žita. 6. julija je Mali svet dovolil prebivalcem Ulcinja, da lahko uvažajo v Dubrovnik žito, ki ga doslej niso smeli zaradi dubrovniških represalij proti Ulcinju. (X, str. 267). Lavrencij, dubrovniški klicar, pa je 10. avgusta po naročilu Malega sveta in kneza razglasil, da dobi vsaka oseba, ki pripelje v Dubrovnik žito do konca meseca oktobra, nagrado (XIII, str. 3). Da so bile pri nakupu žita težave, tako da je bilo posledica pomanjkanje žita, dokazuje sklep Velikega sveta 1. oktobra, ki je za vse leto prepustil knezu in Malemu svetu proste roke pri sklepanju pogodb s trgovci za nakup žita (X, str. 278). Žito so morali trgovci prodajati zgolj na občinskem trgu.

Mali svet je imel v zvezi z nakupom žita tudi nalogo – izbrati je moral *sindike*, to je nekakšne pooblaščené nakupovalce žita. Bili so poslani v tuje dežele z vsem polnomočjem in naročili, koliko žita morajo kupiti za denar ali posojilo, po kakšni ceni (npr. za najboljšo ceno, do 20 grošev za star ipd.). Sindiki so šli na pot sami ali s slugami. Določena jim je bila plača. Ta je bila odvisna od kraja, v katerega so bili poslani. Sindik je dobil povrnjene tudi stroške za konje in hlapce. Mali svet je pošiljal sindike predvsem: v Benetke, Ancono, na Sicilijo, v Apulijo, Spina-rezo, Carigrad, Smirno in druge kraje v Levanti. Redkeje najdemo določbe o nakupu žita iz "Slavonije" (balkanskega zaledja). Količine, ki naj bi jih kupili, so bile različne. Te so navedene v salmah ali starih. V skladu s pomanjkanjem žita leta 1347 so določbe pri izbiri sindikov. Takrat so se izvoljeni sindiki izmikali sprejeti ne-hvaležno nalogo. Za odklonitev imenovanja za sindika so bile določene visoke denarne kazni, celo višje, kot je določal statut. 6. avgusta je Veliki svet sklenil, da nihče, ki bo izvoljen za sindika, a bo odklonil to vlogo, ne sme plačati kazni, nižje od 100 perperjev, čeprav je statut določal kazen 25 perperjev (X, str. 270). 31. avgusta pa je bila kazen celo 200 perperjev (X, str. 275).

Denarna sredstva za nakup žita je dubrovniška občina priskrbel na različne načine. Najpreprosteje je bilo, da je Veliki svet namenil določena sredstva iz občinske blagajne (XXIX, str. 197–1326; X, str. 244, 235–1346; XIII, str. 268–1359). Kadar občina ni imela denarja in so bile v zalogi majhne količine žita, je bil v Velikem svetu sprejet sklep, da se najame posojilo;

tako se je zgodilo 28. decembra 1328 (XXIX, str. 256). Pri tem je šlo za individualna posojila ali pa za posojilo (*impromptum generale*). Če so posojali denar občini posamezniki, je bila določena obrestna mera v višini 10%, posojilodajalcu pa naj bi občina izstavila pisni dokument (XXIX, str. 175–1325; XIII, str. 7–1348). Vedno je bila dodana določba, da denarja, posojenega za nakup žita, ni dovoljeno uporabljati za druge namene, na primer darovati, vložiti v banko ali nameniti za razne občinske izdatke. Kdor bi prekršil to uredbo, bi bil kaznovan z denarno kaznijo od 25 do 50 perperjev (XXXIX, str. 175–1325, str. 267–1329; X, str. 240–1346).

Velikokrat si je občina sposodila denar za nakup žita od posameznih trgovcev, predvsem kadar je šlo za manjše količine. Če je bila v igri večja vsota denarja, je Veliki svet razpisal generalno posojilo. Izbrali so 5 ali 6 plemičev, ki so večjo vsoto posojila razdelili med 100 ali več prebivalcev Dubrovnik (X, str. 179–1345, str. 235–1346; XIII, str. 114–1350). Zelo pogosto so za nakup žita vzeli tudi denar iz zapuščine mladoletnih dedičev in sirot (pupilarno posojilo). S tem posegom so se morali strinjati varuhi zapuščin, ki so izročili denar z določenimi pogoji (XIII, str. 78–1349, str. 80–1349, str. 107–1350). Če občina ni imela sredstev za vračanje posojila, je dala trgovcem v zakup mitnino vina. Ker je trgovcem ta način odplačevanja posojila prinašal visoke dobičke, sta si Mali svet in knez pridržala pravico, da predčasno vrneta posojilo in s tem odvzameta mitnino vina (XXIX, str. 370–1332; X, str. 270–1347; XIII, str. 42–1348, str. 114–1350). Dolgove za nakup žita je občina vračala tudi na ta način, da jih je vračala od prodaje občinske soli (XXIX, str. 253–1328, str. 395–1336) ali občinskega žita (XXIX, str. 293, 294–1330, str. 395–1336; X, str. 179–1348, mora vrniti v osmih mesecih).

Razdeljevanje žita je bilo v rokah Malega sveta. O tem je sicer odločal Veliki svet, ki je npr. dal 22. oktobra 1325 neomejeno pooblastilo knezu in Malemu svetu, da lahko prodajata žito na drobno in debelo do tiste količine in za tisto ceno, kot se jima bo zdelo primerno (XXIX, str. 185). Mali svet je določal način prodaje, količino žita, ki so ga razdelili na posameznike (največ in najmanj), ter ceno žita. Občinsko žito so razdeljevali trgovci, ki so bili za to določeni, ali posebni razdeljevalci žita (XXXIX, str. 185, 187–1325, str. 218–1326, str. 268–1329, str. 285–1330, str. 304–1331, str. 339–1332, str. 339, 344, 368–1332). To nalogo je Mali svet lahko poveril tudi čuvarjem žita (*officiales ad conservandum bladum*, X, str. 242/3–1346), oziroma uradnikom žitnega skladišča (*officiales super fundicum frumenti*, X, str. 151–1347). Zgodilo se je, da je Mali svet prodal žito trgovcu, da bi prevzel razdeljevanje žita. 19. oktobra 1336 je prodal žito že omenjenemu Luki de Gamba, in sicer 500

starov občinskega žita za ceno 18 grošev za star. Žito je moral plačati do 25. oktobra, nato pa naj bi ga ga je prodajal na občinskem trgu kolikor in kadar bi se mu je zdelo (X, str. 398). Podobno določbo glede prodaje žita srečamo tudi v sklepu 27. III. 1332 (XXIX, str. 344) Ta prosta prodaja je dokaz, da je bilo v občinskem skladišču dovolj žita za prodajo. Večkrat v sklepih Malega sveta najdemo določbo, da lahko trgovci prodajo žito vsem tistim kupcem, ki lahko žito plačajo (XXIX, str. 399–1332; XIII, str. 13–1348). V obdobju krize in pomanjkanja pa je v Dubrovniku pri oskrbi z živili obstajala neke vrste racionalizacija. To nam potrjujejo določbe iz obdobja po letu 1346, ko je bilo sklenjeno, da morajo razdeljevati žito "per zedulas" (X, str. 242) oziroma ga prodati tistim, ki prinesejo "cartulinas" (X, str. 251–1347). Navadno so žito prodajali na stare, leta 1347, ko je bila kriza, pa so ga razdeljevali na "cupelle"⁶ (le 1–2 na teden). Kako pomembno službo je Mali svet naložil leta 1347 plemičema Ursu Zamanjiću in Petru de Baugella, ko ju je izvolil za "officiala" za žitni trg, kažejo določbe. V času službovanja od 13. januarja do konca februarja naj bi izmenoma ves dan od jutra do kosila in od kosila do večera na žitnem trgu čuvala ključke skladišča in vodila posebno knjigo (quaternium cartularinarum). Od kosila do večera naj bi imela trg odprt in prodajala žito tistim, ki bi prinesli "cartulinas". Za vsak teden sta smela dati vsaki osebi največ 1–2 "cupella" žita, za to pa sta morala dati potrdilo. Paziti sta morala, da kupljenega žita ne bi izvažali. Za plačo naj bi prejela vsak en groš na dan. Če ne bi bila oba ali vsaj kateri, od kosila do večera na svojem službenem mestu, kot jima je bilo naročeno, bi izgubila za tisti dan plačo in plačala še tri groše kazni (X, str. 251).

Kadar je bila žetev slaba ali je v mestu začelo primanjkovati hrane, je vlada prevzela v svoje roke tudi razdeljevanje žita. Najprej je dvignila ceno žita in strogo pazila, da so se je prodajalci držali. Cena pa je bila vedno nizka in dostopna tudi siromašnemu prebivalstvu. Prodajna cena je bila navadno nižja od nakupne. Razliko je pokrila država. V letih, v katerih je zmanjkovalo hrane, je država zasebnikom zaplenila žito; le-ti so morali izročiti ključke svojih shramb. Takrat so vse žito prenesli v državno skladišče. V letih pomanjkanja je bilo tudi predpisano, koliko žita pripada osebi na teden.

To je le nekaj odlomkov iz najine seminarske naloge, ki sem jih skušal sintetizirati. Na ta način sem nameraval prikazati, kako odlično je bila v Dubrovniku v 14. stoletju organizirana oskrba mesta z žitom.

Kasneje sem obdelal primer tujca v Dubrovniku, ki se je v prvi polovici 14. stoletja vključil v oskrbo z žitom. V tridesetih letih 14.

stoletja so Dubrovnik preplavili trgovci iz Benetk, Firenc in drugih italijanskih mest. Sklepale so se velike kupčije in izvajale različne finančne transakcije. Med temi trgovci je bil tudi *Bencio del Buono* iz Firenc, našla pa sva ga tudi v gradivu za seminarsko nalogo. Bencio del Buono de Sachetti iz Firenc je igral v tridesetih letih 14. stoletja zelo vidno vlogo v trgovskem in javnem življenju Dubrovnika.⁷ Njegovo ime je bilo prvič omenjeno v dubrovniških notarskih knjigah (okrog leta 1318) ob povečani dejavnosti zastopnikov florentinskih trgovskih hiš na dubrovniškem tržišču. Te so prišle v poslovni stik z Dubrovnikom prek Barlette. Florentinci iz Barlette so oskrbovali Dubrovnik predvsem z žitom.⁸ Med zelo pomembne Benciojeve dejavnosti v Dubrovniku je sodilo njegovo sodelovanje v preskrbi z žitom. Pri tem je na razne načine sodeloval z dubrovniško občino. Že leta 1324 je bil omenjen kot priča pri prevzemu denarja za nakup pšenice.⁹ Zelo je sodeloval pri nakupu in prodaji pšenice leta 1329. Skupaj z Ducciem Puccijem iz Firenc se je 13. marca obvezal pred dubrovniškim knezom, da bo priskrbel "salmas ducentos frumentis" do velike noči.¹⁰ Julija je Bernardus Viberto de Maiorica potrdil, da je od Bencia v imenu občine prejel "libris 69 venetorum grossorum in argento" za plačilo 300 salm pšenice.¹¹ 2. septembra pa je Mali svet sprejel sklep, da lahko Bencio kupi v fundiku "ordeum Pisani" po najugodnejši ceni, vendar ga ne sme prodajati dražje, kot za 25 grošev za star.¹² Ko je dubrovniška vlada leta 1339 kupovala žito in je pri Martinussiju Menčetiću in Benciu del Bonu najela posojilo, jima je morala odstopiti prodajo žita. Knez je 3. septembra pooblastil Martinussija in Bencija, da lahko razpolagata z žitom iz Apulije v fundiku, in sicer s 1731 stari "oredei". Oba sta namreč občini posodila za nakup pšenice 1997 perperjev in 11 grošev.¹³ Večje količine žita je dubrovniška občina kupila leta 1339 v Solunu, zato je morala za izplačilo

⁷ I. Voje, Bencio del Buono, Istorijški časopis, XVIII, Beograd 1971, str. 190–199; Bariša Krekić, Sul retroscena familiare di Franco Sacchetti: il Veneziani "Franciscus speziarius" ed il Fiorentino "Bencius del Buono" a Ragusa nella prima metà del trecento, Studi veneziani, n. s. XXXVII, Pisa–Roma 1999, str. 15–49.

⁸ Mirjana Popović, Prilog ekonomsko istoriji Dubrovnika. Trgovački odnosi sa južnom Italijom (1266–1442), Zbornik Filozofskog fakulteta u Beogradu, V/1, Beograd 1960, str. 244–246.

⁹ Povijesni arhiv u Dubrovniku, Div. not., knj. IV, fol. 65'–19. XI., predstavnik oz. nuncij neke družbe iz Barlette je sprejel od občine denar v višini "soldos 1712 et denarios VIII venetorum grossorum" za nakup pšenice.

¹⁰ Div. canc., knj. IX, fol. 369; 22. marca sta izročila knezu "salmi 225 frumenti".

¹¹ Ibid., knj. IX, fol. 64.

¹² NSHSM, XXIX, str. 273–274.

¹³ Div. not., knj. VI, fol. 51'.

⁶ Cupellus je manjša mera in znaša 1/6 stara = 16,401 litra.

20.000 perperjev razpisati posojilo. Najprej je vlada razpisala posojilo v višini 6000 perperjev in ga razdelila med 120 oseb. Nato je ukazala, da je treba prodati 2000 starov pšenice. Ker vse to ni zadostovalo za izplačilo dolga, je vlada pooblastila Martinussija in Bencija, da se v imenu občine pogodita z upniki. Pri tem sta dobila pravico do neomejene uporabe žita, in to tistega, ki je bilo v Dubrovniku, in tistega, ki naj bi še prispelo.¹⁴ Dubrovniška vlada jima je odstopila prodajo žita tudi v zvezi z drugimi uslugami. Ko je dubrovniška občina konec leta 1340 potrebovala večje količine zlatih dukatov, je od Martinussija in Bencija kupila vosek v vrednosti 5530 perperjev. Ta vosek je poslala v Benetke, kjer naj bi bil prodan, izkupiček pa menjan v dukate. Za povračilo vsote sta dobila v zakup prodajo pšenice.¹⁵

Dubrovniška vlada je že zelo zgodaj skrbela za to, da bi imela v svojih skladiščih dovolj velike zaloge žita, ki bi zadostovale tudi za pomanjkanje ali naravne nesreče. Zato so v začetku 15. stoletja poiskali posebne mojstre, ki so v živo skalo izdolbli globoke jame v obliki velikih vodnjakov. Graditev so končali leta 1540. V njih so shranjevali državno žito. Te jame, ki so jih ljudje začeli imenovati "rupe", so bile narejene v živo skalo v južnem, kamnitem delu mesta (na najvišjem delu otočka "Lave"). "Rupe" so bile v začetku pokrite z deskami, kasneje so jih prekrili s streho. Ker so postale zelo pomemben dejavnik v oskrbi Dubrovnika z žitom, so na tem mestu zgradili večjo stavbo. Danes so "rupe" velika kamnita dvonadstropna zgradba, pomemben muzej prehrane, v kateri je 15 žitnih shramb – jam, globokih kakih deset metrov. V "rupah" so lahko shranili okrog 1200 ton pšenice. Tako so prišli Dubrovčani do zelo zdravih, prostornih in izjemnih skladišč za žito.¹⁶ Zelo redko se je zgodilo, da so ostali Dubrovčani brez glavnega in osnovnega vira prehrane.

¹⁴ Ibid., knj. VI, fol. 83–15. XII. 1339; Bariša Krekić, *Dubrovnik i Levant*, Beograd 1956, str. 62.

¹⁵ Div. Not., knj. VI, fol. 178, 178–1. XII. 1340.

¹⁶ Risto Jeremić–Jorjo Tadić, *Prilozi za istoriju zdravstvene kulture starog Dubrovnika*, I, Beograd 1938, poglavje "Ishrana", str. 27–35.

UDK 929 Močnik F.
51-051(4)"18"
Prejeto: 15. 9. 2005

Močnikova disertacija (ob 165. obletnici Močnikove promocije)

STANISLAV JUŽNIČ

dr. zgodovine, dipl. ing. fizike, Inštitut za matematiko, fiziko in mehaniko, Jadranska 19,
SI-1000 Ljubljana, el. pošta: stanislav.juznic-1@ou.edu

IZVLEČEK

Z uporabo graškega arhivskega gradiva prvi podrobneje opisujemo doktorat Franca Močnika, našega najpomembnejšega pisca matematičnih učbenikov, morda celo enega najpomembnejših v vsej habsburški monarhiji. Podajamo časovni okvir in okoliščine ob Močnikovi disertaciji. Raziskujemo poklicne poti in razmeroma številna objavljena dela Močnikovih graških profesorjev in skušamo nakazati njihove povezave z Močnikovim goriškim "mentorjem" Augustinom Cauchyjem. Končno pripovedujemo še razmeroma žalostno usodo Močnikovega družinskega groba na graškem pokopališču.

KLJUČNE BESEDE: Augustin Cauchy, Franc Močnik, jezuiti, Ferdinand Hessler, Julius Wilhelm Gintl, Josef Knar, Gradec, zgodovina matematičnih ved

ABSTRACT MOČNIK'S DISSERTATION

By using archive sources of the Graz archives Močnik's work on his Graz dissertation is described for the first time. Močnik is presented as the most important mathematical textbook writer from Slovenian Lands and even of all Habsburg Monarchy. The time and events that enabled Močnik's success are researched. Lives and published works of Močnik's Graz professors are presented and their connections with Močnik's Gorica "mentor" Augustin Cauchy are claimed. At the end, a somewhat sad story of Močnik's family tomb at Graz cemetery is described.

KEY WORDS: Augustin Cauchy, Franz Močnik, Jesuits, Ferdinand Hessler, Julius Wilhelm Gintl, Josef Knar, Graz, History of Mathematical Sciences

Uvod¹

Močnik² je bil naš največji pisec matematičnih učbenikov in drugih učnih pripomočkov. Njegov vzpon od goriškega učitelja četrtega razreda normalke do univerzitetnega profesorja in vodje urada cesarsko-kraljevih deželnih šolskih oblasti se je začel predvsem po uspešnem doktoratu v Gradcu. Zato si podrobneje oglejmo dokumente povezane z Močnikovo promocijo.

V Močnikovem času za promocijo v doktorja filozofije na habsburških univerzah še ni bilo treba napisati disertacije. Do doktorskih časti je kandidat prišel po opravljenih rigorozih. K Močnikovemu uspehu pri doktorskih izpitih na graški univerzi je zelo pripomogla njegova knjiga o Cauchyjevem postopku za reševanju enačb, čeprav je Cauchyjev najtesnejši sodelavec Ferdinand Hessler zapustil Gradec pet let pred Močnikovo promocijo.

Močnikova promocija

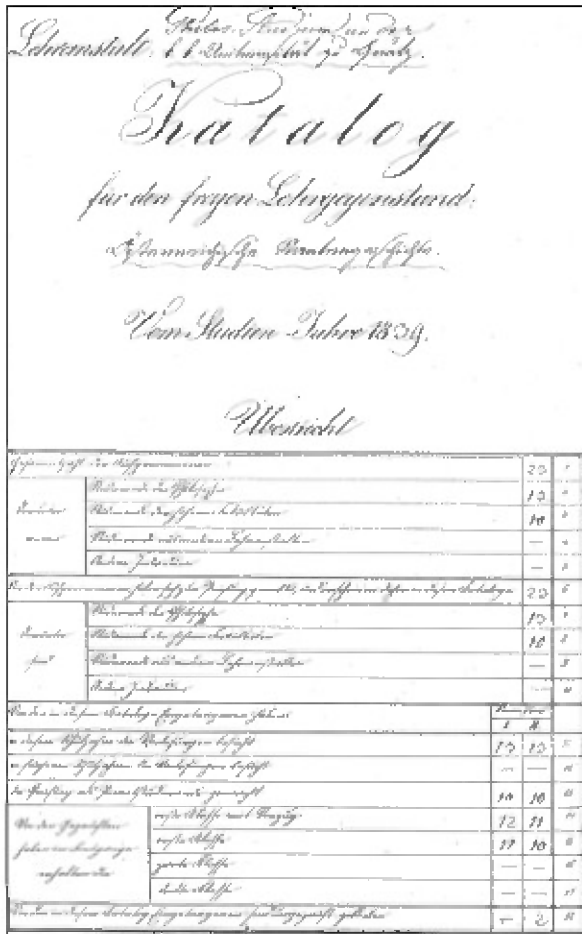
V desetih letih poučevanja v Gorici (1836–1846) se je Močnik dodatno izpopolnjeval na Univerzi v Gradcu. Leta 1839 je bil (pri petindvajsetih letih) vpisan v matrike graške univerze

¹ Za pomoč se zahvaljujem dr. Brunu Besserju, dr. Karlu Močniku, dr. Marku Razpetu, dr. Milanu Hladniku in dr. Janezu Šumradi in Milanu Novaku iz Slovanske knjižnice v Ljubljani.

² Vitez Franc Močnik (* 1. 10. 1814 Cerkno; † 30. 11. 1892 Gradec).

kot štirinajsti kandidat. Med sošolci so bili celo veliko mlajši, predvsem komaj šestnajstletni Karl, sin profesorja iz Vinkovcev Franca Matkshysja.

Močnikovo rojstno Cerkno so v Gradcu navedli z nemškim imenom *Kirchheim* na Primorskem. Tam je bil Močnik sin "kmeta Andreja". Andrej v katalogu ni bil omenjen kot gostilničar, čeprav ga kot takega poznamo iz drugih virov. V obeh semestrih leta 1839/40 je Močnik napredoval s prvorazrednim uspehom, posebej pa je bil skupaj z Levičnikom in drugimi povabljen na študij avstrijske državne zgodovine,³ ki jo je kot neobvezen predmet predaval dekan Haßler v drugem semestru.

Naslovna stran Kataloga izbirnih predavanj avstrijske državne zgodovine v študijskem letu 1839/(1840) (Universitätsarchiv Graz, Philosophische Fakultät, Studentenkatalog, 1836–1839)

1	2	3	4	5	6	7	8	9
11	Levičnik	Levičnik	Levičnik	Levičnik	Levičnik	Levičnik	Levičnik	Levičnik
12	Močnik	Močnik	Močnik	Močnik	Močnik	Močnik	Močnik	Močnik
13	Močnik	Močnik	Močnik	Močnik	Močnik	Močnik	Močnik	Močnik
14	Močnik	Močnik	Močnik	Močnik	Močnik	Močnik	Močnik	Močnik
15	Močnik	Močnik	Močnik	Močnik	Močnik	Močnik	Močnik	Močnik

Levičnik kot enajsti in Močnik kot štirinajsti med popisanimi študenti v Katalogu izbirnih predavanj avstrijskega državnega prava v študijskem letu 1839/(1840) (Universitätsarchiv Graz, Philosophische Fakultät, Studentenkatalog, 1836–1839)

1	2	3	4	5	6	7	8	9
11	Levičnik	Levičnik	Levičnik	Levičnik	Levičnik	Levičnik	Levičnik	Levičnik
12	Močnik	Močnik	Močnik	Močnik	Močnik	Močnik	Močnik	Močnik
13	Močnik	Močnik	Močnik	Močnik	Močnik	Močnik	Močnik	Močnik
14	Močnik	Močnik	Močnik	Močnik	Močnik	Močnik	Močnik	Močnik
15	Močnik	Močnik	Močnik	Močnik	Močnik	Močnik	Močnik	Močnik

Učne moči na filozofski fakulteti v Gradcu v prvem semestru leta 1839/40 (Universitätsarchiv Graz, Philosophische Fakultät, Studentenkatalog, 1839/40–1843)

³ Universitätsarchiv Graz, Philosophische Fakultät, Studentenkatalog, 1836–1839.

Preglednica 1: Izpiti prvega semestra prvega letnika 1839/40 v januarju in februarju 1840 na Filozofski fakulteti Univerze v Gradcu

Profesor	Predmet	Število študentov	Profesorji, navzoči pri posameznih izpitih
Knar	Osnove matematike	144	Appeltauer, Widerhofer, Muchar, Gabriel
Muchar	Latinska filologija	149	Appeltauer, Knar, Gabriel
Gabriel	Filozofija	144	Haßler, Appeltauer, Gintl
Widerhofer	Bogoslovje	144	Knar, Appeltauer, Muchar

Preglednica 2: Izpiti prvega semestra drugega letnika 1839/40 v januarju in februarju 1840

Profesor	Predmet	Število študentov	Profesorji, navzoči pri posameznih izpitih
Gintl	Fizika in uporabna matematika	145	Haßler, Appeltauer, Gabriel
Widerhofer	Bogoslovje	145	Haßler, Appeltauer, Gabriel
Muchar	Latinska filologija	141	Knar, Appeltauer, Gintl
Gabriel	Moralna filozofija	145	Gintl, Appeltauer, Muchar

Preglednica 3: Izpiti iz neobveznih predmetov v februarju in marcu 1840

Profesor	Predmet	Število študentov	Profesorji, navzoči pri posameznih izpitih
Gabriel	Zgodovina filozofije	66	Widerhofer, Appeltauer
Haßler	Svetovna zgodovina	70	Widerhofer, Appeltauer
Widerhofer	Vzgojni nauk	79	Appeltauer, Gintl
Haßler	Državna zgodovina	14/5	Appeltauer
Muchar	Klasična filologija	24	Gintl

Preglednica 4: Izpiti drugega semestra prvega letnika 1839/40 v juliju 1840

Profesor	Predmet	Število študentov	Profesorji, navzoči pri posameznih izpitih
Knar	Osnove matematike	133	Appeltauer, Widerhofer, Muchar, Gabriel
Muchar	Latinska filologija	129	Appeltauer, Knar, Gintl
Gabriel	Filozofija	133	Haßler, Appeltauer, Gintl
Widerhofer	Bogoslovje	133	Knar, Appeltauer, Gabriel

Preglednica 5: Izpiti drugega semestra drugega letnika 1839/40 v juliju 1840

Profesor	Predmet	Število študentov	Profesorji, navzoči pri posameznih izpitih
Gintl	Fizika	138	Muchar, Appeltauer, Gabriel, Haßler
Widerhofer	Bogoslovje	138	Appeltauer, Gintl, Knar
Muchar	Latinska filologija	134	Appeltauer, Haßler, Gabriel
Gabriel	Filozofija	138	Gintl, Appeltauer, Widerhofer

Preglednica 6: Izpiti iz neobveznih predmetov konec drugega semestra v juniju in juliju 1840

Profesor	Predmet	Število študentov	Profesorji, navzoči na izpitu
Gabriel	Zgodovina filozofije	12	Appeltauer
Haßler	Svetovna zgodovina	71	Appeltauer, Muchar
Widerhofer	Vzgojni nauk	53	Appeltauer, Muchar
Haßler	Državna zgodovina	43/5	Appeltauer
Knar	Uporabna geometrija	5	Muchar
Kvas	Slovenščina	10	Appeltauer
Rossi	Italijanščina	14	Appeltauer

Sonderklausuren				
Tag	Uhr	Prüfung	Prüfung	Prüfung
1. Semester	22. 3. 1839	Matematik	138	Matematik
	22. 3. 1839	Physik	133	Physik
	22. 3. 1839	Philosophie	133	Philosophie
	22. 3. 1839	Philosophie	129	Philosophie
2. Semester	22. 3. 1839	Matematik	138	Matematik
	22. 3. 1839	Physik	134	Physik
	22. 3. 1839	Philosophie	138	Philosophie
	22. 3. 1839	Philosophie	125	Philosophie
3. Semester	22. 3. 1839	Matematik	138	Matematik
	22. 3. 1839	Physik	138	Physik
	22. 3. 1839	Philosophie	138	Philosophie
	22. 3. 1839	Philosophie	138	Philosophie
	22. 3. 1839	Philosophie	138	Philosophie
	22. 3. 1839	Philosophie	138	Philosophie

Učne moči na filozofski fakulteti v Gradcu v drugem semestru leta 1839/40 (Universitätsarchiv Graz, Philosophische Fakultät, Studentenkatalog, 1839/40–1843)

Leta 1839 in 1840 je Močnik opravil izpite iz osnov matematike, fizike, uporabne matematike, teoretične in uporabne filozofije ter zgodovine. Prvi rigoroz je zagovarjal 22. 3. 1839 med peto in sedmo uro popoldne, in sicer iz "čistih" osnov matematike in fizike. Poleg profesorjev obeh predmetov sta se pod protokol o izpitu na desni strani podpisala še dekan Leopold Haßler in profesor filozofije Lorenz Gabriel. Na levi strani dokumenta je podpis direktorja filozofskih študijev, deželnega svetnika Karla Appeltauerja. Enaka komisija je spremljala Močnika pri vseh poznejših izpiti.

3. 4. 1839 med deseto in dvanajsto uro je Močnik pri Gabrielu opravil izpit iz teoretične in praktične filozofije. Naslednje leto je Močnik nadaljeval z izpiti na graški univerzi in 13. 4. 1840 opravil izpit iz zgodovine; predaval jo je dekan Haßler. Močnik je bil soglasno potrjen "per unanimia". Naslednjega dne 14. 4. 1840 je bil promoviran za doktorja filozofije v Gradcu s podpisom dekana Haßlerja.⁴

⁴ Povšič, 1966, 5; Universitätsarchiv Graz, Philosophische Fakultät, Rigorosenprotokolle, 1823-1866/1-140, Nr. 33 d, 1839/40-1843.

Protokoll
 Am 22. März 1839 hat der Candidat Franz Močnik die
 in Philosophie geordnete, zum Erlangung des Doctorates der
 Philosophie abgelegte, /bezügliche/ Prüfung
 Am 22. März 1839 hat der Candidat Franz Močnik die
 erste Prüfung mit der unanimmigen Bewilligung der
 nach ihm mit der Prüfung im unanimmigen Bewilligung ab-
 gelegt, und ist per unanimia approbirt worden.
 Geprüft am 22. März 1839, bei 8 bis 7 Uhr.
 Dr. Lorenz Gabriel,
 Dr. Leopold Haßler,
 Dr. Johann Appeltauer,
 Dr. Johann Gabriel,
 Prof. Dr. J. J. J. J.
 Am 3. April 1839 hat der Candidat Franz Močnik die
 zweite Prüfung mit der unanimmigen Bewilligung der
 nach ihm mit der Prüfung im unanimmigen Bewilligung ab-
 gelegt, und ist per unanimia approbirt worden.
 Geprüft am 3. April 1839, bei 10 bis 12 Uhr.
 Dr. Lorenz Gabriel,
 Dr. Leopold Haßler,
 Dr. Johann Appeltauer,
 Dr. Johann Gabriel,
 Prof. Dr. J. J. J. J.

Dokument o Močnikovih rigorozih leta 1839 (Universitätsarchiv Graz, Philosophische Fakultät, Rigorosenprotokolle, 1823–1866/1–140, Nr. 33 d)

Am 10. April 1840 hat der Candidat Franz Močnik die
 dritte Prüfung mit der unanimmigen Bewilligung der
 nach ihm mit der Prüfung im unanimmigen Bewilligung ab-
 gelegt, und ist per unanimia approbirt worden.
 Geprüft am 10. April 1840, bei 10 bis 12 Uhr.
 Dr. Lorenz Gabriel,
 Dr. Leopold Haßler,
 Dr. Johann Appeltauer,
 Dr. Johann Gabriel,
 Prof. Dr. J. J. J. J.
 Am 14. April 1840 hat der Candidat Franz Močnik die
 vierte Prüfung mit der unanimmigen Bewilligung der
 nach ihm mit der Prüfung im unanimmigen Bewilligung ab-
 gelegt, und ist per unanimia approbirt worden.
 Geprüft am 14. April 1840, bei 10 bis 12 Uhr.
 Dr. Lorenz Gabriel,
 Dr. Leopold Haßler,
 Dr. Johann Appeltauer,
 Dr. Johann Gabriel,
 Prof. Dr. J. J. J. J.

Zapis ob Močnikovih rigorozih in doktoratu leta 1840 (Universitätsarchiv Graz, Philosophische Fakultät, Rigorosenprotokolle, 1823–1866/1–140, Nr. 33 d)

The image shows a handwritten document, likely a record of doctoral candidates. It features a table with columns for names, dates, and other details. The handwriting is in German. Below the table, there are several signatures and additional notes.

No.	Name	Date	Other
1.	19. Okt. 1839	Julius Gelba	2.
2.	23. Okt. 1839	Anton Futter	1.
3.	9. Jan. 1840	Anton Futter	2.
4.	19. Okt. 1839	Anton Futter	2.
5.	23. Okt. 1839	Anton Futter	2.
6.	19. Okt. 1839	Anton Futter	2.
7.	23. Okt. 1839	Anton Futter	2.
8.	9. Jan. 1840	Anton Futter	2.
9.	19. Okt. 1839	Anton Futter	2.
10.	23. Okt. 1839	Anton Futter	2.

Zapisi o doktorandih iz filozofije na graški univerzi v šolskem letu 1839/40 (Universitätsarchiv Graz, Philosophische Fakultät, Rigorosenprotokolle, 1823–1866/1–140, Nr. 33 d, 1839/40–1843)

Za doktorske izpite so v šolskem letu 1839/40 štirje kandidati opravili šest izpitov, nato pa so vse štiri promovirali. Vsi so opravili v tem šolskem letu samo zadnjega od treh izpitov, le Julius Gelba je opravil vse tri. Anton Futter je opravil tretji in obenem zadnji izpit iz filozofije 19. 10. 1839 z večino "per majora" in je bil promoviran 9. 1. 1840. Gelba je opravil izpita iz zgodovine (23. 12. 1839) in iz filozofije (29. 1. 1840) po soglasnem mnenju vseh izpraševalcev ("per unanimia"). 15. 6. 1840 je na tretjem izpitu iz matematike in fizike odgovarjal nekoliko slabše, kljub temu pa je dobil pozitivno oceno večine profesorjev v komisiji ("per majora"), tako da je bil 20. 6. 1840 promoviran. Jernej Levičnik⁵ je 4. 5. 1840 opravil izpit iz matematike in fizike "per majora" in je bil promoviran 8. 5. 1840. Bil je

najstarejši sin Luke Levičnika,⁶ zemljiškega posestnika iz Železnikov na Kranjskem, ki se je povzpел od preprostega žebjarja do trgovca z žebli s 16 ali celo 40 zaposlenimi delavci. Levičnik je bil pet let starejši od Močnika. Oba sta prejela nagradi za prizadevno učenje.

Močnikova promocija je bila druga izmed štirih v šolskem letu 1839/40. Pod zapis o tedanjih štirih doktorandih, Futterju, Močniku, Levičniku in Gelbi, se je podpisalo vseh osem profesorjev filozofske fakultete: Haßler, Knar, Widerhofer, Matheu Muchar kot profesor klasične filologije in estetike, Gabriel, Gintl, slavist Kvas kot "Prof. der wind. Sprache" in Josef August Rossi kot provizorični profesor italijanskega jezika od leta 1839 do leta 1842.⁷ Učnih moči med Močnikovim študijem leta 1839/40 niso menjavali.

Domnevamo, da se je Močnik glede na svoje poznejše pisanje učbenikov in prizadevanja za večjo veljavo slovenščine v šolah v Gradcu zanimal za neobvezna predavanja uporabne geometrije pri Knaru v drugem semestru, morda pa celo za neobvezna predavanja iz slovenskega jezika pri Kvasu,⁸ prav tako v drugem semestru. Kvasova predavanja je lahko poslušal celo Levičnik, ki je bil Metelkov učenec na ljubljanski gimnaziji (1820–1826) in liceju (1827, 1828) kot sošolec Prešernovega mlajšega brata Jurija. Zadnji letnik liceja je Levičnik končal v Celovcu (1830–1832); tam je nanj vplival Slomšek, ki je tik pred Levičnikovim prihodom postal celovski semeniški spiritual (29. 10. 1829). V času doktorata v Gradcu je bil Levičnik kurat v Zgornji Pleši (Inner Teuchen) nad Osojskim jezerom ob samih trdih Nemcih, med katerimi je bilo dvakrat toliko protestantov kot katolikov. Pri pesništvu se je zgledoval po Prešernu in je sodeloval kar pri vseh štirih bukvicah Kranjske čbelice.⁹ Najbolj je zaslovel s prvim Prešernovim življenjepišom, zasnovanim zelo osebno v obliki osmrtnice ob drugi obletnici Prešernove smrti.

Tako kot je bil doktorat v Gradcu Močnikova odskočna deska za boljše službe na univerzi in končno za položaj šolskega referenta in svetovalca, je tudi Levičniku promocija kmalu omogočila napredovanje. Seveda ne takoj, saj je celo Močnik moral počakati do leta 1846, ko je bil izbran za profesorja matematike in trgovskega računstva na tehniški akademiji v Lvovu (Lviv). Dne 9. 5. 1852 je Levičnik končno le dobil dekanijo v Šmohorju. Tam je ostal do smrti.

Med Močnikovim študijem je pouk slovenskega jezika na graški univerzi lepo napredoval. Kvas je končal gimnazijo v Mariboru (1804–1809), licej in pravo pa v Gradcu. Ko je bilo po

⁶ Lukas Levičnik (* 6. 10. 1780 Železniki; † 26. 8. 1860).

⁷ Kroner, 1886, 601.

⁸ Koloman Kvas (Kolloman Quass, * 30. 11. 1790 Rožički vrh pri Sv. Juriju ob Ščavnici; † 19. 12. 1867 Gradec).

⁹ SBL, 1: 647–649.

⁵ Jernej Levičnik (Bartholomeus Lewitschnigg, * 15. 8. 1808 Železniki; † 9. 5. 1883 Šmohor v Ziljski dolini na Koroškem).

bolezni Janeza Primca¹⁰ in skoraj desetih letih nezasedenosti katedre za slovenski jezik na graškem liceju mesto slavista znova razpisano (leta 1823), so med štirinajstimi prosilci 26. 3. 1823 sprejeli Kvasa. Kvas je postal najprej začasni, po natečaju z dne 17. 12. 1834 pa od 28. 4. 1836 redni (stalni) profesor vse do poletnega semestra 1867. Na natečaju leta 1834 so bili med Kvasovimi tekmeci Anton Murko, Franc Miklošič in Caf,¹¹ ne pa nadarjeni Vraz,¹² ki je bil tedaj šele študent logike. Caf je pozneje, leta 1848, prevedel Močnikovo računico za drugi in tretji razred ljudskih šol; bila sta vrstnika in sta se poznala še iz časov Močnikovega doktorata v Gradcu, ko je bil Caf kaplan v Gradcu (1838) in Lebringu pri Wildonu (1839).

Med Močnikovim in Levičnikovim študijem v Gradcu je Kvas predaval po tri ure na teden po Dajnkovi¹³ slovnici, ki jo je Kvas celo sam pomagal pisati. Ker pri Kranjski čbelici niso uporabljali dajničice, je Kvas o čbeličarjih omalovažujoče sodil.¹⁴ To gotovo ni bilo po godu Levičniku. Kvas je na svojem domu v Gradcu leta 1834 gostil Vraza; le-ta ga je kmalu spreobrnil v ilirizem, vendar Močniku in predvsem Levičniku ta seveda ni bil všeč. V Gradcu so malo pred Močnikovo in Levičnikovo promocijo Vraz, Miklošič in sodelavci brez uspeha skušali izdati Metuljčka kot "vrstnika" ali celo tekmeča Čbelice.¹⁵

Močnikov profesor uporabne matematike in fizike Gintl¹⁶

Jezuiti so vodili višje študije na Univerzi v Gradcu med letoma 1585/86 in 1773. Po ukinitvi jezuitskega reda so nastale podobne kadrovske težave kot na dveletnem liceju v Ljubljani. Jožef II. je ukinil graško univerzo, tako da so med letoma 1782–1826 imeli v Gradcu samo licej s tremi letniki. Kljub temu so profesorji večinoma ostali isti, med njimi fizik Biwald,¹⁷ ki je svojo poklicno pot začel kot predavatelj v Ljubljani.

Politehnika ali *Technische Hochschule* v Gradcu se je razvila leta 1864 iz leta 1811 ustanovljenega *Joanneuma* nadvojvode Janeza.¹⁸ Prvi profesor poljudne astronomije na *Joanneumu* je postal dotedanji ljubljanski profesor Neu-

mann¹⁹ (od jeseni leta 1812 do leta 1816). Neumann je v letih 1804–1812 poučeval fiziko in druge predmete na gimnaziji in na liceju v Ljubljani, pozneje pa je postal pomemben pisec fizikalnih učbenikov.

Jakob Philip Kulik je desetletje po Biwaldovi smrti začel novembra 1816 poučevati fiziko na liceju v Gradcu.²⁰ Obenem je postal še Neumannov naslednik in zadnji predavatelj astronomije na graški visoki šoli. Kulik je leta 1826 v prvem zvezku Baumgartnerjeve in Ettingshausnove revije objavil razpravo o Heronovem predniku parnega stroja, ki ga je skiciral kot večjo posodo z dvema manjšima ob strani. Nato je raziskoval enačbe za sinusno nihanje idealnega nihala pod majhnimi koti brez izgub hitrosti. Za fizikalne količine je uporabljal simbole, približno enake sodobnim.

Baumgartner in Ettingshausen sta med prvimi razpravami v svoji novi reviji objavila Cauchyjevo Uporabo Lagrangeve interpolacijske enačbe za določanje koeficienta polinomov različnih stopenj in Preučevanje praštevil kot korenov polinomskih enačb.²¹ Za Kulikovo razpravo o nihalu sta urednika uvrstila ponatis dveh Cauchyjevih del o diferencialnem računu z uporabo Lagrangevih interpolacijskih enačb. Baumgartner in Ettingshausen sta v prvih zvezkih revije objavljala veliko prevodov predvsem Cauchyjevih najnovejših pariških del, da bi utrdila sloves svoje nove revije v znanstvenem svetu. Cauchy je tako močno vplival na habsburške matematike in fizike že desetletje pred preselitvijo v Gorico.

Leta 1820 je Kulik prevzel graško katedro kot redni profesor. Leta 1826 je odšel v Prago, tik pred dolgo pričakovanim velikim napredkom graškega višjega šolstva. Leta 1827 je namreč po dolgih desetletjih cesar Franc v Gradcu znova ustanovil univerzo. Ta se še danes imenuje po cesarju Karlu Francu. Predavanj fizike na novi univerzi tako ni prevzel Kulik, temveč celo desetletje mlajši Hessler, ki je prav takrat končal študije v Pragi in na Dunaju. Dne 9. 1. 1830 je Hessler poleg položaja suplenta za matematiko in fiziko na liceju v Gradcu namesto Vesta prevzel še predavanja iz kemije na *Joanneumu*.²²

Hessler je leta 1830 postal redni (stalni) profesor, vendar je že 15. 6. 1835 dobil dovoljenje gubernija za odhod v Prago. Tam je prevzel katedro za fiziko. Istega leta (1835) je objavil razpravo o eksperimentalni potrditvi Cauchyjeve domneve o vplivu vrste stekla v prizmi na sipanje sončeve svetlobe. Tik pred odhodom je Hessler 12. 6. 1835 ob obletnici utemeljitve oziroma obnove graške univerze kot dekan Filozofske fakultete

¹⁰ Janez Nepomuk Primic (* 1823; † 1867).

¹¹ Oroslav Caf (* 13. 4. 1814 Rečica; † 3. 7. 1874 Ptuj).

¹² Stanko Vraz (* 30. 6. 1810 Cerovec; † 24. 5. 1851 Zagreb).

¹³ Peter Dajnko (* 23. 4. 1787 Sv. Peter pri Radgoni; † 22. 2. 1873 Velika Nedelja).

¹⁴ SBL, 1: 601–602.

¹⁵ Petrè, 1939, 71, 116, 126.

¹⁶ Julius Wilhelm Gintl (* 12. 11. 1804 Praga; † 22. 12. 1883 Praga).

¹⁷ Leopold Gotlib Biwald (* 26. 2. 1731 Dunaj; SJ 17. 10. 1747 Dunaj; † 8. 9. 1805 Dunaj).

¹⁸ Nadvojvoda Janez Habsburški (* 1782; † 1859).

¹⁹ Johann Phillip Neumann (Neuman, * 1774 Trebič (Tebitsch) na Moravskem ob reki Jihlavi; † 1849 Dunaj).

²⁰ Jakob Philip Kulik (* 1. 5. 1793 Lviv (Lemberg, Lvov); † 26. 2. 1863 Praga (Krones, 1886, 516)).

²¹ Cauchy, 1826, 96.

²² Lorenz Christian von Vest mlajši (* 1776; † 1840).

slavnostno govoril o "Dobrodejnem vplivu prirodoslovnih ved in predvsem fizike na človeško kulturo".²³ Hessler je pospeševal razvoj industrije na Češkem; postal je celo član ocenjevalne komisije pri pariški industrijski razstavi leta 1855.²⁴

Suplent za fiziko August Neumann je 5. 8. 1835 za kratek čas v Gradcu nadomestil Hesslerja, 5. 6. 1836 pa je profesor fizike v Gradcu postal (Julius) Wilhelm Gintl. Katedro je obdržal do leta 1847.²⁵ Gintl je študiral v Pragi in tam služboval kot zasebni docent, potem pa je februarja 1833 postal adjunkt za matematiko in fiziko na Dunaju. Njegov sin Wilhelm Friederich Gintl²⁶ je bil med letoma 1867 in 1870 zasebni docent pri Lippichu²⁷ na nemški Univerzi v Pragi, nato pa od leta 1870 redni profesor kemije na Tehniški visoki šoli v Pragi. W. F. Gintl je leta 1880 zavrnil Crookesovo idejo o četrtem agregatnem stanju snovi. W. F. Gintl je imel "katodne zarke" za tok kovinskih delcev, izbitih iz katode; kmalu se je izkazalo, da gre za elektrone.

Preglednica 7: Profesorji, navzoči na Gintlovih izpitih iz fizike in uporabne matematike na koncu prvega semestra drugega letnika 1839/40

Datum	30. 1., 31. 1. in 1. 2. 1840	2. 2.	3. 2. in 4. 2.	5. 2. in 6. 2.
Prisoten ob izpitu	Muchar	Appeltauer	Gabriel	Appeltauer

Preglednica 8: Profesorji, navzoči na Gintlovih izpitih iz fizike na koncu drugega semestra drugega letnika 1839/40

Datum	3. 7. In 4. 7. 1840	6. 7.	7. 7. in 8. 7.	9. 7.	10. 7.
Prisoten ob izpitu	Muchar	Appeltauer	Gabriel	Appeltauer	Haßler

V času J. W. Gintla je fizika na Dunaju skokoma napredovala, posebno potem, ko se ji je povsem posvetil Ettingshausen.²⁸ Ettingshausen je bil od leta 1821 do leta 1835 profesor višje matematike na dunajski univerzi, nato pa je prevzel katedro za fiziko, uporabno matematiko in mehaniko. Leta 1826 je skupaj z Baumgartnerjem začel na Dunaju izdajati odmevno fizikalno-matematično revijo, v kateri so objavljali Hessler, Gintl, Knar, Kulik in tudi ljubljanski profesor matema-

tike Hummel.²⁹ V reviji so povzemali najnovejše dosežke fizike, med drugim raziskovanja tretjega tona Pirančana Tartinija.³⁰ Pozneje je Baumgartner še sam izdal še štiri zvezke podobne revije, vendar v naslovu ni več imela matematike.³¹

Leta 1840 je Ettingshausen v Pogendorffovih leipziških Analih opisal Cauchyjev takrat objavljeni v Gorici razviti postopek za računanje intenzitete odbite in lomljene svetlobe na temelju enačb pokojnega Fresnela.³² S tem je skušal zagotoviti Cauchyju in tudi samemu sebi prvenstvo, ki jima ga je nekoliko omajal Irec MacCullagh³³ s pismom Cauchyjevemu pariškemu nasprotniku Aragoju³⁴ dne 17. 6. 1839. Ettingshausen iz previdnosti v razpravi sicer ni omenil MacCullagha. Polemika se je nadaljevala v letu pomladi narodov, ko je Ettingshausen v prvem zvezku poročil nove dunajske Akademije pisal o diferencialnih enačbah nihanja svetlobe, ki jih je razlagal svojim dunajskim študentom in jih maja 1846 ter 5. 5. 1847 opisal v glasilih pariške Akademije. S tem si je zagotovil primat, čeprav je MacCullagh podobne enačbe objavil že februarja 1836, nato pa jih je sedmi kraljevi astronom Airy³⁵ uporabil pri pojasnjevanju barv polarizirane svetlobe v kristalih kvarca. Airy je že leta 1835 odkril posebno obliko leč za odpravo astigmatizma, okvare, ki jo je imel tudi sam. Seveda je Ettingshausen v sporu med Cauchyjem in malo prej nesrečno umrlim MacCullaghom podpiral Cauchyjevo teorijo atomov etra in njihove neskončno majhne premike opisal z diferencialno enačbo.³⁶

Leta 1852 je Ettingshausen pri dunajski Akademiji ocenil razpravo pruskega gimnazijskega profesorja matematike Theodorja Schönemanna o grupah Evarista Galoisa in tehtnici, sestavljeni iz vzvodov. Galois je bil vsekakor ena žalostnih zgodb v Cauchyjevi preteklosti, saj mu Cauchy kot skrajno revolucionarnemu mladeniču ni posvetil dovolj pozornosti med juljsko revolucijo 1830; to je bil eden od povodov za Galoisov žalostni konec. Tega Ettingshausen seveda ni objavil, vsekakor pa je skušal svojega vzornika Cauchyja posredno opravičiti, ne da bi ga posebej omenil. Nekaj tednov pozneje je Ettingshausen

²⁹ Karl Hummel (Carl, * 1801 Moravska; † 1879 Gradec).

³⁰ Ettingshausen, 1826, 327–328.

³¹ (*Baumgartner und Ettingshausen's*) *Zeitschrift für Physik und Mathematik*. Wien: J.G. Heubner. 1 (1826)-6 (1829)-10 (1832) (NUK-8367). (*Baumgartner's*) *Zeitschrift für Physik und verwandte Wissenschaften...* Wien: F. Beck's Universitäts Buchhandlung. 1 (1832), 3 (1835), 4 (1835) (NUK-11658), 5 (1837), 6 (1840).

³² Ettingshausen, 1840, 425.

³³ James MacCullagh (* 1809 Landahaussy; † 24. 10. 1847 Dublin).

³⁴ Dominiq François Jean Arago (* 1786; † 1853).

³⁵ George Biddell Airy (* 27. 7. 1801 Alnwich; † 2. 1. 1892 Greenwich).

³⁶ Ettingshausen, 1848, 125, 127, 129.

²³ *Wohlthätigen Einfluss der naturwissenschaften und vor allem der Physik auf die menschliche Kultur* (Kroner, 1886, 148, 152–153).

²⁴ Santifaller, Obermayer-Marnach, 1959, 306.

²⁵ Kroner, 1886, 148, 153.

²⁶ Wilhelm Friederich Gintl (* 4. 8. 1843 Praga; † 1908).

²⁷ Ferdinand Lippich (* 1838; † 1913).

²⁸ Andreas von Ettingshausen (* 1796; † 1878).

leta 1852 pri dunajski Akademiji zavrnil teorijo odboja in loma svojega sodelavca Petzvala.³⁷ Uporabil je načelo o ohranitvi nihanja na meji dveh medijev, kot sta ga oblikovala Cauchy in njegov ruski učenec Ostrogradski.³⁸ Petzval je bil od leta 1835 redni profesor matematike v Budi, leta 1837 pa je v tekmi z nekdanjim ljubljanskim profesorjem Schulzem postal redni profesor višje matematike na dunajski univerzi. Katedro je obdržal štiri desetletja. Raziskoval je fotografske objektivne in kritiziral efekt, ki ga je raziskal njegov tekmeč z dunajske univerze Doppler.³⁹

Leta 1856 se je oboleli Eittingshausen še zadnjič zavzel za Cauchyjeve goriške enačbe odboja in loma svetlobe v telesih z velikim lomnim indeksom, objavljene leta 1839. Tokrat je postregel še z meritvami svojega učenca in predvidenega naslednika Grailicha,⁴⁰ dunajskega akademika, zasebnega docenta na Univerzi in asistent na politehničnem (fizikalnem) inštitutu, kjer je od leta 1854 dalje raziskoval predvsem optiko kristalov. Grailich je dokazal, da se intenzivnost lomljene svetlobe manjša s kvadratom prepotovane razdalje. Rezultat je bil seveda pričakovan po podobnosti z Newtonovo silo teže. Žal je Grailich kmalu umrl sredi uspešnega raziskovalnega dela; njegov položaj je prevzel Slovenec Jožef Stefan, ki je leta 1858 začel delati na dunajškem fizikalnem inštitutu.

J. W. Gintl je meril višine z živosrebrnim termometrom z upoštevanjem vpliva tlaka (1835, 1837, 1849), raziskoval magnete (1837), opazoval meteorje nad Gradcem (1837), opisal graške vremenske razmere (1837–1842) in pojasnil poledenitve na reki Muri (1838) v primerjavi s tedanjimi francoskimi, britanskimi in nemškimi raziskovanji drugih rek. Leta 1847 je sprejel službo telegrafskega inšpektorja na Dunaju, Franz Steinz pa je postal asistent za fiziko in matematiko na Filozofski fakulteti graške univerze.⁴¹ Gintl je ob ustanovitvi dunajske Akademije leta 1848 postal njen dopisni član. Izumil je prvi prenosni telegraf, leta 1854 pa je objavil odmeven načrt za pošiljanje dveh telegramov hkrati po istem kablu.

V letu 1850 se je začela reorganizacija Univerze v Gradcu. Ustanovili so samostojno katedro za fiziko, ki so jo do tedaj predavali znotraj prirodoslovja. Na Dunaju se je fizika osamosvojila že šest let prej, ko je Eittingshausen leta 1844 kot prvi v habsburških deželah dobil dovoljenje za predavanja matematične fizike v nemškem in ne več latinskem jeziku. Jožefinska

jezikovna centralizacija je iz uradov prodrla še na univerze.

Prvi profesor fizike na samostojni katedri Univerze v Gradcu je postal doktor filozofije Karl Hummel; katedro je vodil sedemnajst let (med letom 1850 in 31. 5. 1867). Pred odhodom v Gradec je bil od leta 1831 Schulzev⁴² pomočnik, od leta 1835 suplent in med letoma 1837 in 1850 profesor osnov matematike v prvem letniku liceja v Ljubljani. Glede na Hummlovo izobrazbo in pozneje visoki položaj si lahko mislimo, da so bila njegova predavanja v Ljubljani zelo dobra. Klub temu je njegov učenec iz leta 1849/50, poznejši pisatelj Trdina,⁴³ poročal o Hummlu kot slabem predavatelju, ki je pretirano hvalil svojo znanost. Na Univerzi v Gradcu je menda imel pozneje le po štiri učence ali celo nobenega.⁴⁴

Knar,⁴⁵ Močnikov profesor osnov matematike

Na graški matematični katedri so prav tako predavali nekdanji ljubljanski profesorji. Josef Jenko iz Kranja je študiral na Dunaju in leta 1799 prejel Knafljevo štipendijo⁴⁶ skupaj študentom prava Antonom Gogolo.⁴⁷ Jenko je poučeval matematiko na Ljubljanskih centralnih šolah, vendar je 14. 6. 1810 podal ostavko v korist Kersnika in odšel predavat v Gradec. Tam je po umrlem Mathiasu Jeschowskem 29. 4. 1814 prevzel predavanja matematike, pol leta pozneje, 24. 11. 1814, pa še predavanja tehnologije na *Joanneumu*, poznejši graški Politehniku.

Do februarja 1819 je Ignac Appeltauer poučeval na katedri za višjo matematiko univerze na Dunaju. Dne 13. 12. 1819 je bil na njegovo dunajsko katedro za višjo matematiko poklican Jenko.⁴⁸ Jenko je na Dunaju postal redni profesor osnov matematike ter odbornik splošne vzajemne kapitalске in rentne zavarovalnice. Ob pomoči suplenta Rudolfa Brestla, poznejšega finančnega ministra tako imenovane meščanske vlade, je poučeval zavarovalniško matematiko.⁴⁹ Jenko je predaval matematiko osem ur na teden po Appeltauerjevem učbeniku. Dolga leta je bil dober prijatelj Jerneja Kopitarja, ki se je zatekel prav k Jenku v stiskah poslednjih dni in pri njem umrl 11. 8. 1844.

Leta 1820 je začel poučevati matematiko v

³⁷ Josef Petzval (* 1807 Szepesbela; † 1891).

³⁸ Mihail Vasiljevič Ostrogradski (* 1801; † 1862).

³⁹ Christian Johann Doppler (* 29. 11. 1803 Salzburg; † 17. 3. 1853 Benetke).

⁴⁰ Eittingshausen, 1856, 390. Joseph Wilhelm Grailich (* 1829; † 1859).

⁴¹ Kroner, 1886, 519.

⁴² Karol (Leopold) Schulz Edler pl. Strassnitzki (Straszinski, Strasznicki, * 31. 3. 1803 Krakow; † 9. 6. 1852 Bad Vöslau pri Dunaju).

⁴³ Janez Trdina (* 1830; † 1905).

⁴⁴ Trdina, 1946, 163, 169.

⁴⁵ Josef K. Knar (* 1799 ali 1. 1. 1800 Hartberg; † 1. 6. 1864 Gradec).

⁴⁶ Vodopivec, 1971, 67.

⁴⁷ Anton Gogola pl. Leesthal (* okoli 1780 Lesce pri Bledu; † 9. 10. 1841 Trst).

⁴⁸ Kroner, 1886, 137, 290.

⁴⁹ Geschichte, 1898, 276–277, 281.

Gradcu namesto Jenka Štajerec Knar in leta 1824 napredoval v naziv redni (stalni) profesor. Leta 1834/35 je Knar postal rektor graške univerze, v letih 1854/55 in 1857–1859 pa je bil dekan Filozofske fakultete v Gradcu.⁵⁰ Haßler je bil dekan graške Filozofske fakultete od leta 1836 do leta 1838⁵¹ in v času Močnikovih izpitov leta 1839 in 1840.

Preglednica 9: Profesorji (prisedniki), navzoči na Knarovih izpitih iz osnov matematike na koncu prvega semestra prvega letnika 1839/40⁵²

Datum	30. 1. 1840	31. 1. in 1. 2.	3. 2.	4. 2.	5. 2.	6. 2.
Prisoten ob izpitu	Appeltauer	Widerhofer	Appeltauer	Widerhofer	Muchar	Gabriel

Preglednica 10: Profesorji, navzoči na Knarovih izpitih iz osnov matematike na koncu drugega semestra prvega letnika 1839/40

Datum	3. 7. 1840	4. 7.	6. 7. in 7. 7.	8. 7.	9. 7.	10. 7.
Prisoten ob izpitu	Widerhofer	Appeltauer	Widerhofer	Appeltauer	Muchar	Gabriel

Leta 1839/40 je Knar v prvem semestru predaval osnove matematike na Filozofski fakulteti Univerze v Gradcu. 144 študentov je spraševal na šestih izpitnih rokih. Izpiti pri vseh profesorjih Filozofske fakultete so bili med deveto in dvanajsto uro dopoldne.

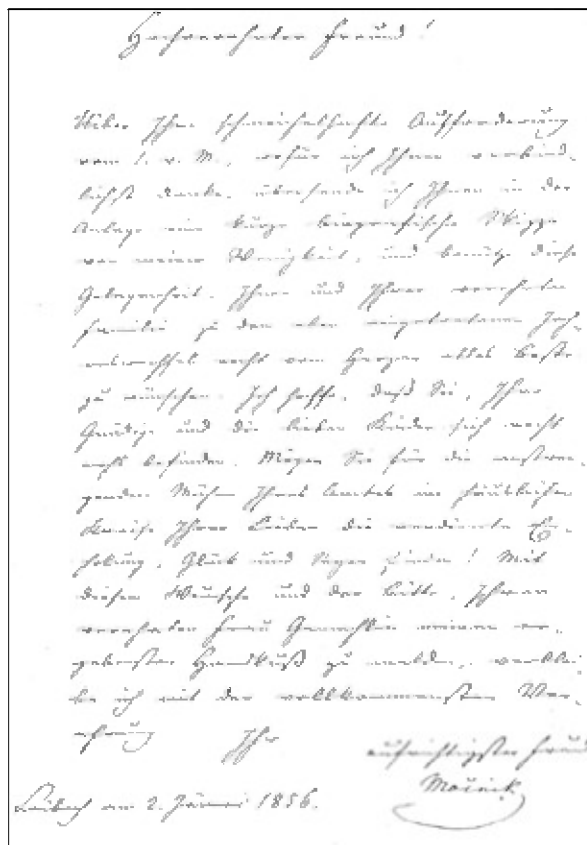
Leta 1824 je Knar v Gradcu objavil knjigo o novem postopku za korenjenje števil. Raziskoval je razvoj funkcij (1827, 1856), kombinatoriko (1827), Evklidov peti aksiom o vzporednicah (1827, 1828) in harmonične vrste (1861, 1865) v Grunertovih⁵³ *Matematičnih arhivih*. Knar se je zavzemal za reformo mer po francoskem desetiškem vzorcu (1830), ki ga je v habsburški monarhiji prvi zagovarjal Jurij Vega tri desetletja prej.

Močnikov grob

Prvi Močnikov življenjepis je spisal naš veliki matematik kar sam v Ljubljani 2. 1. 1856 za sloviti leksikon Kranjca Wurzbacha.⁵⁴ Ob koncu zapisa o Močniku je Wurzbach leta 1868 še posebej omenil Močnikovo pismo. Močnik je v

Ljubljani študiral tri leta pred Wurzbachom, tako da sta se že dolgo poznala.

Vitez Franc Močnik je po srčnem napadu umrl 30. 11. 1892 v Gradcu. Pokopali so ga 2. 12. 1892⁵⁵ na graškem pokopališču Sv. Petra na Friedhofu v grob številka C-270. Na istem pokopališču leže v grobu številka 299 še posmrtni ostanki ljubljanskega matematika Riharda Zupančiča,⁵⁶ umrlega dobrega pol stoletja po Močniku; vsekakor zanimiva naključna povezava.

Močnikovo prijateljsko pismo Wurzbachu, poslano iz Ljubljane 2. 1. 1856, z omembo kratkega življenjepisa in čestitkami ob rojstvu sina Johanna. (Magistrat Wien, Landes- und Stadtbibliothek Nachlässe. Za posredovanje se zahvaljujem dr. Karlu Močniku z Instituta za vesoljske študije pri avstrijski Akademiji)

Ob Francu Močniku so 12. 1. 1911 v isti grob pokopali še njegovo vdovo Terezo Močnik, rojeno Rosswald, Josefo Kejak, Francovo hčerko Emilijo Močnik⁵⁷ 9. 7. 1948 in takoj za njo še

⁵⁰ Krones, 1886, 582, 585–586.

⁵¹ Krones, 1886, 585.

⁵² Universitätsarchiv Graz, Philosophische Fakultät, Studentenkatalog, 1839/40–1843.

⁵³ Johan August Grunert (* 1797; † 1872).

⁵⁴ Wurzbach, 1868, 18: 408–409. Constant pl. Wurzbach, vitez Tannenberg (* 1818; † 1893).

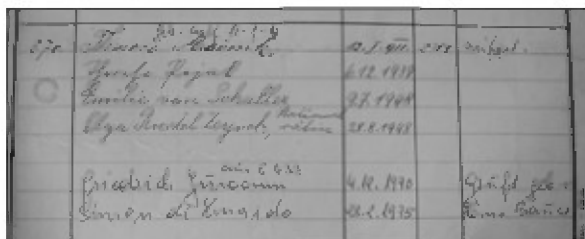
⁵⁵ Schviz, 1909, 409.

⁵⁶ Rihard Zupančič (* 22. 12. 1878 Ljubljana; † 21. 3. 1949 Judendorf-Strassengel (Suhadolc, 2001, 92–93)).

⁵⁷ Emilija Močnik (* 1854; † 1948) se je 3. 7. 1875 poročila z adjunktom deželnega sodišča dr. Josefom Schallerjem von Hirschajem (* 1839; † 23. 1. 1896, pokopan v grobu B-76 pri Sv. Petru v Gradcu). Poročni pričci sta bila nadporočnik Alex

Grob viteza Močnika. Na njem žal ni več spominskega znamenja našega velikega matematika. (Foto: Bruno Besser z Inštituta za vesoljske študije pri avstrijski Akademiji)

Zapis o pogrebih na parceli C-270 graškega pokopališča Sv. Petra, na kateri je bil pokopan tudi vitez Močnik. (Pokopališka knjiga pri St. Petru v Gradcu; foto: Bruno Besser z Inštituta za vesoljske študije pri avstrijski Akademiji)

Olga Rudel-Zeyneck⁵⁸ 29. 8. 1948. Žal Močnikovega groba ni nihče vzdrževal več desetletij. Tako je bila parcela prodana. Danes je na njej nagrobnik Fridericha Juwana, ki je umrl dne 4. 12. 1970, in Simona di Zmalda.

Olga Rudel-Zeyneck se je uveljavila med pisateljicami in novinarkami ženskih ter katoliških revij. Bila je delegatka Štajerskega parlamenta kot članica zveznega vodstva desne stranke *Chrislichsocialer Partei* (CSP) od 21. 5. 1927 do 2. 5. 1934. Od 2. 12. 1920 do 18. 5. 1927 je bila članica deželnega parlamenta, od 1.

Ecker in gimnazijski profesor Georg Lukas. Zet Franca Močnika, Josef Schaller, je bil sin Josefa Schallerja in Aloisije rojene Strubl (Schiviz, 1909, 27).

⁵⁸ Olga Rudel-Zeyneck (28. 1. 1871 Olmouc; † 25. 8. 1948 Gradec).

12. 1927 do 31. 5. 1928 in od 1. 6. 1932 do 30. 11. 1932 pa je dobila sedež v zveznem parlamentu.

Zaključek

Slovenecem so pod habsburškim žezlom zrasli številni matematiki, vendar med njimi še zdaleč nihče ni objavil toliko učbenikov kot Močnik. Leta 1892/93 so na srednjih šolah uporabljali šestinideset njegovih knjig, na osnovnih šolah pa celo devetindeset izdaj v različnih jezikih.⁵⁹ Zadnjih dvaindvajset let svojega življenja je Močnik preživel v Gradcu. Tam se je s ponosom spominjal svojih uspehov ob doktorskem izpitu. Njegova dejanja in nehanja v Gradcu ostajajo premalo raziskana, tudi žalostno dejstvo, da smo Slovenci kar nekako pozabili na njegov grob. *Nemo propheta in Patria*.

Viri

Magistrat Wien, Landes- und Stadtbibliothek Nachlässe.

Pokopališka knjiga pri Sv. Petru v Gradcu (Zentral St. Peter Stadt- und Steinfeldfriedhof, Herrngasse 23, Graz).

Universitätsarchiv Graz, Philosophische Fakultät, Studentenkatalog, 1836–1839.

Universitätsarchiv Graz, Philosophische Fakultät, Studentenkatalog, 1839/40–1843.

Universitätsarchiv Graz, Philosophische Fakultät, Rigorosenprotokolle, 1823–1866/1–140, Nr. 33 d.

Literatura

Appeltauer, Ignaz (Ignatius). 1814. *Elementa Matheseos*. 1 del. Viennae.

Appeltauer, Ignaz (Ignatius). 1817. *Elementorum Matheos purae: pars altera, continens geometriam, trigonometriam et sectiones conicas*. 2 del. Viennae et Tergesti: Apud Josephum Geisteringer.

Cauchy, Augustin Louis. 1826. Note über einen analytischen Lehrsatz von Cauchy. (prevod iz: 1824. *Bulletin des sciences par le société philomatique (Paris)*. 117-). (Baumgartner und Ettingshausen's) *Zeitschrift für Physik und Mathematik*. Wien: J.G. Heubner. 1: 88–96.

Cauchy, Augustin Louis. 1826. Einen neuen, der Infinitesimal-Rechnung analogen Calcul (prevod iz: 1826. *Exercices de Mathematiques (Paris)*. 11-). (Baumgartner und Ettingshausen's) *Zeitschrift für Physik und Mathematik*. 1/3: 342–359.

Cauchy, Augustin Louis. 1826. Ueber die Anwendung des im vor her gehenden Aufsätze vorgebrachten neuen Calculus auf die Summirung

⁵⁹ Santifaller, Obermayer-Marnach, 1975, 334.

einiger Reichen (prevod iz: 1826. *Exercices de Mathematiques* (Paris). 46–)). (*Baumgartner und Ettingshausen's*) *Zeitschrift für Physik und Mathematik*. 1/3: 359–374.

Cauchy, Augustin Louis. 1827. Neuen Ansicht des unendlich kleinen und Anwendung derselben in der Theorie der Berührung der Linien und Flächen (prevod iz *Exercices de Mathematiques*). (*Baumgartner und Ettingshausen's*) *Zeitschrift für Physik und Mathematik*. 2: 109–135.

Ettingshausen, Andreas von (anonimno). 1826. Fortschritte der Physik in der neueren Zeit. Fortsetzung der Akustik. Bildung der Tartinischen dritten Tonnes. (*Baumgartner und Ettingshausen's*) *Zeitschrift für Physik und Mathematik*. 1/3: 327–328.

Ettingshausen, Andreas von. 1829. Bestimmung der Vergrößerungsverhältniss der Mikroskope. (*Baumgartner und Ettingshausen's*) *Zeitschrift für Physik und Mathematik*. 6.

Ettingshausen, Andreas von. 1829. Über die Entwicklung zusammengesetzter Krystallgestalten. (*Baumgartner und Ettingshausen's*) *Zeitschrift für Physik und Mathematik*. 6: 1–31.

Ettingshausen, Andreas von. 1837. Über der Einrichtung und der Gebrauch seiner magneto-elektrischer Maschine. *Bericht über der Naturforscher-Sammlung zu Prag*.

Ettingshausen, Andreas von. 1840. Cauchy's neue Methode zur Bestimmung derr Intensität der reflectieren und gebrochenen Lichtes. *Ann. Phys.* 50/7: 409–427.

Ettingshausen, Andreas von. 1848. Abhandlung über die Differenzialgleichungen der Lichtschwingungen. *Wien. Ber.* 1/1: 122–129.

Ettingshausen, Andreas von. 1852. Bericht über zwei Abhandlungen Theod. Schönemann's: über die Beziehung, welche zwischen den Wurzeln irreducibler Gleichungen Statt finden, insbesondere wenn der Grad derselben eine Pairzahl ist; 2. Von der Empfindlichkeit der Brückenwagen und der einfachen und zusammengesetzten Hebel-Ketten-Systeme. *Wien. Ber.* 8/5: 442–445.

Ettingshausen, Andreas von. 1852. Weitere Bemerkungen zu den Vortrage des Herrn. Prof. Petzval vom 15. Jänner 1852. *Wien. Ber.* 8: 9/1: 27–30.

Ettingshausen, Andreas von. 1855 (1856). Über die neueren Formeln für das an einfach Breckenden Medien reflectierte und gebrochene Licht. *Wien. Ber.* 80/1: 369–391.

Geschichte der Wiener Universität von 1848–1898. 1898. (ur. Akademischer Senat der Wiener Universität). Wien: Alfred Hölder.

Gintl, Julius Wilhelm. 1835. *Das Höhenmessen mit der Thermometer*. Wien.

Gintl, Julius Wilhelm. 1837. Über der einfluss der Luftdrucks auf der secundar Veränderung der Fundamentalpunkte luftleerer Thermometer. (*Baumgartner's*) *Zeitschrift für Physik und ver-*

wandte Wissenschaften. Wien. 5.

Gintl, Julius Wilhelm. 1837. Über Legrand's Untersuchungen, die Verrück des Scale der Quiksilberthermometers betreffend. (*Baumgartner's*) *Zeitschrift für Physik und verwandte Wissenschaften*. Wien. 5.

Gintl, Julius Wilhelm. 1837. Über das 1837, November 12–14 zu Graz beobachtete Sternschnuppen Meteor. (*Baumgartner's*) *Zeitschrift für Physik und verwandte Wissenschaften*. Wien. 5.

Gintl, Julius Wilhelm. 1837. Über d. Magnetischwerden einen Tachenuhr und ihre Entmagnetisirung. (*Baumgartner's*) *Zeitschrift für Physik und verwandte Wissenschaften*. Wien. 5:.

Gintl, Julius Wilhelm. 1838. Beobachtung über der Grundeis der Mur. Ein beitrage zur Theorie des Grundeisbildung. *Steiermärkische Zeitschrift (ur. Steiermärkisches Landesmuseum Joanneum, Grätz: Im Verlage der Direction des Lesevereins am Joanneum, 1/1 (1834)–9/1 (1848))*. 5/2: 17–46.

Gintl, Julius Wilhelm. 1837. Einige Worte über metheorologisch Beobachtungen und die dazu erforderliche Instrumente, an die Freunde der Meteorologie in Steiermark gerichtet. *Steiermärkische Zeitschrift*. 4/1: 97–136.

Gintl, Julius Wilhelm. 1837, 1838. Übersicht der metheorologissch Verhältnisse des Jahres ... für die Hauptstadt Grätz nach den daselbst täglich angestellten zwölfstündige Beobachtung. *Steiermärkische Zeitschrift*. 4/2: I–XXV, 5/2: I–XIV.

Gintl, Julius Wilhelm. 1840. Über der verbesserte Thermo-Barometer. (*Holger's*) *Zeitschrift für Physik*. 1:.

Gintl, Julius Wilhelm. 1840. Über der Gefrieren der Wasser in Thermometern. (*Holger's*) *Zeitschrift für Physik*. 1.

Gintl, Julius Wilhelm. 1840. Über der Wirkung der Magnetism. durch verschiedene Körper. (*Holger's*) *Zeitschrift für Physik*. 1.

Gintl, Julius Wilhelm. 1843. Theorie der Grundeisbildung nach Beobacht. an der Mur. *Dinglers Polytechnisches Journal (ur. Johann Gottfried Dingler (1778–1855))*. Stuttgart, Augsburg, Tübingen: J. G. Cotta. 87.

Gintl, Julius Wilhelm. 1851. Der transportable Telegraf für Eisenbahnzüge. *Wien. Ber.* 6: 461–468.

Gintl, Julius Wilhelm. 1853. Der elektrochemische Schreib-Apparat für der Telegraphen Betreib in Österreich. *Wien. Ber.* 10: 616–626.

Gintl, Julius Wilhelm. 1853. Über die Existenz und die Natur der elektrischer Strome welche in Telegraphen-Leitungen beobachtet werden. *Wien. Ber.* 11.

Gintl, Julius Wilhelm. 1854. Schreiben des Herrn Prof. Zantedeschi über die Existenz und die Natur der elektrischen Ströme, welche in den Telegraf-Leitung beobachtet wurden. *Wien. Ber.* 11: 730–734.

Gintl, Julius Wilhelm. 1854. Über die Gleichzeitige Fortpflanzung zweier elektrischer Ströme nach entgegengesetzter Richtung in demselben Leitungsdraht. *Wien. Ber.* 14.

Gintl, Julius Wilhelm. 1855. Erläuternde Bemerkung über die von Herrn Professor Zantedeschi in Padua angestellte Versuch, betreffen die gleichzeitige Fortpflanzung zweier elektrischer Ströme nach entgegengesetzten Richtungen in demselben Leitungsdrahte. *Wien. Ber.* 18: 287–290.

Gintl, Julius Wilhelm. 1855. Der elektrochemische Schreibtelegraf auf die gleichzeitige Gegencorrespondenz an einer Drahtleitung angewende. *Wien. Ber.* 18: 400–415.

Gintl, Julius Wilhelm. 1855. Über die gleichzeitige Bestehen entgegengesetzter elektrischer Ströme. *Berlin Telegraphische Verein Zeitschrift.* 2.

Gintl, Julius Wilhelm. 1855. Telegraphiren in entgegengesetzter Richtung. Mit d. elektrochem. Schreibapparat. *Dingler Polyt. J.* 137: 5 strani.

Hessler, (Franz) Ferdinand. 1835. Über den Einfluss der materiellen Beschaffenheit des Prisma auf die chemischen Wirkungen des durch dasselbe zerlegten Sonnen Lichts. (*Baumgartner's*) *Zeitschrift für Physik und verwandte Wissenschaften.* Wien. 3: 336–343.

Karmarsch, Carl, Heeren, Friedrich, Kick, Friedrich, Gintl, Wilhelm. 1885. *Technisches Lexikon für Gewerbe und Industrie.* Bd. 1–11. *Schraubenfabrication – Telegraph.* 3. Auflage. Prag: Haase.

Karmarsch, Carl, Heeren, Friedrich, Kick, Friedrich, Gintl, Wilhelm. 1888. *Technisches Lexikon für Gewerbe und Industrie.* Bd. 1–11. *Telephon.* 3. Auflage. Prag: Haase.

Knar, Josef. 1824. *Neues, sehr einfaches Verfahren zur Ausziehung der Wurzeln aus bestimmten Zahlen.* Graz.

Knar, Josef. 1827. Beiträge zur Lehre von der Entwicklung der Functionen. (*Baumgartner und Ettingshausen's*) *Zeitschrift für Physik und Mathematik.* 2: 254–279, 366–396.

Knar, Josef. 1827. Beweis eines Satzes zur Vergleichung der Differenzialquotient mit Combinationen für eine bestimmte Zeiger-Scale. (*Baumgartner und Ettingshausen's*) *Zeitschrift für Physik und Mathematik.* 3: 175–182.

Knar, Josef. 1827, 1828. Über die Theorie der Parallellinien. (*Baumgartner und Ettingshausen's*) *Zeitschrift für Physik und Mathematik.* 3: 414–439.

Knar, Josef. 1829. *Anfangsgründe der reinen Mathematik.* 1–2. *Anfangsgründe der Arithmetik und ihrer Anwendung auf Größen überhaupt.* Grätz: Danian, Sorge (NUK–4307).

Knar, Josef. 1829. *Anfangsgründe der reinen Mathematik.* 1–2. *Anfangsgründe der reinen Geometrie, enthaltend die sogenannte Planimetrie, ebene Trigonometrie und Stereometrie, sammt den Grundzügen der analytischen Geometrie.* Grätz: Danian, Sorge (NUK–4307).

Knar, Josef. 1830. Beschreibung eines Tausendtheiliger Mass-Stabes. (*Baumgartner und Ettingshausen's*) *Zeitschrift für Physik und Mathematik.* 7: 58–64.

Knar, Josef. 1856. Eigenach. Einiger mit den goniometr. zunächst verwandten Function (*Grunert's*) *Archiv der Mathematik und Physik.* 27: 105 strani.

Knar, Josef. 1861, 1865. Harmonische Reihen. (*Grunert's*) *Archiv der Mathematik und Physik.* 41:., 42: 230 strani.

Kroner, Franz. 1886. *Die Geschichte der Karl Franzens Universität in Graz.* Graz.

Kulik, Jakob Philip. 1822. *De Phenomenis Iridis.* Graz.

Kulik, Jakob Philip. 1824, 1826. *Handbuch mathematische Taffeln.* Graz.

Kulik, Jakob Philip. 1826. *Canon Logarithmorum naturalis in notis decimalibus duo de quinquaginti.* Graz.

Kulik, Jakob Philip. 1826. Ueber die Anwendung des Heronsballs auf Kaffemaschinen von Ph. Kulik, professor der physik on Grätz (*Baumgartner's*) *Zeitschrift für Physik und verwandte Wissenschaften.* Wien. 1/3: 321–323 (slika 11 na tabli 3).

Kulik, Jakob Philip. 1826. Elementarische Beweis der Formel für die Schwingungszeit des einfachen Pendels. Von dr. Jak. Phil. Kulik, professor der physik on Grätz (*Baumgartner's*) *Zeitschrift für Physik und verwandte Wissenschaften.* Wien. 1/3: 337–342 (slika 12 na tabli 3).

Levičnik, Lukas. 1851. *Carinthia.* 41.

Petrè, Fran. 1939. *Poskus ilirizma pri Slovencih (1835–1849).* Ljubljana: Slovenska Matica.

Povšič, Jože. 1966. *Bibliografija Franca Močnika.* Ljubljana: SAZU.

Santifaller, Leo, Obermayer-Marnach, Eva (ur.). 1959, 1975. *Österreichisches biographisches Lexikon 1815–1950.* Wien: Österreichischen Akademie der Wissenschaften.

Schiviz von Schivizhoffen, Ludwig. 1909. *Der Adel in der Matriken der Stadt Graz.* Wien: Karl Gerolds Sohn.

Suhadolc, Anton. 2001. Življenje in delo matematika Riharda Zupančiča. *Kronika.* 49/1–2: 85–94.

Trdina Janez. 1946. *Zbrano delo, Spomini I. del.* Ljubljana: DZS.

Vodopivec, Peter. 1971. *Luka Knafelj in študentski njegove ustanove.* Ljubljana: Knjižnica "Kronika".

Wurzbach, Constant vitez Tannenberg. 1868. *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Österreich.* Wien.

UDK 365.6(497.4)"1918/1928"
Prejeto: 20. 10. 2005

Stanovanjska zaščita po prvi svetovni vojni v Sloveniji

FRANCE KRESAL
dr., znanstveni svetnik, Jamova cesta 54, SI-1000 Ljubljana

IZVLEČEK

Stanovanjska zaščita je bila po prvi svetovni vojni pomemben socialnopolitični ukrep države za reševanje stanovanjskih problemov in ublažitev socialne stiske materialno najbolj ogroženih ljudi, predvsem delavstva. Trajala je od decembra 1918 do maja 1928. Za tovrstno zaščito so skrbeli najprej stanovanjski uradi pri občinah, od leta 1925 pa so delovala stanovanjska sodišča po sodnih okrajih.

V revolucionarnih razmerah po prvi svetovni vojni je slovenska Narodna vlada uvedla sistem začasnih rekvizicij odvečnih in praznih stanovanj ter odvečnih stanovanjskih prostorov. Vsak je imel pravico samo do enega stanovanja. Zaradi velike stanovanjske stiske v mestih in industrijskih središčih po prvi svetovni vojni je Narodna vlada SHS v Ljubljani že 6. decembra 1918 izdala Uredbo o pravici občin do posega po stanovanjih. Hišni lastniki, ki so imeli po več stanovanj, ali pa v svojih stanovanjih niso uporabljali vseh stanovanjskih prostorov, so morali to prijaviti pristojnim občinam, sicer je sledila kazen 6 tednov zapora, 5.000 K globe ali pa še strožja kazen.

Delavska in socialna stanovanja so bila majhna in bilo jih je premalo. Prevladovala so enosobna. Tudi v barakarskih naseljih je bilo skoraj tričetrtno stanovanj enosobnih. Najemniška stanovanja so bila draga in za povprečnega delavca takrat predraga, za socialno prizadeto prebivalstvo pa nedosegljiva. Razmeroma veliko je bilo takoimenovanih režijskih stanovanj v lasti delodajalcev – ti so jih gradili za svoje zaposlene delavce. Kljub razmeroma živahni gradbeni dejavnosti po prvi svetovni vojni je bila stanovanjska stiska huda. Stanovanjska zaščita po prvi svetovni vojni je bila potrebna, bila je koristna in bila je tudi učinkovita, čeprav je trajala samo deset let po vojni. Prvo desetletje po vojni je največje stanovanjske probleme reševala stanovanjska zaščita, drugo desetletje pa večja gradnja delavskih in socialnih stanovanj ter zidava lastniških stanovanj in delavskih hiš v okviru zadrug.

KLJUČNE BESEDE: socialna politika, delavstvo, stanovanjska zaščita, stanovanja, stanarine, gradnja stanovanj

ABSTRACT

THE HOUSING PROTECTION AFTER WORLD WAR ONE IN SLOVENIA

The housing protection after World War One was a significant social-political measure of the state for solving of the housing problems and alleviation of the social distress, felt by those materially most handicapped people, especially the working class. It lasted from December 1918 till May 1928. At the beginning the housing protection was carried out by the housing offices of the municipality, while from the year 1925, the housing courts in court circuits were taking an active part in this field.

In the revolutionary circumstances following World War One, the Slovene National government introduced a system of provisional requisition of the redundant and empty apartments, as well as the redundant rooms in apartments. Each person had the right to have only one apartment. Because of the great housing problem in towns and industrial centres, following World War One, the National government of the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes, enacted the Resolution on the municipalities' right of intervention regarding the apartments. The house owners, who owned several apartments, or did not use all the rooms in their apartments, had to report that to the competent municipalities, otherwise they were sentenced to 6 weeks of prison and a fine of 5.000 crowns, or they were threatened by an even more rigorous punishment.

The workers' and social flats were small and their number was far too small. Most of them were one piece flats. In the hutments almost tree thirds of the flats were one piece flats. The flats on hire were expensive, too expensive for an average worker of that time, and totally unattainable for the socially handicapped population. There were relatively a lot of so-called management flats, owned by

the employers, who had had them intentionally built for the workers they employed. In spite of a very lively building activities following World War One, the housing distress was very great for the majority of the working class. The housing protection after World War One was necessary, it was useful and effective as well, although it lasted for only ten years following the war. During the first decade after the war, the housing problems were solved by the housing protection, during the second decade by a more intensive building of workers' and social flats, as well as by the cooperative building of proprietorial flats and workers' houses.

KEY WORDS: social policy, working class, housing protection, flats, rents, building of flats

Stanovanjska zaščita je bila pomemben element socialne politike. Po prvi svetovni vojni je dosegla svoj vrh – za to pa je bilo več razlogov. Prva svetovna vojna in razmere po njej so zaostriili socialne probleme. Prebivalstvo je bilo revolucionarno razpoloženo. Ideje oktobrske revolucije so iz Rusije prinesli številni vojni ujetniki v prirejani obliki, sprejemljivi za večji del ubožanega in zrevoltiranega prebivalstva. Revolucionarno vrenje je bilo v sosednjih pokrajinah na Madžarskem in v severni Italiji, pa tudi iz Nemčije in Avstrije se je širil revolucionarni val. Politične stranke in sindikalne organizacije so bile zelo dejavne, delavsko gibanje je bilo močno. Tudi mednarodno delavsko gibanje je bilo močno. Politične in sindikalne internacionale so spodbujale nacionalne strokovne organizacije. Tudi mednarodna javnost in diplomacija sta morali reagirati na krepitev delavskega gibanja. V okviru versajske mirovne pogodbe je bila ustanovljena Mednarodna organizacija dela. Izdala je številne konvencije in priporočila o delavski zakonodaji in socialni politiki.

Avstro-Ogrska je razpadla in v prevratnih letih je bila oblast oslABLJENA. Na pogorišču Avstro-Ogrske je nastala prehodna državna tvorba, Država Slovencev, Hrvatov in Srbov. Narodna vlada SHS v Ljubljani, ki jo je 31. oktobra 1918 imenovalo Predsedništvo Narodnega sveta v Zagrebu kot vrhovna oblast države SHS na predlog Narodnega sveta v Ljubljani, je imela 12 poverjeništev; poverjenišтво za socialno skrbstvo je vodil socialist Anton Kristan. Ta vlada je obstajala le dobra dva meseca, do 7. januarja 1919. Takrat jo je regent Kraljevine SHS Aleksander Karadjordjević po združitvi v novo državo 1. decembra 1918 ukinil. Narodna vlada je v tem času veliko naredila na področju socialne politike: uvedla je 8-urni delovnik, podpirala brezposelne in uredila preskrbo prebivalstva z življenjskimi potrebščinami (aprovizacija in stanovanjska zaščita sta bili v tistih prevratnih dneh po prvi svetovni vojni eden glavnih socialnih problemov); uvedla je sistem delavskih zaupnikov v industrijskih podjetjih in inšpektorjem za delo dala velika pooblastila; izvajala je socialno zavarovanje in zaščito vojnih invalidov. Uvedla je sistem začasnih rekvizicij praznih stanovanj ali

delov prevelikih stanovanj in izvajala stanovanjsko zaščito ter določala višino stanarin.

Prva jugoslovanska vlada oziroma vlada Kraljevine SHS z dne 7. decembra 1918 je imela ministrstvo za socialno politiko. Prvi minister za socialno politiko je bil socialist Vitomir Korač, sledil mu je krščanski socialist Josip Gostinčar, potem med socialnimi ministri ni bilo več socialistov. Po letu 1920 so ministrstvo za socialno politiko vodili samo še politiki meščanskih strank; Slovencev je bilo med njimi 6 (Kukovec, Žerjav, Gosar, Pucelj, Novak in Marušič), bili so tako iz liberalnega kot iz katoliškega tabora.

V okviru jugoslovanske države se je takoj po vojni zaščita delavcev okrepila. V vsej državi sta bila uvedena 8-urni delovnik in socialno zavarovanje, obstajala sta podpora brezposelnim in posredovanje dela, uvedeni so bili delavski zaupniki in delavske zbornice. Ministrstvo za socialno politiko je po vsej državi ustanovilo inšpekcije dela za neposredni nadzor izvrševanja zakonov, uredb in pravilnikov delavske socialne in življenjske zaščite v industrijskih, obrtnih, trgovskih in prometnih obratih in podjetjih. Delavski sindikati so imeli popolno svobodo delovanja. Delavske stranke so imele tretjino poslancev v prvem jugoslovanskem parlamentu. Vendar se to gibanje ni nadaljevalo. Že leta 1920 so se začele policijske intervencije za zadušitev stavkovnega gibanja. Z Obznanom in Zakonom o zaščiti države v letih 1920 in 1921 je bila svoboda sindikalnega dela omejena.

Po Vidovdanski ustavi, sprejeti leta 1921, je bilo delo pod posebno državno zaščito (čl. 23), vlada pa je imela ministrstvo za socialno politiko. Ustava iz leta 1931 ga ni imela več, socialno ministrstvo so priključili Ministrstvu za narodno zdravje; tam se je zadušilo.

Jugoslovanska zaščitna zakonodaja za delavce iz dvajsetih let je bila že močno omejena. Zakon o inšpekciji dela iz leta 1921 je z omejenimi denarnimi sredstvi onemogočal večje pristojnosti inšpektorjem dela, po letu 1925 pa je njihovo delo utonilo v administriranju v zvezi z zaposlovanjem tujih delavcev. Javne borze dela od leta 1922 niso dobivale več sredstev za podpiranje brezposelnih in so se morale financirati samo s prispevki od delavskih mezd, pa še ta

sredstva so leta 1927 porabili za zidavo stanovanj. Zakon o zaščiti delavcev iz leta 1922 je zavrl razvoj delavskih zbornic, tako pa so do leta 1925 delovale kot začasne brez rednega financiranja in izvoljenih organov. Delavski zaupniki, ki so bili v posameznih obratih osnovni zaščitniki delavskih pravic, zlasti v obratih, v katerih ni bilo sindikalnih organizacij, niso mogli uveljavljati svojih pravic, ker do leta 1927 ni bilo uredbe o načinu njihovih izvolitev. Zakon o zavarovanju delavcev iz leta 1922 ni poenotil socialnega zavarovanja vseh zaposlenih, ampak je ohranjal vso neenakost pravic, pokojninsko zavarovanje pa je odlagal vse do konca leta 1937.¹

Sklepanje kolektivnih pogodb je bilo neurejeno vse do leta 1937, ko je izšla Uredba o sklepanju kolektivnih pogodb, določanju minimalnih mezd, razsodništvu in arbitraži, ki je izražala odkrito težnjo po omejevanju sindikalne svobode pri sklepanju kolektivnih pogodb. Po tej uredbi je država odločala o minimalnih mezdah, razsojala o sporih med delavci in delodajalci ob mezdah gibanjih in stavkah ter tudi odločala o veljavnosti kolektivnih pogodb.²

Še mnogo manj je bilo narejenega za reševanje socialnih vprašanj nedelavskih slojev. Tega prebivalstva pa je bilo še vedno več kot polovica. To je bilo predvsem kmečko prebivalstvo, ki se ni moglo preživljati s svojim premoženjem in je bilo večkrat še v težjem gmotnem položaju kot delavsko prebivalstvo, ki se je preživljalo z odvisnim delom. V mestih, industrijskih središčih in rudarskih revirjih je bil po prvi svetovni vojni in med veliko gospodarsko krizo največji problem brezposelnost. Takrat je vsak četrti delavec izgubil delo. V kriznih obdobjih so za reševanje najhujših socialnih problemov ustanavljali bednostne fonde in fonde za javna dela. Vanje so namenjali omejena finančna sredstva iz državnega proračuna. Na podeželju pa je bila največji socialni problem stalna nezaposlenost tretjine za delo sposobnega kmečkega prebivalstva, ker so imeli kmetje premalo ali sploh nobene zemlje. Brezposelni so kratek čas prejeli podporo, nezaposleno ali pa premalo zaposleno kmečko prebivalstvo pa je živelo v začasnih, delni ali popolni revščini. Kmečki delavci (hlapci, dekle,

dninarji) so izhajali s kmetij s premalo zemlje in iz družin kočarjev in so se ob izgubi dela tja tudi vračali. Zato na videz niso bili problem, ki bi ga morali reševati z metodami socialne politike in ga tudi niso; v poštev sta prihajali samo dobrodelnost in sosedska samopomoč.³

Za izvajanje javnega zdravstva je imela država Ministrstvo za narodno zdravje, po banovinah pa ustrezne oddelke. Javno zdravstveno varstvo in zdravstvena zaščita sta se financirali iz občinskih proračunov po zdravstvenih okoliših. Zdravljenje pa ni bilo brezplačno, plačevati so ga morali uporabniki sami ali pa bolniške blagajne za svoje zavarovance. Socialno skrbstvo po občinah je bilo zelo skromno in odvisno od zmogljivosti občinskih proračunov. Reševanje socialnih problemov je bilo zlasti na tem področju zunaj državne socialne politike. Probleme so reševali predvsem z dobrodelnostjo, sosedsko samopomočjo in ob pomoči skladov podpornih društev, v drugi polovici tridesetih let tudi z zavarovalniškimi metodami posebnega ljudskega zavarovanja Karitas pri Vzajemni zavarovalnici in življenjskega zavarovanja pri zavarovalnici Slavija; bilo je več kot sto tisoč takih zavarovancev. Zavarovanci so dobili od zavarovalnic zelo malo ali skoraj nič, ker se je prej zamenjal družbeni sistem. Vsote vplačanih premij za to zavarovanje pa niso bile majhne, bile so enake vsotam za premoženjska zavarovanja (predvsem požarna).⁴

Stanovanjska zaščita je bila po prvi svetovni vojni pomemben socialnopolitični ukrep države za reševanje stanovanjskih problemov in ublažitev socialne stiske materialno najbolj ogroženih ljudi, predvsem delavstva. Trajala je od decembra 1918 do maja 1928. Stanovanjsko zaščito so izvajali najprej **stanovanjski uradi** pri občinah, od leta 1925 so delovala **stanovanjska sodišča** po sodnih okrajih.⁵

V revolucionarnih razmerah po prvi svetovni vojni je slovenska Narodna vlada uvedla sistem začasnih rekvizicij odvečnih in praznih stanovanj ter odvečnih stanovanjskih prostorov, ne glede na lastništvo. Zaradi velike stanovanjske stiske v mestih in industrijskih središčih po prvi svetovni vojni je Narodna vlada SHS v Ljubljani že 6. decembra 1918 izdala Uredbo o pravici občin do

¹ France Kresal, Pregled razvoja delavsko zaščitne zakonodaje in ustanov delavske zaščite v Sloveniji med obema vojnama. Prispevki za zgodovino delavskega gibanja, VIII–IX, 1968–1969, št. 1–2, str. 103–190; isti, Nekateri načini reševanja delavskih socialnih vprašanj do leta 1922. Prispevki za zgodovino delavskega gibanja, XIII, št. 1–2, str. 3–52.

² France Kresal, Zgodovina socialne in gospodarske politike v Sloveniji od liberalizma do druge svetovne vojne. Cankarjeva založba, zbirka Ekonomska knjižnica, Ljubljana 1998, str. 289–310; isti, Zgodovina kolektivnih pogodb na Slovenskem. Kronika, št. 3, leto 45, Ljubljana 1997, str. 82–86; isti, Sto let razvoja kolektivnih pogodb na Slovenskem. Prispevki za novjšo zgodovino XXXVII, 1997, str. 65–78.

³ France Kresal, Socialna politika na Slovenskem do druge svetovne vojne kot vir za zgodovino socialnega dela. Socialno delo, št. 1, leto 44, Ljubljana 2005, str. 1–10.

⁴ France Kresal, Zavarovalništvo in socialno zavarovanje na Slovenskem 1890–1990. Arhivi, 2003, leto 26, št. 1, Zbornik Marije Oblak-Čarni, str. 145–153.

⁵ Naredba Narodne vlade o pravici občin do posega po stanovanjih z dne 6. decembra 1918, Uradni list Narodne vlade SHS v Ljubljani, št. 19; Zakon o spremembah in dopolnitvah zakona o stanovanjih z dne 30. aprila 1928, Ur. l. št. 45, str. 309 in Pravilnik za izvrševanje stanovanjskega zakona z dne 30. maja 1928, Ur. l. št. 52, str. 367.

posega po stanovanjih. Hišni lastniki, ki so imeli po več stanovanj ali pa v svojih stanovanjih niso uporabljali vseh stanovanjskih prostorov, so morali to prijaviti pristojnim občinam v osmih dneh po izidu uredbe, sicer je sledila kazen 6 tednov zapora, 5.000 K globe ali še strožja kazen.

Rekvizicija je zajela vsa prazna stanovanja, odvečna stanovanja in odvečne stanovanjske prostore, ne glede na lastništvo. Vsak je imel pravico samo do enega stanovanja. Po določilih te uredbe je imela vsaka odrasla oseba pravico do ene sobe, dva otroka prav tako. Stanovanjski urad je lahko deložiral tako hišnega lastnika kot zakupnika in ga preselil v drugo ustrezno stanovanje, ki bi mu pripadalo glede na število članov njegove družine ali pa rekvirirati samo odvečni del stanovanjskega prostora in ga dodeliti drugemu stanovalcu ali podnajemniku, ki bi ga določil stanovanjski urad. Morali pa so pri tem upoštevati želje in možnosti stanovanjskih lastnikov.

Na osnovi te uredbe Narodne vlade je poverjeništvu za socialno skrbstvo določilo in razglasilo občine, za katere so veljali predpisi o posegu po stanovanjih. Takoj po izidu uredbe in v prvih mesecih leta 1919 je poverjeništvu to naredilo, in sicer najprej v večjih delavskih središčih, potem pa tudi v drugih občinah. Za ljubljansko mestno občino je tako uredbo izdalo že 6. decembra 1918, za Maribor 20. decembra, za Celje 21. decembra, za Kranj 23. decembra, za Jesenice 17. januarja 1919, za Tržič 29. januarja, za Zagorje 24. aprila 1919.⁶

Za rekviriranje in razdeljevanje stanovanj so bili ustanovljeni stanovanjski uradi. Stanarine so bile maksimirane. Za osnovo so rabile najemnine, ki so veljale leta 1914. Te stanarine so pomnožili s faktorjem 4, za socialno šibkejše družine pa s faktorjem 3. Stanarine so plačevali hišnim lastnikom.⁷

Lastniki stanovanj, zlasti veliki hišni posestniki, ki jim je bilo prej oddajanje stanovanj donosen posel in so zato vanj vložili tudi veliko svojega kapitala, so se bojevali proti takemu omejevanju svobode pri upravljanju njihovega premoženja in zahtevali ukinitve vseh izjemnih

ukrepov na stanovanjskem področju. Z novim zakonom o stanovanjih z dne 30. decembra 1921 je prenehala zaščita podnajemnikov, ukinjen pa je bil tudi sistem rekvizicij za vsa na novo zgrajena stanovanja, to pa je omogočalo lastnikom novih zgradb neomejeno uporabo stanovanj. Sicer pa je stanovanjska zaščita še naprej ostala v veljavi.

Novi zakon o stanovanjih z dne 15. maja 1925 je uvedel **stanovanjska sodišča** za urejanje stanovanjskih zadev.⁸ Lastnike je zakon še naprej omejeval pri svobodnem upravljanju stanovanj v starih zgradbah, iz stanovanjske zaščite pa so bile izvzete vse nove stanovanjske zgradbe. Zakon je prepovedoval spreminjanje stanovanj v poslovne prostore; če je lastnik to storil, je bil kaznovan s kaznijo do 50.000 din (dveletna plača uradnika) in stanovanje je moral povrniti v prvotno stanje. Nihče ni smel imeti v najemu več stanovanj. Lastnik hiše je moral prijaviti stanovanjskemu sodišču vsako stanovanje, ki se je ob selitvi izpraznilo; če tega ni storil v 24 urah, je moral plačati do 2.000 din kazni. Če je lastnik izpraznjeno stanovanje namerno onesposobil za nadaljnje bivanje v njem (snel vrata ali okna na primer), ker ga ne bi hotel več oddajati z enakimi pogoji, je bil kaznovan s kaznijo do 20.000 din. Če je v izpraznjeno stanovanje lastnik svojevoljno naselil drugega stanovalca, je plačal kazen do 5.000 din. V izpraznjeno stanovanje se je lahko vselil samo tisti, ki ga je določilo stanovanjsko sodišče. V poštev so prihajali samo uradniki, vojni invalidi, vojne vdove, vojne sirote in delavci, katerih družinski mesečni dohodki niso presegali 3.000 din. Stanovanje je bilo mogoče odpovedati samo, če je lastnik potreboval stanovanje zase. Pozimi je bilo prepovedano vsako prisilno izseljevanje. Stanovalcu je bilo prepovedano oddajanje prostorov podnajemnikom.

Po izteku stanovanjske zaščite 11. novembra 1926 se je vznemirjenost stanovalcev zopet povečala zaradi pritiskov hišnih lastnikov, ki so grozili z odpovedmi stanovanj in višali stanarine. Delavski sindikati in društva stanovanjskih najemnikov so odgovorili z množičnimi protesti in zborovanji tako v Ljubljani kot po vseh drugih večjih mestih.⁹ Narodna skupščina je bila zato

⁶ Ur. l., št. 19, z dne 9. decembra 1918, str. 40; Ur. l. št. 27, z dne 23. decembra 1918, str. 57; Ur. l. št. 29, z dne 31. decembra 1918, str. 65; Ur. l. št. 28, z dne 28. decembra 1918, str. 63; Ur. l. št. 43, z dne 28. januarja 1919, str. 110; Ur. l. št. 45, z dne 1. februarja 1919, str. 120; Ur. l. št. 82, z dne 28. aprila 1919, str. 271.

⁷ Uredba o stanovanjih in najemnih zgradbah na ozemlju kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev, razen na prejšnjem ozemlju kraljevine Srbije in Črne gore z dne 21. maja 1921, Ur. l. št. 77, z dne 6. julija 1921, str. 379–381 in Pravilnik Deželne vlade za Slovenijo z določili o izvrševanju uredbe o stanovanjih in najemnih zgradbah, Ur. l. št. 79, z dne 8. julija 1921, str. 387–389. Oddelek za socialno skrbstvo Pokrajinske uprave za Slovenijo je 17. oktobra 1921 izdal novi Pravilnik o stanovanjih in najemnih zgradbah. Ur. l. št. 130, z dne 28. oktobra 1921, str. 661–663.

⁸ Ur. l. št. 46, z dne 23. maja 1925, str. 297.

⁹ Delavska zbornica za Slovenijo v Ljubljani je izvedla obširno anketo o stanovanjskem vprašanju, številu stanovanj, številu prosilcev in graditvi novih stanovanj ter o stanarinah. Sklepe te ankete je 19. maja 1927 poslala ministrstvu za socialno politiko v Beograd. Zahtevala je, "da se stanovanjski zakon ne sme ukiniti, ker bi bile vse posledice s tem v zvezi prenešene na rame socialno najšibkejših slojev". Podobno akcijo je izvedlo tudi Društvo stanovanjskih najemnikov v Mariboru v sodelovanju z zvezo stanovalcev (Savezom stanara) SHS v Beogradu. Ministrstvu za socialno politiko so konec julija 1927 poslali petico, s katero so podprli vsa prizadevanja Zveze stanovalcev

prisiljena sprejeti zakon, s katerim je bilo prepovedano prisilno izseljevanje stanovalcev, dokler ti ne bi dobili drugega ustreznega stanovanja, a najdalj do 1. maja 1928. Po 1. maju 1928 je prenehalo oblastno dodeljevanje zasebnih stanovanj.¹⁰

Stanovanjska zaščita je vedno bolj izgubljala pomen tako zaradi postopnega popuščenja zakonodaje, kot zaradi vedno večjega števila stanovanj v novih zgradbah, ki niso sodile v okvir stanovanjske zaščite. Zelo živahna gradbena dejavnost po prvi svetovni vojni je zelo spremenila razmerje med starimi in novimi ter adaptiranimi stanovanji. Število novih in adaptiranih stanovanj se je v dvajsetih letih močno povečalo. Stanovanjske zgradbe so gradili: država, občine, podjetja, banke, denarni zavodi, pokojninski fond, stanovanjske zadrage in zasebniki.¹¹

V na novo zgrajenih hišah in adaptiranih stanovanjih ni bilo stanovanjske zaščite. Ukinjene so bile maksimirane cene stanarin zanje, določanje cen pa je bilo zopet prepuščeno svobodni pogodbi med lastnikom in najemnikom. Država je zidavo spodbujala tudi s tem, da lastnikom novih hiš določeno dobo ni bilo treba plačevati davkov zanje. Ker je bilo povpraševanje po stanovanjih izredno veliko, zlasti v večjih mestih in industrijskih središčih, so se vlaganja v zidavo stanovanj povečevala. Zidava stanovanjskih hiš je bila donosen posel in tudi pokojninski fond raznih zavarovalnih ustanov so svoje premijske rezerve vlagali v tako zidavo. V Ljubljani se je zlasti odlikoval Pokojniski zavod za nameščence (Nebotičnik), pa tudi železniški humanitarni fond (Fondovi bloki za Stadionom).

Stanarine stanovanj zgrajenih do leta 1918, so bile maksimirane in odvisne od velikosti stanovanja in ekonomske moči najemnika. Za osnovo so bile najemnine iz leta 1914, pomnožene s različnimi faktorji. Bogatejši najemniki niso bili zaščiteni. Zaščiteni so bili samo najemniki z nižjimi in najnižjimi dohodki. Če pogledamo stanarino za povprečno trisobno stanovanje socialno šibke družine v Ljubljani, vidimo, da je leta 1914 znašala 25 K ali takrat 15 % povprečne mesečne plače; od leta 1921 do 1925 je bila ta stanarina 75 din, do leta 1928 je zrasla na 150 din in do 1.

maja 1929 na 300 din. Takrat je stanovanjska zaščita ugasnila. Pozneje so se stanarine oblikovale prosto.¹² Leta 1937 je Delavska zbornica v Ljubljani preučila stanovanjske razmere in z anketo ugotovila, da je večina (71%) delavskih in nameščenskih družin stanovala v enosobnih stanovanjih, četrtnina pa v dvosobnih. Le 4% delavskih stanovanj je bilo večjih. Dve tretjini delavskih in nameščenskih družin je stanovalo v najemniških stanovanjih in so plačevali stanarino, petina jih je stanovala v brezplačnih podjetniških stanovanjih, le slabih 15% družin pa je imelo lastno stanovanje, hišo ali barako. Tretjina delavskih družin ni plačevala stanarine, ker so stanovali v lastnih ali brezplačnih režijskih stanovanjih, tretjina je dajala za stanovanje do 15% zasluzka, četrtnina do 2%, 5% tistih nameščenskih družin, ki so stanovale v večjih stanovanjih, pa je za stanovanje plačevalo več kot 25% svojega zasluzka.¹³

Kolikšne so bile stanarine, ki niso sodile k stanovanjski zaščiti? V združnih hišah stanovanjske zadrage Stan in dom na Viču v Ljubljani so znašale od 500 do 750 din na mesec za dvosobno oziroma trisobno stanovanje. V hišah, ki jih je zgradila javna borza dela v Ljubljani konec dvajsetih let, so znašale stanarine od 360 do 700 din na mesec. Te najemnine so oblikovali na osnovi gradbenih stroškov, obresti za najeto posojilo, petdesetletne amortizacije in stroškov za tekoče vzdrževanje. Stanovanjska zadruga Stan in dom je izračunala stanarino na osnovi 10% obresti za najeto posojilo, 2% za amortizacijo in 2% za tekoče vzdrževanje. Podobno je izračunaval stanarine Pokojniski zavod za nameščence v Ljubljani, ki je tudi drugod veliko gradil stanovanja in v to vlagal svoje premijske rezerve. V svojih poročilih je vedno ugotavljal, da so bile te naložbe donosne. Za delavstvo s povprečnimi zasluzki, ki so bili nizki, so bile vse te stanarine previsoke in pogosto nedosegljive.

Večje število delavstva je stanovalo v tako imenovanih režijskih stanovanjih, to je v podjetniških stanovanjih, ki so jih podjetniki zgradili za svoje delavce v bližini tovarn ali rudarskih re-

SHS, ki je na konferenci 8. maja 1927 v Zagrebu obravnavala stanovanjsko vprašanje. Zahtevali so, "da je stanovanjska zaščita potrebna tako dolgo, dokler država, občine in privatniki ne bodo zgradili toliko stanovanj, da bo prosta konkurenca mogoča". AS 1647, Delavska zbornica za Slovenijo v Ljubljani, f. 3.

¹⁰ Zakon o spremembah in dopolnitvah Zakona o stanovanjih z dne 30. aprila 1928, Ur. l. št. 45, z dne 9. maja 1928, str. 309 in Pravilnik za izvrševanje stanovanjskega zakona z dne 30. aprila 1928, Ur. l. št. 52, z dne 30. maja 1928, str. 367.

¹¹ France Kresal, Stanovanjska zaščita in gradnja stanovanj v važnejših delavskih središčih v Sloveniji od leta 1918 do 1930. Kronika, XVIII, 1970, št. 2, str. 105–112.

¹² Uredba o stanovanjih in najemnih zgradbah z dne 21. maja 1921, čl. 3–11 (Najemnine), Ur. l. št. 77, str. 379, z dne 6. julija 1921; Pravilnik o stanovanjih z dne 17. oktobra 1921, čl. 5, Ur. l. št. 130, str. 661, z dne 28. oktobra 1921; Zakon o stanovanjih z dne 15. maja 1925, čl. 12, Ur. l. št. 46, str. 297, z dne 23. maja 1925; Ur. l. št. 45, str. 309, z dne 9. maja 1928; Zakon o stanovanjih z dne 27. aprila 1929, Ur. l. št. 47, z dne 4. maja 1929, str. 366; E. Podkrajšek, Namen "Stan in doma", Zadruga knjižnica, zv. XII, Ljubljana 1926, str. 6; Pitanje radniških stanova, Socialni arhiv, Beograd 1939, str. 1–174.

¹³ Adolf Vogel, Gradbena in stanovanjska statistika mesta Ljubljana, Kronika št. 3, leto V, Ljubljana 1938, str. 151–153; E. Podkrajšek, Namen "Stan in doma", Zadruga knjižnica, zv. VII, Ljubljana 1926, str. 6–10; I. P. Perić, Pitanje radniških stanova, Socialni arhiv, Beograd 1939, str. 174.

virjev. Taka stanovanja so bila navadno brezplačna, stanarine so bile del plače ali mezde. Takih stanovanj je bilo največ v rudarskih revirjih in pri nekaterih starejših večjih tovarnah (tekstilne tovarne v Litiji, Preboldu in Trziču ter Hutterjeva v Mariboru). Nekatera stanovanja so bila slaba in neustrezna (starejši del kolonije v Trbovljah), druga pa dobra in sodobna (Hutter, Litija, Westen). Pri nekaterih stanovanjih so bili brezplačni tudi kurjava, elektrika in uporaba vrta za pridelovanje zelenjave. Stanarine so bile navadno samo zaradi notranjega obračuna določene z internimi pravilniki, poslovnimi redi podjetij ali pa s kolektivno pogodbo. V Litiji so na primer v tridesetih letih izračunali, da je vrednost samskega stanovanja 150, družinskega pa 200 din na mesec. Uredba o minimalnih mezdah iz leta 1937 pa je določala, da je dovoljeno samskemu delavcu, ki je dobival na račun plače hrano in stanovanje pri podjetniku, za stanovanje računati 60 din na mesec.

Najbolj učinkovita stanovanjska zaščita je bila zidava delavskih in socialnih stanovanj. Največ delavskih in socialnih stanovanj so zgradili industrijska podjetja in občine ter delavci sami v okviru stanovanjskih zadrug. Večja industrijska, rudarska in metalurška podjetja so gradila stanovanja za svoje delavce. Teh stanovanj je bilo največ. Veliko delavskih stanovanj sta zgradili Trboveljska premogokopna družba v premogovnem revirju in Kranjska industrijska družba na Jesenicah in okolici. V Ravnah, v Črni na Koroškem in okoliških krajih so gradila delavske kolonije tamkajšnja rudarska in metalurška podjetja. V Mariboru so zgradili veliko lepih stanovanj tekstilni podjetnik Hutter, pa tudi drugi podjetniki. V Celju so gradili delavska stanovanja Westen, pa železarna Štore in drugi podjetniki. Veliko delavskih stanovanj so zgradile tekstilne tovarne v Trziču, Litiji in Preboldu. Za svoje delavce in uradnike so gradila stanovanja tudi državna podjetja. Največ so jih zgradile železnice in železniške delavnice. Teh stanovanj je bilo več tisoč.

Občine so sprva delovale predvsem v okviru zakona o stanovanjski zaščiti. Ko so stanovanjsko zaščito leta 1925 prevzela stanovanjska sodišča, so postale občine bolj dejavne pri zidavi socialnih stanovanj. V okviru socialnega skrbstva so bila sredstva za socialna stanovanja zelo majhna, zato so občine najemale stanovanjska posojila. Posojila za graditev občinskih stanovanj so najemale samo mestne občine in zelo industrializirane podeželske občine Trbovlje, Zagorje, Šoštanj, Kočevje, Ruše in Ravne. Največje breme gradnje socialnih stanovanj in socialnega skrbstva so prevzeli občinski proračuni, finančno šibkejšje občine pa jih niso zmogle. Zunaj socialnega skrbstva so bila zato sredstva, ki so jih mestne občine namenjale za reševanje stanovanjskih vprašanj socialno ogroženih občanov. Ta

sredstva so do leta 1929 znašala 92 milijonov din (samo v Ljubljani 61.933.326 din), z njimi pa je bilo zgrajenih 960 stanovanj. Občine so pomagale pri reševanju stanovanjskih vprašanj tudi na druge načine: jamstvo za najeto posojilo, prodaja poceni občinskega zemljišča za zidavo, popravilo starih hiš, denarna podpora, posredovanje pri odpovedi stanovanja, določanje maksimiranih stanarin, stanovanjska zaščita.

Mestna občina ljubljanska je veliko naredila za stanovanjsko zaščito in reševanje stanovanjskih problemov, ki so bili zlasti žgoči po prvi svetovni vojni. Mestna občina je s svojim komunalnim programom spodbujala tudi cenejšo stanovanjsko zidavo in zidavo individualnih stanovanjskih hiš, a premalo učinkovito, da bi bilo to dovolj za ves socialnoekonomsko prizadeti del prebivalstva in večino delavstva. Za ta del prebivalstva je dala občinska zemljišča na takratni periferiji mesta, kjer so nastajala tudi velika barakarska naselja, ponekod tudi s posojili mestne občine in mestne hranilnice. Ponekod v mestu je zgradila stanovanjske barake tudi mestna občina sama. Ta naselja so bila komunalno neurejena, večinoma brez elektrike, kanalizacije in ponekod tudi brez vodovoda. Komunalna politika, delavska in socialna stanovanja so bila tudi pomembna politična vprašanja in prvovrstna volilna gesla. Komunalna politika, višina stanarin in zidava cenejših delavskih stanovanj v Ljubljani so bile nekatere izmed točk minimalnega komunalnega programa za občinske volitve 3. decembra 1922 v Ljubljani, na osnovi katerega je nastala volilna koalicija, imenovana Zveza delovnega ljudstva. Sestavljali so jo komunisti, zbrani okrog Delavskih novic, socialistična frakcija zarjanov in krščanskosocialistična sindikalna organizacija Jugoslovanska strokovna zveza kot delavsko krilo katoliške Slovenske ljudske stranke. Tega programa Zveza delovnega ljudstva ni mogla v celoti in učinkovito uresničiti, ker je prehitro razpadla in je bila le sredstvo za to, da je SLS prevzela oblast na ljubljanskem magistratu iz rok liberalcev. Kljub temu je mestna občina ljubljanska veliko naredila pri reševanju stanovanjskega vprašanja. Zgradila je večstanovanjske hiše za Bežigradom in na Poljanski cesti. Za topniško vojašnico je zgradila več dvo- in trostanovanjskih vil; stale so sredi obširnih vrtov. Zlasti velika pa je bila potreba po manjših in cenejših stanovanjih; to je privedlo občino do zidave več kolonij štiristanovanjskih hiš na Koleziji in ob Vodovodni cesti, nastali sta še koloniji mestnih barak ob Ižanski cesti in v Gramozni jami ob Vodovodni cesti. Občina se je odločila, da preskrbi delavcem tudi lastna stanovanja. V koloniji na Galjevici je bilo zgrajenih več sto hiš s stanovanjem ali dvema. Občina je za to kolonijo kupila zemljišče, Mestna hranilnica ljubljanska pa je dala posojilo v znesku 600.000 din. Ti so si hiše po večini zgradili sami s svojimi rokami. Na

enak način je nastala tudi kolonija malih hiš ob Vodovodni cesti.

V Ljubljani je bilo tudi sedem večjih barakarskih naselij. Največja in komunalno najbolj opremljena je bila Galjevica. Nato so sledile po velikosti in opremljenosti: Sibirija, Mali in Skupni dom, Gramozna jama, Ižanska cesta, ob Klavnici in ob Cesti na Brdo. Vseh stanovanjskih barak je bilo v mestu 270, na Gradu pa 83 zasilnih stanovanj. Od barak je bilo 15 velikih, ki so bile last mestne občine in železničarske zadruga, 255 stanovanjskih barak je bilo v individualni lasti. Na Galjevici je bilo 113 barak; v njih je živelo 160 družin s 665 člani. Zemljišče je bilo občinska last, barake in hiše pa so bile last stanovalcev; ti so jih zgradili sami, deloma tudi s posojili mestne občine in mestne hranilnice. Stanovanjske razmere so bile v tem naselju razmeroma dobre. Ob Cesti dveh cesarjev je bilo naselje 61 barak; to naselje so imenovali Sibirija. Tam je živelo 91 družin s 383 člani. Tudi tu so si stanovalci na občinskem zemljišču postavili barake sami, tudi s pomočjo posojil. Stanovanja v teh barakah so bila manjša in slabša, življenjske razmere pa težavnejše. V Šiški, severno od Černetove ulice, je bilo 12 barak, ki so bile last železničarskih zadrug Mali dom in Skupni dom. V njih je živelo 59 družin z 208 člani; to so bile predvsem družine upokojenih železniških uslužbencev. Tu so bile še najboljše stanovanjske razmere, ker so bile družine večinoma majhne, stanovanja pa dvosobna in razmeroma velika. V Gramozni jami za bežigrasjo šolo je bilo 35 barak. V njih je živelo 50 družin s 176 člani. Zemljišče je bilo občinsko, barake pa last stanovalcev. Barake so bile zelo slabe in stanovanja majhna. Ob Ižanski cesti sta bili 2 veliki stanovanjski baraki; v njih je živelo 29 družin s 135 člani. Baraki sta bili last mestne občine. Vsaka baraka je imela po 14 stanovanjskih prostorov. Na sredi je bil hodnik. Vsak prostor je bil prebivališče za eno družino. Baraki sta imeli samo skupna stranišča, in to zunaj. Ob Klavnici je bila podobna baraka, ki je bila tudi last mestne občine, zraven so bile še 3 manjše barake, ki so bile last stanovalcev. V mestni baraki pri Klavnici je živelo 19 družin s 63 člani. Ob Cesti na Brdo si je na občinskem zemljišču 13 družin zgradilo vsaka svojo barako. Ker so bile družine velike, je bila prenaseljenost teh barak zelo huda. V Šiški, Mostah in v Trnovem je bilo raztresenih še 30 barak, ki pa niso bile v strnjenih naseljih, zato so bile manj opazne, življenjske razmere v njih pa niso bile nič lažje. V teh barakah je živelo 30 družin.¹⁴

¹⁴ Mestni statistični urad v Ljubljani je oktobra in novembra 1937 pripravil anketo o stanovanjskih razmerah v delavskih kolonijah in barakarskih naseljih na Galjevici, v Sibiriji, na Gradu, v Gramozni jami in na Viču. Anketa je bila opravljena za reševanje stanovanjskega vprašanja v Ljubljani in posebej sa-

V mestnih stanovanjskih barakah, nekatere so bile zidane, druge lesene, so prevladovala enoprostorna in enosobna stanovanja; teh je bilo 74%. Vendar so bile med posameznimi naselji velike razlike. Najhuje je bilo v Gramozni jami. Enoprostornih stanovanj je bilo skoraj polovica, preostala polovica pa enosobnih. Le eno stanovanje je bilo dvosobno. Tudi na Gradu in v Sibiriji je bilo večjih stanovanj le 10%. Le na Galjevici so prevladovala dvosobna stanovanja. Opozoriti je treba tudi na skrajne primere. V Gramozni jami sta bila za stanovanje namenjena tudi dva vagona. Na Gradu pa je bila v stanovanja preurejena tudi velika viteška dvorana v podprtiličju. Z lesenimi pregradami je bila razdeljena na 5 enoprostornih stanovanj in hodnik. Tudi ta je bil stanovanjski prostor. V njem je živela družina z 10 člani. Stanovanjske razmere sta oteževala vlaga in mraz. Že tako hladnih grajskih stanovanj in slabo grajenih barak, v katerih je skozi mnoge špranje pihalo, niso ogrevali. Le v prostorih, v katerih so kuhali, so bili zidani ali železni štedilniki. Hladni zidovi ljubljanskega gradu so bili ob temačnih in zatohlih prostorih še vlažni. Mnoge stanovanjske barake pa so stale tudi na močvirnih terenih.

Kar zadeva poklic stanovalcev teh naselij je bilo 80% delavcev, 10% upokojencev, 6% namoščen in 4% obrtnikov.

Zadružna gradnja stanovanjskih hiš je bila med delavstvom v Sloveniji zelo razširjena. Stanovanjske zadruga so organizirale socialistične, liberalne in katoliške zadružne zveze. Število zadrug je bilo največje med vojnama; ob koncu leta 1918 jih je bilo 18, leta 1930 84, konec leta 1938 pa so bile 103. Vendar vse te zadruga niso imele namena reševati stanovanjskega vprašanja svojih članov na zadružni osnovi. Povezane so bile z zidavo sokolskih, prosvetnih, katoliških in delavskih domov. Le redke med njimi so bile ustanovljene, da bi gradile stanovanja za svoje člane in bi to nalogo tudi izpolnjevale. Tako je bilo na primer Slovensko delavsko stavbinsko društvo, ki so ga leta 1898 v Ljubljani ustanovili krščanski socialisti pod vodstvom profesorja Janežiča; potem je zadrugo prevzel Janez Evangelist Krek. Zadruga je zgradila 103 delavske hiše v Novem Vodmatu, v Rožni dolini, Štepanji vasi, Šiški in v Trnovem. Društvo se je znašlo v dolgovih in zadnja leta pred prvo vojno prenehalo zidati. Socialisti so se pri reševanju stano-

niranje zasilnih delavskih kolonij. Po teh podatkih je anketa zajela 391 stanovanj, v katerih je živelo 1640 stanovalcev v okviru 397 gospodinjstev. Del statističnih podatkov iz gradiva te ankete je objavil dr. Dolfe Vogelnek v Kroniki in v reviji Tehnika in gospodarstvo: Adolf Vogelnek, Stanovanjske razmere v delavskih kolonijah na področju mesta Ljubljana. Kronika, št. 1, leto V, Ljubljana 1938, str. 46–47; isti, Donesek k stanovanjskemu vprašanju Ljubljane. Tehnika in gospodarstvo, št. 1–2, leto V, Ljubljana 1939, str. 27–28.

vanjskega vprašanja zgledovali po dunajski stanovanjski politiki pod socialistično vlado, zelo so tudi podpirali ustanavljanje delavskih stanovanjskih zadrug. Uslužbenci Južne železnice v Mariboru so pod vodstvom socialista Johana Kraimerja leta 1896 ustanovili Mariborsko stavbno zadrugo; imela je 58 članov. Ljubljanski železničarji pa so pod vodstvom socialdemokrata Josipa Petriča ustanovili podružnico dunajske stanovanjske zadruge za graditev družinskih stanovanjskih hiš in gradili predvsem v Zeleni jami. Leta 1918 je mariborska stanovanjska zadruga morala v likvidacijo, ljubljanska pa pod sekvester. Konsumna zadruga železničarjev v Ljubljani je nato ustanovila stanovanjsko zadrugo "Bajtar". Dne 30. oktobra 1924 je bila ustanovljena stavbna in kreditna zadruga Stan in dom. Ob Tržaški cesti je pri tobačni tovarni zgradila veliko kolonijo delavskih hiš in stanovanjsko-poslovne zgradbe. Zadrugo je ustanovil Anton Kristan ob sodelovanju socialistične Zadrugne banke in Zveze gospodarskih zadrug (konsumnih društev s konsumnimi trgovinami na osnovi delavskega združništva). Zadrugni deleži so znašali 250 din in so bili dostopni vsakomur. Zadruga je gradila s posojilom; zanj je jamčila mestna občina ljubljanska. Enodružinske hiše z značilnimi visokimi strehami je zadruga prodajala za 100.000 do 130.000 din (mesečna uradniška plača je bila okrog 3.000 din, delavska mezda pa 1.000 din), za nakup hiše je ponujala posojilo z 10% obrestmi. Zadrugniki so lahko gradili tudi sami z zadrugnimi posojili in z lastnimi sredstvi. Do leta 1930 je imela po švicarskem vzoru ustanovljena zadruga Stan in dom že dve koloniji z okrog 200 hišami. Stanovanjske zadruge so se povezovale v zadrugne zveze. Zveza stanovanjskih zadrug, ki se je opirala na socialistično združno gibanje in Kristanovo Zadrugno banko, je vključevala 21 stanovanjskih zadrug.¹⁵

Leta 1927 so se v graditev cenejših delavskih stanovanj vključile tudi javne borze dela. Pri teh ustanovah za posredovanje dela in podpiranje brezposelnih delavcev se je namreč od leta 1923 do 1927 nabralo za 53.629.000 din nerazdeljenih sredstev. Iz enega dela nerazdeljenih sredstev (53%) je takratni minister za socialno politiko dr. Andrej Gosar ustanovil fond za poceni posojila za zidavo delavskih stanovanj. Iz tega fonda je bilo zgrajenih več sto stanovanj in Delavski dom v Ljubljani. V Mariboru in Celju je bilo zgrajenih 200 delavskih stanovanj ob sodelovanju mestnih občin; odobrili sta po 2,5 milijona din svojih posojil.¹⁶

Zidava stanovanjskih hiš je veljala za donosen posel in tudi pokojninski fondji so svoje premijske rezerve vlagali v tako zidavo. V Ljubljani se je zlasti uveljavil Pokojninski zavod za nameščence, pa tudi železničarski humanitarni fond s Fondovimi bloki za Stadionom. Pokojninski zavod je sam financiral skoraj četrtino vseh stanovanj v Ljubljani. Do leta 1940 je ta zavod akumuliral prek 550 milijonov dinarjev premijskih rezerv in bil eden najmočnejših denarnih zavodov v Ljubljani. V graditev stanovanjskih in poslovnih prostorov je investiral 122 milijonov din, 190 milijonov pa je namenil za posojila; velik del teh so bila spet posojila za stavbe. Z gradbeno dejavnostjo se je začel Pokojninski zavod ukvarjati že leta 1922, ko je nakupil večje število stavbnih zemljišč v Ljubljani in začel graditi stanovanjske hiše pod Rožnikom in na Brinju ter svojo poslovno zgradbo poleg ljubljanske kreditne banke v stavbnem kompleksu Nebotičnika. Do leta 1941 je zgradil v Ljubljani okrog 20 večjih stanovanjsko-poslovnih stavb in večje število stanovanjskih hiš iz 6% stavbnega posojila. Veliko je gradil tudi v Mariboru in Celju, saj je zgradil po več deset stanovanjskih kompleksov.¹⁷

Stanovanjska zaščita je zadevala samo delavska in socialna stanovanja, ker jih je bilo premalo. Organizirana zidava najemniških delavskih in socialnih stanovanj je bil šele pojav obdobja med prvo in drugo svetovno vojno pod močnim vplivom socialističnih idej. Delavska in socialna stanovanja so gradile državne, mestne in občinske oblasti iz svojih proračunskih sredstev. Delavci in uradniki so v zadrugni graditvi reševali svoje stanovanjske probleme. Podjetniki, ki so gradili za trg, so se ravnali po povpraševanju ter finančnih zmogljivostih kupcev in naročnikov. Meščanska stanovanja so bila velika, delavska majhna.

Pred prvo svetovno vojno v Ljubljani ni bilo večje industrije in ne večjega števila delavstva. Ljubljanski meščani so bili predvsem trgovci, obrtniki in uradniki. Po podatkih štetja iz leta 1910 je bilo na primer v Ljubljani 9.255 stanovanj. Po številu so prevladovala večja stanovanja, manjših enosobnih stanovanj je bilo samo za desetino vseh. Enosobnih stanovanj je bilo 10%, dvosobnih 33%, trisobnih 24%, štirisobnih 10% in večsobnih stanovanj 23%. V dvajsetih letih po prvi svetovni vojni je bilo zgrajenih še

podpore brezposelnim delavcem in dajanju poceni posojil za zidanje delavskih stanovanj z dne 10. decembra 1927, Ur. l., št. 127, str. 853; I. P. Perić, Rezultati javne službe posredovanja rada i pomaganja nezaposlenim u kraljevini Jugoslaviji i o problemih u bliskoj budućnosti. Socialni arhiv, Beograd 1935, str. 52; Pitanje radničkih stanova. Socialni arhiv, Beograd 1939, str. 174.

¹⁷ Drago Potočnik, Investicijska delavnost v naši državi. Tehnika in gospodarstvo, št. 7–8, leto V, Ljubljana 1939, str. 152.

¹⁵ V. Valenčič, Pregled našega zadrugnega gibanja in stanja. Spominski zbornik Slovenije, Ljubljana 1939, str. 458; E. Podkrajšek, Namen "Stan in doma", Zadrugna knjižnica, zv. VII, Ljubljana 1926, str. 6–10.

¹⁶ Pravilnik o organizaciji posredovanja dela, dajanju neposredne

5.422 novih stanovanj in v tridesetih letih še nekaj več. Med na novo zgrajenimi stanovanji so prevladovala manjša stanovanja, in sicer je bilo 41% enosobnih, 44% dvosobnih, 15% pa trisobnih in večjih stanovanj. Bila pa so boljše opremljena; s kopalnico je bilo opremljenih 63% stanovanj.

Leta 1937 je Delavska zbornica v Ljubljani preučila stanovanjske razmere vzorčno izbranih 463 delavskih in nameščenskih družin iz različnih strok in krajev vse Slovenije. Med temi stanovanji je bilo 328 (71%) enosobnih, 109 (23,6%) dvosobnih in 26 (5,4%) trisobnih. Za 304 stanovanja (65,6%) so plačevali delavci stanarino v denarju, 93 (19,7%) družin je prebivalo v podjetniških stanovanjih, 65 (14,7%) družin pa je imelo lastne hiše in stanovanja. Kolikšna obremenitev mesečnega zaslužka so bile stanarine teh vzorčno izbranih družin? 37,2% jih je stanovalo v lastnih, torej brezplačnih stanovanjih, in stanarine niso plačevali (kolikor ne upoštevamo odplačevanja posojila v prvem primeru in sorazmerno nižje plače ali mezde v drugem primeru), 32,4% družin je dajalo za stanovanje 15 do 25% zaslužka, 4,5% družin pa je dajalo za stanovanje več kot 25% mesečnega zaslužka enega delavca.

Delavska in socialna stanovanja so bila majhna in bilo jih je premalo. Prevladovala so enosobna stanovanja. Tudi v barakarskih naseljih je bilo skoraj tričetrto stanovanj enosobnih. Najemniška stanovanja so bila draga in za povprečnega delavca takrat predraga, za socialno ogroženo prebivalstvo pa nedosegljiva. Razmeroma veliko je bilo takoimenovanih režijskih stanovanj v lasti delodajalcev, ki so jih podjetniki namensko gradili za svoje zaposlene delavce. Kljub razmeroma živahni gradbeni dejavnosti po prvi svetovni vojni je bila stanovanjska stiska velika. Stanovanjska zaščita po prvi svetovni vojni je bila potrebna, bila je koristna in bila je tudi učinkovita, čeprav je trajala samo deset let po vojni. Prvo desetletje po vojni je največje stanovanjske probleme reševala stanovanjska zaščita, drugo desetletje pa zidava delavskih in socialnih stanovanj ter zidava lastniških stanovanj in delavskih hiš v okviru zadrug.¹⁸

¹⁸ France Kresal, Stanovanjski problemi delavstva v Ljubljani med obema vojnama. Zgodovina Ljubljane. Prispevki za monografijo. Gradivo s posvetovanja o zgodovini Ljubljane, 16. in 17. novembra 1983 v Ljubljani, Ljubljana 1984, str. 341–349.

*Dobro morje, 1958. Režiser Mirko Grobler, producent Triglav film Ljubljana
(ARS, AS 1280, Zbirka fotografij celovečernih igranih in kratkih filmov, Triglav film, št. 9)*

UDK 929.52 Režek
Prejeto: 20. 9. 2005

Pomembni možje rodovine Režek s Krašnjega Vrha

IVAN NEMANIČ

vodja Slovenskega filmskega arhiva v pokoju, Stanežiče 27d, SI-1210 Ljubljana–Šentvid

IZVLEČEK

Članek predstavlja štiri pomembne možje iz dveh generacij družine Režek s Krašnjega Vrha v Beli krajini in Borisa Režka, sorodnika Režkove rodbine, rojenega v Ljubljani.

Peter Režek (1837–1919) je bil duhovnik v Starem trgu ob Kolpi. Ukvarjal se je ne le z dušnim pastirstvom, veliko skrbi je posvečal tudi šolstvu v Beli krajini. Zavzel se je za gradnjo oziroma za obnovo šol v svoji župniji.

Juraj (Jurij) Režek (1854–1942) je bil šolnik, šolski nadzornik v Ljubljani in član ljubljanskega mestnega šolskega sveta. Prizadeval si je za uvedbo slovenščine v osnovne šole in na učiteljskišča. Na občnem zboru Slovenskega učiteljskega društva 1880. leta v Kranju je prebral referat o preobrazbi učiteljskišč na Slovenskem. Odločno se je uprl ponemčevanju slovenskih šol. Vzpodbujal je učitelje, naj ne klonejo pri zahtevi za uvedbo narodnega jezika v slovenske šole.

Anton Ivan Režek (1867–1946) je bil duhovnik in slovenski misijonar v Severni Ameriki, tam, kjer je v preteklosti deloval Friderik Baraga. Poleg dušnopastirske službe je opravljal delo načelnika škofijskega gradbenega odbora v Marquettu. Pod njegovim vodstvom so zgradili več cerkva, šol in drugih zgradb. Škofu je poslal prošnjo, naj začne postopek za Baragovo beatifikacijo. Anton Ivan se je posvetil tudi zgodovinopisju; za to mu je Univerza v Marquettu podelila častni doktorat prava.

Dr. Josip Režek je študiral pravo. V Novem mestu je bil odvetnik in župan. Na volitvah 5. maja 1935 je bil v srezu Novo mesto izvoljen v Narodno skupščino Jugoslavije, junija istega leta pa za podpredsednika Narodne skupščine Jugoslavije.

Boris Režek (1908–1986), vnuk Juraja Režka, je bil rojen v Ljubljani. Bil je književnik, esejist, alpinist, urednik, filmski režiser in scenarist. V Julijskih in Savinjskih Alpah je preplezal mnoge še neosvojene gorske strmine in jih kot prvenstvene vzpone predstavil zlasti v Planinskem vestniku. Objavljal je tudi leposlovna dela in članke z leposlovno vsebino. V povojnem času je Boris Režek sodeloval pri Triglav filmu, zlasti pri Filmskem obzorniku kot režiser, scenarist, urednik in montažer. Poleg tega je režiral krajše dokumentarne filme.

Dolgo let potem, ko so se Režkovi vpisali na strani slovenske kulturne in politične zgodovine, jim je Belokranjsko muzejsko društvo v Metliki 6. junija 2004 odkrilo na Krašnjem Vrhu spominsko ploščo.

KLJUČNE BESEDE: duhovnik, šolstvo v Beli krajini, šolski nadzornik, šolski svet, učiteljskišče, osnovna šola, Slovensko učiteljsko društvo, misijonar, Narodna skupščina Jugoslavije, književnik, scenarist, filmski režiser, Planinski vestnik, Triglav film, Filmski obzornik, Belokranjsko muzejsko društvo

ABSTRACT

IMPORTANT MEMBERS OF THE REŽEK FAMILY FROM KRAŠNJI VRH

The article introduces four important men belonging to the two generations of the Režek family from Krašnji Vrh in White Carniola and Boris Režek, a relative of the Režek family, who had been born in Ljubljana.

Peter Režek (1837–1919) was a catholic priest in Stari trg by Kolpa. Beside the pastoral care, he was to a great extent engaged in the issues concerning the school matters in White Carniola. He exerted his influence for the building or restoration of the schools in his parish.

Juraj (Jurij) Režek (1854–1942) was a pedagogue, the school inspector in Ljubljana and the member of the Municipal School Council of Ljubljana. He had been striving for the introduction of the Slovene language into elementary schools and into the Teachers' Training College. At the general meeting of the Slovene Teachers' Association in the year 1880 in Kranj he delivered a paper addressing the transformation of the teachers' training colleges in Slovenia. He vigorously resisted

the germanization of the Slovene schools. He encouraged the teachers to persist in their request for the introduction of the national language into the Slovene schools.

Anton Ivan Režek (1867–1946) was a catholic priest and a Slovene missionary in the North America, in the places where Friderik Baraga had done missionary work in the past. Along with the engagement in the pastoral care, he performed also as the head of the Building Committee in Marquette. Under his direction several churches, schools and other buildings were built. He addressed to the bishop the request for the beginning of the procedure for Baraga's beatification. Anton Ivan devoted himself to the historiography as well; for that reason he was conferred an honorary Doctorate of Laws by the University of Marquette.

LL.D. Josip Režek had studied law. In Novo mesto he was engaged as a lawyer and a burgomaster. At the elections on May 5th, 1935 he was elected in Novo mesto region into the National Assembly of Yugoslavia, and in June of the same year he was elected vice-president of the National Assembly of Yugoslavia.

Boris Režek (1908–1986), the grandchild of Juraj Režek, had been born in Ljubljana. He was a man of letters, an essayist, a mountaineer, an editor, a film director and a scenarist. He scaled a number of unconquered mountain sheer slopes in the Julian and Savinja Alps and consequently made a particular presentation of the peaks first time attained, especially in the Mountaineering Journal. He also published literary works and literary articles. In the post war period, Boris Režek took an active part in Triglav film, especially as a director, a scenarist, an editor and a film fitter in Film Review. Besides that he directed shorter documentary films.

A long time after the name of the Režek family had been written down on the pages of the Slovene cultural and political history, on June 6th, 2004 a memorial plaque on Krašnja Vrh was unveiled by the White Carniola Museum Association from Metlika.

KEY WORDS: *catholic priests, school matters in White Carniola, school inspectors, school council, teachers' college, Slovene Teachers' Association, missionaries, National Assembly of Yugoslavia, man of letters, scenarists, film directors, Mountaineering Journal, Triglav Film, Film Review, White Carniola Museum Association*

V severovzhodnem delu Bele krajine, v podnožju Gorjancev, uzremo na strmini pod cerkvijo sv. Trojice vas Krašnji Vrh, od koder se odpira razgled po vsej Beli krajini in še daleč preko Kolpe na hrvaško stran. Vaščani na Krašnjem Vrhu so že v davnini zidali svoje domačije v gručasto naselje. Večinoma so se preživljali s kmetovanjem. V studencu Orehovec, ki nikoli ne presahne, so zajemali izvrstno pitno vodo. V sedanjem času mnogi od blizu in daleč, zlasti iz Metlike, prihajajo na Krašnji Vrh in si pri "lurškem studencu" natočijo posode s pitno vodo. Varstvo svojega studenca so vaščani izročili Lurški Mariji. Njej so posvetili kapelico, ki so jo zgradili nad izvrom studenca. Vaščani na Krašnjem Vrhu so tudi uspešni vinogradniki. Svoje vinograde so si uredili na sončnih legah na Radovici. Tam so zasadili vinsko trto ter zgradili zidanice. V njih hranijo vinsko letino, dokler ne pride kupec in jim poplača njihov trud. V zidanicah ohranjajo tudi še dolgoletno tradicijo. Mnogokrat povabijo mimoidoče na kupico izvrstne pijače. O martinovem pripovedujejo anekdoto. Pravijo, da so brez ključev ponoči tatovi obiskali njihove vinske hrame in jim pokradli mošt, ves letni pridelek. Hkrati pa natočijo v majolike

rujno vino, novo letino in nazdravijo vsem, ki jih tistega dne obišejo v njihovi zidanici.

Na Krašnjem Vrhu v hiši št. 13 so si uredili svoj dom Režkovi. V Nadškofijskem arhivu v Ljubljani sledimo po matičnih knjigah njihovi družini več kot dve stoletji v preteklost. Rojstne, poročne in mrliške knjige v arhivu nam razkrijajo imena Režkovih do leta 1785.

Trda skorja vsakdanjega kruha mnogim ni dovoljevala, da bi si uredili življenje pod domačo streho, zato so se odselili v druge kraje po Sloveniji. Nekateri so odšli tudi v daljno tujino, od tam pa se niso več vrnili. Med njimi so bili tudi štirje sinovi dveh generacij družine Režek s Krašnjega Vrha št. 13 (danes št. 11), ki jih bom predstavil v naslednjem sestavku. Ti možje so bili:

Peter Režek (1837–1919), duhovnik in dežaven tudi pri razvoju šolstva v Beli krajini;

Juraj (Jurij) Režek (1854–1942), šolnik, nadučitelj, šolski nadzornik v Ljubljani in prizadeven borec za uvajanje slovenščine v osnovne šole in na učiteljska;

Anton Ivan Režek (1867–1946), duhovnik – misijonar v Ameriki, zgodovinar in častni doktor marquetteške univerze v Ameriki;

Jožef Režek (1883–1966), odvetnik, novo-

meški župan (1923–1935), poslanec na liberalni listi v Narodni skupščini Jugoslavije in 1935. leta njen podpredsednik;

Boris Režek (1908–28. 7. 1986), alpinist, književnik, publicist, urednik ter filmski režiser in scenarist.

Leta 1837 se je v družini Janeza in Katarine Režek rodil sin **Peter**. Po osnovni šoli v Metliki, ki so jo obiskovali tudi njegovi bratje – vsak dan po 20 km hoje – se je vpisal v gimnazijo v Novem mestu in jo končal leta 1857.¹ V letu 1860 je bil posvečen v duhovnika. Sprva je bil kaplan, nato pa v letih 1875–1906 župnik v Starem trgu ob Kolpi. Popravljal je več cerkva. Veliko skrbi je posvečal ne le dušnemu pastirstvu, ampak tudi šolstvu, ki je bilo v Beli krajini zelo zanemarjeno. Kot načelnik šolskih in stavbnih odborov se je zavzel za gradnjo oziroma popravilo treh šol v svoji fari. Leta 1889 so v Starem trgu ob Kolpi nadzidali prvo nadstropje šole.² Na Radoviči je 21. avgusta 1910 obhajal zlato mašo. Hkrati je praznoval 50 let zakonske zveze njegov brat Janez, gospodar domačije na Krašnjem Vrhu. V začetku slovesnosti je Peter Režek opravil zlato poroko brata Janeza. Po maši so se gostje napotili k zidanici in imeli gostijo.³ Ohranjena je fotografija s tega družabnega srečanja pri zidanici, na kateri prepoznamo v ospredju Petra Režka, na njegovi levi in desni stojita zlatoporočenca Janez Režek in njegova žena Katarina. Zgoraj v zadnji vrsti stoji njegov najmlajši brat Juraj (Jurij) Režek, šolnik in nadučitelj v Ljubljani. Spodaj na desni sedi Jurajev sin, pozneje dr. Ivan Režek, odvetnik v Ljubljani, z ženo Leo in dveletnim sinom Borisom, ki se je pozneje izkazal kot alpinist, književnik esejist, filmski režiser, scenarist ter urednik.

Trije bratje (z leve): župnik Peter Režek (1837–1919), nadučitelj Juraj (Jurij) Režek (1854–1942) in Janez Režek gospodar na domu (last gospe Jute Krulc)

Najmlajši v družini Janeza Režka in Katarine Jakljevič je bil sin **Jurij Režek**. V rojstno knjigo metliške župnije so ga vpisali 2. septembra 1854. Pozneje, kot šolnik, se je podpisoval Juraj. Tako kot Peter je tudi Jurij vsak dan hitel z zvezki in knjigami v torbici v metliško osnovno šolo. Oba sta se izkazala v šoli. Zato ju je oče poslal v novomeško gimnazijo in tudi tam nista imela težav. Jurij je leta 1874 opravil maturo.⁴ Po maturi je opravil enoletni učiteljski tečaj. Naslednje leto je že poučeval na osnovni šoli Preserje pod Krimom. Že tedaj se je podpisoval z imenom Juraj, ki ga je ohranil vse življenje. Z dekretom št. 1234 z dne 12. oktobra 1875 je upravitelju Uraniču pri vodenju šole sledil učitelj Juraj Režek. To je bilo njegovo prvo službeno mesto. Izvoljen je bil za namestnika predsednika šolskega sveta. Zelo se je zavzemal, da bi šola postala dvorazredna. Tako je 8. julija 1880 prišla v Preserje komisija okrajnega šolskega sveta, si ogledala šolsko poslopje in ugotovila možnosti za razširitev. Učitelj Juraj Režek se je 3. avgusta 1880 preselil na novo službeno mesto v Kranj. Bil je izvrsten učitelj in dober tovariš. V letu 1883 je bilo šolsko poslopje v Preserju dvignjeno za eno nadstropje, šola pa z dekretom št. 823 z dne 23. maja razširjena v dvorazrednico; za to si je prizadeval že Juraj Režek.⁵

Po premestitvi v Kranj je Juraj Režek v ljudski šoli poučeval vse predmete in petje. Iz Kranja je bil 1. septembra 1894 premeščen v Ljubljano. Do leta 1921/22 je poučeval na I. mestni deški šoli na Ledini. Kmalu je postal nadučitelj in mestni šolski nadzornik. V tem času je bil tudi član mestnega šolskega sveta. V nekrologu ob smrti februarja 1942 je avtor notice zapisal, da je učiteljstvo mesta Ljubljane izvolilo Juraja Režka v mestni šolski svet, ker mu je zaupalo, da se bo bojeval za pravice učiteljstva.⁶

Nadučitelj Juraj Režek je mnogo svojih moči posvetil prizadevanju za uvedbo slovenščine v osnovne šole in na učiteljskišča, ki so vzgajala bodoče učitelje za osnovne šole. Na občnem zboru Slovenskega učiteljskega društva 23. septembra 1880 v Kranju je prebral svoj referat z naslovom "O preobrazbi pouka in uvajanju slovenščine na učiteljskiščih".⁷ V njem si je zastavil vprašanje: "Kako naj bi se učiteljskišča preustrojila, da bi ugajala sedanjim potrebam ljudske šole na Kranjskem in na Slovenskem sploh." V predavanju je poudaril pomen ljudske šole za izobraževanje naroda in navedel zakonski predpis z dne 14. maja 1869: "Ljudske šole je naloga odredjevati otroke, da bodo nravni, pobožni, razvijati jim du-

⁴ Glej op. št. 1.

⁵ Janez Klemenc, Osnovna šola Preserje v luči časa, ob 140. letnici ustanovitve, 1994, str. 10.

⁶ Smrt enega izmed najstarejših učiteljev, nekrolog, Jutro, 8. febr. 1942, št. 31, str. 3.

⁷ Učiteljski tovariš, oktober 1880.

¹ Zbornik Gimnazije Novo mesto 1746–1996, str. 250.

² Podatek prof. Marka Kobeta, Stari trg ob Kolpi.

³ Dvojni jubilej, Dolenjske novice, 1910, št. 16/23, št. 17/32.

ševne moči, oskrbovati jih s potrebnimi znanostmi in vednostmi, da se lahko dalje omikajo za življenje in postavljati jim pravo podlago, da bodo enkrat pravi ljudje in državljani. Učence na učiteljskih morajo poučevati v vseh predmetih v slovenskem materinem jeziku." Nadaljeval je, da so potrebna taka učiteljska, v katerih bodo učitelji vseh predmetov, zlasti pa realij, izobraževali učence v narodnem jeziku, v katerem bodo potem sami poučevali. V tistem času so na vseh učiteljskih v Ljubljani, Mariboru in Celovcu – razen slovenščine in verouka – poučevali v nemškem jeziku. Učitelji so se zaradi šolanja v nemškem jeziku težko pripravljali na pouk v slovenščini. Nato si je Juraj Režek zastavil vprašanje: "Kako naj se mi, slovenski učitelji izobražujemo, da bomo tej težavni nalogi popolnoma zadostili?" Ministrska naredba z dne 20. avgusta 1870 pravi: "Smoter jezikovnega pouka je prav razumevati, kar se o drugih sliši – v materinem jeziku. Torej v materinem, narodovem jeziku se morajo učenci poučevati v vseh predmetih. Ako pa hočemo mi, slovenski narodni učitelji, našo mladino v njenem narodovem slovenskem jeziku poučevati in izobraževati, treba je, da smo sami v njem dovolj izobraženi in da ga sami znamo prav in pravilno govoriti", ugotavlja Juraj Režek. Nato je zahteval, "da se učiteljska izobraževališča tako preustrojijo, kakor to zahtevajo zdrava pedagoška načela in zdrav človeški razum, da bodo ustrezala potrebam in duhu našega naroda. V domačem slovenskem jeziku se morajo poučevati v vseh predmetih, ki jih predpisuje organizacijski statut za učiteljska z dne 26. maja 1874". Zahtevi po uvedbi slovenskega jezika na učiteljska so nasprotniki ugovarjali z utemeljitvijo, da ne obstajajo za to potrebne knjige. Juraj Režek je nadaljeval, da to ni nič čudnega, saj vlada ni nikdar podprla izdaje slovenskih učbenikov. Ugotovil je, da obstajajo vsi učbeniki za realije. Na naših šolah se naj nastavijo le učitelji, ki obvladajo slovenski jezik, vendar šolske oblasti te pošiljajo v tuje, nemške dežele, k nam pa prihajajo učitelji, ki ne znajo našega jezika. Nato je Juraj Režek ugotovil, da se lahko začne pouk realij v maternem jeziku takoj. Izrazil je upanje, da bo vlada upoštevala potrebe. Toda deželna šolska oblast je vsiljevala nemščino kot "drugi deželni jezik" celo v dvorazrednice, učitelje pa za to dobro honorirala. Potem je nadaljeval: "Mi živimo dan za dnem med narodom in za narod, mi se vedno gibljemo med slovensko mladino in jo izobražujemo za njeno prihodnost ... Slovenski narod od nas mnogo zahteva in pričakuje. Naša slovenska mladina bo enkrat od nas zahtevala oster račun. Naša sveta dolžnost je, da kot slovenski učitelji neumorno delamo na našem polju v narodni šoli, da privedemo našo mladino, naše slovensko ljudstvo do one izobraženosti in omike, kakor to terjata duh sedanjega časa ... Ne straši naj nas nobena grož-

nja ali mržnja, naj priha od katerekoli strani." Učitelj Juraj Režek je spodbujal učitelje, naj ne klonejo, naj se ne boje "Verweissa", češ da bodo odpuščeni, če bodo vztrajali pri zahtevi po uvedbi narodnega jezika v slovenske šole. Nato je nadaljeval: "Odkrivajmo in odpravljajmo ovire našega narodnega šolstva. Potem bomo spoznali, da smo kot ljudski učitelji storili svojo dolžnost in lahko pričakujemo, da bo tudi našemu narodu posijalo milejše sonce."

Končno je Juraj Režek predlagal na zborovanju sprejetje treh resolucij:

- slovenski učitelji morajo imeti učiteljske, v katerem predavajo vse predmete v slovenskem jeziku; nemški jezik naj bo obvezen predmet;
- pri pouku pedagogike naj bi se pripravniki seznanili s tem, katere službene spise morajo imeti; ob obiskih posameznih šol je Juraj Režek ugotovil, da šolski nadzorniki zahtevajo od pripravnikov to, o čemer jih nihče ne pouči;
- za to naj bi pripravili peticijo ministrstvu državnega zbora in deželnemu šolskemu svetu.⁸

V septembru 1881 je bilo ustanovljeno Slovensko učiteljsko društvo, odbornik društva je postal tudi Juraj Režek. Vneto je sodeloval dolgo vrsto let v učiteljskih organizacijah. Ljubljansko učiteljsvo ga je izvolilo za svojega zastopnika v mestni šolski svet, tam pa je odločno branil pravice svojega stanu. Njegovo delovanje v šolskem svetu mesta Ljubljane še ni preučeno.

Leta 1881 se je Juraj Režek v Preserju poročil z Ivano Petelin. Poročil ju je njegov brat Peter. V zakonu so se mu rodili trije otroci: Ivan (1882), Marija (1885) in Ivana (1886). Dr. Ivan Režek je študiral pravo. Pred prvo svetovno vojno je bil odvetnik v Ljubljani. Ob začetku vojne 1914 so ga vpoklicali v vojsko. Odšel je na rusko bojišče, od tam pa se ni vrnil. Po pripovedovanju njegove sorodnice je po vojni prispelo v Ljubljano pismo z njegovo pisavo. Glede na to naj bi bil Ivan po I. svetovni vojni živel v Rusiji.

V letu 1934 je Juraj Režek praznoval 80-letnico svojega življenja. Nečaku Jožetu Nemaniču v Slamni vasi je 21. avgusta poslal vabilo na slovesnost v verzih.⁹ Upokojil se je leta 1924, po 49 letih službovanja v šoli. Ko je bil upokojen, je večkrat obiskal Belo krajino. Na večer svojega življenja se je z veliko ljubeznijo vračal na poti in stezice domačega kraja, ki jih je v mladosti ničkolikokrat prehodil, zlasti pa vsak dan, ko je meril dolgo pot v Metliko, kjer je obiskoval osnovno šolo. Zlasti rad je prihajal na trgateg v svojemu nečaku Jožetu Nemaniču v Slamno vas. Takrat je najraje bival v zidnici na Radovici, ki stoji na vrhu vinograda. Ob sončnem vzhodu je stopil na "gank" zidnice, se razgledoval po do-

⁸ Glej op. št. 7.

⁹ Juraj Režek 80-letnik, Jutro, 4. sept. 1934, št. 203, str. 3. Vabilo hrani avtor članka.

Dr. Josip Režek ob izvolitvi za podpredsednika Narodne skupščine Jugoslavije v Beogradu 19. 6. 1935 (last gospe Jute Krulc)

lini in občudoval lepote Bele krajine. Pozneje je v nekem pismu nečaku zapisal: "V Ljubljani nič novega, dež in megla kot ponavadi."

Spomladi 1938 mi je bil Juraj Režek bir-manski boter in je obiskal Slamno vas. Kljub 84 letom je bil še vedno visoke, sloke postave. Siva bradica je poudarjala njegovo dostojanstvo. V spominu mi ostaja vožnja z zapravljičkom v Metliko. Oče in Juraj sta sedela na prednjem sedežu. Ob prihodu na Hrib nad mestom se je iz zvonika metliške cerkve oglašalo pritrkavanje zvonov.

Juraj Režek je umrl 6. februarja 1942 in je pokopan na ljubljanskih Žalah. V Jutru je bil objavljen nekrolog.

Februarja 1860 sta se v Metliki poročila ženin Janez Režek, roj. 1831 na Krašnjem Vrhu 13, in nevesta Katarina Nemanič, roj. 1842 v Slamni vasi. V februarju 1867 se jima je rodil tretji otrok. V rojstno knjigo so ga vpisali z imenom **Anton Ivan**. Njegovo življenje je v Slovenskem biografskem leksikonu predstavil Fran Ksaverij Lukman.¹⁰ Njegovega imena ne najdemo med maturanti v Zborniku Gimnazije Novo mesto

1746–1996. (Po pripovedovanju sorodnikov je bil v zadnjem letu izključen iz šole, ker je profesorju pri pouku ugovarjal.) Bil pa je zelo nadarjen. V župnijski kroniki najdemo podatek, da sta bila z bratom Petrom odličnjaka. Anton Ivan se je po izključitvi iz šole vse leto skrival pred očetom. Njegova teta Marija (poročena z Markom Nemaničem v Slamni vasi) je pripovedovala, da je velikokrat prenočeval pri njih. Vedno mu je postregla, da ni šel nikdar iz hiše lačen. Po enem letu se je opogumil in stopil pred očeta. Prosil ga je za denar, da bi lahko odpotoval v Ameriko. Oče mu je odvrnil: "Dost si me zatrl, nikdar mi ne boš povrnil niti za lulo (fajfa) duhana, naj ti bo še to," in mu je izročil denar za pot.

Pozneje je Anton Ivan očetu za božič in veliko noč pošiljal denar in zraven vedno pripisal: "To je za lulo duhana!" Sprva je študiral v Gradcu, nato pa je leta 1887 odšel v Ameriko. Tam ga je sprejel marquetteški škof Janez Vertin, belokranjski rojak, v svoje semenišče. Bogoslovje je študiral v St. Jerome Collegeu v Berlinu (sedaj Kitchener) v Kanadi in bil 12. julija 1890 posvečen v duhovnika. Sprva je služboval v raznih župnijah, leta 1895 pa je bil imenovan za župnika v Houghtonu (Michigan). Tam je ostal

Anton Ivan Režek (1867–1946) pred letom 1906 (last gospe Jute Krulc)

¹⁰ Slovenski biografski leksikon, XI. zv., leto 1960, str. 92.

vse življenje. Poleg tega je bil načelnik škofijskega gradbenega odbora in načelnik odbora dobredelnih ustanov. Pod njegovim vodstvom so zgradili veličastno cerkev v Marquettu, samostan sv. Neže, osemrazredno šolo, dve sirotišnici, eno v Assininsu za indijske sirote. Kot častni predsednik Baragove zveze je leta 1930 v imenu ameriških Slovencev in marquetteške škofije izročil škofu Nussbaumu prošnjo za uvedbo postopka za beatifikacijo Barage. Za svoje delo je prejel več odlikovanj. Papež ga je imenoval za svojega hišnega prelata.

Anton Ivan Režek se je posvetil tudi zgodovinopisju, obsežen pa je tudi njegov opus znanstvenih raziskav. V letih 1906 in 1907 je izdal dva obsežna zvezka z naslovom "Zgodovina marquetteške škofije". V teh knjigah je objavljena tudi njegova fotografija. Napisal je mnoge članke in razprave, npr. za Katoliško enciklopedijo v New Yorku o dunajski Leopoldinski družbi, Janezu Vertinu in dr. Univerza v Marquettu mu je za uspehe v zgodovinopisju podelila častni doktorat prava.

V letih 1935–1936 je obiskal domovino. V Slamni vasi je maševal in obiskal rojstno hišo svoje matere Katarine pri družini Nemanič in jim izročil svoji dve knjigi Zgodovine marquetteške škofije. Anton Ivan Režek je umrl 1946. leta v Houghtonu.

V marcu 1883 se je v družini Janeza Režka in Katarine Nemanič na Krašnjem Vrhu rodil najmlajši otrok in misijonarjev brat *Jožef*, pozneje *dr. Josip Režek*. Osnovno šolo je obiskoval v Metliki, gimnazijo pa v Novem mestu; vpisan je med maturanti leta 1903/04.¹¹ Nato se je odločil za študij prava, sprva na Dunaju, nato pa v Pragi. Diplomiral je 28. maja 1920 na Pravni fakulteti v Ljubljani.¹² Med prvo svetovno vojno je bil vpo-klican v vojsko. Pot ga je peljala na italijansko bojišče v Dolomite. Kot pravnik je bil dodeljen vojnemu sodišču pri glavnem štabu. Po vojni je začel delati kot odvetniški pripravnik v Novem mestu in kmalu zaslovel kot izvrsten odvetnik. Poročil se je s Pavlo Zurc. Imel je otroke: Boruta (pozneje odvetnik), Gorazda in hčerko Juto, por. Krulc (dipl. ing. arhitekture, specialistka za urejanje vrtov in parkov).

V letih 1923–1935 je bil dr. Josip Režek župan v Novem mestu.¹³ Na volitvah 5. maja 1935 je bil na liberalni državni listi dr. Jeftića za srez Novo mesto izvoljen v Narodno skupščino Jugoslavije, 19. junija 1935 pa za podpredsednika Narodne skupščine Jugoslavije.

(Dr. Josip Režek izvoljen za podpredsednika Skupščine Jugoslavije, Glas Naroda, 20. 6. 1935). V letih študija sem se z dr. Režkom večkrat srečeval (bratranec mojega očeta). Pripovedoval mi je o študiju v Pragi in svojih doživetjih iz poznejših let. Povedal mi je, da je bil leta 1928 na govorniškem odru v parlamentu, ko je bil izveden atentat na Stjepana Radića, voditelja Hrvaške kmečke stranke. Podatek priča o tem, da je bil dr. Josip Režek poslanec v Narodni skupščini Jugoslavije že pred letom 1930; tega pa iz gradiva o volitvah v Zgodovinskem arhivu Ljubljana, Enota za Dolenjsko in Belo krajino, ni bilo mogoče ugotoviti. Njegov sin Borut je poleg prava študiral tudi zgodovino. Bil je v prvi generaciji zgodovinarjev iz povojnega časa, ki se ga spominjajo.

Dr. Josip Režek je bil izvrsten odvetnik. Poleg drugih je na sodišču zagovarjal mnoge Belokranjce. Ti so mi nedavno pripovedovali, da se v Beli krajini dr. Režka še danes spominjajo. Večkrat se je zgodilo, da so se ljudje med seboj sprli in drug drugemu pretili: "Te bom dal Režku." Pred mnogo leti sem se srečal z odvetnico dr. Ljubo Prenner. V pogovoru sva se spomnila tudi na dr. Režka. Vprašal sem jo, ali ga je poznala. Ob tem je povzdignila glas in odgovorila: "Dobro se ga spomnim, kako me je v neki pravdi na sodišču noter položil."

Po drugi svetovni vojni je ljudska oblast dr. Josipa Režka zaprla in obsodila na zaplembo vsega premoženja z bogato knjižnico vred ter mu odvzela tudi pokojnino. Obdolžili so ga sodelovanja z okupatorjem, vendar mu tega niso mogli dokazati. V zadnjih letih življenja se je dr. Josip Režek zaposlil v odvetniški pisarni pri sinu dr. Borutu Režku in tam kljub visoki starosti še vedno uspešno delal. Umrl je konec leta 1966. Pokopan je v Novem mestu.

Juraj Režek ob 80-letnici (4. septembra 1934) z družino (z leve): Lea Režek, žena dr. Ivana Režka, Boris Režek, Tatjana Režek, hči Lee Režek in žena Juraja Režka, Ivana Režek (last gospe Jute Krulc)

¹¹ Zbornik Gimnazije Novo mesto 1746–1996, str. 258.

¹² Arhiv Pravne fakultete v Ljubljani.

¹³ Podatki Gorazda Režka, Rast, julij 1995, str. 320. Podatki Jute Krulc, dipl. ing. arhitekture, hčere dr. Josipa Režka. Glas naroda, Ljubljana, 20. 6. 1935, str. 2, št. 53. Ivan Nemanič, Filmski zapisi Božidarja Jakca 1929–1955, posnetki dr. Josipa Režka.

Režkovi: Peter, dolga leta župnik v Starem trgu ob Kolpi, Juraj, šolnik v Ljubljani in drugih krajih, Anton Ivan, misijonar in zgodovinar v daljni Ameriki, ter dr. Josip, odvetnik, novomeški župan in podpredsednik Skupščine Jugoslavije leta 1935, so bili doma v skromni hiši na Krašnjem Vrhu. Vpisali so se na strani slovenske kulturne in politične zgodovine, vendar tonejo v pozabo. Mnogi, zlasti mlajši rodovi, jih ne poznajo več, le dr. Josip Režek še živi v spominu mnogih Belokranjcev in Novomeščanov. Režkovi sinovi so večkrat merili dolgo pot v metliško šolo, velikokrat v mrazu in dežju, kakor da so se s hojo v šolo, vsak dan 20 km v obe smeri, pripravljali na dolgo potovanje v svet in tujino, kamor so tudi odšli. Na vrtovih okrog hiše pa tja do cerkvice in še dalj proti Radovici bi v spominu še danes lahko odkrivali njihove stopinje. Vsako leto so se vračali k staršem na počitnice. Toda čas jih je odvedel z doma za vedno. Režkova rojstna hiša na Krašnjem Vrhu je zaprta in sameva. Njena zunanost je že nekoliko načeta. Zvečer v hiši ne prižigajo več luči. Temina napolnjuje sobi, v katerih je nekoč prekipevalo življenje. Pred leti sem po matičnih knjigah v Nadškofijskem arhivu v Ljubljani odkrival njihova imena. Odkril sem tudi zapise o njihovem življenju ter dejavnosti. Belokranjskemu muzejskemu društvu v Metliki sem predlagal, da bi Režkovim odkrili spominsko znamenje, društvo pa je predlog tudi sprejelo. Odkritje spominske plošče je bilo v nedeljo 6. junija 2004 v sodelovanju Belokranjskega muzejskega društva, občine Metlika in Krajevne skupnosti Radovica na cerkvi sv. Trojice na Krašnjem Vrhu.¹⁴ V muzejskem društvu so mi zaupali, da sem v nagovoru predstavil dejavnost in življenje štirih pomembnih rojakov – Režkovih. S postavitvijo spomenika smo obudili trajen spomin na moše, ki so ponesli ime svoje vasi v svet. Spominska plošča bo še poznejšim rodovom pričala o njihovem ustvarjalnem življenju in bo v ponos vaščanom na Krašnjem Vrhu, Beli krajini in tudi slovenski državi. Odkrila sta jo je predsednik Belokranjskega muzejskega društva Anton Černič in predsednik KS Radovica Jože Nemanič. Dr. Andrej Saje je ploščo blagoslovil in predtem v podružni cerkvi daroval mašo. Kulturni spored so obogatili z besedo domači recitatorji, s pesmijo pa Drašički voščači. Kljub slabemu vremenu so se slovesnosti udeležili množica Belokranjcev, metliški župan Slavko Dragovan in podžupan novomeške občine.

Boris Režek (2. 10. 1908–26. 7. 1986) se je rodil očetu dr. Ivanu Režku, odvetniku, in materi Leopoldini v Ljubljani. Gimnazijo je obiskoval v Novem mestu. Tam je maturiral (vendar v Zbor-

niku Gimnazije Novo mesto 1746–1996 med maturanti ne najdemo njegovega imena). Bil je alpinist, književnik, publicist, urednik ter filmski scenarist, režiser in montažer. Sprva je bil v službi v tiskarni Slovenija kot korektor in urednik. Med vojno je delil usodo z interniranci v italijanskem koncentracijskem taborišču. V povojnih letih je sodeloval pri Triglav filmu, zlasti pri Filmskem obzorniku kot redaktor, scenarist, režiser in montažer posameznih filmskih posnetkov pri 27 Obzornikih. Pri tem so ga pritegnili posnetki gora, krajši dokumentarni filmi o družbenem dogajanju v povojnem času. Zrežiral in zmontiral je dokumentarne filme: Ivan Cankar, Filmski biografski esej, 1949; napisal je tudi scenarij zanje (v tem filmu je nastopil Stane Sever), Pomlad v gorskem lovišču, 1951, V soncu višin, 1953.

Igralca Stane Sever in Janez Cesar v dokumentarnem filmu Borisa Režka Ivan Cankar 1949 (Iz filma Ivan Cankar, Filmski biografski esej, SFA/ARS)

Borisa Režka so že v dijaških letih privlačile strmine v Grintovcih, ki jih alpinisti do tedaj še niso preplezali. V Savinjskih Alpah so mladi alpinisti začeli plezati šele potem, ko so v Julijcih, zlasti v Triglavu, Špiku in Jalovcu preplezali težavne smeri, ki so zbudile pozornost doma in v tujini. V dveh sezonah se je mlada, druga povojna generacija z manjšim številom skoraj vseh prvenstvenih vzponov dvignila do popolne samostojnosti. Pri tem sta prišli do izraza njihova iniciativnost in samovzgoja z velikim uspehom pri zaključku plezanja v Savinjskih Alpah.

Boris Režek je največ plezal s skalašem Vincom Modcem. V letu 1927 sta preplezala grapo v Mrzli gori, severni steber Skute in severno steno Kalškega grebena. V letu 1928 so se vrstili njuni prvenstveni vzponi: vzhodna reber Brane, severna stena Turske gore, vzhodna stena Križa, vzhodna stena Štajerske Rinke. V letu 1929 sta nadaljevala z vzponi v severovzhodni steni Male

¹⁴ Spominska plošča štirim Režkom, M. Bezek – Jakše, Dolenjski list, 10. junij 2004, str. 6. Marjan Pogačnik, Radovica, Družina, 11. julij 2004.

Rinke, v severovzhodni steni Ojstrice, v severni steni Škarij in v vzhodni steni Male Rinke. V letu 1931 sta plezala na Kalški gori, Turski gori, na Štajerski Rinki, leta 1933 pa na severni steni Rzenika. V letu 1939 sta pozimi prečkala Brano in Grintovec z jugovzhodne strani, jugovzhodni greben Planjave, Grintovec z jugovzhoda pa leta 1944. Načelne misli o alpinizmu je Boris Režek napisal v člankih Dvajset let (ob obletnici smrti dr. K. Juga)¹⁵ ter Gore in ljudje. Boris Režek in Vinko Modec sta se leta 1936 kot "pionirja modernega plezanja" v Savinjskih Alpah udeležila alpinistične ekskurzije v Zermatt. Njun vzpon v Centralnih Alpah na 4364 metrov visoki Dentt Blanch opisuje njegov članek Dentt Blanch, takrat sta morala odnehati tik pod vrhom.

Boris Režek je v Planinskem vestniku objavljaj opise prvenstvenih vzponov v Savinjskih Alpah. Potem ko se je leta 1933 včlanil v Skalo, jih je predstavil tudi v skalaškem plezalnem priročniku Naš alpinizem. V samozaložbi je izdal knjižico Sneg in smuči, namenjeno alpinistom in smučarjem z napotki za mazanje smuči. Leta 1938 je Planinska matica izdala njegov lep-slovni prvenec "Svet med Grintovci". V njem je bralcu predstavil gorske vrhove in vsakdanje življenje gornikov, ljudi v gorah, ki vztrajajo v trdem sožitju z naravo.

Po letu 1952 je članke pogosto objavljaj v Planinskem vestniku. V njih se je spominjal prehojenih poti v gorah, plezanja in gorskih vrhov.

V povojnem času je objavljaj članke z lep-slovno vsebino: Dolina peterih odmevov, Spomini na Ojstrico, Štamfovka (vse v Planinskem vestniku), Gorska mesečina (PV 1956), Prapret-no, Vtisi iz Biokova, Spomini na vrhove, Svet okrog Ravni, Zameteni sledovi (vse v PV 1957) ter noveli Svet v Rovtih in Tobak (oboje 1957/58 s psevdonimom M. Jerman). V knjigi Stene in grebeni (1959) opisuje zlasti razmah letne in zimske alpinistike v desetletjih po prvi svetovni vojni, ko so slovenski alpinisti načrtno preplezali vse stene Grintovcev.

V poznejših letih je izšlo še troje Režkovih pripovednih del: Železni križi (1965), Cesta za mejo (1978) in Zabrisane stopinje (1983).

Režkova alpinistična publicistika sega globlje v življenje gorjancev, živali in rastlin ter zbuja preišljevanje ob stiku z naravo.¹⁶

¹⁵ Planinski vestnik 1944.

¹⁶ Polet 1944; Planinski vestnik 1946; Stoletje v gorah, Cankarjeva založba 1992, str. 261, 262; Slovenski biografski leksikon, XI. zv. leto 1990, str. 93; Ivan Nemanič, Filmsko gradivo Arhiva SR Slovenije, 1982, 1. del: Dokum. filmi, Ivan Cankar, str. 138.

UDK 347.235(497.4)"17/20"
Prejeto: 26. 9. 2005

Zemljiška knjiga od začetka do danes

METKA BUKOŠEK

mag., arhivska svetovalka, Zgodovinski arhiv Celje, Teharska cesta 1, SI-3000 Celje,
el. pošta: metka.bukosek@guest.arnes.si

IZVLEČEK

Že naši predniki so skušali zavarovati svojo nepremično lastnino. Ustne dogovore so postopoma zamenjali s pravnimi posli v obliki listin; shranjevali so jih na posebnih mestih. V stoletjih sta se oblika in način shranjevanja teh dokazil dopolnjevala in razvijala, z uvedbo nekaterih novih ključnih dopolnil kot je uvedba katastra, parcel, parcelnih števil in seveda zadnje, "elektronske posodobitve", je zemljiška knjiga dobila obliko, kot jo poznamo in seveda uporabljamo danes.

KLJUČNE BESEDE: zemljiška knjiga, deželna deska, vložek, glavna knjiga, kataster, listina, parcela, sodna organizacija, sodišče, pravosodje

ABSTRACT

LAND REGISTER FROM ITS BEGINNINGS TO THIS DAY

Our forefathers had already wanted to insure their immovable property. The verbal contracts were gradually substituted by the legal business in the form of the written documents, which were deposited at the special places. Throughout the centuries, the forms and the methods of keeping of those pieces of evidence were being supplemented and further developed. With the introduction of certain significant new supplements, like the introduction of the cadastral register, parcels of land, parcel numbers and of course the latest one, the electronic modernization, the land register acquired the form that has been known and used today.

KEY WORDS: land register, bulletin land board, title registration number, main register, cadastral register, document, parcel of land, judicial organization, court, jurisdiction

Uvod

Kaj sploh je zemljiška knjiga? Pravo jo opredeljuje kot javno knjigo, ki jo vodi sodišče, vanjo pa se vpisujejo:

- a) nepremičnine in
- b) z njimi povezane pravice.

Vpisujejo se tako zemljišča kot tudi stavbe. Poleg tega se vpisujejo **stvarne pravice** (lastninske pravice, služnosti, hipoteke) in nekatere **obligacijske pravice**, za katere vpis določa zakon. Posebna kategorija pravic, ki se vpisujejo, so **zemljiškoknjižne pravice**. Le-te nastajajo in prenehajo z vpisom v zemljiško knjigo.

Podlaga za vodenje zemljiške knjige je **kataster**.¹ To je evidenca, iz katere so vidni položaj, obseg in površina zemljišč, način izkoriščanja le-teh in njihova kultura. Temeljna prvina zem-

ljiškoknjižnega katastra je **parcela**, zato je kataster zbir podatkov o parcelah na nekem območju. Parcele so označene s številkami. Kataster se vodi po pravilih geodetske stroke. Pri geodetskem organu lahko vsakdo dobi mapno kopijo z načrtom določenega območja, na katerem je vrisana parcela, za katero se zanima. Od zemljiške knjige se razlikuje po tem, da je sestavljen za davčne namene, zemljiška knjiga pa je civilno – pravne narave in je namenjena varovanju prometa z nepremičninami.²

¹ Okoli leta 1825 ob uvedbi Francovega oziroma franciscejskega katastra. Ob prevzemu gradiva zemljiške knjige naletimo na katastrske mape, ki nosijo letnico 1825.

² Sergij Vilfan opisuje v Pravni zgodovini Slovencev razvoj zemljiških popisov za davčne namene: imenjska knjiga kot popis zemljiških gospostev in njihovih, po posebni tarifi ocenjenih dohodkov od podložnikov, Terezijin kataster kot popis napovedanih (facioniranih) dohodkov od rustikalnih in dominikalnih zemljišč, Jožefov kataster kot popis zemljišč po lastnikih (oziroma imetnikih), ledinskih imenih, izmerah, kulturi in glede na boniteto ocenjene donosnosti. In zadnji, Franciscejski kataster kot zaris numeriranih parcel z ustreznimi seznanji in kategorijami zemljišča.

V Evropi poznamo dva uveljavljena pravna sistema. Prvi je **konsenzualni**³ in zajema romansko pravno skupino. Zanj je značilno, da sta za pridobitev stvarnih pravic do nepremičnine potrebna še razpolagalni pravni posel in pridobitveni način (vpis v zemljiško knjigo). Drugi pravni sistem je **tradicijski**;⁴ predstavlja germansko pravno družino. Zanj je značilno, da sta za pridobitev stvarnih pravic do nepremičnine potrebna še polagalni pravni posel in pridobitveni način (vpis v zemljiško knjigo). Pravice so na temelju pravnega posla pridobljene in javno objavljene neposredno z vpisom v zemljiško knjigo. V prvi krog spadajo Francija, Italija, Španija, Portugalska, Belgija, Romunija itd., v drugega pa Nemčija, Avstrija, Švica, Poljska, Češka, Slovaška, Madžarska, Hrvaška, Slovenija itd.

Slovenska zemljiška knjiga je tako javni register, ki ga vodi sodišče. V zemljiško knjigo vpisani podatki uživajo javno zaupanje. Vsakdo se lahko zanese na pravilnost in popolnost. Danes v Sloveniji poleg splošne zemljiške knjige ne poznamo še posebnih zemljiških knjig, kot so rudarske, železniške.

Sestava zemljiške knjige

Zemljiška knjiga je sestavljena iz **glavne knjige in zbirke listin**. V širšem pomenu pa sodijo v zemljiške knjige tudi zbirke načrtov, registri in pomožne knjige.

Pri vodenju zemljiške knjige je potrebno upoštevati ta načela:

- **načelo vpisa**: stvarne pravice do nepremičnine nastajajo, se spreminjajo in prenehajo z vpisom v zemljiško knjigo. To pravilo je najdosledneje izpeljano pri hipoteki, saj ta ne more nastati brez vpisa. Služnosti in lastninsko pravico je mogoče priposestevovati in vsaj nekaj časa lahko obstajajo tudi zunaj zemljiške knjige;

- **načelo javnosti**: to načelo omogoča vsakemu, da vložiti zahtevo za izpis iz zemljiške knjige. Pri tem ni potrebno navesti nobenega razloga niti pravnega interesa. Načelo se nanaša na vse sestavne dele zemljiške knjige – od glavne knjige do zadnjega registra in listin iz zbirke. Načelo javnosti je pravilo, da se mora vsakdo pozanimati za zemljiškoknjižno stanje stvari in da to sodi k skrbnosti dobrega gospodarja;

- **načelo zaupanja**: podatki, vpisani v zemljiško knjigo so verodostojni;

- **načelo legalitete**: zemljiškoknjižne postopke vodi sodišče po zakonskih pravilih. Postopek v zemljiškoknjižnih zadevah se začne po uradni dolžnosti ali na predlog (v tem primeru se mora oseba, ki je v knjigo vpisana, strinjati z vsebino vpisa);

- **načelo obveznosti vpisa**: vsako nepremičnino je potrebno obvezno vpisati v zemljiško knjigo;

- **načelo obvezne uporabe zemljiškoknjižnih podatkov**: vsak potencialni kupec je dolžan preveriti stanje nepremičnine v zemljiški knjigi.

Vrste vpisov v zemljiško knjigo

Poznamo tri vrste vpisov:

- **vknjižbe**: to je najpomembnejši vpis v zemljiško knjigo. Z njo nastajajo, se spreminjajo in prenehajo zemljiškoknjižne pravice. Vknjižba se zahteva proti osebi, ki je vpisana v knjigi (zemljiškoknjižni prednik) in temelji na pisni listini, ki vsebuje intabulacijsko klavzulo (izjavo zemljiškoknjižnega prednika, da dovoljuje vsebino vpisa);

- **predzambo**: uporabi se, če niso izpolnjeni vsi pogoji za vknjižbo. Z nastajanjem določene pravice se lahko seznanijo vsi;

- **zaznamba**: npr. da glede nepremičnine poteka sodni spor; da velja prepoved odtujitve in obremenitve nepremičnine; da je vložena hipotekarna tožba; da je lastnik mladoleten ipd. (plomba).

Za vpise večstanovanjskih hiš so nastavljene posebne, **E zemljiške knjige**. Vsaka zgradba pomeni svoj zemljiškoknjižni vložek. Ima list **A** (natančen opis stavbe), en list **C** in toliko listov **B**, kolikor je v hiši stanovanj – evidenca etažnih lastnikov se vodi za vsako stanovanje.

Razvoj zemljiške knjige

Če posežemo daleč nazaj, v čas grške in rimske zgodovine, lahko do določene mere omenimo težnje po ohranjanju predvsem tistega dela listin, ki so bile vezane na lastništvo nepremičnine. Čeprav ne moremo govoriti o obliki zemljiške knjige, kot jo poznamo danes, pa lahko le omenimo poizkuse prednikov, da bi zavarovali svojo lastnino z listino, s katero bi lahko ob vsakem času dokazali svoje lastništvo. Grki so tako imeli javni arhiv listin. V njem so bile shranjene razne prodajne in zastavne pogodbe, oporoke ipd. (vse listine, ki so se nanašale na zemljišča) ter registre, v katere so beležili hipoteke. Rimsko pravo ni poznalo zemljiške knjige v obliki, kot jo poznamo danes. Lastništvo nepremičnin so obravnavali enako kot lastništvo premičnin. Dovolj sta jim bila sporazum strank ter prosta predaja nepremičnine pridobitelju.

Antična doba ni poznala zemljiških knjig. Zato so publiciteto stvarnih pravic do nepremičnin zagotavljali s sklepanjem posebej formalnih pravnih poslov; pri tem so bili navzoči bodisi priče bodisi predstavniki javne oblasti. Pravni posli so se opravljali ustno, vendar so bili strogo formalni.

Pravni posel se je sklepal na dva načina. V

³ Dr. Renato Vrenčur, Uvod v zemljiškoknjižno pravo, Ljubljana 2004.

⁴ Prav tam.

prvem primeru se je izvršil ustno pred petimi pričami, ki so bile poklicane, da bodo navzoče pri sklepanju posla o prenosu lastninske pravice do nepremičnine. Odsvojitelj je pred pričami izgovoril določene formule, s katerimi je potrdil, da je nepremičnina njegova ter da jo je mogoče od njega odkupiti. Publiciteta je bila zagotovljena s pričami; to so bili praviloma lastniki sosednjih nepremičnin. V sporu so lahko priče potrdile, da je bil opravljen konkreten posel v korist pridobitelja lastninske pravice do nepremičnine. V drugem primeru so sodelovali predstavniki javne oblasti. V tem primeru se je lastnina prenašala v posebnem postopku, ki se je začel kot spor o lastnini na nepremičnini. Pridobitelj je v tem postopku nasproti odtujitelju postavil vindikacijski zahtevek,⁵ pri tem je odtujitelj priznal utemeljenost tega zahtevka. Nato je pretor določil, da je nepremičnina last pridobitelja ter jo dosodil njemu.

Kasneje so ustne dogovore o prenosu lastninske pravice do nepremičnin zamenjali pisni pravni posli; ti so morali biti bodisi overjeni bodisi so morale biti navzoče priče. Tako so se Rimljani seznanili z neke vrste zemljiško knjigo v Egiptu. Urejena je bila po seznamih zemljišč po okrajih. Uporabljali so že obstoječe listinske arhive. Ves sistem je temeljil na starem egiptovskem zemljištvu. V metropolah so ustanovili zemljiške urade, imenovane *bibliothekaim*. Uporabljali so jih največ pri prometu z nepremičninami.

V starem germanskem pravu je prevladovalo prepričanje, da se mora prenos nepremičnine opraviti na javen in slovesen način (pred pričami, pred cerkvijo, ljudsko skupščino, kasneje tudi sodiščem). Štranke so se morale tega obreda udeležiti osebno in podati slovesno izjavo o prenosu lastnine. Takšne izjave so bile zapisane in shranjene na sodišču, kasneje pa vnesene v posebne knjige. Na podlagi tega je kasneje obveljalo prepričanje, da je treba takšen vpis pojmovati kot glavno formalnost za pridobivanje lastništva nad nepremičnimi stvarmi. Pod vplivom takšnih idej germanskega prava se je v Nemčiji razvil sistem dednih knjig. V drugi polovici devetnajstega stoletja so v Nemčiji uvedli pravne registre za nepremičnine. Osnova je bila splošna izmera zemljišča, oziroma kataster. Prvi taki registri (zemljiške knjige v modernem smislu) so bili predpisani leta 1872 v Prusiji in Avstriji. Sistem, ki ima temelje v katastru, se je tako kmalu razširil po celotni srednji Evropi. Nemški državljanski zakonik iz leta 1900 je tako predvidel, da nobenega stvarnega prava na nepremičnini ni mogoče dobiti na drug način kot z vpisom v zemljiško knjigo.

Deželna deska

Začetki zemljiške knjige in kasnejšega razvoja v obliko, ki jo poznamo danes, segajo v staro češko pravo. Tako moramo poseči daleč nazaj v trinajsto stoletje. V tem času je zbor plemičev deželnih stanov iz Češke, Moravske in Gornje Šlezije, ki je imel pravico do posveta v pravosodnih, političnih in upravnih zadevah, zapisoval svoje sklepe na lesene deščice (od tod izraz tabularna listina, tabularna klavzula). Kasneje so te sklepe zapisovali v knjigo. Poimenovali so jo **deželna deska**. Ta sistem ni bil namenjen vsem, temveč le določenim stanovom in določenim nepremičninam. Kajti deželno stanovstvo je bilo tesno povezano z določeno nepremičnino (deželno stanovstvo je imel lahko le tisti, ki je imel v lasti določeno nepremičnino). To je bil poglavitni vzrok, da je bilo veliko zanimanja le za tista zemljišča, s katerimi je bila združena pripadnost stanu. Izguba zemljišča je pomenila izgubo statusa – od tod tudi zahteva, da je treba vsako pravico na takem zemljišču, ki lahko tudi spremeni stanovsko pripadnost, vpisati v deželno desko. To so bile prve knjige, ki so bile urejene po glavnem načelu zemljiške knjige – z vpisom je bila pridobljena pravica do lastnine.

Pri nas deželna deska dolgo časa (1759–1832) ni bila nič drugega kot kronološka zbirka listin, povezanih v knjige. Vodili so jo v več vzporednih serijah. Razlikovale so se po pravnem značaju listin. Posamezni folianti (serije, kvaterni) so bili obeleženi z različno barvo. Tako je modra barva zajemala kupoprodajne pogodbe in poravnave, rdeča zadolžnice, rumena ustanove, modro-zlata podelitev plemstva, zeleno-zlata normalije.⁶

⁶ Podrobneje je obdelana kranjska deželna deska (avtorja Matevža Koširja), objavljena je bila v Arhivih 1–2 iz leta 1993. Avtor omenja, da sestavljajo deželno desko quaterni različnih barv. Quaterne sestavljajo različne serije listin, ki se nanašajo na določeno pravno dejanje. Označeni so s kombinacijo števil in črk, od črke A–Z, v okviru posamezne črke pa po številkah. Kranjsko deželno desko tako sestavlja 13 različnih barvnih serij, skupaj sedemindvajset. Glavno spremembo deželne deske je predstavljala uvedba t. i. glavne knjige. Patent o uvedbi glavnih knjig za deželno desko je bil izdan za Češko leta 1794. Na Štajerskem je bila uvedena že leta 1810 (na Kranjskem leta 1833). Poleg novih listin so vpisovali tudi izvlečke listin, ki so bile do tega leta vpisane v quaterne. Glavne knjige so tako veljale tudi za nazaj za staro deželno desko. Od leta 1851 v deželno desko niso več prepisovali listin v t. i. knjigo listin, ampak so jih hranili v originalu. Zakon o nastavitvi nove zemljiške knjige iz leta 1871 je veljal tudi za vodenje deželne deske. Uveden je bil še posestni list, ki je vseboval navedbo vseh delov (parcel) zemljiškoknjižnega telesa in pravice, povezane s temi. Poleg glavnih knjig so še nadalje vodili serijo listin, h kateri so uvedli kot prilogo kopije katastrskih načrtov. Deželna deska se zaključuje po letu 1930, ko se prepiše v odgovarjajoče zemljiške knjige.

⁵ Prisoditveni zahtevek.

Sistem deželne deske je povzela Avstrija, vendar mnogo kasneje. Na Štajerskem je bila uvedena, seveda le za plemiška zemljišča (dominikalna) 1730 s patentom Karla VI., na Koroškem 1746 in Kranjskem 1747 oziroma 1757 s patentom Marije Terezije.

Pomembna sprememba v vodenju deželne deske je bila uvedba glavne knjige, ki so jo začeli voditi poleg že obstoječe zbirke listin. Na Češkem je izšel patent o uvedbi glavnih knjig za deželno desko leta 1794, na Štajerskem leta 1810, na Kranjskem pa leta 1833. Glavna knjiga je bila sestavljena iz vložkov (za vsako posest deželne deske poseben vložek). Vsak vložek je bil sestavljen iz:

- a) lastninskega lista (popis lastnikov posesti v kronološkem redu) in
- b) bremenskega lista (popis bremen).

Podlaga za vpise v glavno knjigo so bile listine, ki so jih od leta 1833 naprej prepisovali v eno samo serijo listin (Instrumenten Buch)⁷.

Od leta 1851 v deželni deski niso več prepisovali listin v knjigo listin, ampak so jih hranili v originalu. Zakon o nastavitvi nove zemljiške knjige iz leta 1871 je veljal tudi za vodenje deželne deske. Uveden je bil še posestni list, ki je vseboval navedbo vseh delov (parcel) zemljiško-knjižnega telesa in pravice, povezane s temi. Poleg glavnih knjig so še naprej vodili serijo listin; ob tem so uvedli kot prilogo kopije katastrskih načrtov. Deželna deska se je zaključila z uvedbo novega zakona o zemljiški knjigi iz leta 1931,⁸ ko so jo prepisali v ustrezne zemljiške knjige.

Čeprav je vse zadeve v zvezi z nepremičninami vodila zemljiška knjiga, je deželna deska ostala kot anahronizem in je odmrila šele med vojnama (1930). Na koncu poglavja je zaradi boljšega razumevanja prikazanih nekaj posebnosti v zvezi z vpisovanjem nepremičnin v deželno desko.

Prednik sodobne zemljiške knjige

Poleg deželne deske, ki je bila zemljiška knjiga za plemiško, se pravi dominikalno posest, je bila na podobnih načelih na podlagi cesar-

skega patenta iz leta 1769 uvedena na Kranjskem **zemljiška knjiga za podložniško (rustikalno) posest**. Vodila so jo patrimonialna gospodstva za svoje podložnike. S patentom iz leta 1771 so, ponovno na Kranjskem, uvedli **zemljiško knjigo mest in trgov**; vodili so jo mestni organi. Vodili so podatke o lastnikih, bremenih in zlasti o starih dolgovih. V letih od 1793–1811 so deželni stanovni vodili še posebno **zemljiško knjigo svobodnikov**.

Vsebina teh zemljiških knjig je bila zelo pestra. Vsebovala je knjige prepisov listin (kupne, kupoprodajne, izročilne, odstopne, odpovedne listine, ženitovanjske pogodbe, zadolžnice, pobotnice, cesije, zapuščinske popise idr. listine, ki so se nanašale na nepremičnine in pravne posle v zvezi z njimi), protokole, predzaznambe, zaznambe, knjigo zadolžnic, ženitnih pisem ipd.).

Zemljiška knjiga je dolgo (1759–1832) delovala kot zbirka listin v raznobarnih serijah. Zaradi takšne razdelitve je bila evidenca zelo slaba in nepregledna. Zato so zemljiška gospodstva v prvi polovici 19. stoletja na podlagi rektificiranih urbarjev nastavila glavne zemljiške knjige. Vanje so vnesla podatke iz že obstoječih knjig listin. Zemljiški knjigi so izdelali pripadajoča kazala (indekse) in s tem dosegli večjo preglednost pravnih poslov z nepremičninami.

Vendar je bilo vse to premalo. Še vedno je trajalo predolgo, preden so ugotovili lastništvo in obremenjenost kakega zemljišča. Zato so leta 1833 uvedli **vložke**, ki naj bi to pot skrajšali. Vložek je za vsako zemljišče posebej odmerjen prostor, v katerega bi vpisovali glavne podatke o lastniku in bremenih. Zbirka listin je ostala še vedno podlaga vpisom. Za informacijo o stanju zemljišča je tako zadoščal pregled podatkov o vložku, po katerih je bilo mogoče, če je bilo treba, poiskati tudi ustrezne listine. Za podlago vložkov so uporabili staro zbirko listin in tako vpisali podatke za nazaj in jih nato sproti nadaljevali. Kjer so bile zemljiške knjige v rokah zemljiškega gospoda, so bile različno nastavljene in ponekod tudi zelo površno vodene.

Po marčni revoluciji so nastale spremembe v vodenju zemljiške knjige. Njihovo vodenje je leta 1851 namreč prešlo iz rok zemljiškega gospoda v roke na novo nastalih okrajnih sodišč. V večini primerov so jih še vedno vodile ločeno po nekdanjih zemljiških gospodstvih (dominijah). Nekatere so razvezali in vložke ponovno zvezali po krajih in hišnih številkah.

Čas je, da omenimo poglobljeno slabost te zemljiške knjige. Nepremičnine so bile še vedno označene samo z lastnikom ali krajevnim imenom, hišno številko ali pa celo samo opisno, kot npr. "hiša z vrtom". Pomembno vlogo pri tem je vsekakor odigrala povezava z drugo pridobitvijo – **katastrom**.⁹ Čeprav je bil kataster sestavljen

⁷ Poleg novih listin so vpisovali tudi izvlečke listin, ki so bile do tega leta vpisane v quaterne. Glavne knjige so tako veljale tudi za nazaj za staro deželno desko. Od leta 1851 v deželni deski niso več prepisovali listin v t. i. knjigo listin, ampak so jih hranili v originalu. Zakon o nastavitvi nove zemljiške knjige iz leta 1871 je veljal tudi za vodenje deželne deske. Uveden je bil še posestni list, ki je vseboval navedbo vseh delov (parcel) zemljiško-knjižnega telesa in pravice, povezane s temi. Poleg glavnih knjig so še vodili serijo listin; k tej so uvedli kot prilogo kopije katastrskih načrtov. Deželna deska je dokončno izgubila funkcijo po letu 1930, ko so vse nepremičnine prepisali v ustrezne zemljiške knjige.

⁸ Zakon o zemljiških knjigah, SI KBUDB, 1931, 1/1, str. 1–16.

⁹ Leta 1771 je uvedla država zaradi novačenja štetje prebival-

za povsem druge, davčne namene, pa se je izkazal za nadvse uporabnega pri zemljiški knjigi (ki je sicer civilnopravne narave in je namenjena varovanju prometa z nepremičninami), vendar šele takrat, ko je temeljil na parcelah.

Zaradi pomembnosti katastra se nekoliko ustavimo pri njegovem zgodovinskem razvoju. Prva zasnova je bila v obliki **imenske knjige** (tudi imenjska), torej popisa zemljiškega gospodarstva ter njegovih dohodkov od podložnikov. S **terezijanskim katastrom**¹⁰ se je že opravljal popis napovedanih dohodkov od rustikalnih in dominikalnih zemljišč. Nasledil ga je **jožefinski kataster**,¹¹ ki je bil popis zemljišč po lastnikih (oziroma uživalcih), ledinskih imenih, izmerah, kulturi in glede na boniteto ocenjeno donosnost. **Franciscejski**¹² (tudi Francev) kataster je prinesel zaris numeriranih parcel z ustreznimi oznami. Leta 1871 je bil izdan **splošni zakon o**

zemljiški knjigi.¹³ Za večino slovenskih dežel so bili izdani zakoni tri leta kasneje (1874),¹⁴ le za Istro 1875. Osnova zemljiške knjige so postale katastrske občine.¹⁵

Nova zemljiška knjiga je bila sestavljena iz:

- glavne knjige, ki je vsebovala vložke po tekočih številkah nastanka in se je vodila v posebnih serijah za vsako katastrsko občino;
- zbirko listin, ki so jo vodili kronološko (ne več po starih kvadernih) za vse katastrske občine enega okrajnega sodišča;
- in uradne kopije katastrske mape.

Spremembe je doživela zemljiška knjiga šele v Kraljevini Jugoslaviji, in sicer precej pozno, šele leta 1931. Tega leta sta bila sprejeta **Zakon o zemljiški knjigi**¹⁶ ter **Zakon o notranji ureditvi, osnovanju in popravljanju zemljiške knjige**.¹⁷ Za Slovenijo oziroma Dravsko banovino ni novi zakon o zemljiški knjigi prinesel velikih sprememb. Kot del nekdanje Avstro-Ogrske monarhije je bila deležna njene jurisdikcije. Zemljiška knjiga je bila že uveljavljen institut, ki je potem doživel le lepotne popravke. Bolj je predstavljal problem na drugih pravnih območjih, na katerih omenjena oblika zemljiške knjige ni imela tradicije. Kjer so kot dokazila lastništva nad nepremičninami veljale druge oblike (tapije, intabulacijske knjige, hipotekarne knjige idr.), so z novim zakonom izgubile to moč, za sodišča pa so lahko bile kot pripomočki, če so jih le-ta priznala za uporabna in verodostojna. Za ta območja so še posebej veljala določila za nastavitev zemljiških knjig, kot jih je predpisoval zakon.

Na območju Slovenije je bil ohranjen sistem vodenja zemljiške knjige iz leta 1871, odpravljena pa sta bilo ločeno vodenje deželne deske ter zemljiška knjiga mest in trgov, ki sta bili vključeni v običajno zemljiško knjigo.¹⁸ Vanjo so

stva. Naslonila se je na "predjožefinske" fare, ker so morali župniki že od tridentinskega zbora voditi osnovne zapise o gibanju prebivalstva, predvsem o rojstvih. Ozemlje far so razdelili na manjša ozemlja (ta so praviloma obsegala 40–50 hiš), na številne oddelke (Nummerierungsabschnitte). Pri štetju so dali hišam tekoče hišne številke. Števeni oddelek je tako štel eno zaokroženo vas ali tudi več zaselkov, mestna območja pa so razpadla na več oddelkov. Jožef II. je dal na teritorialni podlagi števnih oddelkov sestaviti seznam zemljišč za davčne namene, "Jožefov" kataster se ni uveljavil, je pa s svojimi razmejitvami rabil za podlago pri sestavi franciscejskega. Katastrska občina je bila tako ponekod enaka števnemu oddelku, ponekod pa jih je obsegala več. Števeni oddelki oziroma katastrske občine praviloma niso upravne enote s posebnim upravnim organom. Ta najmanjša ozemlja so dobila pomen za vse poznejše upravno-teritorialne spremembe in imajo ta pomen v bistvu še danes.

¹⁰ Marija Terezija je skušala urediti zemljarino. S tako imenovano Terezijino davčno rektifikacijo. Vsako agrarno gospodarstvo je moralo vložiti napovedi čistih donosov od zemljišča. Po teh napovedih so preračunavali vrednost zemljišča oziroma gospodarstva s tem, da so donose pomnožili z 20. Od te vrednosti so morali kmetje plačevati 1/60, fevdalci pa 1/100 letno. Dominikalna zemlja ni bila več oproščena davka. Zbrane davčne napovedi so sestavljale terezijanski kataster.

¹¹ Jožef II. je hotel uvesti nov davčni in urbarialni sistem. Želel je odpraviti razliko med dominikalno in rustikalno zemljo, davek pa odmeril od kosmatih dohodkov zemljišča po davčni stopnji 12%. Za odmero tega davka so sestavili t. i. jožefinski kataster. Ker je bil ta davčni sistem kmalu preklican, kataster tako rekoč ni prišel v veljavo in še naprej uporabljali terezijanskega.

¹² Franciscejski kataster je nastal na podobnih načelih kot Terezijanski. Za davčne namene so leta 1817 odredili splošno izmero in zaris zemljišč. Geometri so izrisali parcelacijo v merilu 1 : 2880; to so temeljne katastrske mape. V prilogah so zbrani podatki o posameznih zemljiščih po parcelnih številkah (o lastnikih, izmerah, kulturi in kategoriji zemljišča po rodovitnosti – (bonitetni razredi) ipd. Kasneje so večkrat preverjali razne neprijavljene spremembe, zato so kataster na terenu večkrat popravljali in preverjali. To so t. i. reambulirani katastri, ki so bili strogo naslonjeni na franciscejski kataster.

¹³ Zakon o vpeljavi splošnega zemljiškoknjžnega zakona, RGB 1871, XXXVII/95; str. 241–263.

¹⁴ Za Štajersko Zakon o naložbi (nastavitvi) in notranji ureditvi zemljiških knjig na Štajerskem, LGBSt, 1874, VII/28, str. 60–76 in Ukaz ministrstva za pravosodje, s katerim se objavljajo navodila o naložbi (nastavitvi), popravljanju in vodenju zemljiških knjig v vojvodini Štajerski, LGBSt, 1874, X/33, str. 92–134; za Istro Postava z dne 11. marca 1875 o izdelavi nove zemljiške knjige mejne grofije istrske, RGB, 1875, XII/29, str. 67/74.

¹⁵ Glej opombo št. 9.

¹⁶ Zakon o zemljiških knjigah, Službeni list KBUDB 1931, 1/1 str. 2–15.

¹⁷ Zakon o notranji ureditvi, osnavljanju in popravljanju zemljiških knjig, Službeni list KBUDB 1931, 2/3, str. 17–27.

¹⁸ Deželna deska (tudi graščinska knjiga) se je vodila pri deželnem, za obravnavano obdobje okrožnem sodišču v Ljubljani (Landtafel). V tej knjigi so bila vpisana vsa zemljišča, s katerimi so bila zvezane posebne politične pravice (veleposestvo, graščine, Landtäfliches Gut). Zakon je predpisoval, da morajo biti vsa ta zemljišča odslej naprej vpisana v zemljiških knjigah pristojnih sodišč.

vključili tudi zemljišča, označena kot javno dobro.¹⁹ Na pravna območja, na katerih so še obstajale zemljiške knjige za veleposestva ali plemiška dobra, so bila prenesena vsa zemljiško-knjižna telesa iz teh knjig po službeni dolžnosti v splošne zemljiške knjige katastrskih občin, v katerih so ta posestva ležala. Če so taka posestva ležala na ozemlju več sodnih okrajev, so odprli za vsak sodni okraj poseben vložek. Dokler prenos ni bil izvršen, so se ravnali po starih predpisih, prepovedano pa je bilo odpirati nove vloške ali pripisovati zemljišča obstoječim vložkom v teh knjigah.

Posebne knjige so vodili za zemljišča, ki so bila predmet vpisovanja v posebno zemljiško knjigo železnic, javnih kanalov ali v rudniške knjige. Zakon je urejal tudi pravna razmerja glede fizičnih delov zgradb, posameznih delov v hiši, za katere niso smeli odpirati posebnih zemljiškoknjižnih vložkov, ampak je bilo za zanje možno nastaviti le ločen lastninski in bremenski list.

Pomembna novost je bila, da so začeli vpisovati **izmere parcel**.

Drugi sistemi vodenja zemljiške knjige

Poleg nemško–avstrijskega sistema vodenja zemljiške knjige poznamo še dva poglobljena sistema zemljiške knjige. Za primerjavo si ju oglejmo:

a) **Francoski, imenovan tudi sistem transkripcije** (prepis, prenos s prepisom): sistem transkripcije in inskripcije je bil uveden v Franciji leta 1855. Po tem sistemu se vnašajo v javne knjige prepisi dogovorov in drugih dokazil o prenosu nepremičnin ali bremen na nepremičninah. Vpisi v te knjige nimajo konstitutivne narave kot vpis v zemljiško knjigo. Francosko pravo je dosledno upoštevalo načelo, da je treba lastnino prenašati z dogovorom samim, vendar to ni veljalo proti tretji osebi, dokler ni bil opravljen vpis v javne knjige. Tako postane pridobitnik lastnik nepremičnine šele z vpisom tudi proti drugim osebam, ne samo proti osebi, od katere je pridobil lastnino. Sistem se je pokazal kot nepopoln, ker omogoča neskladje med dejanskim stanjem in stanjem, ki je označeno v javnih knjigah prav zato, ker se v te knjige ne beležijo vsi pravni posli, ki obstajajo na nepremičninah, temveč samo imena lastnika z opisom same ne-

premičnine. Zaradi nepopolnosti tega sistem država ni mogla sprejeti odgovornosti za točnost javnih knjig, zato v francoskem pravu ne obstaja pojem absolutna točnost. S pravnega stališča lahko takemu sistemu očitamo dvoje: če je kupec postal lastnik na osnovi samega dogovora, bi moral po sami naravi prava lastnine postati lastnik tudi proti vsem drugim osebam; če pa ni postal lastnik nepremičnine vse dotlej, dokler ni bila opravljena transkripcija, ni mogel postati lastnik tudi glede na svojega sopogodbena. Vendar francosko pravo razlikuje te odnose.

b) **Avstralski (Torensov) sistem** je bil uveden v Avstraliji z zakonom o lastništvu nad nepremičninami (Real Property Act – 1858). Imajo ga tudi v Kanadi, na Filipinih, Havajih, Tuniziji in nekaterih drugih državah. Po tem sistemu oseba premeri svojo nepremičnino in se z načrtom ter dokazilom o pravici do lastnine prijavi pristojnemu organu. Ta se prepriča, da je oseba resnično lastnik in izda pisno dokazilo, drugi izvod pa postane sestavni del zemljiške knjige. Zemljiške knjige so urejene po sistemu realnih folij, torej so vodene po zemljiščih, ne pa po lastnikih. Se pravi, da predstavlja vsaka parcela posebno zemljiškoknjižno telo. Lastnine, pridobljene na ta način, ni mogoče izpodbijati, ker ni dopuščen noben protidokaz. Če nastane napaka pri vpisovanju, zemljiške knjige ne popravljajo, temveč da država odškodnino oškodovancem iz posebnega fonda zavarovanja, v katerega vplačujejo vsi lastniki, ki so vpisani v zemljiško knjigo. Sistem je zelo preprost, vendar je uporaben samo tam, kjer posest ni razdrobljena.

Zakon o zemljiški knjigi iz leta 1871

Po letu 1871 so zaključili vpise v stare zemljiške knjige. Nastavili so nove po enotnem sistemu, ki ga je predpisoval obravnavani zakon.²⁰ V strokovnih krogih govorimo o t. i. novi zemljiški knjigi.²¹ Predvsem gre pri tem za poenotenje vodenja zemljiške knjige, čeprav se t. i. javno dobro še vedno vpisuje v posebne zemljiške knjige. Nastavitev novih knjig določa **Zakon o postopku ravnanja z zemljiškimi ali rudarskimi knjigami, kadar se na novo nastavljajo, dopolnjujejo ali spreminjajo**.²²

Z omenjenim zakonom so bili predpisani postopki za ureditev nove zemljiške knjige. Ker so

¹⁹ Javno dobro (javna imovina) so vse stvari, ki jih sme vsakdo uporabljati (ceste, potoki, reke itd.). Pri vsakem okrajnem sodišču so vsa taka, v okolju ležeča zemljišča (javna imovina, javni kanali, železnice, rudokopi) zaradi večje preglednosti vpisana v posebne sezname. Ti "splošni sezname" pa niso tvorili zemljiške knjige v ožjem oziroma v pravnem pomenu besede, temveč so le pregledni pripomoček zemljiškoknjižnega urada (seznam zemljišč, ki niso vpisana v zemljiški knjigi). Kljub temu, da je zakon izšel leta 1931, lahko sklepamo, da se do leta 1937 niso prenesla vsa zemljišča iz seznamov v zemljiško knjigo.

²⁰ Zakon o vpeljavi splošnega zemljiško-knjižnega zakona, RGB, 1871, XXXVII/95, str. 241–265.

²¹ Oznaka bo kmalu zastarela, saj čaka regionalne arhive nekje do leta 2014 prevzem zemljiške knjige pri okrajnih sodiščih, ki so z uvedbo elektronskega vodenja zemljiške knjige zaključili vpise v ročno vodeno zemljiško knjigo.

²² Zakon o postopku ravnanja z zemljiškimi ali rudarskimi knjigami, kadar se na novo nastavljajo, dopolnjujejo ali spreminjajo, Državni zakonik za kraljevine in dežele v državnem zbornem zastopane 1871, XXXVII/96, 25. 6. 1871, str. 265–269.

veljali v različnih deželah avstro-ogrske monarhije še različni deželni zakoni, naj bi jih novi zakon poenotil. Ta zakon je veljal:

- če so zaradi novega deželnega zakona ponovno nastavljali zemljiške knjige ali pa so že nastavljene spremenili v taki meri, da bi te spremembe segale v lastniške in stvarne razmere ali v stanja bremen;
- kadar je bilo potrebno kakšno zemljiško knjigo dopolniti z vpisom nepremičnin, ki še niso bile vpisane v nobeno zemljiško knjigo;
- kadar je bilo potrebno celo zemljiško knjigo ali njen del ponovno narediti, ker se je stara izgubila ali pa ni bila več uporabna.

Nastavljanje nove zemljiške knjige ali popravke stare je moralo sprožiti višje deželno sodišče, ki je določilo tudi datum, s katerim so začeli voditi novo zemljiško knjigo. Z odlokom je bilo treba določiti ozemlje, za katero je bil opravljen zemljiškoknjižni načrt, imenovati sodni okraj ali davčno občino, še posebej pa imenovati kraj, na katerem naj bi bila nova zemljiška knjiga dostopna vsakomur.

Zakon je predpisoval vodenje:

glavne knjige, ki je vsebovala:

- a) popisni list – na njem so morale biti navedene vse parcele s pripadajočimi kulturami in površino po podatkih zemljiškega katastra ter s podatki o prepisih oziroma odpisih posameznih parcel in vpisi stvarnih pravic;
- b) lastninski list – ki je moral vsebovati ime in bivališče lastnika ter lastnikove omejitve pri upravljanju njegove posesti;
- c) bremenski list – vanj so morale biti vpisane obremenitve, omejitve pri razpolaganju z zemljiškoknjižnim telesom in predkupna pravica.

Vpisi v zemljiško knjigo so morali biti opravljeni po točno določenih formulah in z vso skrbnostjo. Za popravke so bila določena posebna pravila.

Zbirka listin je obsegala vse overovljene prepise listin, na osnovi katerih so opravili vpise v zemljiško knjigo.

V zemljiško knjigo so bile zajete vse zemljiške in stavbne parcele, razen tistih, ki so bile označene kot javno dobro (javni trgi, ceste, reke) in so bile na posebnem seznamu zemljiškoknjižnega urada.

Sedaj so bila določeneje izražena osnovna načela, ki dajejo zemljiški knjigi njen pomen: po vpisnem načelu stvarna pravica nastane samo z vpisom v zemljiško knjigo (razen pri pripostvovanju) in kar je vpisano, velja (razen, če se izkaže, da ni bilo pravnega naslova). Po načelu zaupanja in publicitete se lahko vsakdo na resničnost vpisanega dejstva zanese. Vpisano dejstvo velja tudi proti tretjim osebam.

Zemljiški knjigi za mesta in podeželje sta bili po novi ureditvi praviloma združeni po katastrskih občinah.

Sodni red iz leta 1897

Sodni red iz leta 1897 je govoril o zemljiški knjigi v členih 76 in 77 in sicer o dnevniku o vlogah v zadevah zemljiških knjig. Tako govori prvi o vlogah, katerih predmet so vpisi v zemljiške knjige sodnije (zemljiško knjigo, deželno knjigo, rudniško knjigo, naftno knjigo, železniško knjigo) ali ki zadevajo take vpise (prave prošnje v stvareh zemljiške knjige, uradni dopisi, rekurzi, rekurzna rešila, uradna poročila, hipotetične, izpodbijalne in druge tožbe, katerih knjižna zaznamba se zahteva), in o vseh vlogah, ki zadevajo izvršbe, povezane z nepremičninami, vpisanimi v kaki zemljiški knjigi sodnije, ali knjižno zavarovane terjatve, ki jih je bilo treba iz vložnega oddelka poslati uradniku, zadolženemu za vodstvo dnevnika o vlogah v zadevah zemljiških knjig (vodji zemljiške knjige), če pa je imel zemljiškoknjižni urad posebnega predstojnika, pa temu.

Predpisoval je, da je treba vloge, o katerih ni odločal zemljiškoknjižni sodnik, po vpisu v dnevnik in primerjavi s stanjem zemljiške knjige vrniti vložnemu oddelku. Ta jih je moral nato odnesti brez odloga oddelku, ki je bil zadolžen za obdelavo. Kadar so pri kaki v prvem odstavku imenovanih vlog spregledal vpis v dnevnik, jo je, takoj ko je bila napaka ugotovljena, takoj predložilo vodji zemljiške knjige ali predstojniku zemljiškoknjižnega urada, da jo je vpisal v dnevnik in primerjal s stanjem zemljiške knjige.

Vloge, ki so prišle pomotoma k vodjem zemljiške knjige ali predstojniku zemljiškoknjižnega urada, so takoj poslali brez vpisa v dnevnik vložnemu oddelku ali, če je bil za obdelavo vloge značilen oddelek, naravnost k njemu.

Člen 77 je predpisoval obliko vodenja dnevnika zemljiške knjige. Dnevnik o vlogah o zadevah zemljiške knjige je bilo treba pisati po obrazcu št. 8. Kadar so bile vsebine o zadevah zemljiške knjige porazdeljene med več sodnikov, so jih pisali enotno za vse sodnike.

V dnevnik so vpisali takoj po njihovem zapisu tudi zapisnike, narejene pri istem sodišču, v katerih je bil predlagan zemljiškoknjižni vpis ali katerih rešitev bi utegnili biti povod za tak vpis.

Glede vodenja dnevnika za zemljiškoknjižne vloge so ostali v veljavi predpisi ukaza pravosodnega ministrstva z dne 12. januarja 1872 (drž. z. št. 5), s to spremembo:

"prvo številko, ki jo dobi vloga v dnevniku, in dan njenega dohoda v vložnem oddelku zemljiškoknjižne sodnije ali dan, ko se je naredil zapisnik, v katerem se predlaga zemljiškoknjižni vpis ali čigar rešitev utegne dati povod takemu vpisu (vložno številko, prezentatum); številke morajo teči zaporedoma od prvega dne januarja do konca decembra vsakega leta; vsakega drobca, vsakega preskoka ali ponavljanja številke se je potrebno izogibati; vloge (zapisnike) se zapišejo

po vrsti, kot pridejo v vložni oddelek in sicer vsako vlogo pod posebno številko, ne glede na vloge, predane pri kakem sodnem dnevu, v poljubnem redu; tiste vloge, ki se tikajo iste nepremičnine ali iste knjižno vpisne pravice, se označijo v dnevniku z zaznamkom: "ob istem času s št..." kot vloge, ki so prišle istočasno.

Dnevniško številko se mora razločno napisati ali odtiskati na vlogo pod zaznamek o prihodu".

Predpisi, izdani leta 1886,²³ so določali način označbe zemljiškoknjižne zadeve, ki se je morala vpisati v opravični izkaz. Vpis v dnevnik se je izvršil z zaporednimi tekočimi številkami z rdečo barvo kot je to bilo dotlej, s spremembo, da se je ta zapis zapisal v prvi razpredelki v dnevniku pod dnevniško številko.

Zakon o zemljiški knjigi iz leta 1931

Zakon o zemljiški knjigi iz leta 1871 je postal temelj zakona o zemljiški knjigi iz leta 1931, zato bomo več besed posvetili temu zakonu.

Poglejmo si ga malo podrobneje. Po njem je bilo treba vpisovati v zemljiško knjigo vsa zemljišča, razen tistih, ki so jih vpisovali v posebne zemljiške knjige železnic, javnih kanalov ali rudniške knjige.²⁴ Javno dobro so je vpisovali samo na predlog oblasti ali osebe, ki ji je pripadala pravica, ki je bila lahko vpisana v zemljiško knjigo.

Zemljiškoknjižni oddelek je vodil **glavno knjigo**. Tu ni bilo sprememb. Vodile so se po **zemljiškoknjižnih vložkih**, ki so bili namenjeni za vpisovanja zemljiškoknjižnih teles, vseh sprememb na njih ter stvarnih pravic, ki so se nanašale na zemljiškoknjižna telesa, in sprememb teh pravic. Glavno knjigo so predstavljali zemljiškoknjižni vložki zemljišč ene katastrske občine. Za primere večje mestne katastrske občine je zakon zaradi lažjega pregleda predvidel več ločenih delov, za vsakega od njih pa je bila lahko uvedena glavna knjiga.

Vsebina vpisa je morala biti kratka. Ko to ni bilo možno, je moral biti naveden citat iz listine, ki je bila podlaga vpisu.

Glavna knjiga je bila tako nosilna prvina zemljiške knjige. Vodili so jih za vsako katastrsko (zemljiškoknjižno) občino. Sestavljena je bila iz **zemljiškoknjižnih vložkov**. V enem vložku so bile zajete vse parcele in na njih stojee stavbe, ki so v isti katastrski občini pripadale istemu lastniku. Pravimo, da vložek pokriva eno zemljiškoknjižno telo.

Poleg glavne knjige so vodili še razne **pomozne knjige**, tako so obstajali:

Dnevnik za zemljiškoknjižne vloge

1. Seznam zemljišč katastrske občine (seznam parcel)
2. Seznam zemljišč, ki niso vpisana v zemljiški knjigi
3. Abecedni seznam lastnikov in (zastavnih upravičencev)
4. Beležna knjiga o spremembah v načrtih
5. Seznam naročenih izpiskov, prepisov in službenih potrdil
6. Obči vpisnik R
7. Seznam odposlanih spisov
8. Beležna knjiga o prepisovanju vložkov
9. Poslovni koledar
10. Beležna knjiga za roke

Zemljiškoknjižni vložki

Vsaka glavna knjiga je bila sestavljena iz zemljiškoknjižnih vložkov. Namenjeni so bili za:

- a) vpisovanje zemljiškoknjižnih teles in sprememb na njih
- b) vpisovanj stvarnih pravic, ki zadevajo zemljiškoknjižna telesa in spremembe na teh pravicah.

Za vsako katastrsko občino je začela s številko 1. Glavna knjiga katastrske občine je imela toliko vložkov, kolikor je bilo samostojnih zemljišč oziroma zemljiškoknjižnih teles. Naj opozorimo, da številke zemljiškoknjižnih vložkov niso bile povezane s hišnimi številkami. Vsako zemljiškoknjižno telo je bilo kot celota. Njegov obseg se je lahko spremenil le z zemljiškoknjižnim odpisom ali pripisom posameznih zemljišč ali njihovih delov. Vložek je bilo mogoče izbrisati le, če so bila odpisana vsa zemljišča, vpisana vanj, in so tako nehala biti predmet zemljiške knjige. Zemljiškoknjižni vložek je, kot je bilo že omenjeno, obsegal samo eno zemljiškoknjižno telo; obsegati je moral zemljišča iz iste katastrske občine. Sestavljeno je bilo iz enega ali več zemljišč; v zemljiškem katastru so morala biti označena s posebnimi **parcelnimi številkami**. Kadar je pripadalo istemu lastniku več zemljišč, so se lahko spojila v eno zemljiško telo. Priporočljivo je bilo, da posestnik poskrbi, da so njegove parcele oziroma vsaj tiste, ki so v naravi ležale skupaj in so tvorile eno gospodarsko celoto, vpisane kot samo en vložek. Seveda se je lahko to zgodilo le, če niso bila ta zemljišča različno obremenjena, če ni bilo glede omejitve nobene razlike in če so ob spojitvi odstranili vse ovire, ki bi jo preprečevale.

Za fizične dele stavb (npr. posamezna nadstropja ali posamezne prostore iste zgradbe) je veljala prepoved odpiranja novih zemljiškoknjižnih vložkov in posameznih listov. Prav tako se ni mogla za te dele vpisati posamezna lastninska pravica. V posebnem členu so bila zajeta razmerja, ki so bila vzpostavljena pred uvedbo tega zakona. Pravna razmerja fizične delitve stavb, ki so nastala pred tem zakonom, so še lahko bila

²³ Ukaz pravosodnega ministrstva z dne 24. novembra 1886 št. 48.

²⁴ Železniško in rudniško knjigo je vodilo okrožno sodišče v Ljubljani.

predmet vpisa v zemljiško knjigo, prav tako nadaljnji zemljiškoknjižni prenos, seveda če niso bile fizične delitve stavb v posameznih pravnih območjih že prej prepovedane. S temi deli zgradb je bilo mogoče postopati, dokler se niso ti deli zopet spojili kot s posameznimi zemljiškoknjižnimi deli in so lahko odprli za vsak del poseben zemljiškoknjižni vložek. Nadaljnjo delitev tako nastalih delov je zakon še posebej prepovedal. Pri teh izjemnih primerih so lahko zaradi boljšega pregleda za posamezne dele zgradb odprli pri zemljiškoknjižnih vložkih ločene lastninske in bremenske liste.

Zemljiškoknjižni vložek so sestavljali:

a) popisni list A (posestni) – v njem so bili navedeni vsi sestavni deli zemljiškoknjižnega telesa ter stvarne pravice, ki so bile povezane z njim. Tako so sodile sem obrti, ki so bile povezane z lastnino zemljiškoknjižnega telesa. Navedene so morale biti vse spremembe, ki so bile v zvezi s sestavnimi deli zemljiškoknjižnega telesa, kakor tudi uvedbe postopkov, zaradi katerih bi lahko nastale take spremembe. Pomembno je bilo, da so se vse oznake sestavnih delov zemljiškoknjižnega telesa ujemale z označbami v katastru in katastrskih načrtih. Navesti je bilo treba številko parcele, njena površino ter kulturo. Če je bilo zemljiškoknjižno telo znano z določenim imenom, je prišel ta naziv v nadpis popisnega lista. Iz njega je moralo biti vidno, ali se to zemljiškoknjižno telo kot predmet pravnega razmerja razlikuje od popolne lastnine. Če je bil vpis v javno knjigo izrecno predpisan, je bilo treba v popisni list vpisati tudi omejitve, bremena in obveznosti, ki so se opirale na javnopravne predpise, ki so imele učinek na vsakega lastnika, ne glede na to, ali je bil narejen vpis v zemljiško knjigo ali ne. Vse spremembe, ki so nastale na drugem listu, so morale biti take, da jih je bilo mogoče razbrati s popisnega lista. **Popisni list A** je imel dva oddelka. V **prvega** so vpisovali parcele po številkah ter oznako kulture in površine po katastru. Pomembno je bilo, da se je vse to ujemale z oznakami v katastru in katastrskih mapah. Vsaka katastrska občina je bila oziroma je še razdeljena na parcele, ki so označene s številkami, ki tečeje od 1 naprej. Razlikujemo pa med zemljiškimi in stavbnimi parcelami. Iz **drugega** dela popisnega lista lahko razberemo pri-pise oziroma odpise posameznih parcel, njihovo delitev in podobno. Vidne so lahko tudi morebitne solastninske pravice do drugih vložkov oziroma tujih zemljišč, predvsem pa vse tiste stvarne pravice, ki so v povezavi z lastnino zemljiškoknjižnega telesa ali njegovega dela (celotnega vložka ali posameznih parcel).

b) lastninski list B – v njem je bila navedena lastninska pravica (ime lastnika) ter omejitve, ki jih je imel lastnik glede svobodnega upravljanja premoženja ali razpolaganja z zemljiškoknjižnim telesom ali njegovim delom. Iz lista so vidne tudi

prepovedi obremenitve in odtujitve. Z njega je mogoče razbrati tudi omejitve pri razpolaganju z zemljiškoknjižnim telesom ali njegovim delom, ki so predmet vpisa v bremenski list ter zadevajo vsakega lastnika. V lastninskem listu so bile prepovedi in odsvojitve samo zabeležene, v naslednjem, bremenskem listu pa so bile vknjižene.

c) bremenski list C – v njem so bile navedene vse stvarne pravice, s katerimi je bilo zemljišče obremenjeno, kakor tudi pravice, pridobljene na podlagi teh pravic, rešilno-kupne,²⁵ predkupne²⁶ in rabokupne pravice (zakup in najem)²⁷ ter določene omejitve pri razpolaganju z zemljiškoknjižnim telesom ali njegovim delom, ki jim je bil podvržen vsak lastnik bremenjenega dobra. Prepovedi obremenitve in odsvojitve so bile vedno vpisane v bremenski list.

Za vsako glavno knjigo je bilo treba voditi registre, ki jih je predpisalo ministrstvo za pravosodje.

Listine

Zbirka listin je bila urejena po letnikih skupno za vse glavne knjige enega sodišča. Sestavljale so jo zasebne listine, ki so bile podlaga za vknjižbo. Morale so biti sestavljene v obliki, ki je bila predpisana za njihovo veljavnost. Obsegati so morali veljavno pravni naslov, kadar je šlo za pridobitev ali spremembo stvarne pravice. Niso smele imeti pomanjkljivosti, ki bi slabile njihovo verodostojnost. Če so bile sestavljene iz več listov ali pol, so morale biti sešite tako, da ni bilo mogoče podtakniti nobenega lista ali pole. V listini so morale biti označene osebe, ki so se udeleževale pravnega posla tako, da jih ni bilo mogoče zamenjati z drugimi osebami. Prav tako so morali biti označena kraj, datum in leto, ko in kjer so bile listine sestavljene. Na listini je moralo biti natančno označeno zemljišče ali pravica, glede katerega ali katere so izvrševali vknjižbo. Zapisana je morala biti tudi izjava osebe, katere pravica je bila omejena, obremenjena, razveljavljena ali prenesena na koga drugega, da privoli v vknjižbo. Ta izjava je bila lahko izražena v posebni listini ali v zemljiškoknjižni prošnji. V zadnjem primeru sta morali biti listina ali prošnja opremljeni z vsem, kar je bilo zahtevano za vknjižbo.

Zasebne listine so bile vse tiste listine, ki so

²⁵ Rešilnokupna pravica – to je pravica prodajalca, da odkupi prodane stvari. Po navadi si jo izgovori v prodajalni pogodbi. Rešilnokupna pravica velja ponavadi samo za prodajalca, ki je ne more prenesti ne na dediča ne na koga drugega.

²⁶ S predkupno pravico si izgovori prodajalec ob prodaji pravico, da mora kupec ponuditi zemljišče najprej in predvsem prodajalcu v odkup. Tudi ta pravica se ne more prenesti na dediče in ne na koga drugega.

²⁷ To pravico mora upoštevati tudi poznejši lastnik zemljiškoknjižnega telesa (vložka) za vso v pogodbi dogovorjeno dobo.

jih lahko stranke same izstavljale. To so bile razne kupne in menjalne pogodbe, odstopna pisma (cesije), zadolžnice, zastavne listine, prednostne izjave, odpisna dovoljenja, odpisne izjave, izbrisne pobotnice in izjave, služnostne pogodbe, najemne in zakupne pogodbe, pogodbe v zvezi rešilnokupnimi in predkupnimi pravicami in podobno.

Zemljiškoknjžni zakon je glede zasebnih listin predpisoval naslednje pogoje:

- a) zasebne listine, na podlagi katerih naj bi bila vknjižba izvršena, so morale obsegati poleg že omenjenih dejstev še točno označitev zemljišča ali pravice, glede katerega ali katere naj bi se izvršila vknjižba;
- b) izjavo tistega, katerega pravica se je omejevala, obremenjevala, ali prenašala na koga drugega, da se strinja z vknjižbo. Ta izjava je bila lahko podana tudi v posebni listini ali v obliki zemljiškoknjžne prošnje. Vendar je morala biti listina ali prošnja v takih primerih opremljena z vsem naštetim.

Javne listine, ki so bile podlaga za vknjižbo, so bile:

- listine, ki so jih izdali upravni organi ali javni notar v mejah službenih pristojnosti, če so vsebovale vse, kar je predpisoval zakon;
- izvršne poravnave (nagodbe), ki so jih sestavila sodišča ali druga oblastva ali osebe, upravičene za to;
- plačilni nalogi za zakonske pristojbine in prispevke, dolgovni sezname o zaostalih davkih in drugih javnih davščinah, kolikor jih je bilo moč izvršiti po veljavnih zakonih;
- druge listine, ki so imele naravo sodnoizvršnega izreka javne oblasti. Mednje so spadale zlasti pravnomočne odločbe, sodno odobrene ali ustanovljene razdelitve kupnine za zemljišča ali pravice, ki so bile prodane na javni dražbi, sodne listine o prisoji zemljišč, prodanih na dražbah, listine o prisoji zapuščine in potrdila oblasti, pristojne za zapuščinsko razpravo;
- v zemljiškoknjžnih stvareh manjše vrednosti so po pooblastilu ministra za pravosodje sodišča lahko sestavljala listine, ki so bile potrebne za vknjižbo. Minister je lahko odredil, ali in ob kakšnih pogojih je dovoljeno opravljati vknjižbe na podlagi inozemskih listin, ki so se v kraju nastanka obravnavale kot javne listine.

Med **javne listine** so se lahko tako prištevale v glavnem sodbe, poravnave, plačilni nalogi, prisojilne listine, sklepi v izvršilnih zadevah in druge listine, ki so jih izdajala sodišča, plačilni nalogi davčnih uprav, okrožnega urada za zavarovanje delavcev in drugih javnih uradov.

Prav tako so bile javne listine tudi vsi **notarski akti**. Pravni posli, za katere je bil potreben notarski akt, so bili:

1. ženitne imovinske pogodbe v smislu državljanskega prava,

2. pogodbe, sklenjene med zakonci: o nakupu, menjavi, renti in posojilu, kakor tudi za priznanje dolga, ki ga je naredil eden izmed zakoncev drugemu zakoncu,
3. potrdila o prejemu dote; izdana so bila lahko ženi ali kateri drugi osebi,
4. vse listine o pravnih poslih med živimi, ki so jih osebno sklepali slepi, gluhi, ki niso znali brati ali nemi, ki niso znali pisati,
5. pogodbe o daritvah brez dejanske izročitve.

Notarski akt je bil potreben tudi za veljavnost pogodbe o odpovedi dedni pravici in pogodbe o kupu dediščine, če pogodbi nista bili sprejeti na sodni zapisnik.

Listine, ki so predstavljale podlago za vpis, je bilo treba predložiti v izvorniku in nekolkovanemu prepisu, določenem za zbirko listin. Prepis je moral biti enak izvorniku, napisan čitljivo in ne s svinčnikom. Upoštevati je bilo treba tudi prazen rob ob robu vsakega prepisa, potreben za vezavo listin. Vse podpise na zasebnih listinah je moralo overoviti sodišče ali javni notar; veljal je podpis tiste osebe, katere pravice so se omejevale, razveljavljale ali prenašale na koga drugega. Kot primer naj navedem kupne pogodbe, na katerih se je overovil prodajalčev podpis, na menjalnih pogodbah odpisa obeh menjalcey, na zadolžnicah podpis dolžnika in podobno. Če ni bilo mogoče takoj predložiti izvornika, ker je bil v drugi instituciji, je bilo potrebno to navesti v vložišču ter predložiti prepis, opremljen s potrdilom oblasti ali javnega notarja, da se prepis ujema z izvornikom.

Sodišče je rešilo prošnje s **sklepom**.

Seveda so nastale velike razlike v teoriji in praksi. Iz listin, ki postopoma prihajajo v arhive, je razvidno, da vsebujejo v večini primerov le prepise (od tristo primerkov deset do dvajset izvornih listin). Drugo, kar je opaziti pri listinah, pa je njihov z zakonom predpisan zaključek. Med omenjenimi tristo listinami (govorimo seveda le o približnem številu) je le na enem predpisan odpravek (potrdilo o vpisu); glasi se:

Vsled sklepa z dne.....19....
Dnev. št.....pri vlož. šte.....
Kat.obč.....vpisana.
Pisarnica okrajnega sodišča
v Gornjem gradu, dne.....19

sledi pečat

Zbirka listin je morala biti skupna za vse glavne knjige enega sodišča. Vsaka listina je dobila dnevno številko (dn. št.), na osnovi katere so jo oziroma jo še lahko najdemo. Vsako leto so s številko ena označili in ob koncu leta končali s številko zadnje prejete vloge. V redkih primerih so bile priključene nekatere listine iz prvih dni naslednjega leta. Vpis v zemljiško knjigo je moral vsebovati tudi zapis, na osnovi katere listine

je bil izvršen vpis (npr. kupoprodajna pogodba iz leta 1929, d. š. 352). Ko je bilo tekoče leto zaključeno, so jih zvezali v eno ali več knjig, odvisno od velikosti sodišča. Zaradi omenjenega sistema bi morale biti načeloma ohranjene vse listine, vendar ni bilo tako. Pri manjših okrajnih sodiščih so bile listine vložene dosledno in ni (oziroma skoraj ni) manjkajočih listin, pri večjih sodiščih pa so precejšnje praznine. Težko bi rekli, zakaj je tako. Po nekaterih razlagah niso vezane tiste listine, ki so prišle kot državni dekret (po uradni dolžnosti)²⁸ in so se nanašale na več vpisov, vendar praksa kaže drugače, saj ugotavljamo, da manjkajo tudi druge listine (kupoprodajne, dedne ipd.), to pa je verjetno v največji meri odvisno od človeškega dejavnika.

V zbirki listin najdemo tudi mape in načrte, predvsem v zvezi z odpisi posameznih delov zemljiškooknjižnega telesa ali zaradi odprtja novega vložka za odpisani del. Ker je moral biti ta del točno označen, so ga podprli z mapami in načrti, kopije pa priložili v zbirko kot druge listine.

Katastrske mape

Sodni okraji so bili razdeljeni na katastrske (davčne) občine. Katastrskih občin ne smemo zamenjevati s političnimi občinami, saj obsega v večini primerov ena politična občina več katastrskih občin. Zemljiškooknjižni kataster je sestavljen iz načrtov ter posestnih pol oziroma parcelnih zapisnikov. Urejen je po katastrskih občinah. V katastru so vrisane parcele. To so zaokrožen in nepretrgan del zemljišča enega ali več posestnikov, ki ležijo v isti katastrski občini. Za vsako glavno knjigo obstaja zbirka katastrskih načrtov; omogoča pregled leg in oblik parcel (mape, mapni listi). Mapa v zemljiški knjigi je pomemben le za lažjo preglednost. Po njej se ne uveljavljajo nobene pravice. Katastrske mape²⁹ so postale del zemljiške knjige po letu 1871.

Postopek vpisa

Kot prvo omenimo nekaj splošnih načel o samih vpisih. Vpisovati je bilo mogoče samo stvarne pravice in stvarna bremena (lastninska pravica, služnosti, realna bremena, zastavna pravica), rešilnokupna (odkupna), predkupna in rabokupna pravica (najem in zakup). Zakon opredeljuje vpise kot:

1. vknjižbe – so brezpogojne pridobitve pravic ali brezpogojni izbrisi (intabulacije ali ekstabulacije), s katerimi so dosežene pridobitev, prenos, omejitve ali konec knjižnih pravic brez posebnega pojasnila;

2. predznambe (tudi predzaznambe) - pogojne pridobitve pravic ali pogojni izbrisi – prenotacije, se pravi brez vnaprejšnjega opozorila, s katerimi so dosežene pridobitve, prenos, omejitve ali prenehanje knjižnih pravic (najem in zakup) ob pogoju;

3. zaznamba - iz zaznamb so vidne osebne razmere, zlasti omejitve pri upravljanju imovine. Pravna posledica zaznambe je ta, da se ne more nihče, ki izposluje vpis v zemljiškooknjižnem vložku, izgovarjati, da mu te razmere niso bile znane. Tako se zaznamujejo npr. mladoletnost, skrbstvo, podaljšanje očetovske ali varstvene oblasti, razglasitve polnoletnosti, uvedba stečaja. Na drugi strani se izvedejo določeni pravni učinki, kot so zaznamba vrstnega reda, odpisa zemljišč, skupne hipoteke, odpovedi hipotekarnih terjatev, tekoče pravde, prisilne uprave, prisilne dražbe ipd.

Postopek za vpis v zemljiško knjigo se je po navadi začel s predložitvijo listine, ki je bila osnova za vpis. Ob vlogi za vpis ali spremembo v zemljiški knjigi je morala biti predložena listina v izvirniku ali prepis, ki ga je overovilo sodišče ali javni notar. Če je bila izvirna listina pri zemljiškooknjižnem sodišču v službenih spisih ali hrambi ali pa je bila priložena prošnji, ki so je že reševali, sta zadoščala prepis in pojasnilo, kje je izvirnik. V primeru, da se je izvirnik nahajal pri drugem upravnem organu, je bilo to potrebno v prošnji navesti ter prošnjo opremiti s potrdilom upravnega organa ali javnega notarja, da se prepis ujema z izvirnikom. V zemljiški knjigi je bilo to zabeleženo kot "dokler ne prispe izvirnik". Vodja zemljiške knjige je moral potrditi po službeni dolžnosti, da se listine ujemajo z izvirnikom. Določil se je tudi rok za pridobitev izvirnika. V nasprotnem primeru je bila prošnja zavrnjena, uradni zaznamek pa izbrisan. Stranke so ob predložitvi izvirnika prepise lahko dobile. Po opravljenem vpisu se na izvorno listino, na podlagi katere se je izvršil vpis, zabeležili potrdilo o vpisu. Potrdilo je moralo vsebovati službeni pečat, navesti sodno odločbo, s katero je bil vpis odrejen, in zemljiškooknjižni vložek, v katerem se je vpis izvršil.

Razen v izjemnih primerih, ki jih je določal zakon, se niso odredjali vpisi v zemljiško knjigo po službeno dolžnosti, temveč samo na prošnjo strank ali oblasti. Po službeni dolžnosti so tako opravljali vpise, katerim so bile podlaga zapuščinske razprave. Zemljiškooknjižno sodišče je začelo postopek, če udeleženci zapuščinske razprave niso vložili prošnje za vpis, zemljiškooknjižno sodišče pa je ugotovilo, da ustrezajo vpisni pogoji vsem zakonskim pogojem. Vpis je odredilo takoj, ko je dobila listina o prisoji pravno moč, če so bile pri njem listine, ki so bile potrebne za dovolitev vpisa ali je bila podlaga za zemljiškooknjižni vpis kakšna odločba zapuščinskega sodišča. Če ni bilo drugih zahtev, teh na-

²⁸ Kot primer lahko navedem skupinske izbrise hipotek ali skupinske odpise zemljišč, ki so jih podržavili zaradi večjih državnih projektov, npr. elektrifikacije.

²⁹ Reambulančni katastri – popravljeni franciscejski kataster.

redb niso izvedli šest tednov po pravnomočnosti prisoje zapuščine. Če se pri sodišču, kjer je bil voden zapuščinski postopek, ni vodila zemljiška knjiga, v katero bi se moral vršiti vpis, se je moralo zaprositi pristojno zemljiškoknjižno sodišče, naj izvrši vpis.

Vpis se je začel s trenutkom, ko je prispela na zemljiškoknjižno sodišče prošnja. Sodišče je preučilo prošnjo in njene priloge. Zemljiškoknjižni vpis je lahko dovolilo v primerih:

- kadar ni bilo v zemljiški knjigi glede zemljišča ali pravice nobene ovire za zahtevani vpis;
- kadar ni bilo dvomov o tem, ali so bili udeleženci, ki jih je zadeval vpis, sposobni razpolagati s predmetom, na katerega se je nanašal vpis, ter o tem, ali so bili prosilci upravičeni vložiti prošnjo;
- kadar je bil zahtevek utemeljen v vsebini predloženih listin;
- kadar so imele listine obliko predpisano za dovolitev vknjižbe, predznanbe ali zaznambe;
- ob zemljiškoknjižnih vpisih, ki so jih dovoljevala druga sodišča, ne pa zemljiškoknjižno sodišče, se je omejilo zemljiškoknjižno sodišče na odločbo o tem, ali je vpis dopusten glede na stanje zemljiške knjige; glede drugih pogojev pa je odločalo tisto sodišče, ki je dovolilo vpis.

V večini primerov je odločalo o vpisu zemljiškoknjižno sodišče samo, ne da bi povabilo stranke. Potrebovali niso nobene prejšnje odločbe. Zemljiškoknjižno sodišče je izdalo odlok, s katerim je odobrilo vpis ali pa ga je zavrnilo. V odloku so morali biti označeni zemljiškoknjižni vložki, v katerih naj bi se izvršil vpis, navedene osebe, v korist katerih naj bi se vpis izvršil, ter predmeti, na katerih naj bi se izvršil vpis. Sklicevati se je moral na listine, ki so se opirale na takšno dovolitev, ter pravice, ki jih je bilo potrebno vpisati z vsebino in besedilom in jih je bilo potrebno vpisati v glavno knjigo. Lahko je odobrilo tudi delni vpis, kolikor je bil del vpisa možen in dopusten. Kadar je zavrnilo prošnjo v celoti, so morali biti navedeni vsi vzroki, ki so ovirali vpis.

Tehnična izvedba vpisa

Zapisano je že bilo, da se lahko v zemljiško knjigo izvrši vpis le na osnovi pisnega naloga zemljiškoknjižnega sodišča. Vsak vpis je moral obsegati poleg označbe, kakšne vrste je, še dan, mesec, leto in številko, pod katero je prispela prošnja na zemljiško knjigo, zaradi katere se je opravljal vpis. Vrsten red vpisa se je ravnal po trenutku, ko je vloga prispela k zemljiškoknjižnemu sodišču. Če je prispelo na sodišče več prošenj hkrati, ki so se nanašale na isto zemljiškoknjižno telo, so bile dodane k vsakemu spisu številke z označbo, da so prispеле te prošnje hkrati.

Po navodilih v zemljiški knjigi ni bilo dovoljeno nič radirati oziroma na kakršen koli drug način narediti zadeve nečitljive. V primeru lastninske pravice se je ime prejšnjega lastnika podčrtalo z rdečo. Kadar se je izbrisala zastavna pravica, so podčrtali z rdečo v vpisu glagol "vknjižiti" (ali preznamuje) in v zadnji koloni še znesek. Če se je prenesla terjatev na novega upnika, je bilo treba prav tako podčrtati ime prejšnjega lastnika z rdečo barvo. Ob odpisu ali izbrisu parcele je bila z rdečo podčrtana številka predmetne parcele (v primeru delnih izbrisov pa podčrtana s pikami).

Če je pri vpisu nastala napaka in je bilo to opaženo že med vpisovanjem, je bilo mogoče napako popraviti že med vpisovanjem brez posebnega naloga zemljiškoknjižnega sodišča. Napake, ki so bile odkrite že po izvršenem vpisu, je bilo mogoče popraviti samo po nalogu zemljiškoknjižnega sodišča. Sodišče je moralo zaslišati udeležence, če bi ta napaka utegnila imeti pravno posledico. Zaznamek je preprečeval, da bi poznejši vpisi ovirali popravek te napake. Ko je postal sklep o popravilu napake pravnomočen, je bila ta zaznamba lahko izbrisana. Na listino, ki je bila podlaga za vpis, je bilo dodano potrdilo o izvršenem vpisu. Na potrdilu sta morala biti sodna odločba, s katero je bil vpis odrejen, ter zemljiškoknjižni vložek, v katerem se je vpis izvršil.

Javne imovine (javno dobro), kot so ceste,³⁰ potoki, reke, železnice in rudniki, niso vpisovali v zemljiško knjigo. Za to so obstajale za železnice železniške, za rudnike rudniške knjige, vse drugo javno dobro pa je bilo vpisano v posebne sezname. Čeprav je že zakon iz tridesetega leta predvidel vpis vseh zemljišč s seznamov v zemljiško knjigo, se to verjetno ni zgodilo v tako kratkem času (v letu 1937 verjetno to še ni bilo storjeno).

Zemljiškoknjižni predlog

Kadar so želeli vpisati nepremičnino v zemljiško knjigo, so morali podati zemljiškoknjižni predlog in listino, ki je bila podlaga za vpis. Listina je lahko vsebovala več kot pa zemljiškoknjižni predlog (npr. v listini lastnik poseduje več parcel, za vpis pa je predlagal manj – lahko je bilo predlaganih manj, ne pa več parcel, kot je bilo zapisano v listini).³¹ Predlogi imajo dokazno vrednost le do takrat, dokler se ne spremeni lastništvo parcele. Zato lahko zemljiškoknjižne predloge s starejšim datumom izločimo.

Ob uvedbi nove zemljiške knjige (1871–1886)

³⁰ Državne in banovinske ceste s pripadajočim zemljiščem so morale biti vpisane kot državna oziroma banovinska lastnina (o tem govori četrti člen Zakona o državnih cestah Ur. l. LMO, 1929 št. 246/60 in deseti člen Zakona o samoupravnih cestah, Ur. l. LMO 1929 št. 246/60).

³¹ Danes zakonodaja predpisuje, da se vežejo zemljiškoknjižne listine skupaj s predlogom in odločbo zemljiške knjige.

je bil nastavljen nov reambulančni kataster. Takrat so morali popisati vsa posestva (zato tudi nove posestne pole). Gradivo najdemo ponekod pri upravnih organih, ponekod pa pri sodiščih.

Nadzor nad vpisovanjem izida zapuščinskih razprav v zemljiško knjigo

Za nadzor nad vpisovanjem zapuščinskih razprav v zemljiško knjigo so skrbela posamezna sodišča, in sicer:

1. če so bile med zapuščinsko razpravo ugotovljene osnove za vpis v zemljiško knjigo v obliki, ki je ustrezala pogojem vknjižbe (npr. s prisojilno listino, z odobritvijo listine o delitvi zapuščine po zapuščinskem sodišču, s pogodbo o nakupu ali menjavi, z izbrisno listino, s spisi o dražbi ali podobnem ali če so po stanju spisov obstajali po 41. členu ZZK³² pogoji za vknjižbo izbrisa zemljiškooknjižne pravice, vpisane na zapustnikovo ime za njegovega življenja), se je odredila vknjižba po 84. členu ZZK po službeni dolžnosti, razen če je stranka sama v zakonskem roku prosila za vpis. Rok je trajal šest tednov od dne, ko je postalo prisojilo zapuščine pravnomočno;

2. roke, ki so bili označeni v odstavku, so vodili v beležki za roke na oddelku sodne pisarne zapuščinskega sodnika;

3. po preteku zabeleženega roka je oddelek sodne pisarne, če ni dobil odredbe, naj izbriše rok v beležki za roke, že prej, po službeni dolžnosti poskrbel, da se izda sklep o vpisu v zemljiško knjigo. Tako je predložil oddelku uradno poročilo, da stranka v šestih tednih ni zahtevala vpisov v zemljiško knjigo, ki jih je bilo potrebno izvesti na osnovi zapuščinske razprave.

Zemljiškooknjižne listine, ki jih hrani Zgodovinski arhiv Celje

Zap. št.	Ime sodišča	Leto	Št. knjig
01	Brežice	1851–1963	100
02	Celje	1871–1920	568
03	Kostanjevica	1871–1942	177
04	Kozje	1870–1899, 1900–1940	119, 195
05	Krško	1871–1947	224
06	Laško	1871–1900	88
07	Gornji Grad	1872–1945	113
08	Sevnica	1872–1947	1425
	Slovenske Konjice	1898–1943	109
09	Šmarje pri Jelšah	1872–1899, 1900–1947	153, 122
10	Šoštanj	1871–1939	141
11	Radeče	1852–1896	45
12	Rogatec	1851–1900, 1900–1945	194, 78
13	Vransko	1872–1941	129

³² ZZK – Zakon o zemljiški knjigi.

Deželna deska kot posebnosti po letu 1919

Čeprav je zemljiška knjiga obvladovala že skoraj vse nepremičninske zadeve, je deželna deska še vedno, čeprav močno okrnjena, živela dalje, vse do tridesetega leta 19. stoletja. Razpad avstro-ogrške monarhije je prinesel velike spremembe v poslovanju nove države. Čeprav v samem sistemu poslovanja pravosodnih organov, kot je že bilo večkrat poudarjeno, samo leto 1919 ni prineslo novih sprememb kar takoj, vendar jih je že nakazalo. Kljub pogostemu poudarjanju prejšnje oblasti prenehanja delovanja deželne deske kot arhaične oblike beleženja nepremičninskega lastništva, se je prenesla tudi v novo državo. Na Kranjskem ni bilo radikalnih sprememb, predvsem zaradi enega razloga. Sedež kranjske deželne deske je bila Ljubljana, zato nova državna meja ni prinesla nobenih sprememb v njenem poslovanju. Povsem drugače je bilo na Štajerskem. Sedež deželne deske za Štajersko je ostal zunaj državne meje,³³ to pa je dodatno otežilo funkcioniranje deželne deske na slovenskem ozemlju. Sliko reševanja problema vpisov v deželno desko, pa tudi vpisov v rudniško in železniško knjigo, lahko najlepše razberemo iz dopisov, ki jih je poslalo predsedstvo višjega deželnega sodišča v Ljubljani predsedstvu okrajnih sodišč v Celju in Mariboru, vsem okrajnim sodiščem razen tistih v Prekmurju, predsedstvu deželnega sodišča v Ljubljani in okrajnemu sodišču v Kranju in navajam jih v celoti, brez vsebinskih in pravopisnih popravkov:

Dopis št. 1

"Ker se je nadejati, da bode mogoče v doglednem času prenesti tiste vložke deželne deske Štajerske in Koroške, rudniške knjige v Celovcu in železniških knjig v Gradcu in v Celovcu, ki vsebujejo v Sloveniji ležeče nepremičnine, v naše javne knjige, treba potrebno pripraviti, da bo mogoče preizkušene operate, ki jih dobimo, na njih popolnost. Po nalogu poverjeništvu za pravosodje v Ljubljani z dne 3. marca 1921 št. 724/21 se torej naroča vsem sodiščem v območju okrajnih sodišč v Maribor in Celje (razen sodišč v Prekmurju) in okrajnemu sodišču v Kranju njemu pripalnih delov okraja Železna Kapla, naj pregledajo zemljiške knjige vseh občin svojega okraja ter napravijo prepise kazala nepremičnin po obrazcu VI o vseh parcelah, ki so vpisane v deželno desko ali železniško knjigo ter jih pošljejo do konca aprila t. i. deželnemu sodišču v Ljubljani, pri katerem se bode v prihodnje vodila deželna deska in železniška knjiga za vso Slovenijo.

Predpišejo naj se tudi kazala za parcele, ki so bile temeljnem naredbe z dne 17. decembra

³³ V Gradcu.

1918, Ur. l. št. 206, že prenesena v deželno desko Kranjsko, kar naj se na predpisu poočiti.

Okrajno sodišče v Prevaljah naj napravi tudi prepise kazala parcel, ki so vpisane v rudniško knjigo v Celovcu ter naj je predloži poverjeništvu za pravosodje.

Tista okrajna sodišča, pri katerih ni vpisana nobena parcela, naj to sporoče pozivom na ta razpis deželnemu sodišču v Ljubljani.

Predsedništvu višjega deželnega sodišča
v Ljubljani, dne 5. marca 1921".³⁴

Pozneje je deželno sodišče v Ljubljani poslalo še en dopis v zvezi s prenosom vložkov v matično državo.

Dopis št. 2

"Vsem okrajnim sodiščem v okolišu okrožnih sodišč v Celju in Mariboru razen onih v Prekmurju in okrajnemu sodišču v Kranju!

Predsedništvo višjega deželnega sodišča v Ljubljani je z ukazom z dne 20. maja 1921 Preds. 823/19/21-3 oziroma 823/19/21-5 med drugim sledeče sporočilo oziroma odredilo:

"Glede vseh drugih vložkov deželne deske Štajerske in glede vseh vložkov deželne deske Koroške, v katerih so vpisane v izkazih okrajnih sodišč navedene parcele, pa naj zahteva deželno sodišče ljubljansko izpiske iz deželne deske naravnost od deželnih sodišč v Gradcu in Celovcu. Če imajo glasom izpiskov dotična zemljišča le majhen obseg, če obsegajo le nekoliko parcel, naj jih ne vpiše deželno sodišče takoj v deželno desko Kranjsko, ampak naj pošlje izpisek okrajnemu sodišču, v katerega okraju parcele leže z zaprosilom, naj zasliši lastnika, ali zahteva prenos v deželno desko ali pa soglaša s tem, da se vpiše dotično zemljišče v zemljiško knjigo katastrske občine, v kateri leži. Na ta način bi preprečili obremenitev deželne deske z malimi posestvi, ki spadajo tudi v interesu lastnika samega v zemljiško knjigo okrajnega sodišča:

Člen 4 naredbe poverjeništvu za pravosodje z dne 17. 12. 1918 št. 206 U. l. pa pravi:

"na podstavi izpiska more otvoriti deželno sodišče v Ljubljani nov vložek v deželni deski Kranjski ali pa okrajno sodišče novi zemljiškknjižni vložek, če je lastnik tako predlagal.

Pripomni se, da se je doslej preneslo iz Štajerske deželne deske v Kranjsko 67 vložkov, da pa so nekateri lastniki že zaprosili za prenos iz kranjske deželne deske v zemljiško knjigo pristojnih sodišč, torej dvakratno nepotrebno delo in nepotrebni stroški.

Ker je institucija deželne deske le še formalnega značaja, političnih predpravil ni zvezanih vsled vpisa zemljišč v deželno desko odslej no-

benih več, ter se bode brezdvomno deželna deska prej ali slej opustila in se bodo sčasoma prenesli vsi vložki v zemljiške knjige pristojnih okrajnih sodišč, in v prvi vrsti v očigled dejstva, da je v vsakem oziru le v interesu posestnikov samih, in v olajšanje poznejšega uradovanja samega, posebno od-in pripisih, obremenitvah i. t. d., - se naproša okrajno sodišče, da povabi vse prizadete lastnike, da se izjavijo za prenos njihovih nepremičnin iz štajerske oziroma koroške deželne deske v zemljiške knjige pristojnih okrajnih sodišč.

Podpisano deželno sodišče je stopilo v stik z deželnima sodiščema v Gradcu in Celovcu, da vpošljeta semkaj prejkoslej ex offo zemljiškknjižne izpiske glede vseh še neprešenih vložkov.

Imena prizadetih lastnikov je prav lahko doognati s pomočjo v kazalih vseh katastrskih občin vpisanih parcel, ki se še nahajajo v štajerski oziroma koroški deželni deski, ter katastra (posetnih pol oz. tozadevnih knjig o davkih pri davčnih uradih).

Izjave oziroma predloge lastnikov naj se ne vpošiljajo podpisanemu deželnemu sodišču posamezno temveč skupno. Lahko se napravi na kratko en sam zapisnik n. pr.:

"Podpisani lastniki nepremičnin, vpisanih doslej še v štajerski (koroški) deželni deski, predlagamo, da se ti vložki prenesejo v zemljiške knjige pristojnih katastrskih občin".

Podpisi zaporedoma.

Deželno sodišče v Ljubljani, odd. IV. dne 18. julija 1921."³⁵

Dopis št. 3

"Okrajnemu sodišču v Mariboru

se vpošiljajo zemljiškknjižni izpiski deželne sodišča v Gradcu glede vložkov št. 567, 568, 696... katerih lastniki so se izjavili za prenos zemljišč v zemljiško knjigo pristojnih katastrskih občin.

Od ostalih še ne prenesenih nepremičnin se je izjavil edino župni urad v Selnici, da se posestvo vl. št. 968 prenese v tukajšnjo deželno desko. Ta izpisek se torej tukaj pridrži.

Glede ostalih vložkov in sicer št. 500, 504, 537... se izpiski istotako vpošiljajo. Iz istih je razvidno, da so nepremičnine večinoma le deli veleposestev ter bi bilo za stranke sila nepraktično, prenašati iste v deželno desko, in to le začasno, ker se predvideno ista v doglednem času opusti – saj ni odslej v tem združenih nobenih političnih predpravil več. Stranke oziroma zastopniki v inozemstvu stanujočih lastnikov, se naj torej osebno povabijo. Položaj se jim naj na podlagi vpogleda v izpiske razjasni. Izpiski glede nepremičnin, od katerih lastniki se striktno iz-

³⁴ PAM, Okrožno sodišče Maribor, AŠ 940, Preds. 19/21.

³⁵ Isto tam.

rečejo za vpis v deželno desko, se naj vrnejo in sicer priporočeno, ako mogoče do 30. aprila. Ob enem se vpošlje v svrhu enotnega uradovanja vzorec sklepa za prenos.

Opozarjam na pripombo o obvestitvah koncem uzorca.

Predsedništvo deželnega sodišča v Ljubljani,
Dne 23. februarja 1922.³⁶

Dopis, št. 4

Primer prepisa iz štajerske deželne deske v zemljiško knjigo okrajnega sodišča Maribor:

"Okrajno sodišče v Mariboru

Tvrdba Ludvik Franz in sinovi, eksportni mlin in tovarna testenin v Mariboru

Izjava k pozivu z dne 30. marca 1922 preds. 229

19/21-22

K pozivu z dne 30. marca 1922 preds. 229 se izjavljamo glede našega zemljišča vl. št.

19/21-22

1026 (Grajska vrata), ki je bilo do sedaj vpisano v štajerski deželni deski v Gradcu, da predlagamo, naj se izvrši prenos tega zemljišča iz štajerske deželne deske v zemljiško knjigo pristojne kat. obč. Maribor.

Maribor, dne 8. april 1922.³⁷

Zemljiška knjiga po drugi svetovni vojni

Obdobje po drugi svetovni vojni ni prineslo posebne novosti v poslovanju zemljiške knjige. Vrsto let so uporabljali načela in postopke predvojne zemljiške knjige. S tem zakonom sta prenehali veljati Zakon o pravicah na delih stavb (Ur. l. SRS, št. 19/76), Navodilo o vknjižbi pravic na delih stavb in o vodstvu zemljiške knjige E (Ur. l. SRS, 22/77), Zakon o temeljnih lastninskopravnih razmerjih (Ur. l. SFRJ, 6/88).

Po osamosvojitvi smo v kratkem obdobju dobili kar dva zakona v zvezi s poslovanjem zemljiške knjige, in sicer prvega leta 1995,³⁸ drugega pa slabih deset let kasneje.³⁹ Prvi se po svoji doslednosti in natančnosti ne more primerjati s starimi zakoni, vendar pa daje podlago za nastavevitev elektronske zemljiške knjige. Pri vpisih ni sprememb. Še vedno se vpisujejo nepremičnine (sem sodijo zemljišča, stavbe in posamezni deli stavb ter drugi objekti, če tako določa zakon) s parcelno številko ali drugim identifikacijskim znakom, površino in splošno vrsto rabe, kot so evidence v katastru, za katerega to določa zakon.

³⁶ Isto tam.

³⁷ Isto tam.

³⁸ Zakon o zemljiški knjigi, Ur. l. RS, št. 33/95.

³⁹ Zakon o zemljiški knjigi, Ur. l. RS, št. 58/03.

Vpisujejo se:

- lastninska pravica
- zastavna pravica
- služnostna pravica
- pravica stvarnega bremena
- zakupna pravica, če doba zakupa ni krajša kot leto.

Po novi zakonodaji sestavljajo zemljiško knjigo:

- glavna knjiga (vanjo se vpisujejo nepremičnine, pravice glede nepremičnin, imetniki teh pravic in pravna dejstva) in
- zbirka listin, ki so podlaga za vpis v glavno knjigo.

Podlaga zemljiški knjigi je še vedno zemljiškooknjižni vložek; ta združuje samo nepremičnine v isti katastrski občini. Za zemljišče in stavbo v etažni lastnini se oblikuje poseben vložek. Spremeni se lahko samo z odpisom ali pripisom nepremičnin.

V sestavi vložka ni sprememb. Še vedno je sestavljen iz evidenčnih listov A, B, in C.⁴⁰ Postopek za vpis se lahko začne na predlog ali po uradni dolžnosti. Po uradni dolžnosti začne sodišče postopek:

- na podlagi pravnomočne odločbe, s katero sodišče, državni ali kakdrug organ odloča o pravicah do nepremičnine oziroma ugotavlja dejstva, ki se vpisujejo v zemljiško knjigo;
- za vpis geodetskih in drugih podatkov glede nepremičnin, prevzetih iz drugih evidenc;
- drugih primerih, določenih z zakonom.

Vpis v zemljiško knjigo lahko predlaga fizična ali pravna oseba, ki ima pravni interes.

Navodila za uporabo zemljiške knjige so bila zapisane v Pravilniku o vodenju zemljiške knjige.⁴¹

Ob upoštevanju Zakona o zemljiški knjigi je predpisoval Pravilnik obliko in način vpisovanja v evidenčne liste, pomožne evidence glavne knjige in način vodenja le-teh, obrazce za vpis, vrednost zemljišč, ki se odpisujejo od posameznega vložka brez predložitve listin in način izvršitve prenosov vpisov javnega dobrega iz seznamov, prekmernih parcel in nepremičnin, vpisanih kot solastnina v različnih vložkih. Poleg glavne knjige je predpisoval tudi pomožne evi-

⁴⁰ V evidenčni list A se vpisujejo nepremičnine, spremembe podatkov o nepremičninah, odpisi in pripisi nepremičnin; v evidenčni list B se vpisujejo lastninske pravice do nepremičnin, vpisanih na evidenčnem listu A, dejstva, ki se nanašajo na določenega imetnika v tem listu vpisane pravice in vplivajo na njegovo razpolaganje z nepremičninami, ki poočitijo dejstva, ki se nanašajo na vsakokratnega imetnika vpisane pravice in vplivajo na razpolaganje z nepremičninami; v evidenčni list C se vpišejo pravice, ki se nanašajo na nepremičnine, vpisane v evidenčnem listu A, ter dejstva, ki vplivajo na pravni promet z nepremičninami in se nanašajo na vsakokratne imetnike pravic vpisanih pod B.

⁴¹ Pravilnik o vodenju zemljiške knjige, Ur. l. RS, št. 77/95.

dence (seznam imetnikov lastninske in drugih pravic in seznam nepremičnin) ter vodenja vpisnika Dn.⁴² Objavljeni so bili tudi obrazci, ob pomoči katerih je zemljiškooknjižno sodišče poslovalo.

Z uvedbo novega Zakona o zemljiško knjigi⁴³ sta postala Pravilnik o vodenju zemljiške knjige⁴⁴ in Zakon o posebnih pogojih za vpis lastninske pravice na posameznih delih stavbe⁴⁵ neveljavna.

Elektronsko poslovanje zemljiške knjige

Leta 2003 je bil sprejet nov Zakon o zemljiški knjigi. Ta že podrobno razčlenjuje elektronsko poslovanje zemljiške knjige. Osnovna struktura zakona je ostala enaka, vendar je vsebina dejtajno razčlenjena.

Naložitev elektronske zemljiške knjige pomeni računalniški prenos določenih podatkov iz centralne baze zemljiškega katastra, uskladitev le-teh in združitve s podatki iz ročno vodene zemljiške knjige.

Preslikani zemljiškookatastrski podatki so v elektronski zemljiški knjigi označeni tako, da imajo vsi vložki v elektronski zemljiški knjigi začetno ploombo 0/1849 in oznako "NI USKLAJEN". Na elektronskem izpisku se ob podatku o Dn-številki izpiše datum uskladitve zemljiškooknjižnega vložka. Za preslikane zemljiškookatastrske podatke ne velja načelo zaupanja v zemljiško knjigo. Gre zgolj za informativno stanje, ki omogoča hitrejši postopek usklajevanja. Za pridobitev podatkov o pravilnem zemljiškooknjižnem stanju je tako še vedno potreben vpogled v ročno zemljiško knjigo.

Vendar je treba opozoriti, da so lahko tudi podatki iz katastra netočni. Predpisan je postopek uskladitve podatkov, ki pa je zelo zamuden in zapleten. Referent mora uskladiti podatke zemljiške knjige, za katere je izvorna evidenca zemljiški kataster s podatki iz zemljiškega katastra. Iz ročne zemljiške knjige pa mora prevzeti tiste neusklajene podatke, za katere je izvorna evidenca zemljiška knjiga. Vpisati je treba vse manjkajoče podatki lista B, vse vpise v evidenčnega lista C in vse nerešene plombe.⁴⁶

Dostopnost do podatkov

Trenutno imajo pravico do dostopa in uporabe zemljiškooknjižnih podatkov samo delavci sodišč. Vendar obstaja širše zanimanje za dostopnost teh podatkov. Problem predstavlja poizvedovanje po imetnikih pravic, saj je potrebno spoštovati pri poizvedbah Zakon o varstvu osebnih podatkov.⁴⁷ Upravljalca zbirke osebnih podatkov mora zagotoviti, da je ob vsakem posredovanju mogoče ugotoviti, komu in na kakšni podlagi so bili posredovani posamezni podatki, in sicer za tisto obdobje, ki pride v poštev za zakonito varstvo pravice posameznika zaradi nedopustnega posredovanja osebnih podatkov.

Zakon o zemljiški knjigi⁴⁸ določa, katere osebe bodo lahko imele neposreden dostop do zemljiške knjige. Tako zakon omogoča tak dostop notarjem, vendar mora zagotoviti vse tehnične in druge potrebne pogoje. Poleg notarjev bodo do takega dovoljenja lahko prišli tudi posamezni odvetniki, če bodo vložili prošnjo in seveda tako kot notarji izpolnjevali določene pogoje. Možnost za dostop obstaja tudi za tretje osebe, vendar bo o njih presodil minister za pravosodje. Minister za pravosodje tudi predpisal način dostopa, tehnične pogoje priključitve ter tarifo za nadomestilo za takšno uporabo centralne informatizirane baze zemljiške knjige.

Možnost vpogleda v centralno informatizirano bazo podatkov je torej ena izmed najpomembnejših novosti, ki jih prinaša elektronska zemljiška knjiga. Uporabniki lahko sedaj poizvedujejo po vseh zemljiških knjigah v Republiki Sloveniji. Na vsakem zemljiškooknjižnem sodišču si lahko torej ogledamo podatke vsake katastrske občine.

Tako so na vseh sodiščih namestili ustrezno strojno opremo, ki omogoča vpogled prek internetnega vpogledovalnika, s pomočjo katerega je možno poizvedovanje po teh kriterijih:

- sodišče
- katastrska občina
- zemljiškooknjižni vložek
- identifikator nepremičnine.

Tako bomo na podlagi poizvedbe vedno dobili podatke o trenutno veljavnem stanju zemljiške knjige. Pri tem pa je potrebno opozoriti, da je glede na naravo poslovanja zemljiške knjige treba upoštevati čas, ki poteče od vložitve zemljiškooknjižnega predloga do dejanskega vpisa letga v ustrezen vpisnik. Lahko se zgodi, da je pri sodišču že vložena zemljiškooknjižni predlog, ker pa še ni vpisan v vpisnik, v glavni knjigi tudi še ni zabeležena ploomba. V tem primeru lahko stranka, ki želi dokazati določeno zemljiško

⁴² Njegovo vodenje je podrobneje predpisano v Sodnem redu (Ur. l. RS, št. 17/95).

⁴³ Zakon o zemljiški knjigi, Ur. l. RS 2003, št. 58/2857.

⁴⁴ Pravilnik o vodenju zemljiške knjige, Ur. l. RS, št. 77/95.

⁴⁵ Zakon o posebnih pogojih za vpis lastninske pravice na posebnih delih stavbe, Ur. l. RS, št. 89/99 in 42/2001

⁴⁶ Plomba je vpis posebne vrste, s katerim zemljiškooknjižno sodišče označi, da je bil vložena predlog za dovolitev določenega vpisa (oziroma da je prejelo listino, ki je podlaga za izvršitev vpisa po uradni dolžnosti), o katerem še ni odločilo.

⁴⁷ Zakon o varstvu osebnih podatkov, Ur. l. RS, št. 59/1999, 57/2001 in 59/2001.

⁴⁸ ZZK, Ur. l. RS, št. 33/95

knjižno stanje, le-to stori z veljavnim zemljiško-knjižnim izpiskom.

Pri elektronski zemljiški knjigi lahko nastane še druga težava, ki je pri ročno vodeni zemljiški knjigi ni moglo biti. Pri centralno informatizirani bazi podatkov moramo upoštevati tudi možnost, da lahko v trenutku, ko referent opravlja vpis v nek vložek, nekdo drug prav tako pregleduje isti vložek. Zato so v programsko aplikacijo vgradili posebno funkcijo, ki omogoča, da ima vložek ves čas vpisa poseben status "SE AZURIRA".

Primer elektronskega poslovanja zemljiške knjige v Avstriji

Poglejmo, kako imajo urejeno elektronsko poslovanje zemljiške knjige naši sosedi, Avstrijci.⁴⁹ Ti so prenesli svojo zemljiško knjigo v elektronsko obliko že leta 1980.⁵⁰ Avstrija ima dosledno izpeljano načelo javnosti, to pomeni, da lahko vsak zahteva vpogled v zemljiško knjigo in izpisek iz nje, ne da bi moral izkazati pravni interes.

Elektronsko vodijo samo glavno knjigo; ta se po prenosu vložkov v elektronsko zemljiško knjigo ne vodijo več ročno. Poleg glavne knjige vodijo elektronsko še pomožne evidence. Vpogled v te evidence so dovoljene samo lastnikom in drugim osebam, vendar morajo izkazati pravni interes. Obseg vpogleda v pomožno evidenco tako določa zemljiškooknjižno sodišče. Zbirke listin še vedno vodijo ročno.

Zemljiškooknjižni izpisek lahko izda vsako sodišče v Avstriji. Dostop do zemljiške knjige je omogočen zemljiškooknjižnemu sodišču, notarju, od leta 1999 pa tudi prek interneta. Dostop prek interneta je mogoč samo prek določenih internetnih spletnih mest, ki jih je določilo zvezno ministrstvo za gospodarstvo; prek njih se dostopa s plačilom določene pristojbine.

Zaključek

Oblikovalci projekta zemljiška knjiga poudarjajo, da pomeni elektronsko vodena zemljiška knjiga občutno racionalizacijo poslovanja. Referent porabi pri tako vodeni zemljiški knjigi precej manj časa za pripravo zemljiškooknjižnega izpisa. Druga prednost pa je v možnosti, ki jo ima posamezna stranka, da lahko naroči izpisek pri vsakem zemljiškooknjižnem sodišču, ne samo pri tistem, ki je vpis opravilo.

Racionalizacijo predstavlja tudi povezovanje med posameznimi evidencami. Za elektronski zemljiški kataster in elektronsko zemljiško knjigo to pomeni, da bo določen vpis opravljen samo enkrat, dostopen pa bo obema evidencama.

Snovalci elektronske zemljiške knjige vidijo izzive tudi v prihodnosti in sicer v internetni povezavi, tako da bi bili ti podatki dostopni. Enako velja za vlaganje predlogov za vpis v zemljiško knjigo. Pri tem bi moral biti upoštevan Zakon o elektronskem poslovanju in elektronskem podpisu,⁵¹ ki v svojem prvem členu določa, da Zakon ureja elektronsko poslovanje, ki zajema tehnologije in uporabo elektronskega podpisa v pravnem prometu, to vključuje tudi elektronsko poslovanje v sodnih, upravnih in drugih podobnih postopkih, če zakon ne določa drugače.

In naloga arhivov? Pri tem se osredotočimo na dva problema:

- prevzem gradiva, ki ga sodišča zaradi elektronske oblike vodenja zemljiške knjige ne potrebujejo več,
- dostop arhivov do elektronsko vodene zemljiške knjige.

Ob prehodu na elektronsko poslovanje bi po logiki odpadla uporaba vseh dosedanjih ročno vodenih evidenc, glavne knjige in pomožnih evidenc. Po usklajevanju s katastrom je že odpadla uporaba katastrskih map. Listine ostajajo še vedno v uporabi, saj se še vedno odlagajo v papirni obliki. Vendar predstavlja problem 194. člen novega zakona o zemljiški knjigi. V njem je predvideno, da lahko minister predpiše, da se zbirka listin oziroma deli zbirke listin vodijo kot centralna informatizirana baza. V tem primeru bo moralo zemljiškooknjižno sodišče hraniti listine, ki bodo vložene v zbirko listin deset let po pravnomočnosti vpisa, ki je bil dovoljen na podlagi teh listin. Po izteku tega roka bodo morale tiste listine, ki bodo dobile lastnosti arhivskega gradiva, v pristojni arhiv, preostale listine pa bo potrebno uničiti. Pristojni arhivi so do sedaj prevzemali vse zemljiškooknjižne listine, vezane v knjige, v celoti. Ob upoštevanju predpisane zakonodaje bodo morali arhivi pripraviti posebna navodila za odbiranje zemljiškooknjižnih listin.

Zgodovinski arhiv v Celju je prevzel vse katastrske mape (od leta 1825 do danes), ki so jih imela v svojih zbirkah zemljiškooknjižna sodišča. Prav tako je prevzel zbirko listin do leta 1945. Pri tem naj opozorim, da se je s prevzemom zemljiškooknjižnih listin močno povečal obseg dela, saj predstavlja njihova uporaba poglavitni vir uporabnikom za dokazovanje raznovrstnih lastninskih odnosov. Uporaba notarskega gradiva v upravne namene (seveda govorimo za obdobje pred drugo svetovno vojno) se je skoraj v celoti zmanjšala.

Ostaja še problem glavnih knjig. Sodišča predvidevajo, da bi obdržali glavne knjige še deset let po zadnjem vnosu v elektronsko zemljiško knjigo. Vendar tu naletimo na problem. Že pravilnik o vodenju zemljiških knjig določa, da

⁴⁹ Elektronsko poslovanje zemljiške knjige, Zemljiškooknjižno pravo, izbrana poglavja, 2. zvezek, Maribor 2002, str. 173–192.

⁵⁰ Grundbuchumstellungsgesetz, BGBL, 1980/550-GUG.

⁵¹ Zakon o elektronskem poslovanju in elektronskem podpisu, Ur.l. RS, št. 57/2000.

lahko zemljiškoknjižno sodišče izda splošni izpisek, delni izpisek ter na posebno zahtevo historični izpis. Prav tako predvideva Uredba,⁵² da je mogoče izdati izpisek iz glavne knjige za vse nepremičnine, vpisane v enem zemljiškoknjižnem vložku (splošni izpisek), ali za posamezne evidenčne liste, posamezne hipoteke ali druga bremena (delni izpisek). Vsak delni izpisek mora biti izrecno označen kot delni izpisek.

Kot je omenjeno, morajo sodišča izdajati v elektronski obliki tudi historične izpiske. Za računalniški historični izpisek veljajo izbrisani vpisi, ki so bili opravljeni po datumu uskladitve vložka. Ker so tako v elektronski zemljiški knjigi vodeni le ažurni vpisi, ne pa tudi predhodni, lahko dobimo historični izpisek samo iz ročno vodene zemljiške knjige.

Ob tem podatku je potrebno premisliti, ali je primerno, da deset let po uskladitvi sploh razmišljamo o prevzemu ročno vodenih zemljiških knjig. Ob morebitnem prevzemu bo moral prevzeti arhiv tudi izdelavo historičnih izpisov, to pa znova pomeni povečan obseg dela. Zato dajem v razmislek predlog, da bi se arhivi distancirali od vsakega prevzemanja ročno vodenih zemljiških knjig. Potreben bo daljši časovni odmik kot je predpisanih trideset let v arhivski zakonodaji, da bodo arhivi sploh pripravljani na sprejem tako zahtevnega gradiva. Sedanje stanje slovenske arhivistike je takšno, da nimamo ne kadrovske ne finančne presežke, da bi lahko prevzeli na svoja pleča tako veliko breme.

Viri

Zakon o vpeljavi splošnega knjižnega zakona, RGB, 1871, XXXVII/95, str. 241–264.

Ukaz ministrstva za pravosodje, s katerim se objavljajo navodila o naložbi (nastavitvi), popravljanju in vodenju zemljiških knjig v vjvodini Štajerski, LGBSt, 1874, X/33, str. 92–134.

Zakon o zemljiških knjigah, Sl. I. KBUDB, 1931, 1/1, str. 1–15.

Zakon o notranji ureditvi, osnavljanju in popravljanju zemljiških knjig, Sl. I. KBUDB, 1931, 2/3, str. 17–27.

Zakon o zemljiškoknjižnih delitvah, odpisih in pripisih z dne 31. 12. 1930, 1931, št. 31/159, str. 705–709.

Pravilnik za vzdrževanje katastra, VII. del, II. oddelek, z dne 15. januarja 1930, Službene novine kraljevine Jugoslavije (v slovenskem uradnem listu pravilnik ni objavljen. Za prevod je poskrbelo in založilo Združenje geometrov in geodetov kraljevine Jugoslavije, sekcija Dravske banovine v Ljubljani).

Obči državljanski zakonik za vse nemške dežele, Dunaj 1853.

Zakon o izvršbi in zavarovanju (izvršilni postopnik) z dne 9. 7. 1930, Službeni list dravske banovine, 1931, 28/621

Okrožno sodišče Maribor, AŠ 940, Preds. 19/21.

Zakon o elektronskem poslovanju in elektronskem podpisu, Ur. I. RS, št. 57/2000.

Zakon o varstvu osebnih podatkov, Ur. I. RS, št. 59/1999, 57/2001 in 59/2001 ZZK, Ur. I. RS, št. 33/95.

Grundbuchumstellungsgesetz, BGBL, 1980/550-GUG.

Uredba o naložitvi in vodenju zemljiške knjige z uporabo računalniške tehnologije ter o uskladitvi podatkov v zemljiški knjigi s podatki zemljiškega katastra, Ur. I. RS, št. 42/2001.

Zakon o temeljnih lastninskopravnih razmerjih, Ur. I. SFRJ, št. 6/88.

Literatura

Anton Spende, *Zemljiška knjiga*, Ljubljana 1937.

Zemljiške knjige gosposčin ter magistratov mest in trgov v pokrajinskem arhivu v Mariboru, Inventarji 3, Pokrajinski arhiv Maribor, Maribor 1989, str. 3–7.

Pravo, zgodovina, arhivi – prispevki za zgodovino pravosodja, Ljubljana 2000.

Pravni leksikon, Beograd 1964, str. 1094–1095.

Priročnik za strokovno obdelavo arhivskega gradiva pravosodnih organov, Izbor zakonov in predpisov, I. del, Ljubljana 1997.

Priročniki in karte o organizacijski strukturi v deželah Koroški, Kranjski, Primorju in Štajerski do leta 1918, Zgodovinsko-bibliografski leksikon, Graz, Klagenfurt, Ljubljana, Gorizia, Trieste 1988.

Matevž Košir, *Deželna deska za Kranjsko*, Arhivi 16 (1993), str. 95–98.

Elektronsko poslovanje zemljiške knjige, Zemljiškoknjižno pravo izbrana poglavja, 2. zvezek, Maribor 2002, str. 173–192.

Renato Vrenčur, *Uvod v zemljiškoknjižno pravo s praktičnimi primeri in sodno prakso*, Ljubljana 2004.

Enciklopedija Slovenije, Ljubljana 1996.

⁵² Uredba o naložitvi in vodenju zemljiške knjige z uporabo računalniške tehnologije ter o uskladitvi podatkov v zemljiški knjigi s podatki zemljiškega katastra, Ur. I. RS, št. 42/2001.

UDK 342.56(497.4)"1941/1945"
Prejeto: 26. 9. 2005

Sodišča med nemško okupacijo Spodnje Štajerske (1941–1945)

METKA BUKOŠEK

mag., arhivska svetovalka, Zgodovinski arhiv Celje, Teharska cesta 1, SI-3000 Celje,
el. pošta: metka.bukosek@guest.arnes.si

IZVLEČEK

Ob okupaciji slovenskega ozemlja so nemške okupacijske sile med drugim posegle tudi na področje pravosodja. Razpustile in zaprle so stara jugoslovanska sodišča in vpeljale svoj pravosodni sistem. Spremembe so doletele tako Štajersko kot tudi Gorenjsko in Koroško. Ob zasedbi Ljubljanske pokrajine po kapitulaciji Italije se niso spuščali v spremembe pravosodnega sistema na tem področju. Pričujoči dokument govori o uvedbi nemškega okupacijskega sistema na t. i. spodnjem Štajerskem.

KLJUČNE BESEDE: Spodnja Štajerska, sodna organizacija, sodišče, pravosodje, okupacijski sistemi

ABSTRACT

THE COURTS DURING THE GERMAN OCCUPATION OF LOWER STYRIA (1941–1945)

During the occupation of the Slovene territory, the German occupation forces intervened among other spheres, in the sphere of jurisdiction too. They dissolved and closed the old Yugoslav courts and introduced their own jurisdictional system. The changes involved Styria, as well as the Upper Carniola and Carinthia. During the occupation of the province of Ljubljana after the surrender of Italy, they did not engage in any changes of the jurisdictional system in that region. The present document brings evidence concerning the introduction of the German occupation system in the so-called Lower Styria.

KEY WORDS: Lower Styria, judicial organization, court, jurisdiction, occupation systems

Dokument, ki ga objavljam v tem poglavju, prikazuje sliko civilnopravne ureditve okupacijskih sodišč. V opombah se opiram na razpravo dr. Toneta Ferenc z naslovom Sodstvo pod okupacijo 1941–1945,¹ kjer je poudarek predvsem na kazenskem in ne toliko na civilnem pravu, kot ga opisuje predstavljen dokument. Dokument in

razprava se dopolnjujeta, kar opozarjam v opombah.

Čeprav po oznaki sodi med dokumente sodnega gradiva, se je dokument nahajal med spisi upravnega organa. Nastal je leta 1945 izpod peresa neznanega sodnika bivšega okrajnega sodišča v Celju. Ker zelo objektivno prikazuje organizacijo okupacijskega sodstva na Štajerskem, je objavljen v celoti, z vsemi vsebinskimi in pravopisnimi napakami.

¹ Tone Ferenc, Sodstvo pod okupacijo 1941–1945, Pravo-zgodovina-arhivi, Arhiv Republike Slovenije 2000.

Organizacija in delovanje nemške sodne uprave v dobi okupacije Spodnje Štajerske

Po zasedbi Spodnještajerske je okupator ustanovil vsako sodno poslovanje s tem, da je uradne prostore zasedel ali zapečatil, sodno osebje pa bodisi pozaprl, izselil ali na drug način izločil. Šele z odredbo šefa civilne uprave z dne 3. junij 1941 je bil postavljen pri šefu civilne uprave pooblaščenec za izvedbo posameznih pravo varujočih ukrepov (Beauftragte für die Durchführung einzelner rechtssichern der Massnahmen).² Nato so bili poslani na sedeže prejšnjih sodišč okupatorjevi sodni pisarniški uradniki, ki so odprli prejšnje sodne pisarne in so začeli poslovati kot takozvani "Urad za izvedbo posamičnih pravo varujočih ukrepov" (Dienststelle für die Durchführung einzelner rechtssichernder Massnahmen).³ Njih delokrog je bil poleg ureditve in priprave predpogojev za redno poslovanje v glavnem v dajanju zemljiškoknjižnih pojasnil, v izvršitvi zaznamb izrečenih zaplemb in vknjižb prenosov lastninskih pravic na zaplenjenih nepremičninah.⁴

Z naredbo z dne 23. marec 1942 so bila izdana navodila za začasno ureditev civilnega pravosodja⁵ in je bil postavljen pri šefu civilne uprave pooblaščenec za civilno pravosodstvo (Beauftragter für die Zivilrechtspflege) s sedežem v Mariboru.⁶ Z odredbo tega pooblaščenca

je bilo 1. aprila 1942 na vsem ozemlju Spodnještajerske vzpostavljeno civilno pravosodstvo v pravnih, nespornih, izvršilnih, deloma tudi v zemljiškoknjižnih zadevah. Z istočasno izdanimi službenimi navodili pooblaščenca so bili oživotvorjeni na sedežih vsakega izmed prejšnjih jugoslovanskih okrajnih sodišč takozvani "uradi pooblaščenca za civilno pravosodje (Dienststelle des Beauftragten für die Zivilrechtspflege) v katerih so odločali o vseh spornih zadevah na prvi stopnji za sodniško službo usposobljeni uradniki (sodniki). Za odločanje na prvi stopnji o tožbah na ločitev, razvezo in razveljavljenje zakonov in o predlogih za proglasitev mrtvim in za amortizacijo listin je bil pristojen izključno urad (Dienststelle) v Mariboru. Pri pooblaščenca v Mariboru pa je bil ustanovljen oddelek za pravna sredstva (Rechtsmittelstelle), ki je na drugi stopnji po za sodniško službo usposobljenem uradniku s pritegnitvijo enako usposobljenega posvetovalca. Kot veljavno materialno in procesno pravo je bilo proglašeno tozadevno v Štajerski veljavno pravo to je praktično takrat še v Avstriji veljavno pravo.

Z odredbo gori omenjenega pooblaščenca z dne 15. marca 1943 so bili posli civilnega pravosodja s 1. aprilom 1943 razširjeni še na izvršilni postopek na nepremičnine, na vse zemljiškoknjižne zadeve, na menične in čekovne stvari, ter na konkurzne in poravnalne zadeve. Z nadaljnjo odredbo z dne 26. marca 1943 o nadaljnji izgraditvi sodne organizacije in sodstva na Spodnještajerskem je bilo z 1. aprilom 1943 na Spodnještajerskem ustanovljenih deset sodišč, od teh na področju nekdanjega okrožnega sodišča v Celju sodišča:

- v Celju, s predvideno podružnico (Zweigstelle) v Laškem
- v Šmarju pri Jelšah (s podružnico v Rogatcu)
- v Brežicah (s podružnicami v Krškem, Sevnici in Kozjem)
- v Šoštanju (s podružnico v Gornjem Gradu)
- v Trbovljah (s podružnico v Radečah)
- v Slovenj Gradcu s podružnico v Marenbergu⁷ iz področja prejšnjega okrožnega sodišča v Mariboru
- v Konjicah pa je bila ustanovljena podružnica sodišča v Slovenski Bistrici.⁸

² Veordnungs und Amtsblatt des Chefs der Zivilverwaltung in der Untersteiermark, 24/1941, Anordnung über die Bestellung eines Beauftragten für die Durchführung einzelner rechtssichernder Massnahmen, 3. 6. 1941.

³ Dr. Amlacher je poslal na sedeže bivših jugoslovanskih okrajnih sodišč svoje pooblaščenca za izvajanje pravovarstvenih ukrepov, pristojnih le za odločanje v civilnopravnih zadevah, vendar ne v vseh. V Celju je bil to Johann Heller, Kozjem Eugen Felle, Ormožu Ferdinand Kölbl, na Vranskem August Tschiedl, v Konjicah Heribert Promitzer, Krškem Richard Sauer, Sevnici Anton Chuss, pri Sv. Lenartu v Slovenskih goricah Johann Eder, v Ljutomeru Matthäus Feldhofer, Mariboru Anton Puttner, v Marenbergu Erwin Gruchol, Šmarju pri Jelšah Wilhelm Osimitsch, Gornjem Gradu Alfred Lösel, Gornji Radgoni Josef Grunder, na Ptuju Viktor Schober, v Brežicah Hubert Bogler, Rogatcu Franc Judmaier, Radečah Rudolf Rathei, Šoštanju Johann Krainz, Laškem Franz Strobl, Slovenski Bistrici Leo Türk in v Slovenj Gradcu Johann Hainbach.

⁴ Poleg tega so skrbeli za izvedbo še drugih zemljiškoknjižnih vpisov na temelju naredb šefa civilne uprave, opravljanje overovitev, imenovanje skrbnikov, zavarovanje varovančevega premoženja, nujni pravovarstveni ukrepi po dedovanju.

⁵ Kazenske zadeve je urejal esesovski polkovnik Otto Lurker. Njegov urad je zajemal tajno državno policijo (gestapo), kriminalistično policijo, varnostno službo in preselitveni štab ter kazenski oddelek. Zadnji je bil pristojen le za obravnavo večine nepolitičnih kazenskih zadev, ki so po teži hudodelstva presegala prekrške in prestopke, ki so jih kmalu obravnavali upravni organi. Vodja kazenskega oddelka je bil dr. Karl Swoboda.

⁶ Dr. Uiberreither je pooblastil dr. Amlacherja (odslej poobla-

ščenca za civilno pravosodje), da določi čas, ko začne veljati civilno pravo in se začno ali nadaljujejo postopki, ki so se začeli že v dobi Kraljevine Jugoslavije in so se z okupacijo prekinile.

⁷ Radlje.

⁸ Ostala sodišča so bila še:

- Ljutomer s podružnico v Gornji Radgoni
- Mariboru
- na Ptuju, s podružnicama v Ormožu in pri Sv. Lenartu v Slovenskih Goricah
- Slovenski Bistrici s podružnico v Konjicah

V področje sodišča v Celju so spadale sledeče občine: Sv. Jurij ob južni železnici, Petrovče, Dobrna, Škofja vas, Celje, Vransko, Vojnik, Pirešica, Nova cerkev, Sv. Jurij ob Taboru, Sv. Pavel, Šmartno v Rožni Dolini, Žalec, Slivnica pri Celju, Teharje.

V področje podružnice v Laškem občini Laško in Rimske Toplice.

V področje podružnice v Rogatcu občini Rogatec in Rogaška Slatina.

V področje sodišča v Brežicah so spadale občine: Kapele, Artiče, Dobova, Pišece, Brežice, Velika dolina, Bizeljsko in Sromlje.

V področje podružnice Krško občine: Raka, Senuše, Studenec, Gotenica, Veliki trn, Krško, Leskovec, Sv. Lovrenc, Bučka in Pleterje.

V področje podružnice Sevnica občine Zabu-kovje, Bučka, Planina, Sevnica, Rajhenburg, Raštanj, Tržišče, Boštanj, Blanca

V področje podružnice Kozje občine: Kozje, Polje, Podsreda, in Sv. Peter in Pilštanj.

V področje sodišča v Šoštanju so spadale občine: Braslovče, Polzela, Šmartno ob Paki, Mozirje, Šoštanj in Velenje.

V področje podružnice v Gornjem Gradu občine: Ljubno, Luče, Gornji grad in Rečica.

V področje sodišča v Trbovljah občine: Zagorje, Hrastnik in Trbovlje.

V področje podružnice v Radečah občine: Hotemeš, Jurkloster, Št. Janž, Kum, Radeče in Zidani most.

Pripominja se, da je ostal sedež sodišča v Trbovljah radi pomanjkanja uradnega poslopja do konca okupacije v Laškem.

V področje sodišča v Slovenj Gradcu so spadale občine: Sv. Martin pri Slovenj Gradcu, Pameče, Mislinje, Podgorje in Slovenj Gradec.

V področje podružnice v Konjicah občine: Konjice, Oplotnica, Zreče, Sv. Duh, Prihova in Vitanje.

Vsa navedena sodišča in podružnice so bila podrejena prej navedenemu pooblaščenцу za pravosodje v Mariboru in so odločala kot prvo-stopna sodišča.

Z naredbo šefa civilne uprave z dne 14. aprila 1943 je bilo preneseno s tem dnem na omenjena sodišča sodstvo o kriminalnih kazenskih zadevah, katere je do takrat obravnaval kazenski oddelek pri poveljniku varstvene policije in varnostne službe na Spodnještajerskem. S službenimi navodili z dne 14. aprila 1943 so bili pozvani za sodstvo v kriminalnih kazenskih stvareh sodniki poedinci, kazenska komora (Strafkammer) in oddelek za pravne leke (Rechtsmittelstelle) pri pooblaščenцу za pravosodje v Mariboru. Za zasledovanje kaznivih dejanj je bil pozvan takozvani obtožbeni urad (Anklagebehörde) pri pooblaščenцу za pravosodje. Kazenska komora je imela svoj sedež v Mariboru in je odločala v sestavu treh sodnikov. Sodniki poedinci, predsednik in vsaj en prisednik kazenske komore, ka-

kor tudi referenti pri obtožbenem uradu so morali biti za sodniško službo usposobljeni. Oddelek za pravna sredstva je odločal v zasedbi dveh poklicnih sodnikov kojih eden je imel le posvetovalni glas.⁹

Opisana sodna organizacija se ni obnesla, ker ni nudila prebivalstvu one pravne zaščite, ki jo je bilo vajeno od jugoslovanskih sodišč. Vodilni uradniki: sodniki kakor tudi pisarniški uradniki niso bili večji slovenskega jezika, ter so se morali posluževati tolmačev. Razen tega večina njih ni bila stalno nameščena, marveč le začasno dodeljena, ter se je osebje pogosto menjavalo. Njih glavna funkcija je bila političnega značaja, ter so se udeleževali kot vodilni funkcionarji v organizacijah Štajerske domovinske zveze in v njenih oboroženih formacijah. Prebivalstvo vsled tega ni imelo zaupanja do sodišč. V glavnem so iskali od pomoči v varstvenih in zapuščinskih zadevah, a tudi v zadnjih je ljudstvo želelo, da se zapuščinske razprave odgode do konca vojne.

Zemljiškooknjižne zadeve so bile skrčene na minimum, ker je bil promet z nepremičninami zabranjen. V glavnem je obstojalo delo v zemljiški knjigi v izgotavljanju zemljiškooknjižnih izvlečkov ter vpisih nanašajočih se na zaplembe nepremičnin prebivalstva, ki je bilo izseljeno ali preseljeno, ali ki je sicer sodelovalo v osvobodilnem pokretu. Tudi sodstvo v spornih zadevah je bilo skrčeno na minimum, ker je bilo z ozirom na vojne dogodke prepuščeno sodnikom da po lastnem prevdanku odločajo, katere zadeve je obravnavati kot nujne, katere pa do konca vojne prekiniti.

Iz navedenih razlogov, kakor tudi vsled po letu 1944 za okupatorja neugodno se razvijajočih vojnih dogodkov, ter vsled ojačenja dejavnosti partizanskih odredov je bilo delovanje okupatorskih sodišč postopoma omejeno in deloma sploh ustavljeno. Tako je bila sodna podružnica v Gornjem gradu vsled zasedbe Gornje Savinske doline po partizanih izločena. V avgustu 1944 je pooblaščenec za pravosodje naročil priprave za opustitev sodišča v Šmarju in njegove podružnice v Rogatcu, ter njih spremembo v podružnici sodišča v Celju, kar se je pozneje dejansko tudi zgodilo.

V oktobru 1944 je bil odrejen prenos večine sodnih poslov od sodišč v Šoštanju k sodišču v Celju, kamor je bila prepeljana tudi zemljiška

⁹ Dr. Amlacher je izdal 14. aprila 1943 službena navodila za postopek pri obravnavah kazenskih zadev na sodiščih. Organizacijsko je za obravnavo kazenskih zadev določil tri organe:

- sodnika posameznika, ki je sodil v zadevah z odvzemanjem prostosti do petih let, denarno kaznijo v neomejeni višini in zaplembo
- kazensko zbornico v Mariboru, ki je sodila s tremi sodniki, proti njihovim sodbam pa ni bila možna pritožba
- urad za pravna sredstva pri pooblaščenцу za pravosodje, ki je odločal o pritožbah proti sodbam sodnika-posameznika.

knjiga z zbirko listin in vsi kazenski spisi. V Šoštanju je ostal en pisarniški nameščeneec radi sprejemanja vlog, vse ostale posle pa naj bi vršili sodniki in sodni uradniki celjskega sodišča po potrebi na uradnih dnevih v Šoštanju.

Nadaljni ukrepi okupatorske oblasti glede opustitve posameznih drugih na območju okrožnega sodišča poslujočih sodišč iz tusodno ostavljenih okupatorskih spisov niso razvidni. Vsled tega tozadevno poročilo ni mogoče.

Tudi opisana teritorialna razdelitev sodnih področij ni bila posrečena. Popolna ukinitve posameznih prejšnjih sodišč, odnosno njih spremembe v podružnice je občutno omajala zaupanje prebivalstva do sodišč kakor tudi njihov ugled. Kajti že poslovanje sodišč samih je bilo omočno omejeno, poslovanje podružnic pa še celo. Večinoma so bile zasedene le po enem pisarniškem uradniku, ki došlim strankam v večini

primerov ni mogel dati zaželenih pojasnil in so morale stranke vsled tega iskali pojasnil in od-pomoči na sedežih v mnogih primerih zelo oddaljenih sodišč samih.

Sodišča so sicer uvedla perijodične uradne dneve na sedežih podružnic sodišč, poslovalo pa se je takrat v glavnem le nespornih (Varstvenih in zapuščinskih) zadevah. Sodišče v Šoštanju je imelo mesečno po en uradni dan v Gornjem gradu in Mozirju. Sodišče v Celju pa uradnih dni izven sedeža ni imelo. Pač pa je odpošljalo v zapuščinskih zadevah sodna odposlanstva na domove zapustnikov radi popisa in cenitve imovine. Tako odpošiljanje odposlancev je bilo tudi pri sodišču v Šoštanju običajno. Vendar je bil v letu 1944 tudi ta način poslovanja znatno omejen radi ojačenega delovanja partizanskih edinic."

UDK 342.26(497.4)"1945/1955"
Prejeto: 14. 10. 2005

Kraji in občine kot upravnoteritorialne enote 1945–1955

JANEZ KOPAČ

mag., arhivski svetovalec, Zgodovinski arhiv Ljubljana, Enota za Gorenjsko Kranj, Savska cesta 8,
SI-4000 Kranj, el. pošta: janez.kopac@guest.arnes.si

IZVLEČEK

Konec druge svetovne vojne je na lokalni ravni pomenil tudi konec dotedanjih upravnoteritorialnih enot (občin). Nova oblast je povzela upravnoteritorialno delitev Slovenije, ki se je razvijala med vojno. Na najnižji lokalni ravni so se uveljavili kraji. V njih so kot lokalni organi oblasti delovali krajevni, v nekoliko večjih krajih tudi mestni narodnoosvobodilni, od februarja 1946 ljudski odbori, ki so bili po pristojnostih izenačeni. V obdobju do leta 1952 je poleg glavnega mesta Ljubljana delovalo še pet mest (Celje, Maribor, Kranj, Jesenice in Bled). Spomladi leta 1952 so bili kraji odpravljani, nadomestile so jih večje občine, tri, od leta 1954 pa le še dve mesti in dve vrsti mestnih občin. Ta oblika upravnoteritorialne delitve je bila odpravljena sredi leta 1955, ko so bile ustanovljene velike občine, imenovane tudi komune. Z nekaterimi spremembami so se obdržale do upravnoteritorialne reforme konec leta 1994.

KLJUČNE BESEDE: upravnoteritorialna enota, kraj, občina, mesto, mestna občina, komuna, zakoni o ljudskih odborih

ABSTRACT

VILLAGES/PLACES AND MUNICIPALITIES AS ADMINISTRATIVE TERRITORIAL UNITS 1945–1955

As regarded the local level the end of World War Two meant the end of the administrative territorial units (municipalities) which had existed till that time. The new authorities took over the administrative territorial division of Slovenia that had been set forward and developed during the war. At the lowest local level villages/places were put forward. In those local units the local public authorities were taking an active part, while in larger places there existed town national liberation committees as well, which were transformed into people's committees in February 1946. Both the local public authorities and the town national liberation committees, as well as later the people's committees, were put on the same level as regarded their competences. In the period from 1952 on by the side of the capital Ljubljana, there were five more towns (Celje, Maribor, Kranj, Jesenice and Bled). In the spring of 1952 the villages/places were abolished and substituted by territorially larger municipalities, three of them, from 1954 on only two towns and two kinds of town municipalities. This form of administrative territorial division was abolished in the middle of 1955, when large municipalities, called communes, were established. With some changes, they were maintained up to the administrative territorial reform at the end of the year 1994.

KEY WORDS: administrative territorial unit, place/village, municipality, town, town municipality, commune, laws concerning people's committees

Uvod

Upravnoteritorialne enote so geografska območja, na katerih glede na pristojnosti delujejo organi oblasti.

Konec druge svetovne vojne je pomenil tudi konec dotedanjih upravnoteritorialnih enot na lokali ravni (občine, okraji oziroma srez). Nova oblast se je zato lahko naslonila na organizacijske strukture, ki so nastajale med partizanskim vojskovanjem. Prevladalo je načelo lokalne upravnoteritorialne razdelitve na kraje, okraje, glavno mesto Ljubljana (razdeljeno na mestne četrti oziroma rajone), nekaj časa tudi mesta, izvzeta iz okrajev, okrožja ter oblasti, od aprila 1952 dalje na občine, mestne občine, mestne občine v sestavi okrajev s posebnimi pravicami, mesta, občine v sestavi mest in okraje. Poudariti je potrebno, da je bil izraz upravnoteritorialna enota v jugoslovansko in slovensko zakonodajo uveden šele s prvo jugoslovansko ustavo, sprejeto 31. januarja 1946. Njeno XII. poglavje ima naslov *Organi državne oblasti upravnoteritorialnih enot*. Čeprav v besedilu poglavja izraz upravnoteritorialna enota ni uporabljen, je iz vsebine 107. člena vidno, da so kot upravnoteritorialne enote, v katerih so delovali ljudski odbori kot organi državne oblasti, mišljeni kraji (to so bile vasi in manjša mesta), okraji, mestne četrti, mesta, okrožja in oblasti. Izraz upravnoteritorialna enota se je uveljavil konec maja 1946, ko je bil sprejet prvi Splošni zakon o ljudskih odborih. V 1. členu je zapisano: "Ljudski odbori so organi državne oblasti, ... v upravnoteritorialnih enotah", v 9. členu pa, da so ljudski odbori "... ustanove v območju upravnoteritorialnih enot: krajev (vasi in manjših mest), mest, okrajev, okrožij oziroma oblasti ...". To opredelitev je sredi januarja 1947 povzela tudi prva slovenska ustava. Upravnoteritorialno delitev je bilo mogoče določiti in jo spreminjati samo z republiškimi zakoni.¹

Upravnoteritorialne oblike, nastale med drugo svetovno vojno

Formalne zasnove upravnoteritorialnih oblik, ki so se med drugo svetovno vojno razvile na osvobojenem, pa tudi neosvobojenem ozemlju, segajo v februar 1942, ko so bili sprejeti Fočanski predpisi. Po njihovih določilih so na osvobojenih ozemljih, na katerih so odpravili dotedanje lokalne organe oblasti, kotčasne, po kasnejših predpisih pa kot stalne organe nove

revolucionarne oblasti, ustanavljali narodnoosvobodilne odbore. Njihova teritorialna območja so bili vasi, občine in okraji.

Na območju Slovenije so naloge narodnoosvobodilnih odborov tudi na neosvobojenih območjih vse do volitev opravljali odbori Osvobodilne fronte. Njihova geografska območja, ki se niso pokrivala z upravnoteritorialnimi območji okupacijskih oblasti in so se zlasti na najnižji ravni ves čas vojne spreminjala, so bila vasi, zaselki, rajoni oziroma okraji, okrožja in pokrajine.²

Natančnejša opredelitev območij lokalnih organov oblasti je bila potrebna zaradi volitev, ki so bile razpisane z odlokoma Slovenskega narodnoosvobodilnega sveta (SNOS) 19. februarja in njegovega predsedstva 1. marca 1944. V 3. členu odloka predsedstva SNOS je določeno, da "... terenska področja krajevnih narodnoosvobodilnih odborov, ki so hkrati volilna področja za volitve krajevnih narodnoosvobodilnih odborov ... predstavljajo osnovna ljudska naselja (vasi, trgi, mesta itd. ...)".³

21. maja 1944 je začel veljati odlok predsedstva SNOS, ki je območja lokalnih organov oblasti, to je kraje, okraje in okrožja, opredelil kot osnovne samoupravne edinice. Kraje so predstavljali naselja, vasi, trgi in mesta. Pomembne so prehodne in zaključne določbe odloka. Določale so, da bo "... končna določitev področij krajev, okrajev in okrožij ... odrejena z zakonom ...", dotlej pa je bila v pristojnosti predsedstva SNOS. Dovoljeno je bilo v kraj združiti dvoje ali več naselij, pri tem pa je bilo potrebno upoštevati tudi "... želje prebivalstva in možnost udeležbe prebivalstva v javnem državnem življenju ...". Možno je bilo, da se je naselje izločilo iz "... večje samoupravne edinice ..." in se pridružilo drugi ali pa ustanovilo samostojno samoupravno enoto, "... če to zahteva bodisi na zboru volivcev, bodisi pismeno večina volilnih upravičencev tega kraja ...". To je bilo mogoče izvesti le z odredbo pristojnega okrajnega narodnoosvobodilnega odbora. Okrožni izvršilni odbori in predsedstvo

¹ Ustava Federativne ljudske republike Jugoslavije, Ur. l. Federativne ljudske republike Jugoslavije, št. 10-54/1946 (v nadaljevanju Ur. l. FLRJ); Splošni zakon o ljudskih odborih, Ur. l. FLRJ, št. 43-288/1946; Ustava ljudske republike Slovenije, Ur. l. Ljudske republike Slovenije, št. 4. A-20/1947 (v nadaljevanju Ur. l. LRS).

² Makso Šnuderl: *Zgodovina ljudske oblasti*, Ljubljana 1950; Tone Ferenc: *Ljudska oblast na Slovenskem 1941–1945*, prva knjiga: *Država v državi*, Ljubljana 1987; Janez Šmidovnik: *Koncepcija jugoslovanske občine*, Ljubljana 1970.

³ Odlok o razpisu volitev v narodne osvobodilne odbore, Ur. l. Slovenskega narodnoosvobodilnega sveta in Narodne vlade Slovenije, št. 15-131/1945 (v nadaljevanju Ur. l. SNOS in NVS); (Objavljeno tudi v: Makso Šnuderl: *Dokumenti o razvoju ljudske oblasti v Sloveniji*, Ljubljana 1949, Dokumenti, dok. št. 111, str. 139–141, v nadaljevanju Makso Šnuderl: *Dokumenti, dok. št.*); Odlok o razpisu volitev v krajevne narodne osvobodilne odbore in okrajne narodnoosvobodilne skupščine, Ur. l. SNOS in NVS, št. 15-132/1945; Makso Šnuderl: *Dokumenti, dok. št. 124*, str. 150–153; za osvobojeno ozemlje so bile volitve razpisane v obdobju od 25. marca do 30. aprila 1944, na preostalem "slovenskem ozemlju" pa vzporedno z osvobajanjem.

SNOS pa so zaradi interesa skupnosti smeli sami "... odrediti odnosno spremeniti združitev ali izločitev ...". Pripojitve in izločitve krajev v okrajih so bile možne le z odredbami pristojnih okrožnih narodnoosvobodilnih odborov. Predsedstvo SNOS je zaradi interesa skupnosti lahko taka dejanja odredilo tudi samo. O izločitvah in pripojitvah krajev med okrožji je odločalo samo predsedstvo SNOS.⁴

Kraji 1945–1952

Ob koncu vojne je na območju Slovenije delovalo okoli 3.500 krajev, ki so bili kot "osnovne samoupravne edinice" zasnova najnižjih oblik upravnoteritorialnih enot.⁵ Prav toliko je bilo tudi krajevnih organov oblasti. Zaradi majhnosti so bili neučinkoviti, zato je zakon, ki je 6. septembra 1945 uzakonil prvo upravnoteritorialno razdelitev tedaj še Federalne Slovenije, zmanjšal število. Potrebno je opozoriti, da terminologija v zakonu ni dosledna. Ko navaja območja, ki spadajo v okraje, jih pri 26 okrajih imenuje kraji, pri okraju Celje mesto kot naselja, pri okraju Maribor mesto pa kot katastrske občine. Očitno je, da območji okrajev Celje mesto in Maribor mesto nista bili razdeljeni na manjša upravnoteritorialna območja. Po novem je bilo na območju tedanje Slovenije 1.577 krajev in njihovih organov oblasti; predstavljali so jih krajevni narodnoosvobodilni odbori.⁶ Obe ustavi, kakor tudi Splošni zakon o ljudskih odborih, so status kraja določili vasem in manjšim mestom; to se je kazalo tudi v izenačenih pristojnostih tedanjih krajevnih in mestnih narodnoosvobodilnih, od februarja 1946 naprej pa ljudskih odborov. Po 20. februarju 1946 so namesto Federalna Slovenija uporabljali poimenovanje Ljudska republika Slovenija.⁷

Nekaj sprememb za zmanjševanje števila krajev, kar je pomenilo geografsko povečevanje in

še nekatere prerazporeditve krajev med okraji na celjskem ter mariborskem območju, je uzakonil zakon, ki je bil sprejet 27. februarja 1946.⁸ Sistematično pa je število krajev zmanjšal prve dni aprila 1946 sprejeti novi zakon o upravni razdelitvi, ki je bil tudi precej preglednejši kot prvi zakon. Po tem zakonu so prvič po drugi svetovni vojni v kraje združevali katastrske občine ali dele teh, v te pa naselja, ki so predstavlja v "... skupno numeracijo povezane naselbinske enote ...". Zakon je začel veljati 3. aprila 1946, ko je bil objavljen v Uradnem listu, vendar je bilo izvajanje že 21. junija za nedoločen čas odloženo.⁹

Določila odloženega aprilskega zakona je v glavnem povzel zakon, ki je 10. septembra 1946, ko je bil sprejet, Ljudsko republiko Slovenijo upravnoteritorialno na novo razdelil. Kraji kot lokalne upravnoteritorialne enote so pregledno razvrščeni v okviru okrajev in okrožij. Geografsko so bili opredeljeni s katastrskimi občinami in naselji. Pri krajih, ki niso imeli sedežev v naseljih, po katerih so se imenovali, so sedeži posebej navedeni (npr. kraj Rateče-Planica v okraju Jesenice je imel sedež v naselju Rateče, kraj Črna v okraju Kamnik pa v naselju Gozd itd.). Število krajev se je zmanjšalo za 458, po novem jih je bilo na območju Ljudske republike Slovenije 1.119. V zaključnih členih zakona je bilo dano še pooblastilo vladi "... Ljudske republike Slovenije ...", da s posebnimi uredbami izvede preimenovanje naselij in krajev na predlog ljudskih odborov in da predpiše novo ureditev katastrskih občin, kolikor je potrebno po tem zakonu ...".¹⁰

Tako kot v Federalni Sloveniji so bili tudi na območju Julijske krajine, na katerem je bila po zavzetju Jugoslovanske armade v začetku maja 1945 uveljavljena začasna jugoslovanska uprava, kraji geografska območja najnižjih lokalnih organov oblasti. Dne 6. maja 1945, ko je Pokrajinski narodnoosvobodilni odbor za Slovensko primorje in Trst sprejel novo upravno razdelitev, jih je bilo kar 727 (377 v Tržaškem in 350 v Goriškem okrožju). Mesto Trst kot samostojno upravnoteritorialno območje ni upoštevano. Ko je bila 12. junija 1945 Julijska krajina razdeljena na zasedbeni Coni A (zavezniška vojaška uprava) in B (vojaška uprava Jugoslovanske armade), se je območje obeh okrožij zelo spremenilo. V obeh okrožjih se je zaradi priključitve njunih delov v Cono B število krajev zmanjšalo. V Cono B priključena območja so bila upravno povezana v

⁴ Odlok predsedstva Slovenskega narodnoosvobodilnega sveta o krajih, okrajih in okrožjih ter njihovih narodnoosvobodilnih odborih, Ur. l. Slovenskega narodnoosvobodilnega sveta, št. 2-10/1944, Makso Šnuderl: Dokumenti, dok. št. 137, str. 167–176.

⁵ Josip Globevnik: Ljudski odbori, organi ljudske samouprave, pregled razvoja in njihova ureditev, Ljubljana 1952, str. 29–30; Zdenko Čepič: Upravno-ozemeljska razdelitev, Slovenska novejša zgodovina 1848–1992, drugi del, Ljubljana 2005, str. 823–830.

⁶ Zakon o upravni razdelitvi federalne Slovenije, Ur. l. SNOS in NVS, št. 33-231/1945; Josip Globevnik v navedeni knjigi navaja, da je bila tedanja Slovenija razdeljena na 1.547 krajev.

⁷ Zakon o nazivu Ljudske republike Slovenije ter organov državne uprave in državnih oblasti v Ljudski republiki Sloveniji, Ur. l. Ljudske republike Slovenije, št. 15-62/1946 (v nadaljevanju Ur. l. LRS); Aleš Gabrič: Razglasitev republike in sprejetje Ustave FLRS, Prva slovenska ustava, Slovenska novejša zgodovina 1848–1992, drugi del, Ljubljana 2005, str. 858–860, 867–868.

⁸ Zakon predsedstva Slovenskega narodnoosvobodilnega sveta o delni spremembi zakona o upravni razdelitvi Ljudske republike Slovenije z dne 6. septembra 1945, Ur. l. LRS, št. 19-79/1946.

⁹ Zakon o upravni razdelitvi Ljudske republike Slovenije, Ur. l. LRS, št. 26-119/1946; Zakon o odložitvi izvedbe zakona o upravni razdelitvi LRS z dne 2. 4. 1946, Ur. l. LRS, št. 44-108/1946.

¹⁰ Zakon o upravni razdelitvi Ljudske republike Slovenije, Ur. l. RS, št. 62-242/1946.

na novo ustanovljeno Vzhodnoprimorsko okrožje. V obeh conah je bilo okoli 460 krajev, od teh 255 v Coni A (95 v Tržaškem in 160 v Goriškem okrožju) in 207 v Coni B. Jeseni 1946 se je zaradi komasacije število krajev v Goriškem okrožju zmanjšalo na 94.¹¹

Sredi septembra 1947 je bila podpisana Pariška mirovna pogodba, ki je odpravila delitev Julijske krajine na zasedbeni coni. Večji del je priključila Jugoslaviji,¹² manjši del Italiji, območje od Trsta do Kopra pa je postalo Svobodno tržaško ozemlje (STO), spet razdeljeno na Cono A (z zavezniško vojaško upravo) in Cono B (z jugoslovansko vojaško upravo).

S priključitvijo območij odpravljenih Cone B in dela Cone A Julijske krajine k Federativni ljudski republiki Jugoslaviji (FLRJ) se je število krajev v LRS povečalo. Zato je bila potrebna nova upravna razdelitev. Ljudska skupščina LRS jo je sprejela 17. februarja 1948. Tako je bilo na njenem območju 1.264 krajev s prav toliko krajevnimi ljudskimi odbori. Zakon je kot naselja, ki spadajo v kraje, upošteval samo tiste zaselke, "... ki imajo svojo lastno numeracijo (sklenjeno štetje hišnih številk ..." in zato "... v zakonu načeloma niso navedena tista naselja, ki imajo sicer svoje posebno geografsko ime, vendar pa nimajo svojega lastnega hišnega štetja, ampak imajo numeracijo od kakšnega drugega bližnjega naselja ...".¹³

Nova upravna razdelitev je v reviji Ljudska

uprava doživela tudi nekaj kritik. V članku z naslovom Združevanje krajevnih ljudskih odborov je zapisano: "Če hočemo doseči, da bodo krajevni ljudski odbori pravilno in dobro poslovali, je nujno potrebno, da se čimprej ... popravi teritorialna razdelitev, tako da bo kar najbolj ustrezala potrebam prebivalstva ...". Čeprav so vse dotedanje upravnoteritorialne spremembe na območju LRS pomenile "... neko izboljšanje, današnja upravna razdelitev Slovenije na kraje še vedno ni zadovoljivo rešena ...". Po mnenju avtorja je bila ena največjih napak pri določitvi krajev, saj so "... zlasti zaradi njihove prevelike razdrobljenosti krajevni ljudski odboru premalo ekspeditivni in preslabo povezani z višjimi državnimi organi ...". Številni ljudski odbori so težko uspevali, ker so bili teritorialno premajhni in gospodarsko prešibki. Čeprav so bila po mnenju avtorja prizadevanja pri pripravi zakona dolga in obsežna, so bile spremembe "... izvršene preveč komorno ...", kajti le redkokje so o tem, kam bodo pripadala posamezna naselja, odločali prebivalci na zborih volivcev in sami krajevni ljudski odbori. "Večinoma so te stvari avtoritativno reševali okrajni ljudski odbori, ki niso dovolj upoštevali krajevnih ljudskih odborov kot samostojnih organizacijskih enot ljudske oblasti, čeprav mora baš v krajevnih ljudskih odborih bolj kot kjerkoli priti do izraza neposredna povezanost ljudskih odborov z volivci." V nadaljevanju so navedeni nekateri primeri nepravilnosti, med njimi tudi dejstvo, da je bilo po zakonu v okraju Murska Sobota kar 114 krajev in njihovih krajevnih ljudskih odborov, "... čeprav je izven dvoma, da je tolikšno število krajevnih ljudskih odborov za okraj, ki ima 62.257 prebivalcev, pretirano ...". Avtor meni, da je to nezdrav pojav, ki ga je potrebno kar se da hitro odpraviti, kajti stroški za poslovanje tako majhnih krajevnih ljudskih odborov so bili preveliki, kakovost opravljenega dela pa preslaba. Med kriteriji za določitev kraja kot upravnoteritorialne enote avtor navaja tudi število prebivalstva kraja. V splošnem naj bi veljalo, naj kraj kot upravnoteritorialna enota šteje več kot 1.000 prebivalcev. Avtor predlaga, da bi bila bodoča upravnoteritorialna delitev LRS "... tako premišljena, da bo ostala v veljavi za daljšo dobo ...".¹⁴

Isti dan kot zakon o novi upravni razdelitvi so v skupščini sprejeli tudi zakon o imenih naselij in označevanju trgov, ulic in hiš. Zakon pomeni "... zarez v proces preimenovanja ulic in krajev ..., ki je naredil konec včasih preveč samovoljnemu in nezakonitemu brisanju starih imen ...". Preimenovanje je bilo povezano s pripravami na prvi povojni popis prebivalstva leta 1948. Pristojnost pri preimenovanjih je imelo Ministrstvo za notranje zadeve, junija 1950 pa je bila prenesena

¹¹ Metka Gombač: Pokrajinski narodnoosvobodilni odbor za Slovensko primorje in Trst 1944–1947, organizacijska shema ljudske oblasti, Ljubljana 2003; Metka Gombač: Gradivo Okrožnega narodnoosvobodilnega odbora Trst in okrajnih narodnoosvobodilnih odborov Tržaškega okrožja 1945–1947, Prispevki za zgodovino delavskega gibanja, XX, Ljubljana 1980, št. 1–2, str. 143–163; Metka Gombač: Poverjeništvu Pokrajinskega narodnoosvobodilnega odbora za Slovensko primorje in Trst 1945–1947, Kronika, časopis za slovensko krajevno zgodovino, 37, Ljubljana 1989, št. 1–2, str. 116–123; Nevenka Troha: Uprava v Slovenskem primorju (pregled), Arhivi, glasilo Arhivskega društva in arhivov Slovenije, Ljubljana 1997, XX, št. 1–2, str. 88–102 (v nadaljevanju Arhivi); Nevenka Troha: Urejanje mejnih vprašanj, Slovenska novejša zgodovina 1848–1992, drugi del, Ljubljana 2005, str. 908–922.

¹² Ukaz o raztegnitvi veljavnosti ustave, zakonov in drugih pravnih predpisov FLRJ na ozemlje, ki je po mirovni konferenci z Italijo priključeno k Federativni ljudski republiki Jugoslaviji, Ur. l. RS, št. 80-549/1947; Ukaz o razširjanju veljavnosti ustave, zakonov in drugih pravnih predpisov Ljudske republike Slovenije na področje, priključeno po mirovni pogodbi z Italijo k ozemlju Federativne ljudske republike Jugoslavije, kolikor pripada to ozemlje Ljudski republiki Sloveniji, Ur. l. LRS, št. 39-211/1947.

¹³ Zakon o upravni razdelitvi Ljudske republike Slovenije, Ur. l. LRS, št. 9-55/1948; Jože Juhart: Nova upravna razdelitev, Ljudska uprava, Ljubljana 1948, I, št. 1–2, str. 46–49. Ker avtor pri okraju Kranj navaja dva, pri okraju Trbovlje pa en kraj manj, kot jih je v zakonu, je bilo po njegovem na območju LR Slovenije 1.261 krajev.

¹⁴ Boris Kocijančič: Združitev krajevnih ljudskih odborov, Ljudska uprava, Ljubljana 1948, I, št. 6, str. 270–275.

"... na vladni komite za zakonodajo in izgradnjo ljudske oblasti ...".¹⁵ Kot naselje je bila opredeljena "... strnjena ali nestrnjena skupina hiš (stanovanjskih, poslovnih in obrtnih poslopij), ki sestavljajo naseljeno zemljepisno enoto (mesto, trg, vas, vasica, industrijsko, rudarsko naselje, zdravilišče, letovišče itd.), ki imajo skupno ime in zaključeno numeracijo (zaključeno označbo hiš z zaporednimi številkami) ...". Manjše skupine hiš brez lastne numeracije in samotne hiše (npr. planinski domovi in kočje, stražarnice, meteorološke postaje in podobno) niso bile razumljene kot naselja, morale pa so pripadati enemu od naselij. Zakon je določal, da spremembo imen naselij in imena novih naselij ter združevanja in razdruževanja naselij odreja vlada Ljudske republike Slovenije. Imena naselij, krajev in okrajev so morala biti ob dohodih vanje napisana "... na napisne deske ...". Za mesta in večje kraje je bilo določeno, da "... mora imeti vsaka ulica in vsak trg svoje ime, ki ga določi ali spremeni krajevni oziroma mestni ljudski odbor ...". Hiše po ulicah in trgih so morale biti označene s hišnimi številkami. Določitev hišnih števil je bila v pristojnosti krajevnih oziroma mestnih ljudskih odborov. Posebej je bilo določeno, da "... naselja ne smejo imeti imen, ki niso v skladu z današnjo družbeno in narodnostno stvarnostjo, ali ki žalijo narodnostni čut slovenskega in drugih narodov Jugoslavije ...". Za imena ulic in trgov je bilo dovoljeno, da za poimenovanje "... lahko uporabijo imena znamenitih oseb, dogodkov in datumov, kakor tudi zemljepisna in zgodovinska imena in podobno ...". Naselja, trge in ulice je bilo treba poimenovati do 1. januarja 1950.¹⁶

Konec maja 1949 je ljudska skupščina FLRJ sprejela drugi splošni zakon o ljudskih odborih, ki je v 1. členu ponovno definiral upravnoteritorialne enote. To so bile: kraji, mesta, mestni rajoni in naselja, okraji in oblasti. Po določilih 11. člena so imele status krajev vasi, delavska naselja, mesteca, trgi in podobna naselja.¹⁷

Zakona o spremembah upravne razdelitve v LRS, ki sta bila sprejeta konec oktobra in prve dni novembra 1949, sta prinesla veliko odcepitev in pripojitev krajev med okraji, naselij med kraji ter ukinitvev in ustanovitvev novih krajev. V

Ljubljanski oblasti so spremembe nastale v okrajih: Celje mesto, Celje okolica, Grosuplje, Jesenice, Kamnik, Kočevje, Kranj, Krško, Ljubljana okolica, Mozirje, Novo mesto, Trebnje in Trbovlje. V Mariborski oblasti so spremembe nastale v okrajih: Dravograd, Lendava, Maribor mesto, Maribor okolica, Murska Sobota, Poljčane, Ptuj in Radgona. V Goriški oblasti pa so bile spremembe v okrajih: Gorica, Ilirska Bistrica, Postojna, Sežana in Tolmin. Določeno je bilo, da je prezidij Ljudske skupščine LRS "... pooblaščen, da na predlog vlade Ljudske republike Slovenije lahko z ukazom spremeni meje med kraji, ustanovi nove kraje ali združuje obstoječe kraje ...".¹⁸

Na podlagi Zakona o imenih naselij in o označbi trgov, ulic in hiš iz leta 1948 in dopolnitev v letih 1949 in 1950 je vlada LRS 13. julija 1951 tudi "... na željo prebivalstva ..." sprejela uredbo, s katero je preimenovala naselje Rihemberk v kraj Branik v kraju Gorica.¹⁹ Ista pravna podlaga je bila uporabljena tudi za preimenovanje naselja Strnišče pri Hajdini v Kidričevo; to se je zgodilo z uredbo izvršnega sveta LRS 12. aprila 1953.²⁰

Družbene spremembe v Jugoslaviji na prehodu štiridesetih v petdeseta leta 20. stoletja so se kazale tudi v postopnem zmanjševanju števila upravnoteritorialnih enot na lokalni ravni, kajti veliko število majhnih upravnoteritorialnih enot je oviralo razvoj. Proces, ki je različno intenzivno potekal vsa leta po končani drugi svetovni vojni, se je začel hitreje izvajati v prvi polovici petdesetih let 20. stoletja. Konec leta 1951 je bilo na območju LRS 1.143 krajev. Od tega je bilo 63% krajev z manj kot 1.000 prebivalci (najmanjši le s 143 prebivalci), 29% krajev s 1.000 do 2.000 prebivalci in le 8% krajev z več kot 2.000 prebivalci. V letu 1951 so bila že navzoča razmišljanja o spremembah upravnoteritorialne razdelitve LRS, ki so predvidevala združevanje krajev v večje upravnoteritorialne enote, ki jih ne

¹⁵ Aleš Gabrič: Preimenovanja krajevnih in uličnih imen v letih 1945–1955, Prispevki za novejšo zgodovino, XXXVI, Ljubljana 1996, št. 1–2, str. 109–120.

¹⁶ Zakon o imenih naselij in o označbi trgov, ulic in hiš, Ur. l. LRS, št. 10-64/1948; Zakon o spremembi zakona o imenih naselij in o označbi trgov, ulic in hiš, Ur. l. RS, št. 8-35/1949; Zakon o spremembah in dopolnitvah zakona o imenih naselij in o označbi trgov, ulic in hiš, Ur. l. LRS, št. 20-108/1950.

¹⁷ Splošni zakon o ljudskih odborih, Ur. l. FLRJ, št. 49-410/1949; Jože Juhart: Glavne značilnosti novega splošnega zakona o ljudskih odborih, Ljudska uprava, Ljubljana 1949, II, št. 7, str. 308–309.

¹⁸ Zakon o spremembi in dopolnitvi zakona o upravni razdelitvi Ljudske republike Slovenije, Ur. l. LRS, št. 33-206/1949; Zakon o spremembah in dopolnitvah zakona o upravni razdelitvi Ljudske republike Slovenije, Ur. l. LRS št. 35-220/1949 (Ta številka Uradnega lista LRS, ki je izšla 8. novembra 1949, ima natisnjeno napačno zaporedno številko, in sicer 38 namesto 35. Iz zaporednih števil objavljeneh predpisov pa je jasno vidno, da gre za tiskarsko napako. To je vidno tudi iz številčenja strani tega uradnega lista. Prava številka Uradnega lista 38 je kot predzadnja za leto 1949 izšla 14. decembra 1949. Glej tudi letno kazalo k Uradnemu listu za leto 1949, geslo Ljudska republika Slovenija, upravna razdelitev na strani 6. V Sloveniji so bile oblasti kot najvišje lokalne upravnoteritorialne enote ustanovljene 6. maja 1949, odpravljene pa so bile konec januarja 1951.

¹⁹ Uredba o spremembi imena naselja in Krajevnega ljudskega odbora Rihemberk, Ur. l. LRS, št. 24-127/1951.

²⁰ Uredba o preimenovanju naselja Strnišče, Ur. l. LRS, št. 12-45/1953.

bo mogoče več imenovati kraj, ki pomeni "... praviloma le neko določeno naselje, vas ali celo samo neki odrejen prostor ...". Predlagano je bilo, da bi najmanjšo upravnoteritorialno enoto imenovali občina; ta naj bi pomenila "... oznako za osnovno krajevno skupnost ...". Mišljeno je bilo, da bi ustanovili okrog 500 občin s povprečno 2.300 prebivalci.²¹ Na problematiko nekoliko večjih mest, ki so po tedaj veljavni zakonodaji upravnoteritorialno imeli status kraja, so opozarjali tudi ob primeru Bleda, ki je sredi leta 1951 dobil nekaj pravic mesta, izločenega iz okraja.²²

Občine 1952–1955

Zahteva po zmanjševanju števila majhnih upravnoteritorialnih enot (krajev) se je pokazala v razpravi, ki je sredi decembra 1951 potekala v Ljudski skupščini LRS. Uzakonjena pa je bila v tretjem Splošnem zakonu o ljudskih odborih, ki ga je Ljudska skupščina FLRJ sprejela 1. aprila 1952.

Ljudska skupščina LRS je na podlagi poročila, ki ga je pripravil Svet vlade LRS za zakonodajo in izgradnjo ljudske oblasti sredi decembra 1951, med drugim razpravljala tudi o pripravah za novo upravnoteritorialno razdelitev republike. Po poročilu sveta "... naj bi bile bodoče najnižje upravnoteritorialne enote večje od dosedanjih in naj bi se imenovalle občine ...", kar je pomenilo, da "... moramo nujno težiti za takimi upravnoteritorialnimi enotami, ki naj bi bile gospodarsko zaokrožene celote in ki naj bi imele tudi finančne vire, da bi imela njihova samouprava tudi potrebno gmotno podlago ...".²³

Tretji splošni zakon o ljudskih odborih je kot upravnoteritorialne enote odpravil kraje. V 1. členu je zapisano, da so ljudski odbori organi državne oblasti in ljudske samouprave v občinah, okrajih in mestih. Zakon zanje ne uporablja izraza upravnoteritorialne enote, pa tudi kakšnega drugega ne. Po določilih 8. člena bodo nekoliko večja mesta, ki so bila do tedaj izenačena s kraji, z novimi republiški zakoni "o teritorialni razdelitvi" postala mestne občine. Zakon je v 18. členu uvedel še mestne občine s posebnimi pravicami, ki jih bodo tudi ustanovili z republiški zakoni.²⁴

Smernice splošnega zakona, ki je začel veljati 19. aprila 1952, je že upošteval zakon o raz-

delitvi Slovenije na mesta, okraje in občine, ki ga je Ljudska skupščina LRS sprejela 12. aprila 1952. Ustanovljenih je bilo 369 občin, med njimi je bilo kar 44 mestnih. Njihovi sedeži so bili v krajih, po katerih so se imenovalle. Razvrščene so bile v okraje. Zakon je ustanovil tudi dve občini (Polje in Sentvid) v okviru glavnega mesta Ljubljana ter opredelil njegovo "ožje mestno območje", ki ga je bilo mogoče s statutom mestnega ljudskega odbora razdeliti na občine. Isto je veljalo tudi območji mest Celje in Maribor. Te občine, ki so jih v primeru Celja imenovali tudi posebne občine v sestavi mest, so spadale k mestom in ne k okrajem. Občine kot poslej najnižja upravnoteritorialna območja so bile znatno večje kot dotedanji kraji. Načela za ustanovitev so določala, da morajo biti gospodarsko toliko močne, da se bodo lahko same upravljale, da bodo gospodarske enote, ki obsegajo območja, ki spadajo geografsko skupaj. Povprečno je v občinah živele okoli 3.200 prebivalcev. V mestih in mestnih občinah je tedaj prebivalo nekaj manj kot pol milijona oziroma 36% prebivalstva.²⁵

Na podlagi Splošnega zakona o ljudskih odborih je Ljudska skupščina LRS 30. junija 1952 sprejela še tri republiške zakone o ljudskih odborih. V 7. členu Zakona o občinskih ljudskih odborih so bile občine opredeljene kot teritorialne in gospodarske celote, ki jih sestavljajo eno ali več naselij. Njihova območja je bilo mogoče spreminjati samo z zakoni, imena in sedeže pa tudi z ukazi Prezidija Ljudske skupščine LRS.²⁶

Aprilski zakon o razdelitvi Slovenije na mesta, okraje in občine je ustanovil 44 mestnih občin. Zakon o ljudskih odborih mest in mestnih občin s konca julija 1952 pa je uzakonil nov pojem: "mestne občine v sestavi okraja, ki imajo posebne pravice". Izmed 44 mestnih občin je določil 13 takih, 26. decembra 1954 pa se jim je pridružilo še Celje, ki je izgubilo status mesta. Vse druge mestne občine so bile izenačene z

²⁵ Zakon o razdelitvi Ljudske republike Slovenije na mesta, okraje in občine, Ur. l. LRS, št. 11-39/1952. V mestu Maribor je bila 30. junija 1952 ustanovljena občina Kamnica (Zakon o spremembah in dopolnitvah zakona o razdelitvi Ljudske republike Slovenije na mesta, okraje in občine, Ur. l. LRS, št. 19-92/1952), k mestu Celje pa so 16. septembra 1953 priključili iz okraja Celje okolica izločene občine Škofja vas, Šmartno v Rožni dolini in Štore. Zakon jih je opredeljeval kot "posebne občine v sestavi mesta". (Zakon o spremembi zakona o razdelitvi Ljudske republike Slovenije na mesta, okraje in občine, Ur. l. LRS, št. 31-101/1953); Josip Globevnik: Krajevni ljudski odbori v komunalni ureditvi, Ljubljana 1956 (Avtor na strani 14 navaja, da je bilo ustanovljenih 374 občin, kar pa se ne sklada s številom občin navedenih v zakonu.); Josip Globevnik: Ljudski odbori, organi ljudske samouprave, Ljubljana 1952, str. 77–82; Anton Melik: Upravnoteritorialna razdelitev v luči geografsko-gospodarskih činiteljev, Ljudska uprava, Ljubljana 1952, V, št. 6, str. 251–256.

²⁶ Zakon o občinskih ljudskih odborih, Ur. l. LRS, št. 19-88/1952.

²¹ Vinko Hafner: Problemi upravnoteritorialne razdelitve Ljudske republike Slovenije, Ljudska uprava, Ljubljana 1951, IV, št. 11, str. 565–575.

²² Organizacija Mestnega ljudskega odbora Bled (avtor ni naveden), Ljudska uprava, Ljubljana 1951, IV, št. 5, str. 256–259; Zakon o posebni pristojnosti ljudskega odbora mesta Bled, Ur. l. LRS, št. 21-107/1951.

²³ Ivan Regent: Občina kot organ ljudske oblasti ali komuna?, Ljudska uprava, Ljubljana 1952, V, št. 1–2, str. 1.

²⁴ Splošni zakon o ljudskih odborih, Ur. l. FLRJ, št. 22-244/1952.

občinami, zato je zanje veljal Zakon o občinskih ljudskih odborih.²⁷

Nekaj upravnoteritorialnih sprememb je bilo tudi konec junija in prve dni julija 1952. Šlo je za priključitve nekaterih katastrskih občin in delov občin k drugim občinam in prenosov sedežev občin. V okraju Gorica pa sta bili ustanovljeni dve novi občini.²⁸

Precej zmede, v katere občine in okraje spadajo posamezna naselja, je odpravila uredba o dopolnitvi imen naselij, ki so imela enaka imena, ki je začela veljati konec januarja 1953. Takim krajem so dodajali še dodatno opredelitev, npr. Selo pri Žirovnici, Selo pri Bledu itd. Isti dan je začela veljati tudi uredba, ki je nekatere zaselke spremenila v naselja.²⁹

V letih po uveljavitvi ustavnega zakona o temeljih družbene in politične ureditve LRS v začetku leta 1953³⁰ se je v Sloveniji pripravljala obsežna upravna reforma. Cilj je bil formirati upravnoteritorialne enote, ki bodo gospodarsko čim bolj samostojne.

S podpisom Londonskega sporazuma 5. oktobra 1954 je bilo odpravljeno Svobodno tržaško ozemlje. Manjši del odpravljene Cone A (približno 11 kvadratnih kilometrov območja na miljskem polotoku, ki je od konca oktobra 1954 začasno spadalo v občino Koper okolica) in del območja odpravljene Cone B (okraj Koper z občinami Dekani, Izola, Izola okolica, Koper, Koper okolica, Merežige, Piran, Portorož, Sečovelje in Šmarje) sta bila priključena k Sloveniji, drugi del (okraj Buje) pa k Hrvaški. Zato sta zvezna in slovenska oblast konec oktobra 1954 razširili veljavnost jugoslovanske in slovenske ustave ter zakonov na ozemlje, ki je bilo priključeno k Sloveniji.³¹

Leta 1954 so zelo intenzivno potekale priprave za novo upravno teritorialno razdelitev LRS, in sicer kot priprava za uvedbo komunalne ureditve bodočih občin.³² Na Gorenjskem so bila npr. opravljena številna posvetovanja, tako da je pripravljalni odbor za oblikovanje komun na seji 13. novembra 1954 že sprejel osnutke bodoče upravnoteritorialne razdelitve obeh tedanjih gorenjskih okrajev (Radovljica in Kranj). Predvidevali so, da bi bilo na Gorenjskem 10 občin/komun.³³

Sredi leta 1955 se je v FLRJ začelo obsežno spreminjanje lokalne občinske samouprave. Komunalni sistem,³⁴ ki je temeljito spremenil lokalno, občinsko samoupravo, je bil uveden sredi leta 1955, "... ko je občina spremenila svojo naravo kot lokalna samoupravna skupnost klasičnega tipa ...". Osnovno teoretsko načelo komunalnega sistema je bilo, da je občina/komuna temelj političnega sistema v državi in je skupnost proizvajalcev in porabnikov na geografsko in ekonomsko sklenjenem območju. "Komuna naj bi bila torej v prvi vrsti nekakšen zaokrožen gospodarski organizem, ki bi bil kot celota uravnotežen in sposoben samostojnega življenja ...". Takšna vloga pa je zahtevala ekonomsko močnejše občine, zato je sledilo združevanje občin in okrajev.³⁵

Komunalni sistem je formalno uvedel zvezni zakon o ureditvi občin in okrajev, ki ga je 16. junija 1955 sprejela Ljudska skupščina FLRJ. V 1. členu je zapisano, da zakon "... določa položaj občin in okrajev in postavlja pravni temelj za ustanovitev novih okrajev in občin ...", dokler ne bo sprejet zvezni zakon o občinski in okrajni samoupravi. Občine so bile opredeljene kot temeljne političnouppravne organizacije³⁶ samoup-

²⁷ Zakon o ljudskih odborih mest in mestnih občin, Ur. l. LRS, št. 19-90/1952; Zakon o spremembah zakona o razdelitvi Ljudske republike Slovenije na mesta, okraje in občine, Ur. l. LRS, št. 13-41/1954; Josip Globevnik: Krajevni odbori v komunalni ureditvi, Ljubljana 1956; avtor na strani 14 navaja, da je bilo 17 mestnih občin s posebnimi pravicami.

²⁸ Zakon o spremembah in dopolnitvah zakona o razdelitvi Ljudske republike Slovenije na mesta, okraje in občine, Ur. l. LRS št. 19-92/1952.

²⁹ Uredba o dopolnitvi imena takih naselij, ki imajo enako se glaseča imena, Ur. l. RS, št. 2-7/1953; Uredba o razglasitvi novih naselij in o združitvi naselij, Ur. l. LRS, št. 2-8/1953.

³⁰ Ustavni zakon o temeljih družbene in politične ureditve in o organih oblasti Ljudske republike Slovenije, Ur. l. LRS, št. 3-13/1953; Ljudska skupščina LRS je republiški ustavni zakon sprejela 30. januarja 1953, zvezni ustavni zakon pa je bil sprejet v Ljudski skupščini SFRJ 13. januarja 1953.

³¹ Zakon o veljavnosti ustave, zakonov in drugih zveznih pravnih predpisov na ozemlju, na katero se je z mednarodnim sporazumom razširila civilna uprava Federativne ljudske republike Jugoslavije, Ur. l. FLRJ, št. 45-551/1954; Zakon o razširitvi veljavnosti ustave, zakonov in drugih predpisov Ljudske republike Slovenije na koprsko območje, Ur. l. LRS, št. 43-156/1954; Zdenka Bonin: Življenje v coni B Svobodnega tržaškega

ozemlja, Cona B Svobodnega tržaškega ozemlja (1947–1954), Zbornik ob 50-letnici priključitve cone B STO Jugoslaviji, Koper 2004, str. 9–58; Nevenka Troha: Tržaško vprašanje po mirovni pogodbi z Italijo 1947–1954, Svobodno tržaško ozemlje, Slovenci v Italijo, Slovenska novejša zgodovina 1848–1992, drugi del, Ljubljana 2005, str. 972–980.

³² Josip Globevnik: Teritorialno preoblikovanje dosedanjih in bodočih občin, Ljudska uprava, Ljubljana 1954, VII, št. 12, str. 623–632.

³³ Glas Gorenjske, posebna izdaja, VII, št. 46 a, Kranj, 15. november 1954; Opština Kranj kao osnovna društveno-ekonomska zajednica-komuna, gradivo za skupščino Stalne konference mest in mestnih občin v FLRJ (skupščina v Skopju, 27. oktober 1954), Beograd 1954, str. 51–72.

³⁴ Dragotin Božič, Savin Jogan: Samoupravljanje v občini, Zagreb 1974.

³⁵ Janez Šmidovnik: n. d. str.: 126–131; Z. Čepič: Obdobje socialistične demokracije 1953–1963, Zgodovina Slovencev, Ljubljana 1979, str. 903.

³⁶ Janez Šmidovnik v n.d. na str. 131 in 132 opozarja, da se je uveljavila nova terminologija za lokalne teritorialne enote, saj se "... dotedanji naziv: upravnoteritorialna enota spreminja v politično teritorialna enota. Nova terminologija naj bi izražala novo politično vsebino občinske samouprave ...".

rave delovnega ljudstva in kot temeljne družbenoekonomske skupnosti prebivalcev na njihovih območjih.

Zakon je odpravil leta 1952 ustanovljene vaške odbore. Občinski ljudski odbori so v svojih statutih namesto njih lahko določali območja in ustanavljali krajevne odbore, ki predstavljajo predhodnico kasnejših krajevnih skupnosti. Območja krajevnih odborov niso bila upravnoteritorialne enote, zato so bili tudi krajevni odbori le pomožni organi občinskih ljudskih odborov.

Zakon je v delovanje občinskih ljudskih odborov uvedel tudi novo organizacijsko obliko. Na svojih območjih so na podlagi 36. člena z občinskimi statuti lahko ustanavljali krajevne urade, s katerimi bodo "... določene občinske upravne službe bližje prebivalstvu ...". Krajevni uradi so bili sestavni del občinske uprave, njihove organizacijske enote, bili so njene "... teritorialne ekspoziture, ki opravljajo določene administrativne naloge ...". Z uvedbo komunalnega sistema, so bili "... ustanovljeni ... po vseh sedežih bivših občin, ... izjemoma pa še v nekaterih drugih krajih. Vsak krajevni urad ima svoje območje, ki se praviloma ujema z območjem prejšnjih občin in s tem tudi s prejšnjimi in sedanjimi matičnimi okoliši ...". Praviloma se območja krajevnih uradov niso ujemale z območji krajevnih odborov. Krajevni uradi so s svojo dejavnostjo navadno pokrivali območja dveh ali več krajevnih odborov.³⁷

Nekaj dni pred sprejetjem zakonodaje, ki je opredelila novo upravnoteritorialno razdelitev LRS, to je 3. junija 1955, je Izvršni svet LRS sprejel dve odredbi, ki sta močno posegli v preimenovanja naselij, mnogo imen krajev je bilo dopolnjenih in spremenjenih, zlasti teh, ki so se začeli s Sveta, Sveti itd. Ustanovljena so bila nova naselja, številna pa so se združila.³⁸

Ljudska skupščina LRS je novi zakon o upravni razdelitvi Slovenije sprejela 28. junija 1955. Veljati je začel dva dni kasneje, ko je bil objavljen v slovenskem Uradnem listu. Zakon ni več poznal mest in mestnih občin kot upravnoteritorialnih območij, ampak je Slovenijo razdelil na okraje in občine. Odpravljene so bile tudi številne manjše občine.

Od srede leta 1955 je na območju LRS delovalo 11 novih okrajev, v katere je bilo združenih 130 novih občin,³⁹ s povprečno 11.600 prebivalci.

Sredi leta 1955 sprejeti zakon je upošteval vse spremembe, ki so se na območju Slovenije zgodile od aprila 1952, ko je bil sprejet zadnji tak zakon. Take spremembe so bile npr.: 114 preimenovanj naselij, 562 dopolnitev imen naselij, ki so imela enako glaseča se imena, 127 sprememb poimenovanj naselij zaradi pravopisnih popravkov, 244 razglasitev novih naselij, 24 na novo nastalih naselij z združitvami več dosedanjih naselij, 71 odpravljenih naselij in 49 primerov delov posameznih naselij, ki so bili priključeni k sosednjim naseljem.⁴⁰

Z oblikovanjem večjih občin so nastale zaočkrožene geografske in gospodarske celote, ki naj bi bile sposobne za samostojno gospodarsko in družbeno življenje, čeprav je za marsikatero novo občino veljalo, da kljub obsežnosti svojega ozemlja ni imela dovolj materialnih možnosti za izvrševanje nalog komunalnega sistema.⁴¹

Upravnoteritorialne spremembe sredi leta 1955 so bile tako korenite, da so se z nekaterimi popravki obdržale vse do slovenske osamosvojitve leta 1991 oziroma do ustanovitve občin kot samoupravnih teritorialnih enot konec leta 1994.

³⁷ Splošni zakon o ureditvi občin in okrajev, Ur. l. FLRJ št. 26-269/1955; Josip Globevnik: Krajevni odbori v komunalni ureditvi, Ljubljana 1956, str. 26–105; Janez Šmidovnik: n. d., str. 140.

³⁸ Uredba o preimenovanju naselij, o dopolnitvi imen takih naselij, ki imajo enako se glaseča imena in o drugih popravkih imena naselij, Ur. l. LRS, št. 21-97/1955; Uredba o razglasitvi novih naselij in o združitvi naselij, Ur. l. LRS, št. 21-98/1955.

³⁹ Zakon o območjih okrajev in občin v Ljudski republiki Sloveniji, Ur. l. LRS, št. 24-119/1955; Janez Kopač: Državna ureditev in upravnoteritorialni razvoj v Sloveniji 1945–1955), Arhivi, Ljubljana 2000, XXIII, št. 2, str. 83–106.

⁴⁰ R. (avtor je naveden le s črko R, verjetno gre za Vlada Rupnika): Območja okrajev in občin v LRS, Ljudska uprava, Ljubljana 1955, VIII, št. 8–9, str. 398–407.

⁴¹ Janez Šmidovnik v n. d. na str. 137–139 navaja, da je bilo na območju celotne države FLRJ leta 1955 ustanovljenih 1.479 novih občin, leta 1952 pa jih je bilo kar 4.070. Na ta način sta se povprečna velikost občine in število prebivalcev v njej povečala za trikrat. Prav tako se je v državnem merilu tudi število okrajev močno zmanjšalo, s 327 leta 1952 na 107 leta 1955.

UDK 396.1-054.71"19"
Prejeto: 14. 10. 2005

Dolga pot "Mrs. John Brown" do "Mrs. Jane Brown" v Kanadi

MILICA TREBŠE ŠTOLFA

mag., arhivska svetnica v pokoju, Šared 19 d, SI-6310 Izola,
el. pošta: milica.trebse@guest.arnes.si

IZVLEČEK

Tudi v Kanadi še ni dokončana pot enakopravnega uveljavljanja žena v družbi. Glede na njeno multietničnost so se tradicije, ki so jih prvi priseljenci uveljavljali tudi v tej izbrani novi domovini, različno izkazovale in ohranjale, a skupno jim je bilo dejstvo, da ženam zelo dolgo ni bilo omogočeno enakopravno sooblikovanje družbe. Skoraj dve stoletji prizadevanj raznih gibanj in rezultati dela postopoma vendarle osveščajo "krepkejši člen družbe", da žene in dekleta prav tako lahko bistveno prispevajo k razvoju družbe. Tri generacije so bile potrebne, da je "Mrs. John Brown" javno sprejeta "Mrs. Jane Brown", gospa s svojim lastnim imenom pred priimkom. Kako dolgo bo potrebno še čakati, da ženskam širša družba prizna še kaj več kot le to?

Svoj prispevek namenjam slovenskim rojakinjam in njihovim potomkam v društvenem in družbenem okolju v kanadskih slovenskih skupnostih, bratskih organizacijah, ženskih združenjih in kulturnih društvih in ob njih, od poznih dvajsetih in začetkih tridesetih let prejšnjega stoletja dalje. Glede na dolgoletne izkušnje s terenskim delom v Kanadi sem se s težavo odločila, da na kratko predstavim delo le nekaj posameznic, ki so se vsaka na svojem področju z aktivnim delom nesporno uveljavile tudi zunaj družinskega, društvenega ali svojega delovnega in bivalnega okolja. Glede na tradicije je vsaka doživljala specifično pot samopotrjevanja, odvisno od sredine, v kateri se je znašla, pogojih delovanja v tej sredini in zrelosti okolja, da dopusti njeni ustvarjalnosti prosto pot.

KLJUČNE BESEDE: Kanada, izseljenke, ustvarjalnost, kultura, glasba, kariera

ABSTRACT

LONG WAY FROM "MRS. JOHN BROWN" TO "MRS. JANE BROWN" IN CANADA

The process of asserting equal rights of women in society has not been finished in Canada either. With regard to the multiethnicity in Canada, the traditions that the early settlers put into force in their newly chosen homeland, were demonstrated and preserved in different ways, but what they all had in common, was the fact, that the women had not been given the chance to participate in shaping the society on terms of equality. Nevertheless, almost two centuries of the endeavours of various movements, and the consideration of the results of the women's work, finally succeeded to make "the stronger part of the society" take into account, that women and girls could contribute to the development of the society as substantially as men. Three generations were needed for "Mrs. John Brown" to become publicly accepted as "Mrs. Jane Brown", the lady with her own first name put before her last name. How long will we still have to wait for the wider society to acknowledge yet more than that to women?

I am devoting my contribution to the Slovene fellow countrywomen and their descendants, in the social environment and associations of the Canadian Slovene communities, fraternal organizations, women's associations and cultural societies and clubs from the late twenties and the early thirties of the previous century on. Taking into account the experience of my field work in Canada, it was a very difficult choice to present in short the work of only a few individual women who have, each in her own field, incontestably made themselves valued also beyond their family, social or working and domicile environment. As regards the traditions, each of them experienced a specific process of self confirmation, depending on the environment they belonged to, the conditions of performing in that environment, as well as the maturity of their surrounding environment, for tolerating their creativeness and giving them a free way.

KEY WORDS: Canada, emigrant, creativeness, culture, music, career

Zakaj tak simboličen naslov prispevka?

Morda prav ta najbolj nazorno prikaže razvoj položaja slovenske izseljenke, kot sem mu lahko sledila med terenskim delom pri društvih slovenskih izseljencev v Kanadi in v njihovem ohranjenem arhivskem gradivu. Kanadske izkušnje naših izseljenk se ne razlikujejo od ameriških, saj so tudi migracijski tokovi v Kanado za naše rojake sprva potekali večinoma prek Združenih držav. Pa tudi v drugih priseljenjskih državah so ženske in dekleta takrat imele podobne izkušnje.

Dovolj je bilo in bo še povedano o patriarhalni, pa tudi religiozni tradiciji edinega poslanstva ženske – biti gospodinja, žena in mati ter skrbeti za družino in vzgajati otroke. Ta delovni krog naj bi ji dodelil Stvarnik in to naj bi povsem zadovoljilo njene potrebe in hotenja. Če sarkoli bi se žena lotila zunaj tega, bi bilo brezbožno. Tako je družina v bistvu živela v dveh svetovih – dejavnem zunanjem svetu mož in zelo napornem domačem svetu žen.

Naša "Mrs. John Brown" je živela svoje možu povsem podrejeno življenje tudi še globoko v dvajseto stoletje. Ne bi posebej govorila o letnicah, ki so že v devetnajstem stoletju pomenile prelom v miselnosti o položaju žena in njihovem delovanju zunaj strogega družinskega kroga. Normativnim aktom resnično stanje še dolgo ni sledilo. Pozivu naprednih žena v ZDA so sicer sledile tudi naše izseljenke v Kanadi in začele organizirati srečanja žena in deklet, ustanavljati ženske organizacije, sprva – kljub nasprotovanju moških – kot ženske sekcije tistih nekaj odsekov KSKJ (Kranjsko-slovenska katoliška jednota) in SNPJ (Slovenska narodna podpora jednota), ki so delovali na območju zahodne Kanade in v delu Ontaria, pozneje pa so se pridruževale organiziranemu delu samostojnih ženskih zvez, ki so nastajale tudi že v Kanadi. Z ustanovitvijo Vzajemne podporne zveze BLED in njenih odsekov v Kanadi so ženske lahko "upravljale" le kuhinjo, saj je bila zanjo odgovorna žena vsakokratnega predsednika. Stanje se ni izboljšalo niti z ustanovitvijo samostojnih kulturnih društev. Sprva le moškimi klubom v štiridesetih, petdesetih in tudi zgodnjih šestdesetih letih so bile žene le "nujno potreben" neimenovan del društvenih dejavnosti – "napredovale" so lahko največ do pisanja zapisnikov ali opravljanja blagajniških poslov za društvo. Razmere so se nekoliko izboljšale s prihodom bolj izobraženih žena, saj so smelo vdirale na dotlej le možem namenjena področja. Tako so se tudi društvena pravila v poznih šestdesetih in sedemdesetih letih začela dopolnjevati s člani, ki so dopuščali enakopravnost obeh spolov tako pri kandidiranju za funkcije kot pri vodenju dejavnosti. Kljub vsem pravilom pa so še danes v nekaterih okoljih zakoreninjeni predsodki, da naj bi žena predvsem skrbela za domače okolje. A najpogumnejšim in

najprodornejšim je uspelo samostojno prodreti v javnost in se uveljaviti tako v društvih kot v kanadski multietnični skupnosti narodov.

V tem prispevku – v skrajšani obliki predstavljenem tudi na mednarodni konferenci *Vloga žensk v migracijskih kontekstih slovenskega etničnega prostora*, ki je bilo med 17. in 19. novembrom 2004 v Ljubljani – v grobih obrisih predstavljam življenjske poti le petih slovenskih izseljenk, ki so vsaka na svojem področju ubirale tisto pot, po kateri je naša "Mrs. John Brown" postajala današnja "Mrs. Jane Brown". Glede na poznavanje razmer v Kanadi sem se odločila, da predstavim teh pet žena in deklet, ki so v Kanado prišle z različnih koncev Slovenije in z različnimi nameni v obdobju tridesetih let. Vse so prva generacija slovenskih izseljenk. Najstarejša, sedaj že pokojna **Lucija Tiringer**, Gorenjka, mati in gospodinja vse življenje, je prišla za svojim bodočim možem s pomočjo agencije leta 1932. Leta 1958 ji časovno sledi **Francka Seljak**, Primorka, ekonomska begunka, učiteljica in uveljavljena kulturna delavka. V istem obdobju je iz rodne Goriške kot zavedna Slovenka, a italijanska državljanica, **Damjana Bratuž**, rojena v Biljah, s Fullbrightovo štipendijo odšla najprej v ZDA, saj ji kot Slovenki ni bilo dano udejaniti doma vseh svojih talentov in sposobnosti. Danes je upokojena zaslužna profesorica klavirja in glasbena pedagoginja svetovnega slovesa in prva doktorica znanosti v svoji stroki na ameriški univerzi. Leta 1960 se je za soprogo odpravila še že uveljavljena solistka pri ansamblu bratov Avsenik, Tržičanka **Marija Ahačič Pollak**, ki je ne le producentka in uspešna radijska voditeljica, ampak tudi uspešna zborovodkinja mednarodno priznane pred desetimi leti ustanovljenega dekleškega zbora PLAMEN v Torontu. Leta 1964 se je študentka germanistike in slavistike na ljubljanski Filozofski fakulteti **Milena Mejač** iz Ljubljane napotila k stricu v Kanado na šestmesečno izpopolnjevanje znanja angleščine. S Štajercem, Ciriлом Sorškom, ki ga je spoznala pri folklorni skupini Nagelj, sta si ustvarila družino. Angleški jezik sedaj res brezhibno obvlada, njeni otroci pa govorijo tudi slovensko; pa tudi svoje vnuke uči materinega jezika, tako kot je več generacij otrok slovenskih izseljencev učila slovenščino v dopolnilni šoli slovenskega jezika v Torontu. Čustveno je še vedno razpeta med družino v Kanadi in družino v Sloveniji. In ne nazadnje, leta 1969 se je svojim petim bratom in trem sestram v Kanadi pridružila tudi **Cvetka Mikolič**, sedaj Kocjančič, iz Dolenjske in postala pomembna slovenska literarna ustvarjalka, pesnica, pisateljica, avtorica biografskih romanov in številnih razprav o slovenskem izseljenstvu. Znana je v obeh domovinah, saj je tudi pomembna interpretka življenja in dela kanadskih slovenskih skupnosti. Ne le te, še mnogo deklet in žena je uspešno predstavljalo vrstnice v zgodovini slovenskega izseljenstva v

Družinska fotografija družine Ponikvar leta 1951. (Rodna gruda, XLIV, maj 1997, št. 5, str. 34)

Kanadi. Le temeljiteje je treba raziskati njihovo pot in jih primerno predstaviti – vendar pa to presega namen tega prispevka.

Kalilo jih je življenje¹...

Ko se je leta 1923 Jernej Ponikvar z Golega nad Igom napotil v Kanado za boljšim življenjem in se nameraval s prihranjenim denarjem čim prej vrniti, se je znašel v Sudburyju v severnem Ontariu med našimi rojaki, rudarji v zlatokopih. Pot ga je v letu 1932 vodila v Timmins, Ontario. Tam je z drugimi mladimi fanti – med skoraj 1000 delavci je bilo zelo veliko Slovencev – skromno zaživel. K sebi je povabil dekle Lucijo Tiringerjevo iz Stražišča pri Kranju. Kmalu po svojem prihodu je že brezplačno skrbela za delavce, nato je našla delo v hotelski kuhinji, skrbela za otroke bolne sosedice, za sodelavca svojega moža in našla še kakšno priložnostno delo. Tudi trgovinico sta odprla. Tako ji je življenje teklo dalje. Zakonca Ponikvar so poznali mnogi rojaki, saj je v njunem domu marsikdo našel zatočišče, slovensko besedo, tolažbo, nekateri pa celo svoj prvi dom. Misel na vrnitev je Jernej počasi opuščal, saj mu je odhod domov preprečila tudi svetovna vojna. Že leta 1940 sta se zakonca Ponikvar vselila v lastno hišo. Družina Ponikvar, l. 1940 je bil že rojen sin Jernej, se je priključila Odseku VPZ BLEĐ, ki je bil ustanovljen v Timminsu. Aktivni člani so bili seveda samo moški. V seznamu je vpisan le Jernej Ponikvar, ki je mesečno vplačeval družinsko članarino. Ko pa je bil ustanovljen mladinski oddelek tega odseka, je bila prav Lucija (Mrs. Jerry Ponikvar!) tista, ki je skrbela za mladino na piknikih in športnih tekmovanjih.

Oče Jernej se je po štirih desetletjih dela v rudniku upokojil in leta 1963 se je tedaj že šest-

članska družina preselila v St. Catherines v provinci Ontario. Mož je užival pokojnino le nepolnih 10 let.

Gospo Lucijo sem obiskala leta 1996, nastanjeno v prijaznem apartmaju v domu za starostnike Villa Slovenija v Hamiltonu v Ontariu, ki so ga zgradili slovenski rojaki za svojo starost. Kljub visokim letom je bila še živahna in zlasti ponosna na svoje delo in na vse svoje štiri otroke. Naučila jih je govoriti slovensko in jih vzgojila v spoštovanju slovenske kulturne tradicije. Čeprav sta z možem morala plačevati visoko šolnino, so v Timminsu tudi vsi štirje obiskovali katoliško šolo in ne javne, čeprav je bila brezplačna.

Od njenega prvega obiska v Sloveniji v letu 1956 je vsa družina večkrat obiskala Slovenijo; tudi vnuki prihajajo in so ponosni na korenine, iz katerih izhajajo.

Njeno poslanstvo žene, matere in vzgojiteljice je bilo s tem izpolnjeno in tiho, kot je zadnja leta preživljala v Villi Slovenija, obkrožena od svojih otrok in vnukov, se je po nekaj letih tudi poslovila. Vsi štirje otroci so univerzitetno izobraženi, med njenimi takrat sedmimi vnuki in vnučinjami pa so bili nekateri tudi že študentje.

Zapisana slovenskemu jeziku in kulturi

Francko Seljak,² Trčkovo Francko iz "Križajevega mlina" v Rovtah nad Logatcem, ki je nazadnje učiteljvala v Padni v slovenski Istri, so zaprtje rudnika Sečovlje, kjer je brez dela ostal mož Jože, potrebe dveletne hčerke Bernarde in nekajmesečne hčerke Zvezdane in strah pred izgubo še svoje zaposlitve v vaškem vrtcu, vzpodbudili, da se je odločila in se podala na negotovo pot v Trst. Tam sta z možem nameravala zaslužiti toliko, da bi si pozneje kupila skromen dom v Padni in občini Piran. Toda življenje ji je zarisalo drugo pot. Pisalo se je leto 1958. Po trpljenju v begunskem taborišču streljaj od doma, je zbolela za tuberkulozo in ločili so jo od družine ter premestili v bolnišnico v Rim. Takrat je uvidela, da si bo morala družina iskati svoj kos kruha drugje. Petim slovenskim bolnikom iz te bolnišnice in njihovim družinam so kanadske oblasti v predsedniškem predvolilnem obdobju omogočile priselitev v Kanado. Primorski Slovenci v Torontu so zanje izvedeli in jih še v bolnišnici za novo leto obdarili s prvim izkupičkom društvene prireditve svojega prav takrat ustanovljenega Slovenskega kulturnega društva "Simon Gregorčič".

¹ Trebše Štolfa, Milica: "Kalilo jih je življenje", *Rodna gruda* Glasilo SIM, Ljubljana, Letnik XLIV, št. 5, maj 1997, str. 34–35.

² Trebše Štolfa, Milica: "Dve domovini rojakinje Francke Seljak", *Poti in usode, Selitvene iskušnje Slovencev z zahodne meje*. Zbornik (ur. Aleksej Kalc et. al.), Annales Majora, (Koper – Trst 2002), str. 131–136; SPD SIMON GREGORČIČ 1959–1989, Toronto, Ontario, Kanada (ZI FF in RSS, Ljubljana 1989), 204 strani in SND LIPA PARK St. Catherines, Ontario, Kanada 1967–2003, (Ljubljana – St. Catherines 2004), 203 strani.

Francka Seljak (na levi) z Milico Trebše Štolfa ob novem spomeniku vsem priseljencem v Kanado, ki je bil ob 70-letnici ustanovitve Vzajemne podporne zveze BLED postavljen na slovenski pristavi v Beamsville, Ontario, leta 1993.

Prav spoznanje, da v tako oddaljenem tujem okolju doživiš toplino domače besede in ljubezni, je zaznamovalo vse njeno nadaljnje življenje in delovanje. V zgodnjih sedemdesetih letih je kot prva ženska opravljala tudi funkcijo podpredsednice društva. Od leta 1960, skoraj od ustanovitve društva, je bila v prevladujočem moškem svetu nepogrešljiva kulturna animatorka, učiteljica, režiserka in edina predstavnica društev v območni koordinaciji društev slovenskih rojakov v Torontu. Njeno izjemno uspešno kulturno delovanje je pripomoglo tudi k temu, da so v društvene naslovnike članstva začeli pisati imena obeh zakoncev, čeprav kakšnih posebnih funkcij v društvenih odborih žene še niso imele. Svoje kulturno in izobraževalno delo več kot 25 let nadaljuje tudi v južnem Ontariu pri Slovenskem narodnem domu Lipa park v St. Catherinesu, kamor se je družina po nasvetu zdravnika preselila zaradi moževe neozdravljive bolezni. Pri njenem delu z mladino, zlasti pri društvu primorskih Slovencev Slovensko kulturno društvo "Simon Gregorčič" v Torontu, sta ji bili v veliko pomoč tudi obe hčerki. Starejša, Bernarda,³ se je v letu 1974 po dokončani policijski akademiji v Torontu kot prva ženska vključila v O. P. P. (Ontario Police Patrol); po srcu in prepričanju prijateljica mladostnikov (tudi mati dveh otrok) je zaradi svojega preventivnega povezovalnega delovanja med policijo in zlasti šolsko mladino hitro napredovala v visoko častnico. Mladinski center, ki ga je domislila in soustanovila, je postal zavetišče mladostnikov v njihovem prostem času in zbirališče vseh krajanov Grand Banda, Ontario, kamor se je z otrokoma preselila iz Wellanda, Ontario. Za svoje nesebično delo je leta 1996 dobila, spet kot prva

ženska, visoko državno odlikovanje International Order of Daughters of Empire, plaketo, ki jo vsako leto prejme le en sam dobitnik. Mlajša, Zvezdana, se je uspešno posvetila medicinski stroki.

Francka Seljak pri SND Lipa park že petnajsto leto vodi edino stalno slovensko dramsko skupino v Kanadi (zelo uspešno je gostovala v Sloveniji, po vsem Ontariu, v drugih provincah Kanade, na severu ZDA pa je stalna gostja), deseto leto pa vodi tudi edino seniorsko skupino, ki goji stare slovenske družabne plesne.

Vsa, sedaj že razširjena družina, ni nikdar prekinila stikov z nekdanjo domovino. Vanjo se še vedno vsi radi vračajo. Pa tudi vse gostujoče kulturniške skupine, ki prihajajo iz Slovenije, so v njenem domu toplo sprejeti gostje. Njeno nesebično delovanje in več kot štiri desetletja predanega in uspešnega kulturnega dela ji je priznala tudi naša država. Predsednik Republike Slovenije jo je leta 2002 odlikoval s častnim znakom svobode Republike Slovenije. Nanj je še posebej ponosna.

Prva glasbena pedagoginja z najvišjim akademskim nazivom

Leto 1958 je bilo prelomno leto za zaslužno profesorico dr. Damjano Bratuž,⁴ svetovno znano pianistko in glasbeno pedagoginjo. Glede na to, da je bila rojena v Biljah pri Gorici, v takratni Italiji, v trdni in zavedni slovenski družini, je ob začetkih fašizma občutila neusmiljeno iztrebljanje slovenstva. Strica Lojzeta Bratuža, znanega rodoljuba, so leta 1937 fašisti zastrupili. V očetovi kavarni v Gorici so se zbirali zavedni Slovenci, zato je bila družina razdružena, saj je bil oče večkrat zaprt, nato pa leta 1941–1942 tudi interniran v srednji Italiji. V takih razmerah ni bilo možnosti, da bi Damjana razvila ves svoj glasbeni talent. Po diplomii iz klavirja na tržaškem glasbenem konservatoriju se je kot profesorica glasbe krajši čas strokovno izpopolnjevala tudi pri največjih mojstrih klavirja v Salzburgu, Parizu, na Švedskem in se odločila, da se bo kot izvajalka posvetila tudi poučevanju glasbe v najširšem smislu besede. Na radiu Trst A je vodila serijo glasbenih oddaj za otroke. Kot Slovenka v Italiji za svoje glasbeno izpopolnjevanje ni dobila nobene državne pomoči, prav tako pa ji tudi takratna Jugoslavija ni dala nikakršne finančne pomoči. Tako se je v letu 1957–58 sama glasbeno izpopolnjevala na Švedskem. Leta 1958 pa ji je prav Fullbrightova štipendija, nagrada za delo na tržaškem radiu, odprla pot v svet, svet brez narodnih in jezikovnih ovir, v katerem sta

³ Trebše Štolfa, Milica: "Odlikovanje za policistko Bernie", *Rodna gruda*, Glasilo SIM Ljubljana, Leto XLIV, št 8/9, (avg.–sept. 1997), str. 40.

⁴ Kocjančič, Cvetka: "Ljubezen do glasbe in ljubezen do izseljenstva", *Rodna gruda*, glasilo SIM, Ljubljana in Makuc, Dorica: "Srečanje z goriško rojakinjo Damjano Bratuž, uveljavljeno glasbeno pedagoginjo v Kanadi", *Delo*, Ljubljana, Kultura (27. aprila 1995).

veljala le znanje in nadarjenost. Za ta program kulturne izmenjave jo je priporočila skupna italijansko-ameriška komisija v Rimu, saj je bila po njenem mnenju takrat edina glasbenica, ki je res vrednotila glasbo na naddržavni ravni. Na Glasbnem inštitutu (Institute of Music) v St. Luis, Missouri, ZDA je dosegla ameriški magistrski in kot asistentka za klavir na Indiana University v Bloomingtonu tudi doktorat iz klavirja. Bila je sploh prva ženska, ki je prejela doktorat znanosti s tega področja na pri tej znameniti univerzi. Bila je torej prva profesorica glasbe, hkrati pa tudi muzikologinja. Zaposlitev je dobila na univerzi v Kansasu, saj ji v Italiji ni bilo omogočeno, da bi se uveljavila kot univerzitetna glasbena pedagoginja; saj doktorat iz klavirja namreč takrat v Evropi še ni obstajal, z nostrifikacijo mednarodnih spričeval pa so še danes problemi.

Po preteku veljavnosti vize je sprejela ponudbo University of Western Ontario in se preselila v London, Ontario v Kanadi. Ob praznovanju stoletnice Kanade v letu 1967 so bile zgrajene mnoge nove koncertne dvorane, kjer so z navdušenjem poslušali njeno izvajanje. Prijaznost ljudi in dežele sta jo navdušila. Bila je najvišje iz-

Dr. Damjana Bratuž v družbi s članom IO Slovenske izseljenske matice iz Ljubljane g. Antonom Skokom na kulturni prireditvi ob 16. slovenskem dnevu južnoontarijskih društev slovenskih rojakov na pristavi SND Lipa Park v St. Catherines, Ontario, junija 2005.

obraženi glasbeni pedagog v Kanadi. Njena "začasna" zaposlitev je trajala petindvajset let, do upokojitve leta 1994. Med svojimi študenti je zelo priljubljena in cenjena pedagoginja, saj jim je pomagala tudi pri iskanju zaposlitve in pridobivanju štipendij za poletne tečaje v Sieni, Salzbugu in Londonu, da v evropskem okolju spoznavajo in doživljajo evropsko glasbeno tradicijo. Po "upokojitvi" je dr. Bratuževa eno akademsko leto predavala tudi na kanadski univerzi v Franciji (Villefranche). Vse do danes predava povsod. Njeno aktivno znanje slovenščine, italijanščine, francoščine, angleščine, delovno znanje pa tudi nemščine, švedščine in še nekaterih jezikov, ji je odprlo vrata predavalnic univerz po vsem svetu. Bila je tudi članica raznih glasbenih žirij.

Vse svoje sposobnosti, talent in energijo je vse življenje namenjala le vrhunski glasbeni interpretaciji in vrhunskemu pedagoškemu delu z mladim rodом. Ob pridobitvi v Kanadi edinega tako visokega naziva na njenem področju glasbene vzgoje, naziva zaslužna profesorica (Professor Emeritus), je bilo ob njej kakih petdeset njenih študentov vseh generacij in od vsepovsod. Lepo priznanje za življenjsko delo in ljubezen, ki jo je posvetila svojemu delu! Tudi madžarska vlada ji je že leta 1981 podelila državno odlikovanje za njeno preučevanje in interpretacijo del skladatelja Béle Bartóka, saj je najvidnejša specialistka za interpretacijo njegovega glasbenega opusa. Če je povabljena na posebne slovesnosti slovenske skupnosti v Kanadi, jih prav rada obogati s svojim umetniško izvedenim programom.

Morda samo pri nas še ne zmoremo primerno oceniti njenega vrhunskega dela, da bi se ji kot ponosni zamejski Slovenki poklonili s primernim priznanjem za njeno vsestransko delo na glasbenem področju.

Uveljavljen slovenski "plamen" v Kanadi

Po treh letih zakona, leta 1960 se je v Sloveniji že uveljavljena pevka, Marija Ahačič Pollak,⁵ odpravila za svojim soprogom v Kanado. Rojena je bila v glasbeni družini v Tržiču pri Kranju. Z družino je bila leta 1941 izseljena v Valjevo, in tam so Ahačičevi živeli do konca druge svetovne vojne. Že leta 1956 ji je uspelo na avdiciji pri ansamblu Slavka Avsenika. Še danes je nepozabna njena izvedba pesmi "Tam, kjer murke cveto". Nastopala je tudi z orkestrom RTV Ljubljana pod vodstvom Bojana Adamiča. Študirala je na glasbeni akademiji v Ljubljani, po prihodu v Montreal, (Quebec) v Kanado pa se je vpisala na Univerzo Mc Gill v Montrealu in dokončala likovno pedagoško smer. Že leta 1962 je prvič nastopila s slovensko pesmijo na CTV in prejela na natečaju prvo nagrado. Odtlej je z diapozitivi in

⁵ Ahačič Pollak, Marija: CV, rokopis in arhivsko gradivo več slovenskih skupnosti v Torontu.

slovensko pesmijo promovirala slovensko kulturno in glasbeno tradicijo. Predolg bi bil seznam vseh njenih nastopov v vlogi pianistke, pevke in kulturne delavke, da bi ga naštela.

Tedaj že štiričlanska družina se je preselila v Toronto. Ob kanadskih in ameriških praznovanjih slovenskega dneva in drugih prireditvah, dobredelnih koncertih in festivalih, na katerih je nastopala, se je po osamosvojitvi z veseljem odzvala tudi povabilu na nastope v rodni Sloveniji. S svojo v celoti avtorsko ploščo glasbe in besedila s tematiko izseljenstva se je predstavila leta 1980, slovenske ljudske pesmi pa je posnela na svoji drugi plošči "Pojte z menoj" leta 1986. Zelo odmevni sta bili njeno podajanje slovenske glasbe na televiziji CKCO v Kitchenerju, Ontario in vodenje radijske oddaje Slovenski večer v Torontu, morda najodmevnejši pa so bili koncerti pred več kot 12.000 obiskovalci v amfiteatru Iron Range Interpretive Centre v Chisholmu v Minnesoti v ZDA.

Marija Ahačič Pollak (v sredini) na predstavitvi svojega knjižnega prvenca, družinske kronike, junija 2005 v Trziču. (fotografijo prijazno posredoval Trziški muzej iz Trziča, op. uredništva)

Uveljavila se je kot ustanoviteljica in odgovorna urednica radijske oddaje Glas kanadskih Slovencev pod okriljem Vseslovenskega kulturnega odbora v Torontu. Vodila ga je 7 let. V tem času je za vodenje oddaje usposobila nove mlade moči, vendar pri oddaji občasno še vedno sodeluje.

Za ta prispevek je pomemben tudi podatek, da se je v večinomoma moškem svetu že leta 1994 zaradi svojega aktivnega dela uveljavila tudi kot – doslej še vedno edina – predsednica Vseslovenskega koordinacijskega odbora za kulturo v Torontu, ki združuje vsa slovenska društva v Ontariu.

Za širšo promocijo slovenskega glasbenega izročila, a ne samo v Kanadi, je najpomembnejši nastanek deklinške vokalne skupine Plamen, ki jo je v letu 1991 ustanovila Marija Ahačič Pollak. Pod njenim vodstvom je Plamen združil srca mladih potomk slovenskega rodu in prvič zagorel v javnosti z nepozabnim nastopom v Torontu na

vseslovenski kulturni prireditvi ob priznanju samostojnosti Republike Slovenije. Odtlej ta plamen gori in razveseljuje poslušalce po vseh kontinentih. Tudi v Sloveniji smo imeli priložnost spremljati njihove tri uspešne turneje. Med njimi je bil pomemben nastop ob kanadskem dnevu pred ljubljanskim Magistratom, namenjen vsem diplomatom v Sloveniji. Prav tako pa je bil pomemben nastop skupine Plamen, ki je bila izbrana med 126 zbori raznih narodov, da se predstavi s pesmijo v kanadskem parlamentu v Ottawi. Tako je tudi tu prvič zadonela slovenska pesem. Poleg izvirne glasbe iz slovenske glasbene zakladnice in Marijinih priredb le-te mladenke, sedaj že žene in matere, rade in doživeto predstavijo občinstvu tudi kanadske, duhovne in druge priljubljene pesmi v prevodih izbranih del v slovenskem, angleškem, francoskem in latinskem jeziku ter svahiliju.

Gospa Marija Ahačič Pollak se želi uveljaviti tudi v pisanju krajevne zgodovine. Izšel je njen knjižni prvenec *Nitke življenja*; to je njena družinska kronika, kronika Martinčkovih iz Trziča; izšla je letos pri Trziškem muzeju.

Tudi Marija Ahačič Pollak je med tistimi redkimi ženami, ki so svojo kariero ustvarile same in jim sposobnosti ni bilo treba uveljavljati le po zaslugi njihovih uspešnih mož. Slovenija se ji je marca 2005 s podelitvijo reda za služe za Republiko Slovenijo, pomembne za slovensko kulturo, oddolžila za njeno vsestransko kulturno poslanstvo med rojaki in širšo skupnostjo.

Poročena tudi z NAGELJNOM

Milena Mejač,⁶ (zdaj Soršak) študentka slavistike in germanistike na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani, se je avgusta 1964 odločila, da na povabilo strica duhovnika za šest mesecev odide v Kanado na izpopolnjevanje angleščine. Ker v Winnipegu, (provinca Manitoba) pri stricu, ni mogla obiskovati primernih tečajev, je odšla v Toronto. Preživljala se je z varovanjem otrok in opravljanjem gospodinjskih del in hitro napredovala v angleščini. Usodna zanjo je bila vključitev v slovensko skupnost v župniji Marija Pomagaj. Tam je že septembra začela poučevati v dopolnilni šoli slovenskega jezika. Delo z učenci v slovenski šoli je opravljala z vsem srcem, prav tako pa je z veseljem sodelovala pri obeh učbenikih slovenskega jezika, ki ju je pripravil in izdal duhovnik in pedagog Tone Zrnec. Vključila se je tudi v dramsko skupino, ki jo je vodil Vilko Cekuta, in folklorno skupino, ki jo je ustanovil in vodil Ciril Soršak, rojen blizu Slovenske Bistrice. Ko se je maja 1966 Milena poročila s svojim soplesalcem Cirilom, so vsi vedeli, da se je poročila

⁶ Soršak, Milena: CV, rokopis in Trebše Štolfa, Milica: *SFS NAGELJ* Toronto, Ontario Kanada 1959–1999, (Koper 1999), 129 strani.

tudi s folklorno skupino. Družina se je kar hitro povečala na pet članov. S trdim delom sta si ustvarila tudi družinsko podjetje. Predvidevanja, da se je poročila tudi z Nageljnom, so se izkazala za pravilna. Ciril je tej skupini posvetil vsako uro prostega časa. Vsa družina je zvesta folklorni tradiciji; obe hčerki, Irena in Sylvia, sta kot plesalki vadili tudi mlajše člane skupine, sedaj pa že sin Mark ubira očetovo pot. Hči Irena že več kot dve leti pridno uči najmlajši naraščaj, tretjo generacijo – Nageljčkov.

Milena Soršak s soprogom Cirilom in prvo vnukinjo Karolino, ki je sedaj že plesalka pri nageljških. Posnetek v njenem domu ob 40-letnici Folklorne skupine NAGELJ leta 1995.

"Šest mesecev" pa gospe Mileni traja že več kot štiri desetletja. Ob delu, družini in v slovenski skupnosti se je šele po osmih letih bivanja v Kanadi prvič vrnila domov. Polna domotožja je ob razpetosti med družino v Kanadi in domovino na tej strani oceana spoznala, da bo ostala ptica selivka. Folklorna skupina se pogosto vrača v Slovenijo na turneje. Včasih jih spremlja tudi sama. Skupina je v letu 2004 praznovala že svojo 45-letnico delovanja, v njenih sekcijah pa se je zvrstilo že več kot 900 otrok in mladostnikov. Milenin dan je bil vedno natrpan. Od poučevanja v slovenski šoli do aktivnosti v vseh dejavnostih, kjer so sodelovali tudi njeni otroci. Od ustanovitve sodeluje še pri radiu Glas kanadskih Slovencev. V dvomesečniku Glasilo predstavlja rojake in rojakinje ob njihovih življenjskih praznikih ali delovnih uspehih. Opisi izžarevajo ogromno človeške toplote v vsej lepoti slovenskega jezika, ki ga ohranja z vso skrbjo in ljubeznijo.

Leta 2000 sta z gospo Darjo Slobodnik, soprogo slovenskega generalnega častnega konzula v Torontu, ustanovili dobrodelni sklad, imenovan Viktorija Fond z sodelovanju z Belokranjskim klubom v Torontu. Fondacija, ki pridobiva finančna sredstva z darili, prostovoljnimi prispevki in volili, pomaga prizadetim otrokom, da se uspešneje vključujejo v zunanji svet.

Želela sem predstaviti življenjsko zgodbo gospe Milene, ker je vse svoje življenje in delovanje kljub popolnoma drugačnim ciljem in hotenjem v mladosti v celoti podredila materinstvu, družini, družinskemu podjetju in izobraževalnemu delu v slovenski skupnosti. Je tisti nevidni član skupine Nagelj, ki je neopazno prisotna v vsej dejavnosti. In kljub vsemu še najde čas za pogovor ob kakšni lepi knjigi.

Izseljenska zgodba literarne ustvarjalke

Cvetka Mikolič (zdaj Kocjančič),⁷ predzadnja v družini devetih otrok iz zaselka Bendje pri Brusnicah v občini Novo mesto, je po zaslugi svojih bratov in sestra, ki so zaradi pomanjkanja morali v tujino, da bi lahko preživeli, z njihovo finančno pomočjo končala ekonomsko srednjo šolo v Novem mestu. Po komaj dveh letih službe v Dolenjskih Toplicah se je leta 1969 tudi sama odpravila za njimi. Pristala je pri bratu Jožetu v Sudburyju, malem rudarskem mestu v severnem Ontariu z onesnaženim ozračjem in monotono pokrajino. Brat, ki ustanavljal novo kulturno društvo, jo je takoj vključil v folklorno skupino. Toda ostra kanadska klima severa jo je pregnala v Toronto. Kmalu se je poročila z Lojzetom Kocjančičem, dolenjskim rojakom, zelo uspešnim podjetnikom ter pomembnim sponzorjem in organizatorjem vsestranskega sodelovanja s staro domovino. Ustvarila sta si družino in dom. Njeno znanje ekonomije ter uspešno končani seminarji in tečajji v Torontu so pripomogli k temu, da se je uspešno vključila v vodenje knjigovodstva družinskega podjetja.

Cvetka Kocjančič (prva z leve) na predstavitvi svoje knjige Upornik s čopičem v njeni inačici v angleškem jeziku v – The Unhappy Rebel v Multicultural History Society v Torontu leta 1994. Knjiga je zanimiv prikaz življenja in dela našega rojaka, slikarja Andreja Štritofa.

⁷ Kocjančič, Cvetka: CV, rokopis in arhivsko gradivo slovenskih skupnosti v Torontu.

Ob nenadni smrti matere leta 1975 se je lotila pisanja poezije in izlila na papir svoje domotožje, ki se ga niti sama dotlej ni prav zavedela. Njeno lastno pisanje jo je, kot sama pravi, izzvalo k razmišljanju o življenjskih vrednotah in procesu imigracije, njeni lastni vlogi v izseljenjski skupnosti in njenem prispevku kanadski skupnosti. V iskanju načina, kako vrniti "dolgo slovenstvu", kot ga imenuje, kako živeti vrednote, ki so ji jih privzgojili starši in slovenska domovina, je v materialističnem severnoameriškem svetu odkrila bilten Dnevnik/Diary, ki ga je na lastne stroške izdajal pisatelj Ivan Dolenc, štajerski rojak, novinar še v stari domovini. Pridružila se mu je. Pozneje je sodelovala tudi pri radijski uri in zanjo pisala reportaže o dejavnosti slovenskih skupnosti. Leta 1978 je bila že soorganizatorica prvega Festivala slovenskih narodnozabavnih ansamblov severnoameriške celine in je zanj pripravila lično dvojezično brošuro. Sama se spominja, kako so jo sredi sedemdesetih let gledali z nezaupanjem, ko je na pripravljalne sestanke za organiziranje festivala prihajala kot edina ženska. Zaradi izjemno odgovorno opravljenega dela vseh pisnih komunikacij za festival si je pridobila zaupanje vseh.

Takrat v Torontu močno politično razdeljena slovenska skupnost ni prenesla uspešnega povezovalnega delovanja slovenskih skupnosti in tako je zaradi nesodelovanja in nesoglasij zamrla marsikatera iniciativa, še preden bi lahko postala tradicija. Gospa Cvetka Kocjančič se je umaknila iz javnosti, leta 1986 vpisala študij psihologije na univerzi York v Torontu in ga tudi uspešno dokončala. Pisanje o svojih življenjskih izkušnjah – izšlo je mnogo njenih pesmi iz pesniških zbirk – in izkušnjah drugih slovenskih izseljencev, je postalo njen prvi cilj. Ustvarila je dva pomembna biografska romana: o slikarju Andreju Štritofu – Upornik s čopičem, ki je izšel v Ljubljani in v njenem prevodu v angleščino tudi v Torontu, in življenjsko zgodbo dolenjskega rojaka Janeza (Charlieja) Planinška – Gospodar Golega ozemlja, ki je izšla pri Dolenjski založbi v Novem mestu. Njen angleški prevod še čaka na objavo. Dotlej tudi v Kanadi niso poznali tovrstnega literarnega ustvarjanja in je tako tudi novi domovini predstavila novo kvaliteto. Zanimive so njene črtice in kratke zgodbe.

Njene pesmi izražajo domovinsko in socialno tematiko, globok humanizem, pogloblja pa se v metafizična vprašanja.⁸ Njena dela izhajajo v Rodni grudi, Slovenskem izseljenjskem koledarju, v celovškem Zvonu, v Torontu pa v Glasilu kanadskih Slovencev in v Lovskem vestniku, pri ka-

terem sodeluje že 25 let in ga je nekaj let tudi urejala.

Leta 1991 jo je ponovno pritegnilo v delo s slovensko skupnostjo. Za Slovenski informacijski center v Torontu je pripravila brošuro Vojna v Sloveniji, da so bili lahko kanadski rojaki podrobno obveščeni o dogajanjih v Sloveniji, sodelovala je pri pripravi slovenske radijske ure Glas kanadskih Slovencev, pripravila tri številke Kronike, iz katere se je pozneje razvilo Glasilo kanadskih Slovencev, objavljena strokovna besedila pa se nanašajo na življenje in delo slovenskih skupnosti v Kanadi. Njen obširni prispevek o kanadskih Slovencih je objavljen v delu The Encyclopedia of Canadian Peoples, krajša verzija pa tudi v kanadski Enciklopediji.

Leta 1999 se ji je za njeno vsestransko uspešno delovanje zahvalila tudi naša država. Predsednik republike jo je odlikoval s častnim znakom svobode Republike Slovenije.

Naj sklenem z njeno mislijo: *"Dejstvo, da sem kot samouk uspela z literarnim in znanstvenim pisanjem me navdaja s ponosom in z zavestjo, da je moje delo spoštovano in koristno in torej vredno premagovati ovire, ki so mi pogosto postavljene. Večkrat si želim, da bi imele izseljenke ženske več poguma in vztrajnosti ter več zanimanja in volje za sooblikovanje družbe, v kateri živijo in v kateri bodo živeli njihovi otroci. Moj prijatelj Andy Štritof je večkrat govoril, da bo življenje boljše in bolj pravično, ko bodo ženske bolj aktivno posegle v preoblikovanje družbe, pri čemer je seveda mislil na vrednote, edinstvene za ženski svet: miroljubnost, sloga, medsebojna pomoč in ljubezen, spoštovanje ... Na žalost pa so mnoge ženske opustile te vrednote, da lahko teknujejo z moškimi v bitki za enakopravnost (in enakost) in za uspeh na materialnem področju."*⁹

Zaključek

Žene, ki sem jih skromno predstavila v tem prispevku, prav gotovo niso edine, ki bi si zaslužile tako predstavitev, so pa značilne predstavnice časa, okolja in delovnega področja. Zahvaljujem se jim, da so mi dovolile javnosti predstaviti njihove osebne podatke.

Novo okolje se je različno odzvalo na njihovo uspešno delo. Nekatere so nagradili, celo naše državno odlikovanje so prejele tri med njimi. Toda, ali smo res že sposobni in pripravljeni ceniti pomen dela tukajšnjih in tudi razseljenih Slovenk? Če se samo ozremo okrog sebe, lahko ugotovimo, da še ne. Izsiljene "ženske kvote" problema ne bodo rešile – ne v izseljenstvu ne doma. Rešil bi ga le premik v moških, pa tudi v marsikateri ženski glavi.

⁸ Jurak, Mirko: "Literarno ustvarjanje Slovencev v Kanadi". *Slovenska izseljenjska književnost 2, Severna Amerika*, (ur. Janja Žitnik s sodel. Helge Glušič), (Ljubljana, ZRC SAZU 1999), str. 373–378.

⁹ Gl. op. 7.

UDK 791.53(497.4)
Prejeto: 21. 10. 2005

Varuhi slovenskih filmov

LOJZ TERŠAN

mag., vodja Slovenskega filmskega arhiva, Arhiv Republike Slovenije, Zvezdarska 1,
SI-1127 Ljubljana, el. pošta: alozij.tersan@gov.si

IZVLEČEK

Slovenski filmski arhiv pri Arhivu Republike Slovenije (SFA) se je pridružil praznovanju stoletnice slovenskega filma, tudi z organizacijo kongresa FIAF, mednarodne organizacije filmskih arhivov in kinotek, ki je bil junija 2005 v Ljubljani. SFA je bil ustanovljen leta 1968 in je ena izmed najstarejših tovrstnih ustanov v srednjeevropskem prostoru. V svoji zbirki hrani večino izvornikov slovenske filmske dediščine, vključno s prvimi slovenskimi filmi dr. Karola Grossmanna iz let 1905 in 1906, ki so bili ob tej priložnosti tudi obnovljeni in digitalizirani. Stoletnica slovenskega filma je mogoče priložnost za razmišljanje, da bi brez ohranjene filmske dediščine in SFA praznovali le prazno vsebina ali morda le letnico 1905.

KLJUČNE BESEDE: slovenski film, filmski arhiv, varstvo filma, Karol Grossmann

ABSTRACT

THE GUARDIANS OF THE SLOVENE FILMS

The Slovene Film Archive (SFA), the unit of the Archives of the Republic of Slovenia, joined in the celebration of the hundred's anniversary of the Slovene film by organizing the congress of the FIAF, The International Federation of Film Archives and Cinematheques, which took place in June 2005 in Ljubljana. SFA was established in the year 1968 and it has been one of the oldest institutions of its kind in the Central European area. It has been keeping the majority of the original picture negatives and sound negatives of the Slovene film heritage, including the first Slovene films of Dr. Karol Grossmann, dating back to the years 1905 and 1906; Grossmann's films were restored and changed to digital. The hundred's anniversary of the Slovene film is probably an occasion for the consideration of the fact that without the preserved film heritage, only something void of contents would be celebrated, or may be, it would only be the matter of the solemnization of the year 1905.

KEY WORDS: Slovene film, film archive, film protection, Karol Grossmann

Film je nedvomno umetnost, ki je zaznamovala dvajseto stoletje. "Gibljive slike", kot so film imenovali na začetku, so snemale generacije slovenskih filmskih ustvarjalcev in ljubiteljskih snemalcev od leta 1905 dalje. V prvem stoletju slovenskega filma, ki ga praznujemo v letu 2005, se zrcali razvoj slovenske filmske umetnosti, hkrati pa tudi v realni in neponovljivi obliki način življenja Slovencev v dvajsetem stoletju.

Film je kljub svoji obstojnosti krhek material in zato je za njegovo ohranitev potrebna posebna skrb. To navidez nasprotujočo trditev lahko najboljše razložimo prav ob praznovanju stoletnice slovenskega filma. Pred sto leti je dr. Karol Grossman posnel prve metre slovenskega filma.

Filmi so se ohranili in že to predstavlja svojevrstni fenomen. Skrbnemu varovanju pa gre tudi zasluga, da so ti prvi trije slovenski filmi iz let 1905 in 1906 še v sorazmerno dobrem stanju, kar je omogočilo, s pomočjo novih računalniških tehnologij, njihovo popolno obnovo. Sodelavci Slovenskega filmskega arhiva pri Arhivu Republike Slovenije ali krajše SFA so menili, da bo njihov največji poklon stoletnici slovenskega filma prav restavracija Grossmannovih filmov. Ti so bili v novi izvorni filmski podobi premierno predvajani v Cankarjevem domu v Ljubljani ob slavnostni akademiji ob stoletnici slovenskega filma 5. junija.

SFA je ena izmed najstarejših filmskih arhi-

vov v srednjeevropskem prostoru. Ustanovljen je bil leta 1968 pri takratnem Arhivu Socialistične Republike Slovenije z nalogo zbiranja, hrambe ter varovanja slovenskega filmskega arhivskega gradiva na podlagi zakona, ki je takrat prvič določil, da je tudi film arhivsko gradivo. Pri tem moramo omeniti podporo Društva slovenskih filmskih delavcev in zlasti režiserja in poslanca Franceta Štiglica, ki mu je uspelo prepričati zakonodajalce, da je arhivsko gradivo ne le dokumentarni, pač pa tudi umetniški film. SFA opravlja svoje osnovne naloge vse do danes za cel slovenski kulturni prostor. V času svojega obstoja je zbral večino slovenskega filmskega gradiva, ki so ga posneli slovenski producenti, predvsem Triglav film, Viba film in Unikal. Poleg tega so osnovni filmski zbirki dodali še mnogo filmov iz starejšega obdobja, med obema svetovnima vojnima, ki so jih posneli zasebni snemalci, med katerimi naj omenimo vsaj najbolj znana, Božidarja Jakca in Metoda Badjuro. Pri tem ne gre pozabiti, da smo Slovenci, tudi po zaslugi sorazmerno zgodnjega osnovanja specializirane ustanove za hrambo slovenske filmske dediščine eden izmed redkih narodov, ki jim je v nekaj manj kot štirideseti letih uspelo zbrati in ohraniti skoraj celotno slovensko filmsko produkcijo. Večino filmske dediščine je bilo prejeta v varstvo še pravi hip, nekatere pa žal sploh ne. Zato moramo ob tej visoki obletnici obžalovati, da v SFA ni izvirnikov drugega in tretjega filma iz serije o legendarnem navihanem pastirčku iz visokogorja Kekcu, Srečno Kekec in Kekčeve ukane. Sicer pa je osrednji računalniški evidenci SFA je bilo do konca lanskega vpisanih 5521 filmov s 24.548 koluti, kar uvršča SFA med srednje velike filmske arhive.

SFA ni, kot menijo nekateri, skladišče, ali še slabše, odlagališče slovenskih filmov. Naloga strokovnih sodelavcev je tudi raziskava zgodovine slovenskega filma in posameznih zvrsti ter podroben opis filmov po mednarodnih standardih.

Do sedaj je v šestih inventarjih v knjižni obliki na 1420 straneh opisanih 2338 filmov z vsem znanstvenim aparatom, to je s krajevnim kazalom, kazalom pravnih oseb, osebnim kazalom, kazalom ustvarjalcev filma in kazalom stvarnih gesel, ki jih je vseh skupaj preko 40 tisoč. Vse to in skrajšana vsebina filmov je od

konca leta 2003 dostopno tudi na spletni strani Arhiva Republike Slovenije. SFA vodi tudi evidenco filmov, ki so jih o Sloveniji in Slovencih snemala tuja filmska podjetja ali snemalci iz Avstrije, bivše Jugoslavije, Italije, Francije, Nemčije, Velike Britanije in Združenih držav Amerike. SFA je od leta 1993 tudi član FIAF, Mednarodnega združenja filmskih arhivov in kinotek, kar omogoča tudi sodelovanje pri izmenjavi podatkov o filmih in samo pridobivanje filmov pomembnih za slovensko zgodovino, ki so v tujih arhivih. V Ljubljani je bil letos tudi 61. redni kongres FIAF, osrednja mednarodna prireditve ob stoletnici slovenskega filma.

Film in avdiovizualna kultura kot taka je danes že po naravi sami najodmevnejši medij. In prav ob stoletnici lastnega, slovenskega udejanjanja tega medija je bila nujnost, da se je tudi SFA, v sodelovanju z nacionalno televizijo vključil v širšo predstavitev obeh segmentov, filma kot umetnosti in filma kot zarisovalca življenja na Slovenskem, od visoke politike do vsakdanjih prizadevanj malih ljudi za svoje preživetje.

Še enkrat velja poudariti, da smo Slovenci smo pač eden srečnejših narodov, ki ima ohranjeno večino svoje filmske produkcije in preko te lahko analiziramo, rekonstruiramo, in kar je najpomembnejše, predstavimo slovenski in tuji javnosti del lastne zgodovine in kulture na danes najrazumljivejši način, s filmom, z "gibljivimi slikami".

Stoletnica slovenskega filma je bila priložnost za priznanje SFA kot ustanovi, ki ji je uspelo hraniti in ohraniti slovensko filmsko dediščino, kajti brez tega bi lahko praznovali le prazno vsebino in mogoče le letnico 1905.

SFA je široko odprt za uporabnike, med katerimi so tuji in domači raziskovalci in zgodovinarji filma, študentje različnih usmeritev, filmski in televizijski režiserji ter producenti, muzeji, kulturniki različnih profilov in izobraževalne ustanove. Pri tem je zaradi poznavanja gradiva, večkrat nenadomestljiva tudi pomoč strokovnih delavcev.

Če se kdo iz širše javnosti sprašuje, kje so slovenski filmi, je odgovor, v varstvu v Slovenskem filmskem arhivu pri Arhivu Republike Slovenije, na Zvezdarski 1, v Gruberjevi palači pod ljubljanskim gradom.

Iz prakse za prakso

UDK 930.253:35(497.4)(083.131)

Prejeto: 19. 10. 2005

Navodilo za določanje rokov hranjenja dokumentarnega gradiva organov javne uprave

VLADIMIR ŽUMER

mag., vodja Arhivskega centra za strokovni nadzor, Arhiv Republike Slovenije, Zvezdarska 1, SI-1127 Ljubljana, el. pošta: vladimir.zumer@gov.si

IZVLEČEK

Navodilo za določanje rokov hranjenja je na osnovi Uredbe o upravnem poslovanju pripravil Arhiv Republike Slovenije. Vsebuje osnove za celovito določanje rokov hranjenja, tako za določanje arhivskega gradiva, ki ima trajni pomen za znanost in kulturo ter trajni pravni interes pravnih in fizičnih oseb, za določanje trajnega dokumentarnega gradiva, ki ga morajo upravni organi hraniti trajno sami, če nima značaja arhivskega gradiva, ter osnove za določanje konkretnih rokov hranjenja dokumentarnega gradiva, ki so izraženi v letih hranjenja. Navodilo vsebuje tudi prilogo s predpisanim obveznim okvirnim klasifikacijskim načrtom za razvrščanje zadev in dokumentov organov javne uprave po vsebini s konkretnimi roki hranjenja.

KLJUČNE BESEDE: roki hranjenja dokumentarnega gradiva, arhivsko gradivo, dokumentarno gradivo

ABSTRACT

THE GUIDELINES FOR DETERMINING THE TIME LIMITS FOR KEEPING THE DOCUMENTARY MATERIAL OF THE PUBLIC ADMINISTRATION AGENCIES

The guidelines for determining the time limits for keeping the documentary material, have been prepared by the Archives of the Republic of Slovenia, on the basis of the Regulation on administrative operation. The guidelines include the basic elements for the integral determination of the time limits for keeping the documentary material; for determining the archival material of a significant and lasting value for science and culture, as well as the durable legal interest of the legal and natural persons; for determining the durable documentary material which has to be kept permanently by the administrative authorities themselves, unless that material has a character of archival material and the basis for stating the concrete time limits for keeping the documentary material expressed in the number of years of keeping. The guidelines also comprise an annex, stating the regulated obligatory framework classification plan for sorting the documents of the public administration agencies by contents, including the concrete time limits for keeping.

KEY WORDS: time limits for keeping the documentary material, archival material, documentary material

Za razvoj teorije in prakse vrednotenja dokumentarnega gradiva organov javne uprave v Sloveniji ima arhivski svetnik Peter Ribnikar nedvomno veliko zaslug in tudi v to navodilo za določanje rokov hranjenja je vtakano veliko njegovega znanja, izkušenj in vztrajnosti!

1. Uvod

Po več kot tridesetih letih prizadevanj slovenskih arhivov in organov državne uprave smo na zahtevo nove Uredbe o upravnem poslovanju¹ le dočakali Navodilo za določanje rokov hranjenja dokumentarnega gradiva organov javne uprave² v Republiki Sloveniji, ki ga je pripravil Arhiv Republike Slovenije. Objavil ga je v Uradnem listu RS. Uredba namreč zavezuje državni arhiv, da pripravi navodilo, "kako določiti roke hranjenja dokumentarnega gradiva".³ Navodilo vsebuje osnove za celovito določanje rokov hranjenja tako za določanje arhivskega gradiva, ki ima trajen pomen za znanost in kulturo ter trajen pravni interes pravnih in fizičnih oseb in se izroča pristojnim javnim arhivom, za določanje trajnega dokumentarnega gradiva, ki ga morajo upravni organi hraniti trajno sami, če nima statusa arhivskega gradiva, ter osnove za določanje konkretnih rokov hranjenja dokumentarnega gradiva, ki so izraženi v letih hranjenja 2, 5, 10 in več let. Navodilo vsebuje tudi prilogo s predpisanim obveznim okvirnim klasifikacijskim načrtom za razvrščanje zadev in dokumentov organov javne uprave po vsebini s konkretnimi minimalnimi roki hranjenja.

Uvodoma moramo pojasniti, da so javni arhivi v Sloveniji od leta 1981 dolžni s pisnimi navodili določati le arhivsko gradivo, ne pa tudi drugih rokov hrambe dokumentarnega gradiva.⁴ Posamične konkretne roke hranjenja, izražene v letih hranjenja, pa tudi trajno dokumentarno gradivo, določajo številni predpisi, pa tudi interni akti organov javne uprave, s katerimi roke hrambe določijo predstojniki v skladu z uredbo in drugimi predpisi. Pri tem mislimo predvsem na klasifikacijske načrte za razvrščanje

zadev in dokumentov po vsebini, ki jih imajo oziroma jih morajo imeti posamezni organi javne uprave po letu 1994, z določenimi roki hranjenja. Ti morajo biti usklajeni s predpisanimi roki hranjenja in potrebami poslovanja javne uprave ter navodili pristojnih arhivov za odbiranje arhivskega gradiva iz dokumentarnega gradiva, ki jih predpisuje Zakon o arhivskem gradivu in arhivih.⁵ Za določanje rokov hranjenja, ki so izraženi v letih in za trajno dokumentarno gradivo so odgovorni organi javne uprave oziroma njihovi predstojniki.

Prva določila o rokih hranjenja dokumentarnega gradiva državne uprave, pa tudi nekaj konkretnih rokov hranjenja, je sicer leta 1988 vseboval že nekdanji Pravilnik o pisarniškem poslovanju upravnih organov,⁶ v nekoliko spremenjenih in dopoljenih oblikah pa so jih ponovili vsi trije predpisi o pisarniškem poslovanju, ki so sledili: leta 1994 Uredba o pisarniškem poslovanju in o dolžnostih upravnih organov do dokumentarnega gradiva,⁷ leta 2001 Uredba o poslovanju organov javne uprave z dokumentarnim gradivom⁸ in leta 2005 sedanja Uredba o upravnem poslovanju. Na drugi strani je Pravilnik o odbiranju in izročanju javnega arhivskega gradiva arhivu⁹ že leta 1999 v prilogi prinesel izčrpne sezname dokumentarnega gradiva, ki ima praviloma vedno status arhivskega gradiva in se najkasneje v 30 letih od nastanka odbira in izroča pristojnim arhivom. Ti so sicer že od leta 1981 organom javne uprave izdajalo tudi številna posamična navodila za odbiranje arhivskega gradiva iz dokumentarnega gradiva. Po letu 1994 so mnoga ministrstva in organi v sestavi pa tudi druge javnopravne osebe v skladu s pravili pisarniškega poslovanja imeli roke hranjenja določene v klasifikacijskih načrtih, v katere so pristojni arhivi določili tudi arhivsko gradivo. Od leta 1994 je klasifikacijski načrt z roki hranjenja osnovni interni akt posameznega organa javne uprave za celovito konkretno določitev rokov hranjenja dokumentarnega gradiva.

S tem so tudi izpolnjeni in hkrati nadgrajeni pogoji, ki jih glede rokov hranjenja dokumentarnega gradiva določajo mednarodni standardi za upravljanje zapisov ISO 15 489 (Records Management), kot tudi priporočilo Evropske

¹ Uredba o upravnem poslovanju (Uradni list RS, št. 20/2005).

² Navodilo za določanje rokov hranjenja dokumentarnega gradiva organov javne uprave je v Arhivu Republike Slovenije pripravil Vladimir Žumer s sodelovanjem Marjana Zupančiča in Vesne Gotovine; objavljeno je v Uradnem listu RS, št. 81/2005 dne 2. septembra 2005.

³ 6. odstavek 195. člena Uredbe o upravnem poslovanju (Uradni list RS, št. 20/2005).

⁴ Pred sprejetjem Zakona o naravni in kulturni dediščini (Uradni list SRS, št. 1/81) leta 1981 so državni arhivi v SR Sloveniji v skladu z Zakonom o arhivskem gradivu in arhivih (Uradni list SRS, št. 4 /66) iz leta 1966 na predlog javnopravnih oseb z odločbo potrjevali vse roke hranjenja v tako imenovanih "vnaprejšnjih izločitvenih seznamih", izločanje nepotrebnega dokumentarnega gradiva pa z "izvršilnimi izločitvenimi seznamimi".

⁵ Zakon o arhivskem gradivu in arhivih (Uradni list RS, št. 20/97, popravek 32/97).

⁶ 42. do 43. člen Pravilnika o pisarniškem poslovanju upravnih organov (Uradni list SRS, št. 44/88).

⁷ 51. do 54. člen Uredbe o pisarniškem poslovanju in o dolžnostih upravnih organov do dokumentarnega gradiva (Uradni list RS, št. 72/94).

⁸ 61. do 64. člen Uredbe o poslovanju organov javne uprave z dokumentarnim gradivom (Uradni list RS, št. 91/2001).

⁹ Pravilnik o odbiranju in izročanju javnega arhivskega gradiva arhivu (Uradni list RS, št. 59/99).

komisije za upravljanje elektronskih dokumentov **Specifikacija MoReq – Model zahtev za upravljanje elektronskih dokumentov**¹⁰ iz leta 2001, ki vsebuje poglavje "5 Roki hrambe ter odbiranje in izločanje".

Če v Sloveniji v obdobju po letu 1994 (leta 2003 in 2005) ne bi spreminjali okvirnih klasifikacijski načrtov za razvrščanje gradiva po vsebini, bi danes tako rekoč večina organov javne uprave imela določene roke hranjenja. Tako pa je bilo potrebno z vsakim novim okvirnim načrtom spreminjati in dopolnjevati lastne klasifikacijske načrte in hkrati tudi roke hranjenja, vključno z določanjem arhivskega gradiva s strani pristojnih arhivov. Spreminjanje načrtov je kar zadeva določanje rokov hranjenja dobesedno izničilo dotdanje delo in nas hkrati postavilo na začetek, v leto 1994.

2. Uredba o upravnem poslovanju in roki hranjenja dokumentarnega gradiva

2.1 Vrste dokumentarnega gradiva glede na roke hranjenja

Nova **Uredba o upravnem poslovanju**, ki za organe javne uprave (državne upravne organe, organe samoupravnih lokalnih skupnosti, javna podjetja in javne zavode, ter druge pravne osebe, ki imajo pooblastilo za opravljanje upravnih zadev) določa postopke upravljanja klasičnega in elektronskega dokumentarnega gradiva (records management), vključno s hrambo oziroma arhiviranjem dokumentarnega gradiva,¹¹ v priloženem obveznem okvirnem trimestnem decimalnem klasifikacijskem načrtu za vsebinsko razvrščanje zadev in dokumentov v organih javne uprave ne prinaša konkretnih rokov hranjenja dokumentarnega gradiva.

Uredba v poglavju "Hramba dokumentarnega gradiva" ločuje tri vrste gradiva glede na roke oziroma dobo hranjenja:

- a) arhivsko gradivo (oznaka A),
- b) trajno dokumentarno gradivo (oznaka T) in
- c) dokumentarno gradivo z roki hranjenja, izraženimi v letih (2, 5, 10 let in več),

Določanje arhivskega gradiva, ki ima trajen pomen za zgodovino, znanost in kulturo ali trajen pomen za pravno varnost pravnih in fizičnih oseb, je v skladu z Zakonom o arhivskem gradivu

in arhivih¹² v pristojnosti Arhiva Republike Slovenije in regionalnih državnih arhivov. **Trajno dokumentarno gradivo**, ki ga mora organ javne uprave sam hraniti trajno, kadar to gradivo nima lastnosti arhivskega gradiva in se ne izroča pristojnemu arhivu kot arhivsko gradivo, je konkretno določeno že z uredbo, deloma pa je prepuščeno v določanje predstojnikom.¹³ **Roke hranjenja dokumentarnega gradiva, izražene v letih oziroma z določeno dobo, ki se po preteku roka hranjena lahko izloči in uniči**, v skladu z predpisanimi roki hranjenja in glede na potrebe poslovanja organa javne uprave, določa v klasifikacijski načrt predstojnik.¹⁴

Ker okvirni klasifikacijski načrt v prilogi uredbe ne vsebuje konkretnih rokov hranjenja, je uredba obvezala Arhiv Republike Slovenije, da pripravi navodilo, kako določati roke hrambe dokumentarnega gradiva.¹⁵ **Navodilo za določanje rokov hranjenja dokumentarnega gradiva javne uprave** z metodologijo in konkretnimi roki hranjenja zadev in dokumentov na tretjem nivoju klasifikacijskih znakov (arhivsko gradivo, trajno dokumentarno gradivo ter gradivo z roki 2, 5, 10 let in več) je bilo po uskladitvi pripomb oziroma po medresorskem usklajevanju pripravljeno do srede avgusta 2005; takrat ga je Arhiv Republike Slovenije poslal v objavo v Uradni list RS.

2.2 Arhivsko gradivo

Arhivsko gradivo je tisto dokumentarno gradivo, ki je bilo prejeta ali je nastalo pri delu organov javne uprave, in ima trajen pomen za znanost in kulturo ali trajen pomen za pravno varnost pravnih in fizičnih oseb (oznaka A).¹⁶ Tipiski seznam arhivskega gradiva vsebuje priloga Pravilnika o odbiranju in izročanju javnega arhivskega gradiva arhivu, objavljena leta 1999 v Uradnem listu RS.¹⁷ Arhivsko gradivo na podlagi klasifikacijskega načrta organa javne uprave določi pristojni arhiv oziroma arhivska komisija; v njej praviloma sodeluje tudi predstavnik ustvarjalca. **Določbe pristojnega arhiva o arhivskem gradivu prevladajo nad roki**

¹⁰ Specifikacija MoReq – Model zahtev za upravljanje elektronskih dokumentov, DLM Forum – Evropska komisija 2001, Arhiv Republike Slovenije 2005. Publikacija je dostopna v slovenščini na spletnih straneh www.gov.si/ars in mju.gov.si, v angleščini pa na www.Dlmforum.eu.org. Glej poglavje 5 Roki hrambe ter odbiranje in izločanje.

¹¹ Poglavje VI – Upravljanje z dokumentarnim gradivom od člena 92 do člena 169 ter poglavje VIII – Hramba dokumentarnega gradiva od člena 181 do člena 198.

¹² Definicijo arhivskega gradiva prinašata 2. člen Zakona o arhivskem gradivu in arhivih (Uradni list RS, št. 20/97, popravek 32/97) in 2. člen Uredbe o upravnem poslovanju (Uradni list RS, št. 20/2005).

¹³ 194. člen Uredbe o upravnem poslovanju (Uradni list RS, št. 20/2005).

¹⁴ 195. člen Uredbe o upravnem poslovanju (Uradni list RS, št. 20/2005).

¹⁵ 6. odstavek 195. člena Uredbe o upravnem poslovanju (Uradni list RS, št. 20/2005), ki temelji na nalogah Arhiva RS iz prve alineje prvega odstavka 11. člena Zakona o arhivskem gradivu in arhivih (Uradni list RS, št. 20/97, popravek št. 32/97).

¹⁶ 193. člen Uredbe o upravnem poslovanju (Uradni list RS, št. 20/2005).

¹⁷ Pravilnik o odbiranju in izročanju javnega arhivskega gradiva arhivu (Uradni list RS, št. 59/99).

hranjenja, ki so določeni v letih ter nad do- ločbami o trajnem dokumentarnem gradivu!

Arhivsko gradivo se odbere iz dokumentar-
nega gradiva in izroča pristojnemu arhivu naj-
kasneje v 30 letih od nastanka v originalu, ure-
jeno, popisano, kompletno, v zaokroženih celotah
in tehnično opremljeno. Ta rok se lahko skrajša
ali izjemoma tudi podaljša. Odbiranje in izro-
čitev arhivskega gradiva opravi posebna komisija
organa, ki jo imenuje predstojnik, z zapisnikom
in popisom izročnega gradiva. Izvirno elektronsko
arhivsko gradivo se pristojnemu arhivu
izroča v digitalni obliki na predpisanih oziroma
standardiziranih nosilcih in formatih zapisa.¹⁸ V
skladu z dogovorom in strokovnimi navodili pri-
stojnega arhiva se arhivsko gradivo, ki nastaja v
fizični obliki na papirju, lahko izroči pristojnemu
arhivu tudi v elektronski obliki.

2.3 Trajno dokumentarno gradivo

Trajno dokumentarno gradivo (oznaka T),
ki je konkretno določeno v 194. členu Uredbe
o upravnem poslovanju, morajo organi javne
uprave hraniti sami v primeru, če to gradivo
nima lastnosti arhivskega gradiva in ga ne
izročajo pristojnemu državnemu arhivu. Trajno
dokumentarno gradivo, ki nastaja v organih
javne uprave, je bilo v Sloveniji prvič, skupaj z
zelo splošnimi roki hranjenja dokumentarnega
gradiva 10, 5, in 2 leti, določeno že leta 1988 v
Pravilniku o pisarniškem poslovanju upravnih
organov.¹⁹ Nekoliko dopolnjen seznam trajnega
dokumentarnega gradiva, vendar brez rokov
hranjenja gradiva, izraženih v letih, je bil leta
1994 ponovno objavljen v Uredbi o pisarniškem
poslovanju in o dolžnostih upravnih organov do
dokumentarnega gradiva,²⁰ ter leta 2001 v
Uredbi o poslovanju organov javne uprave z do-
kumentarnim gradivom.²¹ Predstojnik organa
lahko določi tudi druge zadeve, ki jih je treba
hraniti trajno; to se v praksi posameznih mini-

strtev in organov v sestavi dogaja dokaj po-
gosto.

Kot trajno dokumentarno gradivo, kadar ni do-
ločeno kot arhivsko gradivo, morajo upravni orga-
ni po uredbi o upravnem poslovanju hraniti:²²

- uradne (javne) evidence, ki jih vodijo (zbirke
osebnih podatkov, matične knjige, registre,
katastre, sezname, razvide, kadrovske in per-
sonalne evidence, vpisne knjige, evidence do-
kumentarnega gradiva);
- sejno gradivo s potrjenimi zapisniki;
- gradivo v zvezi s pripravo in sprejemanjem
predpisov in drugih splošnih aktov;
- poročila in analitična gradiva o stanju in po-
javah na posameznih upravnih področjih;
- zbirna statistična poročila in rezultate raz-
iskav;
- vse tiskane ali elektronske publikacije;
- zadeve v zvezi z odločanjem o upravnih zade-
vah, razen zadev s krajšim rokom hrambe;
- premoženjskopravne zadeve;
- investicijska, projektna, lokacijska, gradbena
in podobna dokumentacija objektov in na-
prav, če je organ investitor, lastnik ali upo-
rabnik;
- zadeve, za katere tako določa zakon ali drug
predpis.

2.4 Dokumentarno gradivo z roki hranjenja, izraženimi v letih (2, 5, 10 let in več)²³

**Za dokumentarno gradivo, ki ni določeno
kot arhivsko gradivo ali trajno dokumentarno
gradivo, predstojnik organa v skladu s pred-
pisi ter glede na oceno, koliko časa je ali bo
posamezno dokumentarno gradivo pomembno
za delo organa, določi roke hranjenja v letih,
navadno 2, 5, 10 let in več. Roki hranjenja do-
kumentarnega gradiva se določijo skladno s pred-
pisi, ki neposredno določajo roke,²⁴ nekaj rokov**

²² 194. člen Uredbe o upravnem poslovanju (Uradni list RS, št. 20/2005).

²³ 195. člen Uredbe o upravnem poslovanju (Uradni list RS, št. 20/2005).

²⁴ Nekaj najpomembnejših predpisov, ki določajo roke hranjenja dokumentarnega gradiva v Sloveniji:

Splošni predpisi

- Pravilnik o odbiranju in izročanju javnega arhivskega gradiva arhivu (Uradni list RS, št. 59/99)
- Zakon o varstvu osebnih podatkov (Uradni list RS, št. 86/2004)
- Zakon o elektronskem poslovanju in elektronskem podpisu (Uradni list RS, št. 57/2000)

Uprava

- Uredba o upravnem poslovanju (Uradni list RS, št. 20/2005)
- Zakon o matičnem registru (Uradni list RS, št. 37/2003)
- Zakon o centralnem registru prebivalstva (Uradni list RS, št. 1/99)
- Zakon o policiji (Uradni list RS, št. 49/2000)
- Zakon o osebni izkaznici (Uradni list RS, št. 75/97)
- Zakon o potnih listinah državljanov Republike Slovenije (Uradni list RS, št. 65/2000)

¹⁸ Postopke in pogoje za elektronsko arhiviranje dokumentarnega in arhivskega gradiva bo urejal novi Zakon o varstvu dokumentarnega in arhivskega gradiva ter arhivih, ki je v parlamentarnem postopku, standarde elektronskega arhiviranja (nosilce, formate, strojno in programsko opremo itd.) pa bo določila z uredbo Vlada RS. Zakon in uredba vlade bosta upoštevala zlasti priporočila DLM Foruma oziroma Evropske komisije: Specifikacija MoReq – Model zahtev za upravljanje elektronskih dokumentov, DLM Forum – Evropska komisija 2001, Arhiv Republike Slovenije 2005, ki je dostopna v slovenščini na spletnih straneh www.gov.si/ars in mju.gov.si, v angleščini pa na www.Dlmforum.eu.org.

¹⁹ 43. člen Pravilnika o pisarniškem poslovanju upravnih organov (Uradni list SRS, št. 44/88).

²⁰ 53. člen Uredbe o pisarniškem poslovanju in o dolžnostih upravnih organov do dokumentarnega gradiva (Uradni list RS, št. 72/94).

²¹ 63. člen Uredbe o poslovanju organov javne uprave z dokumentarnim gradivom (Uradni list RS, št. 91/2001).

Sodstvo

- Sodni red (Uradni list RS, št. 17/95)
- Pravilnik o izločanju dokumentarnega gradiva (Uradni list RS, št. 52/2001)
- Pravilnik o notranji organizaciji in pisarniškem poslovanju Ustavnega sodišča Republike Slovenije (Uradni list RS, št. 80/2000)
- Pravilnik o notranji organizaciji in poslovanju državnih tožilstev v Republiki Sloveniji (Uradni list RS, št. 78/98)
- Pravilnik o notranjem poslovanju organov za postopek o prekrških (Uradni list SRS, št. 18/86)
- Pravilnik o poslovanju notarja (Uradni list RS, št. 50/94)

Finančno poslovanje

- Zakon o računovodstvu (Uradni list RS, št. 23/99)
- Slovenski računovodski standardi (Uradni list RS, št. 107/2001)

Davčno poslovanje

- Zakon o davku na dodano vrednost – uradno prečiščeno besedilo (Uradni list RS, št. 134/2003)
- Pravilnik o izvajanju zakona o davku na dodano vrednost (Uradni list RS, 17/2004)
- Zakon o davčnem postopku (Uradni list RS, št. 54/2004)
- Zakon o davčni službi (Uradni list RS, št. 57/2004)

Carina

- Zakon o izvajanju carinskih predpisov Evropske skupnosti (Uradni list RS, št. 25/2004)
- Zakon o carinski službi (Uradni list RS, št. 56/99)

Gospodarstvo

- Zakon o gospodarskih družbah (Uradni list RS, št. 30/93)
- Zakon o rudarstvu (Uradni list RS, št. 56/99)

Gradbeništvo

- Zakon o graditvi objektov (Uradni list RS, št. 110/2002)
- Pravilnik o načinu označevanja javnih cest in o evidencah o javnih cestah in objektih na njih (Uradni list RS, št. 49/97)

Delovna razmerja in zaposlovanje

- Zakon o evidencah na področju dela (Uradni list SFRJ, št. 17/90)
- Pravilnik o vsebini in načinu vodenja evidenc s področja zaposlovanja (Uradni list RS, št. 17/99)

Pokojninsko in invalidsko zavarovanje

- Zakon o matični evidenci zavarovancev in uživalcev pravic iz pokojninskega in invalidskega zavarovanja (Uradni list RS, št. 81/2000)

Šolstvo

- Zakon o visokem šolstvu (Uradni list RS, št. 134/2003)
- Zakon o izobraževanju odraslih (Uradni list RS, št. 12/96)
- Zakon o gimnazijah (Uradni list RS, št. 12/96)
- Pravilnik o dokumentaciji v vrtcu (Uradni list RS, št. 41/97)
- Pravilnik o dokumentaciji v osnovni šoli (Uradni list RS, št. 29/96 s popravki št. 11/99, 27/2002 in 82/2003)
- Pravilnik o dokumentaciji v 9-letni osnovni šoli (Uradni list RS, št. 64/99, popravek št. 82/2003)
- Pravilnik o šolski dokumentaciji v srednješolskem izobraževanju (Uradni list RS, št. 96/99, 108/1999)
- Pravilnik o evidencah in dokumentaciji v izobraževanju odraslih (Uradni list RS, št. 32/2000)
- Pravilnik o dokumentaciji v glasbenih šolah (Uradni list SRS, št. 24/72)
- Pravilnik o strokovnem izpitu in o preizkusu strokovne usposobljenosti inšpektorjev za šolstvo in inšpektorjev za šport (Uradni list RS, št. 49/2000)
- Pravilnik o avto šolah (Uradni list RS, št. 106/99)

Zdravstvo

- Zakon o zbirkah podatkov s področja zdravstvenega varstva (Uradni list RS, št. 65/2000)

Socialno varstvo

hranjenja pa je mogoče iz predpisov izpeljati posredno.²⁵ Če tudi teh predpisov ni, se roki hranjenja določijo skladno z izkustvenimi predvidevanji o tem, koliko časa je bilo oziroma bo gradivo potrebno za poslovanje in delo ter s konkretnimi potrebami poslovanja oziroma dela ustanove ali posameznika.

Dokumentarno gradivo z roki hranjenja se po preteku roka hranjenja komisijsko z zapisnikom in okvirnim popisom izloči in uniči (vsaj vsakih 5 let). Za izločitev in uničenje ni potrebno soglasje pristojnega arhiva.

Pomembnejši predpisi, ki določajo konkretne roke hranjenja, pa tudi izkustveni roki hranjenja dokumentarnega gradiva za upravo, pravosodje, gospodarstvo, šolstvo, zdravstvo in druga področja dejavnosti, so zbrani in objavljeni v Priročniku za strokovno usposabljanje delavcev, ki delajo z dokumentarnim gradivom²⁶ iz leta 1984 ter v priročniku Arhiviranje zapisov – Priročnik za ravnanje z dokumentarnim in arhivskim gradivom državnih upravnih in pravosodnih organov, organov lokalnih skupnosti, javnih in zasebnih zavodov, gospodarskih družb (podjetij, bank, zavarovalnic, zadrug in združenj), političnih strank, društev ter posameznikov,²⁷ ki je izšel leta 2001. Z roki hranjenja gradiva uprave so se, čeprav neobvezno, ukvarjali v strokovnih člankih in v praksi tudi številni arhivisti, predvsem Ana Zaletelj, Branko Šuštar, Janez Kopač, Žarko Štrumbelj, Vesna Gotovina, Marjan Zupančič in Vladimir Žumer.²⁸ Od neobjavljenih pravnih

- Zakon o socialnem varstvu (Uradni list RS, št. 54/92 in 41/99)

²⁵ Predpisi, na podlagi katerih je mogoče določiti ali sklepati na rok hrambe, so na primer:

- Zakon o splošnem upravnem postopku (Uradni list RS, št. 80/99, s spremembo št. 73/2004)

- Kazenski zakonik Republike Slovenije (Uradni list RS, št. 63/94)

- Zakon o obligacijskih razmerjih (Uradni list SFRJ, št. 29/78),

- Zakon o delovnih razmerjih (Uradni list RS, št. 14/90) itd.

²⁶ Priročnik za strokovno usposabljanje delavcev, ki delajo z dokumentarnim gradivom, Republiški komite za kulturo in Časopisni zavod Uradni list SR Slovenije, Ljubljana 1984.

²⁷ Vladimir Žumer, Arhiviranje zapisov, Priročnik za ravnanje z dokumentarnim in arhivskim gradivom državnih upravnih in pravosodnih organov, organov lokalnih skupnosti, javnih in zasebnih zavodov, gospodarskih družb (podjetij, bank, zavarovalnic, zadrug in združenj), političnih strank, društev ter posameznikov, Ljubljana, GV Založba, 2001, str. 113–153 in 193–205.

²⁸ Naj opozorim le na te strokovne članke:

- Ana Zaletelj, Roki hrambe dokumentacije organizacij združenega dela, Sodobni arhivi 83, V. posvetovanje, Maribor 1983, str. 21–41.

- Ana Zaletelj, Roki hranjenja dokumentarnega gradiva, V: Priročnik za strokovno usposabljanje delavcev, ki delajo z dokumentarnim gradivom, Republiški komite za kulturo in Časopisni zavod Uradni list SR Slovenije, 1984, str. 23–46 (prvič zbrani prepisi!).

- Branko Šuštar, Prikaz arhivskih presoj sodobnega gradiva občin, Arhivi X, št. 1–2, Ljubljana 1987, str. 25–33.

aktov s konkretnimi roki hranjenja upravnih organov je treba omeniti model Pravilnika o varovanju dokumentarnega gradiva občin, ki ga je leta 1982 pripravil Zgodovinski arhiv Ljubljana,²⁹ v praksi pa so ga vse do leta 1995 uporabljale nekdanje občine. Na novo ustanovljene občine pa so leta 1997 začele uporabljati enoten klasifikacijski načrt z roki hranjenja dokumentarnega gradiva lokalnih skupnosti, ki ga je predpisala Vlada RS oziroma Vladna služba za lokalno samoupravo, objavila pa sta ga Dušan Verbič in Peter Pavel Klasinc v posebnem priročniku.³⁰

V Arhivu Republike Slovenije se v zadnjih desetih letih z roki hranjenja dokumentarnega gradiva organov javne uprave največ ukvarjajo Vesna Gotovina, Žarko Štrumbl, Marjan Zupančič in Vladimir Žumer, ki sestavljajo tudi komisijo za določanje arhivskega gradiva v primerih, ko organi zaprosijo za navodilo za odbiranje arhivskega gradiva iz dokumentarnega gradiva in predložijo klasifikacijski načrt. Predpise, ki vsebujejo roke hranjenja dokumentarnega gradiva pa v Zgodovinskem arhivu Ljubljana načrtno spremlja Janez Kopač.

- Slavica Tovšak, Vloga pristojnih arhivov ob stečajih in določanje rokov hrambe dokumentarnega gradiva, Sodobni arhivi 98, letnik XX, Maribor 1998, str. 86–94.
- Žarko Štrumbl, Roki hranjenja tehnične dokumentacije, ki nastane pri ministrstvih Republike Slovenije in organih v sestavi, Sodobni arhivi 89, letnik XX, Maribor 1998, str. 114–123.
- Janez Kopač, Arhivsko gradivo in njegovi ustvarjalci, Arhivi XXII, Ljubljana 1999, št. 1–2, str. 73–79.
- Žarko Štrumbl, Roki hranjenja dokumentarnega gradiva in opredelitev arhivskega z vidika zakonodaje Republike Slovenije, Sodobni arhivi 2000, Maribor 2000, str. 173–180.
- Janez Kopač, Urejenost dokumentarnega gradiva ustvarjalcev, Sodobni arhivi 2000, letnik XXII, Maribor 2000, str. 147–158.
- Žarko Štrumbl, Pravni predpisi Republike Slovenije o določanju rokov hranjenja dokumentarnega gradiva, Sodobni arhivi 2001, Maribor 2001, str. 123–130.
- Janez Kopač, Dokumentarno in arhivsko gradivo ter ustvarjalci, Tehnični in vsebinski problemi klasičnega in elektronskega arhiviranja, Maribor 2002, str. 27–37.

²⁹ Pravilnik o varovanju dokumentarnega gradiva občin, Zgodovinski arhiv Ljubljana, zbirka navodil, 1986 (pripravil Vladimir Žumer leta 1982 v sodelovanju z takratnim republiškim inšpektorjem za pisarniško poslovanje pokojnim Andrejem Likarjem).

³⁰ Klasifikacijski načrt z roki hranjenja dokumentarnega gradiva lokalnih skupnosti, Vlada RS, Vladna služba za lokalno samoupravo, Arhiv Slovenije, Mednarodni inštitut arhivskih znanosti pri Pokrajinskem arhivu Maribor, Ljubljana, november 1997 (klasifikacijski načrt in roke hranjenja je pripravila delovna skupina: dr. Andrej Verbič, Viktorija Vrezec, dr. Peter Pavel Klasinc in mag. Vladimir Žumer). Klasifikacijski načrt z roki hranjenja je objavljen v: Peter Pavel Klasinc, Dušan Verbič, Dokumentarno in arhivsko gradivo v samoupravnih lokalnih skupnostih, Arhivsko društvo Maribor, Maribor 1999.

2.5 Klasifikacijski načrt z roki hranjenja ter določanje in označevanje rokov hranjenja

Z Uredbo o upravnem poslovanju je določeno, da klasifikacijski načrt posameznega organa vsebuje tudi določbe o rokih hranjenja; to velja tako za arhivsko gradivo, trajno dokumentarno gradivo kot za dokumentarno gradivo z roki hranjenja, določenih v letih.

Za potrebe določitve arhivskega gradiva mora organ pristojnemu arhivu posredovati svoj klasifikacijski načrt, da vanj vnese določbe o arhivskem gradivu in neobvezujoče pripombe k preostalim rokom hrambe dokumentarnega gradiva.³¹

Roki hranjenja se skupaj z klasifikacijskim načrtom vnesejo v računalniško aplikacijo za vodenje predpisane evidence o dokumentih, zadevah in dosjejih, to običajno omogoča avtomatično razvrščanje, pregledovanje in izpisovanje seznamov dokumentarnega gradiva po rokih hranjenja, izdelavo seznamov odbranega arhivskega gradiva, seznamov trajnega dokumentarnega gradiva, seznamov izločenega oziroma uničenega gradiva, izpisovanje rokov hranjenja na ovoje fizičnih zadev in tako dalje.

Na ovoje fizičnih zadev računalniška aplikacija samodejno ob nastanku zadeve izpisuje tudi oznake A in T. Za dokumentarno gradivo z roki hranjenja, določenimi v letih, pa je treba po metodologiji uredbe ob rešitvi zadeve izračunati leto uničenja zadeve ali dokumenta ter podatke o rešitvi zadeve vnesti v računalniško evidenco, na ovoj zadeve (spodaj desno) pa zapisati leto uničenja zadeve ali posameznih dokumentov v zadevi.

Rok hrambe se izračuna, ko je zadeva rešena, tako da rok trajanja začne teči vselej od 1. januarja naslednjega leta, gradivo pa je uničeno lahko šele leto potem, ko poteče polna doba hranjenja (na primer: če je zadeva rešena 17. 08. 2005, rok hranjenja pa je 5 let, začne rok hrambe teči 01. 01. 2006 in teče do vključno 31. 12. 2010; uničeno pa se sme biti šele v letu 2011).

3. Določbe Navodila za določanje rokov hranjenja dokumentarnega gradiva javne uprave³²

Splošne določbe

1. Navodilo določa osnove za določanje rokov

³¹ 120. člen Uredbe o upravnem poslovanju (Uradni list RS, št. 20/2005).

³² Naj mi bo kot pripravljalcu predloga navodila za določanje rokov hranjenja dovoljeno objaviti celoten tekstualno metodološki del navodila brez okvirnega klasifikacijskega načrta, ki vsebuje tudi konkretne minimalne roke hranjenja posameznih zadev, delov zadev ali posameznih dokumentov v okviru zadev na tretjem nivoju decimalnih klasifikacijskih znakov.

hranjenja dokumentarnega gradiva organov javne uprave (v nadaljevanju: organi) in konkretne roke hranjenja dokumentarnega gradiva.

Okvirni klasifikacijski načrt z določenimi minimalnimi roki hranjenja zadev na tretjem nivoju klasifikacijskih znakov in nekaterimi podrobnejšimi roki hranjenja posameznih dokumentov ali vsebin v okviru teh znakov je priloga tega navodila.

2. Glede na rok hranjenja v organih ločimo tri vrste dokumentarnega gradiva:

- a) dokumentarno gradivo z roki hranjenja, izraženimi v letih (2, 5, 10 let in več),
- b) trajno dokumentarno gradivo (oznaka T) in
- c) arhivsko gradivo (oznaka A).

3. Navodilo vsebuje osnove za določanje arhivskega gradiva, ki ga po zakonu določi pristojni arhiv ter osnove za določanje rokov hranjenja dokumentarnega gradiva, ki so izraženi v letih 2, 5, 10 let in več ter osnove za določitev trajnega dokumentarnega gradiva, ki so jih oziroma so ga dolžni v načrt klasifikacijskih znakov določiti predstojniki organov v skladu s 1. odstavkom 195. člena in 2. odstavkom 194. člena uredbe.

Določitev arhivskega gradiva

4. Arhivsko gradivo organa, ki ima trajen pomen za znanost in kulturo ali trajen pomen za pravno varnost pravnih in fizičnih oseb, v skladu z arhivskimi predpisi določi pristojni arhiv v sodelovanju z organom na podlagi njegovega klasifikacijskega načrta. Pristojni arhiv pri določanju arhivskega gradiva upošteva metodologijo, načela in kriterije za vrednotenje dokumentarnega gradiva in splošni seznam arhivskega gradiva iz Pravilnika o odbiranju in izročanju javnega arhivskega gradiva arhivu (Uradni list RS, št. 59/99) ter določitev arhivskega gradiva iz tega navodila.

Za določanje arhivskega gradiva organov javne uprave na ravni celotne države (Vlado RS, ministrstva, organe v sestavi ministrstev, sklade, agencije itd.), je pristojen Arhiv Republike Slovenije, za javnopravne osebe na lokalnem nivoju (upravne enote, organe samoupravnih lokalnih skupnosti, javne zavode in javna podjetja) pa so pristojni regionalni državni arhivi: Zgodovinski arhiv Celje, Pokrajinski arhiv Koper, Zgodovinski arhiv Ljubljana z Enoto za Gorenjsko in Enoto za Dolenjsko in Belo krajino, Pokrajinski arhiv Maribor, Pokrajinski arhiv Nova Gorica in Zgodovinski arhiv Ptuj.

Seznam javnopravnih oseb, katerih arhivsko gradivo prevzemajo pristojni arhivi, je objavljen na spletni strani Arhiva Republike Slovenije www.gov.si/ars.

5. Arhivsko gradivo z oznako A pristojni arhiv označi v klasifikacijskem načrtu organa pod ustreznimi klasifikacijskimi znaki, organ pa

vnese določbe o arhivskem gradivu v računalniško aplikacijo, s katero vodi evidenco dokumentarnega gradiva.

Določbe pristojnega arhiva o arhivskem gradivu prevladajo nad roki hranjenja, ki so določeni v letih ter nad določbami o trajnem dokumentarnem gradivu.

6. Praviloma ima značaj arhivskega gradiva naslednje izvorno dokumentarno gradivo organov:

- predpisi in drugi pomembni dokumenti pravnega in upravnega značaja, ki jih pripravlja oziroma izdaja organ v okviru svoje pristojnosti (na primer zakoni, uredbe, pravilniki, navodila, statuti, odločbe, sklepi in drugo), pravni akti o notranji organizaciji in poslovanju organa;

- uradne oziroma javne evidence, vključno z vsemi zbirkami osebnih podatkov ter drugimi zbirkami podatkov, ki jih v skladu s predpisi vodijo organi na splošnem, upravnem, kadrovskem, notranjem, pravosodnem, statističnem, gospodarskem, proračunskem, finančnem, davčnem, šolskem, znanstvenem, zdravstvenem, kulturnem, športnem, zunanjem, obrambnem in drugih področjih v klasični ali elektronski obliki (elektronske zbirke podatkov, klasične javne evidence, registri, katastri, matične knjige, kartoteke, sezname in drugo);

- lastni zapisniki sej z gradivom za seje organov in teles organa (državnega zbora, vlade, skupščin, svetov, odborov, komisij, delovnih teles, poslovnih kolegijev, projektivnih skupin, zborovanj, posvetovanj, konferenc, seminarjev, okroglih miz itd.);

- celotne pomembnejše zadeve iz upravnega postopka, za katere je pristojen organ, ki jih po predhodnem posvetovanju s predstojnikom organa določi pristojni arhiv;

- gradivo o ustanovitvi, konstituiranju, registraciji, združitvah, pripojitvah, izločitvah, razdelitvah, sanacijah, ukrepih varstva, stečajih, likvidacijah oziroma ukinitvah, prenehanjih in drugih statusnih spremembah pravnih oseb;

- zapisniki in poročila o izidu volitev in referendumov, organizacija ter izvedba volitev in referendumov;

- letni, srednjeročni, dolgoročni in občasni plani, analize in poročila najrazličnejših vrst in vsebin;

- letna in občasna statistična poročila in analize organa, vključno z upravno statistiko,

- raziskovalni projekti, elaborati in analize;

- proračuni in zaključni računi s poslovnimi poročili;

- gradivo izbranih ponudnikov na javnih natečajih;

- urbanistični in prostorski načrti, varstvo okolja, investicijski programi in poročila, gradbena dokumentacija z načrti objektov, katerih lastnik ali uporabnik je javnopravna oseba;

- celotne gradbene zadeve javnih objektov in

javne infrastrukture (ceste, železnice, letališča, luke itd.), izbor načrtov tipskih individualnih objektov pri tistih upravnih organih, ki so pristojni za izdajo gradbenih dovoljenj;

- tehnološka dokumentacija, normativi in standardi, izumi, patenti, licence, tehnične izboljšave in inovacije;

- premoženjskopravne zadeve organa;

- vse premoženjskopravne zadeve pri upravnih organih, ki zadevajo postopke nacionalizacij, zaplomb, denacionalizacij, vračanja premoženja, komasacij, agrarne reforme, lastninskega preoblikovanja podjetij;

- tiskano ali javno objavljeno elektronsko arhivsko gradivo organa na spletu: interne, uradne, javne, poslovne, jubilejne in druge tiskane ali spletne publikacije, tiskani in elektronski zapiski, predpisi, letna poročila in plani, javni natečaji, reklamne objave, prospekti, letaki, plakati, vzorci tiskanih obrazcev in podobno gradivo, ki je nastalo pri poslovanju organa, vključno s vsemi podatki in dokumenti, objavljenimi na spletnih straneh organa (arhiviranimi v digitalni obliki na elektronske medije pred objavo na spletu);

- pomembne poslovne in druge knjige (zlasti vpisne knjige, kronike, dnevnik, spomine);

- fotografije, dokumentarni filmi in drugi video posnetki o poslovanju in dejavnosti organa, o naravi, objektih, napravah, ljudeh, uslužbencih, pomembnih pojavih, postopkih, dogodkih, jubilejih, proslavah in prireditvah;

- odlikovanja in priznanja;

- vzorci posameznih dokumentov, zadev, dosjejev in drugih vrst gradiva po različnih kriterijih vzorčenja;

- vse predpisane pisarniške evidence o dokumentarnem gradivu.

Določitev trajnega dokumentarnega gradiva

7. Trajno dokumentarno gradivo je lastno dokumentarno gradivo, ki je bilo prejeto ali je nastalo pri delu organa in je določeno z uredbo o upravnem poslovanju, drugimi predpisi ali z določitvijo predstojnika organa kot gradivo, ki je trajno pomembno za organ in ga je zato potrebno trajno hraniti pri organu, kadar nima značaja arhivskega gradiva!

8. Trajno dokumentarno gradivo se z oznako T označi v klasifikacijskem načrtu pod ustreznimi klasifikacijskimi znaki in v računalniško aplikacijo, s katero vodi organ evidenco dokumentarnega gradiva.

Določanje rokov hranjenja dokumentarnega gradiva, izraženih v letih

9. Za dokumentarno gradivo, ki ni arhivsko oziroma ni trajno dokumentarno gradivo, predstojnik organa določi rok hrambe 2, 5, 10 let

ali več v skladu s predpisi oziroma glede na oceno, koliko časa je posamezno dokumentarno gradivo pomembno za delo organa.

10. Med predpisi je pri rokih hranjenja dokumentarnega gradiva potrebno upoštevati veljavne predpise, med njimi na primer predpise o:

- evidencah na področju dela, zaposlovanja, delovnih razmerjih, matični evidenci zavarovancev in uživalcev pravic iz pokojninskega in invalidskega zavarovanja, zdravstvenem zavarovanju in socialnem varstvu,

- varstvu osebnih podatkov, tajnih podatkih, policiji, osebni izkaznici ter druge predpise s področja notranjih zadev,

- državni statistiki, popisu prebivalstva ter drugih statističnih popisih,

- graditvi objektov ter druge predpise s področja gradbeništva,

- računovodstvu, knjigovodstvu, slovenske računovodske standarde,

- davku na dodano vrednost, davčnem postopku, davčni službi,

- o dokumentaciji rednih sodišč in druge predpise s področja pravosodja, ki določajo roke hranjenja dokumentarnega gradiva pravosodnih organov,

- visokem šolstvu, gimnazijah, dokumentaciji v srednješolskem izobraževanju, dokumentaciji v osnovni šoli in 9 letni osnovni šoli, v vrtcih in druge predpise s področja izobraževanja,

- zbirkah podatkov s področja zdravstvenega varstva,

- splošnem upravnem postopku, obligacijskih razmerjih, kazenski zakonik in druge predpise, ki določajo zastaralne roke.

11. Dokumentarno gradivo, ki ga organ prejme od pravnih in fizičnih oseb zaradi informiranja ali v vednost in ne povzroči upravnega poslovanja oziroma upravnega postopka, se hrani najmanj 2 leti (na primer prejeti zapisniki in gradivo za seje državnega zbora, vlade, občinskega sveta, svetov javnih zavodov, nadzornih odborov, skupščin, razna obvestila, okrožnice, splošni dopisi in korespondenca itd.)

12. Najpomembnejše zadeve iz upravnih in drugih postopkov organ praviloma hrani v celoti kot trajno dokumentarno gradivo oziroma kot arhivsko gradivo. V nekaterih pomembnih zadevah se kot trajno dokumentarno gradivo ali kot arhivsko gradivo lahko hrani le del dokumentov zadeve (na primer odločbe, sklepi, poročila, analize), ostali dokumenti v zadevi pa le določeno število let (na primer vloge, priloge, soglasja, mnenja, mesečna poročila in statistika itd.), vendar ne manj kot 10 let.

Zadeve manj pomembnih (množičnih) upravnih in drugih postopkov hrani organ najmanj 2 leti.

Pomembnost zadev iz pristojnosti organa določi predstojnik organa.

13. Vloge strank s prilogami, ki so podlaga za

vpis dejstev oziroma podatkov v javne in druge evidence, ki jih v skladu s predpisi vodi organ, se hranijo najmanj 2 leti.

Vloge za izstavljanje potrdil iz javnih in drugih evidenc, ki jih vodi organ, ter kopije izdanih potrdil se hranijo najmanj 2 leti.

14. Letni, srednjeročni, dolgoročni ali občasni programi, plani, poročila, analize in statistika, se hranijo trajno oziroma kot arhivsko gradivo, dnevna, tedenska, mesečna, kvartalna pa najmanj 2 leti.

15. Finančno, računovodsko, knjigovodsko, davčno in komercialno dokumentarno gradivo kot specifično dokumentarno gradivo hrani organ v skladu z roki, ki jih določajo zakon o računovodstvu, računovodski standardi in zakon o davku na dodano vrednost:

- pomožne obrazce in obračune ter kopije kontrolnih blokov 2 leti,
- poslovne knjige najmanj 10 let,
- računovodske oziroma knjigovodske listine (računi, pogodbe) najmanj 10 let,
- obdavčenje nepremičnin 20 let,
- blagajniške priloge 5 let,
- končne obračune plač in plačilne liste za obdobje, ko letnih obračunov ni bilo, trajno,
- proračunska dokumentacija, zaključni računi in poslovna poročila predstavljajo arhivsko gradivo.

Označevanje rokov hranjenja

16. Roki hrambe dokumentarnega gradiva, ki so določeni v letih 2, 5, 10 let in več, se štejejo od rešitve zadeve, od zaključka uradne, javne evidence (zadnjega vpisa v evidenco) oziroma od datuma, ko je dokumentarno gradivo zaključeno. Letnice izločitve oziroma uničenja se izračunavajo v skladu s 5. točko 195. člena Uredbe o upravnem poslovanju.

17. Roki hrambe A, T, 2, 5, 10 let in več se za fizične in elektronske zadeve ter posamezne dokumente v zadevah vpisujejo v elektronsko evidenco dokumentarnega gradiva.

Oznaki arhivskega gradiva (A) in trajnega dokumentarnega gradiva (T) se na ovoj zadeve in posamične dokumente v zadevi izpišejo na fizični ovoj zadeve ali na posamezne dokumente že ob nastanku zadeve ali ob prejemu oziroma ob nastanku posameznega dokumenta.

Kadar je rok hrambe izražen v letih, letnico, ko se dokumentarno gradivo lahko izloči in uniči, izračunajo strokovni delavci ob rešitvi zadeve in jo vpišejo v desni spodnji kot ovoja zadeve ali posameznih dokumentov v zadevi ter poskrbijo, da se letnica uničenja posamezne zadeve oziroma posameznega dokumenta v zadevi vpiše v glavni pisarni v elektronsko evidenco dokumentarnega gradiva. Za elektronske zadeve in dokumente se letnica uničenja vpiše le v elektronsko evidenco dokumentarnega gradiva.

V glavni pisarni se roki hranjenja A in T ter letnice izločitve oziroma uničenja gradiva pred arhiviranjem rešenih zadev v tekočo zbirko dokumentarnega gradiva vpišejo na oznake tehničnih enot (fascikle, registratorje, arhivske škatle, mape, nosilce računalniških informacij itd.), kadar so v tehnični enoti zadeve oziroma dokumenti z enakim rokom hranjenja.

Končna navodila

18. Roke hranjenja, ki jih določajo predpisi, in roke hranjenja iz tega navodila, predstojnik lahko izjemoma podaljša, če to zahtevajo upravičene potrebe poslovanja organa.

19. Predstojnik organa lahko sporazumno z Arhivom Republike Slovenije v okviru obveznih klasifikacijskih znakov na tretjem nivoju podrobneje razčleni oziroma določi različne roke hranjenja posameznih dokumentov v zadevah, če je to smotno in v skladu s predpisi, ki določajo roke hranjenja. V takih primerih se roki hranjenja lahko skrajšajo, podaljšajo ali ostanejo enaki določbam iz tega navodila.

20. Kadar organ v skladu s 7. odstavkom 120. člena Uredbe o upravnem poslovanju obvezne trimesne klasifikacijske znake iz okvirnega klasifikacijskega načrta glede na svoje pristojnosti in specifične funkcije podrobneje razčleni na največ petmestne klasifikacijske znake oziroma na četrti in peti nivo, mora predstojnik organa v skladu z uredbo in tem navodilom določiti roke hranjenja za vse dodatne oziroma razčlenjene klasifikacijske znake, pristojni arhiv pa določiti arhivsko gradivo.

21. Roki hranjenja se določijo tudi elektronskim podatkom, dokumentom, zadevam in dosjejem, elektronsko arhivirati pa jih je potrebno na predpisane oziroma standardizirane elektronske medije in formate pod pogoji, ki jih določajo predpisi, in sicer ločeno glede na roke hranjenja (posebej elektronsko arhivsko gradivo, trajno dokumentarno gradivo ter ločeno glede na roke hrambe 5, 10, 20 let in več).

Po preteku roka hrambe organi elektronskih medijev praviloma fizično ne uničijo, temveč jih hranijo v stalni zbirki dokumentarnega gradiva ločeno od ostalega gradiva, če jim prostor in oprema brez večjih stroškov to omogočata. Elektronskega dokumentarnega gradiva s pretečenimi roki hrambe praviloma ni potrebno prepisovati na nove elektronske nosilce in migrirati v nove formate.

22. Predstojniki organov morajo v klasifikacijskih načrtih uskladiti roke hranjenja s tem navodilom najkasneje do 31. 12. 2005.

Čeprav komentar k posameznim točkam navodila skoraj ni potreben, naj opozorim, da je pri določanju konkretnih rokov hranjenja posameznega organa treba upoštevati tako določbe tekstualnega dela navodila, zlasti

točke od 11 do 15, kot tudi minimalne roke hranjenja iz priloženega okvirnega klasifikacijskega načrta. Na prvi pogled je v okvirnem načrtu določeno zelo veliko arhivskega gradiva in trajnega dokumentarnega gradiva, vendar se

ob upoštevanju arhivskih strokovnih načel in kriterijev valorizacije³³ gradiva in kriterijev navodila od točke 11 do 15 količina arhivskega gradiva, pa tudi trajnega dokumentarnega gradiva pri konkretnem organu javne uprave, zelo skrči.³⁴

4. Priloga navodila

Ker je priloga navodila oziroma okvirni klasifikacijski načrt z roki hranjenja zelo obsežen, za ilustracijo navajam le dva izseka:

04	VOLITVE IN REFERENDUMI		
040	Volitve in referendumi – splošno	A	Delovanje republiške volilne komisije, imenovanje volilnih komisij, volilni sistemi, volilna kampanja, volilna območja, splošni volilni imeniki (zahteve za vpis in izbris, izdaja potrdil o vpisu v imenik),...
041	Volitve	A 5	Izvedba volitev predsednika republike, volitev poslancev v DZ, volitve v evropski parlament, volitve v državni svet, volitve predstavnikov lokalne in regionalne samouprave (navodila, obvestila za delo volilnih komisij, navodila za delo volilnih odborov, imenovanje volilnih odborov), poročila in zapisniki komisij in odborov A Glasovnice, naročanje pisarniškega materiala, rezervacija prostorov 5
042	Referendumi in druge oblike osebnega izjavljanja	A 2	Izvedba referendumov (navodila, obvestila za delo volilnih komisij, navodila za delo volilnih odborov, imenovanje volilnih odborov), zbiranje podpisov podpore (navodila, obvestila, poročila), druge oblike neposrednega izjavljanja občanov, poročila in zapisniki komisij in odborov A Glasovnice, naročanje pisarniškega materiala, rezervacija prostorov 2

35	PROSTOR IN OKOLJE		
350	Prostorsko načrtovanje in sistem prostora	A	Razvoj prostorskega načrtovanja, spremljanje stanja v prostoru, nacionalni prostorski razvoj, prostorsko načrtovanje za obrambne potrebe, izdaja soglasij k prostorskim aktom, ureditveni načrti, prostorski plani, zazidalni načrti,...
351	Graditev	A T 10	Gradbena dovoljenja, uporabna dovoljenja, spremembe, podaljšanja, izdaja soglasij v postopku pridobitve gradbenega dovoljenja, določitev gradbene parcele, izdaja soglasja k pridobitvi lastninske pravice s pravnim poslom na nepremičninah na zavarovanih območjih A Gradbene zadeve javnih objektov, infrastrukture (ceste, železnice itd.) in izbor individualnih projektov objektov in naprav A Izdaja projektnih pogojev, izdaja mnenj k obratovalnim dovoljenjem kopališč, degradacija in uzurpacija, obrambne potrebe pri gradnji objektov državnega pomena, lokacijske informacije T Projekti individualnih gradenj, tipskih stanovanjskih in drugih objektov 10

³³ Glej 2. člen Pravilnika o odbiranju in izročanju javnega arhivskega gradiva arhivu (Uradni list RS, št. 59/99).

³⁴ Dobre načrte klasifikacijskih znakov z roki hranjenja, ki so lahko kot vzor drugim, so sredi leta 2005 na primer sprejeli: Ministrstvo za javno upravo, Ministrstvo za obrambo, Ministrstvo za finance, Ministrstvo za notranje zadeve, Ministrstvo za zunanje zadeve, Urad za statistiko, Inšpektorat za okolje in prostor itd.

352	Stanovanjske zadeve in urbana zemljišča	A T	Lastninjenje, razlastitev, kataster stavb A Splošno, poslovni prostori, stanovanja (socialna, profitna, neprofitna, službena in vojaška stanovanja), upravljanje po stanovanjskem zakonu, najemne pogodbe T
353	Geodetske zadeve	A	Splošno, geodetske točke, register prostorskih enot, zemljiški kataster, kartografija, topografija, posredovanje podatkov v postopku ugotavljanja vzajemnosti, centralna evidenca prostorskih podatkov,...

4. Zaključek

Navodilo še ne vsebuje dovolj rokov hranjenja specifičnih zadev in dokumentov, ker je to na tretjem nivoju klasifikacijskih znakov težko izvedljivo. Zato načrtujemo dopolnjeno navodilo, s katerim bodo določeni roki hranjenja zadev, pa tudi posameznih dokumentov ali delov zadev tudi na četrtem in petem nivoju klasifikacijskih znakov. Navodilo določa, da morajo organi javne uprave ob morebitnem razčlenjevanju oziroma dopolnjevanju obveznega okvirnega klasifikacijskega načrta s specifičnimi zadevami iz lastne pristojnosti klasifikacijske znake razčlenjevati v soglasju z Ministrstvom za javno upravo RS,

roke hranjenja na četrtem in petem nivoju, ki so določeni v letih in trajno dokumentarno gradivo pa določati sporazumno z Arhivom Republike Slovenije. Za določanje arhivskega gradiva pa so tako zadolženi pristojni javni arhivi. Le na ta način bomo v javni upravi po dolgoletnih prizadevanjih prišli do podrobnih in v praksi tudi uporabnih klasifikacijskih načrtov z roki hranjenja dokumentarnega gradiva, ki bodo veljala za posamezna ministrstva in organe v sestavi. Za upravne enote kot državne organe na lokalnem nivoju ter za občine kot organe lokalnih samoupravnih skupnosti pa so že v pripravi enotni roki hranjenja.

*Balada o trobenti in oblaku, 1961. Režiser France Štiglic,
producent Triglav film Ljubljana (ARS, AS 1280, Zbirka fotografij
celovečernih igranih in kratkih filmov, Triglav film, št. 3)*

UDK 342.7(497.4)
Prejeto: 5. 10. 2005

Dostop do informacij javnega značaja

JOLANDA FON

višja svetovalka, Arhiv Republike Slovenije, Zvezdarska 1, SI-1000 Ljubljana,
el. pošta: jolanda.fon@gov.si

IZVLEČEK

Informacija javnega značaja je tista informacija, ki izvira iz delovnega področja organa, nahaja pa se v obliki dokumenta, zadeve, dosjeja, registra, evidence ali dokumentarnega gradiva, ki ga je organ izdelal sam, v sodelovanju z drugim organom, ali pridobil od drugih oseb. Informacije javnega značaja so prosto dostopne pravnim in fizičnim osebam (prosilcem). Vsak prosilec ima pravico pridobiti od organa informacijo javnega značaja na vpogled ali pridobiti prepis, fotokopijo ali elektronski zapis. Prošilec lahko poda ustno ali pisno zahtevo. Če organ zahtevi za dostop do informacije javnega značaja ugotovi, o tem ne izda posebne odločbe, ampak naredi uradni zaznamek. Če pa zahtevo deloma ali v celoti zavrne, o tem izda pisno odločbo z obrazložitvijo in poukom o pravnem sredstvu.

Prošilec ima pravico do pritožbe; o njej odloča pooblaščenec za dostop do informacij javnega značaja.

KLJUČNE BESEDE: Zakon o dostopu do informacij javnega značaja, informacija javnega značaja, prosilec, pooblaščenec za dostop do informacij javnega značaja

ABSTRACT

ACCESS TO THE INFORMATION OF PUBLIC CHARACTER

An information of public character is the information, coming from the sphere of work of an authority in a form of a document, case, file, register, record or documentary materials, made by the authority itself, in cooperation with another authority, or the document had been obtained from other persons. Pieces of information of public character are accessible, without limits, to the legal and natural persons (applicants). Each applicant has the right to obtain the information of public character from an authority for perusal, or to acquire a transcript, a photocopy, or an electronic record. The applicant can give an oral or a written request. If the authority complies with the demand, it does not issue a special decision but only makes an official notice. If the authority partly or entirely refuses the demand, it issues a written decision, containing a detailed explanation as well as the caution of the legal redress.

The applicant has the right of complaint; the decision about it is taken by the mandatory for the access to the information of public character.

KEY WORDS: Law of the access to the information of public character, information of public character, applicant, mandatory for the access to the information of public character

Dostop do informacij javnega značaja je med temeljnimi človekovimi pravicami ena najmlajših pravic, saj jo je večina držav začela umeščati v svoje zakone šele v 20. stoletju, mnoge države pa tega področja še danes nimajo urejenega.

Zakon o dostopu do informacij javnega značaja – Uradni list RS, št. 24/03, 61/05 – ZDIJZ

ureja postopek, ki vsakomur omogoča prost dostop in ponovno uporabo informacij javnega značaja. Tudi Ustava Republike Slovenije v 39. členu določa, da ima vsakdo pravico dobiti informacijo javnega značaja, za katero ima v zakonu utemeljen pravni interes, razen v primerih, ki jih določa zakon.

4. člen ZDIJZ določa, da je informacija javnega značaja tista informacija, ki izvira iz delovnega področja organa, nahaja pa se v obliki dokumenta, zadeve, dosjeja, registra, evidence ali dokumentarnega gradiva (v nadaljnjem besedilu: dokument), ki ga je organ izdelal sam, v sodelovanju z drugim organom, ali pridobil od drugih oseb. Kot posebnost naj navedem, da arhivsko gradivo, ki ga hrani v okviru javne arhivske službe pristojni arhiv v skladu z zakonom, ki ureja arhive, ni informacija javnega značaja po tem zakonu.

Skladno s 5. členom zakona so informacije javnega značaja prosto dostopne pravnim in fizičnim osebam (v nadaljnjem besedilu: prosilci). Vsak prosilec ima pravico pridobiti od organa tovrstno informacijo na vpogled ali pa pridobiti prepis, fotokopijo ali elektronski zapis. Organi, ki morajo prosilec omogočiti dostop do informacij javnega značaja, so državni organi, organi lokalnih skupnosti, javne agencije, javni skladi in druge osebe javnega prava, nosilci javnih pooblastil in izvajalci javnih služb (v nadaljnjem besedilu: organi). Prosilec lahko zahteva dostop do informacije javnega značaja v obliki ustne ali pisne zahteve. Če organ zahtevi ne namerava ugoditi, je uradna oseba dolžna prosilcu pojasniti, da mu ustna zahteva ne omogoča pravnega varstva.

Če se prosilec odloči vložiti pisno zahtevo za dostop do informacije javnega značaja, jo vložijo pri organu, za katerega meni, da ima to informacijo. Zahtevo lahko vložijo tudi v elektronski obliki. V zahtevi morajo biti navedeni organ, ki mu zahtevo pošiljamo, osebno ime, firma ali ime pravne osebe, morebitni zastopnik ali pooblaščenec ter naslov prosilca oziroma njegovega zastopnika ali pooblaščenca. Prosilec mora v zahtevi opredeliti informacijo, s katero se želi seznaniti, ter določiti, na kakšen način se želi seznaniti z vsebino zahtevane informacije (vpogled, prepis, fotokopija, elektronski zapis).

Če prosilec vložijo nepopolno vlogo, mora organ pozvati prosilca, da v roku, ki ga določi organ, vlogo dopolni. Če prosilec zahteve ne izpolni, organ zahtevo zavrže. Pri dopolnitvi zahteve zakon zagotavlja prosilcu strokovno pomoč.

Glede na to, da prosilec sam presodi, kateri izmed organov ima informacijo, ki jo želi, se lahko zgodi, da se zmoti in vložijo zahtevo pri organu, ki te informacije nima in mu je zato ne more priskrbeti. V tem primeru mora organ odstopiti zahtevo organu, ki je glede na vsebino zahteve pristojen za reševanje in o tem obvestiti prosilca.

Postopek z zahtevo vodi uradna oseba. Določi jo organ, saj citirani zakon obvezuje vse zavezanca, da imenujejo eno ali več uradnih oseb, ki bodo pristojne za posredovanje informacij javnega značaja.

Če organ zahtevi za dostop do informacije

javnega značaja ugodijo, o tem ne izda posebne odločbe, ampak naredi uradni zaznamek o tem. Če pa zahtevo deloma ali v celoti zavrne, o tem izda pisno odločbo, njena sestavna dela pa sta tudi obrazložitev razlogov, zaradi katerih je bila zahteva zavrnjena in pouk o pravnem sredstvu. Tako organ omogoči prosilcu, da vložijo pravno sredstvo proti odločitvi organa. Pravna domneva je, da se zahteva šteje za zavrnjeno, če organ ne omogoči prosilcu dostopa do informacije v 20, izjemoma 30 delovnih dneh ali če ne izda in ne vroči odločbe o zavrnitvi zahteve.

Če organ zahtevi ugodijo, prosilcu nemudoma omogoči seznanitev z vsebino zahtevane informacije. Če je zahtevana informacija varovana po Zakonu o avtorskih in sorodnih pravicah, prosilcu omogoča seznanitev z informacijo tako, da mu jo da na vpogled.

Če prosilec določeno informacijo sicer prejme, vendar ta ni tista, ki jo je zahteval, lahko zahteva od organa, da mu omogoči seznanitev z informacijo javnega značaja, ki jo je navedel v zahtevi. O tem mora organ odločiti nemudoma, najkasneje pa v 3 delovnih dneh.

Zoper odločbo, s katero je organ zahtevo zavrnil, in zoper sklep, s katerim je organ zahtevo zavrgel, ima prosilec po ZDIJZ pravico do pritožbe. O pritožbi zoper navedena pravna akta odloča poseben organ, to je pooblaščenec za dostop do informacij javnega značaja.

Pooblaščenec je samostojen državni organ; imenuje ga Državni zbor Republike Slovenije na predlog predsednika Republike Slovenije. Imenovan je za obdobje petih let izmed državljanov Republike Slovenije. Pooblaščenec pri odločanju o pritožbi zoper odločbo o zavrnitvi in sklepu o zavrnjenju odloča po pravilih Zakona o splošnem upravnem postopku. Pooblaščenec kot pritožbeni organ sam oceni in presoja dejstva, ki se nanašajo na možne škodljive posledice, ki bi nastale ob razkritju podatka oziroma na obstoj izjem po 6. členu ZDIJZ. Zoper odločbo pooblaščenca je mogoče sprožiti upravni spor.

Zavezanec mora vedno presojsati, ko zavrne zahtevo za dostop do informacije, upošteva zapisane izjeme v 6. členu ZDIJZ. Zakon v 6. členu navaja dvanajst primerov, v katerih lahko organ prosilcu zavrne zahtevo zaradi posebne narave podatka, ki ga prosilec želi:

1. podatek, ki je na podlagi zakona, ki ureja tajne podatke, opredeljen kot tajen zaradi javne varnosti, obrambe države, zaupnosti mednarodnih odnosov ali zaupnosti obveščevalne in varnostne dejavnosti državnih organov,
2. podatek, ki je opredeljen kot poslovna skrivnost v skladu z zakonom, ki ureja gospodarske družbe,
3. osebni podatek, katerega razkritje bi pomenilo kršitev varstva osebnih podatkov v skladu z zakonom, ki ureja varstvo osebnih podatkov,
4. podatek, katerega razkritje bi pomenilo krši-

- tev zaupnosti individualnih podatkov o poročevalskih enotah skladno z zakonom, ki ureja dejavnost državne statistike,
5. podatek, ki se nahaja v javnem arhivskem gradivu, ki je skladno z zakonom, ki ureja arhivsko gradivo in arhive, opredeljen kot zapučen,
 6. podatek, katerega razkritje bi pomenilo kršitev zaupnosti davčnega postopka, skladno z zakonom, ki ureja davčni postopek,
 7. podatek, ki je bil pridobljen ali sestavljen zaradi kazenskega pregona ali v zvezi z njim, ali postopka s prekrški in bi njegovo razkritje škodovalo njegovi izvedbi,
 8. podatek, ki je bil pridobljen ali sestavljen zaradi upravnega postopka, in bi njegovo razkritje škodovalo njegovi izvedbi,
 9. podatek, ki je bil pridobljen ali sestavljen zaradi pravnega, nepravdnega ali drugega sodnega postopka, in bi njegovo razkritje škodovalo njegovi izvedbi,
 10. podatek iz dokumenta, ki je v postopku izdelave, in je še predmet posvetovanja v organu, njegovo razkritje pa bi povzročilo napačno razumevanje njegove vsebine,
 11. podatek o naravni vrednoti, ki v skladu z zakonom, ki ureja ohranjanje narave, ni dostopen javnosti zaradi varovanja naravne vrednote,
 12. podatek iz dokumenta, ki je bil sestavljen v zvezi z notranjim delovanjem oziroma dejavnostjo organov, in bi njegovo razkritje pov-

zročilo motnje pri delovanju oziroma dejavnosti organa.

V Arhivu Republike Slovenije smo do sedaj posredovali dve informaciji javnega značaja, in sicer na pisno zahtevo prosilca Konrada Kraška, ki se je nanašala na zapisnik poslovnega kolegija, na pisno zahtevo novinarja MAG-a Igorja Kršinarja pa smo posredovali odločbo o imenovanju prejšnjega direktorja dr. Dragana Matića.

Dostop do informacij javnega značaja je torej ustavna pravica vsakega državljana Republike Slovenije. Pravo Evropske unije nalaga dolžnost državljanom Republike Slovenije, da nadzorujejo delo organov javne uprave in jim daje pravico do informacij javnega značaja.

Literatura

Ustava RS.

Zakon o dostopu do informacij javnega značaja (ZDIJZ), Uradni list RS, št. 24/03 in 61/05.

Nataša Musar Pirc, Dostop do informacij javnega značaja in razvoj te pravice, seminar 18. 5. 2005.

Sonja Bien, Nekatera procesna vprašanja Zakona o dostopu do informacij javnega značaja, seminar 18. 5. 2005.

Spletne strani Ministrstva za javno upravo v zvezi z informacijo javnega značaja, naslov: <http://www.mju.gov.si>.

Amandus, 1966. Režiser France Štiglic, scenarij Andrej Haing, producent Viba film Ljubljana (ARS, AS 1280, Zbirka fotografij celovečernih igranih in kratkih filmov, Viba film, št. 2)

Iz arhivskih fondov in zbirk

UDK 347.945:811.163.6"1752/1811"

Prejeto: 17. 6. 2005

Ljubljansko škofijsko gospostvo (Pfalz) – zakladnica slovenskih sodnih priseg (1752–1811)

BORIS GOLEC

docent dr., znanstveni sodelavec na Zgodovinskem inštitu Milka Kosa Znanstvenoraziskovalnega
centra SAZU, Novi trg 2, SI–1000 Ljubljana

IZVLEČEK

Najdbo 85 zapisov sodnih priseg in poduka za krivoprisežnike, shranjenih v arhivskem fondu Ljubljansko škofijsko gospostvo (Pfalz Laibach) v Nadškofijskem arhivu Ljubljana, lahko označimo za izjemno. Ne gre namreč le za drugi najobsežnejši sklop starejših slovenskih dokumentov iste provenience, ampak se je z njihovim odkritjem kar za tretjino povečalo število vseh doslej znanih sodnih priseg v slovenskem jeziku, nastalih do drugega desetletja 19. stoletja.

Posebna vrednost tu objavljenih sodnih priseg je v njihovi vsebini. Razen uvodne in sklepne formule je vsaka zase izvorno v slovenščini pisano besedilo, predmeti pričevanja so zelo različni, sodne prisege kot celota pa ponujajo raznovrstno leksikalno bogastvo. Poleg tega so zelo neposreden odraz razvoja govornje in pisane slovenščine druge polovice 18. in začetka 19. stoletja ter neke vrste merilo prenašanja knjižnega in komaj nastajajočega uradnega jezika v sodno prakso.

KLJUČNE BESEDE: slovenščina, sodne prisege, škofija Ljubljana, patrimonialno sodišče, 18./19. stoletje

ABSTRACT

LJUBLJANA DIOCESAN SEIGNEURY (PFALZ) – TREASURY OF SLOVENE JUDICIAL OATHS
(1752–1811)

The discovery of 85 written records of judicial oaths and instructions for the perjurers, deposited in the archival fund of Ljubljana diocesan seignury (Pfalz Laibach) in Ljubljana Archiepiscopal Archive, can be characterized as exceptional. It is not only the matter of the second largest complex of the older Slovene documents of the same provenience, originating from the second decade of the 19th century, but with this discovery the number of all, up till now known judicial oaths in the Slovene language, has grown by as much as one third.

The particular worth of the judicial oaths, published in here, lies in their contents. In addition to the introductory and concluding wording formula, each judicial oath in itself is an original text written in Slovene, the subject matters of the testimony are very heterogeneous, on the other hand the judicial oaths as a whole, offer diverse lexical wealth of words. Moreover, they are a very direct reflection of the development of the spoken and written Slovene language of the second half of the 18th and the beginning of the 19th century, and some sort of a standard criterion for the transmission of the literary language and the only hardly emerging official language, into the case law.

KEY WORDS: Slovene language, judicial oaths, diocese Ljubljana, patrimonial court, 18th/19th century

Najdbo 85 zapisov sodnih priseg in poduka za krivoprišežnike v slovenščini, shranjenih v fondu Ljubljansko škofijsko gospostvo (Pfalz Laibach) v Nadškofijskem arhivu Ljubljana,¹ lahko brez pretiravanja označimo za izjemno. Veliko število na eni strani potrjuje, da so pri patrimonialnih sodiščih (osrednje)slovenskega prostora v znatni meri ustno uradovali slovensko, na drugi strani pa lahko ljubljanske pfalške prisege postavimo ob bok doslej edinemu znanemu primeru s tolikšnim obsegom, 179 tovrstnim prisežnim besedilom patrimonialnega sodišča gospostva Bled iz obdobja 1648–1785.²

Do Ribnikarjeve objave blejskih priseg pred skoraj tremi desetletji je veljalo, da so slovenske prisege, nastale v sodnih in pravnih postopkih, ostale skoraj docela neobdelane. Nasprotno so bili od 19. stoletja dalje objavljeni razmeroma številni slovenski prisežni obrazci ali t. i. uradne prisege, po vsebini in okoliščinah nastanka precej drugačna vrst prisežnih besedil.³ Ribnikarjevo trditev, da so "podložniške prisege zapisane v številnih sodnih aktih in sodnih protokolih mnogih zemljiških gospostev na slovenskem ozemlju",⁴ bo treba v praksi še potrditi z novimi najdbami. Kar zadeva številnost, ostajam ob stopnji popisanosti in poznavanja fondov gospostev zadržan, in to kljub nepričakovani najdbi zavidljivo visokega števila ljubljanskih pfalških priseg. Res se v arhivskih popisih zemljiških gospostev tu in tam pojavi kakšna slovenska prisega, nekaj jih je očem popisovalcev tako ali drugače "ušlo" in jih zasledimo šele med natančnejšim pregledovanjem gradiva, vendar pa, kot kaže, ne gre nikjer za večje število prisežnih besedil.

Podobno je z objavami tovrstnih slovensko pisanih besedil. Če pobrskam po doslej najpopolnejšem pregledu vseh vrst prisežnih besedil, ki ga je objavil Matevž Košir,⁵ in po svoji evidenci objavljenih priseg, je v slovenskem jeziku poleg častitljivega števila 179 blejskih podložniških zaslediti iz obdobja do Ilirskih provinc manj kot 50 objavljenih sodnih priseg (najstarejša nosi letnico 1624). Iz navedenega števila je izvzeta peščica prisežnih obrazcev za priče (najzgodnejši je iz leta 1570); čeprav sicer sodijo v isti sklop – med sodne prisege, so ne nazadnje obrazci in ne izvorna besedila, ki bi bila zapisana med sodnim ali pravnim postopkom. Vse drugo objavljeno gradivo predstavljajo poklonitvene in uradne prisege, namenjene priseganju podanikov ter na novo imenovanih oz.

izvoljenih uradnikov na zelo različnih ravneh – vse do fevdnih priseg iz 17. in prve polovice 18. stoletja, katerih prisežniki so bili na družbeni lestvici najvišje. V primerjavi s sodnimi prisegami je poklonitvenih in uradnih znatno manj, a jim je bila zaradi posebne pričevanjskosti od nekdaj namenjena večja pozornost.

Bera 85 na novo odkritih sodnih priseg ljubljanskega škofijskega gospostva je po količini resnično velika. Ne gre le za drugi najštevilnejši sklop iste provenience, ampak predstavljajo več kot četrtnino vseh znanih sodnih priseg v slovenskem jeziku, nastalih do drugega desetletja 19. stoletja. Povedano drugače, dose danjim nekaj več kot 220 znanim prisežnim besedilom tega tipa se s pričujočo objavo pridružuje za več kot tretjino novih.

Vrednost sodnih priseg med slovenskimi prisežnimi besedili je predvsem v vsebini. Drugače kot poklonitvene in uradne prisege, ki imajo obliko vnaprej pripravljenih prisežnih obrazcev, praviloma namenjenih večkratni, tudi dolgotrajni uporabi, je med sodnimi manj obrazcev – priseg za prisežnike, ki prisegajo, da bodo govorili resnico – in neprimerno več drugih: izpričevalnih, glavnih ali rabsodilnih, ugotovitvenih, očiščevalnih in dopolnilnih priseg. Naštete beležijo vsebino izpričanega in so jih torej zapisovali sproti, v vsakem sodnem primeru posebej. Razen uvodne in sklepne formule je tako vsaka prisega zase izvirno, v slovenščini pisano besedilo, predmeti pričevanja pa zelo različni. Sodne prisege torej ponujajo raznovrstno leksikalno bogastvo, neprimerno večje kakor ponavljajoči se prisežni obrazci. Sprotno zapisovanje sta zaznamovala improviziranje in zapisovalska sposobnost pisarjev, zato so prisege iz sodnih postopkov veliko bolj odraz danega trenutka in (razen uvodnega in sklepnega dela) niso oprte na predloge. Zanje tako neprimerno bolj poznamo okoliščine in čas nastanka, saj ga lahko praviloma datiramo do dneva natanko. Nasprotno so prisežni obrazci največkrat starejši, kot sicer priča morebitna datacija zapisa. Še več, ob vnovični uporabi in zapisu so bili neredko stari tudi že več desetletij ali celo stoletje.

Sodne prisege so imele eno samo funkcijo: veljale so za dokazno sredstvo v pravnih postopkih in bile pri tem izrazito sakralne narave. Prisežniki so se morali med priseganjem dotakniti razpela ali evangelija – od tod tudi slovenska beseda prisega, podobno kot prihaja izraz priča od pritikati. Sicer pa je bila prisega v bistvu le ena najprvotnejših in hkrati dolgo ohranjenih oblik božje sodbe.⁶ Od tod uvodno priseganje Bogu oz. k Bogu in sklepna sankcija: pogubljenje zaradi krive prisege. Prav zato so pred priseganjem posvečali tolikšno pozornost poduku o

¹ Nadškofijski arhiv Ljubljana, Škofijski arhiv Ljubljana, Pfalz (NŠAL, ŠAL/Pfalz).

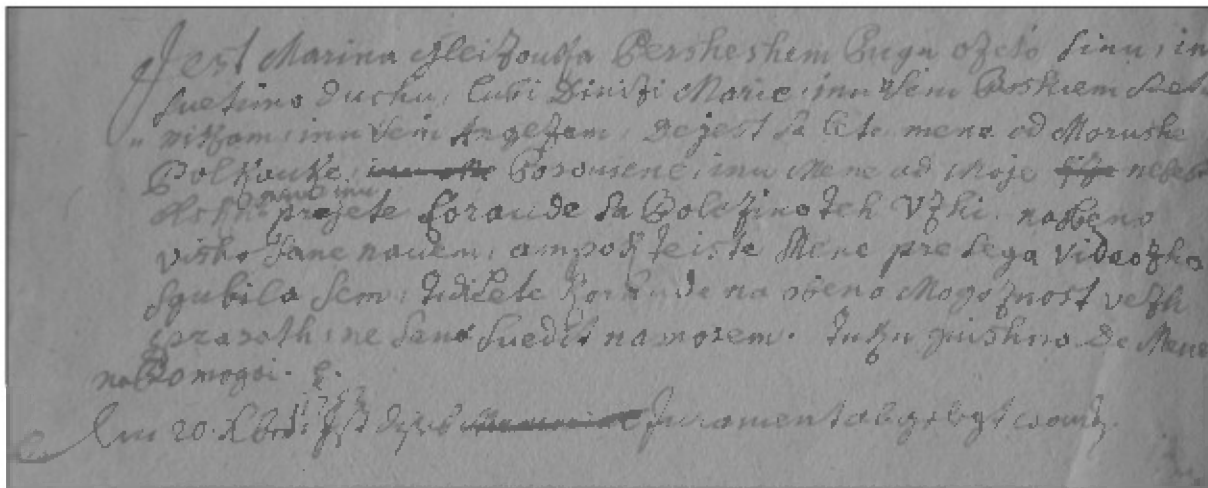
² Prim. objavo: Peter Ribnikar, *Slovenske podložniške prisege patrimonialnega sodišča Bled*, Ljubljana 1976.

³ Prim. prav tam, str. 5.

⁴ Prav tam.

⁵ Prim. Matevž Košir, *Prisege v slovenščini*, v: *Arhivi XV* (1992), str. 6–11.

⁶ Sergij Vilfan, *Pravna zgodovina Slovencev. Od naselitve do zloma stare Jugoslavije*, Ljubljana 1961, str. 272.

Najstarejša ohranjena prisega iz leta 1752 – prisega obdolženke Marine Glajcovke (št. 1)

krivoprisežništvu, same prisega pa, da bi se izognili zmotam in nesporazumom, zapisovali v jeziku, v katerem so jih prisežniki izrekli in v katerem so jih praviloma kot edinem tudi razumeli.

I. O nastanku in okoliščinah zapisovanja pfalških priseg

Pri sodnih prisegah ljubljanskega škofijskega gospostva imamo opraviti z vsebinsko raznolikostjo, ki ne zaostaja prav veliko za izpovednostjo blejskih priseg, čeprav je le-teh več kakor dvakrat toliko (179). Tudi po skupnem obsegu so ljubljanske prisega z okoli 65.000 črkovnimi znaki precej tesno za petami blejskim s skupno približno 75.000 znaki. Večja razlika je v časovnem razponu nastajanja enih in drugih. Dobra polovica blejskih (92) je namreč starejših od ljubljanskih: šest jih izvira še iz 17. stoletja (1648–1699), 86 jih sodi v polstoletno obdobje 1701–1752, preden se začnejo ljubljanske; preostalih 87 je nastalo v letih 1753–1785, to je v času, ko je bila zapisana tudi glavčina ljubljanskih (40 v 44 različicah). Druga ljubljanska prisežna besedila (36 v 41 različicah) odpadejo na četrtoletno obdobje 1786–1811 in prenehajo z ukinitvijo patrimonialnega (oz. krajevnega) sodišča pri škofijskem gospostvu.

Hranjenje obravnavanih priseg in okoliščine najdbe imajo prav posebno zgodovino. Na prvih devet primerkov sem leta 1999 po naključju nalletel v Nadškofijskem arhivu Ljubljana v zbirki Zgodovinski zapiski, v katero so v 70. letih minulega stoletja prišli s precej "neposrečnim posegom". Roka arhivarke jih je namreč ob neupoštevanju provenienčnega načela in nenavedbi prejšnjega nahajališča uvrstila med t. i. "Stara slovenska pesniška in prozna besedila od 17. do 19. stoletja".⁷ Kažipot, kje je njihovo pravo

mesto, so pri štirih predstavljale datacije v nemškem sobesedilu: "pisarna ljubljanskega škofijskega gospostva", drugim pa je bilo enako provenienco moč pripisati na podlagi sorodne vsebine, oblike in vrste papirja. Po sledi morebitnih drugih priseg iste proveniencie sem se podal šele leta 2003. Popis fonda Pfalz (Ljubljansko škofijsko gospostvo) v NSAL je med podložniškimi procesi vsega šestkrat omenjal "slovensko prisego", a je natančen pregled vseh arhivskih škatel s podložniškimi procesi razkril, da je bilo tovrstnih besedil v resnici več kot 70. V ta fond se je leta 2004 po preureditvi zbirke Zgodovinski zapiski končno vrnilo tudi devet priseg iz omenjene zbirke, ki so približno tri desetletja neupravičeno "domovale" zunaj matičnega arhivskega fonda. Tako so danes vse prisega shranjene v istem fondu; pri tem je bilo za pozneje uvrščene in za prenekatero drugo potrebo znotraj fonda določiti še vsebinsko ustrezno mesto – sodni spis, v katerega spadajo. A ker zelo veliko sodnih spisov iz obravnavanega obdobja ni ohranjenih, za približno četrtno priseg (19) ni bilo mogoče najti povezave z nobenim obstoječim spisom.

Pri vsej stvari je zanimivo, da so pfalške prisega ostale širši javnosti tako dolgo neznane, čeprav so bile prve odkrite v 70. letih minulega stoletja, v času, ko sta bila evidentiranje in objavljane tovrstnih besedil na Slovenskem v polnem zamahu in je bilo zanimanje zanje na splošno precejšnje.⁸

stoletja, v: Arhivi XXIII (2000), str. 141. – Gre za prisega, v pričujoči objavi označene z zaporednimi številkami: 6, 7, 8, 8 a, 9, 14, 15, 38 in 39. V fasciklu 10 zbirke Zgodovinski zapiski je bilo prvotno še več priseg, a jih je arhivist France Baraga v 90. letih vrnil v fond Pfalz, iz katerega so bile vzete.

8 Poleg Ribnikarjevih blejskih priseg (1976) prim. zlasti objave slovenskih dokumentov iz 17. in 18. stoletja v reviji Jezik in slovstvo XVIII (1972/73) in XIX (1973/74) in razstavnih katalog

⁷ Prim. Boris Golec, Iz zgodovine uradovne slovenščine 17.

Čas nastajanja ohranjenih ljubljanskih priseg predstavlja torej šestdesetlet časovnega razpona med letoma 1752 in 1811. Kot že rečeno, prenehajo z letom, v katerem so nastali tudi zadnji podložniški sodni spisi patrimonialnega, tedaj že t. i. krajevnega sodišča (Ortsgericht) pri škofijskem gospostvu. Francoske oblasti v Ilirskih provincah so namreč patrimonialno sodstvo zemljiških gospostev v celoti odpravile in ga v začetku leta 1812 prenesle na takrat ustanovljena državna sodišča. Po odhodu Francozov in restavraciji avstrijske oblasti pa patrimonialnega sodstva na ozemlju, ki je bilo začasno francosko, niso več obnovili.⁹ Vprašanje, ali in v kolikšni meri se je zapisovanje priseg nadaljevalo pri francoskih kantonalnih sodiščih (1812–1814) in njihovih avstrijskih naslednikih – okrajnih gosposkah in komisariatih, puščam za zdaj ob strani.

Zanimiveje bi bilo vedeti, kdaj so pri škofijskem gospostvu z zapisovanjem prisežnih besedil začeli. Arhivski fond na to vprašanje ne ponuja določnega odgovora. Sodne zadeve se sicer začenejo z letom 1706,¹⁰ vendar je iz prvih desetletij ohranjenih le nekaj sodnih spisov in med njimi prav malo podložniških. Prva prisega datira v konec leta 1752, bolj ali manj sklenjeni podložniški procesi pa se začenejo šele z letom 1770.¹¹ Tako lahko ugotovimo le, da je šlo v petdesetih letih 18. stoletja pri pisanju priseg že za uveljavljeno prakso, ne pa tudi, kako daleč v preteklost je le-ta segala.

Po svoje je povedna naslednja preglednica, ki prikazuje pogostnost pojavljanja slovenskih sodnih priseg po desetletjih.

Čas nastanka	Število priseg	Število različic
1752–1759	6	6
1760–1769	3	4
1770–1779	15	15
1780–1789	30	33
1790–1799	11	14
1800–1809	7	9
1810–1811	4	4
Skupaj	76	85

Velika večina, tj. skoraj tri petine ohranjenih priseg (45), je nastala v razponu dveh desetletij med letoma 1770 in 1789. Najmanj, le devet, je starejših, enaki števili – vsakokrat po 11 – pa jih datira v devetdeseta leta 18. stoletja in začetek 19. stoletja do leta 1811. Vendar zgostitev števila priseg v 70. in zlasti v 80. letih sama po sebi ne priča o pogostejšem zapisovanju, temveč gre za izraz boljše dokumentiranosti podložniških procesov za ti dve desetletji. Drugače je od začetka 90. let dalje, ko imamo sodnih spisov več, v njih pa je sorazmerno manj priseg.

Ce smo povsem natančni, je različnih prisežnih besedil 76 (v objavi je zato tudi toliko zaporednih števil), ker pa jih je devet v dveh različicah, znaša skupno število vseh 85. Med 76 različnimi besedili je velika večina pravih, pričevanjskih priseg (69). Sledijo prisežni obrazci (5),¹² ob katerih so se prisežniki zavezali, da bodo govorili resnico, v nadaljnjih dveh primerih gre sicer prav tako za prisežni obrazec, a je v njem omenjen tudi predmet pričevanja,¹³ v enem primeru (št. 67, leto 1803) pa imamo opraviti z zadolžnico, ki vsebuje le pred pričami dano obljubo o vrnitvi dolga. Končno je v dokumentu iz leta 1777, katerega sestavni del je prisega št. 14, še daljši poduk za krivoprisežnike, besedilo, ki ne sodi med prisege, je pa s priseganjem neposredno povezano. Gre za starejši krivoprisežni obrazec, ki je vseboval še precej krute telesne kazni, vključno s pohabljenjem, in so ga kmalu po tem zapisu vzeli iz uporabe.¹⁴ Nemško sobesedilo poznejših priseg, začeni z letom 1787, namreč pogosto navaja, da so bili prisežniki pred prisego seznanjeni s podukom o krivi prisegi (Meineidserinnerung), izdanim 14. maja 1781 v obliki dvornega dekreta.¹⁵

Velika večina obravnavanih besedil je zagledala luč sveta v pisarni škofijskega gospostva, tj. v bližini ljubljanske župnijske cerkve sv. Petra, tedaj v predmestju zunaj mestnega obzidja.¹⁶

¹² Zaporedne št. 39, 40, 45, 51, 60 (60 a).

¹³ Zaporedne št. 56 (56 a) in 57 (57 a).

¹⁴ "Meineidserinnerung" se omenja že leta 1753 pri prisegi št. 2.

¹⁵ Prisege z zaporednimi številkami 47–50, 52, 53, 58, 59, 61, 63, 64, 66, 68–73. – V drugih primerih, vključno s prisegami pred patrimonialnim sodiščem v Velesovem, je v tem času naveden zgolj poduk brez datuma, a gre vsekakor za isto, "dvorno" besedilo (zaporedne št. 39, 55–57 a, 60–60 a, 62, 74, 75, 76).

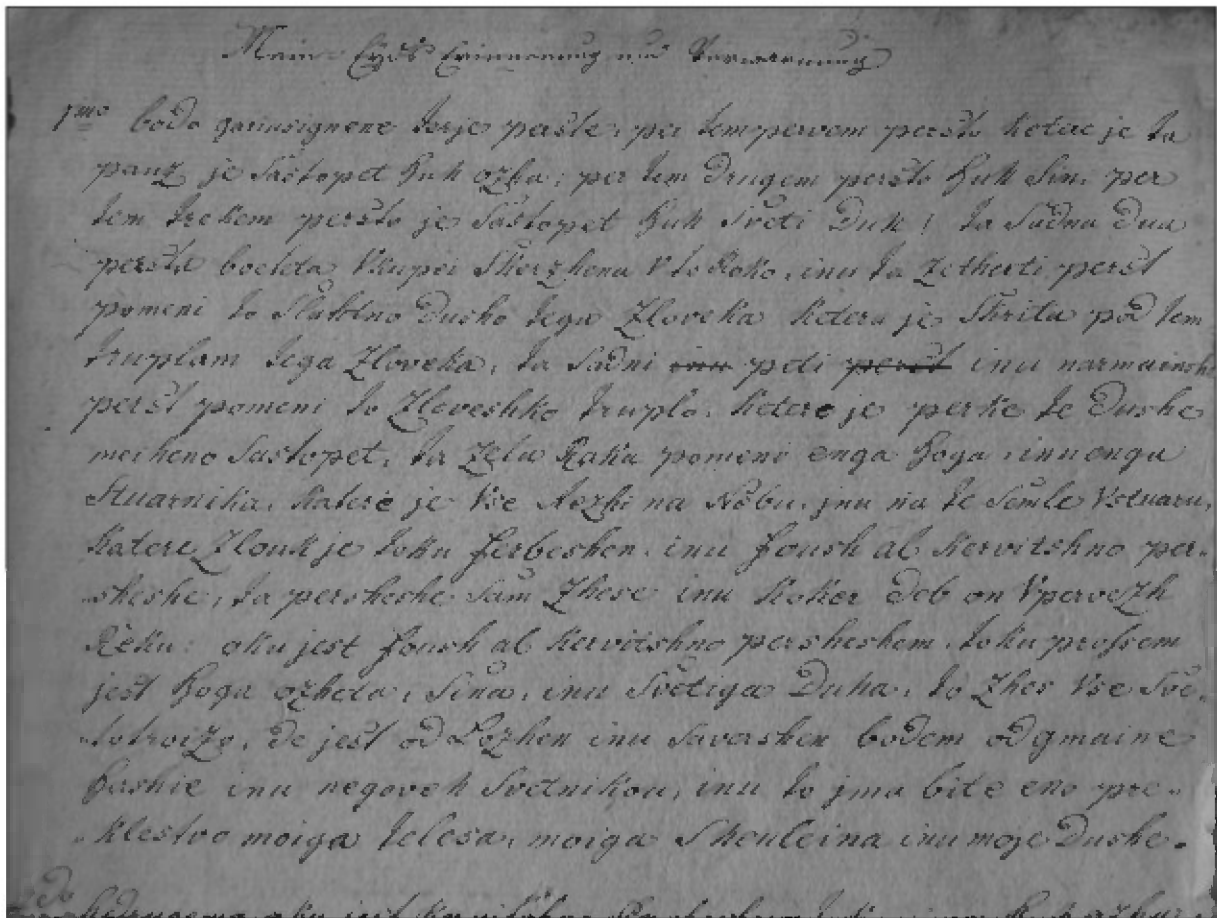
¹⁶ V bližini cerkve sv. Petra zunaj mestnega obzidja je stal sklop več škofijskih stavb s pripadajočimi zemljišči in podložniškimi domovi: škofijska pristava (Trubarjeva, prej Cesta sv. Petra 91, prej 42, 89 in 95), upravnikova hišica ("Amtmansheusel", Trubarjeva, prej Cesta sv. Petra 83, prej 85, 44 in 45), prodana leta 1766 zasebniku, in nekoliko stran še zgornja pristava (Vladislav Fabjančič, *Knjiga ljubljanskih hiš in njih stanovalcev*, IV. del, Šentpetersko predmestje, tipkopis, s. p.). Sedež škofijskega gospostva gre iskati v okviru pristave, tj. nasproti šentpeterskega župnišča, na mestu sklopa hiš ob stičišču Trubarjeve in Hrvatskega trga.

Slovenščina v dokumentih skozi stoletja. Razstava ob 25-letnici samostojnega delovanja Arhiva Slovenije, Ljubljana 1971.

⁹ Prim. S. Vilfan, n. d., str. 378–379; Jože Žontar (ur.), *Priročniki in karte o organizacijski strukturi v deželah Koroški, Kranjski, Primorju in Štajerski do leta 1918*. Zgodovinsko-bibliografski vodnik, Graz–Klagenfurt–Ljubljana–Gorizia–Trieste 1988, str. 86, 90.

¹⁰ NŠAL, ŠAL/Pfalz, f. 67, Sodne zadeve 1706–1744.

¹¹ Prav tam, f. 68–82.

Poduk za krivoprisežnike (začetek) – dodatek k prisegi obdolženke Jere Čebulke iz leta 1777
(Ad št. 14)

Sodni spisi poleg obveznega datuma nastanka priseg v vrsti primerov navajajo tudi natančno lokacijo priseganja. Med letoma 1777 in 1786 je le-ta označena kot "Pfalz Laibach. Amtskanzlei" ali "Pfalz Amtskanzlei", vmes med 1784 in 1786 tudi kot "(Fürstl.) Pfalz Laibach. Rentamts Kanzlei". Ponekod najdemo še lastnoročni podpis patrimonialnega sodnika – rentnega mojstra škofijskega gospostva (npr. št. 21).

Od leta 1787 (od št. 51 dalje) srečujemo v skladu s preureditvijo patrimonialnega sodstva¹⁷ pojma krajevno sodišče (Ortsgericht) in krajevni sodnik (Ortsrichter); v našem primeru "Ortsgericht der Pfalz Laybach" oziroma "Ortsgericht (Bischöfl.) Pfalz Laybach". V enem primeru (št. 59) je pfalški krajevni sodnik očitno nastopil v dvojni vlogi, saj je v glavi sodnega spisa navedeno ime dveh krajevnih sodišč – gospostva Gorizane in škofijskega gospostva Ljubljana, ki sta bili obe v lasti škofije. Spet drugič (št. 66) pa je pfalško krajevno sodišče obravnavalo zadevo, ki mu jo je delegiralo imenje Studenec (Gült

Brünn), ker kot majhen dominij ni premoglo lastnega krajevnega sodnika.

Prisežna besedila žal ne razkrivajo, kako so se škofijsko gospostvo, njegova pisarna, rentni mojster, krajevno sodišče in krajevni sodnik imenovali v takratni slovensščini. Izvemo lahko samo, da so škofijski podaniki osebno in stvarno podložnost gospostvu izražali kot "(slišati) pod škofijo" (št. 6 in 67), za organe gospostva pa so uporabljali neke vrste zbirni naziv "moja gosposka v škofiji" (št. 32–33).

Nekatere med našimi prisegami niso nastale pred pfalškimi sodnimi organi, temveč pred drugimi krajevnimi sodišči in ta so jih nato poslala pfalškemu sodišču. Vsakič je šlo na prošnjo pfalškega sodišča za zaslišanje tujih – nepfalških podložnikov kot prič. Če je namreč tožnik ali obdolženec predlagal, naj kot njegovo pričo zaslišijo osebo, podsodno drugemu sodišču, je pfalško sodišče temu sodišču poslalo vprašalnik za priče. Pristojno sodišče je opravilo zaslišanje in zapisnik le-tega (Zeugen Verhör) poslalo nazaj sodišču, pred katerim je tekla obravnava. Poleg že omenjenih Goričan so bila prizorišča zasliševanja in priseganja prič še štiri druga krajevna

¹⁷ Prim. S. Vilfan, n. d., str. 378; J. Žontar (ur.), n. d., str. 88.

sodišča: po enkrat krajevno sodišče graščine Spodnje Perovo pri Kamniku (št. 51) in mesta Kamnik (št. 52), dvakrat v isti zadevi krajevno sodišče ljubljanskega stolnega kapitlja (št. 60, 60 a), štirikrat v isti zadevi pa krajevno sodišče podržavljenega samostanskega gospostva Velesovo (št. 56, 56 a, 57, 57 a).¹⁸ Podobno je pfalško sodišče na prošnjo drugih sodišč kot priče zasliševalo domače podložnike. Takšno pričanje zasledimo dvakrat: prvič v zadevi pašne pravice na Barju (št. 39), ko ni ugotovljivo, pred katerim sodiščem je tekla pravda, in drugič v zvezi s sporno vožnjo preo nekega travnika pri Lipoglavu, ko se je na pfalško krajevno sodišče s prošnjo najverjetneje obrnilo krajevno sodišče gospostva Fužine (št. 40).

Pri zasliševanju pred tujimi sodišči so se toliko laže dogajale pomote, povezane z identiteto prič. Tako je tožnica Magdalena (Helena) Sevšek leta 1793 kot eno od svojih dveh prič navedla Matijo Vulčarja, podložnika ljubljanske komende nemškega viteškega reda. Bržčas je komenda delegirala svoje sodne pristojnosti krajevnomu sodišču stolnega kapitlja in to je zaslišalo napačno osebo, lastnega podložnika Primoža Marna, čigar hišno ime je bilo Vulčar – edino, kar ga je povezovalo z Matijo Vulčarjem. Nepravi Vulčar s pravim imenom Primož Maren pa ni samo prisegel, da bo govoril resnico (št. 60 in 60 a), ampak je po predloženem vprašalniku celo podal pričevanje, čeprav o zadevi, o kateri je tekla pravda, ni vedel ničesar. Šele obdolženec Matija Pance je v nadaljevanju pravde opozoril, da ne gre za pravo osebo. Po njegovem se tožnica pri navedbi pričnih podatkov ne bi mogla zmotiti v obojem, tako v osebnem imenu kakor gospostvu, ki mu je bil Vulčar podložen.¹⁹

Ce je v tem primeru prisegel "nepravi" prisežnik, je nasprotno za devet priseg ali vsako osmo (11,8%) izpričano, da so bile zgolj zapisane, ne pa tudi opravljene.²⁰ Bodisi zato ker je prisego priče preprečil tožnik ali obdolženec, ki je priznal krivdo, bodisi ker si je prisežnik – tožnik ali priča – premislil. V obeh primerih je bil vzrok moralni dejavnik, zlasti če je prisego zavrnil sam prisežnik. Zavedajoč se posledic krive prisega, se je torej posameznik odrekal

svoji različici dogodkov. Enkrat samkrat je izrecno zapisano, da sta tožnik in obdolženec brez priseganja pristala na poravnavo (št. 44), enkrat pa je sodišče izrazilo dvom v resničnost pričevanja ene od prič, "ker je v hudem sovraštvu s tožničnim možem" (št. 34).

Poleg priseg v slovenskem jeziku je tu in tam, vendar zelo redko, najti tudi prisežna besedila v nemščini. Tako obstajata nemški predlogi slovenskih priseg št. 2 iz leta 1753 in št. 66 iz leta 1802.²¹ Nemško pisanih predlog za prisege je vsekakor nastalo več, niso pa bile pravilo. Številni pisarski popravki v slovenskih prisežnih besedilih namreč pričajo, da so pisarji slovenska prisežna besedila sestavljali sproti in jih niso prevajali. Šele poznega leta 1811 zasledimo nemško prisežno besedilo (Eidesformel), po katerem je posameznik tudi prisegel, ne da bi ga bilo treba prej prevesti v slovenščino. Vso stvar razloži podatek, da se je prisežnik Jakob Kette sam podpisal; mož je bil pismen in je obvladal nemščino.²² Glede podpisovanja prisežnikov kaže omeniti, da je zadnjih dvajset let postalo obvezno. Nepismene osebe so naredile križec, podpisovalec (Namensferiteger) pa se je praviloma razločno podpisal s polnim imenom in priimkom, prvič leta 1792 (št. 55).²³

V pričujoči objavi se že zaradi obsega predstavljenega gradiva ni mogoče enakovredno posvetiti vsem vprašanjem, ki jih navadno odpiramo pri kritičnih objavah starejših slovenskih besedil.

Ob strani bomo pustili ugotavljanje **identitete zapisovalcev priseg**, saj je to prejkone nepomembno vprašanje. Prisega je v skoraj 60-letnem časovnem razponu pisalo več rok; v prvi vrsti jih lahko pripišemo pfalškim pisarjem in v manjši meri tudi samim upraviteljem, t. i. rentnim mojstrom škofijskega gospostva v vlogi sodnika. Toda podpis pisarja v sodnih spisih pogrešamo, zato moremo ugotoviti predvsem, kdo je kot patrimonialni sodnik vodil posamezen proces. A tudi ugotovljena identiteta pisarjev, rentnih mojstrov in drugih pfalških uslužbencev bi prejkone ostala na stopnji golih imen, saj bi nam za tega ali onega le z veliko truda in sreče uspelo izbrskati nepovezane biografske podatke, denimo, od kod je izviral, kje se je šolal in kakšne službe je opravljal. Zaradi teh razlogov ostajamo zgolj pri ugotavljanju, koliko različnih rok je prisega zapisovalo in v katerem času. Besedila pripišujem 36 zapisovalcem, to pa pomeni, da so različne roke v povprečju zapisale 2,4 besedila.

¹⁸ Le v enem primeru (št. 57 in 57 a) je pred krajevnim sodiščem prisegel podložnik gospostva, pri katerem je imelo to sodišče sedež: podložnik podržavljenega samostanskega gospostva Velesovo. V drugem primeru prisega pred velesovskim krajevnim sodiščem (št. 56, 56 a) je šlo za podložnika župnije Cerklje, ki je Velesovemu delegirala svoje sodne pristojnosti. Po enakem principu delegiranja je pred krajevnim sodiščem Spodnje Perovo prisegel podložnik špitalskega imenja v Kamniku (št. 51) in pred delegiranim krajevnim sodiščem mesta Kamnik podložnik kamniške župnije (št. 52).

¹⁹ NŠAL, ŠAL/Pfalz, f. 74, Podložniški procesi 1793, No. 33.

²⁰ Prisega št. 21, 25, 30, 34, 38, 43, 44, 46, 73.

²¹ Te predloge ni sestavil pfalški uradnik, saj nosi datacijo: Krumperk (Kreutberg), 5. 8. 1802.

²² NŠAL, ŠAL/Pfalz, f. 77, Sodne zadeve 1797–1811, K, 5. 10. 1811.

²³ Kolikor sledi podpis neposredno prisežnemu besedilu, je naveden tudi v pričujoči objavi.

Imena zapisovalcev so v najboljšem primeru znana za devet oseb ali četrtino, pa še ta so vsa šele iz zadnjih dveh desetletij (1792–1819) in jih najdemo večinoma kot naprošene podpisnike nepismenih prisežnikov.

Identificiranje individualnih rokopisov v našem primeru ni bilo vedno lahko, zato dopuščam možnost, da sem kakšno besedilo pripisal napačnemu piscu. Avtor besedila tudi ni vedno identičen zapisovalcu, ki je vsaj v devetih primerih (besedila s črko a) samo prepisovalec. Pri razlikovanju zapisovalcev sem lahko upošteval zunanje, grafološke značilnosti besedila, pravopisne poteze in končno rabo uvodne in sklepne formule. Pri vseh treh komponentah pa srečamo nemalo zavajajočih elementov, ki se začenjajo že pri grafoloških potezah. Celo posamezne črke v istem besedilu so namreč lahko zapisovane neenotno. Tako je mali t neredko pisan enkrat po normi sodobne gotice in drugič spet latinično. Tudi individualne pravopisne in črkopisne poteze niso vedno dovolj poudarjene, saj se pri istem piscu prepleta več načinov. Razporeditev besedil po piscih v spodnji preglednici je torej zgolj poskus povezati besedilo in njegovega zapisovalca.

Pisec	Časovni razpon	Številke priseg
1	(1752)	1
2	(1753)	2
3	(1753)	3
4	(1757)	4
5	(1757)	5
6	(1758)	6
7	(1768)	7
8	(1768)	8
9	(1768–1773)	8 a – 13
10	(1777–1780)	14–22, 24–27, 28
11	(1779–1781)	23, 29–33
12	(1780)	27 a, 28 a
13	(1784)	34–36
14	(1785)	37, 38
15	(1785)	39, 40
16	(1786–1787)	41, 45, 46
17	(1786)	42–44
18	(1787–1792)	47–50, 53–55
19	(1787)	51
20	(1787)	52
21	(1792)	56, 57 ²⁴
22	(1792–1793)	56 a, 57 a, 58, 59 ²⁵
23	(1793)	60
24	(1793) ²⁶	60 a

²⁴ Skoraj gotovo je pisec *Andre Buckounigg*, ki v prisegi št. 57 nastopa kot naprošeni podpisnik.

²⁵ Primerjava pisave priseg št. 58 in 59 s podpisom podpisnika kaže, da je pisec skoraj zanesljivo "Aktuar" *Joseph Johann Viditz*.

²⁶ Pisec overjenega prepisa, narejenega pri gospostvu Goričane, je podpisan kot krajevni sodnik (Ortsrichter) *Mark. Tscherrin*.

25	(1794–1795) ²⁷	61–64
26	(1798)	65
27	(1803) ²⁸	66
28	(1803)	67
29	(1805) ²⁹	68
30	(1805)	69
31	(1805) ³⁰	69 a, 70
32	(1808)	71
33	(1808)	71 a
34	(1809)	72 ³¹
35	(1810–1811) ³²	73, 75, 76
36	(1810)	74

Drugače kot pri imenih zapisovalcev so same prisige neprimerno zgovornejše pri navajanju imen prisežnikov in drugih v prisežnih besedilih nastopajočih oseb. Dvoimenskost – ime in priimek – je obvezna pri prisežnikih in pravilo pri osebah, ki se v prisežnih besedilih omenjajo. Za veliko večino prisežnikov je znan pravni status (podložnik, meščan, duhovnik), za približno tretjino pa poznamo tudi bivališče, razvidno iz nemškega sobesedila v sodnem spisu ali izjemoma iz same prisige.

Skupno je pri 76 prisežnih dejanjih – kot rečeno, enkrat ne gre za pravo prisego – priseglo 89 oseb, od tega 67 posameznikov in 9-krat po dve ali tri osebe skupaj. Po štirikrat nastopata skupaj dva oz. trije moški in enkrat mož in žena, pri čemer je skupen le del njune prisige (št. 29). Razmerje med moškimi in ženskami prisežniki je 76 moških (85,4%) in 13 žensk (14,6%) ali približno 6 : 1. Zanimiva je ugotovitev, da je zelo podoben odstotek moških in žensk ugotovil P. Ribnikar pri blejskih prisegah iz obdobja 1648–1785: 27 žensk (13,0%) med 207 prisežniki. Le malo višji kakor med ljubljanskimi (67 ali 88,2%) je med blejskimi delež priseg z enim samim prisežnikom (169 ali 94,4%), na drugi strani pa je na Bledu priseglo tudi po 7 in 8 oseb hkrati.³³

Pri ljubljanskem škofijskem gospostvu, enako

²⁷ Pisec je očitno sodnik *Johann Jakob Wresitz* sam; pri prisegi št. 62 ga razkrivajo besede: *durch mich Wresitz m.p.*

²⁸ Pisec je očitno eden od obeh naprošenih podpisnikov, in sicer "Aktuar" *Joseph Reichard*.

²⁹ Pisec utegne biti *Andre Jerinz*, čigar podpis v vlogi naprošenega podpisnika kaže poteze, skupne potezam v rokopisu prisige.

³⁰ Morda je pisec dr. *Bernard Wolf*, čigar podpis v vlogi naprošenega podpisnika pod prisego št. 69 a spominja na rokopis prisige.

³¹ Pisec je skoraj gotovo *Joseph Gasser*, ki nastopa kot naprošeni podpisnik.

³² Pisec je skoraj zanesljivo dr. *Anton Lindner*, čigar podpis v vlogi naprošenega podpisnika ustreza rokopisu prisige št. 73.

³³ Prim. P. Ribnikar, n. d., str. 28, str. 47 sl. – V primerih, ko je priseglo po 7 ali 8 oseb hkrati, je šlo za zastopnike kmečkih sosesek, ena blejska prisega pa je zgolj "anonimni" prisežni obrazec.

kot na Bledu, seveda niso prisegali le domači podložniki, temveč tudi v sodne procese vpleteni podaniki drugih gospodov. Prav pri teh sta bila pripadnost gospostvu in krajevni izvor tem bolj potrebna zapisa, če sta pri škofijskih podanikih, nasprotno, pač veljala za samoumevno dejstvo. V sami prisegi je kot neškofijski podložnik označen en sam: "Jožef Grošel iz Lazov, špetavski kmet" (št. 51). Edino natančno samooznako pa ponuja zadolžnica iz leta 1803 (št. 67): "Jest, Jakob Bergant iz Zapoh, kir je numera 35, gosposko u Lublano pod škofijo". Drugod je krajevni izvor prisežnikov razviden iz sodnega spisa ali pa ga sploh pogrešamo. V nekaj primerih je iz omemb toponimov v sodnem spisu ali v sami prisegi ugotovljivo samo območje bivanja prisežnika (Barje ter območje Vodice, Lipoglava, Nadgorice in Stefanje Gore pod Krvavcem).

Tako so tuji podložniki oz. podaniki prisegali pred pfalškim sodiščem kot tožniki in kot priče. Tožnikov je manj, vendar se najbrž še kakšen skriva med tistimi prisežniki, ki jih poznamo zgolj po imenu in priimku. Poleg duhovnika iz Ljubljane (št. 48) in vojaka (*Gemeiner*) pehotnega polka (št. 35) srečamo med tožniki podložnike in podložnice šempetrške župnijske cerkve (št. 42), gospostva Fužine (št. 49), graščine Bokalce (št. 54), župnije Sora (št. 58), gospostva Fužine (št. 64) in ljubljanske komende nemškega viteškega reda (št. 69 in 69 a). Kot priče so pred pfalškim sodiščem prisegli nedomači podaniki: podložnik graščine Preddvor (št. 26), podložnik pl. Födriansberga³⁴ (št. 30), podložnik samostanskega gospostva Mekinje (št. 31), podložnik generala Raspa³⁵ (št. 32 in 32 a), podložnika

gospostva Ig in beneficija na Pšati (št. 33), podložnik graščine Praproče (št. 36), sodarski mojster iz Ljubljane, verjetno mestni podanik (št. 37), podložnik barona Tauffererja³⁶ (št. 41) in podložnik ljubljanskega stolnega kapitlja (60, 60 a).

V najzgodnejšem dokumentiranem primeru pričanja nedomačih podložnikov leta 1778 (št. 19) nastopa rentni mojster škofijskega gospostva iz proceduralnih razlogov kot "postavljeni nepristranski sodnik v Ljubljani" (*vor den Niedergesetzten Unpartheischen Richter zu laybach*). Priče v tej zadevi so bili trije možje, podložniki ljubljanske komende nemškega viteškega reda, graščine Grmače in beneficija na Pšati.

Velika večina prisežnikov in drugih v prisegah omenjenih oseb je vendarle spadala pod jurisdikcijo škofijskega gospostva, v vsakem primeru tisti, ki jih je patrimonialno sodišče obravnavalo kot obdolžence v kazenskih zadevah. Kjer sta kraj ali vsaj območje bivanja razvidna iz sodnega spisa, ju v objavi priseg tudi navajamo, drugod pa osebo označujemo zgolj kot domačega podložnika. Ugotavljanje identitete oseb bi bilo namreč precej zamudno in v vseh primerih tudi ne bi dalo povsem zanesljivih rezultatov, saj so ne nazadnje v istem času in okolju živele osebe z enakim imenom in priimkom, poleg tega pa so bili nekateri priimki na določenih območjih zelo pogosti. Ugotovljena identiteta oseb končno tudi ne bi bistveno pripomogla k osvetlitvi vprašanj, ki nam jih prisega postavljajo.³⁷

Predstavo o tem, s katerih območij so bili prisežniki, si lahko ustvarimo že iz vedenja, kje je škofijsko gospostvo imelo svoje podložnike. V veliki večini je šlo za kraje v ljubljanski okolici, s težiščem na severnem in severozahodnem obodu Ljubljane. Terezijanski kataster iz 50. let 18.

³⁴ V tem času (1780) je v kranjski imenjski knjigi zaslediti samo Gregorja pl. Födriansberga, lastnika dolenske graščine Kravjek in imenja "Jamnigshof" (AS 315, Deželna deska za Kranjsko, indeks – stara knjiga). Prisežnik Martin Presetnik iz Kleč glede na geografski izvor zagotovo ni bil podložnik Kravjeka, temveč po vsej verjetnosti podanik imenja "Jamnigshof". Zanimivo je, da tega imenja vsaj pod takšnim imenom ni v popisu terezijanskega katastra za Kranjsko (Arhiv Republike Slovenije, AS 174), ampak je zabeleženo le v kranjski deželni deski, po kateri je bil sredi 18. stoletja lastnik neki Franc Ksaverij Jamnik in za njim do leta 1798 Gregor pl. Födriansberg (AS 315, Deželna deska za Kranjsko, glavna knjiga III, fol. 206). K približnemu lociranju "Jamnigshof"-a vodi podatek, da je imel ob zemljiški odvezi dominikalno posest v katastrski občini Sv. Peter pri Ljubljani (prav tam, fol. 205). Ker pa je šlo zgolj za imenje in ne za graščino, "Jamnigshof" v slovenski kastelološki literaturi pogrešamo (prim. M. Smole, Graščine na nekdanjem Kranjskem, Ljubljana 1982; Ivan Stopar, Grajske stavbe v osrednji Sloveniji, zv. 8–16, Ljubljana 1996–2004; Ivan Jakič, Vsi slovenski gradovi: leksikon slovenske grajske zapuščine, Ljubljana 1997 in 2000 (dopolnjeni ponatis)).

³⁵ Očitno gre za feldmaršallajtnanta Lovrenca barona Raspa, ki je v tem času (1781) po deželni deski posedoval samo majhno imenje Glince pri Ljubljani (AS 315, Deželna deska za Kranjsko, indeks – stara knjiga; prim. tudi M. Smole, n. d., str. 154).

³⁶ V tem času (1786) je rodbina baronov Tauffererjev po kranjski deželni deski (gl. zgorjajo opombo) posedovala samo graščino Turn pri Višnji Gori (Novi grad v Peščeniku) s podložniki v okolici Višnje Gore (prim. tudi M. Smole, n. d., str. 327–328). Ker pa je prisežnik Tomaž Zaletel (Zaletu) naveden kot "Waron Taufferischer unterthon von Jama", je šlo očitno za podložnika nekdanjega dvorca Jama v Zgornji Šiški. Le-tega so leta 1785, leto dni pred nastankom naše prisega, združili z drugim dvorcem v Zgornji Šiški, pozneje znanim z imenom Fajfarjev ali Galetov grad, tega pa je imel od srede 18. stoletja do 1780 v lasti baron Anton Nepomuk Taufferer, ki je prvotno kajžo tudi prezidal v podeželski dvorec (prim. M. Smole, n. d., str. 144, 200).

³⁷ S pomočjo sodobnih urbarjev in obeh katastrov, terezijanskega in v manjši meri jožefinskega, bi mogli ugotoviti gospodarje, z veliko truda pa iz cerkvenih matičnih knjig in terezijanskega ljudskega štetja 1754 tudi druge osebe – negospodarje. Za zgodnejši čas bi si mogli pomagati še z imenskim seznamom vseh podanikov škofijskega gospostva, sestavljenim leta 1746 za potrebe terezijanskega davka na osebo (Kopfsteuer), ki navaja skupno 2.887 oseb (NŠAL, ŠAL/Pfalz, f. 54, Seznam vseh prebivalcev etc. 1746).

stoletja razkriva, da so škofijski podaniki prebivali v devetih deželskih sodiščih, od tega bolj ali manj strnjeno v petih sodiščih ljubljanske okolice. Pfalški podložniki so zabeleženi v 44 vaseh in zaselkih deželskega sodišča Ljubljana, v 26 naseljih sodišča Križ pri Kamniku, v 6 naseljih sodišča Goričane, v 5 krajih sodišča Logatec, v 3 naseljih sodišča Smlednik ter raztreseno še v štirih krajevnih enotah vzhodno in zahodno od Ljubljanske kotline, med Polhovim Gradcem in Motnikom.³⁸ V istem času, po urbarju iz leta 1757, je škofijsko gospostvo obsegalo 209 celih hub in 2/3, na njih pa je skupno živelo 426 gospodarjev, vključenih v osem žup (Supp): Vič, Savlje, Smartno (ob Savi), Vrhnika, "valptova" župa ("Amtmans Supp", pri sv. Petru zunaj ljubljanskega mesta), Poreber (v Tuhinjski dolini), Zapoge (pri Vodica) in Štefanja Gora (pod Krvavcem).³⁹ Trideset let pozneje, leta 1787, v času, ko je nastalo največ priseg, je bilo posestno stanje le malce spremenjeno (210 hub in 1/4), število gospodarjev se je z delitvijo kmetij nekoliko povečalo (na 459), župe pa so označevali kot urade (Amt).⁴⁰ Ob koncu obravnavanega obdobja, po urbarju iz leta 1807, naj bi bilo stanje spet povsem enako stanju pred petdesetimi leti (1757).⁴¹

Glavnina škofijskih podložnikov je torej prebivala v naseljih, v katerih so govorili gorenjsko narečje, vključno z vzhodnogorenjskim govorom (moravško-tuhinjski del). Samo manjši del na jugozahodu (vrhniško-logaški konec) je sodil že v območje rovtarskih dialektov. Namen pričujoče objave sicer ni ugotavljanje narečnih potez v prisežnih besedilih. S tem vprašanjem se bodo morda kdaj soočili dialektologi in raziskovalci zgodovine jezika. Vprašanje narečne osnove prisežnikov je namreč za preučevanje jezika naših priseg sekundarnega pomena, saj so prisegam pustili neprimerno močnejši pečat idiomi zapisovalcev. O tem nazorno pričajo tiste prisege, ki so zapisane v dveh različicah in se ti med seboj opazno razlikujeta. Zlasti pri religioznih formulah na začetku in koncu priseg je poleg tega pričakovati še vplive sodobnega nadnarečnega oz. knjižnega (cerkvenega) jezika. Še največ narečnih elementov samih prisežnikov tako predvidevamo pri antroponimih (npr. št. 65: *Luket Starmano*), toponimih (npr. št. 67: *iz Zapoh*) in mikrotoponimih (št. 6: *kosec ali blek nivice pod*

Vodicame), ki so morali biti zapisani resnično tako, da jih je prisežnik prepoznal kot svoje.

Ceprav bi se zdelo, da so v slovenščini prisege le osebe, ki niso znale nemško, pv resnici ni bilo tako. Proti koncu obravnavanega obdobja je gotovo vse več prisežnikov obvladalo ali vsaj dobro razumelo nemščino kot tedanji uradni jezik, a so prisežno besedilo kljub temu izrekli v materinščini.⁴² Tak primer je Janez Marenko, ki se je leta 1808 v sodnem spisu sam podpisal v gotici kot "Johannes Marenka m.p." (št. 71 a).

II. Transkripcija in transliteracija besedil

Prisege si sledijo v kronološkem zaporedju in so označene s številkami od 1 do 76. V devetih primerih obstaja tudi druga različica iste prisege, ki ima poleg številke malo črko a (8 a, 27 a, 28 a, 32 a, 56 a, 57 a, 60 a, 69 a, 71 a). Edino neoštevilčeno besedilo je poduk za krivoprisežnike (Ad št. 14), zapisan leta 1777 skupaj s prisego št. 14. Skupno število vseh objavljenih besedil je tako 86.

Vsako besedilo je vzporedno objavljeno v dveh oblikah: levo v transkribirani in desno v transliterirani, v sodobnem slovenskem črkopisu. Namen dvojne objave je predvsem olajšati razumevanje težko razumljivih mest v prvi, prečkovanji različici.

V ekdotičnem pogledu sem skušal ostati kar se da zvest izvirniku. Vse velike in male začetnice v originalnih dokumentih ostajajo nespremenjene tudi v transkripciji. Največ težav je povzročal veliki K, saj je marsikdaj nemogoče razločiti med veliko in malo črko, zato ga na začetku besede enotno zapisujem kot inicialko. V nekaj primerih se je bilo težko odločiti tudi med različnimi tipi črke s; po presoji zanjo uporabljam znake: s, S in ꝛ. Na bolj ali manj očitne "lapsus calami" (npr. *Pesem* v pomenu prisežem) posebej opozarjam s klicajem v oklepaju (!). Posebno težavo so predstavljale sodobne pisarniške korekture. Ker je zapisovalec skoraj pri vsaki prisegi prečrtal določena mesta – besede ali posamezne črke – ali ob robu pripisal manjkajoče vstavke, je bilo namreč treba ustrezno opozoriti tudi na ta pojav. V transkripciji so tako vsi prečrtani deli v oglatem oklepaju: [zess to 5to potato], vse na robu dopisane dele besedila pa na mestih, na katera sodijo, nadomeščajo zvezdice (*, **, ***); na koncu prisege ob vsaki zvezdici sledi manjkajoči tekst (npr. ** all Piļsem). V gotici pisani deli besedila, največkrat posamezne besede in antroponimi, so v poševnem tisku (npr. *Gregor Perschin*).

³⁸ AS 174, Terezijanski kataster za Kranjsko, šk. 214, RDA, L 4, No. 11 1/2, s. d.

³⁹ Prav tam, No. 24.

⁴⁰ NŠAL, ŠAL/Pfalz, f. 5, 18u, seznam podložniških dajatev 1787.

⁴¹ Prav tam, f. 6, 18u, urbarski izvleček 1807. – Urbarski izvleček navaja 426 gospodarjev na 209 hubah in 2/3; le mali urad Zapoge so zdaj imenovali Žerjavka, od "valptove" župe ali urada pa se je odcopil urad Moravče.

⁴² Enako ugotavlja za blejske podložniške prisege P. Ribnikar, n. d., str. 30.

Transkribirani del prisega se od transliteriranega razlikuje po tem, da gre pri transliteriranem za integralno čistopisno besedilo, ki torej izpušča vsa prečrtana mesta in vključuje vsa dopisana. Transliteracija je poskus govornega zapisa, za katerega je bilo prav tako treba vnaprej določiti nekatera načela. Tako so besedila pravopisno posodobljena, postavljena so ustrezna ločila. Poleg tega izpuščam polglasniški e (npr. transkribirano smert, vert, per; transliterirano: smrt, vrt, pr), nemško zapisana osebna imena pa slovenim in v oglatem oklepaju navajam še govorni zapis nemške oblike imena: npr. Jožef [Jozef], kjer je v izvorniku Josef.

Tako v transkribiranem kot v transliteriranem delu ostajajo iz tehničnih razlogov nerazvezane kratice za denarne enote in veljave ter za libro ali funt. Te so:

f, fl = goldinar (*Florin, Gulden*),

xr, kr = krajcar (*Kreuzer*),

den = denarič, pfenig (*Pfennig*),

Lw, lw = kranjska deželna veljava (*Landeswährung*),

tw = nemška veljava (*teutsche/deutsche Währung*),

lb = libra ali funt (*Pfund*)

<p>Št. 1 1752 – Marina Glajc, domača podložnica – prisega obdolženke⁴³</p>	<p>f. 68, Odlomek iz sodnega delovodnika za podložniške tožbe 1752, brez št., 20. 12. 1752.</p>
<p>Jest Marina Gleizouka Persheshem Pugu ozeto řinu, inu řuetimo duchu, lubi Divizi Marie, inu vřem Boshiem Suet= nikam, inu vřsem Angezam (!), De jest řa lete mene od Morushe Bolkouke Posouiene, inu Mene od Moje nebeste Roko Dane inu prejete Koraudeřa Bolezino teh Vzhi, najbeno Visho Sane nauem, ampok teiste Mene preřlega Videozha řgubila řem, tudi Lete Koraude na obeno Mogoznost vezh řprasath, ne Sana Suedit namorem. Tuku guishno De Mene na Pomogai etc.</p>	<p>Jest, Marina Glajcovka, pršeřem Bugu Očeto, Sinu inu Svetimo Duhu, lubi Divici Marije inu vsem bořjem svetnikam inu vsem ange(l)cam, de jest za le-te mene od Moruře Bolkovke posoujene inu mene od moje neveste roko dane inu prejete koraude za bolečino teh uči, na řbeno vižo zane na vem, ampok te-iste, mene pre(z) sega videjoča, zgubila sem, tudi le-te koraude na obeno mogočnost več sprařat, ne zana zvedit na morem. Tuku gviřno, de mene na pomogaj etc.</p>

<p>Št. 2 1753 – Jurij Kugej, domači podložnik – prisega obdolženca⁴⁴</p>	<p>f. 68, Podložniški procesi 1753, brez št., 15. 06. 1753</p>
<p>Jest Jurý Kugeý Persheshem Bogu etc. de Jest ad Letega mene Ad Petra Schweig= hofferia Mesza juni 1752. ad Lubiane notri V Terst gori daniga 2. Soda Voska ne Skusi mene, ali mojo Sanikernost, dudi ne ad mojih Ludi letega [ad let] omankaniga 33 Liber Voska niso prezh [Vst] Vsethe, dudi meni nezh ni Videozh Kadu [je] Be Lete [d] 33 lib: Voska prezh Vseu, ali [prezh pa] Koku So prezh per= shle, [Koker meni etc.] gliho Visho tudi Lete 22 lb: Kamena notre te bale nisem jest ne moje Ludie notri Dial, [ali] tudi ad tega mene ni nezh Videjozhe, Koker mene . etc .</p>	<p>Jest Jurij Kugej pršeřem Bogu etc., de jest ad le-tega mene ad Petra řvajghoferja mesca junij 1752 ad Lubjane notri v Trst gori daniga 2 soda voska ne skuži mene ali mojo zanikrnost, tudi ne ad mojih ludi le-tega omankaniga 33 liber voska niso preč vzete, tudi meni neč ni videjoč, kadú be le-te 33 lib: voska preč vzeu, ali, koku so preč prošle. Gliho vižo tudi le-te 22 lb: [liber] kamena notre te bale nisem jest ne moje ludje notri djau, tudi ad tega mene ni neč videjoče. Koker mene etc.</p>

⁴³ Sodni spis ni ohranjen, prisega pa je zapisana na samostojnem lističu brez navedbe kraja priseganja.

⁴⁴ Tožba Petra Schweighofferja, furmana iz Ljubljane, proti pfalškemu podložniku Juriju Kugeju zaradi izgube 33 liber voska.

<p>Št. 3 1753 – Matija Črnic, domači podložnik – prisega obdolženca⁴⁵</p> <p>Jest Mathia Tscherniviz pershesem Bo= Gu Ozhetu, Sinovo, jenoj Suetimu Dohovo ena prava zisto persega de [ies] nitsh vez Arshy Koker le 44. Merniko je billu perde= leno* Koker Sem jest u Raittingo je pellou. Ino tudi perseshem [zess to 5to poshto] de Nezh vez Koker 22. Mernikou jenu 6. Ma slzou nei billu pro sa. jnu de nez vez Koker 4 Mer= nike Jezhmena, jenu de ga tudi Drashy n sem mogu predati Koker Sem ga jest u Raittingo pellou. tudi persesem de ta ve s Seunik Sella ni sem mogu Drashy predati Koker je u Rai= tinge postaulenu. Persesem tudi de [Prediva] Praedyva ni sem vezh perdellou jenu tudi Drashi pre= Dati mogu Koker je u Raittinge Sapi sanu. Pesesem (!) tudi de niz vez premka al Sadniga Sytta,** Jenu de tudi Drashy ni sem mogu ga predati Koker je u Raittinge Sapi sanu. Perse sem de nei vez Woba Koker 1 1/2 Mer= nig billu perdelenga. Persesem de leto pro seno Slamo ni sem mogu Drashy predati Koker je u Raittingo pellana. Persesem de de fisolla nej vez billu perdeleno Koker 1/2 Mernika. Persesem de lete stante tega Kosuza Ni sem drashi mogu u stant ven dati Koker je u Raittinge pellano. Perse= sem de niz vez Koreina ni billu perdelano Ino de drashy ni sem ga mogu predati Koker je u Raittinge Sapi sano. Persesem de [2. stran:] je Ranik lucas Rauniker letu lanenno Seme Sprauo, oli Spraute pustu, jno de ga jest ni sem Kmojmu Rokam praejeu. Persesem de jest ni sem obeniga Sena, Koker [Sa] ena postela Sa Ssena, Katero pak Rau= nikariou Kojn je biu Snedu, neshu, jeno de ga iest niz n sem predau al eno, ali drugo Viso Koterimu Dau. Pershesem de pa ha obeniga nuza nei mogla pernes= sti, tudi de nitsh nei sem Saino prejeu. über die aufgaaben Perseshem de [mi] Koker je u te 3K y*** poshti Savole te Ayde Sapi sanu, de je rej s toku. Koker meni Sam Boch jenu leta prezhysta bres u sega Ma= desha spozheta Diviza Maria, inoj usse Suettniki Sedej, jenoj na mojo Sadna ura pomogaite Amen.</p> <p>* inoi tudi de je jest drashy ni sem mogu pradati ** ni billu perdelen=ga *** ienu 7:mi</p>	<p>f. 68, Podložniški procesi 1753, No. 18, ad 29. 08. 1753.</p> <p>Jest, Matija Črnic, pršežem Bogu Očetu, Sinovo jenoj Svetimu Dohovo ena prava čisto prsega, de nič več (a)rži koker le 44 merniko je bilu prdeleno inoj tudi, de je jest draži nisem mogu pradati, koker sem jest u rajtingo je pelou. Ino tudi pršežem, de neč več koker 22 mernikov jeno 6 maslcov nej bilu prosa, jnu de neč več koker 4 mernike ječmena jenu de ga tudi draži nisem mogu predati, koker sem ga jest u rajtingo pelou. Tudi pršežem, de ta ves zeunik zela nisem mogu draži predati, koker je u rajtinge postavleno. Pršežem tudi, de prediva nisem več prdelou jenu tudi draži predati mogu, koker je u rajtinge zapisano. Pe(r)sežem tudi, de nič več premka ali zadniga žita ni bilu prdelenga jenu de tudi draži nisem mogu ga predati, koker je u rajtinge zapisano. Pršežem, de nej več boba, koker 1 1/2 mernik bilu prdelenga. Pršežem, de le-to proseno slamo nisem mogu draži predati, koker je u rajtingo pelano. Pršežem, de fižola nej več bilu prdeleno koker 1/2 mernika. Pršežem, de le-te štante tega kozuca nisem draži mogu u štant ven dati, koker je u rajtinge pelano. Pršežem, de nič več korejna ni bilu prdelano ino de draži nisem ga mogu predati, koker je u rajtinge zapisano. Pršežem, de je ranik Lukas Ravniker le-tu laneno seme spravo oli spraute pustu jno de ga jest nisem k mojmju rokam prejeu. Pršežem, de jest nisem obeniga sena, koker za ena postela za sena, katero je pak Ravnikarjov kojn je biu snedu, nešu, jeno de ga jest nič nisem predau ali eno ali drugo vižo koterimu dau. Pršežem, de paša obeniga nuca nej mogla prnesti, tudi de nič nejsem zajno prejeu.</p> <p>[O izdatkih:] Pršežem, de koker je u te treki jenu sedmi pošti zavole te ajde zapisano, de je rejs toku. Koker meni sam Boh jenu le-ta prečista brez vsega madeža spočeta Divica Marija inoj vse svetniki sedeje jenoj na mojo zadna ura pomogajte. Amen.</p>
--	---

⁴⁵ Tožba Luke Ravnikarja proti Mariji Črnicu, imetniku rubežne pravice (Spanungs Juris Inhaber), v zvezi z zarubljenimi prihodki hube.

Št. 4 1753 – Adam Bergant, domači podložnik z območja Zapog – prisega tožnika ⁴⁶	f. 68, Podložniški procesi 1753, No. 19, 04, 09, 1753.
<p>Jest Adam Wergant Perseschem Bogu Ozhetu Synu etc: De je moi Sopernik Simon Wer= gant od letech u temo Douschnemu Pismu Sapopadeneh tri stu, jenu Pedeset Rainsch od duech Letech ta interes, al [Zems] Tschemsh pet od stu ukop S´ Pet jenu trideset Rainisch Smano obraitou, ale Platschou. Koker mene Bug Ozha etc:</p>	<p>Jest, Adam Bergant, prsežem Bogu Očetu, Sinu etc., de je moj zoprnik Simon Bergant od le-teh u temo doužnemu pismu zapopadeneh tristu jenu pedeset rajnš, od dveh léteh ta interes al čemž pet od stu, ukop s pet jenu trideset rajniš z mano obrajtou ale plačou. Koker mene Bug Oča etc.</p>
Št. 5 1757 – Simon Gašperčič – prisega upnika in tožnika ⁴⁷	f. 68, Jožef Jereb proti Simonu Bergantu (1744–68), No. 218, 219, 235, 23, 04, 1757.
<p>Jest Simon Gaspertschitsch Perseschem Bogu ozethu Sino inoi Suetimo Duho, Lubi Diuizi Marie Vsem Boshiem Suetnikam inu Suetnizam, inu Angelzam Boshiem, De jest Per Simno Berganto Sunei grundtni= ga Pisma vber ihme anergendt von 1742 vnd 1743 <i>Jahr die Ausständigen H[err]n: anforderung mit 19 f: 21 xr: lw.</i> Richtig bezahlt, auch er Wergandt noh Jemandt Anderer hienach bishero nichts Erlegt habe. Koker meni . etc.</p> <p><i>[Sledijo še točke 2 do 15; v 2. točki ponovno nastopa Gašperčič, nato pa 13 drugih dolžnikov].</i></p>	<p>Jest, Simon Gašperčič, prsežem Bogu Očetu, Sino inoj Svetimo Duho, lubi Divici Marije, vsem božjem svetnikom inu svetnicam inu angelcam božjem, de jest pr Simno Berganto zunej gruntniga pisma ... [nemško: ki nanj glasi, sem pravilno plačal 19 goldinarjev in 21 krajcarjev deželne veljave zaostalih gosposčinskih dajatev za leti 1742 in 1743, ne Bergant ne kdo drug pa ni doslej ničesar položil]. Koker meni etc.</p>
Št. 6 1758 – Jurij in Urban Bergant z območja Vodice – prisega dveh prič ⁴⁸	f. 68, Jožef Jereb proti Simonu Bergantu (1744–68), brez št., 19, 08, 1758.
<p>Jest Jurý Wergant, inoi Jest Urban Wer= gant persheshem Bogu Ozhetu, Sino inoi Svetimo Duho, ti Prezhiste pres usiga Ma= desha Spozheti Divize Marije Materi Boshy, ušim Suetnikam, inoi Angelzam Ne= beshkim. De Taisti Košez ali Blek Nivize pod Vodizame, Katera je pred letame Terdina bila, ino Gnadlivi Gospod Schweiger je od moiga Brata Simona, ino negoviga Sinu Mathia Werganta, jest neveim ali Kupou ali Resheu, nihdar pod Rashtain, ali Radlfein, Koker Jest Sam od Sebe Dobru Veim, inoi Smoi= im Veidesham lahku persheshem, ampack us= Sellei pod Skoffio K Simonu Wergantavimo Grunto je Shlishova, Koker meni Buh Ozha, Sin, inoi Sueti Duh, ta preš us= siga Madesha Spozheta Diviza Mati Boshja Pomagei etc: Amen.</p>	<p>Jest, Jurij Bergant, inoj jest, Urban Bergant, pršežem Bogu Očeto, Sino inoj Svetimo Duho, ti prečiste brez vsiga madeža spočeti Divice Marije Materi božji, vsim svetnikom inoj angelcam nebeškim, de taisti kosec ali blek nivice pod Vodice, katera je pred letame trdina bila ino gnadlivi gospod Švajger [Schweiger] je od mojga brata Simona ino negoviga sinu Matija Berganta, jest ne vejm ali kupou ali rešeu, nihdar pod Raštajn ali Radlštajn [Radlstein], koker jest sam od sebe dobru vejm inoj z mojim vejdežam lahku pršežem, ampack vselej pod škofijo k Simonu Bergantavimo grunto je šlišova. Koker meni Buh Oča. Sin inoj Sveti Duh, ta brez vsiga madeža spočeta Divica Mati božja pomagej etc. Amen.</p>

⁴⁶ Tožba Adama Berganta, dediča po očetu Adamu Bergantu, proti Simonu Bergantu zaradi posojila 350 goldinarjev deželne veljave in nastalih obresti. Lociranje krajevnega izvora prisežnika temelji na podatku o njivi v Zapogah (zu Seppach).

⁴⁷ Tožba upnikov proti Simonu Bergantu zaradi neplačanih dolgov. Prisega je bila opravljena "in der fürstl: Pfalz Laybach".

⁴⁸ Sodni spis ni ohranjen. Prisega prič, opravljena pri "fürstl: Pfalz Laybach", se nanaša na vprašanje, pod katero zemljiško gospostvo spada košček njive.

<p>Št. 7 1768 – Tomaž Srakar, domači podložnik – prisega obdolženca⁴⁹</p>	<p>f. 69, Razne sodne zadeve 1766–68, brez št., 16. 01. 1768.</p>
<p>Jest Tomas Srakar Per Seshem Bogu ozethu, Sinu, ino Suetimo Duhu lubi Diuize Marie, vsem Boshiem Suetnikam, inu Suetnizam inu vsem Angelzam, De jest temo Fantizo Matheuso Jerneizo Katerie Se je na Ledu pred Mojo hisho 4. Sobe vnkei Sbou ino Sam je badou in nemo Skodo Sturou, inu tudi Jest nisem nega tamkei vergou, ali Pehnou. Resnizno Koker Mene prauí Buh jnu ta Sueti Euengelium, inu nasha Katolska vera inu Presega Madesha Spozeta Diuiza Mathi Boshia Maria jnu Sue Suetnike Na moi Posledni Dan Kader Se Moja Dusha ad tellesa lozilla Bode K suelizano Pomagej, inu Po negove Svete Vole oku jest Keruizno per Seshem ad negoue Suede gnade inu Molleste ad lozhe Amen.</p>	<p>Jest, Tomaž [Tomas] Srakar, pršežem Bogu Očetu, Sinu ino Svetimo Duhu, lubi Divice Marije, vsem božjem svetnikom inu svetnicam inu vsem angelcam, de jest temo fantičo Matevžo [Mateuso] Jernejco, kateri se je na ledu pred mojo hišo 4 zobe vnkej zbou ino sam je padou in nemo škodo sturou inu tudi jest nisem nega tamkej vrgou ali pehnou. Resnično, koker mene pravi Buh jnu ta sveti evangelium inu naša katolška vera inu brez sega madeža spočeta Divica Mati božja Marija jnu sve svetnike na moj posledni dan, kader se moja duša ad telesa ločila bode, k zveličano pomagej inu po negove svete vole, oku jest krvično pršežem, ad negove svete gnade inu moleste (!) adloče. Amen.</p>

<p>Št. 8 1768 – Marko Delovic – prisega tožnika (1)⁵⁰</p>	<p>f. 69, Razne sodne zadeve 1766–68, No. 4, 04. 06. 1768.</p>
<p>Jest Marco Delloviz per/heschem Bogu ozeto Sinu inu Suetimo Ducho Lubi Divize Marie vsem Boschiem Svetnikom, Svetnizam, inu vsem Angelzam de mene moi tast Matheus Sluga na temu moje Toschbe postaulenimu Dougovo namerzh na lete moje Ranze Schene Dote, inu nemu Tastu posojenech Dnarjeh Zheste negave mene prote postaulene douschne Poschte, Koker So taiste od nas naproscheni, inu gori vsete Moschie Pravizhno Raíttingo Sturille inu tuliko, [inu] je meni tudi dobru Videjzhe, de je moi tast Delloviz mene Sche 48 f: 20 xr: Crainskiga Stuvena pravizhnu obraittanu douschan obstou, Koker mene prave Buch inu Svetu (!) Evangelium inu nasha Katolska Vera, inu praeseegnana presega madesha Spozeta Diviza inu Mathi Bosia Maria inu Sve Svetniki na moi posledne Dan Kader Se moja Dusha ad tellesa Lozilla Bode Kvelizanu pomagai, inu po negove Svete volle oku jest eno Besedo Krivo perscheschem tudi na letemu Svetu mene prizho Strafei tamkei tudi od Svoje gnade, inu millosti gemeinschafte vseh Svetnikou, inu Svetniz od lozhe vech inu Vekomei amen.</p>	<p>Jest, Marko Delovic, pršežem Bogu Očetu, sinu inu Svetimo Duho, lubi Divice Marije, vsem božjem svetnikom, svetnicam inu vsem angelcam, de mene moj tast Matevž [Mateus] Sluga na temu moje tožbe postavljenimu dougovu, namerč na le-te moje rance žene dote inu nemu, tastu, posojenech dnarjeh, čez te negave mene prote postavlene doužne pošte, koker so taiste od nas naprošeni inu gori vzete možje pravično rajtengo sturille inu tuliko je meni tudi dobru videjoče, de je moj tast Delovic mene še 48 f, 20 kr krajnskiga štuvena pravičnu obrajtanu doužan obstou, koker mene prave Buh inu svetu (!) evangelium inu naša katolška vera inu prežegnana bre(z) sega madeža spočeta Divica inu Mati božja Marija inu sve svetniki na moj posledne dan, kader se moja duša ad telesa ločila bode, k (z)veličanu pomagaj inu po negove svete vole, oku jest eno besedo krivo pršežem, tudi na le-temu svetu mene, pričo, štrafej, tamkej tudi od svoje gnade inu milosti gemajnsafte vseh svetnikov inu svetnic odloče veh inu vekomej. Amen.</p>

⁴⁹ Sodni spis ni ohranjen. Tožba Matevža Jernejca proti Tomažu Srakarju zaradi razžalitve.

⁵⁰ Tožba Marka Delovca proti tastu Matevžu Slugi zaradi neplačanega dolga 48 goldinarjev in 20 krajcarjev iz naslova ženine dote in Delovčevega posojila.

<p>Št. 8 a Marko Delovic – prisega tožnika – koncept (2)</p>	<p>f. 69, Razne sodne zadeve 1766–68, No. 4, 04. 06. 1768.</p>
<p>Jest Marco Dellouiz Per Seshem Bogu ozeto, Sinu inu Suetimo Ducho Lubi Diuize Marie, Vsem Boshiem Suetnikam, Suetnizam, inu Vsem Angelzam, de [je] Mene Moi tast Matheus Sluga na temu moje toshbe Postaulenimu Dougouo Namerz, na Lete Moje Ranze Shene Dote inu [jnu] nemu tastu Posoieneh Dnarjeh* Koker [je Skusi po] So taiste ad nas [lete Med nama] Na Prosheni inu gori vsete Moshie prauiz= na Raittengo [Sterjena billa] Sturille** Sche 48 f: 20 xr: Crainsgega Stuenta prauiznu obraita= nu [ostalu jnu] Doushan obstou [je]. Koker Mene Praue Buch, inu Suetu (!) Euangelium etc.</p> <p>* Zeste negaue mene prote postaulene Daushne Poste ** inu tuliko [Kar Jest So] je meni tudi Dobru Vedejoze De je moi tast Dellouiz mene</p>	<p>Jest, Marko Delovic, prsežem Bogu Očetu, Sinu inu Svetimo Duho, lubi Divice Marije, vsem božjem svetnikom, svetnicam inu vsem angelcam, de mene moj tast Matevž [Mateus] Sluga na temu moje tožbe postavljenimu dougovo, namerč na le-te moje rance žene dote inu nemu, tastu, posojeneh dnarjeh čez te negave mene prote postavlene daužne pošte, koker so taiste ad nas naprošeni inu gori vzete možje pravična rajtengo sturile, inu tuliko je meni tudi dobro vedejoče, de je moj tast Delovic mene še 48 f 20 kr krajnskega štuvena pravičnu obrajtanu doužan obstou. Koker mene prave Buh inu svetu (!) evangelium etc.</p>
<p>Št. 9 1768 – Barbara Vrbanin – prisega tožnice⁵¹</p>	<p>f. 69, Razne sodne zadeve 1766–68, brez št., 22. 08. 1768.</p>
<p>Jurament</p> <p>Jest Barbara Vrbaninka Persheshem Bogu ozetu Sinu inu Suetimo Duho lubi Diuize Marie usem Boshiem Suetnikam Suetnizam, inu Vsem Angelzam De Sem jest nemu Franzo Jannesizo ta Druge Dan Suetiga Martina per eni glihe pred Sestemi Letmi 5 f 20 xr: l: w: prauiznu Posodila inu nemu gori vstela [Ka] od Leteh posoieneh nadrieh [prav: dnarieh] an Jenesiz tudi mene od treh Letich Lesem Interejsa Prauiznu Doushan ostane na ta Douch tudi jest nobene Reze, ali Visho notri Donashni Dan nez nistem prejella. Ker mene prave Buch etc. Amen.</p>	<p>Jest, Barbara Vrbaninka, pršežem Bogu Očetu, Sinu inu Svetimo Duho, lubi Divice Marije, vsem božjem svetnikom, svetnicam inu vsem angelcam, de sem jest nemu, Franco Janežico/Janežičo, ta druge dan svetiga Martina pr eni glihe pred šestemi letmi 5 f, 20 kr l: w: pravičnu posodila inu nemu gori vstela, od le-teh posojeneh dnarjeh an, Jenežic, tudi mene od treh letih le sem interesa pravičnu doužan ostane, na ta douh tudi jest nobene reče ali vižo notri donašni dan neč nistem prejela. Ker mene prave Buh etc. Amen.</p>
<p>Št. 10 1770 – Jurij Francel, domači podložnik – prisega obdolženca⁵²</p>	<p>f. 69, Podložniški procesi 1770–72, brez št., 07. 03. 1770.</p>
<p>Jurament</p> <p>Jest Jurý Franzl persheshem Bugu ozethu, Sino inoi Svetimo Ducho, lubi Diuize Marie, Vsem Boshiem Svetnikam, Svetnizam, inu Vsem [Boshiem] Angelzam, de Jacob Aubel Meni na Zebelah Koker je Sraitano ni na Spovino teh Rojou, ali Zebelleh ampak le 22 f: 20 xr: l: w: na Razilo Posodou, na te posoiene Dnarie pak Sim jest nemu Aubelno Koker Raittenga gouori popolimo Plazhou Sem. Koker mene ta praue Buh inu . etc .</p>	<p>Jurament</p> <p>Jest, Jurij Francel, pršežem Bugu Očetu, Sino inoj Svetimo Duho, lubi Divice Marije, vsem božjem svetnikom, svetnicam inu vsem angelcam, de Jakob Avbel meni na čebelah, koker je zrajtano, ni na špovino/spovino teh rojov ali čebeleh, ampak le 22 f, 20 kr l: w: na (v)račilo posodou, na te posojene dnarje pak sim jest nemu, Avbelno, koker rajtenga govori, popolimo plačou sem. Koker mene ta prave Buh inu etc.</p>

⁵¹ Tožba Barbare Vrbanin proti Francu Janežicu/Janežiču zaradi nevrčila posojila 5 goldinarjev in 20 krajcarjev skupaj z obrestmi.

⁵² Sodni spis ni ohranjen. Prisega na samostojnem listu brez navedbe kraja.

<p>Št. 11 1770 – Uršula Šušteršič, domača podložnica – prisega obdolženke⁵³</p>	<p>f. 69, Podložniški procesi 1770–72, brez št., 27. 06. 1770.</p>
<p>Jest Vrsula Schuesterzizin per Scheshem Bugu Ozethu, Sino, inu S. Duho . vnd . etc. De jest moimo toshniko Hansheto Verhouniko, na tem mojmo Moshovo Jurjo Schusterzo pred enim Letam Dono Vino, Lete Donashne dan pogervane 10 Rainish Po Lete Sa Zahnane Raitenge nisem Nezh Vezh Doushna, tudi mene Dobro Vidioze je, De ne jest, inu tudi obenden Drugi Leto S Kreda pisano Raitengo ni odpisau [Vezh] inu tudi ni perpisau, ampak prauizna Raitenga ostala je. Toku guishno Koker Meni . etc . Amen</p>	<p>Jest, Ursula Šušterčičin, pršežem Bugu Očetu, Sinu inu s. Duho und etc., de jest mojmo tožniko Hanžeto Vrhovniko na tem mojmo možovo Jurjo Šusterco pred enim letam dono vino, le-te donašne dan pogervane 10 rajniš po le-te zacahnane rajtinge nisem neč več doužna, tudi mene dobro vidijoče je, de ne jest inu tudi obenden drugi le-to s kreda pisano rajtengo ni odpisau inu tudi ni prpisau, ampak pravična rajtenga ostala je. Toku gvišno, koker meni etc. Amen.</p>
<p>Št. 12 1770 – Jakob Vogrine, domači podložnik – prisega obdolženca⁵⁴</p>	<p>f. 69, Podložniški procesi 1770–72, brez št., 17. 11. 1770.</p>
<p>Jurament Jest Jacob Vogrinz Perseshem Bogu oze(tu),⁵⁵ Sinu, inu Suetimo Duho, inu Lubi Divize Ma(rie) Materi Boshie tem Suetnikam, tud Angelzam De taista Vodrizna Vina Kateriga je [Vrsula] Primus Rubida, inu Negova gospodina [Vrsula] Mina Pokushno So Vsela Sem jest gori hisho Resnizo [na] nima Pelou, jnu [je] eden Viertl Sa Stiri naiste Soldou [Slihou] inu 1 den: Slihou, inu Predau, temu pak jest 6/4tl Vina po Verho Vblon Däti, tudi Letu perseshem De jest, inu Moje Ludie, ali eden Drugi ni premenou Ne Smeshou, ampak to prauo natierlih Vno nima Zesh Dau. Toku guishno Koker Mene . etc.</p>	<p>Jurament Jest, Jakob Vogrine, pršežem Bogu Oče(tu), Sinu inu Svetimo Duho inu lubi Divice Mar(i)je, Materi božje, tem svetnikam, tud angelcam, de taista vodrica vina, kateriga je Primus Rubida inu negova gospodina Mina pokušno so vzela, sem jest gori hišo resnico [resnično] nima pelou jnu eden firtl za štirinajste soldov inu 1 den: zlihou inu predau, temu pak jest 6/4tl (firtil) vina po vrho ublon [najbrž prav: obl(ub)ou] dati, tudi le-tu pršežem, de jest inu moji ludje ali eden drugi ni premenou ne zmešou, ampak to pravo natirlih vno nima tež dau. Toku gvišno, koker mene etc.</p>
<p>Št. 13 1773 – Špela Tonin, domača podložnica – prisega obdolženke⁵⁶</p>	<p>f. 69, Podložniški procesi 1770–72, brez št., 17. 03. 1773.</p>
<p>Jest Spella Toninka per Seshem Bogu Ozeto, Sino, inu Svetimo Ducho Lubi Divizi Marie Vsem Boshiem Suetni=kam, inu vsem Angelzam De je meni Moi Striz Grogor Jauornik Ranki, ta jste Douh, ali 24 Rainish, po moie Raitinge pak Le 18 Rainish Snese, Kateri Douh Sem jest po Mofeh Starishah neshla pod tem Ker je on Striz Gregor Jauornig temu Soumo Spoudniko testirou ino negoue Dougoue isrozhou Soje Dobre Vole popollima Sshenkou inu Dolli pustiu. Koker Mene . etc .</p>	<p>Jest, Špela Toninka, pršežem Bogu Očeto, Sino inu Svetimo Duho, lubi Divici Marije, vsem božjem svetnikam inu vsem angelcam, de je meni moj stric Grogor Javornik ranki, ta jste douh ali 24 rajniš, po moje rajtinge pak le 18 rajniš znese, kateri douh sem jest po mojih starišah nešla, pod tem, ker je on, stric Gregor Javornik, temu soumo spovdniko testirou ino negove dougove izročou, soje dobre vole popollima (s)shenkou inu doli pustiu. Koker mene etc.</p>

⁵³ Sodni spis ni ohranjen. Prisega na samostojnem listu brez navedbe kraja.

⁵⁴ Sodni spis ni ohranjen. Prisega na samostojnem listu brez navedbe kraja.

⁵⁵ Na dveh mestih odtrgan rob, zato je manjkajoči delček besedila v oklepaju.

⁵⁶ Sodni spis ni ohranjen. Prisega na samostojnem listu brez navedbe kraja, opravljena v navzočnosti Gregorja Javornika kot opolnomočenca pokojnega očeta enakega imena.

<p>Št. 14 1777 – Jera Čebulj, vdova, domača podložnica – prisega obdolženke⁵⁷</p> <p>Jest Jera Tschebulka Persheshem Bogu ozeto, Sino ino Suetimo Duhu, Lubi Divizi Marie, Vsem Boshjem Suetnikam, Suetnizam, jeno Vsem Angelzam De jest osem Dni pred Smertio moigga Ranzega mosha Ansheta Tschebulla, ne ta Dan al Nedello Keder je on Vmru, tude ne takrat She pred Smertjo Keder [Sem] Smo bla jest, moj Mosh ieno ta dehouni Gospud Sami Vu hishe Se bli Dole Saperle jeno tude ne ta dan po negovi Smerti [ne Veliko tude ne malo Dnarjou, ne]* nobenega Sastaunega all Doushnega ne Drugega pijsma js Skrine ne js Druge Sapere mojga Ranzega Mosha nijssem Vsella, tude navem jeno nisem Vidella de bebju moi Ranek Mosch Sam Kej Dnarjou** Saie Skrine al druge Sapere Ven Vseu, all Skus enega drusega Ketere Dnarje all Pijsma Ven Vsete pustu jeno Komu dau, tude deni moi Ranek Mosh meni nizh narozu Ker je on Dnarje al Na po[soille, al Ishrainene jemu, all jma, tude nez na vem, jeno nisem Schlishala debebiu moi Ranek mosh od negovich Dnarju Ketermo drugemo Narozhu al pouedou, Koker meni pravi Buch jen ta Sveti Evangelium, ien nasha Katolska Vera ien praesege Madesha Spozheta diviza Mathi Boshia Maria [ien] inu Sve Svetnike na moi posledni Dan Kader Se moja Dusha od tellesa lozhilla bode Ksvelizhano pomagaj inu po negove Sveti Volle oku jest Kervizhno perseshem od negove Svete gnade inu millose odlozhe [je] ino Nause Vezhne Zha[ls] [Saver[is] Savershe Amen.</p> <p>* de nisem Vezh dnariou Koker en toler, eno Shmarno petizo inu [nobenga] ** all Pijssem</p>	<p>f. 70, Podložniški procesi 1778, No. 10, 21. 08. 1777.</p> <p>Jest, Jera Čebulka, pršežem Bogu Očeto, Sino ino Svetimo Duhu, lubi Divici Marije, vsem božjem svetnikom, svetnicam jeno vsem angelcam, de jest osem dni pred smrtjo mojga rancega moža Anžeta Čebula, ne ta dan al nedelo, keder je on umru, tude ne takrat, še pred smrtjo, keder smo bla jest, moj mož jeno ta dehovni gospud sami vu hiše, se bli doli zaprle, jeno tudi ne ta dan po negovi smrti, de nisem več dnarjov koker en toler, eno šmarno petico inu nobenega zastavnega al doužnega ne drugega pisma iz skrine ne iz druge zapere mojga rancega moža nisem vzela. Tude na vem jeno nisem videla, de be biu moj ranek mož sam kej dnarjov al pisem s(v)aje skrine al druge zapere ven vzeu al skus enega družega ketere dnarje al pisma ven vzete pustu jeno komu dau, tude de ni moj ranek mož meni nič naroču, ker je on dnarje al na posojile al izhrajnene jemu al jma, tude neč na vem jeno nisem šlišala, de be biu moj ranek mož od negovih dnarju katermo drugemo naroču al povedou. Koker meni pravi Buh jen ta sveti evangelium jen naša katolška vera jen bre(z) sega madeža spočeta Divica Mati božja Marija inu sve svetnike na moj posledni dan, kader se moja duša od telesa ločila bode, k zveličano pomagaj inu po negove svete vole, oku jest krvično pršežem, od negove svete gnade inu miloste odloče ino na vse večne čas zavrže. Amen.</p>
<p>Ad št. 14 1777 – Poduk za krivoprisežnike v nadaljevanju prisega Jere Čebulke</p> <p><i>Mein=Ejds Erinnerung und Verwarnung</i></p> <p>Imo bodo goriusignene terje perste, per tem pervem persto Ketere je ta paz je Sastopet Buh Ozha, per tem Drugem persto Buh Sin, per tem trekem persto je Sastopet Buh Sveti Duh. Ta Sadna dua persta bodeta Vkupei Skerzhena V to Roko, inu ta zetherti perst pomeni to Slahno Dusho tega Zloveka Katera je Skrita pod tem truplam tega Zloveka, ta Sadni [inu] peti [perst] inu narmainshe perst pomeni to Zloveshko truplo, Ketero je perke te Dushe meiheno Sastopet, ta Zela Raka pomene enga Boga, inu enga Stvarnika, Katero je Vse Rezhi na Nebu, jnu na te Semle Vstuaru, Ketere Zlouk je toku Ferbeshen, inu Foush al Kervitshno persheshe, ta persheshe Sam Zhese inu Koker deb on Vpervezh Reku: oku jest Foush al Kervitshno persheshem, toku projssem jest Boga ozheta, Sina, inu Svetiga Duha, to zhes Vse Sve= to troizo, de jest od Lozhen inu Savershen bodem od gmaïne</p>	<p>f. 70, Podložniški procesi 1778, No. 10, 21. 08. 1777.</p> <p>[Poduk in opozorilo glede krive prisega]</p> <p>Imo [= Primo] bodo gori uzignene terje prste, pr tem prvem prsto, ketere je ta paz, je zastopet Buh Oča, pr tem drugem prsto Buh Sin, pr te trekem prsto je zastopet Buh Sveti Duh. Ta zadna dva prsta bodeta vkupej skrčena v to roko inu ta četrti prst pomeni to zlahno dušo tega človeka, katera je skrita pod tem truplam tega človeka, ta zadni peti inu narmajnje prst pomeni to človeško truplo, katero je prke te duše mejheno zastopet, ta cela raka pomene enga Boga inu enga Stvarnika, ketere je vse reči na nebu jnu na zemle ustvaru. Ketere člouk je toku frbežen inu fouš al krvično pršeže, ta pršeže sam če(z) se inu koker deb on v prveč reku: oku jest fouš al krvično pršežem, toku</p>

⁵⁷ Sodni spis ni ohranjen. Prisega na samostojnem listu, opravljena "in der Pfalz Laybach". Prisežnica je obdolžena, da je ob moževi smrti vzela iz njegove skrinje 400 goldinarjev.

<p>Bashie inu negoveh Svetnikou, inu to jma bite eno pre= Kletstvo moiga telesa, moiga Sheuleina inu moje Dushe.</p> <p>2do h drugemo oku jest Kervitshno Persheshem toku ima Buh ozha, Sin, inu Sveti duh, ta [bres] naisretshena Milost nashiga Lubiga Gospuda ino odershenika Jesusa Kristusa mene nokolvetsh htroshto inu hpomuzhe prite, na moi posledni Zhas, ino ta isto Vro, Keder moie telu ino ta dusha Se Sagebe [eden] eno od Druisega Lozhila bota.</p> <p>3tio oku jest Kervitshno Perseshem, toku neimene Buh ozha, Sin, inu Sveti Duh, ieno to Zarthano Sveto Reshnu telu nashiga Gos= puda Jesusa Kristusa negova naisretshena milost, negova Sveta Roshenfarbana Kri, negove Svete teshave inu terpleine inu Smert, inu Vnebu hojeine, meni Ferbeshnimu Greshneko odusete inu mene na Vezhne Zhase pogubleina Strite.</p> <p>4to et 5to oku jest Foush persheshem, toku jma maia dusha Katera pomeni ta zheterte, inu moje telu, Ketero pomene ta peti inu Sadni perst Skupei pogublena bite, inu na Sodni dan Kader jest napravitshne inu Revne Zhlouk pred tem pravitshnem Rihtariam Jesusam Kristusam State bodem mogu ozhem ob Rauban bite od gmeine Bashie, tude od tech Svetniku inu Angelzou, Isvolenih, inu gledaina tega Zhes Vse Zhastitiga inu Lepega oblizhia Bashiga, inu nashiga Lubiga Gospuda inu Svelitsharia Jesusa Kristusa, temez iest imam te Vezhne Gmaine teh hudizhou Shevete, inu moi tal ima Bite ta jama tega goretshega Svepla inu ogen tega pekla.</p> <p>Satega Vola en Vsake brumen Kerstian pred Foush inu Kervitshno Persego Se Varvat ima jnu Se jma Sa eno Svesto opominvaine jemete de on nabode temo Huditsho inu negove Gmaine nathal postou, Kamer Se en tak Skus eno Sterjeno Kervitshno persego Sam poda, inu Bogu Soimu Edinimu Stvarniku inu odersheniko, Soio Slahtno inu Skus Kristusovo Kri inu Smert dragu odresheno dusho od Vsame, Pred Katerem nas Buh pa Vse Snegovo Sveto gnado ob= Uaruati ima. Amen.</p> <p>Koker pa en Kervitshen persegoz tri Sorte Velika hedobie nase inu na Sojo Dusho naloshi, toko jma en tak tude, Keder Se ena taka hedobia Sve, Vgliah Vishe tri Strafenge prejete al po= Strafan bite.</p> <p>Imo De enga takega ta Desheuska Gosposka Strafa Se odsekainam teh prstou, Kedere je on he prizhvaino te pravize Kervitshno prute Bogu gari Vsignu, js Venstergainam Negoviga jesika Skterem</p>	<p>prosem jest Boga Očeta, Sina inu Svetiga Duha, to čez vse Sveto Trojico, de jest ločen inu zavržen bodem od gmajne bažje inu negoveh svetnikov inu to jma bite eno prekletstvo mojga telesa, mojga ževlejna inu moje duše.</p> <p>2do [= Secundo] h drugemo, oku jest krvično pršežem, toku ima Buh Oča, Sin inu Sveti Duh, na naizrečena milost našiga lubiga Gospuda ino Oderšenika Jezusa Kristusa mene noko! več h trošto inu h pomučē prite na moj posledni čas ino ta isto uro, keder moje telo ino ta duša se sak sebe eno od družega ločila bota.</p> <p>3tio [= Tertio] oku jest krvično pršežem, toku nej mene Buh Oča, Sin inu Sveti Duh jeno to cartano Sveto Rešnu Telu našiga Gospuda Jezusa Kristusa negova naizrečena milost, negova sveta roženfarbana kri, negove svete težave inu terplejne inu smrt inu v nebu hojenje meni frbežnimu grešneko odvzete inu mene na večne časa pogublejna strite.</p> <p>4to et 5to [= Quarto et quinto] oku jest fouš pršežem, toku ma maja duša, katera pomeni ta četrte, inu moje telu, katero pomene ta peti inu zadni prst, skupej pogublena bite inu na sodni dan, kader jest napravične inu revne člouk pred tem pravičnem rihtarjam Jezusam Kristusam state bodem mogu, očem obrauban bite od gmajne bažje, tude od teh svetniku inu angelcov, izvolenih inu gledajna tega čez vse častitiga inu lepega obličja bažiga inu našiga lubiga Gospuda inu Zveličarja Jezusa Kristusa, temeč jest imam te večne gmajne teh hudičov ževete inu moj tal ima bite ta jama tega gorečega žvepla inu ogen tega pekla.</p> <p>Za tega vola en vsake brumen kerstjan pred fouš inu krvično prsego se varvat ima jnu za eno zvesto opominvaine jemete, de on bode temo hudičo inu negove gmajne na tal postou, kamer se en tak skuz eno sterjeno krvično prsego sam poda inu Bogu sojmu edinimu Stvarniku inu Oderšeniko sojo žlahtno inu skuz Kristusovo kri inu smrt dragu odrešeno dušo odvzame, pred katerem nas Buh pa vse z negovo sveto gnado obvarvati ima. Amen.</p> <p>Koker pa en krvičen prsegovc tri sorte velika hedobije nase inu na sojo dušo naloži, toko jma en tak tude, keder se ena taka hedobija zve, vgliah viže tri štrafenge prejete al poštrafan bite.</p> <p>Imo [= Primo] de enga takega ta dežeuska gosposka štrafa se odsekainam teh prstov, kedere je on h pričvajno te pravice krvično prute Bogu gari vžignu, iz venstergajnam</p>
--	---

<p>je on Kervitsho persegu, jeno Boga Reshalu, al js Ven Stepei= nam Ste deshele.</p> <p>2do Bode en tak Kervitshen persegouz od Vseh Ledi Savershen inu naposhen dershan.</p> <p>3tio ta treka jnu Sadna Strafenga je pa ta narvetshe, de Se en tak Keruitshen persegouz na teleso inu na Dushe Sam ferdama inu temo peklenskemo Huditsho Se Vlast da. Sakei Koker bi on Szer Skos to al eno pravitshno poklizaine tega Boga jsvelizhan biu, toku tude Skus to Kervitshno poklizaine tega Boga, Vse telesno inu Vetshno hudo, Ketere je Buch tem jsrelskem otrakam Skus Moisesa Sugou, he ene Vetshne Strafenge Sam nase naloshu. Saka en taker Kervizhen persegouz Stri, de ta Rihtar po [nego] Sturjeni Kervitshni per= sege tudi Kervitshno obsodi.</p>	<p>negoviga jezika, s katerem je on krvičo (!) prsegu, jeno Boga režalu al iz venstepejnjam s te dežele.</p> <p>2do [= Secundo] bode en tak krvičen prsegovc od vseh ledi zavržen inu napošten držan.</p> <p>3tio [= Tertio] ta treka jnu zadna štrafenga je pa ta narveče, de se en tak krvičen prsegovc na teleso inu na duše sam frdama inu temo peklenskemo hudičo se v last da. Zakaj koker bi on scer skoz to al eno pravično poklicajne tega Boga izveličan biu, toku tude skuz to krvično poklicajne tega Boga vse telesno inu večno hudo, ketere je Buh tem izrelskem otrakam skuz Mojzesa žugou, he ene večne štrafenge sam nase naložu. Zaka(j) en taker krvičen persegovc stri, de ta rihtar po sturjeni krvični prsege tudi krvično obsodi.</p>
---	--

<p>Št. 15 1777 – Gregor Žonta, "faktor" pri Juriju Kugaju – prisega pričē⁵⁸</p> <p>Jest Gragar Shonta, Jurÿa Kugaÿa Factor Persheshem Bogu ozeto, Sino jno Suetimo Duhu, Lubi Divizi Marie, Vsem Boshjem Svetnikam Svetnizam, jeno Vsem Angelzam, De Lane takrat Ke Sem, jest perke Meclausho Millejo to je factorjo Jurÿa Shemraua Jamrou, de Mene Manka Enga Kolatsha Debelga Dratu, Keterga je jemou Jurÿ Kugaÿ V Terst pelati, De je Kmeni Reku Meclaus Mille Maje [Furmani] Vosnike to je Jurja Schemrava Furmani Sa ta Kolaz Dratu keterga [M] Sdej manka V Terst od pelale. Koker meni pravi Buch jen ta Sveti Evangelium jen nasha Katolska Vera [e] ien presega Madesha Spo= zheta diviza Mathi Boshia Maria jeno [Sv] vse Suetnike na moj posledni Dan Kader Se moja Dusha od tellesa lozhilla bode [Ksv] Kesvelizhano Pomaga inu po negove Sveti Volli oku jest Kervizhno persheshem od negove Svete gnade inu millosti odlozhi jeno [na] Nause Vezhne Zhaÿse Savershe Amen.</p>	<p>f. 70, Podložniški procesi 1778, brez št., 29. 11. 1777.</p> <p>Jest, Gragar Žonta, Jurija Kugaja faktor, pršežem Bogu Očeto, Sino jno Svetimo Duhu, lubi Divici Marije, vsem božjem svetnikam, svetnicam jeno vsem angelcam, de lane takrat, ke sem jest prke Meklavžo Milejo, to je faktorjo Jurija Šemrova jamrou, de mene manka enga kolača debelga dratu, keterga je jemou Jurij Kugaj v Trst pelati, de je k meni reku Meklavž [Meklaus] Mile: "Maje voznike, to je Jurija Šemrava furmani, sa ta kolač dratu, keterga zdej manka, v Trst odpelale." Koker meni pravi Buh jen ta sveti evangelium jen naša katolška vera etc. jen bre(z) sega madeža spočeta Divica Mati božja Marija jeno vse svetnike na moj posledni dan, kader se moja duša od telesa ločila bode, k zveličano pomaga inu po negove sveti voli, oku jest krvično pršežem, od negove svete gnade inu milosti odloči jeno na vse večne čase zavrže. Amen.</p>
---	--

⁵⁸ Sodni spis ni ohranjen. Prisega na samostojnem listu je bila opravljena "in der Pfalz Layb: Amts Kanzley", iz sobesedila pa je razvidno, da je šlo za spor zaradi izgubljenega koluta žice (*wegen demn Verlohrenen Bund Drath*), ki ga mora faktor Miklavž Mille(j) plačati Juriju Kugaju.

<p>Št. 16 1778 – Šimen Debelič – prisega pričē⁵⁹</p> <p>Jest Shimen Debellitsh, Persheshem* Bogu ozeto, Sino ino Sve= timo Duh, Lubi Divizi Marie, Vsem Boshjem Svetnikam, Svetnizam, jeno Vsem Angelzam Bashjem, de pred 18. Letme [takrat Ke] enkrat Ke Smo Jurýo Shemravo Scheleso to je Fashe al pushle Sa lon V Terst Vosile de je Jurý Shemrou [Kam] Ke nam Furmanam Reku Mene enga Fasha Al pushla Shelesa Manka jen Se je Sgubu, jeno oku jest tega Na naidem toku Bodem jest pershu Vezh Koker Ob tristu Goldinariu, Kedere mene Na Furenge Shlishejo, potem je Spet Jurý Shemrou Knam Furmanam Reku Keder V Terst [pelete] perpelete Sheleso, toku Hitro [gleite de] Na Vage to je Na Borjatsho js Kupa [hitro] en Fash al pushel Shelesa Na en [Fo]s Vo]s naloshite, jeno [toku] Ke Sma mi V Terst Sheleso Na Vago perpelali, Sma Klabuke jeno Kape premenili, deb nas obedn Naposnau, jeno na tapervi Vo]s, Na Ketermo So popret Dua Fasha al pushla Shelesa naloshena bla Sma hitro js Kupa en Fash Vseli jeno [naloshili] na Vo]s naloshili [potem je Shribar al Va= germashter pershou jeno je] jeno potem ta Vo]s ihs temi tremi pushli hitro na Saj pechnili, jeno en Drugi Vo]s Sdvema Fashi al pushli naprej potegnili, Natu je Shribar al Vagermashter pershu, jeno Jurý Shemrou od govoru, dua Fasha So od leteh Kedere Sem jes torajsho [od perp] Naloshu, ta trekj je pa taisti Fash, Keterga Sem jest pred enem Zaitam biu Sgubou, Keterga Sem iest neshu jeno Sedi Sem perpelou, na to Smo mi Sheleso Svosou Dali na [Kup] Kep Smetali, jeno nashe Vose porovnali, jeno hitro js Tersta Damu Shle,</p> <p>[2. stran:] toku guishno, Koker meni pravi Buh jen ta Sveti Evangelium namoi pusledni Zahs (!) pomagai, jeno oku jest Kervitsho persheshem mene Nause uetshna Za]se Savershe jeno pogubi Amen.</p> <p>* eno pravo pravizhno Persego</p>	<p>f. 70, Podložniški procesi 1779, No. 4, 07. 02. 1778.</p> <p>Jest, Šimen Debelič, pršežem eno pravo pravično prsego Bogu Očeto, Sino ino Svetimo Duh, lubi Divici Marije, vsem božjem svetnikam, svetnicam jeno vsem angelcam bažjem, de pred 18 letme enkrat, ke smo Jurijo Šemravo železo, to je faše al pušle za lon v Trst vozile, de je Jurij Šemrov k nam, furmanam, reku: "Mene enga faša al pušla železa manka jen se je zgubu jeno, oku jest tega na najdem, toku bodem jest pršu več koker ob tristu goldinarju, ketere mene na furenge šlišejo." Potem je spet Jurij Šemrov k nam, furmanam, reku: "Keder v Trst prpelete železo, toku hitro na vage, to je na borjačo, iz kupa en faš al pušel železa na en voz naložite." Jeno ke sma mi v Trst železo na vago prpelali, sma klabuke jeno kape premenili, de b nas obedn na poznau, jeno na ta prvi voz, na katermo so popret dva faša al pušla železa naložena bla, sma hitro iz kupa en faš vzeli jeno na voz naložili jeno potem ta voz iz temi tremi pušli hitro nazaj pehnili jeno en drugi voz z dvema faši al pušli naprej potegnili. Natu je šribar al vagermashter pršu jeno Jurij Šemrov odgovoru: "Dva faša so od le-teh, ketere sem jes to rajžo naložu, ta treki je pa taisti faš, keterga sem jest pred enem cajtam biu zgubou, keterga sem jest nešu jeno sedf sem prpelou." Nato smo mi železo z vozov dali na kep zmetali jeno naše voze porovnali jeno hitro iz Trsta damu šle. Toku gvišno, koker meni pravi Buh jen ta sveti evangelium na moj pusledni čas pomagaj jeno, oku jest krvičo pršežem, mene na vse večna čase zavrže jeno pogubi. Amen.</p>
<p>Št. 17 1778 – Mihe Sprek/Spruk, domači podložnik – prisega obdolženca⁶⁰</p> <p>Jest Miha Sprek Pershesem Bogu ozeto, Sino ino Svetimo duhu, Lubi Dvizi Marie, Vsem Bashiem Svetnikam, Svet= nizam, jeno Vsem Angelzam, de jest nisem od tech 16 f Koker je mene Moj Sin Ansh Sprek Soudat toshu, V Lutshe Na Staiersken tude ne Der= got obeneh [Dna] negovich Dnarjou, ne enga Vinarja prejeu, tude [v] Netsh negoviga Guanta Dobiu Koker je on meni povedou, tude navem Debe majmo Sino Ansheto Spruko Keter Kej Dnarjou Doushan Biu, temez Ker je moj Sin Anshe Sprek v Lutshe V Sadnez Shlusu, She 3 f Douga Sturu, je no Satega Douga Volla</p>	<p>f. 70, Podložniški procesi 1778, No. 9, 24. 04. 1778.</p> <p>Jest, Miha Sprek, pršežem Bogu Očeto, Sino ino Svetimo Duhu, lubi Dvici Marije, vsem bažjem svetnikam, svetnicam jeno vsem angelcam, de jest nisem od teh 16 f, koker je mene moj sin Anž Sprek, sovdat, tožu, v Luče na Štajersken tude ne dergot obeneh negovich dnarjov, ne enga vinarja prejeu, tude neč negoviga gvanta dobiu, koker je on meni povedou. Tude na vem, de be majmo sino Anžeto Spruko keter kej dnarjov doužan biu, temeč ker je moj sin Anže Sprek v Luče v zadneč služu, še 3 f douga sturu jeno za tega</p>

⁵⁹ Sodni spis ni ohranjen. Prisega na samostojnem listu je bila opravljena "in der Pfalzlaybach". Tožba Jurija Šemrova proti Juriju Kugeju in njegovemu zetu Jožefu Tršarju zaradi kraje železa pred približno 18 leti. Šimen Debelič je bil tedaj Šemrovov voznik – furman (*Fuhrman*).

⁶⁰ Sodni spis ni ohranjen. Prisega na samostojnem listu je bila opravljena "in der Pfalzlaybach". Hanže Spruk zahteva od očeta Mihe 16 goldinarjev nemške veljave.

<p>ta Sadne gospodar Ker je on Anshe Sprek Schlushu, ni atu tega guanta Keterga je moj Sin pernemo pustu, nj atu Meni Date, toku guishno Koker meni pravi Buh jen ta Sveti Evangelium, ien nasha Katolshka Vera ien praesega Madesha Spozheta diviza Mathi Bashia Maria jeno VSe Svetniki na moi posledni dan Kader Se moja Dusha od tellesa Lozhilla bode Ksvelizhano pomaga inu po negove Sveti Volli oku jest Kervitshno persesem od negove Svete gnade ino millose od lozhe inu Nause Vezhne Zhaŕse Savershe Amen.</p>	<p>douga vola ta zadne gospodar, ker je on, Anže Sprek, ŕlužu, ni atu tega gvanta, keterga je moj sin pr nemo pustu, ni atu meni date. Toku gvišnu, koker meni pravi Buh jen ta sveti evangelium jen naša katolška vera jen bre(z) sega madeža spočeta Divica Mati božja Marija jeno vse svetniki na moj posledni dan, kader se moja duša od telesa ločila bode, k zveličano pomaga inu po negove sveti voli, oku jest krvično prsezem, od negove svete gnade ino miloste odloče inu na vse večne čase zavrže. Amen.</p>
--	--

<p>Št. 18 1778 – Matija Jelenc – prisega pričē⁶¹</p>	<p>f. 70, Podložniški procesi 1779, brez št., 18. 05. 1778.</p>
<p>Jest Mathja Jellenz Pershesem Bogu ozeto, Sino ino Svetimo Duhu, Lubi Dvizi Marie, Vsem Bashiem Svetnikam, Svet= Nizam, jeno Vsem Angelzam, De takrat Ker je Luca Marenk od Josepha Sabza enga Kajna Kepuo, jeno Sa tega [Kg] Kajna Glichov, je bju kup 13 1/2 Cekinu Sa eno Sveto Masho jeno Sa 1/2 Merneka Aide, al Sa tolko Dnarjou Kar po merneka aide Vella, jeno de je Luka Marenka na to Visho Sa Letega Kajna Sgliho, oku bode Kon Same, toku bodem jest tega plazhou. Zhe pa Kon Na bo Same, toku bodem jest tega Kajna Nasaj Dau, [jeno] to je Josepho Sabza jeno od tega Kajna, ad Vsake Sterjene Raishe V Salog eno petizo plazhou, na tu je Joseph Sabez Moutshou, 8 Zekinou Dnarjo Pategnou, jeno Damu Shu* to Ku guishno Koker meni pravi Buh jeno ta Sveti Evangelium, eno Nasha Katolshka Vera ien presega Madesha Spozheta diviza Mati Boshia Maria jeno V Se Svetniki na moj posledni Dan Kader Se Moja Dusha od tellesa Lozhilla bode Ksvelizhano pomaga inu po negovi Sveti Volli oku jest Keruitshno perseshem od negove Svete gnade ino millose od lozhe inu Navse Vezhne Zhaŕse Savershe Amen.</p> <p>* jeno Nobene Druge Glihenge ni Shlishou</p>	<p>Jest, Matija Jelenc, pršežem Bogu Očeto, Sino ino Svetimo Duhu, lubi Dvici Marije, vsem bažjem svetnikam, svetnicam jeno vsem angelcam, de takrat, ker je Luka Marenk od Jožefa Žabca [Zabca] enga kajna kepvó jeno za tega kajna glihou, je biu kup 13 1/2 cekinu za eno sveto mašo jeno za 1/2 merneka ajde al za tolko dnarjou, kar po(u) merneka ajde vela, jeno de je Luka Marenka na to vižo za le-tega kajna zgliho, oku bode kon zame, toku bodem jest tega plačou. Če pa kon na bo zame, toku bodem jest tega kajna nazaj dau, to je Jožefo Žabca [Zabca], jeno od tega kajna od vsake sterjene rajže v Zalog eno petico plačou. Natu je Jožef Žabec [Zabec] moučou, 8 cekinov dnarjo pategnou jeno damu šu jeno nobene druge glihenge ni šlišou. Toku gvišno koker meni pravi Buh jeno ta sveti evangelium eno naša katolška vera jen brez sega madeža spočeta Divica Mati božja Marija jeno vse svetniki na moj posledni dan, kader se moja duša od telesa ločila bode, k zveličano pomaga inu po negovi sveti voli, oku jest krvično prsezem, od negove svete gnade ino miloste odloče inu na vse večne čase zavrže. Amen.</p>

<p>Št. 19 1778 – Jožef Hromec, podložnik ljubljanske komende nemškega viteškega reda; Miha Peršin, podložnik graščine Grmače; Gregor Peršin, podložnik beneficija na Pšati – prisega prič pred nepristranskim sodnikom v Ljubljani⁶²</p>	<p>f. 70, Podložniški procesi 1779, No. 3, 15. 09. 1778.</p>
<p>Jest Joseph Hromitz, [Matheus Seuer], Micha Perschin, und Gregor Perschin,⁶³ Pershesem eno pravo persego Bogu ozeto, Sino ino Svetimo Duhu, Lubi Divizimarie, Vsem Boshiem Svetnikam,</p>	<p>Jest, Jožef Hromic, Miha Peršin und Gregor Peršin pršežem eno pravo persego Bogu Očeto, Sino ino Svetimo Duhu, lubi Divici Marije, vsem božjem svetnikam, svetnicam</p>

⁶¹ Sodni spis ni ohranjen. Prisega na samostojnem listu v zvezi s konjsko kupčijo (*wegen einen Pferd Handl*) je bila opravljena "in der Pfalz Amts Kanzleý".

⁶² Tožba Gregorja Peršina proti Jakobu Peršinu zaradi nekega spornega travnika. Prisega pred pričanjem v zadevi travnika (*um willen einer weifung in Betróff einer Wisen*) je bila opravljena pred nepristranskim sodnikom v Ljubljani (*vor den Niedergesetzten Unpartheischen Richter zu laýbach*) – rentnim mojstrom škofijskega gospostva.

⁶³ V gotici.

<p>Svetnizam jeno Vsem Angelzam, De [jest ozhem Vse] Kar jest Bodem Prashan ozhem Vse po pravize Koker je Meni Vediotshe povedat. Ne enimo, Ne temo Drugimo Na Nobeno Visho Skodevat, Koker meni pravi Buch jeno ta Sveti Evangelium ieno Nasha Katolska Vera [ien] jen praesega Madesha Spozheta Diviza Mathi Boshia Maria jeno Vse Svetniki na moj posledni Dan Kader Se moja Dusha od tellejsa lezhilla bode K svelizhano pomagao inu po negovi Sveti Volli oku jest Kervitshno pershesem od negove Svete Gnade jeno Millose odlozhe jeno Nause Vezhne Zhajse Savershe amen.</p>	<p>jeno vsem angelcam, de kar jest bodem prašan, očem vse po pravice, koker je meni vedijoče, povedat, ne enimo ne temo drugimo na nobeno vižo škodevat, koker meni pravi Buh jeno ta sveti evangelium jeno naša katolska vera jen bre(z) sega madeža spočeta Divica Mati božja Marija jeno vse svetniki na moj posledni dan, kader se moja duša od telesa lečila bode, k zveličano pomagajo inu po negovi sveti voli, oku jest krvično pršežem, od negove svete gnade jeno miloste odloče jeno na vse večne čase zavrže. Amen.</p>
--	---

<p>Št. 20 1778 – Mina Sluga, rojena Malič (Mališka), domača podložnica – prisega (obdolženke)⁶⁴</p>	<p>f. 70, Podložniški procesi 1779, brez št., 17. 10. 1778.</p>
<p>Jest [Jera] Mina Slugouka Rojena Mallishka Persheshem Bogu ozeto, Sino jeno Svetimo Ducho, Lubi Divizi Marie, Vsem Boshiem Suetnikam, Svetnizam, jeno Vsem Angelzam De pred Dvemi Letmi [takrat] Maja Ranza Mathi Marusha Mallishka Anne Merletitshki 6. jeno patlej Deseth Groshu jeno eno potplate Sashaffalla, [od 10 Raness] jest panisem netsh Shlishala jeno tude Na vem, De [beb] moja Ranza Mathi Marusha Malishka Anne Merletitshki 10 Ranesh Sashaffala bla, taku Guishno Koker .</p>	<p>Jest, Mina Slugovka, rojena Mališka, pršežem Bogu Očeto, Sino jeno Svetimo Duh, lubi Divici Marije, vsem božjem svetnikam, sveticam jeno vsem angelcam, de pred dvemi letmi maja ranca mati Maruša Mališka Ane Merletički 6 jeno patlej deset grošu jeno eno potplate zašafala, jest pa nisem neč šlišala jeno tude na vem, de moja ranca mati Maruša Mališka Ane Merletički 10 raneš zašafala bla. Taku gvišno, koker .</p>

<p>Št. 21 1779 – Jakob Černe, domači podložnik – prisega obdolženca⁶⁵</p>	<p>f. 70, Podložniški procesi 1779, No. 9, 12. 01. 1779.</p>
<p>Jest Jakob Tscherne Persheshem etc. de pred Dvem[a] Letme takrat Ke Sem jest to Sadno Lodriz Vina od Ranzega Gradisheka al Graheka Vseu, [nests] netsh Dovshan biu, jeno de ta jsta Sadna Lodriz ni Vetsh Koker 454 Ferkelnov Dershalla, jeno po 13 Sovdov Ferkler glihenga Bla, jeno toku 65 f Lw: talodriz Vergla, tude De nisem [Sa] Sraven tech 65 f Lw: netsh Vetsh Sa Zerou All [doushan] douga Sturu, jeno De Sem enkrat 10. jeno Vdrugetsh 30 f V kep pa 40 f Lw: gotoveh Dnarjo jen na te 65 f Lw jeno na [obende] obeden Druge Davuh Dav, jeno Keder Sem jest js Ranze Gradisheze V Sadnetsh Raitou po pravi Pravitshni Raitenge no vetsh Dovshan ostov. Koker 25 f Lw. toko gvish Koker .</p> <p>[prevzemnik pokojničine zapuščine Gašper Jevnikar Jakobu Černetu spregleda prisego (<i>hat die Schwur dem Jacob Tscherne nachgesehen</i>), slednji pa mora Jevnikarju v 14 dneh izplačati dolg 25 goldinarjev]</p>	<p>Jest, Jakob Černe, pršežem etc., de pred dvem(a) letme, takrat ke sem jest to zadno lodric vina od rancega Gradišeka al Graheka vzeu, neč doužan biu jeno de ta ista zadna lodric ni več koker 454 ferkelnov držala jeno po 13 sovdov ferker glihenga bla, jeno toku 65 f Lw: ta lodrica vrgla. Tude de nisem zraven teh 65 f Lw: neč več zacerou al douga sturu jeno de sem enkrat 10 jeno v drugeč 30 f, vkep pa 40 f Lw: gotoveh dnarjo jen na te 65 f Lw jeno na obeden druge davuh dau, jeno keder sem jest iz rance Gradišece v zadneč rajtou, po pravi pravični rajtenge no (!) več doužan ostou koker 25 f Lw. Toko gviš, koker.</p>

⁶⁴ Sodni spis ni ohranjen. Prisega na samostojnem listu, opravljena "in der Pfalzlaybach". Mina Sluga oporeka resničnost volila (*dieses Legat wahr zu sein widerspricht*) svoje pokojne matere Maruše Mališke Ani Merletič.

⁶⁵ Sodni spis ni ohranjen. Prisega na samostojnem listu, opravljena "in der Pfalzlaybach". Tožba Gašperja Jevnikarja, prevzemnika zapuščine pokojne Mice Gradišek, proti Jakobu Černetu zaradi dolga.

Št. 22 1779 – Matevž Zmrajc, domači podložnik iz Obrij – prisega obdolženca ⁶⁶	f. 70, Podložniški procesi 1779, brez št., 04. 03. 1779.
Jest Matheus Smraiz Persheshem Bogu etc. de jest Takrat Ke je meni maja Schwagerma Nеща Rebollouka Lane pred Binkestme en teden Lanske Leto Dnarje Posodilla [Ne] takrat Ne vetsh Koker 30. Ranesh [pre] od Ne Prejeu.	Jest, Matevž [Mateus] Zmrajc, pršežem Bogu etc. de jest takrat, ke je meni maja švagrna Neža Rebolovka lane pred binkeštme en teden lanske leto dnarje posodila, takrat ne več koker 30 raneš od ne prejeu.

Št. 23 1779 – Martin Bedenik, domači podložnik – prisega obdolženca ⁶⁷	f. 70, Podložniški procesi 1779, No. 14, 04. 06. 1779.
<p>Jest Martin Bedenik [persj] persheshem* Bogu ozeto, Sino ino Svetimo Duhu, Lubi Divizi Marie, Vsem Boshjim Svetnikam, Svetnicam, jeno Vsem Angelzam De [p]osvetmo paulo pred Dvema Letam taisto Jutro Keder Sem jest V hishi Lorenza Pollaka Na pollan= nach, Stephano Bella so 100 Cron Dnarjou Ketere je nemo Moj Brath Jerni Na Preshizich Doushan Biu. de je moj Brat [Kal] Jerni tude takrat Sraven Biu. jeno moj Brat Stephano Bella so takrat She 80. Cron Napreshizich Dovshan ostou, de Ni sem jest Stephana Bella sa Nigdar Pra su, de bi On [menie tech 80 Cron Sh] mene Sa tech 80. Cron She enzahs potshako, temets moj Brath Jerni Je Nega Sa teh 80. Cron tokoprasu jeno Stephan Bella s jech je mojmo Bratho Jernejo Pustou, to ko Guishno Koker .</p> <p>* eno pravo Zihsto [persego] Reshnizhno Persego</p>	<p>Jest, Martin Bedenik, pršežem eno pravo čisto resnično prsego Bogu Očeto, Sino ino Svetimo Duhu, lubi Divici Marije, vsem božjim svetnikom, svetnicam jeno vsem angelcam, de o svetmo Pavlo pred dvema letam taisto jutro, keder sem jest v hiši Lorenca Polaka na Polanah Štefano Belaso 100 kron dnarjov, ketere je nemo moj brat Jernij na prešičih doužan biu, de je moj brat Jernij tude takrat zraven biu jeno moj brat Štefano Belaso takrat še 80 kron na prešičih doužan ostou, de nisem jest Štefana Belasa nikdar prasu, de bi on mene za teh 80 kron še en čas počako, temeč moj brat Jernij je nega za teh 80 kron toko prasu jeno Štefan Belas jeh je mojmo brato Jernejo pustou. Toko gvišno, koker .</p>

Št. 24 1779 – Anže Krušič, domači podložnik – prisega obdolženca ⁶⁸	f. 70, Podložniški procesi 1779, No. 2, 23. 09. 1779.
<p>Jest Anshe Krushitsh Persheshem Bogu ozeto Sino Jeno Svetimo Duhu, Lubi Divizi Marie, Vesem Bashjem Svetnikam, jeno [S] Vsem Angelzam de [jest mojmo] meni moj [Ranckemo Brato Jurj Krushitsho ne Vetsh Koker Samo Dotto tech 20 Kron Dovshan, tude de meni moj Rank] Ranek Brat Jurj Krushitsh ne Vetsh Koker Enkrat 5. Kron posodu Biv, Ketere 5 Kron pa jest Majmo Ranzemo Brato She Sdavnei Gotove Sem Vernu, jeno Drusiga meni moj Brat Jurj Netsh Po sodu, jeno jest nemo ne Vetsh Koker to Dotto tech 20 . Kron nemo Doushan Sem. Toku guishno Koker . etc .</p>	<p>Jest, Anže Krušič, pršežem Bogu Očeto, Sino jeno Svetimo Duhu, lubi Divici Marije, vsem bažjem svetnikom jeno vsem angelcam, de meni moj ranek brat Jurij Krušič ne več koker enkrat 5 kron posodu biu, ketere 5 kron pa jest majmo rancemo brato že zdavnej gotove sem vrnu jeno družiga meni moj brat Jurij neč posodu jeno jest nemo ne več koker to doto teh 20 kron nemo doužan sem. Toku gvišno, koker etc.</p>

⁶⁶ Sodni spis ni ohranjen. Prisega na samostojnem listu, opravljena "in der Pfalz amts Kanzleÿ". Tožba Neže Rebolovke proti Matevžu Zmrajcu zaradi posojila 30 goldinarjev deželne veljave.

⁶⁷ Tožba svinjskega trgovca Štefana Balosa/Belasa s Hrvaške proti Martinu Bedeniku zaradi dolga 70 kron. Obdolženi priseže, da denarja od trgovca ni vzel on, temveč njegov brat Jernej Bedenik. Prisega je bila opravljena "in der Pfalzlay: amts Kanzleÿ".

⁶⁸ Sodni spis ni ohranjen. Prisega na samostojnem listu, zapisana skupaj s prisego št. 26, je bila opravljena "in der Pfalzlaybach: amts Kanzleÿ". Iz sobesedila je razvidno, da je Anžeta zaradi dolga 109 goldinarjev nemške veljave tožila Alenka Krušič, vdova njegovega pokojnega brata Jurija.

Št. 25 1780 – Matevž Detela, domači podložnik z Vodmata – prisega obdolženca⁶⁹	f. 71, Podložniški procesi 1780, No. 1, 24. 01. 1780.
<p>Jest Matheus Dettella, Persheshem* Bogu ozeto Sino jeno Svetimu Duhu, Lubi Divizi Marie, Vsem Bashiem Svetnikam jeno Vsem Angelzam, de ta 16ti Dan tega Mesza, je Pershu gesput Frenze Schuman po poune perke dvem, jeno je po titshech per Nashimo pohishtvo na eno hrushovo Dervo Vstrelou, Ketero Dervo pa [od Hi N] per Nashimo pohistvo Bliso stoj de Veje da streche da sheshejo. Sem [Reku de Na pestim per pohistvo toku Blisdo Stre] jest gspuda Schumana prashou Kedo je Nemo per pohishtvo toku Bliso Strelat Muzh al Derlavbnost Dav, jeno de napestim per pohistuo Strelat. Na to je [Suma] Gesput Schuman odgovoru jes Sem Solvendo, jeno jest jmmam pousoth [Strelat Der] Mutsh Strelat jeno tude te Vsterleth Muts, Na to je to js Sterleno Flinto enemo Is saboi jemejotshimo Fanto [Dav] Vroke dau, jeno je enimo Sraven Nega Stojе= tshimo Gspudo to Fasonno Flinto [Vro] is Rok Vseu, jeno Sperke meni ta Ror obrnou, jest Sem pa Takrat Sa to Flinto prezei popadu, jeno ta Ror od sebe obrnu to Flinto Vseu jeno Restovku, [tude ne pret go ne Kdakler // Shumana obenkrat Vdaru, temetsh nega Dvakrat odsebe pechnu], Toko Guishno Koker.</p> <p>* eno prauo jeno Zhisto Persego</p> <p>[tožnik obdolžencu ni pustil priseči in je priznal krivdo]</p>	<p>Jest, Matevž [Mateus] Detela, pršežem eno pravo jeno čisto prsego Bogu Očeto, Sino jeno Svetimu Duhu, lubi Divici Marije, vsem bažjem svetnikam jeno vsem angelcam, de ta 16-ti dan tega mesca je pršu gesput Frence Šuman [Schuman] popoune prke dvem jeno je po tičeh po našimo pohištvo na eno hrušovo drvo ustrelou, katero drvo pa pr našimo pohištvo blizo stoji, de veje da strehe dasežejo. Sem jest gspuda Šumana prašou, kedo je nemo pr pohištvo toku blizo strelat muč al derlavbnost dau, jeno de na pestim pr pohištvo strelat. Nato je gesput Šuman odgovoru: "Jes sem solvendo jeno jest jmmam povsod muč strelat jeno tudi te usterlet muč." Nato je to izsterleno flinto enemo iz saboj jemejočimo fanto⁷⁰ v roke dau jeno je enimo zraven stoječimo gspudo⁷¹ to fasonno flinto iz rok vzeu jeno sprke meni ta ror obrnou. Jest sem pa takrat za to flinto precej popadu jeno ta ror od sebe obrnu, to flinto vzeu jeno reztouku.⁷² Toko gvišno, koker .</p>

Št. 26 1780 – Martin Delovic, podložnik graščine Preddvor – prisega tožnika⁷³	f. 70, Podložniški procesi 1779, brez št., 19. 02. 1780.
<p>Jest Marten Dellouiz persheshem Bogu ozeto, Sino jeno Svettimo Ducho, Lubi Dvizi[m] Marie jene Vsem Bashiem Svetnikam jeno Angelzam eno pravo persego, de jest po Sodni tashbi Ketera je bla na 26. Dan Mesza Grudna to 1778 Leto Ke je blo mene Sposnano de je Moj brat Blashe Dellouiz She 39 f Ranesh jeno 2 petizae date Dovshan biu, de jest poletem od Mojga Brata Blasheta ne Vets Ker 22 Ranesh prejeu, Jeno de Sata meni[n] Sposnani Guant S´mojem bratham Sa 7. Ranesh [Slig] Sglishou, pa nets prejeu. [tudi ti 7 Ranesh] Vobeni (!) Raitengo Diau, jeno tudi per Sadni tashbi per tech [46 Ranishech niso per Raitani] jeno de [tekat] takrat</p>	<p>Jest, Marten Delovic, pršežem Bogu Očeto, Sino jeno Svetimo Duho, lubi Dvici Marije jeno vsem bažjem svetnikam jeno angelcam, eno pravo prsego, de jest po sodni tažbi, ketera je bla na 26. dan mesca grudna⁷⁶ to 1778. leto, ke je blo mene spoznano, de je moj brat Blaže Delovic še 39 f raneš jeno 2 petice date doužan biu, de jest po le-tem od mojga brata Blažeta ne več ker 22 raneš prejeu jeno de za ta meni spoznani gvant z mojem bratom za 7 raneš zglishou, pa neč prejeu, v obeni (!) rajtengo djau jeno tudi pr</p>

⁶⁹ Tožba ljubljanskega pasarskega mojstra Franca Schumana proti Matevžu Deteli zaradi prizadejanih udarcev. Prisega je bila opravljena "in der Pfalzlayb: amts Kanzley".

⁷⁰ Po sodnem spisu je šlo za Schumanovega vajenca.

⁷¹ Po sodnem spisu je bil to Franc, sin gospoda pl. Freydanka.

⁷² Iz sodnega spisa izvemo še za druge podrobnosti incidenta. Pasarski mojster Schuman se je tega dne s svojim vajencem in pl. Freydankom sprehodil ob Ljubljani do knežjega mlina. Na poti nazaj je na Vodmatu streljal na ptice na drevesu ob Detelovi hiši. Detela naj bi nato prišel iz hiše, ga ozmerjal, udaril v obraz, mu grozil z udarci in podobno. Ko mu je Schuman zagrozil, da mu bo ustrelil pod noge, mu je Detela vzel puško, ga sunil (*in das Gemach gestossen*) in puško razbil. Na sodni obravnavi Schuman Deteli ni pustil priseči in je priznal izrečene besede, da bo Detelo ustrelil. Obdolženec je bil krivde oproščen.

⁷³ Sodni spis ni ohranjen. Prisega na samostojnem listu, zapisana skupaj s prisego št. 24, je bila opravljena "in der Palzlayb: (!) amts Kanzley". Gre za nadaljevanje pravde z dne 26. 1. 1778, ko je Martin Delovic tožil brata Blažeta zaradi še neizplačanega dela dediščine (*Erbsportion*) 59 goldinarjev in 40 krajcarjev (NŠAL, ŠAL/Pfalz, f. 70, podložniški procesi 1778, No. 1).

Ke je Moi Brat <i>Wlasche enno Krauo</i> [Sa] <i>Bredau</i> <i>Ne uetsch</i> ⁷⁴ Koker 10 f lw: od nega prejeu, [jeno med med Mojga Brat <i>Blaschete</i> ⁷⁵ js Raitengo nitsh golfou] Toko gvishno Koker.	zadni tažbi pr teh jeno de takrat, ke je moj brat Blaže eno kravo predau, ne več koker 10 f lw: od nega prejeu. Toko gvišno, koker.
--	---

Št. 27 1780 – Urban Jeras, domači podložnik – prisega obdolženca (1) ⁷⁷	f. 70, Podložniški procesi 1780, No. 3, 16. 03. 1780.
Jest Vrban <i>Jeraß Perscheschem</i> : <i>de jest</i> ⁷⁸ ta 19. Dan Mesza Grudna to 1778. Leto Ke sem jsmajem Rankem po palle[m] Bratam Anshetam to Sadno Raitengo [delo] Sturou nemo Nezh Dovshan ostou, jeno patler od nega tude nobenech Dnarjou Naposodo Vseu, jeno toko an meni Nezh Vetsh ni posodu, tude De meni ni nezh Vedno, de [moj] Ranek Anshe Komo Drugimo Ketere Dnarje Posodu, al Komo Ketere Dnarje Shranent bi Dav, al [Ish] Ke kej dnario jshraineneh jemou Koker meni :/	Jest, Urban Jeras, pršežem /:, de jest ta 19. dan mesca grudna to 1778. Leto, ke sem iz majem rankam po pale bratam Anžetam to zadno rajtengo sturou, nemo neč doužan ostou jeno patler od nega tude nobeneh dnarjov na posodo vzeu, jeno toko an meni neč več ni posodu, tude de meni ni neč vedno, de ranek Anže komo drugimo ketere dnarje posodu al komo ketere dnarje shranent bi dau al ke kej dnario izhrajneneh jemou. Koker meni .

Št. 27 a 1780 – Urban Jeras, domači podložnik (2) ⁷⁹	f. 70, Podložniški procesi 1780, No. 3, 16. 03. 1780.
Jest Vrban <i>Jeraß Pershessem</i> /: de jest ta 19. dan Mesza Listougnui jemenvan to 1778. Leto Ke Sem jest jsmajem Rankem po Palle Bratam Anshetam to Sadno Raitengo Sturou, nemo Nezh Doushan ostou, jeno patler od nega tude nobenech Dnarjou Naposodo Vseu, jeno toko an meni Nezh Vetsh ni posodu, tude de meni ni Nezh Vedno de Ranek Anshe Komo Drugimo Ketere Dnarie posodu, al Komo Ketere Dnarie Shranet biu dau al Ke Kej Dnarjou js hranenech jemou. Koker meni :/	Jest, Urban Jeras, pršežem /:, de jest ta 19. dan mesca listovgnuj jemenvan to 1778. leto, ke sem jest iz majem rankam po pale bratam Anžetam to zadno rajtengo sturou, nemo neč doužan ostou jeno patler od nega tude nobeneh dnarjov na posodo vzeu, jeno toko an meni neč več ni posodu, tude de meni ni neč vedno, de ranek Anže komo drugimo ketere dnarje posodu al komo ketere dnarje shranet bi dau al ke kej dnarjov izhrajneneh jemou. Koker meni .

Št. 28 1780 – Andrej Pešak, domači podložnik – prisega obdolženca (1) ⁸⁰	f. 70, Podložniški procesi 1780, No. 5, 16. 03. 1780.
[Nadaljevanje prejšnjega dokumenta:] Jest Andre [J] Peshak Pershessem /. De Lane* Ke je moj Ranek Brat Anshe Bollan biu, Semiest hnemo pershu, jeno moj Brat je mene od Negoue Kashte Klutsh dau jeno mene prasu [Sem jest] de jest jmam V Kashte jet jeno de Vreshe sa ene Dnarje jeno de Tajste nemo pernest jmmam. Na to Sem jest V Kashto Shu. Jeno en [Sakez] Sakelz dnarjo [p] Navercho	Jest, Andre Pešak, pršežem, de lane na svetga Marka dan, ke je moj ranek brat Anže bolan biu, sem jest h nemo pršu jeno moj brat je mene od negove kašte kluč dau jeno mene prasu, de jest jmam v kašte jet jeno de v rže sa ene dnarje jeno de taiste nemo prnest jmam. Na to sem jest v kašto šu jeno en

⁷⁴ V gotici.

⁷⁵ V gotici.

⁷⁶ V sodnem spisu je datum 26. januar in ne 26. december 1778 (NŠAL, ŠAL/Pfalz, f. 70, podložniški procesi 1778, No. 1).

⁷⁷ Tožba Janeza Pešaka, sirote (*Pupil*) po pokojnem očetu Janezu Pešaku, podložniku graščine Krumperk, proti očetovemu polbratu (*Stieffbruder des Vatters*) Urbanu Jerasu zaradi očetu dolžnih 5 goldinarjev. Prisega je bila opravljena "in der Pfalzamts Kanzley".

⁷⁸ V gotici.

⁷⁹ Prisega je bila opravljena "in der Pfalz amts Kanzley".

⁸⁰ Tožba sirote Janeza Pešaka (gl. št. 27 in 27 a) proti očetovemu (pol)bratu Andreju Pešaku zaradi (pogrešane) vreče (*wegen ein Beitel*) očetu pripadajočega denarja. Prisega je zapisana na istem samostojnem listu kot prisega št. 27.

<p>Reshi V predalo neshu. [ta to je Blo] te Dnarje Prezei Rankemo Brato dau, jeno de navem Kai So Bli Sa eni Dnarie, jeno tude ne Kolko je jech Blo. [2. stran:] tude de meni ni Nezh Vedno, de moj Ranek Brat Komo Ketere dnari Posodu al jshranet biu dau, tude De jest mojmo bratho Ansheto nez nisem Doushan jeno nobenech negovich Dnariov Sam Vseu ne an meni [nezh] obenech dnarjo Dau. / Koker meni /:</p> <p>* Na Svetga marka Dan</p>	<p>žakelc dnarjo na vrho rži v predalo nešu, te dnarje precej rankemo brato dau, jeno de na vem, kaj so bli za eni dnarje, jeno tude ne, kolko je jeh blo. Tude de meni ni neč vedno, de moj ranek brat komo ketere dnarji posodu al izhranet biu dau, tude de jest mojmo brato Anžeto neč nisem doužan jeno nobenech negovich dnarjov sam vzeu ne an meni obenech dnarjo dau. Koker meni .</p>
---	---

<p>Št. 28 a 1780 – Andrej Pešak, domači podložnik – prisega obdolženca (2)⁸¹</p> <p>[nemški uvod je skupen s prisego št. 27 a, ki ji ta prisega neposredno sledi]</p> <p>Jest Andre Peshak, Persheshem : De lane Na Svetga Marka dan Ke je moj Ranek Brat Anshe Bollan biu, Sem jest hnemo pershou, jeno moi Brath je mene od Negoue Kashte Klutsh dau jeno mene prasu de jest jmam V Kashto jete de Vreshe So ene dnarje jeno de tajste nemo pernesti jmam. Na to Sem jest V Kashto Schu, jeno en Sakelz dnarjou na Uercho Reshi V Predalo neshu te dnarje pa prezei Rankemo Brato dau jeno de navem Kai so bli sa eni Dnarje, jeno tude Navem Kolko je V temo sakelzo Dnarjou Blo, tudi de meni ni Netsh Vedno, de moj Ranek Brath Kemo drugimo Ketere dnarje Posodu al jshranit biu dau, tudi de jest nemo nez nisem Doushan jeno nobenech negovich Dnarjo Sam Vseu, ne on meni abenech dnarjou Dau :/ Koker meni.</p>	<p>f. 70, Podložniški procesi 1780, No. 5, 16. 03. 1780.</p> <p>Jest, Andre Pešak, pršežem, de lane na svetga Marka dan, ke je moj ranek brat Anže bolan biu, sem jest h nemo pršou jeno moj brat je mene od negove kašte kluč dau jeno mene prasu, de jest jmam v kašto jete jeno de v rže so ene dnarje jeno de tajste nemo prnest jmam. Na to sem jest v kašto šu jeno en žakelc dnarjov na vrho rži v predalo nešu, te dnarje pa precej rankemo brato dau, jeno de na vem, kaj so bli za eni dnarje, jeno tude na vem, kolko je v temo žakelco dnarjov blo. Tudi de meni ni neč vedno, de moj ranek brat kemo (!) drugimo ketere dnarje posodu al izhranet biu dau, tude de jest nemo neč nisem doužan jeno nobenech negovich dnarjo sam vzeu ne an meni abenech dnarjov dau. Koker meni .</p>
--	--

<p>Št. 29 1780 – Jožef in Liza Kokec – prisega tožnika in prič⁸²</p> <p>Jest Josef Kokez jeno Jest Lisa Kokezouka Persheshem Bogu: / de [jest] Kesembiu jest maje Ranze Sestre Mize Gradiskouke Vetsh Dnarjou Pojsodu, Sem to 1778. Leto okole Finkust js Miza Gradishkouko ta Sadno Rai= tengo Sturou, jeno takrat [She] onna meni po pravi Sturjeni Raitenge Sche 28 f Lw: Richtek Doushna ostalla, [2. stran:] jeno de jest po te Sturjeni Raitenge na ta douch tech 28 f Lw: od Ranze Mize ne Dnarjou tudi nobene [dr] druge Retshi prejeu tude navem, de maja Schena od Ranze Mize na tech 28 f Lw: al Kej Dnarjou al Drugech Retshi prejella /: <i>daß Weib</i> de Sem jest js Ranzo Mizo Gradishkouko Pred Smertio Sa eno Hmetesko Mashko Sukno Sa 12 f tw: Sgliala * [jeno ne tech --- f tw:] js gotovimi dnarje prezei platshalla /: <i>Bede</i> jeno de Kar je od tech Ranze Mize [shlish] Schlishiozech Retshi he ma je</p>	<p>f. 71, Podložniški procesi 1780, No. 6, 20. 03. 1780.</p> <p>Jest, Jožef [Jozef] Kokec, jeno jest, Liza Kokecovka, pršežem Bogu /:, de ke sem biu jest maje sestre Mice Gradiškovke več dnarjov posodu, sem to 1778. leto okole finkušt iz Mica Gradiškovko ta zadno rajtengo sturou jeno takrat ona meni po pravi sturjeni rajtenge še 28 f Lw: rihtek doužna ostala jeno de jest po te sturjeni rajtenge na ta douh teh 28 f Lw: od rance Mice ne dnarjov tudi nobene druge reči prejeu, tude na vem, de maja žena od rance Mice na teh 28 f Lw: al kej dnarjov al drugeh reči prejela. [Žena:] ... de sem jest iz rance Mico Gradiškovko pred smrtjo za eno hmetesko maško sukno za 12 f tw: zgliala pa 12 f tw: rance Mice iz gotovimi dnarje precej plačala. [Oba:] Jeno de kar je od teh rance Mice</p>
---	--

⁸¹ Prisega je zapisana na istem samostojnem listu kot prisega št. 27 a.

⁸² Tožba Jožefa Kokca, brata pokojne Mice Gradišek, proti nečaku Gašperju Jevnikarju, prevzemniku (*Überhaber*) materine zapuščine za plačilo 28 goldinarjev deželne vrednosti, ki mu jih je dolgovala pokojna Mica. Prisega je bila opravljena "in der Pfalzamts Kanzleÿ".

<p>hishe preneseneh [p] Blo, jeno Kar je mene Veditsho do Sadne Stuarj V Se na saj dano jenoj tude de netsh Navem, de Ketere druge eno all drugo Retsh Ranz Mize bi Vseu jeno ne Nasai dau Biu. toku guishno Koker .</p> <p>* pa 12 f <i>tw</i> Ranze Mize</p>	<p>šlišijočeh reči h maje hiše preneseneh blo jeno kar je mene vedijoče, do zadne stvari vse nazaj dano jenoj tude de neč na vem, de ketere druge eno al drugo reč ranc Mice bi vzeu jeno ne nazaj dau biu. Toku gvišno, koker .</p>
--	--

<p>Št. 30 1780 – Martin Presetnik iz Kleč, podložnik gospoda pl. Födransberga – prisega priče⁸³</p> <p>Jest Martin Presetnik, Persheshem Bogu ozeto, Sino jeno Svetimo Ducho eno pravo Zisto, jeno Resnizno Persego, de je Ranke Jerny Sever okolle Svetga Mateusha pred duema Letam to je to 1778to Leto Testament all Sashafillo dellou jeno pritsho mene na Rotshou, de je nemo [Joseph] Jurý Sever na Zimsho te Hishe jeno no obdeluaino negovich Niu, od enga Zelga Leta ta Zemsh po glichenge 18 fLw: Sche popounama dou=schan, toko guishno Koker meni pravi Buch [jen] ta Sveti Evangelium jeno ta bresega Madesha Spozheta Diviza Mathi Boshja Maria jeno Vse Suetniki na moi posledni dan Kader Se [mojta] moja Dusha od telesa lozilla bode Ksvelizhano pomagaj inu po negove Sveti Vole oku jest Kervitshno perseshem od negove Svete gnade inu milloste odlozhe ino nause Vezhne Zha se Savershe. Amen .</p> <p>[priča je pristopila k prisegi, izjavila, da o stvari ne ve ničesar, in bila odpuščena]</p>	<p>f. 70, Podložniški procesi 1780, brez št., 10. 11. 1780.</p> <p>Jest, Martin Presetnik, pršežem Bogu Očeto, Sino jeno Svetimo Duho eno pravo, čisto jeno resnično prsego, de je ranke Jernij Sever okole svetga Matevža pred dvema letam, to je to 1778-to leto, testament al zašafilo delou jeno pričo mene naročou, de je nemo Jurij Sever na čimžo te hiše jeno no obdelvajno negovich niv od enga celga leta ta čemž po glihenge 18 fLw: še popounama doužan. Toko gvišno, koker meni pravi Buh, ta sveti evangelium jeno ta bre(z) sega madeža spočeta Divica Mati božja Marija jeno vsi svetniki na moj posledni dan, kader se moja duša od telesa ločila bode, k zveličano pomagaj inu po negove sveti vole, oku jest krvično pršežem, od negove svete gnade inu miloste odloče ino na vse večne čase zavrže. Amen.</p>
--	---

<p>Št. 31 1780 – Matevž Brenšak, podložnik samostana Mekinje – prisega priče⁸⁴</p> <p>Jest Matheus Brenshak Persheshem, Bogu ozeto, Sino jeno Svetimo Ducho, eno pravo Zisto jeno Resnizno Persego, De je ta od Jurýa Budinarja Kuplen Preshez ta 27. Dan po preshenga Mesza Octobra Sletu Prizheitscho Vago, jeno Stem Pritschejotshemo Kembelnam, Pritsho Jurýa Budinarja, jeno Na oben[do] Drugo Vago jene Se obenem Drugem Kembelnam [Va] toko Guishno [jeno] Vagan Biu, Koker meni pravi Buch .</p>	<p>f. 71, Podložniški procesi 1780, brez št., 17. 11. 1780.</p> <p>Jest, Matevž [Mateus] Brenšak, pršežem Bogu Očeto, Sinu jeno Svetimo Duho eno pravo čisto jeno resnično prsego, de je ta od Jurija Budinarja kuplen prešeč ta 27. dan poprešenga mesca oktobra z le-to pričejočo vago jeno s tem pričejočemo kembelnam pričo Jurija Budinarja jeno na oben drugo vago jene ze obenem drugem kembelnam toko gvišno vagan biu. Koker meni pravi Buh .</p>
--	--

⁸³ Sodni spis ni ohranjen. Prisega v zvezi z dolgom 18 goldinarjev deželne veljave je bila opravljena "in der Pfalzlaybach: amts Kanzley" in je zapisana na samostojnem listu, na drugi strani katerega je prisega št. 32. – Pl. Födransberg je lahko samo Gregor, v tem času po kranjski deželni deski lastnik dolenske graščine Kravjek in imenja "Jammigshof" (AS 315, Deželna deska za Kranjsko, indeks – stara knjiga). Prisežnik Martin Presetnik iz Kleč glede na geografski izvor zagotovo ni bil podložnik Kravjeka, temveč po vsej verjetnosti podanik imenja "Jammigshof" s sedežem v Ljubljani ali njeni neposredni okolici. Zanimivo je, da imenja ni v popisu terezijanskega katastra za Kranjsko (Arhiv Republike Slovenije, AS 174), temveč le v deželni deski, po kateri je bil sredi 18. stoletja lastnik neki Franc Ksaverij Jamnik, za njim pa do leta 1798 Gregor pl. Födransberg (AS 315, Deželna deska za Kranjsko, glavna knjiga III, fol. 206).

⁸⁴ Sodni spis ni ohranjen. Prisega v zvezi z domnevno goljufivo utežjo na tehtnici je bila opravljena "in der Pfalzlaybach: amts Kanzley".

<p>Št. 32 1781 – Luka Klemen iz vasi (Kamna) Gorica, podložnik generala pl. Raspa⁸⁵ – prisega prič⁸⁶</p> <p>Jest Luka Klemen Persheshem Bogu ozetho, Sino jeno Svettimo Ducho, eno pravo Zisto, jeno Resnizno Persego, de Lansko leto pred Svettem Andream ta Dan, Ke je Josef Tsheppon js Andream Klemenam glihou, De* [ni] Andre Klemen perke Josefo Tsheppono Reku. [Zhe jest ot tebe Netz Slecht Nasvem Snash per toje Gosposki Sa od Kuppo Glichat], pred pa Ke bosch ti odkuppo taje Gosposki nesu platshat, moresh ti pome priti al poslati, de medua Vpervitsch hmaje Gosposki V Skofio pojdeua, jeno Zhe tebe maja Gosposka bo gare Vsella, jeno ta Zegelz dalla patler pojdem jest he taje Gosposki Stabo, Jeno ozhem jest Sraven bite per Plazhvaino te otkupe [jeno de Ni A oku ti Ravno od maje Gosposke Garivset jeno od taje Gosposke od Kuplen bosh, Zhe pa jest od tebe Svem de Si ti en pejanz al Kuartapirz, toko Snashe glihenge nezh Na bo.] temezh [Andre Klemen Glichenga je] je dergatshi jeno ne toko [gle] govoru jeno Glihou** toko guishno Koker meni pravi Buch.</p> <p>*Ni/sem Shlishou de bi ** temez je Andre Klemen perke Josefo Tshepono toko Reku tise Snash od taje Gosposke odkupet, jeno Zhe otsch pome poslat de jest Stabo poidem, al ne, toko jeno ne der= gatshi je blia ta glihen.⁸⁷</p>	<p>f. 71, Podložniški procesi 1780, No. 2, 22. 01. 1781.</p> <p>Jest, Luka Klemen, pršežem Bogu Očeto, Sino jeno Svetimo Duho eno pravo, čisto jeno resnično prsego, de lansko leto pred svetem Andrejam ta dan, ke je Jožef [Jozef] Čepon iz Andrejam Klemenam glihou, de nisem slišou, de bi Andre Klemen prke Jožefo [Jozefo] Čepono reku: "Pred pa, ke boš ti odkupo taje gosposki nesu plačat, moreš ti pome priti al poslati, de medva v prvič h maje gosposki v škofijo pojdeva, jeno če tebe maja gosposka bo gare vzela jeno ta cegelc dala, patler pojdem jest h taje gosposki s tabo jeno očem jest zraven bite pr plačvajno te odkupe." Temeč je drgači jeno ne toko govoru jeno glihou. Temeč je Andre Klemen prke Jožefo [Jozefo] Čepono toko reku: "Ti se znaš od taje gosposke odkupet jeno če oč pome poslat, de jest s tabo pojdem al ne?" Toko jeno ne drgači je bla ta glihen. Toko gvišno, koker meni pravi Buh .</p>
--	--

<p>Št. 32 a 1781 – Luka Klemena iz vasi (Kamna) Gorica, podložnik generala pl. Raspa – prisega prič⁸⁸</p> <p>Jest Luka Klemen Persefsem Bogu ozetho, Sino jenoj Svetimo Duho eno pravo Zisto, jenoj Resnizno Persego, De Lansko leto pred Svettem Andream ta Dan, Ke je Joseph Tsheppon js Andream Klemenam Glihou, de ni/sem Shlishou de bi Andre Klemen perke Josefo Tshepponu Reku, pred pa Ke bosch ti odkuppo taje Gosposke platshat ne/su, moresh ti pome prite al poslate, de medva Vpervitsh [hma] hemaje Gosposki V Skofio pojdeva, jeno Zhe tebe maja Gosposka bo gare Vsella, jeno ta Zegelz dalla, patler pojdem jest he taje Gosposki Stabo, jeno ozhem jest per platshvaino te odkuppe Sraven bite, temez je Andre Klemen perke Josefo Tsheppono toko Reku tise Snash od taje Gosposke odkupet, jeno Zhe ozesh pome priti al poslati de jest Stabo pojdem Zhe te Kej bom pomagat mogu, jeno Stoim Sa use dober, toko jeno ne dergatshi je bla ta Glihen=</p>	<p>f. 71, Podložniški procesi 1781, No. 2, 22. 01. 1781.</p> <p>Jest, Luka Klemen, pršežem Bogu Očeto, Sino jenoj Svetimo Duho eno pravo, čisto jenoj resnično prsego, de lansko leto pred svetem Andrejam ta dan, ke je Jožef [Jozef] Čepon iz Andrejam Klemenam glihou, de nisem slišou, de bi Andre Klemen prke Jožefo [Jozefo] Čepono reku: "Pred pa ke boš ti odkupo taje gosposke plačat nesu, moreš ti pome prite al poslate, de medva v prvič h maje gosposki v škofijo pojdeva. Jeno če tebe maja gosposka bo gare vzela jeno ta cegelc dala, patler pojdem jest h taje gosposki s tabo jeno očem jest pr plačvajno te odkupe zraven bite." Temeč je Andre Klemen prke Jožefo [Jozefo] Čepono toko reku: "Ti se znaš od taje gosposke odkupet jeno če očesh pome priti al poslati, de jest s</p>
---	---

⁸⁵ Očitno je mišljen feldmaršallajtnant Lovrenc baron Rasp, ki je v tem času po deželni deski posedoval samo majhno imenje Glince pri Ljubljani (AS 315, Deželna deska za Kranjsko, indeks – stara knjiga; prim. tudi Majda Smole, Graščine na nekdanjem Kranjskem, Ljubljana 1982, str. 154). S tem smo bliže tudi identifikaciji vasi "Gorice" (*dorf Gorize*), ki jo uvod k prisegi navaja kot prisežnikovo domovanje. Ker kraja s takšnim imenom v širši ljubljanski okolici ni in prav tako ne kraja Gorica, je šlo skoraj gotovo za Kamno Gorico, sosednjo vas omenjenih Glinc.

⁸⁶ Prisega, opravljena "in der Pfalzlaybah: amts Kanzley", je zapisana na samostojnem listu, na drugi strani katerega je prisega št. 30. Tožba Jožefa Čepona, podložnika generala Raspa, proti pfalškemu podložniku Andreju Klemenu zaradi povrnitve stroškov za odkup iz rojenjstva. Čepon se je hotel poročiti s Klemenovo nečakinjo Nežo Klander in nevestin stric naj bi mu obljubil, da mu bo ob poroki izročil polovično kmetijo. Čepon se je nato na Klemenovo dano besedo pri svoji zemljiški gosposki odkupil, in sicer v pričakovanju, da bo Klemen uredil njegov sprejem v rojenjstvo pri škofijskem gospostvu, toda Klemen je poroko odpovedal.

⁸⁷ V gotici.

⁸⁸ Gl. op. 85 in 86.

<p>ga, toko guishno, Koker meni Pravi Buch jeno ta Sveti Evangelium ieno ta bre sega Madesha [Spz] Spozetha diviza Mati Boshia Maria jenu V Se Svetnike na moj posledni dan Kader Se maja Dusha od tellesa Lozihlla bode Kesvelizino pomagaj ino po negovi [2. stran:] Svetti Volle oku jest Kervitshno perseshem, odnegove Svete Gnade jenoj milosti od Lozhe jeno nause Vezhne Zha se Savershe Amen.</p>	<p>tabo pojdem, če te kej bom pomagat mogu, jeno stojim za vse dober." Toko jeno ne drgači je bla ta glihenga, toko gvišno, koker meni pravi Buh jeno ta sveti evangelium jeno ta bre(z) sega madeža spočeta Divica Mati božja Marija jenu vse svetnike na moj posledni dan, kader se maja duša od tellesa ločila bode, k zveličino pomagaj ino po negovi sveti vole, oku jest krvično pršežem, od negove svete gnade jenoj milosti odloče jeno na vse večne čase zavrže. Amen.</p>
<p>Št. 33 1781 – Jernej Jernejc iz Jarš, podložnik gospostva Ig, in Lovrenc Klemen iz Stožic, podložnik beneficija na Pšati – prisega dveh prič⁸⁹</p> <p>Jest Jerný Jerneyz, Jest Lorenz Klemen Persheshem Bogu ozeto, Sino jeno Svettimo Ducho, eno pravo Zisto, jeno Resnizno Persego, de Lansko leto pred Svetem Andream ta Dan, Ke je [Andre Klemen js] Josefam Tscheppon[am] [gli] is Andream Klemenam Glichou, De je Andre Klemen toko perke Josefo Tseppono Reku, Zhe jest od teben Netsch [na Svem, Snash per taje Gosposk] Slecht nasvem, [Sn] Snas per toje Gosposke Sa odkuppo Glihat, [takrat pa Ke bos] pred pa Ke bosh ti odkuppo [b] platshou moresh ti pome priti al poslati, de medva Vperuitsh hmaje Gosposki V Skofio pojdeva jeno Zhe ta maja Gosposka bo [V] Gariusele, jeno ta Zegelz Dalla, patler pojdem jest he taje Gesposke Stebo, jeno otzhem jest Sraven [pi] bite per plazhvaino te otkupe, [jeno] oku ti Ravno od Maje Gosposke Garivset jeno od taje Gosposke od Kuplen bosh, [jeno] tshe pa jest od tebe Svem de si ti en pejanz al Kuartapirz, toko Snashe Glichege nezh [Na bo] [Namo] Na bo, [toko guish jeno toko jen bla ta Glihenga] toko jeno Ne Dergatshi je Bla ta glihenga, toko guishno Koker meni Pravi Buch .</p>	<p>f. 71, Podložniški procesi 1781, No. 2, 22. 01. 1781.</p> <p>Jest, Jernij Jernejc, jest, Lorenc Klemen, pršežem Bogu Očeto, Sino jeno Svetimo Duho eno pravo, čisto jeno resnično prsego, de lansko leto pred svetem Andrejam ta dan, ke je Jožef(am) [Jozef] Čepón iz Andrejam Klemenam glihou, de je Andre Klemen toko prke Jožefo [Jozefo] Čepono reku: "Če jest od tebe neč šleht na zvem, znaš pr toje gosposke za odkupo glihat. Pred pa ke boš ti odkupo plačou, moreš ti pome priti al poslati, de medva v prvič h maje gosposki v škofijo pojdeva jeno če ta maja gosposka bo gari vzele jeno ta cegelc dala, patler pojdem jest h taje gesposke s tebo jeno očem jest zraven bite pr plačvaino te otkupe, oku ti ravno od maje gosposke gari vzet jeno od taje gosposke odkuplen boš. Če pa jest od tebe zvem, de si ti en pejanz al kvartapirz, toko z naše glihenge neč na bo." Toko jeno ne drgači je bla ta glihenga, toko gvišno, koker meni pravi Buh .</p>
<p>Št. 34 1784 – Anže Glajc, star 20 let, in Matevž Glajc iz Šmartna – prisega dveh prič⁹⁰</p> <p>Jest Ansche Glaitz Jest Matheus Glaiz, Perscheschem Bogu eno pravo jeno Zisto Persego de po Svetmo Vido ta Ze=tertek Ke Se je Nescha Glaizouka Se Pouletam [Gl] Saizam Kregala, de Sem Dabro Shlishou jeno V se Vidou, De je Poule Saiz Reku Kaj ti po maje trave Pashesch jest [Wo] Bom tebe Vreth osmukou, Na to je Nesha Glaizou=Ka Rekla tajo Mazofuro ti Vret Sui, Na to je Poule Saiz Shele Neshe Glaizouko Samo saramo perjeu, ona Se je pa Dalle Sesedla, jeno Saiz je Zheshno Dale Padu Ker je [jeno] pien Wiu, jeno Ni Neshe Glaizouk nestz (!) Vdaru tude Ne pechnu toko Guishno Koker meni pravi Buch pomagei Amen.</p> <p>[Priča Anže Glajc je sam odstopil od prisega in vse zanikal; pričevanje Tomaža Glajca pa je označeno kot vprašljivo, ker je v hudem sovraštvu s tožničnim možem]</p>	<p>f. 71, Podložniški procesi 1784, No. 16, 05. 07. 1784.</p> <p>Jest, Anže Glajc, jest, Matevž [Mateus] Glajc, pršežem Bogu eno pravo jeno čisto prsego, de po svetmo Vido ta četrtak, ke se je Neža Glajcovka s Povletam Zajcam kregala, de sem dabro slišou jeno vse vidou, de je Povle Zajc reku: "Kaj ti po maje trave pašes!/? Jest bom tebe v ret osmukou." Na to je Neža Glajcovka rekla: "Tajo macofuro ti v ret su(v)i." Nato je Povle Zajc šele Nežo Glajcovko samo za ramo prjeu, ona se je pa dale sesedla jeno Zajc je čezno dale padu, ker je pijen biu, jeno ni Neže Glajcovk(e) neč udaru, tude ne pehnu. Toko gvišno, koker meni pravi Buh pomagej. Amen.</p>

⁸⁹ Prisega v isti zadevi kot zgoraj (št. 32 in 32 a) je bila opravljena "in der Pfalzlaybach: Amts Kanzley".

⁹⁰ Tožba Neže Glajc proti Pavlu Zajcu zaradi udarca.

<p>Št. 35 1784 – Luka Toman – prisega priče⁹¹</p>	<p>f. 71, Podložniški procesi 1784, No. 21, 07. 08. 1784.</p>
<p>Jest Luka Thomann Perscheschem Bogu eno pravo jeno Zisto Persego, de jest po Suetemo Allescho to Nedello Vetscher Sem per Luko Vedeto V Hischi Biu Sche [je] preth Koker Se je ta Woi Sazheu* jeno Dabro Veum, V[se] Schlischo jeno Dobro Vidu, de je Luka Vede Duakrat [Ansch] Janeso Mishizo Reku, de jema mir Date [p] Spite jeno Waschje Jeme jete, [Mischizh pa ni M] jeno Reko mene je maja Gesposka Sashaffalla po 10 Uhre nobenmo Vina Date jeno Ketere [Ko] bo boi Sa= zhenou, ga Shishe Vretshe, Mishitsh pa ni nez h marou, jene de Luku Vede ni Mishitza v Hishi na tla Vergu She mein poinemo Hadu temetsh Ke ni meru blu, je Luka Vede Mishitza jeno Goszha js Hishe V Vesho [potegnu] jeno potemo na Ga[so] pechnu [jeno] Ketermo sem jest pomagou na thu Se je Mishiz pa mene Latu, Vede pa mene branu, [to] Na to je Mishitsh [p Veded] Vedeta Sala[se] Saglavo, jeno Sa Veshe[sa] popadu, pakler Shelle je Vede Mishezha Sa Kito prjeu jeno na Tla Vergu Mishitsh pa Vedeta Smeram [jeno] Derschau, Ketermo je Kaspar Jeunekar Roke ofnau, jeno jech Sagesebi Sprau, to V[se] toko Guischno Koker meni pravi Buch pomagei Amen.</p> <p>* jeno de je Luka Vede She popret Koker Se je ta Woj Sazheu Doma biu jeno takrat Ke je Carparal [Sn] V Hishi biu jeno [pakler ne Vez] Smeram Doma biu De Se je ta bo Sazheu.</p>	<p>Jest, Luka Toman, pršežem Bogu eno pravo jeno čisto prsego, de jest po svetemo Alešo to nedelo večer sem pr Luko Vedeto v hiši biu še pred, koker se je ta boj začeu, jeno de je Luka Vede že popret, koker se je ta boj začeu, doma biu jeno takrat, ke je karparal v hiši biu jeno zmeram doma biu, de se je ta bo(j) začeu. Jeno dabro veum (!), vse šlišo jeno dobro vidu, de je Luka Vede dvakrat Janezo Mišico/Mišičo reku, de jema mir date, spijte jeno bažje jeme jete, jeno reko: "Mene je maja gosposka zašafala po 10. ure nobenmo vina date jeno katero bo boj začenu, ga s hiše vreče." Mišič pa ni neč marou jene de Luka Vide ni Mišiča v hiši na tla vrgu, še mejn po jnemo hadu, temeč ke ni merú blo, je Luka Vede Mišiča jeno gošča/gosca [=godca]⁹² iz hiše v vežo jeno po temo na gaso pechnu, katermo sem jest pomagou. Natu se je Mišič pa mene latu, Vede pa mene branu. Nato je Mišič Vedeta za lase, za glavo jeno za vešesa popadu, pakler šele je Vede Mišeča za kito prjeu jeno na tla vrgu, Mišič pa Vedeta zmeram držau, katermo je Kaspar Jevnekar roke ofnau jeno jeh sak sebi spravu. To vse toko gvišno, koker meni pravi Buh pomagej. Amen.</p>

<p>Št. 36 1784 – Boštjan Virant, podložnik graščine Praproče – prisega priče⁹³</p>	<p>f. 71, Podložniški procesi 1784, No. 28, 12. 11. 1784.</p>
<p>Jest Wostian Virand Perscheschem Bogu eno pravo jeno Zisto Persego de Sem Jest na Svetega Mechella dan na oblokach Sraven biu, Ke je Thomash Lenartschetsch Js [od] Anshetam Supanzetscham [enga Kajna K] Sa enga Kajna Glichou jeno Vse Dabro Schlisshou jeno Vem, de je Supanzezh povedou de [Se je Kain] Kain [Statt de] Nozhe Rad v Vojnzach Vasite jeno De Kain V taixelno pa rat Vose, jeno De je Sup= Panzez [N] Reku Zhe ozhte V [T] Gorizo Skainam po Vjno jete Snate jete pa Suashem [Kain] ne Smajem Kainam, [jeno ni reku Zhe Kain Sa Vas na bo] jeno de Se ni oblegiron de bo Kaino ta Bulla na Vratho preshla, temežh je Suppantzhiz Le Reku, more Bite De Kaino ta bulla [preshla Wo] preide, to V[se] toko Guischno Koker meni pravi Buch pomagei Amen.</p>	<p>Jest, Boštjan [Vostjan] Virant, pršežem Bogu eno pravo jeno čisto prsego, de sem jest na svetega Mehela dan na Oblokah zraven biu, ke je Tomaž Lenarčič iz Anžetam Zupančičam za enga kajna glihou, jeno vse dobro šlišou jeno vem, de je Zupančič povedou, de kajn noče rad v vojncih vazite jeno de kajn v tajkselno pa rad voze, jeno de je Zupančič reku, če oče v Gorico s kajnam po vino jete, znate jete pa z vašem, ne z majem kajnam, jeno de se ni oblegiron [prav: oblegirou], de bo kajno ta bula na vrato prešla, temeč je Zupančič le reku, more bite, de kajno ta bula preide. To vse toko gvišno, koker meni pravi Buh pomagej. Amen.</p>

⁹¹ Tožba vojaka (*Gemeiner*) Janeza Mišiča (Mischitsch), Turschinovega pehotnega polka (*Turschinschen Infan: Regiment*) proti Luki Vedetu (krčmarju in domačemu podložniku) zaradi prizadejanih udarcev. Prisega je bila opravljena "in der Pfalzlaybach".

⁹² V sodnem spisu so omenjeni godci (*Spilleith*), ki jim je eden od dveh Mišičevih spremljevalcev vzel gosli in začel nanje sam igrati.

⁹³ Tožba Anžeta Zupančiča iz Šmartna, podložnika župnije Šmartno (ob Savi), proti (domačemu podložniku) Tomažu Lenarčiču zaradi 19 goldinarjev dolga od prodanega konja. Lenarčič je konja kupil od Zupančiča na sejmu na Blokah in se s prodajalcem dogovoril, da ga bo preskusil do Gorice. Prisega je bila opravljena "in der Pfalzlaybach".

<p>Št. 37 1785 – Matija Pristavec, sodarski mojster iz Ljubljane – prisega priče⁹⁴</p>	<p>f. 71, Podložniški procesi 1785, No. 10, 14, 03. 1785.</p>
<p>Jest Mathia Pristavez Pintar Persheschem Bogu eno pravo jeno Zisto Persego de Sem jest tisto Lodriz Ketero je [Matia] Jaka Wolta od Kisouza Kupu, nabu jeno de je Lodriza She takrat od Vina makra Wla jeno povino dabro deshalla jeno tude Dabra bla jeno de Lodrizi ni netsch falillo* [jeno Lep] jeno to Vse toko Guish Koker meni pravi Wuch pomagei Amen.</p> <p>* jeno de se ot te Lodriz to Vino ni Ferderbalo.</p>	<p>Jest, Matija Pristavec, pintar, pršežem Bogu eno pravo jeno čisto prsego, de sem jest tisto lodric, katero je Jaka Bolta od Kisovca kupu, nabú jeno de je lodrica že takrat od vina makra bla jeno po vino dabro dešala jeno tude dabra bla jeno de lodrici ni neč falilo, jeno de se od te lodric to vino ni frderbalo jeno to vse toko gviš, koker meni pravi Buh pomagej. Amen.</p>
<p>Št. 38 1785 – Sebastjan Mihelič, Lovro Kocjan in Štefan Glajc, vsi iz Šmartna – prisega treh prič⁹⁵</p>	<p>f. 71, Podložniški procesi 1785, No. 21, 08, 07. 1785.</p>
<p>Jest Wostian Michellitsch, Jest Lorenz Kazian, [Jest Woshtian Pleunikh], jest Stephan Glaitz Persheshem Bogu eno pravo, jeno Zisto Persego de po letem [kollovosne path], med Thomasha Dolnitsharja jeno med Matheusha Wirkoueme [Nivame] Kreule jemenvanim nivami Le= shiozhem Kollovoso [Ni Le Samiga Thomash Dolnitsharja, temez tude Matheusha Wirka jeno Shlishiozh, jeno tudi] Dabru Vem jeno Sem Vidu jeno schlishou De [je] Matheus Wirh She Skusi 18. Leth po Letemo Kolovojsu Vmiro Vasu, jeno navem De bi nemo Kedej [V] po temo Kolovoso Vojsiti [p] Wraineno blo, jeno* [tudi Dabro Vem, jeno Sem Vidu, de je Matheus Wirk La Leta Sdei Vstrittinge sapopadene Kolouos Vezhkrat popraulonje no te Kolejsnize Sasippou Ker je Thomash Dolnitshar pred 5 Letmi to Jamo Skappo], to Vse toko Guishno Koker meni pravi Wuch pomagei Amen.</p> <p>* navem al je ta [Kollof] Kollovojs Na Dolnitsharjovimo al na Wirkovemo Grunto Leshejozh</p> <p>[tožnik pričam ni pustil priseči]</p>	<p>Jest, Boštjan [Vostjan] Mihelič, jest, Lorenc Kacjan, jest Štefan Glajc, pršežem Bogu eno pravo jeno čisto prsego, de po le-tem med Tomaža Dolničarja jeno med Matevža Birkoveme Kreule jemenvanim nivami ležijočem kolovozo, dabru vem jeno sem vidu jeno šlišou, de Matevž [Mateus] Birk že skuzi 18 let po le-temo kolovozo v miro vazú, jeno na vem, de bi nemo kedej po temo kolovozo voziti brajneno blo, jeno na vem, al je ta kolovoz na Dolničarjovimo al na Birkovemo grunto ležejoč. To vse toko gvišno, koker meni pravi Buh pomagej. Amen.</p>
<p>Št. 39 1785 – Jurij Rejanc/Rojanc, po domače Plemovc, star 70 let, z območja Barja – prisega priče⁹⁶</p>	<p>f. 71, Izjava priče glede pašne pravice na Barju tostran Ljubljaniče, brez št., 05. 09. 1785.</p>
<p>Jest Juri Rejantz Perschejssem K Bogu Ujsaga Mogotsch= nemu edna Prava, jenu Zista Perjsaga, de jest Zesch Ujse Leto, Zesch Katero jest Praschan bodem, bres Nasai Sader= schaina moje Veste, alle Duch Sastopneh Bejsedi, alle Vuma, Nobenemo Sa Lubau - alle K Schalloste ta Zista Pravitzta Ven Povedat, Netz Samouzate, jeno moje Ven Povedaine alle Pritschovaine Nobenemo Resodetti Notschem, Popred, de Tajste od Gesposke Samo Resodene alle Ven Povedane Nobodo. Tokú Guischno meni Boh Pomagei.</p>	<p>Jest, Jurij Rejanc, pršežem k Bogu Vsegamogočnemu edna prava jenu čista prsega, de jest čež vse le-to, čež katero jest prašan bodem, brez nazajzadržajna moje veste ale dveh zastopneh besedi ale vuma, nobenemo za lubav ale k žaloste ta čista pravica ven povedat, neč zamoučate jeno moje venpovedajne ale pričovajne nobenemo rezodeti nočem, popred de taiste od gesposke samo rezodene ale ven povedane no bodo. Tokú gvišno meni Boh pomagej.</p>

⁹⁴ Tožba Matije Podgorška, podložnika mesta Ljubljane, stanujočega na Poljanah, proti domačima podložnikoma Jakobu Bolti in njegovi ženi Meti zaradi neplačanih 36 goldinarjev 51 2/3 krajcarjev deželne veljave za prodano lodrico (*ein Lagl*) laškega vina.

⁹⁵ Tožba Tomaža Dolničarja proti (domačemu podložniku) Matevžu Birku zaradi sporne vozne poti, na kateri naj bi obdolženec pred petimi leti izkopal in spet zasul jamo. Prisega je bila opravljena "in der Pfalzlaybh: Rentamts Kanzley".

⁹⁶ Pričo je prisegel in nato v zadevi pašne pravice na Barju zaslišal rentni mojster škofijskega gospostva. Kje je proces potekal in kdo so bile vpletene stranke, ni moč ugotoviti.

Ludw. Pfalz

Jest Juri Rejanitz Perschessem k Bogu Ušega Mogotsch,
 nemo celna Prava, jenu Zista Peršega, de jest Zesch Uše
 Leto, Zesch Katero jest Praschan bodem, bres Nasai Suler,
 schaina moje Veste, alle Duch Sastopneh Besedi, alle Vma
 Nobenemo Sa Lubau - alle Kschaloste Sa Zista Pravitza Ven
 Povedat, Netz Samouzate, jeno moje Ven Povedaine - alle
 Pritshovaine Nobenemo Resodette Notschem, Popred, de
 Tajste od Jesposke Samo Jesselone - alle Ven Povedane
 Nobodo. Jozu Juischno meni Boh Pomagci.

Jano Anno Domini 1785. febr. 14. Juri Rejanitz in Hanshe Kovač
 in Andrej Vezjak in imenu svojih sosedov in prijateljev

Prisega priče Jurija Rejanca/Rojanca iz leta 1785 (št. 39)

Št. 40 1785 – Matija Škrjanc, star 50 let, Hanže Kovač, star 81 let, in Andrej Vezjak, domači podložniki z območja Lipoglava – prisega treh prič ⁹⁷	f. 71, Pravica do vožnje preko travnika v kraju Hojke 1785, brez št., 03. 12. 1785.
Jest Mathias Skerjanz, jeno jest Hanshe Kouatsch Persheshem K Bogo Ušega Mogotschnemo edna prava, Zista Peršega, de Jest Zesch Uše leto, Zesch Katero jest Praschan Bodem, bres Nasai Saderschaina moje Veste, alle Duch Sastopneh Besedi alle Ume, Nobenemo Sa Lubau alle K schaloste ta Zista Pravitza Ven Povedat, Netz Samouzate, jeno moje Ven Povedaine alle Pritshovaine Nobenemo Resodette Notschem, Popred, de Tajste od	Jest, Matias Škrjanc, jeno jest, Hanže Kovač, pršežem k Bogo Vsegamogočnemu edna prava čista persega, de jest čež vse le-to, čež katero jest prašan bodem, brez nazajzadržajna moje veste ale dveh zastopneh besedi ale ume, nobenemo za lubav ale k žaloste ta čista pravica ven

⁹⁷ Na prošnjo v zadevi naprošenega krajevnega sodnika dr. Antona Zenkerja je priče prisegel in zaslišal rentni mojster škofijskega gospostva, ker so bile vse tri pfalški podložniki. Sam proces pa ni potekal pred pfalškim patrimonialnim sodiščem, temveč bržčas pred sodiščem gospostva Fužine. Predmet spora je bila vozna pot čez travnik v kraju (ledini) Hojke na tleh fužinskega gospostva, zaradi katere je soseska vasi Lipoglav tožila Matevža Lampiča.

Godspodske Samo Resodene, alle Ven Povedane Nobodo, toku Guishno Meni Boh Pomagei. Jest Andre Wesiak Persheshem K Bogo etc.	povedat, neč zamoučate jeno moje venpovedajne ale pričovajne nobenemo rezodete nočem, popred de taiste od godspodske (!) samo rezodene ale ven povedane na bodo. Toku gvišno meni Boh pomagej. Jest, Andre Vezjak, pršežem k Bogo etc.
--	---

Št. 41 1786 – Tomaž Zaletu z Jame, podložnik barona Tauffererja⁹⁸ – prisega tožnika⁹⁹	f. 71, Podložniški procesi 1786, No. 9, 23. 03. 1786.
Jest Thomash Sallethu persheshem eno pravo jeno Zisto Persego Wogu Vsega mogotshnimo de jest od majga Shvagra Martina Saiza na [dod] Doto maje Shene Dabro Vediotzhe nišsem [ne] vetsh preju Koker enga Valla Sa 13 f Lw 2 paina Zhebel Sa 8 f Lw: jeno [Sedem] 7 f Lw V Dnarjeh, 30 Skompnekou jeno 18 otepu, jeno De nisem tech 12 f Lw Ketere on meni Raita od nega tude ne tech 10 f Lw: od Ranzega Prima[sa] Bittenza nekolle preju, jeno De Sem jest od negoue Hishe to meni [2. stran:] [no] Sraven te Dote oblubleno Kravo Vseu Ke je Martin Saiz She Ledeg jeno ne She Gospodar biu, jeno tude [Dan] De sem jest Martino Sajzo [Richtek 1 Mr]* Prosa, sa 22 Dau [Reparjou jeno] jeno 1/2 M: Lanenega Semena Sa 1 f: Dav, jeno de an [meni] tega 1/2 Semena meni ni Platsho S tremi petizame jeno De Sem jes Martino tude Slame jeno Otave tulko Dau De je vetsh to Koker [to] tech 30 Skompeko jene Otepu Vredni bli, jeno to Vse toko Guishno Koker meni pravi Buch pomagei Amen. * v duech Wartech [trosa] tude	Jest, Tomaž Zaletu, pršežem eno pravo jeno čisto prsego Bogu Vsegamogočnimo, de jest od majga švagra Martina Zajca na doto maje žene dabro vedijoče nisem več preju koker enga vala za 13 f Lw, 2 pajna čebel za 8 f Lw jeno 7 f Lw v dnarjeh, 30 škompnekov jeno 18 otepu jeno de nisem teh 12 f Lw, ketere je on meni rajta, od nega tude ne teh 10 f Lw od rancega Primaža [Primasa] Bitenca nekole preju jeno de sem jest od negove hiše to meni zraven te dote oblubleno kravo vzeu, ke je Martin Zajc še ledek jeno ne še gospodar biu, jeno tude de sem jest Martino Zajco v dveh barteh tude prosa za 22 dau jeno 1/2 m[ernika] lanenega semena za 1 f dau jeno de an tega 1/2 semena meni ni plačo s tremi peticame jeno de sem jes Martino tude slame jeno otave tulko dau, de je več to koker teh 30 škomppeko jene 18 otepu vredni bli, jeno to vse toko gvišno, koker meni pravi Buh pomagej. Amen.

Št. 42 1786 – Jera Janež iz Vevč, podložnice župnijske cerkve sv. Petra (v ljubljanskem predmestju) – prisega tožnice¹⁰⁰	f. 71, Podložniški procesi 1786, No. 11, 30. 03. 1786.
Jest Jera Janeshka Persheshem Bogu v Sega mogotshnimu eno pravo jeno Reshnizhno persego, De jest od Ranzega Mathia Jakoppa, na [majo] moi jeno na maje Ranze Matere Douch ne Vetsh Koker ene tscheule Sa 2 petize jeno nevetsh Koker eno petizo v Dnariach, tudi nobene druge Retshí nišsem od Jakopa, tude od maje Ranze Sestre Koker Jakoppove Schene Prejella, jeno de mene Sche Richek 27f Lw: jeno 8 f Lw: Ketere So Samashe Sashafane Date Schlishio, jeno de jest Isranzem Jakoppam nobenega Skeruenga pogouara al Raitenge nisem jemella, jeno De ni maja Ranza mathe Jakoppo tech Duech Krau Dalla, temetsh te due Krave Sem	Jest, Jera Janežka, pršežem Bogu Vsegamogočnimo eno pravo jeno resnično prsego, de jest od rancega Matija Jakopa na moj jeno na maje rance matere douh ne več koker ene čevle za 2 petice jeno ne več koker eno petico v dnarjeh, tudi nobene druge reči nisem od Jakopa, tude od maje rance sestre koker Jakopove žene prejela, jeno de mene še rihek 27 f Lw jeno 8 f Lw, ketere so za maše zašafane, date šlišijo, jeno de jest iz rancem Jakopam nobenega skervenga pogovara al rajtenge nisem jemela jeno de ni maja ranca

⁹⁸ Očitno je šlo za podložnika nekdanjega dvorca Jama v Zgornji Šiški, ki so ga nekaj mesecev pred nastankom naše prisega, leta 1785, združili z drugim dvorcem v Zgornji Šiški, pozneje znanim z imenom Fajfarjev ali Galetov grad. Tega je od srede 18. stoletja do 1780 posedoval baron Anton Nepomuk Taufferer, s čigar imenom so, kot kaže, še nekaj časa povezovali obe imenji in njune podložnike (prim. M. Smole, n. d., str. 144, 200).

⁹⁹ Tožba Tomaža Zaletla z Jame, podložnika barona Tauffererja, proti (domačemu podložniku) Martinu Zajcu iz Obrij (pri Šmartnem ob Savi) zaradi še neizplačanih 22 goldinarjev deželne veljave od skupno 250 goldinarjev, kolikor jih kot dediščina po očetu pripada obdolženčevi sestri, tj. Zaletlovi ženi Anki, rojeni Zajc. Prisega je bila opravljena "in der Pfalz=Laÿbach: Rentamts Kanzleÿ".

¹⁰⁰ Tožba Jere Janež iz Vevč, podložnice župnije sv. Petra, proti sestri Alenki Jakop, zdaj poročeni Černe, zaradi dolga 35 goldinarjev deželne veljave, ki ga je imel do tožnice Alenkin pokojni mož Matija Jakop. Prisega je bila opravljena "in der Fürstl. Pfalzlaÿbach: Rentamts Kanzleÿ".

<p>Jest Jakoppo Sa 22 f Lw: Dalla* jeno de So She kraue jeno ne telize ble, to Vse toko Guishno jeno Resnizhno Koker meni pravi Buch pomagei. Amen.</p> <p>* Szer ena Krava je bla maje Matere, pa je Maja Mathe mene Rekla dei to Kravo Jakoppo Zhe otzh sa 10 f, jeno tude de te due Kra (!) Sa 22 f Lw: nijsa per tem Drugem Dougo notre Vraitane Ble temetsh pojsbej Sunej tech 40 f Lw:</p>	<p>mate Jakopo teh dveh krav dala, temeč te dve krave sem jest Jakopo za 22 f Lw dala, scer ena krava je bla maje matere, pa je maja mate mene rekla: "Dej to kravo Jakopo, če oč, za 10 f." Jeno tude, de te dve kra(ve) za 22 f niso pr tem drugem dougo notre vraitane ble, temeč posebej zunej teh 40 f Lw, jeno de so že krave jeno ne telice ble. To vse toko gvišno jeno resnično, koker meni pravi Buh pomagej. Amen.</p>
--	---

<p>Št. 43 1786 – Jurij Budinar, domači podložnik iz Zapog – prisega obdolženca¹⁰¹</p> <p>Jest Jurj Wudinar Persheshem Bogu V Sega magotzhnimu eno Prauo jeno Zhisto Persego de takrat Ke Sem jest maiga Seta Spremu tam met potjo nemo tech toshenech 200f Lw prezei Dati ne [oblu] obetou jeno ne Govoru, De be on te 200f Lw na en traunek naloshu, al Se Steme ponegoui Volli pomagou, nigdar Govoru, temetsh jest Sem nemo Le 100f Lw prezei Dati oblubu de [be] Se bo on Steme Negoue Retshi oprau, te Druge 300 f Lw: pa nemo V Kratkemo Zhajsa jeno She pret Koker on Raita nemo Dati Richtik oblubu jeno to V Se toko Guishno Koker meni pravi Buch pomagei Amen.</p> <p>[prisega ni bila opravljena]</p>	<p>f. 71, Podložniški procesi 1786, No. 17, 19, 05. 1786.</p> <p>Jest, Jurij Budinar, pršežem Bogu Vsegamagočnimu eno pravo jeno čisto prsego, de takrat, ke sem jest majga zeta spremu, tam med potjo nemo teh toženeh 200 f Lw precej dati ne obetou jeno ne govoru, de be on te 200 f Lw na en traunek naložu al se s teme po negovi voli pomagou, nikdar govoru, temeč jest sem nemo le 100 f Lw precej dati oblubu, de se bo on s teme negove reči oprau, te druge 300 f Lw pa nemo v kratkemo časo jeno že pret, koker on rajta nemo dati, rihtik oblubu jeno to vse toko gvišno, koker meni pravi Buh pomagej. Amen.</p>
--	---

<p>Št. 44 1786 – Miha Mlakar, domači podložnik – prisega obdolženca¹⁰²</p> <p>Jest Micha Mlakar persheshem Bogu V sega mogotshnimu eno pravo jeno Reshnizno persego, de Sem jest Ranzemo temo Staromo Josepho Vouko to je Jerenmo Moshu ta Douch Ke= terga je mo Rank[o] Otsha Andre Mlakar Sturu 80 f jeno posebei 25 f Lw: Richtek jeno Gotouo Pritsho Ranzega Gos= puda Polaka Platshou. De tudi Jest od tega Starega Ranzega Josepha Vouka nitsh nisem naposodo Vseu jeno nemo Doushan [Wiu] biu, tude ne na Vno doushan ostou, tude de nisem jest od Ranze Jere Voukule ne Veutsh Koker en Zeu Zekin na posodo Vseu jeno tude nobene Druge Retshi odne prejeu, tude ne na Vno nezsh Doushan ostou, jeno ne Vetsh Koker ta Zekin Doushan, to Vse toku Guishno Koker meni pravi Buch pomagei Amen.</p> <p>[tožnik in obdolženec sta brez prisega pristala na poravnavo]</p>	<p>f. 71, Podložniški procesi 1786, No. 40, 29, 11. 1786.</p> <p>Jest, Miha Mlakar, pršežem Bogu Vsegamagočnimu eno pravo jeno rešnično prsego, de sem jest rancemo temo staromo Jožefo [Jozefo] Vovko, to je Jerenmo možu, ta douh, keterga je mo(j) rank oča Andre Mlakar sturu, 80 f jeno posebei 25 f Lw: rihtek jeno gotovo pričo rancega gospuda Polaka plačou. De tudi jest od tega starega rancega Jožefa [Jozefa] Vovka nič nisem na posodo vzeu jeno nemo doužan biu, tude ne na vino doužan ostou, tude de nisem jest od rance Jere Vovkule ne veuč (!) koker en ceu cekin na posodo vzeu jeno tude nobene druge reči od ne prejeu, tude ne na vino neč doužan ostou, jeno ne več koker ta cekin doužan. To vse toku gvišno, koker meni pravi Buh pomagej. Amen.</p>
---	---

¹⁰¹ Tožba Jakoba Zganca iz Podgorja, podložnika župnije Kamnik, proti tastu Juriju Budinarju iz Zapog zaradi dolga 245 goldinarjev deželne veljave in telice, obojega iz naslova ženitnega pisma, ki tožnikovi ženi oz. obdolženčevi hčerki obljublja 400 goldinarjev in dveletno telico. Prisega je bila opravljena "in der Pfalzlaybach Rentamts Kanzley".

¹⁰² Tožba Jerneja Lenčika proti Mihi Mlakarju zaradi dolga 27 goldinarjev iz naslova zapuščinskega inventarja po tožnikovem predhodniku Jožefu Vovku, datiranega pri škofijskem gospostvu 23. maja 1782. Prisega je bila opravljena "in der Pfalzlaybach Amts Kanzley".

Št. 45 1787 – Jurij Delovic, Jurij Sluga in Blaž Maren, domači podložniki z območja Štefanje Gore – prisega treh prič¹⁰³	f. 72, Podložniški procesi 1787, No. 3, 16. 01. 1787.
<p>Jest Jury Delloviz, jest Juri Sluga, jeno jest Blash Mahren persheschem K Bogo Ušega Mogotshnimu eno pravo jeno Zisto Peršego, de jest Zesh ulse leto Zesh Katero jest Prashan Bodem, bres Nasai Sa=dershaina moje Vesti, alle Duech Sastopnech be =sedi alle Uma, Nobenemo Sa Lubau alle Kschaloste to Zisto Pravizo Ven Povedat, Netz Samouz hate, jeno maje Ven Povedaine alle Pri=tshovaine, Nobenemo Resodette Notschem, popret de Tajsto od Gosposke Samo Rasodeto alle Ven Povedano Nabode to V se toku Guishno Koker meni pravi Buch Pomagei Amen.</p>	<p>Jest, Jurij Delovic, jest Jurij Sluga, jeno jest, Blaž Maren, pršežem k Bogo Vsegamogočnimu eno pravo jeno čisto prsego, de jest čež vse le-to, čež katero jest prašan bodem, brez nazajzadržajna moje vesti ale dveh zastopnech besedi ale uma, nobenemo za ljubav ale k žaloste to čisto pravico ven povedat, neč zamoučate jeno maje venpovedajne ale pričovajne nobenemo rezodete nočem, popred de taisto od gosposke samo razodeto ale ven povedano na bode. To vse toku gvišno, koker meni pravi Buh pomagej. Amen.</p>

Št. 46 1787 – Andrej Škodlar/Škodlar iz Bevk – prisega prič¹⁰⁴	f. 72, Podložniški procesi 1787, No. 7, 09. 03. 1787.
<p>Jest Andree Skodlar Perscheschem He Wogu Vsega magotshnimu E[tc.] Eno pravo jeno Resnitshno Persego, de Tajste dan, Ke [Sma] Sem jest, Sepan [Lena] <i>Thomas Lenartschitsch, Stephan Krersch=manz</i> na Verhenke per Gospudo Faimastro bli jeno Ke je Sepan Reku de naterpemo de bi nas Gospod Kremenik, pritsho Nasnanech Ludi Vzerkue Smerjou, jeno na to je Gospud Faimaster prashou al je to Re s, de je na to Stepan Kersmanz Reku ni Re s, jeno [to] de Kershmanz ni Reko nei bo tu danes Nastran, jeno to Vse toku Guishno Koker meni pravi buch pomagei Amen.</p> <p>[obdolženi Štefan Kršmanc pričam ni pustil priseči in obljubil, da bo tudi pri župniku na Vrhniku "vzel besedo nazaj"]</p>	<p>Jest, Andre Skodlar/Škodlar, pršežem h Bogu Vsegamogočnimu etc. eno pravo jeno resnično prsego, de taiste dan, ke sem jest, žepan [zepan] Tomas Lenarčič, Štefan K(re)ršmanc na Vrhence pr gospudo fajmaštro¹⁰⁵ bli jeno ke je žepan [zepan] reku, de na trpemo, de bi nas gospod Kremenik¹⁰⁶ pričó naznanech ludi v cerkve zmerjou, jeno na to je gospud fajmašter prašou, al je to res, de je nato Štefan Kršmanc reku: "Ni res," jeno de Kršmanc ni reko: "Nej bo tu danes na stran." Jeno to vse toku gvišno, koker meni pravi Buh pomagej. Amen.</p>

Št. 47 1787 – Luka Stržinar z Vrhniko – prisega tožnika¹⁰⁷	f. 72, Podložniški procesi 1787, No. 36, 07. 07. 1787.
<p>Jest Luka Stershiner perseshem Bogu ušigamo=gozhnimu, de jest per [le lete u leitu 1785mu na sterbin useti] te voshni, od Katere je bla [u toshbe tega 9ga] ta deveti dan Mesza [Junia] Roshnizvet letega leita [uprashaine] toshba sraven enaist Rainesh tudi tri, inu Shtirde set Kraizerjou, sa Shrange, inu voshne aushlake od Martin Lenartshitsha ni sem prejeu, toku guishnu meni Bug pomagei Amen.</p>	<p>Jest, Luka Stržinar, pršežem Bogu Vsigamogočnimu, de jest pr te vožni, od katere je bla ta deveti dan mesca rožnicvet letega lejta tožba, zraven enajst rajneš tudi triinuštirdeset krajcerjov za šrange inu vožne aušlake od Martin Lenarčiča nisem prejel. Toku gvišnu, koker meni Bug pomagej. Amen.</p>

¹⁰³ Tožba Matevža Kereta s Štefanje Gore proti (domačemu podložniku) Matiji Dolinšku mlajšemu zaradi sekire, ki mu jo je obdolženi na vozni poti zaplenil in jo tožnik zahteva nazaj. Priče so bile prisežene in izprašane na podlagi predloženega vprašalnika.

¹⁰⁴ Tožba Tomaža Lenarčiča proti Štefanu Kršmancu, ker je proti njemu, svojemu županu, podal lažno izjavo (*falschen Zeugnis*), zaradi česar od obdolženca zahteva preklic le-te.

¹⁰⁵ Frančišek Luka Marenik, vrhniški župnik od leta 1774 (Frančišek Pokorn, Šematizem duhovnikov in duhovnij v ljubljanski nadškofiji I. 1788, Ljubljana 1908, str. 245).

¹⁰⁶ Anton Kremenek, od leta 1767 beneficiat v Bevkah (prav tam, str. 250).

¹⁰⁷ Tožba Luka Stržinarja z Vrhniko proti Martinu Lenarčiču iz Bevk zaradi neplačila 11 goldinarjev za prevoz tovora (*a conto einer Fracht*) pred tremi leti.

<p>Št. 48 1787 – Jožef Seršen, duhovnik iz Ljubljane – prisega tožnika¹⁰⁸</p>	<p>f. 72, Podložniški procesi 1787, No. 18, 10. 07. 1787.</p>
<p>Jest Joseph Sershen perseshem eno ressnizhno Peršego Bogu ušiga= mogozhnimu, de jest ta savol tega, de be biv Martin Peterza shenitu Andre Pauzova h Kankaratovi hishi u ti spudni shishki napra=vou, dani Zešarski Zekin Martin Petterzu nišsem shenkou toku guishnu meni Bug pomagei Amen.</p>	<p>Jest, Jožef [Jozef] Seršen, prsežem eno resnično prsego Bogu Vsigamogočnimu, de jest ta zavol tega, de be biu Martin Peterca ženitu Andre Paucova h Kankaratovi hiši u ti Spudni Šiški napravou, dani cesarski cekin Martin Petercu nisem šenkou. Tokou gvišnu meni Bug pomagej. Amen.</p>

<p>Št. 49 1787 – Štefan Završnik iz Podmolnika, podložnik gospostva Fužine – prisega tožnika¹⁰⁹</p>	<p>f. 72, Podložniški procesi 1787, No. 24, 14. 07. 1787.</p>
<p>Jest Stephan Sauereshneg perseshem Bogu ušigamogozhni=mu, [de]</p> <p style="text-align: center;">pervezh</p> <p>De Jest pred Woshizhmi tega 1787ga leita [to] od Matheusha Dettela skus negaviga Sina Martina u gotovim dnarju nišsem 12, ampak le 10 Kronn prejeu</p> <p style="text-align: center;">drugezh</p> <p>De Jest na raitengo tega u toshbi tega drusiga Mesza Roshni=ga zveta letiga leita postauleniga Douga teh, 40 1/2 Kronn od Matheusha Dettela 7 Kron, nišsem prejeu</p> <p style="text-align: center;">tretezh</p> <p>De jest u moji Hishi ob Wošhizhu [leitashniga] leitega leita na raitengo tega u toshbi tega drusiga Mesza Roshnigazveta letiga leita postauleniga Douga teh 40 1/2 Kronn 23 Petize nišsem prejeu</p> <p style="text-align: center;">Zhetertzh</p> <p>De jest [u Hishi] od Matheusha Dettela u niegovi Hishi ob Pustu leitega leita na raitengo tega u toshbi tega drusiga Mesza Roshnigazveta letiga leita postauleniga Douga teh 40 1/2 Kron 3 Petize nišsem prejeu</p> <p style="text-align: center;">Petezh</p> <p>De jest ene volouske Kravje Koshe, Katire so velale 17 Kron inu 4 Petize, od Matheusha Dettela na raitengo tega u toshbi tega drusiga Mesza Roshnigazveta letiga leita postauleniga Douga nišsem prejeu</p> <p style="text-align: center;">inu u [osh] Sedmi Poshti</p> <p>De [jest] je ta ob suetimu Paulu letiga leita od Matheusha Dettela dvema / Kupzam</p> <p>namest mene dana Ara teh [Se] 7 Petiz, inu 15 Soldou inu ta od niega / raunu</p> <p>taisti dan, same plazhana Zecha teh 4 Petiz inu 24 Soldou she na enimu drugimu, Koker na leti u toshbi tega drusiga Mežza Roshnigazveta letiga leita postaulenimu Dougu teh 40 1/2 Kron poraitana.</p> <p>Togu Guishnu meni Bug pomagei Amen.</p>	<p>Jest, Štefan Završnek, prsežem Bogu Vsigamogočnimu:</p> <p>Prveč, de jest pred božičmi tega 1787-ga lejta od Matevža Detela skuz njegaviga sina Martina u gotovim dnarju nisem 12, ampak le 10 kron prejeu.</p> <p>Drugeč, de jest na rajtengo tega u tožbi tega družiga mesca rožniga cveta le-tiga lejta postavleniga douga teh 40 1/2 kron od Matevža Detela 7 kron nisem prejel.</p> <p>Treteč, de jest u moji hiši ob božiču lej-tega lejta na rajtengo tega u tožbi tega družiga mesca rožniga cveta le-tiga lejta postavleniga douga teh 40 1/2 kron 23 petice nisem prejeu.</p> <p>Četrteč, de jest od Matevža Detela u njegovih hiši ob pustu lej-tega lejta na rajtengo tega u tožbi tega družiga mesca rožniga cveta le-tega lejta postavleniga douga teh 40 1/2 kron 3 petice nisem prejeu.</p> <p>Peteč, de jest ene volovske kravje kože, katire so velale 17 kron inu 4 petice, od Matevža Detela na rajtengo tega u tožbi tega družiga mesca rožniga cveta le-tega lejta postavleniga douga nisem prejel.</p> <p>Inu u sedmi pošti, de je ta ob svetimu Pavlu le-tiga lejta od Matevža Detela dvema kupcam namest mene dana ara teh 7 petic inu 15 soldov inu ta od njega ravnu taisti dan zame plačana ceha teh 4 petic inu 24 soldov že na enimu drugimu, koker na le-ti u tožbi tega družiga mesca rožniga cveta le-tega lejta postavlenimu dougu teh 40 1/2 kron porajtana.</p> <p>Toku gvišnu meni Bug pomagej. Amen.</p>

¹⁰⁸ Tožba Jožefa Seršena, duhovnika iz Ljubljane, proti Martinu Peterci, domačemu podložniku iz Zgornje Šiške, za vračilo cesarskega cekina, ki ga je tožnik izročil obdolžencu, da bi ta izposloval priženitev Andreja Pevca k hiši N. N., po domače Kankara v Spodnji Šiški, a obdolženi obljube ni izpolnil.

¹⁰⁹ Tožba fužinskega podložnika Štefana Završnika iz Podmolnika (*aus dem Dorf Spodmounika*) proti pfalškemu podložniku Matevžu Deteli z Vodmata za plačilo še ne izplačanega dela kupnine za vole.

Št. 50 1787 – Martin Lenarčič iz Bevk, domači podložnik – prisega obdolženca ¹¹⁰	f. 72, Podložniški procesi 1787, No. 36, 11. 08. 1787.
Jest [Luka Stershtiner] Martin Lenartshitsh perseshem Bogu ušsigamogozhnimu de Luka Stershtiner to Voshno, od Katire je u moji toshbi upra=shaine, inu Katira je imela po glihenge sa trinaist Rainish od Verhenke do Tersta, inu od Tersta spet na Vorhenko sa me opraulena biti, nei dalei Koker od Vorhenke do Senoshetsh opravou, toku guishnu meni Bug pomagei Amen.	Jest, Martin Lenarčič, prsežem Bogu Vsigamogočnimu, de Luka Stržiner to vožno, od katire je u moji tožbi vprašajne inu katira je imela po glihenge za trinajst rajniš od Vrhenke do Trsta inu od Trsta spet na Vorhenko zame opravlena biti, nej dalej koker od Vorhenke do Senozeč opravou. Toku gvišnu meni Bug pomagej. Amen.

Št. 51 1787 – Jožef Grošel ali Borštnar iz Laz v Tuhinju, 38-letni celozemljak, podložnik špitalskega imenja v Kamniku – prisega priče pred krajevnim sodiščem graščine Spodnje Perovo ¹¹¹	f. 72, Podložniški procesi 1787, No. 48, 05. 12. 1787.
Jest Joseph Groschel is Lasou Spetauski Kmet Perseschem eno telesno Persego, Ke Bogu ušsega mogotschnimu, de jest taistu kar bodem praschan bres ušsega nasaisaderschaina moiech Mišsou, al na due Vische lochku sastopleina noben=mo Ke lubmo, al Ke Skode, to pravo resnizo venpovedat, nitsch samoutschate, inu moie venpovedaine nobnmo resodete notschem, dockler tu nabo samu od tega Sodnika venpoveda=no, toku Guischno meni Buch pomagaj amen. + Joseph Groschel	Jest, Jožef [Jozef] Grošel iz Lazov, špetavski kmet, prsežem eno telesno prsego k Bogu Vsegamogočnimu, de jest taistu, kar bodem prašan, brez vsega nazajzadržajna mojih misov al na dve viže lohku zastoplejna nobenmo k lubmo al k škode to pravo resnico ven povedat, nič zamoučate inu moje venpovedajne nob(e)nmo rezodete nočem, dokler tu na bo samu od tega sodnika ven povedano, toku gvišnu meni Buh pomagaj. Amen.

Št. 52 1787 – Gašper Lamprecht iz Laz v Tuhinju, star okoli 50 let, podložnik župnije Kamnik – prisega priče pred krajevnim sodiščem mesta Kamnik ¹¹²	f. 72, Podložniški procesi 1787, No. 48, 11. 12. 1787
Jest Gašper Lambrecht perscheschem eno telejsno Persego, k Bogu ušsiga mogozhnimo, de jest taiste Kar bom praschan, bres nasai derschajne mojih Mislou, al na due Vische toku Sastoplejna, nobenemu K Lubu, al K Sko=de to pravo Resnizo ven povedat, nezh sa=mouzhat, inu moje Venpovedajne nobeni=mo venpovedati, inu resodet nozhem, dok=ler to nabo samu od tega Sodnika ven po=vedanu. Toku guishnu meni Buch po=magej.	Jest, Gašper Lamprecht, pršežem eno telesno prsego k Bogu Vsigamogočnimu, de jest taiste, kar bom prašan, brez nazajdržajne mojih mislov al na dve viže toku zastoplejna nobenemu k lubu al k škode to pravo resnico ven povedat, neč zamoučat inu moje venpovedajne nobenimo ven povedati inu razodet nočem, dokler to na bo samu od tega sodnika ven povedanu. Toku gvišnu meni Buh pomagej.

¹¹⁰ Ista pravda kot pri prisegi št. 47.

¹¹¹ Tožba Pavla Rusa, pfalškega podložnika iz Sel proti sokrajanu Matevžu Mohaju, podložniku graščine Jablje, zaradi zasutja jarka, ki je določal mejo med njunima zemljiščema. Tožnik je imenoval tri priče, podložnike različnih gospostev, škofijsko gospostvo Ljubljana pa je prosilo špitalsko imenje v Kamniku, naj zasliši svojega podložnika Jožefa Grošla. Ker je kamniški špital patrimonialno oblast medtem delegiral krajevnemu sodišču graščine Spodnje Perovo, je Grošla tam prisegel in zaslišal "delegirani krajevni sodnik".

¹¹² Ista zadeva kot pri prisegi št. 51. Škofijsko gospostvo Ljubljana je prosilo župnijo Kamnik, naj kot pričo zasliši svojega podložnika Gašperja Lamprehta iz Laz. Zaslišanje je v tem primeru kot "delegirani krajevni sodnik" opravil kamniški mestni sodnik.

Št. 53 1788 – Boštjan Mihelič , domači podložnik iz Šmartna (ob Savi) – prisega tožnika ¹¹³	f. 72, Podložniški procesi 1788, No. 6, 08. 03. 1788.
<p>Jest Bostian Michelitsh perseshem Bogu uřsigamogozhnimu eno pravo, inu ressnizhno Per]sego, de jest te dnarje, od Katirih je bla u toshbi tega 18 tega pretezhena Mesza uprashaine od Joseph Michelitsh niřsem prejeu, inu de tudi navem, Komu je tiste dnarje Joseph Michelitsh dau toku guishnu meni Bug pomagei Amen.</p>	<p>Jest, Boštjan Mihelič, prsežem Bogu Vsigamogočnimu eno pravo inu resnično prsego, de jest te dnarje, od katirih je bla u tožbi tega 18-ega pretečeniga mesca vprašajne, od Jožef [Jozef] Mihelič nisem prejeu inu de tude na vem, komu je tiste dnarje Jožef [Jozef] Mihelič dau. Toku gvišnu meni Bug pomagej. Amen.</p>
Št. 54 1788 – Mica Kebčovka iz Drage, podložnica graščine Bokalce – prisega tožnice ¹¹⁴	f. 72, Podložniški procesi 1788, No. 27, 18. 10. 1788.
<p>Jest Miza Kebtschouka perse]hem Bogu uřsiga= mogozhnimu, de se je Joseph Losar [per temu Tepe=shu] taisti vezher, K se je smano, inu she is dvema drugimi Deklizhi [gerdu] na Snosheti u Hudi Dollini gerdu raunalu, sraven [per tiřtih Fanteh sraven] snaidou, toku guishnu meni Bug pomagei Amen.</p>	<p>Jest, Mica Kebčovka, prsežem Bogu Vsigamogočnimu, de se je Jožef [Jozef] Lozar taisti večer, k se je z mano inu še iz dvema drugimi deklīchi na snožeti v Hudi dolini grdu ravnalu, zraven znajdou. Toku gvišnu meni Bug pomagej. Amen.</p>
Št. 55 1792 – Neža Klemen – prisega tožnice ¹¹⁵	f. 73, Podložniški procesi 1791, No. 9, 11. 01. 1792.
<p>Jest Nesha Klemenka perseshem Bogu uřsiga= mogozhnimu, de je med mano, inu mojem sdei ranzem Bratam Andre Klemenam ta od obduejeh Plati poterjena Verb]henska glihenga toku obstala, de Ke be eden, ali ta drugi od nai duejeh umerou, ta preshiveszhi Verb inu gospodar od Zeliga sapusheniga Premo= sheina ima biti, inu ostati: toku guishnu meni Bug pomagei Amen.</p> <p style="text-align: right;"><i>x Agnes Klemenin</i>¹¹⁶</p>	<p>Jest, Neža Klemenka, prsežem Bogu Vsigamogočnimu, de je med mano inu mojem zdej rancem bratam Andre Klemenam ta od obduejeh plati potrjena verbšenska glihenga toku obstala, de ker be eden ali ta drugi od naj dvejeh umerou, ta preživeči verb inu gospodar od celiga zapušeniga premožejna ima biti inu ostati. Toku gvišnu meni Bug pomagej. Amen.</p>
Št. 56 1792 – Gregor Moran , 38-letni podložnik župnije Cerklje na tretjinski kmetiji v Cerkljah – prisega priče pred krajevnim sodiščem državnega gospostva Velesovo (1) ¹¹⁷	f. 73, Podložniški procesi 1791, No. 27, 13. 08. 1792.
<p>Jest Gregor Moran perseschem Bogu Vsega mogozh= nimu eno pravo reshizhno inu Telesno Per]sego, de jest bodem Vse taistu, Zhes Katiru jest Savoli te toshe</p>	<p>Jest, Gregor Moran, prsežem Bogu Vsegamogočnimu eno pravo, resnično inu telesno prsego, de jest bodem vse taistu, čez</p>

¹¹³ Tožba Boštjana Miheliča, domačega podložnika iz Šmartna, proti Elizabeti Kerner iz Hrastja, dedinji celotnega premoženja pokojnega moža Jožefa Miheliča in zastopnici mladoletne hčerke Jožefe Mihelič, za plačilo 30 goldinarjev deželne veljave, ki so mu bili ob poroki Elizabetinega moža obljubljeni kot odpravnina iz bratove hiše, a jih doslej še ni prejel.

¹¹⁴ Tožba Marije – Mice Kebč(ovke) iz Drage, podložnice graščine Bokalce, proti pfalškemu podložniku Jožefu Lozarju iz Nadgorice, s katero zahteva 38 goldinarjev deželne veljave za poškodovano obleko, prizadejane udarce in zmerljivke. Ko je bila zvečer na praznik Presvetega Rešnjega Telesa z dvema dekletoma iz Nadgorice na travniku v Hudi dolini, je za njimi prišlo sedem fantov, jo podro na tla in preteplo.

¹¹⁵ Tožba Neže Klemen proti Lovrencu Klemenu zaradi dediščine po bratu Andreju Klemenu.

¹¹⁶ V gotici.

¹¹⁷ Tožba Matevža Kirna proti (domačim podložnikom) Jakobu Slugi, Jožefu Pavcu in Jožefu Hribarju zaradi škode, povzročene v njegovih gozdovih. Na prošnjo krajevnega sodišča škofijskega gospostva v Ljubljani je krajevno sodišče podržavljenega gospostva Velesovo kot pričo priseglo in zaslilo Gregorja Morana, podložnika župnije Cerklje.

<p>tega Matheusa Kirna, jenu Jacoba Sluga, Luca Pauza, inu Josepha Hribaria, Savoli ene V Borstech tega Matheusa Kirna od Kosech Steriene Skode po praschan bodem, po pravi Pravizi pres Vsega Nasai=derschaina mojem Misel alli Na doje Sastopnosti, nobenimu Klubesni alli K Skodi povedau, nezh Sa=mouzou, inu tudi moje to Danashne Govariene nobenimu popret povedu, dokler Letu od te Richtne Gosposke nabode resch glaschenu, inu tu toku Guishnu, Koker meni Buh pomagaj.</p> <p style="text-align: right;">x Gregor Moran¹¹⁸</p>	<p>katiru jest zavoli te tozbe tega Matevža [Mateusa] Kirna jenu Jakoba Sluga, Luka Pavca inu Jožefa [Jozefa] Hribarja zavoli ene v boršteh tega Matevža Kirna od kozeh strjéne škode poprašan bodem, po pravi pravici brez vsega nazajdržajna mojem misel ali na d(v)oje zastopnosti, nobenimu k lubezni ali k škodi povedau, neč zamoučou inu tudi moje to današne govarjene nobenimu popret povedu, dokler le-tu od te rihtne gosposke na bode režglašenu. Inu tu toku gvišnu, koker meni Buh pomagaj.</p>
--	---

<p>Št. 56 a Gregor Moran, 38-letni podložnik župnije Cerklje na tretjinski kmetiji v Cerkljah – prisega priče pred krajevnim sodiščem državnega gospostva Velesovo (2)¹¹⁹</p> <p>Jest Gregor Moran persejhem Bogu Ujsegamogozhnimu eno pravo resnizhno inu telesno Persego, de jest bodem u]se taistu, zhes Katiru jest savoli te Toshbe tega Matthaueusha Kirna inu Jacoba Sluga, Luca Peuza, inu Jo]hepha Hribaria, savoli ene u Borsteh tega Matthaueu]ha Kirna od Kosech sturjene Skode poprashan bodem, po pravi Pravizi pres usega Nasaider]haina mojem Misel, ali na dvoje Sastopnosti Nobenimu K Lubesni, ali Skode povedou, nezh sa mouzou, inu tudi moje to dana]chne Govorjeine Nobenimu popret povedou, dokler Letu od te Richtne Gosposke nabode resg]senu, inu tu toku gvi]chnu, Koker meni Bug pomagei.</p> <p style="text-align: right;">x Gregor Moran</p>	<p>f. 73, Podložniški procesi 1791, No. 27, 13. 08. 1792.</p> <p>Jest, Gregor Moran, prsežem Bogu Vsegamogočnimu eno pravo, resnično inu telesno prsego, de jest bodem vse taistu, čez katiru jest zavoli te tozbe tega Matevža Kirna inu Jakoba Sluga, Luka Pevca inu Jožefa Hribarja zavoli ene u boršteh tega Matevža Kirna od kozeh sturjene škode poprašan bodem, po pravi pravici brez vsega nazajdržajna mojem misel ali na dvoje zastopnosti, nobenimu k lubezni ali k škode povedau, neč zamoučou inu tudi moje to današne govorjeine nobenimu popret povedou, dokler le-tu od te rihtne gosposke na bode rezglašenu. Inu tu toku gvišnu, koker meni Bug pomagej.</p>
---	--

<p>Št. 57 1792 – Anton Moran, 52-letni podložnik državnega gospostva Velesovo na celi kmetiji v Cerkljah – prisega priče pred krajevnim sodiščem državnega gospostva Velesovo (1)¹²⁰</p> <p>Jest Anton Moran perseschem Bogu Vsega mogozh=nimu eno pravo resnizhno inu Telesno Per]sego, de jest bodem Vse taistu, Zhes Katiru jest Savoli te tosbe tega Matheusa Kirna, jenu Jacoba Sluga, Luca Pauza, inu Josepha Hribaria, Savoli ene V Borstech tega Matheusa Kirna od Kosech Steriene Skode po=praschan bodem, po pravi Pravizi pres Vsega Nasai=derschaina mojem Misel, alli Na doje Sastopnosti, no=benimu Klubesni, alli K Skodi povedou, nezh Samouzou inu tudi moje to Danaschne Govariene nobenimu poprei povedu, dokler Letu od te Richtne Gosposke nabode reschglaschenu, inu tu toku guishnu, Koker meni Bug pomagaj.</p> <p style="text-align: right;">x Anton Moran</p>	<p>f. 73, Podložniški procesi 1791, No. 27, 13. 08. 1792.</p> <p>Jest, Anton Moran, prsežem Bogu Vsegamogočnimu eno pravo, resnično inu telesno prsego, de jest bodem vse taistu, čez katiru jest zavoli te tozbe tega Matevža [Mateusa] Kirna jenu Jakoba Sluga, Luka Pavca inu Jožefa [Jozefa] Kirna od kozeh strjéne škode poprašan bodem, po pravi pravici brez vsega nazajdržajna mojem misel ali na d(v)oje zastopnosti, nobenimu k lubezni ali k škodi povedou, neč zamoučou inu tudi moje to današne govarjene nobenimu poprej povedu, dokler le-tu od te rihtne gosposke na bode režglašenu. Inu tu toku gvišnu, koker meni Bug pomagaj. Amen.</p>
---	---

¹¹⁸ V gotici.

¹¹⁹ Overjeni prepis prisega št. 56 in zapisnika zaslišanja, narejen v pisarni gospostva Goričane.

¹²⁰ Ista zadeva kot pri prisegi št. 56.

<p>Št. 57 a 1792 – Anton Moran, 52-letni podložnik državnega gospostva Velesovo na celi kmetiji v Cerkljah – prisega priče pred krajevnim sodiščem državnega gospostva Velesovo (2)¹²¹</p>	<p>f. 73, Podložniški procesi 1791, No. 27, 13. 08. 1792.</p>
<p>Jest Anton Moran persehem Bogu Usiga mogozhnimu eno pravo resnizhno inu telesno Persego de jest bodem use taistu zhes Katiru jest Savoli te Toshbe tega Matthaehsha Kirna, inu Jacoba Sluga, Luca Peuza, inu Joshepha Hribarja, savoli ene u Borstech tega Mathaehsha Kirna od Kosech sturjene Skode poprahan bodem po pravi Pravizi pres usega Nasai dershaina mozech Mijsel, ali na dvoje Sastop= nasti, Nobenimu K Lubesni ali Skodi povedou, nezh samouzhou inu tudi moje to današchne Govorjenje Nobenimu popret povedou dokler Letu od te Richtne Gosposke nabode res= glašenu, inu tu toku guischnu, Koker men Boug pomagei. Amen.</p> <p style="text-align: center;">x Anton Moran</p>	<p>Jest, Anton Moran, prsežem Bogu Vsigamogočnimu eno pravo, resnično inu telesno prsego, de jest bodem vse taistu, čez katiru jest zavoli te tožbe tega Matevža Kirna jenu Jakoba Sluga, Luka Pevca inu Jožefa [Jozefa] Hribarja zavoli ene v Borstech tega Matevža Kirna od kozeh sturjene škode poprašan bodem, po pravi pravici brez vsega nazajdržajna mojih misel ali na dvoje zastopnosti, nobenimu k lubezni ali k škodi povedou, neč zamoučou inu tudi moje to današne govorjenje nobenimu popret povedou, dokler le-tu od te rihtne gosposke na bode rezglasenu. Inu tu toku gvišnu, koker meni Boug pomagej. Amen.</p>
<p>Št. 58 1792 – Urban Hafner z Ladje, podložnik župnije Sora – prisega tožnika¹²²</p>	<p>f. 73, Podložniški procesi 1792, No. 5, 07. 09. 1792.</p>
<p>Jest Urban Hafner perseshem Bogou usiga mogozhnimu de je meni Joannes Jenko na temu niemu od mene danmu Shitu, Vinu, inu [u] gotouimu Pošsoivainu sche 75 Rainsh inu 2 Petiz douhan toku guishnu meni Boug pomagei Amen.</p> <p style="text-align: center;">x Urban Hafner</p>	<p>Jest, Urban Hafner, prsežem Bogou (!) Vsigamogočnimu, de je meni Janez [Joanes] Jenko na temu njemu od mene danmu žitu, vinu inu gotovimu posojvajnu še 75 rajnš inu 2 petic doužan. Toku gvišno meni Boug (!) pomagej. Amen.</p>
<p>Št. 59 1793 – Primož Košenina in Jakob Kajžar, oba domača podložnika z Ladje – prisega postavljenih cenilcev¹²³</p>	<p>f. 73, Podložniški procesi 1792, No. 5, 01. 02. 1793.</p>
<p>Jest Primash Košchenina: Jacob Kaischar: perseshem Bogu usiga mogozhnimu de ozhem to per Joanesu Jenko sa schazat naprei postauleno Shvino na tanku obgledat inu Kup od taiste po moi Previdnosti pravizhnu inu resloshnu ti naprei postauleni sodni Gosposki na Snaine dat ozhem [Koker] toku guishnu meni Bug pomagei Amen.</p> <p style="text-align: center;">x Primash Koschenina x Jacob Kaishar</p>	<p>Jest, Primaž Košenina / Jakob Kajžar prsežem Bogu Vsigamogočnimu, de očem to pr Janezu [Joanesu] Jenko za šacat naprej postavleno žvino na tanku obgledat inu kup od taiste po moj previdnosti pravičnu inu rezložnu ti naprej postavljeni sodni gosposki na znajne dat očem. Toku gvišnu meni Bug pomagej. Amen.</p>

¹²¹ Overjeni prepis prisega št. 57 in zapisnika zaslišanja, narejen v pisarni gospostva Goričane.

¹²² Tožba Urbana Hafnerja z Ladje, podložnika župnije Sora, proti Janezu Jenku, pfalškemu podložniku z Ladje, za plačilo dolga.

¹²³ Krajevno sodišče je Košenino in Kajžarja kot izvedenca (*Kunstverständige*) imenovalo za cenilca živine Janeza Jenka, potem ko je v zgornji zadevi Urbana Hafnerja proti Jenku (gl. prisega št. 58) razsodilo, naj se dolg izplača z eksekucijo dolžnikove živine.

Št. 60 1793 – Primož Maren , po domače Vulčar, 53-letni podložnik ljubljanskega stolnega kapitlja – prisega priče (1) ¹²⁴	f. 74, Podložniški procesi 1793, No. 33, 27. 02. 1793.
<p>Jest Primas Mahren perseshem Bogu u[sigamogozh]nimu eno zhisto inu resnizhno Persega, de bodem jest zhejt tai[sto] Kar jest prashan bodem nobeinimu K nuzu al K Shkodi ampak to pravo resnizo Koker je meni videozhe, bres nafaiderschanja povedou inu toku dougu na tihim dershau bodem dokler te vi[shinge] od vikshi Gosposke osnainene ne bodo, inu toku gui[hnu] Koker meni Bog pomagei.</p>	<p>Jest, Primaž [Primas] Maren, prsežem Bogu Vsigamogočnimu eno čisto inu resnično prsega, de bodem jest čez(t) taisto, kar jest prašan bodem, nobejnimu k nucu al k škodi, ampak to pravo resnico, koker je meni videjoče, brez nazajdržanja povedou inu toku dougu na tihim držou bodem, dokler te vižinge od vikši gosposke oznajnene ne bodo. Inu toku gvišnu, koker meni Bog pomagej.</p>
Št. 60 a 1793 – Primož Maren , po domače Vulčar, 53-letni podložnik ljubljanskega stolnega kapitlja – prisega priče (2) ¹²⁵	f. 74, Podložniški procesi 1793, No. 33, 27. 02. 1793.
<p>Jest Primasch Mahren perse[hem] Bogu u[siga] mogozhni=mu eno zhisto inu resnizhno Persego, de bodem jest zhes taistu, sa Kar jest pra[schan] bodem Nobenimu K Nuz ali K Shko=di ampak to pravo Resnizo, Koker je meni vedeozhe, bres u[siga] Nasaiders[haina] povedou, inu toku dougu na tihim der[hau] bodem, dokler te vi[shenge] od vikshi Gosposke osnainene ne bodo, inu toku gvi[shnu], Koker meni Bug pomagei.</p>	<p>Jest, Primaž Maren, prsežem Bogu Vsigamogočnimu eno čisto inu resnično prsego, de bodem jest čez taistu, kar jest prašan bodem, nobenimu k nucu al k škodi, ampak to pravo resnico, koker je meni vedejoče, brez vsiga nazajdržanja povedou inu toku dougu na tihim držou bodem, dokler te vižinge od vikši gosposke oznajnene ne bodo. Inu toku gvišnu, koker meni Bug pomagej.</p>
Št. 61 1794 – Marija Oblak – prisega tožnice ¹²⁶	f. 74, Podložniški procesi 1794, No. 52, 12. 03. 1794.
<p>Jest Maria Oblakouka perseshem Bogu u[sigamogo]=zhnimu, de sem per eni Glihi pred petemi Leiti Antonu Lenartshitshu sedemdeset Guldinarjou, inu 30 Kreuzerjou Nemshkiga Shtivila po[sodila], inu letu toku guishnu Koker guishnu meni Bug pomagei Amen.</p>	<p>Jest, Marija Oblakovka, prsežem Bogu Vsigamogočnimu, de sem pr eni glihi pred petemi lejti Antonu Lenarčiču sedemdeset guldinarjov inu 30 krojcerjov nemškiga štvila posodila. Inu le-tu toku gvišnu, koker gvišnu meni Bug pomagej. Amen.</p>
Št. 62 1795 – Janez Jevnikar – prisega tožnika ¹²⁷	f. 75, Podložniški procesi 1795, No. 27, 24. 03. 1795.
<p>Jest Johann Jeunikar perseshem Bogu u[sigamo]=gozhnimu, de je meni is Thomas Wernikove sapushe=ne Ma[se], ali premosheina ob zaitu te zhe[is] letu Premosheine dershane Abhandlungu tu je tega petiga Me[isza] Decembra 1788 ga Leita 39 f 37 xr nemshkih Douh shlishou toku guishnu meni Bug pomagei Amen.</p> <p style="text-align: right;">x <i>Johann Jeunikar</i></p>	<p>Jest, Johan Jevnikar, prsežem Bogu Vsigamogočnimu, de je meni iz Tomaž [Tomas] Bernikove zapušene mase al premožejna ob cajtu te čez le-tu premožejne držane abhandlungu, tu je tega petiga mesca decembra 1788-ga lejta, 39 f 37 kr nemških douh šlišou. Toku gvišnu meni Bug pomagej. Amen.</p>

¹²⁴ Tožba Magdalene (tudi Helene) Sevšek, podložnice mesta Ljubljana iz predmestja Gradišče, proti Matiji Pancetu, p[fa]lskemu podložniku z Viča, zaradi spornega deleža zakupljenega travnika. Zaslišanje tožnične priče je na prošnjo krajevnega sodišča gospostva Goričane (!) izvedlo krajevno sodišče stolnega kapitlja v Ljubljani. Pri tem je prišlo do pomote, saj bi moral pričati Matija Vulčar, podložnik ljubljanske komende nemškega viteškega reda, priseženi in zaslišani Primož Maren pa je samo stanoval v hiši, ki so ji po domače rekli pri Vulčarju, in povrh sploh ni bil komendski podložnik, temveč podložen stolnemu kapitlju.

¹²⁵ Overjeni prepis prisega in zapisnika zaslišanja je nastal v pisarni gospostva Goričane.

¹²⁶ Tožba Marije Oblak proti (domačemu podložniku) Antonu Lenarčiču za vračilo posojenega denarja.

¹²⁷ Tožba Janeza Jevnikarja proti (domačemu podložniku) Juriju Maru, prevzemniku (*Übernehmer*) zapuščine Tomaža Bernika za plačilo Bernikovega dolga v višini 12 goldinarjev in 45 krajcarjev nemške veljave.

<p>Št. 63 1795 – Magdalena Zore iz (okolice) Nadgorice – prisega tožnice¹²⁸</p>	<p>f. 75, Podložniški procesi 1795, No. 63, 10. 06. 1795.</p>
<p>Jest Magdalena Sorre perseshem Bogu uřsigamo= gozhnimu, de sem jest letega Otroka, Katiriga sem jest u Mejszu Oktobra 1794 ga Leita rodila is Imenam Mizko, od Joseph Lojsarja guishnu spozhela: toku guishnu meni Bug pomagei. Amen.</p> <p style="text-align: center;">x <i>Magdalena Sorre</i></p>	<p>Jest, Magdalena Zore, prsežem Bogu Vsigamogočnimu, de sem jest le-tega otroka, katiriga sem jest u mescu oktobra 1794-ga lejta rodila, iz imenam Micko, od Jožef [Jozef] Lozarja gvišnu spočela. Toku gvišnu meni Bug pomagej. Amen.</p>
<p>Št. 64 1795 – Antona Kocjančič iz Česnjice pri Sostrem, podložnik gospostva Fužine – prisega tožnika¹²⁹</p>	<p>f. 75, Podložniški procesi 1795, No. 76, 22. 07. 1795.</p>
<p>Jest Anton Koziantshish perseshem Bogu uřsigamogozhnimu, de jest sa ta par Volou, Katire sem jest pred duema Leitama Johannesu Tsher= nilzu predau, nejšem na to Visho sglidou, de jest, zhe bode Johannes Tschernilz lete Voli drashei, ali bulshi Kup predal, poloviza sgubizhka terpet, ali poloviza Dobizhka prejet imam: toku guishnu meni Bug pomagei Amen.</p> <p style="text-align: center;">x <i>Anton Koziantschitsch</i></p>	<p>Jest, Anton Kocjančič, prsežem Bogu Vsigamogočnimu, de jest za ta par volov, katire sem jest pred dvema lejtama Johannesu Črnilecu predau, nejšem na to vižo zglihau, de jest, če bode Johannes Črnilec le-te voli dražej ali bulši kup predal, polovica zgubička trpet ali polovica dobička prejet imam. Toku gvišnu meni Bug pomagej. Amen.</p>
<p>Št. 65 1798 – Janez Jenko, domači podložnik z Ladje – prisega obdolženca¹³⁰</p>	<p>f. 79, Sodne zadeve 1797, No. 1, 05. 02. 1798.</p>
<p>Jest Janes Jenko pershejšem bogu Oztetu, Sinu, jen Suetimo duchu eno pravo reschnitzno Suotno pershego, de jest Luket Starmano na tech U Tosbe postaulenech Retzech Zesch Poraitane pou Treko Kope Skope po 5 Ransch, Rejo od ene Krave 25 Ransch, douch od ene Krave 5 Ranch, Sa 3 posekane Hraste 5 Ransch, Skupei 47 Ransch, le 303 Ransch, jen netzvetz douschan nijšem. Jen de je ta pou treka Kopa Skupe 12 Ransch, Reja od Krave 25 Ransch, ti terje posekani Hrasti 5 Ransch Vredni, de je Luka Starmon te tri Hraste [Richt richtt] richtig [Bu]s] U]seu, jen meni na eni Krave 5 Ransch douschan ostou toku guishnu jen Resnizno Koker meni Buch U]selej pomagati ima Amen</p>	<p>Jest, Janez Jenko, pršežem Bogu Očetu, Sinu jen Svetimo Duhu eno pravo resnično žvotno pršego, de jest Luket Starmano na teh u tožbe postavlenih rečeh čež porajtane pou treko kope škope po 5 ranš, rejo od ene krave 25 ranš, douh od ene krave 5 ranš, za 3 posekane hraste 5 ranš, skupej 47 ranš, le 303 ranš jen neč več doužan nisem. Jen de je ta pou treka kopa skupe(j) 12 ranš, reja od krave 25 ranš, ti terje posekani hrasti 5 ranš vredni, de je Luka Starmon te tri hraste rihtik vzeu jen meni na eni krave 5 ranš doužan ostou. Toku gvišnu jen resnično, koker meni Buh vselej pomagati ima. Amen.</p>

¹²⁸ Tožba Marije Zore proti pfalškemu podložniku Jožefu Lozarju iz Nadgorice za očetovstvo in vzdrževanje nezakonske hčerke.

¹²⁹ Tožba Antona Kocjančiča iz Česnjice, podložnika gospostva Fužine, proti Janezu Črnilecu, pfalškemu podložniku iz Panc, zaradi nakupa in prodaje para volov.

¹³⁰ Tožba Luke Starmana iz Vaš, podložnika gospostva Goričane, proti pfalškemu podložniku Janezu Jenku z Ladje za plačilo dolga 473 goldinarjev in 47 krajcarjev deželne veljave.

<p>Št. 66 1803 – Jernej Ocvirk, podložnik imenja Studenec iz Kleč – prisega obdolženca¹³¹</p>	<p>f. 80, Sodne zadeve 1803, No. 2, 01. 04. 1803.</p>
<p>Jest Jerný Ozvirk perseschem h Bogu u[š]siga mogozhni= ma eno zhisto ino resnizhna persego, de Grega Christoph, Kar se jest vem spomnet, ino Kar je men vedeozhe, men ena bunkarza Vina nidau, tud nisem jest snim raitenge delou jen tud ne niemo 32 Rainisch douschen ostou, jenu tu tokou guishnu, Koker meni Bug pomagei. Amen.</p>	<p>Jest, Jernij Ocvirk, pršežem h Bogu Vsigamogočnimu eno čisto ino resnična prsego, de Grega Krištof, kar se jest vem spomnet ino kar je men vedejoče, men ena bunkarca vina ni dau, tud nisem jest z nim rajtenge delou jen tud ne njemo 32 rajniš doužen ostou. Jenu tu tokou gvišnu, koker meni Bug pomagej. Amen.</p>
<p>Št. 67 1803 – Jakob Bergant, domači podložnik iz Zapog – zadolžnica¹³²</p>	<p>f. 77, Sodne zadeve 1797–1811, K/13–15, 21. 12. 1803.</p>
<p>[Priloga A:] Jest Jacob Bergant is Sapoch Kir je Numera 35 Gospo=sko u Lublano pod skofio obstojm u prizho 2 Mosh de sem je[š]t Joshefe Koshirje 150 Ransh doushen, sa Katere ima nivo pred Vodizam sa Interes, in de je[š]t oblubem nemo pred lete dnarje plazhat predem (!) bode on od Nive odstopu, U Dornzech ta 21 Dan Decem=bra 1803 proshen Podpisvavez Mihael Lauritsh mp. x Jacob Bergant x Joshef Kosher Mihael Lauritsh mp. x Meklaush Pre[š]ha</p>	<p>Jest, Jakob Bergant iz Zapogh, kir je numera 35, gosposko u Lublano pod škofijo, obstoj(i)m u pričó 2 mož, de sem jest Jožefe Koširje 150 ranš doužen, za ketere ima nivo pred Vodizam za interes, in de jest oblubem nemo pred le-te dnarje plačat, preden bode od nive odstopu. U Dornceh ta 21 dan decembra 1803 prošén podpisvavec Mihael Lavrič m.p.</p>
<p>Št. 68 1805 – Martin Golar – prisega obdolženca¹³³</p>	<p>f. 80, Sodne zadeve 1804, No. 4, 05. 04. 1805.</p>
<p>Jest Martin Gollar pershesem Bogu u[š]sega mogotshnimu eno pravo, inu shivot= / no persego, de po moji vednosti inu spounostio [n] ra=nik Ozhe Martin Gollar ti Neshe Gollar sdei omoshe=ne Marn, sraven teh sashafaneh 400 f [Gollinarjou] Rainshou she posebei to Jernejou Pangerzavo doushno pismo sa 150 Rainish nei sashafou, inu leto tako guish=nu Koker Buh meni pomagaj Amen.</p>	<p>Jest, Martin Golar, pršežem Bogu Vsegamogočnimu eno pravo inu životno prsego, de po moji vednosti inu spounostjo (!) ranik oče Martin Golar ti Neže Golar, zdej omožene Marn, zraven teh zašafaneh 400 f rajnžov še posebej to Jernejov Pangercavo doužno pismo za 150 rajniš nej zašafou, inu leto tako gvišnu, koker Buh meni pomagaj. Amen.</p>

¹³¹ Prisega je bila opravljena pred pfalškim krajevnim sodiščem, ker je imenje Studenec (*Gült Brunn*) temu delegiralo pristojnosti patrimonialnega sodstva. Tožba Gregorja Krištofa iz Podgore, podložnika gospostva Fužine, proti Jerneju Ocvirku iz Kleč zaradi dolga 32 goldinarjev deželne veljave za vino.

¹³² Zadolžnica je sestavni del sodnega spisa iz leta 1805 o tožbi Jožefa Koširja iz Repenj proti Jakobu Bergantu za dolg 50 goldinarjev. Stvar je šla nato s krajevnega sodišča ljubljanskega škofijskega gospostva še na prizivno instanco, na apelacijsko sodišče v Celovcu.

¹³³ Tožba Neže Golar, zdaj poročene Maren, iz šempetrskega predmestja proti (pfalškemu podložniku) Martinu Golarju, dediču po očetu Martinu Golarju st., za izročitev dolžniškega pisma (*wegen Ausfolgung einer Schuldobligation*) za 150 goldinarjev.

<p>Št. 69 1805 – Marija ali Mica Marovt, podložnica ljubljanske komende nemškega viteškega reda – prisega tožnice (1)¹³⁴</p>	<p>f. 77, Sodne zadeve 1797–1811, M, 09. 04. 1805.</p>
<p>Jest Maria Maroutouka persheshem Bogu usiga mogozhniko eno pravo resnizhno, jenu Zhisto persego, De po moje vednoste ranke Joseph Marauth rankmo Mihū Maraute teh u Shenitnimo Pismo od perviga Februarja 770 sa ozhetovo, inu materno doto oblublene sto jen pedeset Rainshou, inu ta Guant, inu jerjuhe noter da negove Smert ni odstou, inu odraitou, letu toku Guishno, Koker meni Bog pomagei Amen.</p>	<p>Jest, Marija Marovtovka, pršežem Bogu Vsigamogočniko eno pravo, resnično jenu čisto prsego, de po moje vednoste ranke Jožef [Jozef] Maraut rankmo Mihū Maraute teh u ženitnimo pismo od prviga februarja (1)770¹³⁵ za očetovo inu materno doto oblublene stojenpedeset rajnzov inu ta gvant inu jerjuhe noter da negove smrt ni odštou inu obrajtou. Le-tu toku gvišno, koker meni Bog pomagej. Amen.</p>

<p>Št. 69 a 1805 – Marija ali Mica Marovt, podložnica ljubljanske komende nemškega viteškega reda – prisega tožnice (2)¹³⁶</p>	<p>f. 77, Sodne zadeve 1797–1811, M, 09. 04. 1805.</p>
<p>Jest Miza Maroutouka per/heshem Bogu u/siga mogotshniko eno pravo, re/s= / nitshno, jenu zisto Per/sego, de po muoje vednostu (!) ranke Joseph Marout rank= / mo Mihū Maroute teh u Shenitnimo (!) Pi/smu od perviga Febervarja 776 (!) / Ja otzetovo, inu materno doto oblublene Sto jen pedeset Ran/schou, jen / ta Guant, inu jerjuhe noter da negove Smert ni odstou, jen odraitou, / letu toku gui/shnu, Koker meni Boh pomagei amen.</p>	<p>Jest, Mica Marovtovka, pršežem Bogu Vsigamogočniko eno pravo, resnično jenu čisto prsego, de po muoje vednostu (!) ranke Jožef [Jozef] Marovt rankmo Mihū Marovte teh u ženitnimo (!) pismu od prviga febrvarja (1)776 za očetovo inu materno doto oblublene stojenpedeset ranžov jen ta gvant inu jerjuhe noter da negove smrt odštou jen odrajtjou. Le-tu toku gvišnu, koker meni Boh pomagej. Amen.</p>

<p>Št. 70 1805 – Andrej Končnik, domači podložnik s Tučne v Tuhinju – prisega priče¹³⁷</p>	<p>f. 80, Sodne zadeve 1804, No. 7, 11. 04. 1805.</p>
<p>Jest Andre Kontshnig per/heshem Bogu u/siga mogotshniko eno pravo Zisto inu re/snitshno (!) per/sego, de jem jest rankemo Grogorje Kuharjo en denar richteg doushan biu, [amp] da douh pa je je Anton Plahuta Koker je sam obstavou od meni je sam najej platshou, jen letu sku/i en meni pret/h ujeti Koshech jenu is raitengam na Vollech na tako vi/sho, de jest sdei nemu Koker Verbu rantziga Kuharja nitsch doushan ni/sem letu Toku guishnu inu re/snitshnu Koker meni boh (!) pomagei Amen.</p>	<p>Jest, Andre Končnik, pršežem Bogu Vsigamogočniko eno pravo, čisto inu resnično prsego, de sem jest rankemo Grogorje Kuharjo¹³⁸ en denar rihtek doužan biu, ta douh pa se je Anton Plahuta, koker je sam obstavou, od [prav: on] meni (v)se sam nazej plačou jen le-tu skuzi en meni preč vzeti kožeh jenu iz rajtengam na voleh na tako vižo, de jest zdey nemu koker verbu ranciga Kuharja nič doužan nisem. Le-tu toku gvišnu inu resnično, koker meni Boh pomagej. Amen.</p>

¹³⁴ Tožba Marije – Mice Marovt, podložnice ljubljanske komende nemškega viteškega reda, vdove in skrbnice mladoletnega sina Mihaela Marovta, proti (pfalški podložnici) Mini Marovt, prav tako vdovi in skrbnici njenih treh mladoletnih otrok, dedičev po pokojnem očetu Jožefu Marovtu, za neizplačano dediščino 150 goldinarjev skupaj z obrestmi, oblekami in rjuhami. Prisega je sestavni del prvega izvoda sodnega protokola.

¹³⁵ Letnica 1770 je napačna, saj je iz sodnega spisa razvidno, da je bilo ženitno pismo sestavljeno 1. februarja 1776. V pisarni škofijskega gospostva sta ga sklenila Jožef Marovt, pfalški podložnik na tretjinski kmetiji v vasi Glince v župi Vič, in Mina, hči Pavla Pleška.

¹³⁶ Drugi izvod sodnega protokola, katerega sestavni del je prisega.

¹³⁷ Tožba Antona Plahute iz vasi Briše proti (pfalškemu podložniku) Matiji Končniku s Tučne za plačilo 33 goldinarjev dolga. Terjatev tega posojila je pokojni Gregor Kutar prepustil svojemu dediču Antonu Plahuti, dolžniku Andreju Končniku, ki nastopa kot priča, pa je sledil sin Matija, zdaj obdolženec.

¹³⁸ Črka h je tu očitno zapisana kot inicialka ali pa gre pomotoma za dvojni t (Kuttarjo). Iz nadaljevanja prisega in iz sodnega spisa je jasno razvidno, da je pravi priimek Kuhar (*Kucher*).

Št. 71 1808 – Janez Marenko, domači podložnik, posestnik kmetije in žitni trgovec v Ljubljani – tožnikova predloga prisega (1) ¹³⁹	f. 77, Sodne zadeve 1797–1811, M/2, 14. 07. 1808.
<p>Jest Janeš Marenko peršeshem Bogu Ozhethu, Sinu, jen švetmu Duchu ena prava jen Zhista Shvotna Peršega, de sem jest u Mešzu octob= ra 1793 od gospuda Eliasa Mattitsha u Sagrabu, u Shponavi tega Jurja Mo= detza 1600 Metznu Ushenitze vkupu, de pa gospud Elias Mattitsh potlej Ena Schlecht[na, od te Sa Mushter dane popollnama] Ushenitza, Katera šse ſto ſa Mushter dana zlu nezh ni glic= hala, je datti othou, letu toku gvishnu, Koker men Bug pomagej, Amen.</p>	<p>Jest, Janez Marenko, pršežem Bogu Očetu, Sinu jen Svetmu Duhu ena prava jen čista žvotna prsega, de sem jest u mescu oktobra 1793 od gospuda Eliasa Matiča u Zagrabu u šponavij tega Jurja Modeca 1600 mecnav ušenice vkupu, de pa gospud Elias Matič potlej ena šleht ušenica, katera se s to za mušter dana clu neč ni glihala, je dati otou. Le-tu toku gvišnu, koker men Bug pomagej. Amen.</p>

Št. 71 a 1808 – Janez Marenko, domači podložnik, posestnik kmetije in žitni trgovec v Ljubljani – prisega tožnika (2)	f. 77, Sodne zadeve 1797–1811, M/2, 06. 08. 1808.
<p>Jest Janes Marenko persheshem Bogu Ozhetu, Sinu, jen Ssvetmu Duchu eno pravo zisto inu / Svotno Peršego, de ſem jest u Meszu Octobre 1793 od gospuda Eliasa Matitsha u Sagrobe, / v Spanovie tega Jurja Modeza 1600 Metznu Ushenitze vkupou, de pa ta Gospaud Elias / Matich potlei ena slecht Ušenitzo, Katera šse ſto sa Muster dano zlu nezh ni isglihala, / je dati othou, letu toku guishnu, Koker meni Buh pomagei Amen.</p>	<p>Jest, Janez Marenko, pršežem Bogu Očetu, Sinu jen Svetmu Duhu eno pravo, čisto inu žvotno prsego, de sem jest u mescu oktobra 1793 od gospuda Eliasa Matiča u Zagrobe u španovije tega Jurja Modeca 1600 mecnov ušenice vkupou, de pa ta gospaud (!) Elias Matič potlej ena šleht ušenico, katera se s to za mušter dano clu neč ni izglihala, je dati otou. Le-tu toku gvišnu, koker men Buh pomagej. Amen.</p>

Št. 72 1809 – Jernej Hočevar, domači podložnik iz Žerjavke – prisega obdolženca ¹⁴⁰	f. 77, Sodne zadeve 1797–1811, K/16, 08. 03. 1809.
<p>Jest Jerny Hotscheuar persheshem Kti sueti Troizi eno pravo suotno inu reshmitschno persego bres usega na sai dersaina, de le moi meihen [sin] Shin je en [Schra] Brieftaschen naidou, Katiri pa ni nez savesan biu, jen de u taistemo zoll nez drusga ni blu, Koker dua lesena leskoua Klinza, jen en Koszhek Papiria pomashan sen [t] Kternem zernem Zherkam, jen de notre noben Pleibeš jen tud nez drusga ni blu, Koker guishnu meni Buch [bo] pomagi. Amen.</p>	<p>Jest, Jernij Hočevar, pršežem k ti Sveti Trojici eno pravo, žvotno inu resnično prsego brez vsega nazajdržajna, de le moj mejhen sin je en briftašen najdou, katiri pa ni neč zavezan biu, jen de u taistemo col neč druzga ni blu koker dva lesena leskova klinca jen en košček papirja, pomazan z enkternem črnem črkam, jen de notre noben plajbez jen tud neč druzga ni blu. Koker gvišnu meni Buh pomagi. Amen.</p>

¹³⁹ Žitni trgovec (*Fruchthändler, questor carniolicus*) Janez Marenko je pred zagrebškim mestnim sodiščem že leta 1795 tožil tamkajšnjega trgovca (*Handelsman*) Elijo/Ilijo Matiča za plačilo dvojnega plačila za žito v višini 400 goldinarjev nemške veljave. Zadeva se je vlekla vrsto let in šla leta 1804 na Matičevo zahtevo pred celovško apelacijsko sodišče. V tej zadevi je nepismeni Marenko oziroma njegov odvetnik 14. julija 1808 predložil krajevnemu sodišču škofijskega gospostva besedilo prisega in prosil za razpis naroka za izvedbo prisega. Sodišče mu je ugodilo in 6. avgusta 1808 je prisego opravil (št. 71 a).

¹⁴⁰ Tožba Matije Kristanca proti pfalškemu podložniku Jerneju Hočevarju iz Žerjavke zaradi domnevne prisvojitve najdenega denarja. Kristanc je na poti iz Kranja v Trbiž izgubil denarnico, v kateri naj bi bilo poleg popisane papirja in koščka svinčnika od 108 do 110 goldinarjev v bankovcih. Hočevar je odgovoril, da je denarnico našel njegov petletni sin Jožef, da ni bila povezana in da v njej ni bilo drugega kot dva lesena žeblja in košček popisane papirja. Tožnik Kristanc je zahteval, naj Hočevar svojo izjavo potrdi s prisego.

Št. 73 1810 – Jožef Blas iz Male vasi – prisega tožnika ¹⁴¹	f. 76, Sodne zadeve 1797–1811, B/5, 16. 09. 1810.
Jest Joseph Blas perseshem bogu ušemmogotshnemu eno pravo en rešnitshno persego, de je Franze Lenartshitsh mene [pere] dali Ket en let sem duei]set en devet Goldinariou en o]sem Kreuzeriou u Bankouzeh doushan toku guishem (!) Koker men Bog pomagei Amen. [obdolženec tožniku ni pustil priseči]	Jest, Jožef [Jozef] Blas, prsežem Bogu Vsemogočnemu eno pravo en resnično prsego, de je France Lenarčič mene dali ket en let sem dve]set en devet goldinarjov en osem krojcerjov u bankovceh doužan. Toku gvišen, koker men Bog pomagej. Amen.

Št. 74 1810 – Jernej Tomažič – prisega tožnika ¹⁴²	f. 82, Sodne zadeve 1810, No. 5, 15. 12. 1810.
Jest Jerni Tomaschitz perseshem Bogu ušigamogozhnmimu eno pravo, zhisto, shvotno persego, bres vsiga nasaj= sadershka, de je men Mathia Dolnitschar 32 Gol= dinarjou, 18 Krajzerjou doberga Dnarja na possodile od tega lejta 1801 toku rihtig doushan, Koker gvishnu men Buh sdej, jen na mojo sadno uro pomagej, amen!	Jest, Jernij Tomažič [Tomažic], prsežem Bogu Vsigamogočnemu eno pravo čisto žvotno prsego brez vsiga nazajzadržka, de je men Matija Dolničar 32 goldinarjov, 18 krajcerjov doberga dnarja na posodile od tega lejta 1801 toku rihtik doužan, koker gvišnu men Buh zde] jen na mojo zadno uro pomagej. Amen.

Št. 75 1811 – Sebastjan Vodnik, domači podložnik iz Zagorice – prisega obdolženca ¹⁴³	f. 76, Sodne zadeve 1797–1811, J/6, 23. 02. 1811.
Jest Sebastian Vodnig perseshem bogu ušemmogotschnemu eno pravo rešnitshno shuotno persego, de po moj vednast en spounen ta niva pod Hribam per Trauniko, Katiro sdei Joseph Rebernig u]hiva, Urban Jermann Sprednek od Toshnikou suoli enga douga od 17 fl Urbano Rebernigo ni sastavu, en u Shitek dau, de Joseph Vodnig moi Striz en Sprednek ni to sastavleno Nivo isreshu, en de Matheush Vodnig Verb od soiga Ozheta tega Josepha Vodniga ni obstau, de ta Niva, Ke je sdei u praude, je K'Kaishe od tega Juria Jagodeza shlishala, en shlishe, to u]se toku guishen Koker men bog pomagei. Amen <i>x Sebastian Vodnig Ableger des Eides</i>	Jest, Sebastjan Vodnik, prsežem Bogu Vsemogočnemu eno pravo resnično žvotno prsego, de po moj vednast en spounen ta niva pod hribam pr travniko, katiro zde] Jožef [Jozef] Rebernik uživa, Urban Jerman, sprednek od tožnikov, z(a)voli enga douga od 17 fl Urbano Reberniko ni zastavu en u žitek dau, de Jožef [Jozef] Vodnik, moj stric en sprednek, ni to zastavleno nivo izrešu en de Matevž Vodnik, verb od sojga očeta, tega Jožefa [Jozefa] Vodnika, ni obstau, de ta niva, ke je zde] u pravde, je k kajže od tega Jurja Jagodeca šlišala en šlišhe. To vse toku gvišen, koker men Bog pomagej. Amen.

Št. 76 1811 – Andrej Samotorčan z območja Vrhnike – prisega tožnika ¹⁴⁴	f. 77, Sodne zadeve 1797–1811, K/4, 18. 03. 1811.
Jest Andre Samaturtschan perseshem bogu u]semo mogotshnemo eno pravo, shuotno persego, bres u]sega nasaisadershka al duojne sastop= nost, de sem jest ta Decret, Katir je od Gosposke ven dan biu, Zhes to	Jest, Andre Samaturčan, prsežem Bogu Vsemogočnemu eno pravo žvotno prsego brez vsega nazajzadržka al dvojne zastopnost, de

¹⁴¹ Tožba Jožefa Blasa iz Male vasi proti (pfalškemu podložniku) Francu Lenarčiču iz istega kraja za vračilo 29 goldinarjev in 8 krajcarjev posojila.

¹⁴² Tožba Jerneja Tomažiča proti (pfalškemu podložniku) Matiji Dolničarju za dolg 38 goldinarjev in obresti osmih let, ki je nastal tako, da je Tomažič pred približno devetimi leti za Dolničarja plačal zaostale urbarske dajatve.

¹⁴³ Tožba Jurija Jagodica in njegovega tasta Luke Šusterja/Šuštlerja iz Zagorice proti Sebastjanu Vodniku iz Zagorice za odstop njive, ki je bila predmet zastave med prejšnjimi gospodarji – njihovimi predhodniki.

¹⁴⁴ Tožba Andreja Samotorčana proti Jakobu Ketteju z zahtevo za vrnitev zadeve v prvotno stanje. Samotorčan je namreč leta 1802 za en dan zamudil narok pred krajevnim sodiščem škofijskega gospostva, ki je obravnavalo plačilo za seno, dobavljeno v oskrbovalno skladišče na Vrhniki (*Verpflegsmagazin*). O zadevi sta leta 1808 razsodila tako krajevno kot celovško apelacijsko sodišče, ki sta Samotorčanu priznala pravico do prisege (*Erfüllungseid*).

<p>od Jacoba Kette, super mene notpolosheno Toshbo, prezei Koker sem ga prejeu, Josepho Panzeto na Vitsch, sa to Ke na snam brate, sa brat dau, de be on Pa nze mene islozhu, Katir dan je od Gosposke sa Saschlishanje /: TagJazenga:/ postaulen biu, on Joseph Panze je pa na to odgovoru, de sa sashlishanje al TagJazenga ta shest en dweiJset dan Februariaria 1802 sapiJfan stoji: To je ulse toku guishen Koker mene Bug sdei en na moja sadno uro pomagei Amen.</p> <p style="text-align: center;">x Andreas Samaturtschan durch mich ...</p>	<p>sem jest ta dekret, katir je od gosposke ven dan biu, čez to od Jakoba Kete zuper mene not položeno tožbo, precej koker sem ga prejeu, Jožefo [Jozefo] Panceto na Vič, zato ke na znam brate, za brat dau, de be on, Pance, mene izloču, katir dan je od gosposke za zašlišanje /tagzacenga/ postavljen biu. On, Jožef [Jozef] Pance, je pa na to odgovoru, de za zašlišanje al tagzacenga ta šestendvejšet dan februarja 1802 zapisan stoji. To je vse toku gvišen, koker mene Bug zdej en na moja zadno uro pomagej. Amen.</p>
---	---

III. Črkovna in jezikovna podoba besedil¹⁴⁵

Črkopis pfalških priseg je, gledano v celoti, nedosledna bohoričica. Pri tem je najti tudi besedila, katerih pisci se, kot se zdi, sploh nikoli niso srečali s knjižno bohoričico. Na eni strani gre za nedosledno zgledovanje po sodobni knjižni normi, ki se je v tem času še občutno spreminjala in se ustalila šele proti koncu obravnavanega obdobja, na drugi pa se srečujemo tudi z nedoslednostjo samih zapisovalcev, saj iste glasove celo v istem besedilu neredko pišejo neenotno. Največ neenotnosti je seveda pri znakih za šumnike, po katerih se bohoričica najbolj razlikuje od drugih sodobnih črkopisov. Tako bi zlahka zašli na napačno pot, če bi skušali samo na podlagi zapisovanja šumnikov ugotavljati, katere prisege je pisala ista roka.

Tako kot sta Kumerdej in Japelj v knjižni jezik osrednjeslovenskega prostora uvedla dosledno rabo bohoričice, obogatene z nekaj manj pomembnimi dopolnitvami,¹⁴⁶ je od 80. let 18. stoletja zaznati vse močnejši vpliv knjižne norme tudi v uradovalni slovenščini – v tiskanih prevodih patentov. Grafem *zh* so v njih skoraj dosledno uporabljali že sredi stoletja, razlikovanje med *sh* in *fh* pa je namesto dotlej skupnega *sh* postalo pravilo šele proti koncu stoletja.¹⁴⁷

Črkopis pfalških priseg sicer kaže določene vplive knjižne norme, še posebej vse močnejše uveljavljanje grafema *zh* za *č*, vse do konca pa ni prišlo do ločitve *sh* za druga dva šumnika. Tako zadnjega četrto stoletja, v času Japelj-Kumerdejeve uveljavitve na protestantsko tradicijo oprte bohoričice (od 1784 dalje), niti eno samo besedilo ni napisano v dosledni bohoričici svojega časa, le nekaj se jih ji opazneje približuje, precej pa jih vztrajno ostaja pri improviziranju. Na splošno lahko ugotovimo, da je bila pfalška uradovalna slovenščina v črkopisnem pogledu znatno manj pod vplivom knjižne norme in precej bolj izraz individualnih "(ne)pravil" posameznih zapisovalcev.

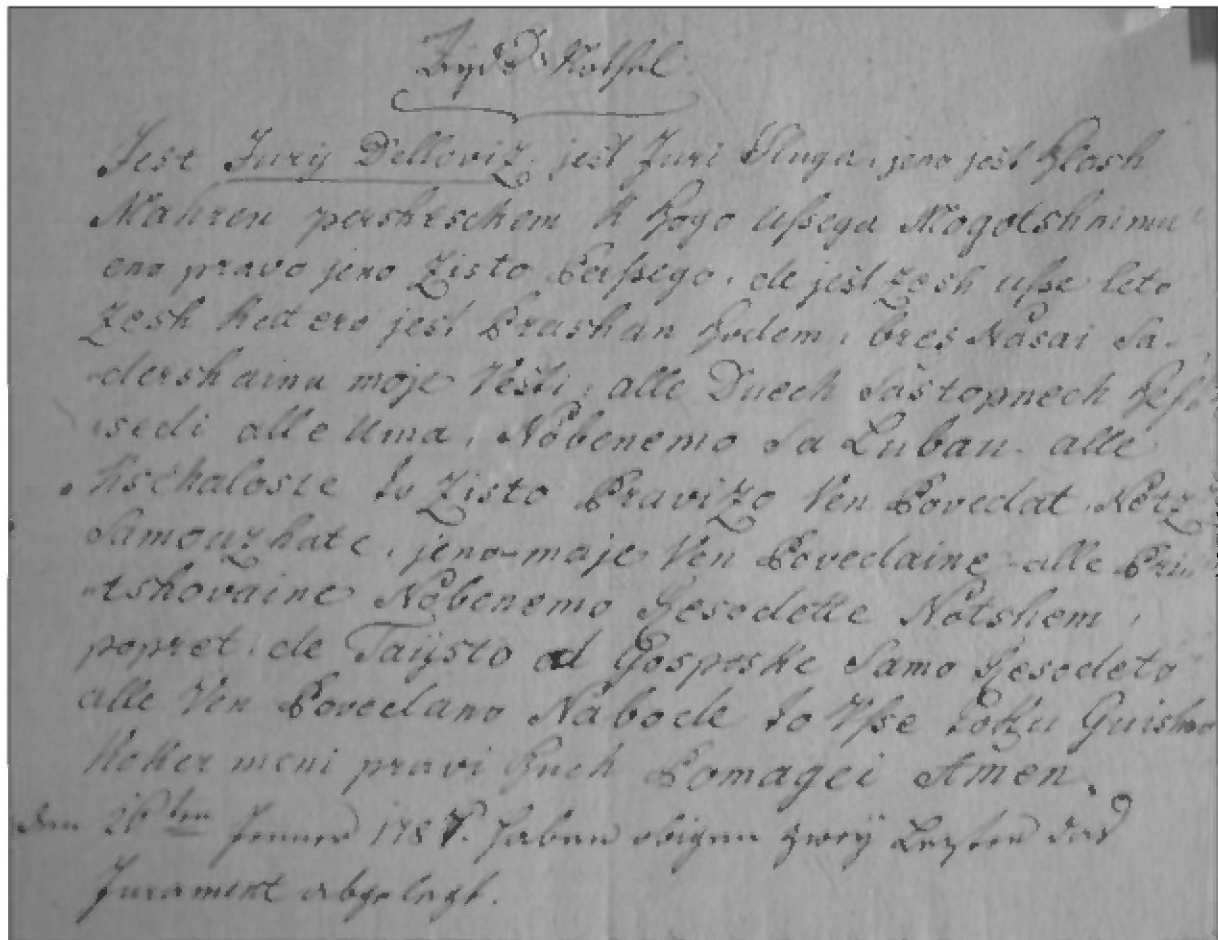
Ne da bi se loteval natančnejše analize, želim svoja opažanja o črkopisu statistično podkrepiti. Pri tem se omejujem na variacije zapisovanja šumnikov in sičnikov ter rabo grafema *w*.

Za oba šumnika *š* in *ž* so pfalški zapisovalci praviloma uporabljali sestavljeni znak *sh*, ki za fonem *š* nastopa v 67,4% primerih in za *ž* kar v 81,4% zapisov. Glede na skupno število 86 besedil je njuna zastopanost okoli 90%: za *š* jo srečamo v 80 besedilih (93,0%), za *ž* pa v 77 besedilih (89,5%). Pri tem je zanimivo, da *sh* popolnoma pogrešamo le v dveh besedilih (št. 39 in 51) in da se teksti brez *sh* za vsaj enega od obeh šumnikov pojavljajo v celotnem obdobju, od 50. let 18. vse tja do začetka 19. stoletja.

¹⁴⁵ Za jezikoslovne nasvete in pomoč pri razreševanju dvomov se iskreno zahvaljujem prof. Jakobu Müllerju, upokojenemu sodelavcu Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU.

¹⁴⁶ Prim. Jakob Rigler, geslo Bohoričica, v: Enciklopedija Slovenije, 1. zvezek, A–Ca, Ljubljana 1987, str. 304; več gl. v: Jakob Rigler, Začetki slovenskega knjižnega jezika, Ljubljana 1968, str. 216–231.

¹⁴⁷ Znanstvenoraziskovalni center Slovenske akademije znanosti in umetnosti (ZRC SAZU), Sekcija za zgodovino slovenskega jezika, Patentni – kartoteka (popis).

Prisega treh prič, Jurija Delovca, Jurija Sluge in Blaža Marna, iz leta 1787 (št. 45)

Pisanje šumnikov š in ž (število pojavitev)

											skupaj s fonemi t, p in k			
	Skupaj	sh	sch	jh	jch	jsch	jsh	js	s	st	sp	jt	jp	sk
Š	589	397	88	8	4	3	1	1	1	47	7	2	1	29
Ž	431	351	60	13	0	0	1	2	4	0	0	0	0	0

Po pogostnosti je na drugem mestu klasični nemški sestavljeni znak *sch*, ki pa v povprečju odtehta le okoli sedmino primerov: kot *š* 14,9% in kot *ž* 13,9%. Tudi v njegovem primeru ni opaziti, da bi se proti koncu obravnavanega obdobja število tega zapisa zmanjševalo, ampak v prisegi št. 65 iz leta 1798 doživi celo vrhunec. *Sch* se značilno večkrat pojavlja v besedah, zapisanih v gotici, adaptiranih germanizmih ter osebnih imenih in priimkih. Vse to priča o interferencah sodobne nemščine, ki so očitne tudi v zapisih fonema *š* v soglasniških skupinah *št*, *šp* in *šk*. Precej pogost je zlasti zapis *st* za *št* (47-krat) in *sk* za *šk* (29-krat); skupaj predstavljata osmino vseh *š*-jev (12,9%).

Odmiki od razsvetljenske bohoričice, kakršna se je v književnosti dokončno uveljavila proti koncu 18. stoletja, so najopaznejši pri zapiso-

vanju glasu *š*, saj skoraj povsem pogrešamo bohoričično črkovno kombinacijo *sh*. Zanimivo je, da se celo večkrat pojavlja za *ž* (13-krat) kakor za *š* (8-krat), pri tem pa v vseh besedilih v alternativni s prevladujočim znakom *sh* in le v enem samem tekstu (št. 56 a) *sh* rahlo prevladuje pred *sh*. Črkovna zveza *sh* za glas *ž* bi utegnili biti zapoznani Pohlinov vpliv, saj je prvič izpričana šele leta 1787, skoraj dve desetletji po izidu Krajnske gramatike (1768). Druge oblike zapisov glasov *š* in *ž* pa so vse po vrsti redkosti. Če izvzamemo kombinacijo *sp* za soglasniško skupino *šp* (7-krat), so namreč izpričane vsega enkrat do štirikrat.

Če torej pogledamo obravnavana besedila kot celoto, sta šumnika *š* in *ž* praviloma zapisana enako – kot *sh*. Nemški sestavljeni grafem *sch* ju v celoti nadomešča le v dveh besedilih (št. 39,

51), izrazito prevladujoč pa je še v šestih priseгах, najbolj v prisegi št. 65 (15-krat), nato v besedilu št. 8 (14-krat) ter pri št. 52, 56, 57 in 66. Natančnejšo razporeditev različic zapisovanja obeh šumnikov prikazujeta preglednici.

Različice pisanja šumnikov š in ž (število pojavitev)

	sh = š	sh = ž	sch = š	sch = ž	Jh = š	Jh = ž	Jch = š	Jsch = š	Jsh = š	Jsh = =ž	Js = š	Js = ž	s = š	s = ž
Sk./št.	397	351	88	60	8	13	4	3	1	1	1	2	1	4
1	3	3	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
2	2	2	1 ¹⁴⁸	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
3	5	12	2	2	1	–	–	–	–	–	–	–	–	–
4	1	–	2	2	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
5	–	3	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
6	7	7	1 ¹⁴⁹	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
7	3	5	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
8	1	1	7	7	1	–	–	–	–	–	–	–	–	–
8 a	1	7	1	2	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
9	2	4	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	1	–
10	1	3	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
11	3	5	3 ¹⁵⁰	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
12	4	4	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
13	5	2	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
14	7	13	1	1	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
Ad 14 ¹⁵¹	28	25	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
15	5	8	1 ¹⁵²	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
16	34	17	–	1	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
17	7	11	1	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
18	9	7	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
19	5	7	2 ¹⁵³	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
20	13	2	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
21	4	5	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
22	2	2	1 ¹⁵⁴	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
23	8	4	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
24	5	4	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
25	9	3	3 ¹⁵⁵	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
26	8	7	2 ¹⁵⁶	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
27	–	3	1 ¹⁵⁷	1 ¹⁵⁸	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
27 a	1	4	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
28	8	6	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
28 a	7	5	1	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
29	10	2	2	1	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
30	5	8	1	1	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
31	5	1	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
32	9	1	1	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
32 a	7	4	1	–	–	–	–	–	–	–	–	1	–	–
33	8	1	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–

¹⁴⁸ V nemškem priimku v gotici.

¹⁴⁹ V nemškem priimku.

¹⁵⁰ Od tega dvakrat v priimku Schuster.

¹⁵¹ Poduk za krivopriječnike pri prisegi št. 14.

¹⁵² V priimku, ki je sicer pisan tudi kot Sh-.

¹⁵³ V priimku v gotici.

¹⁵⁴ Germanizem.

¹⁵⁵ V priimku Schuman, ki je enkrat pisan tudi kot Shuman.

¹⁵⁶ Obakrat v imenu Blasche v gotici.

¹⁵⁷ V gotici.

¹⁵⁸ V gotici.

34	5	4	2	3	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
35	15	3	8	4	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
36	5	2	2	1	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
37	3	1	–	1	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
38	7	8	1	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
39	–	–	4	3	–	–	–	–	–	–	–	1	–	–
40	3	3	1	4	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
41	6	3	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
42	6	3	2	1	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
43	2	4	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
44	3	6	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
45	3	4	–	2	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
46	3	–	2 ¹⁵⁹	1	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
47	6	7	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
48	6	2	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
49	8	18	–	–	–	1	–	–	–	–	–	–	–	–
50	3	5	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
51	–	–	3	3	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
52	1	–	2	3	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
53	1	2	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
54	2	2	–	–	–	1	–	–	–	–	–	–	–	–
55	2	4	–	–	1	–	–	–	–	–	–	–	–	–
56	3	–	2	3	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
56 a	1	2	–	–	–	4 ¹⁶⁰	2	–	–	–	–	–	–	–
57	2	–	3	3	–	–	–	–	–	–	–	–	–	1
57 a	–	4	2	–	1	2 ¹⁶¹	–	1	–	–	–	–	–	–
58	2	2	1	–	–	1	–	–	–	–	–	–	–	–
59	1	4	1	1	–	–	1	–	–	–	–	–	–	–
60	3	3	–	1	1	1	–	–	–	1	–	–	–	–
60 a	1	–	1	1	–	–	1	1	–	–	–	–	–	–
61	4	1	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
62	5	4	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
63	2	1	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
64	2	3	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
65	1	–	12	3	–	–	–	–	–	–	–	–	–	1
66	1	–	1	2	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
67	4	5	–	–	1	–	–	–	–	–	–	–	–	–
68	6	5	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	1
69	2	3	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
69 a	–	2	–	1	1	–	–	1	1	–	–	–	–	–
70	1	2	–	–	–	2	–	–	–	1	–	–	–	–
71	5	2	1	–	1	–	–	–	–	–	–	–	–	–
71 a	3	1	–	–	–	–	–	–	–	–	1	–	–	–
72	3	1	1 ¹⁶²	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	1
73	1	2	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
74	1	4	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
75	6	6	1 ¹⁶³	–	–	1	–	–	–	–	–	–	–	–
76	5	5	1	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–

159 V gotici.

160 Dvakrat v imenu: Jo[h]epha, Matthaeu[]ha.

161 Enkrat v imenu: Mathaeu[]ha

162 Germanizem.

163 V priimku.

Različice pisanja šumnika š pred glasovi t, p in k (p pomeni v priimku, i v osebni imenu)

	st = št	sp = šp	jt = št	jp = šp	sk = šk
Skupaj/ številka	47	7	2	1	29
3	2	–	–	–	–
4	–	–	–	–	–
5	–	1 p	–	–	–
6	–	–	1	–	1
7	–	–	–	–	2
8	1	–	–	–	1
8 a	2	–	–	–	–
9	1	–	–	–	–
10	–	1	–	–	–
11	2 p	–	–	–	–
12	1	–	–	–	–
13	1	1	–	–	–
14	–	–	–	–	1
Ad 14 ¹⁶⁴	5	–	–	–	–
15	–	–	–	–	1
19	–	–	–	–	2
23	4 i	–	–	–	–
25	3	–	–	–	–
29	1	–	–	–	2
32	–	–	–	–	1
32 a	–	–	–	–	1
33	–	–	–	–	1
35	–	1 i	–	–	–
36	1 i	–	–	–	–
38	1 + 2 i	–	–	–	–
41	–	–	–	–	2
46	2 + 2 i	1 i ¹⁶⁵	–	–	1
47	–	–	–	–	–
48	–	–	–	–	–
49	1 i	–	–	–	–
51	–	1	1	–	1
52	–	–	–	1 i	2
53	1 i	–	–	–	–
56	1	–	–	–	2
56 a	1	–	–	–	2
57	1	–	–	–	2
57 a	1	–	–	–	2
65	–	–	–	–	1
66	1 p	–	–	–	–
67	–	–	–	–	1
69	1	–	–	–	–
69 a	1	–	–	–	–
70	–	–	–	–	–
71	1	–	–	–	–
71 a	–	1	–	–	–

Fonem š je, kadar mu sledijo glasovi *p*, *t* ali *k*, 88-krat zapisan preprosto kot *s*, kot ustreza nemškemu pravopisu. Tako kot je na dlani izvor takšne rabe, so na več mestih jasno prepoznavne

tudi jezikovne interference. Dvočrkji *sp* in *st* se namreč kar v polovici primerov pojavljata v adaptiranih nemških besedah (*boršt*, *špetavski*, *štrafenga*)¹⁶⁶ ter antroponimih, ki so jih bili pi-

¹⁶⁴ Poduk za krivopisežnike pri prisegi št. 14.

¹⁶⁵ Morda v priimku Škodlar, kolikor se ne glasi Skodlar: Skodlar.

sarji navajeni pisati skladno z nemško pravopisno normo (*Kaspar, Stephan, Gaspertschitsch*). Nasprotno je *sk* samo dvakrat uporabljen v antroponimu (*Gradiskouke, Skodlar*), sicer pa v leksemih: škoda, škofija, katolška, ško(m)pnek, škopa, škodovat in hmeteška.

Se manj enotno kot *š* in *ž* je zapisan šumnik *č*, saj nastopa kar v 9 pojavnih oblikah. Med njimi je edini enostavni grafem *z*, redke na koncu besede in v glasovni zvezi s soglasnikom *n* (*zn*), pogostejši pa v glasovnih zvezah s samoglasnikom, zlasti *ča* (*za*) in *če* (*ze*). Med preostalimi osmimi različicami zapisa je najpogostejši bohoričični sestavljeni grafem *zh*, vendar je pri zapisu manj doslednosti kakor pri *sh* za *š* in *ž*. Najdemo ga namreč le v 69 besedilih (80,2%) oziroma v 264

od skupno 621 vseh zapisov glasu *č* (42,4%). Po pogostnosti se mu s 161 zapisi približuje sestavljeni grafem *tsh*, nekakšen dopolnjeni bohoričični *sh*, ki odtehta četrtino zapisov (25,9%), sledi mu *z*, uporabljen v 130 ali dobri petini zapisov (20,9%), na četrto mesto pa se uvršča nemški *tsch* (44 zapisov ali 7,1%), v skoraj polovici primerov rabljen v priimkih, pravopisno povzetih po nemškem zapisu v sodnem spisu. Preostalih pet različic zapisa lahko štejemo med raritete, saj se pojavljajo samo enkrat do desetkrat in le izjemoma več kot enkrat v istem besedilu. Opozoriti kaže na osamljeno enkratno rabo *ch* poznega leta 1808: gre za značilen primer "uvoza", saj *ch* v skladu s hrvaškim načinom zapisovanja nastopa v priimku zagrebškega trgovca.

Različice pisanja šumnika *č* (p pomeni v priimku)

Sk.št.	zh	tzh	tz	z ¹⁶⁷	tsch	tsh	thsh	stz	ch	V kombinaciji z drugim glasom					
										za	ze	zi	zn	zo	zu
	264	9	10	14	44	161	1	1	1	5	55	35	15	5	1
1	1	–	–	–	–	–	–	–	–	–	1	1	1	–	–
2	8	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
3	6	–	–	11	1 p	2	–	–	–	–	1	1	–	–	–
4	2	–	–	–	2	–	–	–	–	–	1	–	–	–	–
5	–	–	–	–	2 p	–	–	–	–	–	1	–	–	–	–
6	5	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
7	1	–	–	–	–	–	–	–	–	1	2	1	2	1	–
8	8	–	–	–	–	–	–	–	–	1	1	1	–	–	–
8 a	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	3	–	1	–	–
9	1	–	–	–	–	–	–	–	–	–	2	1	2	1 p	–
10	1	–	–	–	–	–	–	–	–	–	3	1	–	–	–
11	3	–	–	–	–	–	–	–	–	–	2	1 + 1 p	1	–	–
12	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	2	–	–	–	–
13	1	–	–	–	–	–	–	–	–	–	1	–	–	–	–
14	11	–	–	–	2 p	–	–	–	–	–	1	–	–	–	1
15	7	–	–	–	–	1	–	–	–	–	1	–	–	–	–
16	2	–	–	–	–	3 + 1 p	–	–	–	1	1	–	–	–	–
17	6	–	–	–	–	4	–	–	–	–	1	–	–	–	–
18	9	–	–	–	–	2	–	–	–	–	1	–	–	–	–
19	8	–	–	–	–	2	–	–	–	–	1	–	–	–	–
20	–	–	–	–	–	1 + 2 p	–	–	–	–	1	–	–	–	–
21	–	–	–	–	1 p	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
22	–	–	–	–	–	1	–	–	–	–	–	–	–	–	–
23	1	–	–	–	–	1	–	–	–	1	1	3	–	–	–
24	–	–	–	–	–	4 + 3 p	–	–	–	–	1	–	–	–	–
25	2	–	–	–	–	5	–	–	–	–	1	–	–	–	–
26	–	–	–	–	1 ¹⁶⁸	1	–	–	–	–	1	–	–	–	–
27	3	–	–	–	–	1	–	–	–	–	–	–	–	–	–
27 a	3	–	–	–	–	1	–	–	–	–	–	–	–	–	–
28	2	–	–	1	–	1	–	–	–	–	–	–	–	–	–
28 a	1	–	–	–	–	2	–	–	–	–	–	–	–	–	–
29	–	–	–	–	–	8	–	–	–	–	1	–	–	–	–
30	5	–	–	–	–	3	–	–	–	–	2	3	1	–	–

¹⁶⁶ Poleg navedenih treh še v leksemih: fajmašter, muster/mušter, španovija, špovina, štrafa, štrafan, štrafenga, štritinga.

¹⁶⁷ Izključno na koncu besede.

¹⁶⁸ V gotici: *uetsch*.

31	1	–	–	–	2	2	–	–	–	–	1	1	1	–	–
32	8	1	–	–	2	3 + 3 p	–	–	–	–	1	1	1	–	–
32 a	7	–	–	–	–	5 + 3 p	–	–	–	–	3	3	1	–	–
33	5	1	–	–	1 + 1 p	4	–	–	–	–	1	1	1	–	–
34	1	–	–	–	–	–	–	1	–	–	–	1	–	–	–
35	8	3	–	–	1	1 + 2 p	–	–	–	–	–	1	–	1 p	–
36	6	1	–	–	3 p	–	–	–	–	–	3 p	1	–	–	–
37	–	–	–	–	1	–	–	–	–	–	–	1	–	–	–
38	4	–	–	–	1	3 p	1	–	–	–	–	1	–	–	–
39	–	–	1	–	3	–	–	–	–	1	2	2	–	–	–
40	1	–	1	–	2 + 1 p	1	–	–	–	–	2	2	–	–	–
41	1	1	–	–	–	4	–	–	–	–	–	1	–	–	–
42	3	1	–	–	1	6	–	–	–	–	–	–	–	–	–
43	2	1	–	–	–	2	–	–	–	–	–	–	–	–	–
44	1	–	–	–	–	8	–	–	–	–	–	–	1	–	–
45	1	–	1	–	–	3	–	–	–	–	2	2	–	–	–
46	–	–	–	–	2 p ¹⁶⁹	3 + 2 p	–	–	–	–	–	–	–	–	–
47	1	–	–	–	–	2 p	–	–	–	–	–	–	–	–	–
48	2	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
49	10	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
50	1	–	–	–	–	1 + 2 p	–	–	–	–	–	–	–	–	–
51	–	–	–	–	4	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
52	4	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
53	3	–	–	–	–	3 p	–	–	–	–	–	–	–	–	–
54	3	–	–	–	1 p	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
55	2	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
56	4	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	1	–
56 a	5	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
57	4	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	1	–
57 a	5	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
58	1	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
59	4	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
60	5	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
60 a	5	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
61	1	–	–	–	–	2 p	–	–	–	–	–	–	–	–	–
62	2	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
63	2	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
64	4	–	–	–	1 p	3 p	–	–	–	–	–	–	–	–	–
65	–	–	5	–	–	–	–	–	–	–	3	–	2	–	–
66	4	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
67	2	–	–	–	–	2 p	–	–	–	–	–	–	–	–	–
68	1	–	–	–	–	1	–	–	–	–	–	–	–	–	–
69	4	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
69 a	–	–	1	–	–	2	–	–	–	–	1	1	–	–	–
70	–	–	–	–	1	3 + 1 p	–	–	–	–	–	1	–	–	–
71	3	–	–	–	–	2 p	–	–	–	–	–	–	–	–	–
71 a	2	–	–	–	–	1 p	–	–	–	1 ¹⁷⁰	–	1	–	–	–
72	2	–	–	3	1 + 1 p	–	–	–	–	–	1	–	–	–	–
73	–	–	–	–	–	2 + 2 p	–	–	–	–	–	–	–	–	–
74	2	–	1 ¹⁷¹	–	1 p	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
75	2	–	–	–	1	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
76	2	–	–	–	1 + 2 p	1	–	–	–	–	–	–	–	–	–
Dod. k 14	26	–	–	–	–	27	–	–	–	–	1	–	–	–	–

¹⁶⁹ V gotici.¹⁷⁰ Matich v priimku zagrebškega trgovca Matića, ki je sicer v isti prisegi tudi Matitsh.¹⁷¹ Morda v priimku Tomažič: *Tomaschitz*. V tem času namreč končni č pogosto zapisujejo kot *tz*.

Pri zapisovanju fonema *č* bi težko govorili o kaki razvojni črti. Tako se *zh* niti do konca docela ne utrdi, saj ga tri prisege še v začetku 19. stoletja sploh ne poznajo, na drugi strani pa vse do konca srečujemo *tsh*.

Tudi dosledne rabe enotnega znaka za *č* v posameznem besedilu je malo. Izključno *zh* srečujemo v prisegah št. 2, 48, 49 (10-krat), 52, 55–60, 62–63, 66 in 69. Za *tsh* je opaziti, da od leta 1788 (št. 54) opazno pojenja in ga najdemo skoraj samo še v priimkih. Podobno velja za *z*, najmočneje zastopan v zgodnejši dobi, po letu 1787 (št. 46) pa le še izjemoma, največ pri št. 65. Nekateri zapisovalci so imeli sploh povsem svojevrsten nabor znakov in je tako za *č* v istem besedilu rabljenih tudi do pet različic.

Nekoliko večja je enotnost zapisovanja sičnikov *s* in *z*; zanju je največkrat uporabljen preprosti grafem *s*. Njegova dolga različica *ʃ* je precej redkejša, še posebej rabljena samostojno: 22-

krat za *s* (v 7 besedilih¹⁷²) in 9-krat za *z* (v 5 besedilih¹⁷³), vendar v obeh glasovnih različicah celotno šestdesetletno obdobje. Neupoštevaje glasovno vrednost *ʃ* v sestavljenih grafemih (*ʃh*, *ʃch*, *ʃt* in *ʃp* in *ʃs*) za šumnika *š* in *ž*, ki smo si jo ogledali že zgoraj, srečujemo *ʃ* v treh kombinacijah z drugim znakom še za oba sičnika: *ʃʃ* za *s* (2-krat v dveh besedilih¹⁷⁴) in *ʃs* za *z* (11-krat v petih besedilih¹⁷⁵), *ʃs* za glas *s* pa je zelo pogosta različica, navzoča skupno 176-krat v skoraj treh četrtinah besedil (v 62 ali 72,9%).¹⁷⁶

Končno si v preglednici oglejmo še rabo grafema *w*, zapisanega praviloma za glas *b*, in le trikrat, izključno v priimkih, za *v*, od tega dvakrat v nemškem priimku. Zanimiva je ugotovitev, da je bil kot *b* v rabi samo do leta 1787 (št. 49), nato pa le še enkrat samkrat – v priimku. Tudi sicer je raba omejena samo na manjše število besedil, skupno na manj kot eno petino (16 ali 18,8%).

Raba grafema *w*

Št.	W kot B	W kot V
2	–	<i>Schweighofferia</i> (nemški priimek in v gotici)
3	<i>Woba</i>	–
4	<i>Wergant</i> (priimek) – 2-krat	–
6	<i>Wergant</i> (priimek) – 4-krat	<i>Schweiger</i> (priimek)
26	<i>Wlasche</i> (ime, v gotici), sicer <i>Blashe</i>	–
34	[<i>Wo</i>] – popravljeno v <i>Bom</i> ; <i>Wiu</i>	–
35	<i>Woi</i> , <i>Woj</i> , <i>Washje Jeme</i>	–
36	<i>Wostian</i> (ime), <i>preshla Wo</i>	–
37	<i>Wolta</i> (priimek) <i>Wla</i> , <i>Wuch</i>	–
38	<i>Wostian</i> (ime) Priimek: <i>Wirk</i> , <i>Wirh</i> , <i>Wirka</i> , <i>Wirkoveme</i> , <i>Wirkovemo</i> ; <i>Wraineno</i> , <i>Wuch</i>	–
40	<i>Wesiak</i> (priimek) – <i>Vezejak</i> ali <i>Bezjak</i> ?	<i>Wesiak</i> (priimek)
41	<i>Wogu</i> <i>Wartech</i> = <i>barteh</i>	–
43	<i>Wudinar</i> (priimek) [<i>Wiu</i>] – popravljeno <i>biu</i>	–
46	<i>Wogu</i>	–
49	<i>Woshizhmi</i> , <i>ob Woʃhizhu</i>	–
62	<i>Wernikove</i> (priimek)	–

¹⁷² Št. 1, 49, 60, 67, 70, 71 a, 76.

¹⁷³ Št. 1, 60, 69 a, 70, 71.

¹⁷⁴ Št. 70 in 76.

¹⁷⁵ Št. 16, 38, 62, 63, 65. Večinoma gre za nezveneči glas na koncu besede (*Voʃs*, *Kollovoʃs*, *zhēʃs*).

¹⁷⁶ Pogrešamo jo v besedilih št. 2, 5, 7, 8, 8 a, 10–13, 20–22, 25–28 a, 31, 33, 37, 67, 69.

Na rob povedanemu le še ugotovitvi, da se v pfalških prisegah nekoliko presenetljivo nikoli ne pojavi grafem *q*, glasovi *i*, *ij* in *j* pa so predvsem v imenih in priimkih zapisani kot *ÿ* in *y* (*Jurÿ Kugeÿ, Jerneyz*).

Poimenovanje jezika, v katerem je pisana prisega, se v spremnem nemškem besedilu pojavlja vsega dvakrat. Prvič zgodnjega leta 1758 (št. 6), ko je dr. Franc Ksaverij pl. Garzarolli "zum Thurnlack" naknadno pisno potrdil, da je Jurij Bergant v njegovi navzočnosti opravil "daß obig durch mich in der Landsprach stilisirtes juramentum". Tako izvemo za dvojne podatkov, ki iz drugih primerov nista razvidna: za avtorja prisežnega besedila in poimenovanje slovenščine kot "deželnega jezika", ni pa slovensko besedilo Garzarollijev lastnoročni rokopis. Drugič je jezik omenjen šele pol stoletja pozneje, leta 1808 (št. 71), ko je Janez Marenko krajevnemu sodišču sam predložil vsebino prisege "in der Landts Sprache". Oznake kranjski ali slovenski jezik tako torej ni zaslediti, govor je le o "deželnem jeziku".¹⁷⁷

Jezikovne značilnosti objavljenih besedil prepuščam v obravnavo kompetentnim, kljub temu pa si dovoljujem nekaj opazanj nejezikoslovca. Tako naj kot prvo ugotovitev poudarim neposredno naslanjanje slovenskih besedil na sodobno pisarniško nemščino. Le-te ni čutiti samo v leksiki, temveč tudi v kalkiranih sintagmah in skladnji. Pričujoča besedila jasno kažejo, da so zvesto posneta po nemških predlogah; tako je zapisovalec besedilo v mislih ali na papirju oblikoval po nemški maniri in ga sproti prevajal. Ker je praviloma pisal nemško in zato v gotici, se mu je tudi v slovenskem besedilu kakšna beseda sem ter tja zapisala v gotici, a se je brž popravil.

V skladnji je nemški vpliv zelo očiten pri postavljanju glagola na konec stavka, zlasti v podrednjih, npr. *de meni moj ranek brat l.../ 5 kron posodu biu /.../ jeno jest nemo ne več koker to doto teh 20 kron nemo doužan sem* (št. 24). Razmeroma pogosta je raba trpnika, tudi s predlogoma od in skozi, kot denimo: *ne skuži mene ali mojo zanikrnost, tudi ne ad mojih ludi le-tega omankaniga 33 liber voska niso preč vzete* (št. 2), srečamo pa še značilno nemško rabo glagola pustiti (lassen): *skuz enega družega keteere dnarje al pisma ven vzete pustu* (št. 14). Kot značilen element sodobne pisarniške nemščine se pojavlja deležnik: *enemo iz saboj jemejočimo fanto v roke dau; enimo zraven stoječimo gspudo to fasono flinto iz rok vzeu* (št. 25), *kar je od teh rance Mice šlišijočeh reči h maje hiše preneseneh blo* (št. 29), *nu Birkovemo grunto ležejoč* (št. 38).

V besedotvorju srečamo za ta čas značilno prevajanje nemških samostalniških, pridevniških in glagolskih sestavljenk kot prevladujoče besedotvorne možnosti nemškega jezika.¹⁷⁸ Takšen je, denimo, glagolnik: *moje venpovedajne* (št. 51, 52), *moje venpovedajne ale pričovajne* (št. 39, 40, 45), *na temu l.../ gotovimu posojvajnu* (št. 58), – *brez vsega nazajdržajna mojih misel* (št. 56, 56 a, 57, 57 a). Druga pogosto rabljena možnost je besedna zveza samostalnika in pridevnika, ki v nemščini ustreza samostalniški zloženki: *doužno pismo* (št. 4, 14, 68), *gruntno pismo* (št. 5), *zapušena masa* (št. 62), *zapušeno premožejne* (št. 55), *verbšenska glihenga* (št. 55). Abstraktni samostalniki pa so pogosto samo besedotvorno prilagojeni – dodano jim je slovensko obrazilo: *derlavbnost* (št. 25), *rajten-galrajtinga* (št. 3, 10, 26, 42, 49, 66, 70), *štrafenga* (št. 14), *abhandlunga* (št. 62) ali pojasnjeni s slovenskim sinonimom in obrnjeno: *ta interes al čemž* (št. 4), *testament al zašafilo* (št. 30), *kosec ali blek nivice* (št. 6), *zašlišanje al tagzacenga* (št. 76).

Dobesedno prevajanje iz nemščine se zelo prepoznavno kaže v kalkiranih sintagmah. Takšna je, denimo, "keinem zu Liebe oder zu Schaden", prevedena na tri različne načine: *nobenemo za ljubav ale k žaloste* (št. 39, 40 in 45), *nobenmo k ljubmo al k škode* (št. 51) in *nobenimu k lubezni ali k škodilškode* (št. 56, 56 a, 57 in 57 a). V isto kategorijo lahko uvrstimo frazi *nisem k mojmu rokam prejeu* (št. 3) in *zapisan stoji* (št. 76) ter kalkirano nemško zvezo predloga in oziralnega zaimka – *worüber: čez katiru* (56, 56 a, 57, 57 a) oz. *čež katero* (št. 39, 40 in 45) v pomenu *o čemer (čez katiru jest zavoli te tožbe l.../ poprašan bodem; čež vse le-to, čež katero jest prašan bodem)*. Posledica nemškega vpliva je gotovo tudi nepravilna raba osebnega zaimka *njemu* namesto povratno osebnega *sebi/si*: *sam je padou in nemo škodo sturou* (št. 7) ter svojilnega zaimka *njegov* za povratno svojilni svoj: *moj brat je mene od negove kašte kluč dau* (št. 28, 28 a). Podobno je z zamenjavo glagolov znati in moči, ki se v nemščini glasita identično – *können: če (h)oč v Gorico s kajnam po vino jete, znate jete pa z vašem, ne z majem kajnam* (št. 36).

Tako rekoč v vsaki prisegi najdemo značilen germanizem – določni člen v različnih sklonih, spolih in številih (*ta, te, to, tega, teh, temo, temu, le-te, le-to, le-tu, le-tega, le-teh*). Določni člen se pojavlja celo pred antroponimi, a le poredko, npr.: *ti Neže Golar zdej omožene Marn* (št. 68), *u šponavij tega Jurja Modeca* (št. 71, 71 a). Razločevanje med neposrednimi vplivi nemške pisarniške prakse in uveljavljeno rabo v govorni

¹⁷⁷ Nasprotno je pri blejskih podložniških prisegah večkrat zapisano, da je prisežnik prisegel v kranjsčini (in crainerischen Sprach) (P. Ribnikar, n. d., str. 30).

¹⁷⁸ Prim. Martina Orožen, Uradovalna slovenščina v drugi polovici 18. stoletja, v: Obdobje razsvetljenstva v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi, Ljubljana 1979, str. 164 sl.

slovenščini je tu nekoliko težje. To velja tudi za manj pogosti nedoločni člen (*en, ena, edna, ene, engu, enega*), ki se sicer prepleta s števnikom (*en toler, ena postela, eden firtl*).

O potezah zapisane slovenščine lahko že na pogled ugotovimo, da je daleč od vsake enovitosti, kaj šele normiranosti. Prvič že zato, ker je besedila pisalo večje število piscev, ki so izhajali iz različnih narečnih okolij in bili poleg tega gotovo tudi različne starosti ter "jezikovne zavesti", eni bolj in drugi manj dovzetni za posnemanje sodobnega visokega knjižnega jezika, normiranega s katoliškim prevodom Svetega pisma. Vsem pa je bolj ali manj skupno, da so zapisovali govorniki jezik in so se le malo, nekateri pa sploh nič, zgledovali po sodobnih tiskih, vključno s tiski uradovne narave (pamenti, razglasi ipd.). Tako kot prav nobena prisega črkopisno in pravopisno povsem ne ustreza sodobni knjižni bohoričici, velja tudi za jezik. Niti v prisegah z začetka 19. stoletja, denimo, še ni prodrlo pisanje opisnega deležnika s končnico -l namesto fonetičnega -u. Edini primer današnjega, etimološkega zapisa najdemo v prisegi št. 64 iz leta 1795 za glagol prodati, a še tu v alternativi kot *predal* in *predau*.

Da je jezik priseg v največji meri zapisovalcev lastni idiom, kot je bilo že povedano, zgovorno pričajo primeri tistih prisežnih besedil, ki so se ohranila v dveh različicah – v izvorniku in prepisu izpod peresa različnih zapisovalcev. Prepisovalec je namreč besedilo hote ali nehote udaril individualen pečat tako v pravopisnem kot jezikovnem pogledu. Kljub temu pa pa lahko v piscih, ne da bi se spuščali v analiziranje, prepoznamo skupno potezo: šlo je za govorce osrednjeslovenskih dialektov. Pri nekaterih je zaznati več gorenjskih potez, pri drugih dolenskih, nekatere značilnosti pa se tudi prepletajo. Takšno je, denimo, precej pogosto akanje (*an* namesto *on*, *ad* za *od*, *vala* namesto *vola*, *maja* za *moja*, *bažjem* za *božjem* itd.), navzoče tudi v skladnji (*pršežem ... ena prava čisto prsega*) in značilno tako za nekatere dolenske kakor gorenjske in rovtarske govore. Podobno je tudi z vokalno redukcijo (npr. št. 29: *ranc Mice bi vzeu*; št. 75: *po moj vednast en spounen*; št. 73: *koker men Bog pomagej*; *en let*) in veliko manj pogostim diftongiziranjem (npr. št. 1: *posoujene*, št. 69 a: *po muoje vednostu*; št. 71 a: *gospaud*). Na drugi strani moramo predvidevati tudi vplive knjižnega standarda, ki se je prav v 18. stoletju opazno premaknil od dolenske osnove (Bug/Buh, tuku, gvišnu) h gorenjski (Bog/Boh, toko, gvišno), a je zlasti v sakralnem delu priseg, tj. v uvodni in sklepni formuli, še dolgo čutiti dolenske poteze, ki pa niso nujno samo dialektalne.

Kot neizogibno se pri tem zastavlja vprašanje, v kolikšni meri se v pfalških prisegah zrcali razvoj slovenskega knjižnega in pisanega

uradovnega jezika. Določene razvojne težnje je nemara mogoče slutiti po različnih zapisih istih besed in njihovi pogostnosti. Pri tem je seveda treba upoštevati, da imamo opraviti z – za takšne raziskave – zelo majhno količino zapisane slovenščine. Za spremljanje raznolikosti zapisovanja sem izbral besedi, ki sta v pričujočih prisegah najpogostejši, to sta samostalnik *Bog* in veznik *in*; vsaj eden od obeh je nepogrešljiv v slehernem besedilu.

Zlasti imenovalniška raba samostalnika *Bog* dovolj jasno razkriva različne zapisovalce obravnavanih besedil in ne nazadnje tudi različne težnje pri zapisovanju. Razvojno črto bi lahko grobo ponazorili kot: *Buh* – *Bug* – *Bog*, čeprav je šlo vseskozi za prepletanje in se ob navedenih treh pojavljata še dialektalni obliki *Boh* in *Boug*. Kot priča spodnja preglednica, je bila enotnost veliko večja pri dajalniških oblikah, saj ima oblika *Bogu* absolutno prednost tudi tedaj, ko je sicer *Bog* v imenovalniku *Buh* ali *Bug*. Druge tri – *Bugu*, *Bogo* in *Bogou* – so v primerjavi s prvo prave redkosti.¹⁷⁹

imenovalniška oblika	pojavitve v prisegah
Buh	6–10, 14–19, poduk Ad št. 14, 30–38, 41–46, 51–52, 56, 65, 68, 71 a, 72, 74,
Bug	4, 47–50, 53–55, 56 a, 57, 59–64, 66, 71, 76
Bog	60, 69, 73, 75
Boh	3, 39, 40, 69 a, 70
Boug	57 a, 58

dajalniška oblika	pojavitve v prisegah
Bogu	2–9, 12–20, poduk Ad št. 14, 22–26, 29–39, 41–44, 46–50, 52–57 a, 59–65, 68–71 a, 73–76,
Bugu	1, 10, 11
(k) Bogo	40, 45
h Bogu	51, 66
Bogou	58

Oblike *Boh*, *Bug* in *Buh* je srečati že v petdesetih letih 18. stoletja, vendar sta prvi dve dolgo osamljena pojava. Do leta 1787 (št. 47) se pojavlja skoraj izključno *Buh*, le trikrat *Boh* in enkrat *Bug*, odtlej pa si *Buh* vse do konca podaja roko z *Bugom*. Po dvakrat se v začetku 19. oz. koncu 18. stoletja oglasita še *Boh* in *Boug* (1792), diftongizirana oblika pozno izpričanega: *Bog*. Ta je dvakrat zabeležen leta 1793, vendar

¹⁷⁹ Po enkrat je izpričana še roditeljska raba samostalnika (*Boga*) in trikrat tožilniška (*Boga*), vse v poduku za krivoprišežnike iz leta 1777 (Ad št. 14). V tej je *Bog* v imenovalniku *Buh*.

ga ni zapisala ista roka kot leto poprej obliko *Boug*, naslednjič ga srečamo leta 1805 in nato še pri tretjem zapisovalcu v letih 1810 in 1811. Povsem verjetno je, da je današnja knjižna oblika *Bog*, ki se v prisegah pojavi zadnja in ki čisto na koncu že "ogroža" prejšnji dve *Buh* in *Bug*, prišla v pisarniško prakso (tudi pod vplivom Japelj-Kumerdejevega prevoda Svetega pisma (1784 dalje)).¹⁸⁰ Pomenljiva je še ugotovitev, da sta zadnja dva zapisovalca (št. 73, 75 in 76) na samem koncu sklopa naših priseg, v letih 1810 in 1811, uporabljala za Boga drugačen pridevnik, kakršen je v rabi tudi danes: *vsemogočni* (*Bogu Vsemogočnemu*) namesto dotedanjega *vsega-* oziroma *vsigamogočni*.¹⁸¹

Veznik *in* je zapisan v kar enajstih oblikah, ki si po pogostnosti sledijo takole: *inu*, *jeno*, *jen*, *ino*, *jenu*, *inoj*, *en*, *jnu*, *jenoj* in končno, samo dvakrat, današnji *in*. V spodnji preglednici, ki ponazarja pogostnost oblik v prisegah, so upoštevani tudi maloštevilni vezniki v sestavljenih številih (npr. *stojenpedeset*, *šestendvejšet*). Opozoriti je treba še na ugotovitev, da drugih veznikov, kot sta npr. *pa* ali *ter*, v naših prisegah ni.

oblika veznika	pojavitve v prisegah ¹⁸²
<i>inu</i>	1, 5, 7–15, poduk Ad št. 14, 17–19, 30, 47, 49–61, 68–70, 71 a,
<i>jeno</i>	3, 14–21, poduk Ad št. 14, 23–46,
<i>jen</i>	14–19, 21, 33, 65, 66, 69–72, 74
<i>ino</i>	3, 6, 7, 13, 14, poduk Ad št. 14, 16–19, 23, 30, 32 a, 66,
<i>jenu</i>	3, 4, 32 a, 39, 56, 57, 57 a, 66, 69, 69 a, 70
<i>inoj</i>	3, 5, 6, 10
<i>en</i>	73, 75, 76
<i>jnu</i>	3, 7, 12, poduk Ad št. 14
<i>jenoj</i>	3, 29, 32 a
<i>in</i>	7, 67

Kot prikazuje preglednica, so nekatere oblike zelo pogoste (*inu*, *jeno*, *jen*), druge manj (*ino*, *jenu*), polovica oblik pa sodi po pogostnosti in časovni omejenosti pojavitev tako rekoč med

raritete (*inoj*, *en*, *jnu*, *jenoj*, *in*). Ves časovni razpon – od srede 18. do prvega desetletja 19. stoletja – pokrivata najpogostejši veznik *inu* in le-temu glasovno zelo sorodni *jenu*. Sledita obliki *ino*, ki pa se po letu 1781 pojavi enkrat samkrat, in *jeno*, zadnjič zapisana 1787. Na drugi strani je zelo pogosto in vse do 1810 izpričan *jen*, vendar nikoli pred letom 1777. Preostala peterica oblik je pri pojavljanju časovno bistveno bolj omejena. Tako srečujemo *inoj* samo v petdesetih letih 18. stoletja, *jnu* – pri tem je mogoče sklepati o polglasniškem *e* in torej za kvečjemu malenkost različnem z *jenu* – nastopa do 1753 do 1777, *en* pa je individualna poteza istega pisarja v letih 1810–1811. Zanimivo je, da se najredkeje rabljeni obliki *jenoj* in *in* pojavljata v zelo različnem času: *jenoj* prvič 1753 in nato v letih 1780 in 1781, sodobni *in* pa leta 1768 in ponovno šele 1803.

Doslednosti rabe veznika *in* ni niti pri istem zapisovalcu niti v istem prisežnem besedilu. Če primerjamo rabo oblik v zgornji preglednici, se namreč pokaže kar nekaj prekrivanja številnih besedil. Največ domišljije ali najbolj pretanjeno uho je imel zapisovalec prisege št. 3 iz zgodnjega leta 1753, saj je uporabil kar pet različnih oblik: štirikrat *jenu*, po dvakrat *jeno*, *jenoj* in *inoj* ter enkrat *jnu*. Raznolikost je velika tudi pri prisegah iz sedemdesetih let: po štiri oblike pri št. 14, pri sočasno nastalem poduku za krivoprisežnike (Ad št. 14), pri št. 17–19, po tri pri prisegah št. 15 in 16. Pozneje je tega manj: po tri oblike le še pri besedilih št. 30, 69, 69 a in 70. Opaziti je tudi nekakšno medsebojno izključevanje najpogostejših oblik *inu* in *jeno*. *Inu* ima primat do vključno prisege št. 14, nato ga do prisege št. 46 obdrži *jeno* in od št. 47 ponovno *inu*, ki ga tu in tam izpodrivata *jen* in *jenu*. Prisega z zaporedno št. 47 iz leta 1787, delo novega pfalškega pisarja, predstavlja torej enako prelomnico kakor pri zapisovanju *Buh* in *Bug*.

IV. Vsebina in besedišče prisežnih besedil¹⁸³

Natančno analiziranje vsebine prisežnih besedil presega namen pričujoče objave. Poleg tega so same prisege, iztrgane iz konteksta, neredko

¹⁸⁰ Prim. Svetu pismu stariga testamenta (izd. J. Japelj in B. Kumerdej), Ljubljana 1784, str. 405: *V'sazhetki je bilá befséda, inu befséda je bilá pèr Bógu, inu Bóg je bil ta befséda*. – O prehodu z *Buh* na *Bog* in uvedbi drugih gorenjskih narečnih prvin v knjižni jezik prim. tudi: Martina Orožen, Razvojne smernice v besedišču Dalmatinovega in Japljevega prevoda Biblije (1584–1784–1791), v: Poglavlja iz zgodovine slovenskega knjižnega jezika (Od Brižinskih spomenikov do Kopitarja), Ljubljana 1996, str. 270–288.

¹⁸¹ Japelj in Vodnik (1811) imata v molitvenih obrazcih še *vsiga mogočni* (prim. Martina Orožen, Molitveni obrazci starejših obdobij v osrednjeslovenskem in vzhodnoslovenskem knjižnem jeziku, v: Slavistična revija 34 (1986), str. 50 in 53).

¹⁸² Brez veznika je prisega št. 2.

¹⁸³ Pri razlagi besedišča sem se oprl na naslednja dela: France Bezlag, Etimološki slovar slovenskega jezika, I–III, Ljubljana 1976, 1982, 1995; Marko Snoj, Slovenski etimološki slovar, Ljubljana 1997 in 2002; Anton Alois Wolf (Hrg.), Deutsch-slovenisches Wörterbuch, Laibach 1860; Maks Pleteršnik, Slovensko-nemški slovar, Ljubljana 1894; Slovar slovenskega knjižnega jezika I–V, Ljubljana 1970, 1975, 1979, 1985, 1991; Gerhard Wahrig, Deutsches Wörterbuch mit einem "Lexikon der deutschen Sprachlehre", München 1986. – Vire razlag citiram le pri tistih leksemih, za katere sem uporabljal neobjavljeno gradivo iz Listkovne kartoteke Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša Znanstvenoraziskovalnega centra SAZU (odslej: Listkovna kartoteka ISJFR).

težko razumljive in bi bilo treba obravnavati celotne sodne primere. Enako velja za slovensko besedišče, saj lahko natančen pomen posameznih besed pogosto razumemo šele ob pomoči nemško pisanih izrazov v sobesedilu.

Tu se zdi glede na povedano smiselno poudariti samo nekaj vsebinskih plati. Odločil sem se za prisežno formulo, antroponime in toponime, socialni status in sorodstvena razmerja oseb, datacije dogodkov in časovno orientacijo prisežnikov, poimenovanja oblastvenih organov ter pravno, mersko in drugo izrazje.

Besedišče kaže razumljivo izrazite nemške vplive, pri tem pa imamo opraviti tako z adaptiranimi, v slovenskih narečjih splošno sprejetimi pojmi, kakor brez dvoma tudi z bolj ali manj sprotnimi adaptacijami in kalkiranjem, predvsem pri pravni terminologiji. Meja med enimi in drugimi je bila gibka. Prisežnik je moral predvsem dobro razumeti pomen besedila in izrečene izraze pripoznavati kot svoje lastne. Zgledovanje po pisarniški nemščini je bilo tako dopustnejše v skladnji, samo besedišče pa značilnost oziroma vsaj dovolj blizu izražanja osebe, ki je prisegala. In to je bil z nekaj malega izjemami preprost kmečki človek.

Prisežna formula – začetek in konec prisege

Sleherna prisega se zaradi sakralne narave začenja in končuje s prisežno formulo, v katero je obvezno vključen Bog. Uvodni del formul pfalških priseg je različno dolg in na splošno manj raznolik kakor sklepni. Oba pogrešamo le pri zadolžnici iz leta 1803 (št. 67), ki ni prisega in v kateri tudi glagol priseči temu ustrezno nadomešča obljubiti (*jest oblubem*).

Prisege so dosledno začenjajo z osebnim zamkom *jaz (jest)* in glagolom *prisežem (prsežem, pršežem ipd.)*, obvezno sledi Bog v različnih oblikah, pri nekaterih prisegah zgodnejšega datuma pa še Mati Božja, občestvo svetnikov in angelski zbor, vse troje prav tako v več različicah. Prelomnico v naslavljanju predstavlja sreda 80. let. Do leta 1781 vse prisege (št. 1–33) razčlenjeno navajajo Sveto Trojico (Boga Očeta, Sina in Svetega Duha), le izjemoma, v petih primerih, nastopa troedini Bog v skrajšani obliki, pri čemer pa oznaka *etc.* jasno nakazuje, da so se izgovarjala imena vseh treh božjih oseb. Najkonciznejših je pet priseg iz let 1784 in 1785 (št. 34–38), pri katerih prisežniki preprosto prisegajo Bogu takšno in takšno prisego. Malo predtem so v uvodni formuli pogosteje sploh začeli omenjati prisego kot tako. Od leta 1785 (št. 39 sl.) pa je uvodni del opazno drugačen kot poprej, saj zdaj tri božje osebe nadomesti Bog Vsemogočni v oblikah: *Bogu Vsigamogočnemu* (22 x), *BogulBogo Vsegamogočnemu/Vsegamogočnemu* (13 x) in čisto na koncu (št. 73, 75 in 76) današnji *Bogu Vsemogočnemu* (3 x). Pri tem

je zanimivo, da nekajkrat ne gre za prisego Bogu, temveč k Bogu (št. 39, 40, 45, 46, 51 in 52). Le še izjemoma, vsega trikrat, srečamo v tem času tri božje osebe (št. 65, 71 in 71 a), enkrat samkrat v vseh šestdesetih letih združene v Sveti Trojici (št. 72: *k Sveti Trojici*), ki jo sicer pozna tudi poduk za krivoprisežnike, zapisan leta 1777 (Ad št. 14).

V dobri polovici primerov (45) prisežnik/ica izrecno poudarja, da prisega prisego. Le-to vsakokrat označi še pridevniško z enim do tremi predikati, kot: čista, prava, pravična, resnična, telesna in ž(i)votna. V kombinaciji pridevniških oznak se izražajo predvsem različne roke zapisovalcev in manj spremenljivost navad znotraj časovnega razpona 60 let. Pozno se sicer pojavita dva od naštetih pridevnikov, oba prevoda nemškega *leiblich*: telesna (1787) in ž(i)votna (1798).¹⁸⁴

Precej bolj raznolik je sklepni del priseg, ki lahko vsebuje samo zaklinjanje k Bogu in drugim nebeškim bitjem ali pa vključuje še sankcijo za krivo pričanje. Brez sklepne formule je poleg zadolžnice (št. 67) samo prisega št. 22, ki je tudi sicer ena najkrajših. Sklepna formula je najdaljša in najnatančnejša pri sedmih prisegah zgodnejšega datuma, npr. št. 7: "*Resnično, koker mene pravi Bug jnu tu sveti evangelium inu naša katolška vera inu brez sega madeža spočeta Divica Mati božja Marija jnu sve svetnike na moj posledni dan, kader se moja duša ad telesa ločila bode, k zveličano pomagej inu po negove svete vole, oku jest krvično prsežem, ad negove svete gnade inu moleste (!) adloče. Amen.*" Nekatero med njimi so glede sankcije za krive prisege še določnejše; tako prisega št. 8: "*oku jest eno besedo krivo prsežem, tudi na le-temu svetu mene, pričo, štrafej, tamkej tudi od svoje gnade inu milosti gemajnsafte vseh svetnikov inu svetnic odloče vek inu vekomej. Amen.*" Prisege št. 14, 15, 18, 19, 30 in 32 a dodajajo, naj bo krivoprisežnik zavržen: *jeno na vse večne čase zavrže*, prisega št. 16 pa poleg zavrženosti dodaja še pogubo: *mene na vse večna čase zavrže jeno pogubi*, le da se prej omeji samo na Boga in evangelij. Zadnji med "zgovornimi" sklepnimi formulami (št. 30 in 32 a) izpuščata katoliško vero, prisega št. 8 pa edina govori o kaznovanju že na tem svetu: *tudi na le-temu svetu mene, pričo, štrafej*. Vsi drugi zaključki prisežnih besedil do vključno prisege št. 33 so močno

¹⁸⁴ Po številu besed in pogostnosti si poimenovanja priseg sledijo takole: čista (1 x), resnična (1 x), prava pravična (1 x), prava životna (1 x), prava inu životna (1 x), prava čista resnična (1 x), prava čista životna (1 x), prava jen čista životna (1 x), prava čista inu životna (1 x), prava životna inu resnična (1 x); prava (2 x), telesna (2 x); prava resnična životna (2 x), prava resnična jenu čista (2 x); resnična inu telesna (4 x); čista jeno (inu) resnična (5 x), prava jeno (inu, en) resnična (5 x), prava čista jeno (jenoj, inu) resnična (5 x); prava jeno (jenu) čista (9 x).

okrajšani, omejeni samo na začetne besede sklepne formule: (*vse*) *toku/o gvišnu/o koker ...* oziroma *koker meni Buh/Bug/Bog ...*, vendar z *etc.* jasno kažejo, da besedilo ni izpisano v celoti. Bog je zgolj Bog od leta 1787 dalje (št. 47–66, 68–76), prej pa tudi v vseh treh osebah (št. 6, nakazano pri št. 4), kot sam Bog (št. 3) in največkrat kot pravi Bog (št. 7–9, 14–19, 30–38, 41–46). Zanimiva je prisega št. 1, ki božje ime izpušča, verjetno pomotoma: *toku gvišno, de mene na pomagaj etc.*

Enako kot uvodni del priseg doživi tudi sklepni občutni sprememba sredi 80. let. Pri prisegi št. 34 iz leta 1784 je prvič "racionalno" kratek: *Toku gvišno, koker meni pravi Buh pomagej. Amen.* Poslej je v osnovi vseskozi enak, le tu in tam okrašen še s prislovom resnično (št. 42: *toku gvišno jeno resnično*; št. 70: *toku gvišnu inu resničnu*), poudarjen s podvojenim *gvišno* (št. 61: *toku gvišnu, koker gvišnu meni Bug pomagej*) in z nedoločniško obliko glagola pomagati (št. 65: *toku gvišnu jen resnično, koker meni Buh vselej pomagati imu*). Končno se v zapisih iz let 1810 in 1811 (št. 74 in 76) božji pomoči pridružita še *zdaj* in *zadnja ura* (*zdej jen na mojo zadno uro pomagej; zdej en na moja zadno uro pomagej*), ki ju sicer prvič srečamo že zgodnjega leta 1753 (št. 3): "*Koker meni sam Boh jenu le-ta prečista brez vsega madeža spočeta Divica Marija inoj vse svetniki sede jenoj na moja zadna ura pomogajte. Amen.*"

Sakralna narava priseg nasploh se nazorno zrcali v sklepni besedi *amen*, s katero se končujejo molitve. Tudi pfalški prisežniki so vsako prisego končali z besedo *amen*, a je pisarji niso dosledno zapisovali. Neizogiben je seveda pri vseh tistih prisegah, katerih sklepni del je izpisan v celoti. Opaziti ga je tudi pri okrajšanih sklepnih formulah (npr. št. 9, 11), po letu 1784 pa je že zaradi bistveno krajšega konca priseg postal sploh pravilo in ga pogrešamo le izjemoma (št. 39, 40, 56, 56 a, 60 in 60 a).

Osebna in krajevna imena

Poleg uvodne in zaključne formule predstavljata obvezni sestavni del vseh priseg prisežnikovo **ime in priimek**, v mnogih besedilih pa nastopajo še druge osebe, praviloma prav tako označene z dvema imenoma. V obravnavanem času sta dve imeni že vsesplošno razširjen pojav, četudi so se priimki med kmečkim prebivalstvom šele v tej dobi dokončno ustalili kot dedni in obvezni. Nemara kaže na še neustaljeni priimek prisega št. 21 iz leta 1779, ki nekega moža označuje kot "rancega Gradiška al Graheka"; zapisana je bila namreč pred uveljavitvijo cesarskega patenta iz leta 1782 o obveznosti in dedovanju priimkov.

O posebnostih zapisovanja osebnih imen in priimkov po nemškem načinu, tu in tam celo v

gotici in z določnim členom, smo že govorili pri črkovnem zapisu. Pri lastnih imenih, še posebej osebnih, je vpliv nemške pisarniške prakse v leksiki nemara najmočnejši. Zelo izrazit je tudi v skladnji, pri kateri nekajkrat prav tako niso izvzeta imena oseb. Slovenec na primer nikoli ne bi samodejno pustil imenovalniško obliko priimka, kjer bi moral biti roditelj, tako kot v primeru: *od Jožef Mihelič (sic!) nisem prejeu* (št. 53). Nepopolno sklanjanje, tokrat samo z nepregibanjem osebnega imena, je nekoliko razumljivejše v zapisih: *iz Tomaž Bernikove zapušene mase al premožejna* (št. 62) in *od Jožef Łozarja gvišnu spočela* (št. 63). V narečni obliki ali morda nesklanjan pod vplivom nemščine je priimek v primeru: *pr Janezu Jenko* (št. 59). Na drugi strani srečujemo pri sklanjanju antroponimov povsem jasne narečne poteze, zlasti polglasniški e in vokalno redukcijo: npr. *Neže Glajcovk(e)* (št. 34) ali *Luket Starmano* (št. 65). Končno je opaziti še nestabilnost zapisovanja istega priimka, ki ga je zato mogoče brati na več načinov, npr. *Mišic, Mišič, Mišeč* (št. 35).

Posebno vprašanje so ženske oblike priimkov, ki jih začenjajo konec 18. stoletja izpodrivati moške. Prva štiri desetletja pfalških priseg nastopajo priimki pri ženskah izključno po stari šegi, s končnim -ka ali redkeje -(j)a, odvisno od osnovnega priimka: Marina Glajcovka, Barbara Vrbaninka, Špela Toninka, Jera Čebulka, Mina Slugovka, rojena Mališka, Maruša Mališka, Ana Merletička, Mica Kebčovka, Neža Klemenka, Jera Janežka, Jera Vovkula (!), Neža Glajcovka, Micka Gradiškovka, Liza Kokecovka, Marija Oblakovka. Edina izjema, ali bolje rečeno, posebnost je nemška končnica -in leta 1770: *Vrsula Schuesterzizin* (št. 11). Pisar, veliko bolj vajen nemškega zapisovanja, je v tem primeru najprej "ponemčil" osebno ime in nato enako storil še s priimkom.

Pri ženskah so osebna imena na splošno veliko manj nemško standardizirana kot pri moških, saj so v prisegah do devetdesetih let 18. stoletja vsa bodisi nevtralna (Ana, Barbara) bodisi značilno slovenska (Špela, Jera, Neža). V zadnjem desetletju razsvetljenskega stoletja pa prvič opazimo trend "nove (nemške) mode". Ženske oblike priimkov se začnejo umikati moškim, klicna osebna imena pa postajajo uradna. Tako je leta 1794 (št. 61) kot prva Marija prisegla Marija Oblakovka, potem ko je bilo to ime dotlej izključna domena Matere Božje; prisežnice in druge v prisegah omenjene ženske so se, nasprotno, imenoval tako, kot so jih klicali: Marina, Mina, Maruša, Mica in Micka. Uradno osebno ime in moška oblika priimka prvič nastopita v paru naslednje leto 1795 (št. 63), ko priseže Magdalena Zore. Dvojnost – na eni strani klicno ime in ženski priimek, na drugi pa novi način zapisovanja – si podajata roko že naslednje desetletje, tj. prva leta 19. stoletja. Tako sta

prisego Marije Marovt leta 1805 zapisala dva pisarja; prvi naslavlja prisežnico kot Marija (št. 69) in drugi kot Mica (št. 69 a), a vendar oba kot Marovtovka. V drugi prisegi istega leta pa sta priimek in deklinški priimek samo še v moški obliki, le osebno ime ostaja klicno: *ti Neže Golar zdej omožene Marn* (št. 68).

Moška osebna imena so pisarji, kot rečeno, radi "ponemčili" že poprej. Temu se ni čuditi, saj so imeli z moškimi imeni precej več opraviti, najsi je šlo za urbarje, vojaško evidenco ali sodne zadeve. Ob zapisu *Mathias* in *Joseph* si moramo pač predstavljati, da ju prisežniki niso mogli izgovarjati drugače kot Matija in Jožef. Proti koncu 18. stoletja pa je težnja nemčenja ali standardiziranja moških osebnih še bolj opazna, torej sočasno, ko se pri ženskih imenih šele začena. Tako je bil do 90. let vsak *Johannes* iz nemškega dela sodnega spisa v prisegi naveden kot Anže ali Janez, potem pa srečamo med slovenskim besedilom tudi zapise, kot sta: *Johann Jeunikar* (št. 62) in *Johanes Tschernilz* (št. 64).

Krajevna imena so znatno redkejši sestavni del priseg. Marsikdaj namreč kraj dogajanja ni bil bistvenega pomena za razumljivost pričevanja. Kot že rečeno, je en sam prisežnik poleg imena izpovedal še pripadnost gospostvu in kraj bivanja, vse tovrstne podatke, vključno s hišno številko, pa najdemo v edini zadolžnici.

Druga krajevna imena so redka in še redkejša pokrajinska; tako srečamo samo dve pokrajinski: Štajersko (št. 17: *na Štajersken*) in Bloke (št. 36: *na Oblokah*). Toponime lahko razvrstimo v tri skupine: mikrotoponimi oz. mikrolokacije, krajevna imena ljubljanskega območja in bolj oddaljeni toponimi.

Ce izvzamemo hiše, je mikrotoponimov le peščica: *taisti kosec ali blek nivice pod Vodice, katera je pred letame trdina bila* (št. 6), *po le-tem med Tomaža Dolničarja jeno med Matevža Birkoveme Kreule jemenvanim nivami ležijočem kolovozo* (št. 38), *na Dolničarjovimo al na Birkovemo grunto ležejoč* (št. 38), *ta niva pod hribam pr travniko* (št. 75).

V skupino krajevnih imen ljubljanskega območja sodi poleg Ljubljane še osem manjših krajev, večina je omenjenih le enkrat samkrat. Tudi Ljubljana se pojavi vsega dvakrat (št. 2: *ad Lubjane*, št. 67: *u Lublano*). Po pogostnosti si sledijo: trikrat Vrhnika (št. 46: *na Vrhenske*, 50: *od Vrhenske, na Vorhenko*), dvakrat Vodice (št. 6: *pod Vodice*, št. 67: *pred Vodice*), po enkrat pa Dornice pri Vodice (št. 67: *u Dorniceh*), Zapoge (št. 67: *iz Zapoh*), Zalog (št. 18: *v Zalog*) ter tri primestne vasi – Poljane (št. 23: *na Polanah*), Spodnja Šiška (št. 48: *u ti Spudni Šiški*) in Vič (št. 76: *na Vič*). Kar štirje od navedenih toponimov so zapisani v zadolžnici iz leta 1803 (št. 67), ki ni prisežno besedilo.

Le nekaj manj, a zato skupno več omemb, se

nanaša na bolj oddaljene kraje, večina v zvezi s furmanstvom in kmečko trgovino. Med njimi občutno vodi Trst z devetimi omembami v štirih prisegah (št. 2: *ad Lubjane notri v Trst*; št. 15: *v Trst pelati, v Trst odpelale*; št. 16: *v Trst vozile, v Trst prpelete, v Trst železo na vago prpelali, iz Trsta damu šle*; št. 50: *od Vrhenske do Trsta inu od Trsta spet na Vorhenko*). Sledita Zagreb, omenjen v dveh različicah iste prisege: *u Zagrabu* (št. 71), *u Zagrobe* (št. 71 a), in Luče v Savinjski dolini, ki obakrat nastopajo v zanimivi mestniški obliki *Luče* (št. 17: *v Luče na Štajersken, v Luče v zadneč služu*). Od zahodnih krajev srečamo po enkrat še Gorico (št. 36: *v Gorico s kajnam po vino*) in Senožeče (št. 50: *to vožno l...l do Senožeč opravou*). Če izvzamemo že omenjene Bloke na Notranjskem (št. 36), pri katerih morda ni mišljeno pokrajinsko, temveč krajevno ime Velike Bloke, saj se prisega nanaša na semanji dan v tem kraju, je iz spodnjega dela Kranjske omenjeno le dolenjsko zemljiško gospostvo Radelca pri Bučki (št. 6: *pod Raštajn ali Radlštajn*).

Socialni status in sorodstvena razmerja oseb

Med obravnavanim izrazjem prisežnih besedil je daleč najslabše zastopan **socialni status oseb**. Nikoli, denimo, ni omenjen podložnik kot tak, ampak ga nadomešča pojem *kmet*, a tudi ta enkrat samkrat: *špetavski kmet* (št. 51). Dvakrat srečamo *gospodarja*, vendar v nekoliko različnem pomenu besede, prvič kot gospodarja, pri katerem je bil nekdo v službi (št. 17: *ta zadne gospodar*), in drugič kot dediča – naslednika (št. 55: *ta preživeči verb inu gospodar od celiga zapušeniga premožejna*). Gospodinjo najdemo v pomenu žena, pač kalkirano po nemškem "seine Hausfrau" (št. 12: *negova gospodina Mina*). Socialni status kmeta, vendar le v povezavi z materialno kulturo, zastopa izraz "kmeteška moška suknja" (št. 29: *hmeteško maško sukno*).

Uradnika iz vrst kmečkega življa predstavlja *župan – žepan* (*Sepan*, št. 46). *Kajžarja* srečamo zgolj v priimkovni obliki: *Jacob Kaischar* (št. 59), zato pa je enkrat zaslediti kajžo (št. 75) in dvakrat grunt (št. 6 in 38). Če izvzamemo sodnika, ki ga bomo obravnavali pri oblastnih organih, je najti le še peščico drugih poklicev. Tako je največkrat, trikrat, omenjen *duhovnik*, vsakič v nekoliko drugačni vlogi: kot spovednik (št. 13: *temu soumo spovdniko*), duhovni gospod (št. 14: *ta dehovni gospud*) in vrhniški župnik – *fajmašter* (št. 46: *pr gospudo fajmaštro, gospud fajmašter*). Temu je bil kot beneficiat podrejen duhovnik v Bevkah, ki ga prisega omenja le s priimkom (št. 46: *gospod Kremenik*) in so ga župljani po krivici obtožili zmerjanja v cerkvi.¹⁸⁵

¹⁸⁵ Ljubljančan Anton Kremenek je bil od leta 1767 beneficiat v Bevkah, kjer je pozneje postal župnik osamosvojene župnije

Prejkone se duhovnik skriva za naslavljanjem gospod še v primeru: *pričo rancega gospuda Polaka* (št. 44). Tri poklicne oznake so povezane s furmanstvom: *furmani* (št. 15 in 16), enkrat popravljeni v *voznike* (št. 15), in *faktor* (št. 15), posredno pa tudi pisar ali tehtalec v Trstu: *šribar al vagermašter* (št. 16). V precej nejasni vlogi je v prisegi št. 35 v zvezi s pretepom omenjen neki desetnik – *korporal (Carparal)*. Vojaško službo je v času, ko je tožil svojega očeta, opravljal tudi: *Anž Sprek, soudat* (št. 17). Stanovski predikat gospod je dvakrat uporabljen za neduhovnika, prvič za ljubljanskega meščana in pasarskega mojstra (št. 25: *gesput Frence Šuman, gspuda Šumana*) in drugič za zagrebškega trgovca (št. 71, 71 a: *od gospuda Eliasa Matiča*). Najodličnejši naziv "gnadlivi" pa je pripisan edinemu z imenom navedenemu zemljiškemu gospodu: *gnadlivi gospod Schweiger* (št. 6).

Socialni status oziroma poklic v prisegah navedenih oseb nekajkrat razkriva glavni, v nemščini pisani del sodnega spisa. Tako smo, denimo, izvedeli za meščanski stan in pasarski poklic prej omenjenega *gespuda Šumana* (št. 25). Štefan Balas, ki mu je Jernej Bedenik dolgoval čedno vsoto sto kron za prašiče (št. 23), je bil svinjski trgovec (*Schwein Handler*). Še več, pred pfalškim sodiščem sta prisegla sodarski mojster iz Ljubljane in duhovnik. Za sodarskega mojstra Matijo Pristavca (št. 37), ki je nastopil kot priča, je šele iz nemškega besedila razvidno, da pridek *Pintar* njegovemu priimku v prisegi resnično pomeni sodarski poklic (*Pinter Meister in der Stadt*) in torej ne gre za dodatni, drugi kognomen ali hišno ime. Duhovnik Jožef Seršen (št. 48) je prisegel kot tožnik v procesu zoper Martina Peterco. Ne preseneča, da je Seršen v sodnem spisu naveden le kot duhovnik (*H(er)r Joseph Serschen Geistlicher*), saj v tem času, poleti 1787, ni imel redne službe.¹⁸⁶

Več kakor poklicnih in statusnih oznak je v prisegah razumljivo **sorodstvenih razmerij**, med temi največ krvnih. Če izvzamemo očeta in sina, ki se kot dve božji osebi pojavljata v uvodni formuli velike večine besedil, nastopa oče dvakrat, a še to kot že pokojni (št. 68: *ranik oče Martin Golar*; št. 75: *verb od sojga očeta*), sin pa štirikrat, od tega enkrat kot otrok (št. 6: *negoviga sinu Matija Berganta*; št. 17: *moj sin Anž Sprek*; št. 49: *skuz njegoviga sina Martina*; št. 72: *moj mejhen sin*). Nasprotno nikoli ni omenjena hči.

(Frančišek Pokorn, Šematizem duhovnikov in duhovnij v ljubljanski nadškofiji I. 1788, Ljubljana 1908, str. 250). V času prisega je službo vrhniškega župnika opravljal Frančišek Luka Marenik, župnik v letih 1774 do 1799 (prav tam, str. 245).

¹⁸⁶ Jožef Seršen, po rodu Vodičan, je imel sicer tedaj za seboj že 25 let mašniškega stanu, njegova nezaposlenost pa je trajala več let, saj je še leta 1789 prosil ljubljansko nadškofijo za nastavitev v dušnem pastirstvu. Seršenovi biografski podatki v: F. Pokorn, n. d., str. 16.

Enako kot očeta je tudi mater mogoče najti samo v dveh prisegah, obakrat že kot pokojno (št. 20: *maja ranca mati Maruša Mališka*; št. 42: *maja ranca mate, maje rance matere, maje matere, maja mate*). Mati je sicer za očetom in sinom tretja najpogostejša sorodstvena oznaka, če upoštevamo Marijo, Mater Božjo (devetkrat kot *Mati Božja*, dvakrat *Materi Božji*). Posredno pa sta oče in mati po enkrat izpričana še v pridevniški obliki: *očetovo inu materno do* (67, 69 a) in s skupnim imenom starši: *po mojih starišah* (št. 13), v obeh primerih v zvezi z dediščino.

Tako kot je v prisegah v primerjavi z materami več očetov in sinov, je srečati tudi precej več bratov kakor sester. Prisežnikov brat je omenjen v sedmih prisegah, od tega štirikrat kot že pokojni, enkrat pa je določeneje označen kot polbrat (*po pale brat*). Sklanjanje besede brat je nasploh pestrejšje kakor pri drugih sorodnikih: št. 6: *mojga brata Simona*; št. 23: *moj brat Jernij, moj brat, mojmo brato Jernejo*; št. 24: *moj ranek brat Jurij Krušič, majmo rancemo brato, moj brat Jurij*; št. 26: *moj brat Blaže Delovic, mojga brata Blažeta, z mojem bratom, moj brat Blaže*; št. 27: *iz majem rankam po pale bratom Anžetam*; št. 28: *moj ranek brat Anže, moj brat, ranekmo brato, ranek brat, mojmo brato*; št. 55: *med mano inu mojem zdej rancem bratom Andre Klemenam*. Sestri sta le dve, obe pokojni, prva v prisegi št. 29: dativna oblika *maje rance sestre Mice Gradiškovke*, in druga, opisana določeneje: *od maje rance sestre koker Jakopove žene* (št. 42).

Od krvnih sorodnikov srečamo še dva, dvakrat strica in enkrat nečaka. Obakrat je govor o že mrtvem stricu, enkrat pa je stric označen kot prisežnikov prednik na posesti (*sprednek*): *moj stric Grogor Javornik ranki* (št. 13), *Jožef Vodnik, moj stric en sprednek* (št. 75). Nečak se pojavi enkrat, in še to opisno, kot bratov sin: *od mojga brata Simona ino negoviga sinu Matija Berganta* (št. 6).

Nekrvno, priženjeno oz. primoženo sorodstvo, je nekoliko v nasprotju s pričakovanjem zastopano slabše kot krvno. Moža srečamo v samo treh prisegah in ženo v štirih, pri tem pri enem možu in ženi ne gre za prisežnikovega zakonca, temveč za tretji osebi. Pri izrazu mož je zanimiva dajalniška oblika *možovo* iz leta 1770 (št. 11: *mojmo možovo Jurjo Šusterco*), ki jo v zgodnejši dobi priseg, leta 1753 (št. 3), srečamo tudi za Boga Sina in Svetega Duha: *Sinovo jenoj Svetimu Dohovo*. Najzgovornejša je v zvezi z možem prisega št. 14: *mojga rancega moža Anžeta Čebulu, moj mož, mojga rancega moža, moj ranek mož*, prisega št. 44 pa pojasnjevalna: *Jožefo Vovko, to je Jerenmo možu*.

Žena prav diametralno nasprotno od moža nikoli ni navedena z osebnim imenom: *moje rance žene* (št. 8), *maja žena* (št. 29), *maje žene* (št. 41) in že znano *od maje rance sestre koker*

Spiegelwärteln

*Seiner Gnade des Fürstlichen Raths Rathmann
 Johann Florian aus dem Pfälzer
 Erb-Grafschafft über den Pfälzer
 von dem Pfälzer Herrn Grafen
 ist Krafft ausgesprochen.
 Im Jahr 1787 den 1ten Monats März.
 Demnach folgt der vom Fürsten abgelesene Artikel
 sui.*

*Ist Joseph Groschel ein Ladow Spetauski Kmet Pereschom
 eno telesno Persego, ke Bogu ussega mogolschnimw, de cest
 taistu nar bodem pradohan bris ussega nasaisaderschajna
 moiech Missow, al na due Kioche lochnu sastopleina noben
 mo ke lubmo, al ke Knode, to pravo rednizo verpovedat, nitzsch
 samoulochate, inu moie verpovedaine nobn mo redodete
 notschem, Dochiler tu nabo samu od tega sodnica verpoveda
 mo. totiw Gidochno meni Bruch pomagai amen.*

+ *Joseph Spiegel*

*Hiem folgt der Artikel B: walfen ihm Fürsten
 wuntinlich vorgutnugau, und wofflungniglich ign.
 macht wonnen.*

Artikler B:

Prisega priče Jožefa Grošla pred krajevnim sodiščem graščine Spodnje Perovo iz leta 1787 (št. 51)

Jakopove žene (št. 42). Leksem *gospodinja* za ženo, ki pa nastopa skupaj z imenom, sem že omenil na drugem mestu: *Primus Rubida inu negova gospodina Mina* (št. 12).

Poleg obeh zakoncev vsebujejo prisege še oznake petih nekrvnih sorodnikov: tasta, zeta, snahe, svaka in svakinje, vsako le po enkrat. V največ oblikah se pojavlja tast (št. 8): *moj tast Matevž Sluga, nemu tastu in moj tast Delovic*. Tast omenja svojega zeta, tožnika Jakoba Žganca, le kot: *majga zeta* (št. 43), tašča Marina Glajc pa svojo brezimno snaho kot *nevesto: od moje neveste* (št. 1), torej z izrazom, živim za snaho na primer še danes ponekod na Primorskem. Svak in svakinja, ki imata oba tudi osebno ime, sta označena z značilnim adaptiranim germanizmom *švagr* in *švagrna: od majga švagra Martina Zajca* (št. 41), *maja švagrna Neža Rebolovka* (št. 22).

Datacije dogodkov in časovna orientacija prisežnikov

Datiranje v prisegah nastopajočih dogodkov in navajanje časovnih oddaljenosti so svojevrstne priče predstav o času ter zlasti kronološke orientacije "preprostega kmečkega ljudstva". Popoln datum in leto sta sicer pravilo v sodnih spisih v neslovenskih jezikih, v našem primeru v nemškem, prednost pričujočih slovenskih zapisov pa je v neposrednem prenosu ljudskih predstav in glasu v pisano besedo. Povedano drugače: v prisežna besedila ni bilo mogoče vrniti ničesar, česar prisežniki ne bi razumeli in torej ne bi moglo priti iz njihovih ust. Določene datume so sodni uslužbenci prisežnikom sicer narekovali iz dokumentov, zato so do dneva, meseca in leta natančni, a navadnim ljudem še vedno razumljivi. Tako je zelo jasno razvidno, kdaj prisežnik dogodka datira iz lastnega spomina in kdaj mu je pri tem v pomoč zapisan datum.

"Kmečki koledar" se namreč ni ravnal po datumih, temveč v prvi vrsti po praznikih, zlasti večjih, od tod pa po dnevih v tednu oziroma številu dni pred določenim praznikom ali po njem, tudi če se je stvar zgodila že pred leti. Imena mesecev, najsi bo slovenska ali poslovenjena latinska, so bila ljudem na splošno dokaj dobro znana, nasprotno pa se zdi, da si niso bili preveč domači z letnicami. Nikakor ni nujno, da so vsi prisežniki vedeli, katero leto se piše. Enakomerni abstraktni koledar je bil namreč cikličnemu času kmečkega koledarja dolgo tuj, visoka števila letnic mnogo višja od vsakdanjih in za nepismene težko predstavljava. Še zlasti dogodke, ki so se zgodili pred časom, so namesto z letnicami izražali s številom minulih let. Štetje let jim je bilo torej veliko bližje kakor utrudljivo pomnjenje letnic z večmestnimi števili.¹⁸⁷

Izražanje časa v prisežnem besedilu je neredko zelo pavšalno, še posebej če ne poznamo konteksta iz sodnega spisa. Kako težko je, denimo, časovno opredeljiv dogodek, ki je bil vsem vpletenim jasno pred očmi: *"lane, takrat, ke sem jest prke Meklavžo Milejo l...l jamrou"* (št. 15). Ali še težje v primerih: *"taisti večer, k se je z mano l...l grdu ravnalo"* (št. 54), *"taiste dan, ke sem jest l...l na Vrhenke pr gospudo fajmaštro bli"* (št. 46) in *"takrat, ke sem jest majga zeta spremu"* (št. 43). V takšnih primerih, ko je šlo za dobro znane, navadno bližnje dogodke, ni bil niti najmanj pomemben datum, četudi so ga prisežniki poznali ali bi ga lahko dokaj natančno izračunali. Tako ali tako je bil čas, kolikor je bilo potrebno, natančneje opredeljen v sodnem spisu. Drugačna natančnost, pri kateri ni imel sam datum tako rekoč nikakršne teže, je bila, denimo, potrebna, ko je prisežnica izpovedovala, kdaj se je polastila dela moževega premoženja: *"osem dni pred smrtjo mojga rancega moža"*, to pomeni: *"ne ta dan al nedelo, keder je on umru, tude ne takrat, še pred smrtjo, keder smo bla jest, moj mož jeno ta dehovni gospud sami vu hiše, se bli doli zaprle, jeno tudi ne ta dan po negovi smrti"* (št. 14).

Trajanje nečesa do določenega dogodka je izraženo z značilnim adaptiranim germanizmom: *noter da negove smrt* (št. 69 in 69 a). Prav tako trajanje do dneva prisege: *notri donašni dan* (št. 9), kakor je podoben poudarek z dnevom zaslediti tudi pri ustreznicah za prislov časa danes, tj. *donašne dan* (št. 11).

Kot rečeno, so se kmečki ljudje tega časa ravnali predvsem po praznikih oziroma godovih. Od skupno 38 datacij dogodkov in med njimi 29, ki se ne opirajo na nobeno pisno predlogo, se namreč skoraj polovica vseh (17) sklicuje na določen praznik ali svetnika:

- *ta druge dan Svetiga Martina pr eni glihe pred šestimi letmi* (št. 9);
- *lane pred binkeštme en teden lunske leto* (št. 22);
- *o svetimo Pavlo pred dvema letam taisto jutro* (št. 23);
- *lane na svetga Marka dan* (št. 28 in 28 a);
- *to 1778. leto okole finkuš* (št. 29);¹⁸⁸
- *okole svetga Matevža pred dvema letam, to je to 1778-to leto* (št. 30);
- *lansko leto pred svetem Andrejam ta dan* (št. 32, 32 a, 33);
- *po svetmo Vido ta četrtek* (št. 34);
- *po svetemo Alešo to nedelo večer* (št. 35);
- *na svetega Mehela dan* (št. 36);
- *pred božičmi tega 1787-ga lejta* (št. 49);

okvir in sestavina vsakdanjega življenja, Ljubljana 1995, str. 116–117.

¹⁸⁸ Binkošti, nem. Pflingsten.

¹⁸⁷ Prim. Gorazd Makarovič, *Slovinci in čas*. Odnos do časa kot

- ob božiču lej-tega (lejtašniga) lejta (št. 49);
- ob pustu lej-tega lejta (št. 49);
- ob svetimu Pavlu le-tiga lejta (št. 49).

Letnica je skupaj s praznikom navedena le trikrat, pri čemer gre vsakokrat za bližnjo preteklost, največ dve leti pred prisego. Pri prisegi št. 49 je poleg tega napačna, saj je govor o božiču 1787, dokument pa je nastal 14. julija istega leta. Časovni odmik enega leta in več je, nasprotno, vsakič izražen le s številom let, a brez navedbe letnice, tako: *pr eni glihe pred šestemi letmi* (št. 9), *pred enim letam dono vino* (št. 11), *pred dvemi letmi* (št. 20), *pred 18 letme enkrat* (št. 16), *pr eni glihi pred petemi lejti* (št. 61), *že škuži 18 let* (št. 38), *dali ket en let sem* (št. 73). Šele poznega leta 1810 (št. 74) je daljši časovni razpon prvič in zadnjič ubeseden z letnico: *od tega lejta 1801 toku rihtik doužan*.

Mesec in leto, izpričana na pamet iz prisežnikovih ust, srečamo samo dvakrat, pri tem pa je od dogodka do prisege minilo največ leto. Furman Jurij Kugej pravi leta 1753 (št. 2): *mesca juni 1752*, Magdalena Zore pa leta 1795 datira rojstvo svojega otroka kot: *sem jest u mescu oktobra 1794-ga lejta rodila* (št. 63).

Nasprotno prisežniki nikoli niso iz lastnega spomina navajali bolj oddaljenega natančnega datuma, ki se ne bi nanašal na tekoči ali prejšnji mesec. Takšna primera sta le dva: *ta 16-ti dan tega mesca* (št. 25) in *ta 27. dan poprešenga mesca oktobra* (št. 31).

Če pa srečamo natančno datacijo z letnico, mesecem in dnevom, temelji na kakšni pisni predlogi, tj. na zapisu tožbe, obračuna, ženitnega pisma, sodne obravnave ali poziva na sodni narok. Enako velja za vse druge datume brez letnice, ko gre za tekoče leto. Takšnih primerov je skupno deset, natančen datum pa največkrat povzet iz tožbe:

- *po sodni tažbi, katera je bla na 26. dan mesca grudna to 1778. leto* (št. 26);
- *ta 19. dan mesca grudna to 1778. leto, ke sem /.../ to zadno rajtengo sturou* (št. 27);
- *ta 19. dan mesca listovgnuj jemenvan to 1778. leto* (št. 27 a);¹⁸⁹
- *pr te vožni, od katere je bla ta deveti dan mesca [junija] rožnicvet letega lejta tožba* (št. 47);
- *u tožbi tega družiga mesca rožniga cveta letiga lejta* (št. 49; 4-krat enaka navedba);
- *u tožbi tega 18-ega pretečeniga mesca* (št. 53);
- *ob cajtu te čez le-tu premožejne držane abhandlungu, tu je tega petiga mesca decembra 1788-ga lejta* (št. 62);

- *u ženitnimo pismo od prviga februarja 770* (št. 69) oz. *u ženitnumo (!) pismu od prviga febrvarja 776* (št. 69 a);
- *u mescu oktobra 1793* (št. 71) oz. *u mescu oktobre 1793* (št. 71 a);
- *za zašlišanje al tagzacenga ta šestendvejset dan februarja 1802 zapisan stoji* (št. 76).

Končno imamo še datacijo zadolžnice (št. 67), ki jo je "u Dornceh ta 21 dan decembra 1803" sestavil in zapisal "prošen podpisvavec Mihael Lavrič m. p."

Zanimiva je dvojna raba imen mesecev, slovenskih in adaptiranih latinskih. Meseci nastopajo v skupno enajstih primerih, od tega štirikrat s slovenskim imenom: listovgnuj, gruden in rožni cvet, osemkrat s prevzetim: februar, junij, oktober in december, leta 1787 pa imamo enkrat opraviti kar z obojnim imenom: *ta deveti dan mesca [junija] rožnicvet* (št. 47), pri čemer je latinsko ime prečrtano in zamenjano s slovenskim. Isto leto je bilo slovensko ime meseca zapisano zadnjič (št. 49), in sicer v isti prisegi kar štirikrat. Dosledna raba latinskih imen v petih mlajših prisegah in zadolžnici pa slej ko prej kaže na opazno izrinjanje rabe domačih imen mesecev proti koncu 18. in v začetku 19. stoletja.

Poimenovanja oblastvenih organov

Glede na to, da imamo opraviti z dokumenti iste vrste in provenience, je povsem razumljivo majhno število omemb različnih oblastvenih organov. Prisežniki so se srečevali z zemljiškim gospostvom in njegovim patrimonialnim oz. krajevnim sodiščem, vse drugo pa je bilo zanje postranskega pomena. Kot že rečeno, so stvarno in osebno podložnost škofijskemu gospostvu izražali kot podložnost škofiji. Tako je neka njiva pod Vodicami vselej pod škofijo k Simonu Bergantavimu grunto šlišova (št. 6). Tudi podložnik Jakob Bergant iz Zapog je spadal (pod) gosposko u Lublano pod škofijo (št. 67). In ko sta se potencialni ženin in nevestin stric dogovarjala, da se bo ženin pri svojem gospostvu odkupil iz rojenjastva in zamenjal pripadnost gospostvu, je škofijsko gospostvo označeno poenostavljeno, v ljudski govorici kot *škofija* in *moja gosposka* (*gesposka*): *h maje gosposki v škofijo pojdeva* (št. 32, 32 a, 33); *če tebe maja gosposka bo gare vzela* (št. 32, 32 a, 33). Ukaz škofijskega gospostva je izpovedan v obliki: *mene je maja gosposka zašafala po 10. ure nobenmo vina date* (št. 35). Zemljiška gospostva pa so v ljudskem jeziku na splošno le *gosposka*: *boš ti odkupo taje gosposki nesu plačat* (št. 32, 32 a), *ti se znaš od taje gosposke odkupet* (št. 32, 32 a), *pr toje gosposke za odkupo glihat* (št. 33), *od taje gosposke odkuplen boš* (št. 33).

Nekaj več, četudi še vedno malo, je oznak za sodna oblastva in organe. V poduku za krivoprisežnike, zapisanem leta 1777 (Ad št. 14),

¹⁸⁹ Št. 27 ima za ime meseca pomotoma grudna; št. 27 a pravilno listovgnuj.

najdemo *deželsko (dežeusko) gosposko*, ki ji gre pravica do kaznovanja krivoprisežnikov s pohabljenjem: *de enga takega ta dežeuska gosposka štrafa se odsekajnam teh prstov l...l iz venstergajnam negoviga jezika l...l al iz venstepejnam s te dežele*. Gre torej za pristojnosti, ki so presegale patrimonialno sodno stopnjo in so bile stvar deželskega sodstva. Z *dežeusko gosposko* je bilo lahko mišljeno samo deželsko sodišče; podobno oznako iz srede 18. stoletja poznamo, denimo, z Bleda: "Konfini blejske gosposke /:deželske rihte:".¹⁹⁰ *Dežeuska gosposka* je sicer za krivoprisežnike pred pfalškim patrimonialnim sodiščem pomenila enega od devetih deželskih sodišč, na območju katerih so živeli škofijski podložniki.

Patrimonialno sodišče kot takšno je v prisegah omenjeno razmeroma pozno, v letih 1792 in 1793. Kot *naprej postavljena sodna gosposka* nastopa samo, ko se prisežnik obvezuje, da bo pravično ocenil živino in *ti naprej postavljeni sodni gosposki na znajne dat očem* (št. 59). V vseh drugih primerih gre za omembo v povsem enakem kontekstu: prisežnik se zavezuje, da svojega pričevanja pred sodiščem nikomur in nikjer ne bo izdal, dokler le-tega ne bo oznanilo sodišče samo: *dokler le-tu od te rihtne gosposke na bode rezglasenu* (št. 56, 56 a, 57, 57 a), *dokler te vižinge od vikši gosposke oznajnene ne bodo* (60, 60 a). Patrimonialno sodišče je torej označeno kot *rihtna gosposka* in kot *vikši gosposka*, ne da bi *vikši* pomenilo kakšno višjo sodno stopnjo od patrimonialne. Primerov je premalo, da bi lahko sklepali na pravilo, da je pridevnik *rihtni* – adaptirani germanizem – med letoma 1792 in 1793 trajno zamenjal *sodni* – "puristični" slovenizem. Tega srečamo sicer prvič že v poduku za krivoprisežnike iz leta 1777, vendar v povsem drugačni zvezi: *na sodni dan* (Ad št. 14). Vsekakor pa je preskok z *rihtarja* na *sodnika* bodisi posledica skrbi za jezik bodisi (tudi) izraz dejanske spremembe v govorni rabi.¹⁹¹ V zapisu poduka za krivoprisežnike (Ad št. 14) je Bog Sin

še *rihtar: pred tem pravičnem rihtarjam Jezusam Kristusam*, dva prisežna obrazca o poštenem pričevanju iz leta 1787 pa v vlogi svetne sodne oblasti že poznata *sodnika: od tega sodnika ven povedanu* (št. 51, 52). Nekaj let pozneje, 1792 in 1793, govorijo enaki obrazci spet o *rihtni gosposki* oz. o *vikši gosposki*. Kakor koli, pfalške prisege nikoli ne omenjajo *rihtarja*, ki je v slovenskih uradnih dokumentih daleč v 18. stoletje takorekoč izključna oznaka za sodnika.¹⁹² Izraz *sodnik* namesto *rihtar* leta 1787 se zdi prejkone pisarniška novotarija in manj izraz prodiranja ustreznega slovenskega izraza namesto germanizma. V patentih Jožefa II. je, denimo, *rihtarja* že zamenjal *sodnik* (*mestni, krajni, sodniki teh krajov* idr.).¹⁹³ Morda je sprememba poimenovanja povezana tudi z uvedbo *rihtarjev* – pomožnih uradnikov nabornih okrajev v zadnji četrtini 18. stoletja, ki niso imeli nobene zveze s sodstvom;¹⁹⁴ zato je pisar v izogib pomoti zapisal *sodnik*, saj je *rihtar* medtem postal splošno rabljen pojem s povsem drugačnim pomenom od dotedanjega.

Pravno, mersko in drugo izrazje

Kar zadeva naravo obravnavanih besedil, je najmočnejše zastopano pravno izrazje v širšem pomenu besede. Le-to se vseskozi prepleta z izrazi za vrste denarja in merskih enot – kvantitativno drugim najmočnejšim besediščnim sklopom. V tretji, vsebinsko heterogeni sklop, sem uvrstil danes manj znane in z drugačnim pomenom rabljene izraze.

Pri razlagi pomena leksemov zgolj za primerjavo navajam v oklepajih tudi sodobne nemške oblike izposojenk, a le takrat, ko sta si izvorna nemška in prevzeta slovenska oblika še dovolj sorodni, najsi je slovenski izraz adaptacija ali kalk. Pri adaptiranih slovenskih izrazih sploh ne gre nujno za neposredno etimologijo iz današnjih nemških leksemov (takšni so po večini mlajši, zlasti pravni izrazi: *abhandlunga, tagzaczenga*), ampak je prenekatera izposojenka izšla še iz stare in srednje visoke nemščine in zato v moderni knjižni nemščini nima jasno prepoznavne ustreznice.

¹⁹⁰ Boris Golec, Iz zgodovine pisarniške slovenščine v 1. polovici 18. stoletja, v: Arhivi XXIV (2001), str. 99. Deželska sodišča so se v slovenskih besedilih tega časa imenovala preprosto *rihta*, npr. "tam Se trý Richte Vkupei Stizeo, koker Theriaska, Zhosperska, inu Orthneshka" (prav tam, str. 94). Določeneje so deželsko sodišče, vezano na zemljiško gospostvo, označevali kot v primeru: "visenskega gospostva richte" (Boris Golec, Stane Okoliš, Turjaški arhiv na Dunaju in njegovi slovenski dokumenti, v: Arhivi XIX (1996), str. 124).

¹⁹¹ Pohlino Tu malu besediše treh jezikov iz leta 1781 pozna samo *Sodnika*, le sodni sluga je *Rihtne hlape*, sodišče pa je tako *Rihta* kakor *Sodniza* (M. Pohl, Tu malu besediše treh jezikov das ist: Das kleine Wörterbuch in dreyen Sprachen 1781, faksimile Dr. Dr. Rudolf Trofenik – München 1972, pag. Ee 3, Mm 1). V Japelj–Kumerdejevem prevodu Svetega pisma je *sodnik* že povsem nadomestil *rihtarja* (prim. M. Orožen, Razvojnne smernice, str. 283).

¹⁹² Prim. slovenske oznake različnih sodnikov v ljubljanski oklicni knjigi sredi 18. stoletja: *Hoffrichter, Marktrichter, Panrihtar, Statrichter, hoffrihter, rihtar* (trški), *Landrichter* (Boris Golec, Slovenica iz prve polovice 18. stoletja v metliški poročni matici in ljubljanski oklicni knjigi, v: Arhivi XXII (1999), str. 140, 141, 152, 157).

¹⁹³ Prim. AS 1079, Zbirka normalij, šk. 5, Patenti 1781–1800, 1. 9. 1781, 2. 8. 1782.

¹⁹⁴ Prim. S. Vilfan, n. d., str. 379.

Christoph Haffelbach der 5. Februar
1798

Lieber Herrm. Gärtscher
Wirtshaus zu Kadofe
wider
Jesau Gm. d. Haffelbach
Wirtshaus zu Kadofe.

Um willen abzugeben ist in eyn Kaufung d. 10. Juny d. J.
by H. H. V. und son dem Haffelbach abzugeben sein
Siedl.

Alle Formel

Ich Johannes Jenka percheßem Bogu Obzohu, Sima, jen
Lietimo Duchu eno pravo rešnitino Svobno per
schego, de jest Antel Hasmano na koch in Torbe
poblatenech Nekoch zesch Poraitane pou Treto
Kape Kape po 5 Randch, Rejo od ene Krave
25 Randch, Douch od ene Krave 5 Randch, La 2
porekane Strate 5 Randch, Kapei 44 Randch,
te 200 Randch, jen nekochy douzchan nupem.
Jen de je la pou kocha Kapa Kape in Randch,
Reja od Krave 25 Randch, ki keje porekani
Strate 5 Randch Predni, de je Luka Harmon ke
in Strate Svobno richtig d. 10. Juny, jen
meni na eni Krave 5 Randch douzchan ostou
Soku quionu jen Harmono Kofe, meni Svobno updy
pomagati ima Amen

Prisega obdolženca Janeza Jenka iz leta 1798 (št. 65)

Pravna terminologija¹⁹⁵

Za obvezno formulo religiozne narave in imenom prisežnika srečujemo kot najpogostejši element priseg različna pravna dejanja v najširšem pomenu besede, saj imamo vendar opraviti s sodnimi zadevami. Prisežniki največkrat omenjajo nakup in prodajo in z njima povezano izrazje, pogosto pa se prisege nanašajo tudi na neporavnane dolge in zapuščine.

Pravne termine navajam po abecednem vrstnem redu, pomešano v glagolski in samostalniški obliki. Pridevniške besede so dopolnilo k ustreznemu samostalniku.

– **abhandlunga** = sodna obravnava (nem. Abhandlung, f): *ob cajtu te čez le-tu premožejne držane abhandlunge* (št. 62);

– **ara**: *dvema kupcam l...l dana ara* (št. 49);

– **cegelc** = listek, "cedelc", potrdilo (nem. Zettel, m): *če tebe maja gosposka bo gare vzela jeno ta cegelc dala* (št. 31, 32 a in 33);

– **čemž/čimž** = a) činž = vrsta fevdalne dajatve (nem. Zins, m): *na čimžo te hiše jeno no obdelvajno negovih niv od enga celga leta ta čemž po glihenge 18 f Lw: še popounama doužan* (št. 30); b) obresti – gl. interes;

– **čez dati** = izročiti, predati (nem. übergeben): *to pravo natirlih vino nima čez dau* (št. 12);

– **dekret** = odlok, dekret (nem. Dekret, n): *ta dekret, katir je od gosposke van dan biu* (št. 76);

– **derlavbnost** = gl. muč al derlavbnost;

– **dobiček**: *polovica zgubička trpet ali polovica dobička prejet imam* (št. 64);

– **doli pustiti** = pustiti, spregledati (nem. unterlassen): *soje dobre vole popolima (s)šenkou inu doli pustiu* (št. 13);

– **dota** = dota, tudi dediščina: *na le-te moje rance žene dote* (št. 8 in 8 a); *to doto teh 20 kron nemo doužan sem* (št. 24); *na doto maje žene l...l nisem več prejeu koker* (št. 41); *sem jest od negove hiše to meni zraven te dote oblubleno kravo vzeu* (št. 41); *za očetovo inu materno doto oblublene stojnpedeset rajnžov* (št. 69 in 69 a);

– **doug/ovi** = dolg/ovi: *na temu moje tožbe postavljenimu dougovo* (št. 8); *na ta douh* (št. 9); *ta jste douh ali 24 rajniš* (št. 13); *negove dougove izročou* (št. 13); *kateri douh sem jest po mojih starišah nešla* (št. 13); *še 3 f douga sturu jeno za tega douga vola* (št. 17); *neč več zacerou al douga sturu* (št. 21); *na obeden druge davuh dau* (št. 21); *na ta douh teh 28 f Lw: (št. 29); na maje rance matere douh* (št. 42); *pr tem drugem dougo* (št. 42); *ta douh, keterga je mo(j) rank oča Andre Mlakar sturu* (št. 44); *tega u tožbi l...l postavljeniga douga* (št. 49); *de je meni l...l 39 f 37 kr nemških douh šlišou* (št. 62); *douh od ene*

krave 5 ranš (št. 65); *ta douh pa se l...l meni (v)se sam nazej plačou* (št. 70); *z(a)voli enga douga od 17 fl* (št. 75);

– **doužan biti/ostati**: *nisem neč več doužna* (št. 11); *še 28 f Lw: rihtek doužna ostala* (št. 29);

– **gliha** = pogajanje, poravnava: *pr eni glihe pred šestemi letmi* (št. 9); *pr eni glihi pred petemi lejti* (št. 61);

– **glihati/zglihati** = pogajati se, izpogajati (prim. nem. gleichen): *zlihau inu predau* (št. 12); *za le-tega kajna zgliho* (št. 18); *z mojem bratam za 7 raneš zglihou* (št. 26); *za 12 f tw: zglihala* (št. 29); *iz Andrejam Klemenam glihou* (št. 32 in 32 a); *toko govoru jeno glihou* (št. 32); *pr toje gosposke za odkupo glihat* (št. 33); *za enga kajna glihou* (št. 37); *nejsem na to vižo zglihou* (št. 64);

– **glihati/izglihati** = biti enak/podoben (nem. gleichen): *ena šleht ušenica, katera se s to za mušter danaldano clu neč ni glihala/izglihala* (št. 71, 71 a);

– **glihen** = očitno lapsus calami, pravilno glihenga: *toko jeno ne drgači je bla ta glihen (!)* (št. 32);

– **glihenga** = poravnava, dogovor, pogajanje (arhaično nem. Gleichung): *nobene druge glihenge ni šlišou* (št. 18); *po 13 soudov ferker [prav: ferkel] glihenga* (št. 21); *ta čemž po glihenge 18 f Lw: (št. 30); toko z naše glihenge neč na bo* (št. 32 in 33); *toko jeno ne drgači je bla ta glihenga* (št. 32 a in 33); *po glihenge za trinajst rajniš* (št. 50);

– **glihenga, verbšenska** = poravnava za dediščino: *ta od obdvejev plati potrjena verbšenska glihenga* (št. 55);

– **gori všteti** = dati, odšteti (nem. aufzählen): *pravičnu posodila inu nemu gori vštela* (št. 9);

– **gori vzeti** = sprejeti (nem. aufnehmen): *od nas naprošeni inu gori vzete možje* (št. 8); *če tebe maja gosposka bo gare vzela* (št. 32); *če tebe maja gosposka bo gare vzela* (št. 32 a); *če ta maja gosposka bo gari vzete* (št. 33); *od maje gosposke gari vzet jeno od taje gosposke odkuplen boš* (št. 33);

– **interes** = obresti (nem. Interessen, pl): *na dveh letih ta interes al čemž pet od stu* (št. 4); *mene od treh letih le sem interesa pravičnu doužan ostane* (št. 9); *150 ranš doužen, za ketere ima nivo l...l za interes* (št. 67);

– **izročiti**: *negove dougove izročou* (št. 13);

– **izhrajnene** = hramba: *dnarje al na posojile al izhrajnene jemu al jma* (št. 14);

– **izhraniti dati/imeti** = shraniti, hraniti: *kej dnarjo izhrajnened jemu* (št. 27); *ketere dnarji posodu al izhranet biu dau* (št. 28);

– **kup** = kupnina: *je biu kup 13 1/2 cekinu* (št. 18); *kup od taiste l...l na znajne dat očem* (št. 59); *dražej ali bulši kup predal* (št. 64);

– **kupec**: *dvema kupcam namest mene dana ara* (št. 49);

– **kupiti**: *ali kupou ali rešeu* (št. 6); *tisto lodric l...l kupu* (št. 37); *1600 mecnav ušenice*

¹⁹⁵ Upoštevanji so pojmi, ki jih v enaki obliki ali pa njihovo sodobno sopomenko vsebuje Pravni terminološki slovar (do 1991, gradivo), Ljubljana 1999.

vkup(o)u (71 in 71 a); *ta od l.../ kuplen prešeč* (št. 30);

– masa, zapušena = zapuščina: *meni iz Tomaž Bernikove zapuščene mase al premožejna* (št. 62);

– mogočnost = možnost: *na obeno mogočnost več sprašat* (št. 1);

– muč al derlavbnost = moč ali dovoljenje (nem. Kraft, f; Erlaubnis, f): *kedo je nemo l.../ muč al derlavbnost dau* (št. 25);

– not(er) položiti = vložiti (nem. einreichen): *zuper mene not položeno tožbo* (št. 76);

– nuc = korist (nem. Nutzen, m): *paša obeniga nuca nej mogla prnesti* (št. 3); *nobenimu k nucu al k škodi* (št. 60 in 60 a);

– oblegirati se = obvezati se, "obligirati se": *de se ni oblegirou, de bo kajno ta bula vrato prešla* (št. 36);

– obrajati = plačati (prim. nem. entrichten): *ukop s pet jenu trideset rajniš z mano obrajtou ale plačou* (št. 4); *pravičnu obrajtamu doužan obstou* (št. 8); *noter da negove smrt ni odštou inu obrajtou* (št. 69);

– obsoditi: *ta rihtar po sturjeni krvični prsege tudi krvično obsodi* (poduk Ad št. 14);

– obstati = a) biti sestavljen, vsebovati (nem. bestehen): *de je l.../ ta od obdvejih plati potrjena verbšenska glihenga toku obstala, de ker be eden ali ta drugi od naj dvejeh umerou ...* (št. 55);

b) priznati (nem. gestehen): *obstoj(i)m u pričo 2 mož* (št. 67); *ta douh pa l.../ koker je sam obstavou, on meni (v)se sam nazej plačou* (št. 70); *ni obstau, de ta niva, ke je zdej u pravde, je h kajže od tega Jurija Jagodeca šlišala en šliše* (št. 75);

c) ostati: *še 48 f, 20 kr krajnskiga štuvena pravičnu obrajtamu doužan obstou* (št. 8 in 8 a);

– odkupa = odkupnina: *ke boš ti odkupo taje gosposki nesu plačat/ taje gosposke plačat nesu* (št. 32 in 32 a); *pr plačvajno te odkupe* (št. 32, 32 a in 33); *pr toje gosposke za odkupo glihat* (št. 33); *ke boš ti odkupo plačou* (št. 33);

– odkupiti se: *ti se znaš od taje gosposke odkupet* (št. 32 in 32 a); *od taje gosposke odkuplen boš* (št. 33);

– odrajtati = plačati (prim. nem. entrichten): *noter da negove smrt odštou jen odrajtjou* (št. 69 a);

– odšteti: *ni odštou inu obrajtou* (št. 69); *odštou jen odrajtjou* (št. 69 a);

– pismo = pismo oz. vsak dokument: *dnarje al pisma ven vzete pustu* (št. 14); *kej dnarjov al pisem s(v)aje skrine al druge zapere ven vzeu* (št. 14);

– pismo, doužno = dolžniško pismo: *u temo doužnemu pismu zapopadeneh tristu jenu pedeset rajniš* (št. 4); *doužnega ne drugega pisma* (št. 14); *to Jernejov Pangercavo doužno pismo* (št. 68);

– pismo, gruntno = zemljiško/posestno pismo = *zunej gruntnega pisma* (št. 5);

– pismo, zastavno: *nobeneга zastavnega al doužnega ne drugega pisma* (št. 14);

– pismo, ženitno: *u ženitnimo pismo; u ženitumo (!) pismu* (št. 69, 69 a);

– plačati: *z mano obrajtou ale plačou* (št. 4); *popolimo plačou sem* (št. 10); *toku bodem jest tega plačou* (št. 18); *eno petico plačou* (št. 18); *iz gotovimi dnarje precej plačala* (št. 29); *nesu plačat / plačat nesu* (št. 32); *odkupo plačou* (št. 32); *meni ni plačo* (št. 41); *rihtek jeno gotovo l.../ plačou* (št. 44); *taisti dan zame plačana ceha* (št. 49); *le-te dnarje plačat* (št. 67); *meni (v)se sam nazej plačou* (št. 70);

– plat = stran, pravdna stranka: *od obdvejih plati potrjena* (št. 55);

– podpisvavec, prošeni = naprošeni podpisnik: *prošen podpisvavec* (št. 67);

– pogervati = zahtevati (nem. begehren): *le-te donašne dan pogervane 10 rajniš* (št. 11);

– porajtane = poravnava/poplačilo (arhaično nem. Abreitung, v sodnem spisu: Abrechnung): *čez porajtane pou treko kope skope* (št. 65);

– porajati = poravnati, poplačati (arhaično nem. abreiten): *ta od njega ravnu taisti dan zame plačana ceha l.../ porajtana* (št. 49);

– pósoda: *nobeneh dnarjov na posodo vzeu* (št. 27); *en ceu cekin na posodo vzeu* (št. 27); *nič nisem na posodo vzeu* (št. 44);

– posoditi = mene od Moruše Bolkovke posoujene l.../ koraude (št. 1); *pravičnu posodila* (št. 9); *na (v)račilo posodou* (št. 10); *dnarje posodila* (št. 22); *5 kron posodu biu* (št. 24); *neč posodu* (št. 24); *neč več ni posodu* (št. 27); *ketere dnarje posodu* (št. 27); *ketere dnarji posodu* (št. 28); *več dnarjov posodu* (št. 29); *sedemdeset guldinarjov inu 30 krojcerjov nemškiga štivila posodila* (št. 61); gl. tudi dnarji!

– posodilo = posojilo: *18 krajcerjov dobrga dnarja na posodile l.../ rihtik doužan* (št. 74);

– posojilo: *dnarje al na posojile al izhrajnene jemu al jma* (št. 14);

– posojvajne, gotovo = posojilo v gotovini: *na temu njemu od mene danmu žitu, vinu inu gotovimu posojvajnu l.../ doužan* (št. 58);

– pošta = postavka, točka (nem. Posten, m): *koker je u te treki jenu sedmi pošti zavole te ajde zapisanu* (št. 3); *inu u sedmi pošti* (št. 49);

– pošta, doužna = dolžniška postavka: *mene prote postavlene doužne pošte / daužne pošte* (št. 8);

– poštrafati = kaznovati: *vglih viže tri štrafenge prejete al poštrafan bite* (poduk Ad št. 14); gl. tudi štrafati;

– pravda: *ta niva, ke je zdej u pravde* (št. 75);

– pravica = pravica, resnica: *vse po pravice, koker je meni vedijoče, povedat* (št. 19); *ta čista pravica/čisto pravico ven povedat* (št. 39, 40 in 45); *po pravi pravici l.../ povedau* (št. 56, 56 a, 57, 57 a); *h pričvajno te pravice krvično prute Bogu gari vzignu* (poduk Ad št. 14);

– predati = prodati: *nisem mogu predati* (št. 3); *nič nisem predau* (št. 3); *zlihnu inu predau* (št. 12); *eno kravo predau* (št. 26); *ta par volov*

l.../ predau (št. 64); *bulši kup predal* (št. 64);

– **prejeti**: *roko dane inu prejete koraude* (št. 1); *nič nejsem zajno prejeu* (št. 3); *nisem k mojmu rokam prejeu* (št. 3); *na ta douh l.../ neč nisem prejela* (št. 9); *vglih viže tri štrafenge prejete al poštrafan bite* (poduk Ad št. 14); *ne enga vinarja prejeu* (št. 17); *ne več koker 30 raneš od ne prejeu* (št. 22); *ne več ker 22 raneš prejeu; pa neč prejeu; od nega prejeu* (št. 26); *druge reči prejeu* (št. 29); *nisem več prejeu koker enga vala* (št. 41); *nekole prejeu* (št. 41); *nobene reči l.../ prejela* (št. 42); *tude nobene druge reči od ne prejeu* (št. 44); *za šrange inu vožne aušlake l.../ nisem prejel* (št. 47); *prejeu/nisem prejeu* (št. 49); *nisem prejeu* (št. 53); *polovica dobička prejet imam* (št. 64); *ta dekret l.../ precej koker sem ga prejeu* (št. 76);

– **premožejne, zapušeno** = zapuščina: *verb inu gospodar od celiga zapušeniga premožejna* (št. 55);

– **priča**: *mene, pričo, štrafej* (št. 8);

– **pričovajne** = gl. venpovedajne;

– **pričvajne** = pričanje, pričevanje: *ketere je on h pričvajno te pravice krvično prute Bogu gari vzignu* (poduk Ad št. 14);

– **prsegouc, krvičen** = krivi prisežnik: *krvičen prsegovc* (poduk Ad št. 14);

– **rajtati** = a) plačevati, poračunati, poravnati (arhaično nem. raiten): *keder sem jest iz rance Gradišece v zadneč rajtou* (št. 21); b) nameravati, misliti, biti pripravljen: *teh 12 f Lw, ketere je on meni rajta* (št. 41); *koker on rajta nemo dati* (št. 43);

– **rajtenga, rajtinga, ratinga** = a) obračun (arhaično nem. Raitung): *u rajtingo je pelou, koker je u ratinge zapisanu, koker je u rajtinge pelano, koker je u rajtingo pelana* (št. 3); *koker rajtenga govori* (št. 10); *v obeni (!) rajtengo djau* (št. 26); *rajtenge nisem jemela* (št. 42); *na rajtengo tega u tožbi l.../ postavljeniga douga* (št. 49); *nisem jest z nim rajtenge delou* (št. 66); *iz rajtengam na voleh* (št. 70); b) izračun: *po moje rajtinge* (št. 13);

– **rajtenga, zacahnana** = zapisan obračun: *po le-te zacahnane rajtinge* (št. 11);

– **rajtenga, pravična**: *pravično/pravična rajtengo sturile* (št. 8);

– **rajtenga, pisana**: *s kredo pisano rajtengo* (št. 11);

– **rajtenga, zadna**: *to zadno rajtengo sturou* (št. 27, 27 a in 29);

– **rajtenga, prava sturjena**: *po pravi sturjeni rajtenge; po te sturjeni rajtenge* (št. 29);

– **rešiti** = rešiti/odkupiti iz zastave: *de taisti kosec ali blek nivice l.../ jest ne vejm ali kupou ali rešeu* (št. 6);

– **slišati/šlišati** = pripadati, soditi k (nem. gehören): *trdina l.../ vselej pod škofijo k Simonu Bergantavimo grunto je šlišova* (št. 6); *toku bodem jest pršu več koker ob tristu goldinarju,*

ketere mene na furenge šlišejo (št. 16); *od teh rance Mice šlišijočeh reči* (št. 29); *de mene še rihek 27 f Lw jeno 8 f Lw l.../ date šlišijo* (št. 42); *de je meni l.../ 39 f 37 kr nemških douh šlišou* (št. 62); *ta niva l.../ je h kajže od tega Jurija Jagodeca šlišala en šliše* (št. 75);

– **spoznati** = priznati: *po sodni tažbi l.../ je blo mene spoznano* (št. 26); *za tu meni spoznani gvant* (št. 26);

– **sprednek** = prednik (lastninski oz. posestni): *Urban Jerman, sprednek od tožnikov; Jožef Vodnik, moj stric en sprednek* (št. 75);

– **šacati** = (o)ceniti (nem. (ein)schätzen): *to l.../ za šacat naprej postavljeno žvino* (št. 59);

– **šenkati** = podariti (nem. schenken): *soje dobre vole popolima (s)šenkou inu doli pustiu* (št. 13); *dani cesarski cekin l.../ nisem šenkou* (št. 48);

– **šlišati** = gl. slišati;

– **španovija, šponavija** = družabništvo (prim. nem. spannen = vpreči, zapreči; Gespann = vprega, zaprega): *u šponavij/španovije tega Jurja Modeca* (št. 71, 71 a);

– **špovina/spovina** = najbrž izvršba oz. zastava (arhaično nem. Spänung, f); morda reducirano iz: spolovina v pomenu skupno posedovanje dveh oseb:¹⁹⁶ *ni na spovino teh rojov ali čebeleh l.../ posodou* (št. 10);

– **štant** = zakup (nem. Bestand, m): *u štant ven dati* (št. 3); v isti prisegi nastopa tudi homonim "štanti" kot sestavni deli kozolca);

– **štrafati** = kaznovati (nem. strafen): *mene, pričo, štrafej* (št. 8); *de enga takega ta dežeuska gosposka štrafu* (poduk Ad št. 14); gl. tudi poštrafati;

– **štrafenga** = kaznovanje, kazen (nem. Bestrafung, f): *tri štrafenge prejete, ta treka jnu zadna štrafenga* (poduk Ad št. 14);

– **štritinga** = spor, prepir (nem. Streitigkeit, arhaično Streitigung): *zdej v štritinge zapopadene kolovoz* (št. 38 – prečrtani del);

– **tagzacenga** = narok (Tagsatzung, f); *katir dan je od gosposke za zašlišanje /tagzacenga/ postavljen biu; za zašlišanje al tagzacenga* (št. 76);

– **testament al zašafilo** = oporoka: *testament al zašafilo delou* (št. 30);

– **testirati** = zapustiti z oporoko (nem. testieren): *pod tem, ker je on, stric Gregor Javornik, temu soumo spovdniko testirou* (št. 13);

– **tožba** = na temu moje tožbe postavljenimu dougovo (št. 8); *od katere je bla ta deveti dan mesca rožnicvet letega lejta tožba* (št. 47); *tega u tožbi l.../ postavljeniga douga* (št. 49); *to vožno, od katire je u moji tožbi vprašajne* (št. 50); *te*

¹⁹⁶ Pomen izraza kakor tudi prvi glas v besedi nista povsem jasna. Ker je ohranjeno le prisežno besedilo in ne tudi sodni spis, si ni mogoče pomagati z nemškim sobesedilom. Leksemov spovina in špovina ni ne v uporabljeni literaturi (gl. op. 183) ne v Listkovni kartoteki ISJFR.

dnarje, od katirih je bla u tožbi tega 18-ega pretečeniga mesca vprašajne (št. 53); zavoli te tožbe (št. 56, 56 a, 57 in 57 a); na teh u tožbe postavlenih rečeh (št. 65); zuper mene not položeno tožbo (št. 76);

– tožba, sodna: po sodni tažbi, ketera je bla na 26. dan mesca grudna to 1778. leto (št. 26);

– tožba, zadna = pomen ni povsem jasen, lahko gre za zadnjo ali za sodno tožbo: tudi pr zadni tažbi (št. 26);

– tožen = v smislu predmet tožbe – zahtevk: nemo teh toženoh 200 f Lw precej dati (št. 44);

– tožnik: mojmo tožniko Hanžeto Vrhovniko (št. 11); sprednek od tožnikov (št. 75);

– ven dati = a) oddati v zakup (nem. ausgeben): nisem draži mogu u štant ven dati (št. 3); b) izdati, objaviti: ta dekret, katir je od gosposke van dan biu (št. 76);

– ven povedati = povedati, izpovedati (nem. aussagen): ta čista pravica ven povedat (št. 39, 40, 45, 51 in 52); taiste od godspodske (!) / od tega sodnika rezodene ale ven povedane na bodo (št. 39, 40, 45, 51 in 52);

– venpovedajne = izpoved, pričevanje (nem. Aussage, f): moje venpovedajne ale pričovajne

(št. 39, 40, 45, 51 in 52);

– verb = dedič (nem. Erbe, m): ta preživeči verb inu gospodar (št. 55); nemu koker verbu ranciga Kuharja (št. 70); verb od sojga očeta (št. 75);

– vračilo: na (v)račilo posodou (št. 10);

– vrajtati = vračunati, všteti (arhaično nem. einreiten): za 22 f niso pr tem drugem dougo notre vraitane ble (št. 42);

– zacerati = potrošiti (nem. verzehren): neč več zacerou al douga sturu (št. 20);

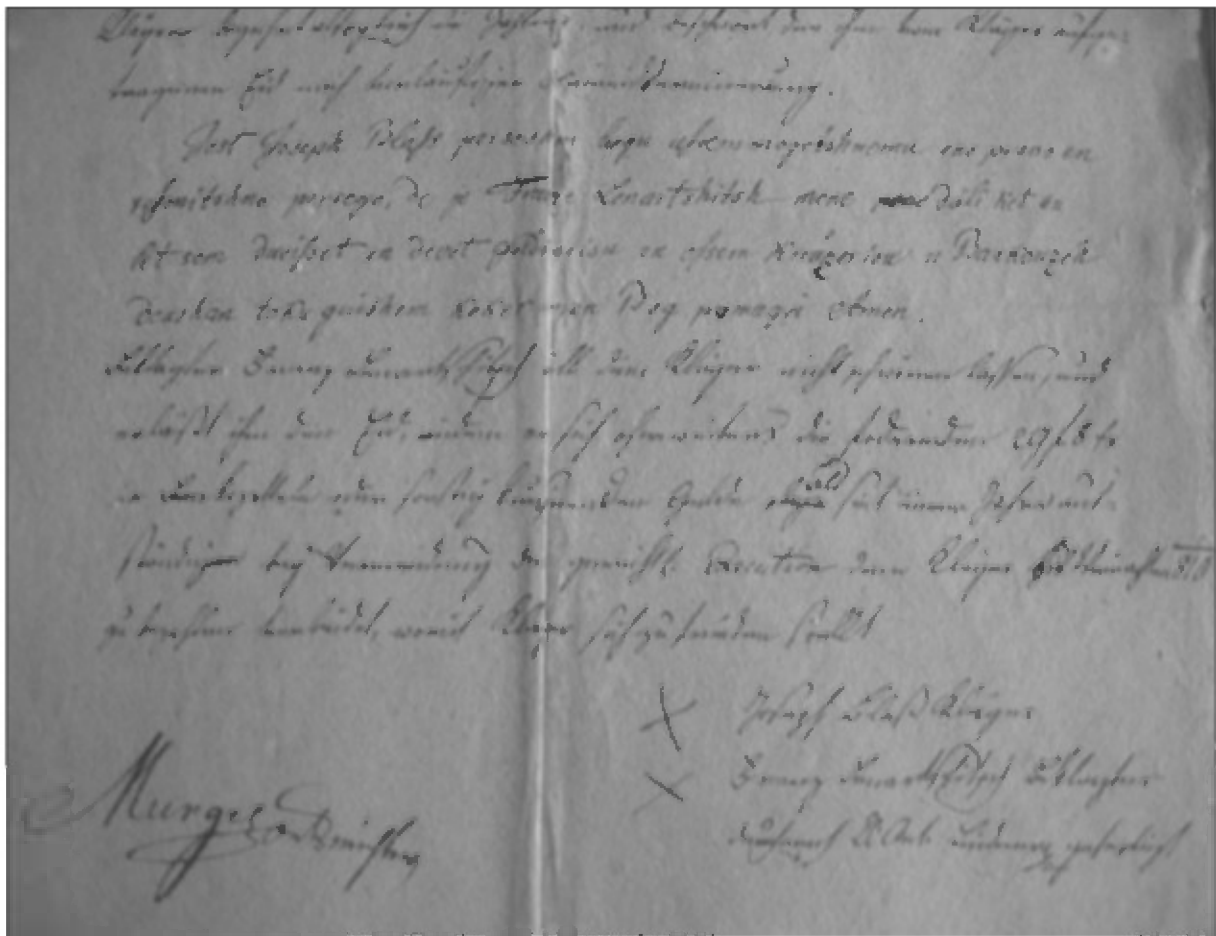
– zapopaden = vključen, vsebovan, zajet (nem. einbegriffen): u temo doužnemu pismu zapopadenoh tristu jenu pedeset rajnš (št. 4); zdej v štrtinge zapopadene kolovoz (št. 38 – prečrtani del);

– zastaviti: ta niva l...l ni zastavu (št. 75);

– zašafati = a) izročiti v last, darovati, nameniti (prim. nem. verschaffen): potplate zašafala, 10 raneš zašafala (št. 20); za maše zašafane (št. 42); zraven teh zašafaneh 400 f, doužno pismo za 150 rajniš nej zašafou (št. 68);

b) ukazati: mene je maja gosposka zašafala po 10. ure nobenmo vina date (št. 35);

– zašafilo = gl. testament al zašafilo;

Prisega tožnika Jožefa Blasa iz leta 1810 (št. 73)

– zašlišanje: *katir dan je od gosposke za zašlišanje /tagzacenga/ postavljen biu; za zašlišanje al tagzacenga* (št. 76);

– zglihati = gl. glihati;

– zgubiček = izguba: *polovica zgubička trpet ali polovica dobička prejet imam* (št. 64);

– zoprnik = nasprotnik, nasprotna stranka: *moj zoprnik* (št. 4);

– zrajtati = izračunati: *koker je zrajtano* (št. 10);

– žitek, (u)žitek = uživanje, uporaba: *ta niva l...l Urbano Reberniko ni zastavu en u žitek dau* (št. 75);

Vrste denarja in mer

Domala vsako pravno dejanje, predmet obravnavanih priseg, je povezano bodisi z denarno vrednostjo bodisi s takšno ali drugačno mero. Srečujemo različne vrste in oblike denarja in različne mere; vse zgolj navajam, ne da bi razlagal njihovo vsebino. Kolikor gre za kratice, so bile te razložene že v drugem poglavju, pred objavo besedil.

V zvezi z denarjem kaže poudariti ugotovitev, da *d(e)nar* kot obči pojem zgolj trikrat nastopa v ednini, prvič šele leta 1787, množinska oblika *dnarji* pa je nasprotno zastopana kar 31-krat ali desetkrat pogosteje. Pomenske razlike med njima ni, saj se tako edninska kot množinska oblika veže na vrednost, obče ime in obliko – gotovino.

Denar, dnar: *u gotovim dnarju* (št. 49), *en denar rihtek doužan* (št. 70); *18 krajcerjev dobra dnarja* (št. 74).

Dnarji: *na l...l nemu, tastu, posojenih dnarjev* (št. 8); *od le-teh posojenih dnarjev* (št. 9); *na te posojene dnarje* (št. 10); *nisem več dnarjev koker en toler; kej dnarjov l...l ven vzeu; ketere dnarje; od negovih dnarju* (št. 14); *obeneh negovih dnarjov; kej dnarjov doužan biu* (št. 17); *za tolko dnarjou, kar po(l) merneka ajde vela; 8 cekinou dnarjo* (št. 18); *40 f Lw: gotovih dnarjo* (št. 21), *dnarje posodila* (št. 22); *100 kron dnarjov* (št. 23); *nobeneh dnarjov na posodo vzeu* (št. 27); *ketere dnarje posodu al komo ketere dnarje shranent bi dau* (št. 27); *v rže sa ene dnarje; en žakelc dnarjo; te dnarje; kaj so bli za eni dnarje; komo ketere dnarji posodu; nobeneh negovih dnarjov sam vzeu ne an meni obeneh dnarjo dau* (št. 28); *iz gotovimi dnarje precej plačala; več dnarjov posodu; ne dnarjov tudi nobene druge reči prejeu; kej dnarjov al drugeh reči* (št. 29); *te dnarje; tiste dnarje* (št. 53); *le-te dnarje plačat* (št. 67).

Razmeroma pestra je bera vrst denarja, saj srečamo ducat različnih novcev in v začetku 19. stoletja prvič in zadnjič tudi bankovce. Med tistimi novci, ki se pojavljajo v kraticah, pogrešamo le poimenovanje za denarič ali pfenig, iz-

ražen samo z običajno kratico *den*: (št. 12). Po potrebi so prisežniki navedli tudi katero od obeh kurentnih veljav: nemško in kranjsko (ali deželno) veljavo, izraženo kot "štuvene", "število" ali zgolj pridevniško kot "nemški": *48 f, 20 kr krajnskiga štuvena* (št. 8 in 8 a); *30 krojcerjev nemškiga štivila* (št. 61); *39 f 37 kr nemških* (št. 62). Pariteta nemškega goldinarja do kranjskega je znašala 51 nemških krajcarjev za 1 goldinar kranjske veljave.¹⁹⁷

Poimenovanja za različne vrste denarja pa so:

– bankovci: *dvejet en devet goldinarjov en osem krojcerjev u bankovceh doužan* (št. 73);

– cekin (it. *zecchino*): *13 1/2 cekinu* (št. 18); *8 cekinou dnarjo* (št. 18); *en ceu cekin* (št. 44);

– cekin, cesarski: *dani cesarski cekin* (št. 48);

– goldinar, guldinar (nem. *Gulden*, m): *ob tristu goldinarju* (št. 16); *sedemdeset guldinarjov* (št. 61); *devet goldinarjov* (št. 73);

– groš (nem. *Groschen*, m): *deset grošu* (št. 20);

– krajcer, krojcer = krajcar (nem. *Kreuzer*, m): *triinuštirdeset krajcerjev* (št. 47); *30 krojcerjev* (št. 61); št. 73: *osem krojcerjev; 18 krajcerjev* (št. 74);

– krona (*Krone*, f): *100 kron dnarjov, še 80 kron* (št. 23); *20 kron, 5 kron* (št. 24); *10 kron, 40 1/2 kron, 7 kron* (št. 50);

– petica: *eno petico* (št. 18); *2 petice* (št. 26); *s tremi peticame, za 2 petice, eno petico v dnarjev* (št. 42); *23 petice (!)* (št. 49); št. 49: *3 petice, 4 petice, 7 petic, 4 petic (!)* (št. 49); *2 petic (!)* (št. 58);

– petica, šmarna: *eno šmarno petico* (št. 14);

– rajniš, rajneš, raneš, ranš, rajnž, ranž = renski goldinar (nem. *Gulden rheinisch*, m): *tristu jenu pedeset rajnš* (št. 3); *pet jenu trideset rajniš* (št. 4); *10 rajniš* (št. 11); *24 rajniš, 18 rajniš* (št. 13); *10 raneš* (št. 20); *30 raneš* (št. 2); *še 39 f raneš, 22 raneš, 7 raneš* (št. 26); *enajst rajneš* (št. 47); *trinajst rajniš* (št. 50); *še 75 rajnš* (št. 58); *5 ranš, 25 ranš, 47 ranš, 303 ranš, 12 ranš, 25 ranš* (št. 65); *32 rajniš* (št. 66); *150 ranš* (št. 67); *400 f (goldinarjov) rajnžov, 150 rajniš* (št. 68); št. 69: *stojenpedeset rajnžov* (št. 69); *stojenpedeset ranžov* (št. 69 a);

– repar: *reparjov* (št. 41 – prečrtano);

– sold, sovd (lat. *solidus*, it. *soldo*): *za štirinajst soldov* (št. 12); *po 13 soldov* (št. 21); *15 soldov, 24 soldov* (št. 49);

– toler = tolar (nem. *Thaller*, m): *koker en toler* (št. 14);

– vinar (nem. *Wienerpfennig*, m): *ne enga vinarja prejeu* (št. 17).

Med merami¹⁹⁸ je največ votlih – pro-

¹⁹⁷ P. Ribnikar, n. d., str. 29.

¹⁹⁸ Prim. Sergij Vilfan, Prispevki k zgodovini mer na Slovenskem s posebnim ozirom na ljubljansko mero (XVI.–XIX. stoletje), v: *Zgodovinski časopis* 8 (1954), str. 27 sl.

storninskih; tako so izražene količine vina in raznih vrst žita. Utežna mera je ena sama, libra ali funt, enkrat povezana z voskom in drugič s kamenjem. V zadnjem primeru je zabeležena zgolj z znakovno okrajšavo lb., ker pa je v isti prisegi obkrajšan govor o libri in ne o funtu, je bila prisežniku zagotovo položena v usta beseda libra.

– bunkarca = bunkarica, vrsta posode za vino oz. vrsta soda;¹⁹⁹ gl. tudi lodrica/vodrica: *men ena bunkarca vina ni dau* (št. 66); nemško sobedilo pri prisegi št. 37, ki govori o lodrici, pravi: *ein Lehren Wein Lagl oder Wunkarza*;

– ferkel, ferker = četrtinka, bokal (nem. Viertel): *454 ferkelnov držala, po 13 sovdiv ferker* (št. 21); ferker je morda lapsus calami; gl. tudi firtl;

– firtl = gl. ferkel: *eden firtl* (št. 12); tudi okrajšano kot: *6/4tl vina* (št. 12);

– libra = funt, utežna mera: *33 liber voska, le-te 33 lib: voska* (št. 2); *le-te 22 lb: kamena notre te bale* (št. 2);

– lodrica/vodrica = vrsta posode za vino oz. vrsta soda:²⁰⁰ *taista vodrica vina* (št. 12); *to zadno lodric (!) vina; ta ista zadna lodric (!) ni več koker 454 ferkelnov držala; toku 65 f Lw: ta lodrica vrgla ta lodrica vrgla* (št. 21); *tisto lodric (!); lodrica; lodrici ni neč falilo; od te lodric (!)* (št. 37); nemško sobedilo pri prisegi št. 37 pravi: *ein Lehren Wein Lagl oder Wunkarza*;

– maselc = maselj(c) = 6 maslcov (št. 3);

– mècen = vagan (nem. Metzen): *1600 mecnav ušenice vkupu* (št. 71 in 71 a);

– mernik, mernek: *44 merniko, 22 mernikov, 4 mernike ječmena, 1 1/2 mernik, 1/2 mernika* (št. 3); *1/2 merneka ajde l...l kar po(u) merneka ajde velá* (št. 18); okrajšano: *1/2 M: lanenega semena* (št. 41);

– vodrica = gl. lodrica;

Med mere v širšem pomenu besede lahko navsezadnje uvrstimo tudi nekatere fizične količinske enote, pri katerih ni šlo nujno za eksaktno mero. V pfalških prisegah so z njimi izražene količine kamenja, železa, žice, slame, voska in čebel. Gre za te "mere":

– bala = zavitek, sveženj: *notre te bale* (št. 2);

– faš = sod (nem. Faß, n): *železo, to je faše al pušle; mene enga faša al pušla železa manka; iz kupa en faš al pušel železa na en voz naložite; dva faša al pušla železa naložena bla; iz kupa en faš vzeli; voz z dvema faši al pušli; dva faša so od le-teh l...l, ta treki je pa taisti faš* (št. 16);

– kolač = kolot, povez okrogle oblike (za žico): *manka enga kolača debelga dratu; ta kolač dratu* (št. 15); v nemškem sobesedilu: *Grossen und diken Bunds drats*;

– kopa = kopa, kup (žita, slame):²⁰¹ *pou treko kope skope* (št. 65);

– pajn = panj: *2 pajna čebel* (št. 41);

roj (čebel): *ni na spovino teh rojov ali čebeleh l...l na (v)račilo posodou* (št. 10);

– pušel = pučel, sod; gl. faš!

– sod: *2 soda voska* (št. 2);

Nekateri drugi izrazi

Tretji sklop razloženih pojmov predstavljajo izrazi in besedne zveze, ki danes bodisi niso več splošno znani in razumljivi bodisi nimajo enakega pomena kakor v času oziroma v kontekstu pfalških priseg. Nekateri med njimi so uvrščeni sem tudi zato, ker sta zaradi zapisa težje prepoznavna osnovna oblika in s tem pomen.

– aušlak = naklada, pristojbina na trgovski promet (nem. Aufschlag, m): *za šrange inu vožne aušlakel...l prejeu* (št. 47);

– bart = krat (pri števnikih): *de sem jest Martino Zajco v dveh barteh tude prosa dau* (št. 41);

– blek = krpa, zaplata, kos (nem. Fleck (Flicken), m): *taisti kosec ali blek nivice* (št. 6);

– boj = pretep, prepir: *se je ta boj začeu; katero bo boj začenu* (št. 35);

– borjač = primorsko dvorišče: (v Trstu) *na vage, to je na borjačo* (št. 16);

– boršt = gozd (nem. Forst, m): *v boršteh* (št. 56 in 56 a);

– briftašen = denarnica (nem. Brieftasche, f): *en briftašen najdou* (št. 72);

– brumen = pobožen (nem. fromm): *en vsake brumen kerstjan* (Ad št. 14);

– cajt = čas (nem. Zeit, f): *keterga sem jest pred enem cajtam biu zgubou* (št. 16); *ob cajtu te čez le-tu premožejne držane abhandlung* (št. 62);

– cartan = nežen (nem. zart): *to cartano Sveto Rešnu Telu* (Ad št. 14);

– ceha = račun: *zame plačana ceha teh 4 petic inu 24 soldov* (št. 49);

– col = cula, popotna vreča: *u taistemo col* (št. 72);

– drat = žica (nem. Draht, m): *manka enga kolača debelga dratu; ta kolač dratu* (št. 15);

– enktere = nekatere: *pomazan z enkternem črnem črkam* (št. 72);

– faliti = manjkati, imeti kakšno napako ali težavo (nem. fehlen): *lodrici ni neč falilo* (št. 37);

– flinta = puška (nem. Flinte, f): *to izsterleno flinto* (iz katere se je streljalo); *to fasono flinto iz rok vzeu* (nabito puško); *za to flinto precej popadu; to flinto vzeu* (št. 25);

– fouš = napačno, krivo (nem. falsch): *fouš al krvično pršeže* (= poduk Ad št. 14);

¹⁹⁹ Prim. Listkovno kartoteko ISJFR.

²⁰⁰ Pomen besede: 1) podolgovata posoda za vino, vedro, 2) posebna vrsta soda; lodrica drži v različnih delih Slovenije od 4 do 12 hektolitrov (Listkovna kartoteka ISJFR).

²⁰¹ V kup naloženo seno ali žitno snopje; kot mera je kopa 60 snopov ali en mernik zrnja (Listkovna kartoteka ISJFR).

– **frbežen** = ošaben, domišljav:²⁰² *člouk je toku frbežen; meni frbežnemu grešneko* (poduk Ad št. 14);

– **frderbati se** = pokvariti se (nem. sich verderben): *se od te lodric to vino ni frderbalo* (št. 37);

– **frdamati se** = pogubiti se²⁰³ (nem. verdammen = prekleti): *se l...l na duše sam frdama*);

– **furenga** = voznina, plačilo za vožnjo (nem. Fuhrlohn, m): *keterere mene na furenge šlišejo* (št. 16);

– **gasa** = ulica (nem. Gasse): *na gaso pehnu* (št. 35);

– **gemajnsaft** = skupnost (nem. Gemeinschaft, f): *od svoje gnade inu milosti gemajnsafte vseh svetnikov inu svetnic* (poduk Ad št. 14);

– **gmajna** = skupnost, občestvo (nem. Gemeinschaft, f): *od gmajne bažje; te večne gmajne teh hudičov* (poduk Ad št. 14);

– **gnada** = milost (nem. Gnade, f): *ad negove svete gnade* (št. 7, Ad št. 14, 15, 17–19, 30, 32 a); *od svoje gnade* (št. 8); *z negovo sveto gnado obvarvati* (Ad št. 14);

– **gnadliv** = milostljiv (nem. gnädig): *gnadlivi gospod Švajger [Schweiger]* (št. 6);

– **gori dan** = naložen, izroččen (nem. aufgeben): *gori daniga 2 soda voska* (št. 2);

– **gotov** = v gotovini; gl. tudi gotov dnar, gotovi dnarji, gotovo posojvaje: *5 kron l...l gotove sem vrnu* (št. 24); *25 f Lw: rihtek jeno gotovo l...l plačou* (št. 44);

– **grunt** = kmetija, "grunt", zemljišče (nem. Grund, m = posest, zemljišče): (št. 6: *k Simonu Bergantavimo grunto je šlišova; na Birkovemo grunto ležejoč* (št. 38);

– **gviš** = (za)gotovo (nem. gewiß): *toko gviš* (v zaključni formuli priseg št. 21 in 37);

– **gvišen** = (za)gotovo: *toku gvišen* (v zaključni formuli priseg št. 73, 75 in 76);

– **gvišno/gvišnu** = (za)gotovo: *toku/toko/tokou/tako gvišno/gvišnu* (v zaključni formuli priseg št. 1, 11, 12, 16–18, 20, 23, 24–26, 29–30, 32–36, 38–43, 45–65, 66, 68–71 a; *koker gvišnu* (v zaključni formuli priseg št. 61, 72 in 74); *toko gvišno vagan biu* (št. 31); *od Jožef Lozarja gvišnu spočela* (št. 63);

– **gvant** = obleka, oblačilo (nem. Gewand, n): *neč negoviga gvanta dobiu* (št. 17); *tega gvanta, keterga je moj sin pr nemo pustu* (št. 17); *ta meni spoznani gvant* (št. 26); *ta gvant inu jerjuhe* (št. 69 in 69 a);

– **izločiti** = razbrati: *on l...l mene izloču, katir dan je od gosposke za zašlišanje /tagzacenga/ postavljen biu* (št. 76);

– **kajža** (nem. Keusche, f.): *h kajže l...l šlišala en šliše* (št. 75);

– **kašta** = skrinja, omara, kašča (nem. Kasten, m): *od negove kašte kluč; jmam v kašte jet; sem jest v kašto šu* (št. 28);

– **kembel** = kembelj = premična utež pri tehtnici:²⁰⁴ *s tem pričajočemo kembelnam l...l jene ze obenem drugem kembelnam vagan biu* (št. 31);

– **klinec** = žebelj: *dva lesena leskova klinca* (št. 72); v nemškem sobesedilu 2 *hölzerne Nägel* (dolga približno 5 prstov);

– **koraude** = koralde, ogrlica (nem. Koralle(n), f): *koraude za bolečino teh uči* (št. 1);

– **kosec** = kos, košček (zemljišča): *taisti kosec ali blek nivice* (št. 6);

– **kozuc** = kozolec = štante tega kozuca (št. 3);

– **ledek** = samski (nem. ledig): *ke je Martin Zajc še ledek jeno ne še gospodar biu* (št. 41);

– **lon** = plačilo (nem. Lohn, m): *železo l...l za lon v Trst vozile* (št. 16);

– **lubav, lubezen, lubo** = v frazi: v korist ali škodo (nem. zu Liebe oder zu Schaden): *nobenemo za lubav ale k žaloste* (= št. 39, 40 in 45); *nobenmo k lubmo al k škode* (št. 51); *nobenimu k lubezni ali k škodi/škode* (št. 56, 56 a, 57, 57 a);

– **macofura** = macafura = slabšalno deklina, lahkomišelnica, manj ostro kot počestnica, v obleki zanemarjena ženska:²⁰⁵ *tajo macofuro ti v ret su(v)i* (št. 34);

– **mušter/muster** = vzorec (nem. Muster, n): *za mušter danaldano* (št. 71 in 71 a);

– **natirlih** = naraven (nem. natürlich): *to pravo natirlih vino* (št. 12);

– **na tal postati** = postati sestavni del, biti deležen (nem. zuteil werden) *on bode temo hudičo inu negove gmajne na tal postou* (poduk Ad št. 14); gl. tudi tal!

– **numera** = številka (hišna) (nem. Nummer, f): *kir je numera 35* (št. 67);

– **obgledati** = ogledati si, oceniti: *na tanku obgledat* (št. 59);

– **naložiti** = denar vložiti/investirati v nekaj: *de be on te 200 f Lw na en traunek naložu* (št. 43); drugi pomen je fizično nalaganje;

– **naprej postavljen** = določen, pokazan (nem. vorgestellt, vorgesetzt): *to l...l za šacat naprej postavljeno žvino* (št. 59);

– **nazajdržajne/nazajdržanje** = zadržek, zamolčanje (nem. Zurückhalten, n; Zurückhaltung, f): *brez nazajdržajna moje veste* (št. 39, 40); *brez nazajdržajna moje vesti* (št. 45); *brez vsega nazajdržajna mojih mislov* (št. 52); *brez vsega nazajdržajna mojih misel* (št. 56, 56 a, 57, 57 a); *brez nazajdržanja povedou* (št. 60); *brez vsiga nazajdržanja povedou* (št. 60 a); *brez vsega nazajdržajna* (št. 72);

– **nazajdržek** = zadržek, zamolčanje = št. 74: *brez vsiga nazajdržka*; št. 76: *brez vsega nazajdržka*;

²⁰⁴ Listkovna kartoteka ISJFR.

²⁰⁵ Izraz s tem pomenom dokumentiran v Šiški pri Ljubljani (Listkovna kartoteka ISJFR).

²⁰² Tudi ferbešen, brvežen, jerbežen (Listkovna kartoteka ISJFR).

²⁰³ Prim. Listkovna kartoteka ISJFR.

– obrauban = oropan (nem. berauben): *obrauban bite od gmajne bažje* (Ad št. 14);

– ofnati = odpreti, tu v pomenu rešiti, spraviti iz nečesa (prim. nem. öffnen): *ketermo je Kaspar Jevnekar roke ofnau* (št. 35);

– omankan = umanjkan, manjkajoč: *tega omankaniga 33 liber voska* (št. 2);

– otep = omlačen snop: *18 otepu* (št. 41);

– plajbez = svinčnik (iz nem. Bleiweis, n = svinčvo belilo): *notre noben plajbez l...l ni blu* (št. 72);

– pohištvo = hiša (v sodnem spisu: Haus): *po našimo pohištvo; pr našimo pohištvo blizo stoji; po pohištvo strelat* (št. 25);

– preč priti = izginiti (nem. wegkommen): *koku so preč pršle* (št. 2);

– preč vzeti = vzeti stran (nem. wegnehmen): *niso preč vzete; preč vzeu* (št. 2);

– pričo = vpričo, v navzočnosti: *pričo mene naročou* (št. 30); *pričo Jurija Budinarja* (št. 31); *pričo rancega gospuda Polaka* (št. 44); *pričo naznaneh lud* (št. 46); *obstoj(i)m u pričo 2 mož* (št. 67);

– rajža = a) pot, potovanje (nem. Reise, f): *od vsake sterjene rajže v Zalog* (št. 18); b) to rajžo = tokrat: *ketero sem jes to rajžo naložu* (št. 16);

– rihtik/rihtek/rihek = pravilno, pošteno, zares (nem. richtig): *še 28 f Lw: rihtek doužna ostala* (št. 29); *de mene še rihek 27 f Lw l...l date šlišijo* (št. 42); *rihtik oblubu* (št. 43); *25 f Lw: rihtek jeno gotovo l...l pričo plačou* (št. 44); *te tri hraste rihtik vzeu* (št. 65); *en denar rihtek doužan biu* (št. 70); *toku rihtik doužan, koker meni ...* (št. 74);

– roženfarban = rožnat (nem. rosenfarben): *negova sveta roženfarbana kri* (Ad št. 14);

– ror = cev (puškina) (nem. Rohr, n): *sprke meni ta ror obrnou* (št. 25);

– solvendo = latinizem: sposoben, zmožen, "solventen": *jes sem solvendo* (št. 25);

– spounene, spounost = spomin, pomnjenje: *po moji vednosti inu spounostjo (!)* (št. 68); *po moj vednast en spounen* (št. 75);

– striti = storiti, povzročiti = *mene na večne časa pogublejna strite; en taker krvičen persegovc stri* (poduk Ad št. 14);

– sturiti = storiti, narediti, povzročiti: *nemo škodo sturou* (št. 7); *možje pravično/pravična rajtengo sturile* (št. 8 in 8 a); *še 3 f douga sturu* (št. 17); *neč več l...l douga sturu* (št. 21); *to zadno rajtengo sturou* (št. 27); *ta zadno rajtengo sturou* (št. 29); *ta douh l...l sturu* (št. 44);

– sturjen, strjén = storjen, narejen, povzročen: *po sturjeni krvični prsege* (poduk Ad št. 14); *po pravi sturjeni rajtenge; po te sturjeni rajtenge; od kozeh sturjene/strjéne škode* (št. 56, 56 a, 57, 57 a);

– škompek, škompek = škopnik, snop, otep (nem. Schaub, m), v šop vezana slama za pokrivanje streh: *30 škompekov* (št. 41);

– škopa = zrvnana slama za pokrivanje streh:

pou treko kope škope (št. 65); pomen razviden iz nemškega sobesedila: *2 1/2 Scha(u)ber Stroh(o)*;

– šleht = slab (nem. schlecht): *če jest od tebe neč šleht na zvem* (št. 33); *ena šleht ušenicalušenico* (št. 71, 71 a);

– šranga = mitnina, mitnica (nem. Schranke, f): *za šrange l...l prejeu* (št. 47);

– tajksel = vrsta voza (nem. Taixelwagen, m): *kajn v tajkselno pa rad voze* (št. 36); pomen razviden iz nemškega sobesedila: *das Pferd l...l in den Taixelwagen gern führeth*;

– tal = delež (nem. Teil, m): *moj tal ima bite ta jama tega gorečega žvepla inu ogen tega peklu* (Ad št. 14); gl. tudi na tal postati!

– trošt = tolažba (nem. Trost, m): *nokol več h trošto inu h pomučé prite* (Ad št. 14);

– truplo = telo: *ketera je skrita pod tem truplam tega človeka, ta zadni peti inu nar-majnsé prst pomeni to človeško truplo* (Ad št. 14);

– vaga = tehtnica (nem. Waage, f): *na vage; železo na vago prpelali* (= št. 16); *z le-to pričejočo vago l...l jeno na oben drugo vago* (št. 31);

– vedejoče/vedijoče/videjoče/vidijoče = znano: *pre(z) sega videjoča zgubila sem* (št. 1); *neč ni videjoč, ni neč videjoče* (št. 2); *tuliko je meni tudi dobru vedejoče* (št. 8); *tudi mene dobro vidijoče je* (št. 11); *koker je meni vedijoče* (št. 19); *kar je mene vedijoče* (št. 29); *dabro vedijoče nisem več prejeu koker* (št. 41); *koker je meni videjočelvedejoče* (št. 60 in 60 a); *kar je men vedejoče* (št. 66);

– vejdež = vednost: *z mojim vejdežam lahku pršežem* (št. 6);

– vedno = znano: *meni ni neč vedno* (št. 27 in 28);

– vednost: *po moji vednosti inu spounostjo (!)* (št. 68); *po moje vednoste* (št. 69); *po muoje vednostu (!)* (št. 69 a); *po moj vednast en spounen* (št. 75);

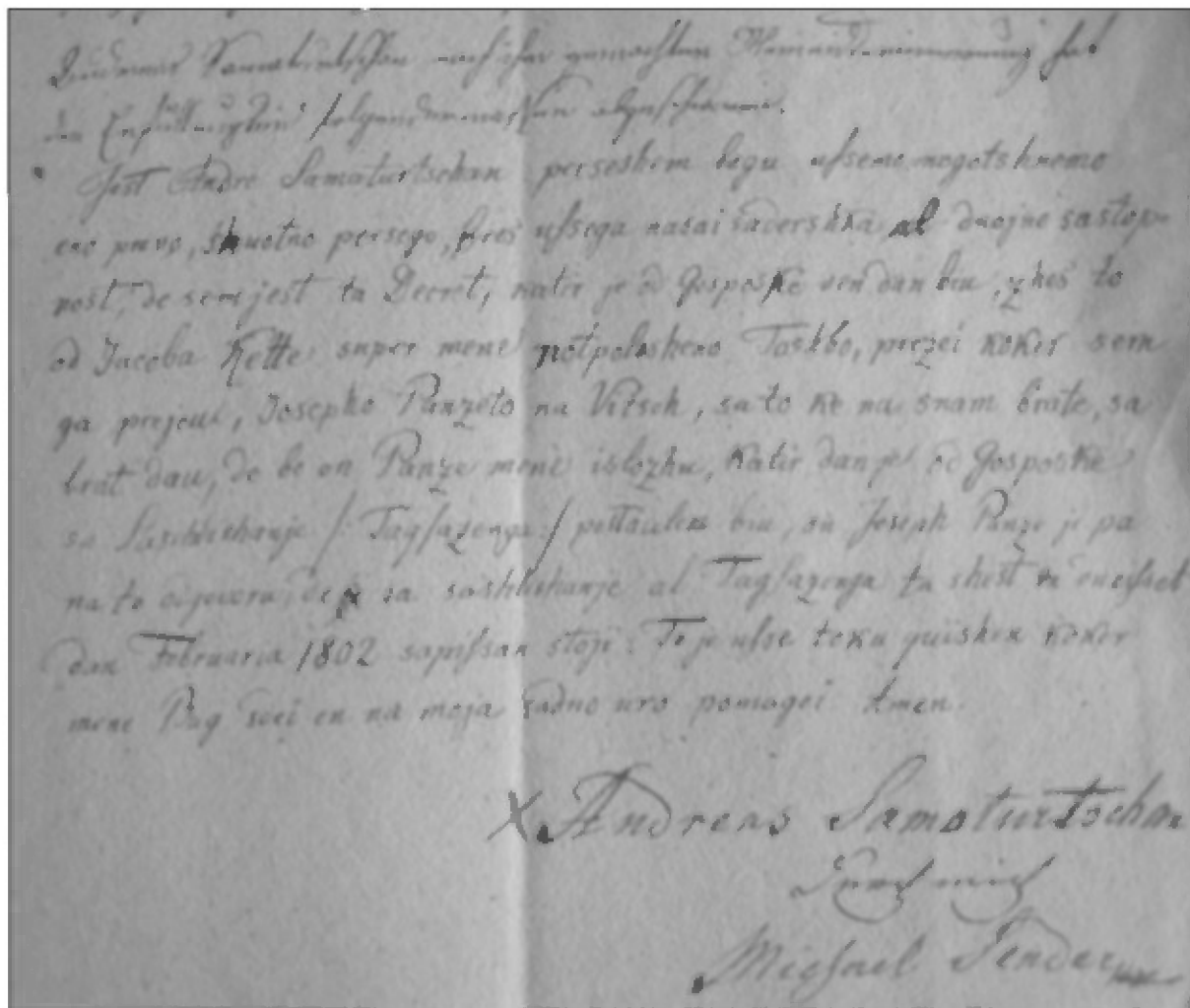
– viža = način (nem. Weise, f) = št. 1: *na jbeno [= na obeno] vižo zane na vem* (št. 1); *gliho vižo = na enak način* (št. 2); *eno ali drugo vižo*; (št. 3); *nobene reče ali vižo* (št. 9); *vglj viže* (poduk Ad št. 14); *na to vižo l...l zgliho* (št. 18); *na nobeno vižo škodevat* (št. 19); *na dve viže* (št. 51 in 52); *na to vižo zglihou* (št. 64); *na tako vižo* (št. 70);

– vižinga = navodilo, ukaz (nem. Weisung, f) = *dokler te vižinge od vikši gosposke oznajnene ne bodo* (št. 60 in 60 a);

– vojnce = vojnice, ojnice (pri vpregi):²⁰⁶ *kajn noče rad v vojncah vazite* (št. 36); v nemškem sobesedilu: *daß Pferd einschichtig nicht führen will*;

– zastopiti = razumeti (kalk iz nem. verstehen): *je zastopet Buh Oča; je zastopet Buh Sveti Duh; prke te duše mejheno zastopet* (Ad št. 14);

²⁰⁶ Listkovna kartoteka ISJFR.

Najmlajša prisega iz leta 1811 – prisega tožnika Andreja Samotorčana (št. 76)

– zastoplen/zastoplejne/zastopnost = razumljen, razumljenost, razumljivost: *ale* dveh zastopnih besedi *ale* *ume/vuma/uma* (št. 39, 40 in 45); *al* na dve viže lohku zastoplejna (št. 51); *al* na dve viže toku zastoplejna (št. 52); *ali* na *d(v)*oje zastopnosti (št. 56, 56 a, 57 in 57 a); *al* dvojne zastopnost (št. 76);

– zunej = razen, poleg: *pr* *Simno Berganto zunej gruntniga pisma* (št. 5); *posebej zunej* teh 40 f Lw (št. 42);

– žalost = škoda; gl. *lubav*;

Poleg izbranih razloženih leksemov se v pfalških prisegah pojavlja tudi drugo zanimivo izrazje, ki ga, ker je vsaj iz sobesedila po večini splošno razumljivo, puščam ob strani. Prav tako se ne ukvarjam z vsebinsko analizo posameznih prisežnih besedil, pri katerih bi bilo, kot že rečeno, potrebno uporabiti tudi nemško pisana pisanja v sodnih spisih, če bi jih hoteli celovito razumeti. Takšnemu pristopu se je bilo treba odreči že zaradi omejenosti prostora, poleg tega pa bi presegal namen pričujočega prispevka. Z njim sem namreč predvsem želel integralno vsebino na novo odkritih slovenskih dokumentov posredovati strokovni javnosti v jezikovno in vsebinsko vrednotenje.

UDK 323.3(497.4)"15/16"

Prejeto: 30. 9. 2005

Seznami kranjskega plemstva in kranjskih deželnih stanov

ANDREJ NARED

svetovalec – arhivist, Arhiv Republike Slovenije, Zvezdarska 1, p. p. 21, SI-1127 Ljubljana,
el. pošta: andrej.nared@gov.si

IZVLEČEK

Avtor v razpravi predstavlja glavne tipe plemiških in stanovskih seznamov ter skuša ugotoviti njihovo vrednost za zgodovino (kranjskih) deželnih stanov. Predstavitev začneja z listinskimi seznamami prič, tem pa sledi podrobna predstavitev zanimivih vojaško-nabornih, davčnih in drugih seznamov iz 15. stoletja. Nekateri od teh so bili doslej povsem neznani in odpirajo nove poglede na številčnost kranjskega plemstva kot jedra nastajajočih deželnih stanov. S seznamami iz 16. stoletja kaže, koliko članov je kranjski deželni zbor okvirno imel in koliko se jih je v resnici udeleževalo njegovih zasedanj. V zadnjem delu razprave je govor o zbirnih seznamih (matrikah), ki so kompilirane iz različnih virov, pogosto polne napak in imajo kot zgodovinski vir relativno majhno vrednost. V prilogah so objavljeni trije dragoceni in doslej nepoznani seznam kranjskega plemstva oziroma deželanov iz let 1421–1422 in 1446.

KLJUČNE BESEDE: Kranjska, plemstvo, deželni stanovi, deželni zbori, seznam, matrike, objave virov

ABSTRACT

THE LISTS OF THE CARNIOLAN NOBILITY AND THE CARNIOLAN PROVINCIAL STATES

The author presents the most important types of the lists of the nobility and the provincial States, and tries to establish their value for the history of the (Carniolan) provincial States. The presentation opens with the documents containing the lists of the witnesses, followed by the very detailed introduction of the interesting military-recruiting, the tax and other lists from the 15th century. Some of those have been totally unknown till now, and they are opening new views, with regard to the large number of Carniolan nobility, as the nucleus of the emerging provincial States. Using the lists from the 16th century, the author points out, how many members the Carniolan provincial diet approximately had, and how many of them actually took part in its sessions. The last part of the discussion addresses the issue of the accumulated lists (registers), which have been compiled from various sources, often full of mistakes, and having a relatively small value as a historical source. In the supplements, three valuable, and up till now not known, lists of the Carniolan nobility, respectively provincial States' members from the years 1421–1422 and 1446 have been published.

KEY WORDS: Carniola, nobility, provincial States, provincial diets, lists, registers, publications of the sources

Med pomembnejšimi zgodovinskimi (arhivskimi) viri, ki nam lahko pomagajo rekonstruirati sestavo in številčnost kranjskega plemstva in kranjskih deželnih stanov, so gotovo različni seznam plemstva (deželanov), seznam udeležencev deželnih zborov, davčne liste, zbirne stanov-

ske matrike in podobno. Tovrstni viri so razpršeni po domačih arhivih (zlasti Arhivu Republike Slovenije) in tujih (avstrijskih) arhivih ter bibliotekah, zato se nam zdi primerna kritična predstavitev le-teh na enem mestu. Razprava je nastala kot del širše raziskave o oblikovanju

kranjskih deželnih stanov in deželnozbornskega postopka do leta 1518, vendar se zaradi narave seznamov samih in njihove bolj celostne predstavitve časovno ne omejuje le na srednjeveško obdobje, temveč želi predstaviti časovno in vsebinsko zaokroženo celoto. Razjasniti bomo poskušali okoliščine nastanka posameznih seznamov, njihov namen, predvsem pa uporabnost in zanesljivost za "sestavljanje" deželnostanovske korporacije. Na konec razprave, posvečene osemdesetletnici arhivskega svetnika Petra Ribnikarja, ki mu je Arhivsko društvo Slovenije leta 2002 kot prvemu podelilo najvišje stanovsko (Aškerčevo) priznanje prav za objavo arhivskih virov, smo uvrstili še objavo treh starejših, doslej tako rekoč nepoznanih plemiških oziroma stanovskih seznamov.

Seznamei prič

Med listinskim gradivom bi o (številčni) moči svetnega in cerkvenega plemstva največ izvedeli s seznamov prič,¹ ki so bili do srede 14. stoletja, posebej v času Rudolfa IV., pomemben element svečanih privilegijev. Že med vladanjem njegovih bratov in naslednikov jih z izjemo posameznih pogodbenih in mirovnih listin praktično ni bilo več.² Tudi za čas, ko so bili razmeroma pogosti, pa listinski seznamei prič nikakor ne igrajo tolikšne vloge, kot jim jo na primer pripisuje Franz Krones. Po njegovem naj bi namreč vedno znova pojavljajoča se imena pomembnejših plemiških rodbin že konec 12. in v 13. stoletju na Štajerskem predstavljala "den eigentlichen Kern der Landesvertretung".³ Glede na današnje vedenje o začetkih deželnih stanov taka trditev pač ne potrebuje komentarja. Med seznamei prič zaslužijo nekaj več pozornosti tisti, ki jih najdemo v deželnoknežjih privilegijih in hišnih

redih. Med prvimi omenimo za primer le dve potrditvi privilegijev križevniških vitezov, ki ju je avstrijski vojvoda Rudolf IV. izstavil februarja 1360 v Gradcu in marca istega leta v Ljubljani,⁴ ter še nekaj mesecev pozneje na Dunaju izstavljeno potrditev privilegijev mekinjskega samostana.⁵ V graški listini z 10. februarja je naštetih prek 40 prič, med njimi so oglejski patriarh, salzburški, freisinški, passauski, krški, sekavski, lavantinski in chiemseejski (nad)škof, več grofov (mdr. goriška grofa Majnhard in Henrik, ortenburški grof Oto, celjska Herman I. in Ulrik I.), nosilec dvornih služb (dvorni maršal, točaj, komornik, stolnik, kuhar ...), glavarji Avstrije nad Anišo, Štajerske, Koroške in Kranjske. Poldrugi mesec kasneje (27. 3.) je Rudolf na prošnjo ljubljanskega komturja potrdil še privilegije križevniškega reda za Koroško in Kranjsko. Na listi prič je nekaj oseb manj, sestava pa je podobna kot v graškem primeru. Enako velja za privilegij mekinjskega samostana z 18. julija, ki pa je bil izstavljen na Dunaju. Skupna ugotovitev za vse tri sezname prič je – in prepričani smo, da bi pregled podobnih deželnoknežjih listin sklep le še utrdil – da se v njih pojavljata predvsem dve vrsti ljudi. Na eni strani gre za predstavnike "političnega establišmenta", ki jih je deželni knez zaradi njihovega bogastva in položaja v družbeni hierarhiji (cerkveni dostojanstveniki) pritegnil med svoje svetovalce, na drugi pa za nosilce dvornih funkcij in člane ožjega knežjega sveta. Dejstvo, da v omenjenih listinah iz leta 1360 poleg dveh "Kranjcev" – grofa Ota iz družine Ortenburžanov, ki so imeli na Kranjskem kar nekaj posesti, in kranjskega glavarja Leutolda Stackeda, ki je bil "Kranjec" po funkciji – ni nobenega Kranjca, in to ne glede na to, da so listine regulirale kranjske zadeve in da so bile nekatere v Ljubljani tudi izstavljene, indicira nepomembnost kranjskega plemstva na dvoru in pri urejanju deželnoknežjih poslov nasploh.

Med hišnimi redi in pogodbami vzemimo tokrat v roke te: hišni red vojvode Albrehta II. iz leta 1355, ki ga je izdal v sodelovanju z deželskimi gospodi,⁶ potrditev dedne pogodbe med

¹ Seznam prič je sestavni del eshatokola listine in našteva tiste osebe, ki so bile navzoče ob samem pravnemu dejanju ali pa ob izstavitvi listine. Seznamei so bili namenjeni pravni varnosti udeležencev pravnega akta, saj je bilo mogoče priče ob morebitnem sporu poklicati pred sodišče, da bi potrdile resničnost zapisanega. Praviloma so v seznamih najprej našteje osebe duhovniškega (cerkvenega), nato pa svetnega stanu, znotraj obeh skupin pa so razvrščene po rangu. Z uveljavljanjem preprostejših oblik listin od srede 14. stoletja so postajali seznamei prič čedalje redkejši, od začetka 15. stoletja pa izjemni. Glej J. Spiegel, Zeugenliste, v: *Lexikon des Mittelalters* 9 (CD-Rom Ausgabe, 2000), 588s.

² Christian Lackner, Hof und Herrschaft. Rat, Kanzlei und Regierung der österreichischen Herzöge (1365–1406), Mitteilungen des Instituts für österreichische Geschichtsforschung (= MIOG), Erg.bd. 41 (2002) (odslej Lackner, Hof und Herrschaft), 251s.

³ Franz Krones, Vorarbeiten zur Quellenkunde und Geschichte des mittelalterlichen Landtagswesens der Steiermark, Beiträge zur Kunde steiermärkischer Geschichts-Quellen (= BKStGQ) 2 (1865) (odslej Krones, Vorarbeiten 1), 38, glej tudi str. 65, 71ss.

⁴ Eduard Gaston Graf von Pettegg, Die Urkunden des Deutsch-Ordens-Centralarchives zu Wien, I. Bd. (1170–1809), Prag - Leipzig 1877, 351s, št. 1340, 1343; Peter von Radics, Herzog Rudolf IV. und das Land Krain, Mittheilungen des historischen Vereins für Krain (= MHVK) 19 (1864), 102; Jože Mlinarič, Stiška opatija 1136–1784, Novo mesto 1995, 146s. Skorajda v istih dneh, 6. februarja (Gradec) in 28. marca (Ljubljana), je vojvoda potrdil privilegije kartuziji v Bistri, zato so razumljivo skoraj identične tudi med pričami našteje osebe; prim. Franc Komatar, Ein Copialbuch des Klosters Freudenthal, Mittheilungen des Musealvereines für Krain (= MMK) 13 (1900), 59ss, št. 46, 47.

⁵ Arhiv Republike Slovenije (= AS) 1063, Zbirka listin (= ZL), sig. 5096, 1360, julij 18., Dunaj.

⁶ Ernst von Schwind und Alphons Dopsch (Hrsg.), Ausgewählte Urkunden zur Verfassungsgeschichte der deutsch-österreichi-

Habsburžani in Luksemburžani iz februarja 1364⁷ ter listino, s katero je vojvoda Viljem po smrti svojega očeta Leopolda III. oktobra 1386 v svojem in v imenu svojih bratov naznanil, da stricu Albrehtu III. predaja v upravljanje dežele leopoldinske linije, s čimer so bila začasno suspendirana določila delilne pogodbe iz Neubergera (1379).⁸ Veljavnost hišnega reda so z navzočnostjo in s svojimi pečati potrdili tudi *lantherrn*, in sicer v enem primeru 39 večinoma avstrijskih gospodov,⁹ v koroški varianti pa osem Korošcev.¹⁰ Kranjce bomo zaman iskali med množico plemstva, ki je potrdila habsburško-luksemburško dedno pogodbo, prav tako med predstavniki prizadetih dežel, ki so potrdili predajo uprave leopoldinskih dežel Albrehtu III. V zadnjem primeru gre za ljudi, ki so bili večino časa v knezovi bližini in za njegove namestnike v posameznih deželah. Kranjsko je zastopal deželni glavar Hugo Devinski.¹¹

Povedano kaže na odmaknjenost Kranjske od glavnega dogajanja, ki se je zgoščevalo zlasti v Avstriji in na Štajerskem. Zapostavljenost je brez dvoma nespodbudno vplivala na kranjsko plemstvo, ki je kneza videvalo tako rekoč le ob dednih poklonitvah. To dejstvo, ki je poleg teritorialne nehomogenosti dežele brez dvoma pripomoglo k poznemu izoblikovanju plemiško-stanovske korporacije, se jasno pokaže tudi v pasivnosti kranjskega plemstva v habsburških družinskih sporih v prvem desetletju 15. stoletja. V letih 1406–07 so se za obrambo svojih interesov in interesov svojih favoritov znotraj vladarske hiše povezali tako avstrijski kot tirolski stanovi, ki so

bili tedaj v veliki meri že formirani, prav tako se je povežalo štajersko viteštvo.¹² Bolj ali manj formirani deželni stanovi (mnogi člani so v listinah poimensko naštetih) so v teh deželah s prelomom stoletja postajali upoštevanja vreden element, katerega razsodniško vlogo so morali upoštevati tudi habsburški knezi.¹³

Seznamei prič ali v listinah kako drugače naštetih oseb nam torej za kranjsko plemstvo ne omogočajo vrednotenja številčnosti in politične moči. Imena dobrega ducata plemičev, ki so po smrti Ulrika Spanheima konec leta 1269 in v začetku naslednjega prisegli zvestobo njegovemu bratu Filipu ter tako zavrnili pretenzije Otokarja Premisla,¹⁴ nam ne povedo ničesar drugega kot to, da je v plemstvu ožje Kranjske že utripala določena deželna zavest in da ga je na deželo poleg (še nekodificiranega) deželnega prava vezala predvsem oseba deželnega kneza.

Plemiški in davčni seznamei 15. stoletja

Pregled plemiških, davčnih in stanovskih seznamov začnimo okoli leta 1400. Na seznamu *Nomina dominorum et militarium (Stiriae, Carinthiae et Carniolae)*¹⁵ je sicer s poznejšo roko in vprašajem zapisana letnica 1397, Krones, ki je seznam najprej objavil, pa ga postavlja v leta

schen Erblände im Mittelalter, Innsbruck 1895 (odslej Schwind - Dopsch, *Ausgewählte Urkunden*), 189ss, Nr. 102; Franz Krones, *Urkunden zur Geschichte des Landesfürstenthums, der Verwaltung und des Ständewesens der Steiermark*, BKStGQ 30 (1899) (odslej Krones, *Urkunden*), 60s, št. 193; *Monumenta historica ducatus Carinthiae (= MDC)* (Hrsg. Hermann Wiesner), X, Klagenfurt 1968, 150s, št. 446.

7 Zgodovinski inštitut Milka Kosa ZRC SAZU, Centralna kartoteka srednjeveških listin za Slovenijo (= CKSL), 1364, februar 23., Dunaj (prepis B. Otorepca po kopiji iz 17. stol.).

8 Krones, *Urkunden*, 94, št. 336. Za pogodbo iz Neubergera in druge delitve habsburških dežel v drugi polovici 14. stoletja glej: Ernst C. Hellbling, *Österreichische Verfassungs- und Verwaltungsgeschichte. Ein Lehrbuch für Studierende (Rechts- und Staatswissenschaften 13)*, Wien 1956, 65ss; Erich Zöllner, *Geschichte Österreichs. Von den Anfängen bis zur Gegenwart*, Wien 1990, 128ss; Günther Hödl, *Habsburg und Österreich 1273–1493. Gestalten und Gestalt des österreichischen Spätmittelalters*, Wien - Köln - Graz 1988, 139ss; Alois Niederstätter, *Die Herrschaft Österreich. Fürst und Land im Spätmittelalter (Österreichische Geschichte 1278–1411)*, Hrsg. H. Wolfram, Wien 2001, 194ss; Lackner, *Hof und Herrschaft*, 17ss.

9 Schwind - Dopsch, *Ausgewählte Urkunden*, 189ss, Nr. 102; Krones, *Urkunden*, 60s, št. 193.

10 MDC X, 150s, št. 446.

11 Krones, *Urkunden*, 94, št. 336.

12 Schwind - Dopsch, *Ausgewählte Urkunden*, 300ss, Nr. 159, 161; Krones, *Urkunden*, 120ss; isti, *Bericht über die Ergebnisse einer archivalischen Reise im Herbste 1896*, BKStGQ 28 (1897), 98s, št. IV.

13 Nekaj desetletij kasneje je pogum avstrijskih stanov tako zrasel, da so interese dežele in legitimnega (mladoletnega) deželnega kneza Ladislava Posmrtnika branili celo z orožjem. Spor je izviral iz različnega tolmačenja testamenta kralja Albrehta II., zlasti tistega dela, ki govori o tem, kdo naj bo skrbnik tedaj še nerojenega princa, kje naj ta odrašča in kdo naj upravlja otrokovo dediščino. Stanovska opozicija okrog Ulrika Eytzingerja je sklenila zvezo, katere glavna zahteva je bila izpostitev Ladislava iz skrbništva Friderika III. in njegova premešitev v Avstrijo. Zvezi se je sprva (v oktobru 1451) pridružilo 46 oseb, po (prepovedanem) deželnem zboru v decembru pa je drugo verzijo listine zveze, ki se po kraju prvega srečanja upornih plemičev 14. oktobra 1451 v Mailbergu imenuje mailberška zveza, pečatilo kar 254 njenih članov, večinoma pripadnikov stanu gospodov in vitezov, vendar tudi 22 prelatov in 13 mest. O mailberški zvezi in njenih članih glej: Karl Gutkas, *Die Mailberger Bund von 1451. Studien zum Verhältnis von Landesfürst und Ständen um die Mitte des 15. Jahrhunderts*, *MIÖG* 74 (1966), 51ss, 347ss; prim. tudi Peter Štih, *Ulrik II. Celjski in Ladislav Posmrtni ali Celjski grofje v ringu velike politike*, v: Igor Grdina - Peter Štih, *Spomini Helenene Kottanner. Ženski glas iz srednjega veka (Zbirka Korenine)*, Ljubljana 1999 (odslej Štih, *Ulrik II.*), 31ss.

14 Andrej Komac, *Formiranje dežele Kranjske in deželnega plemstva v času med 1150 in 1350, tipkopis doktorske disertacije*, Ljubljana 2003, 254s; Wladimir Levec, *Die krainischen Landhandfesten. Ein Beitrag zur österreichischen Rechtsgeschichte*, *MIÖG* 19 (1898), 252s.

15 *Steiermärkisches Landesarchiv Graz (= StLA)*, Meillerakten, XIV-a, Nr. 1.

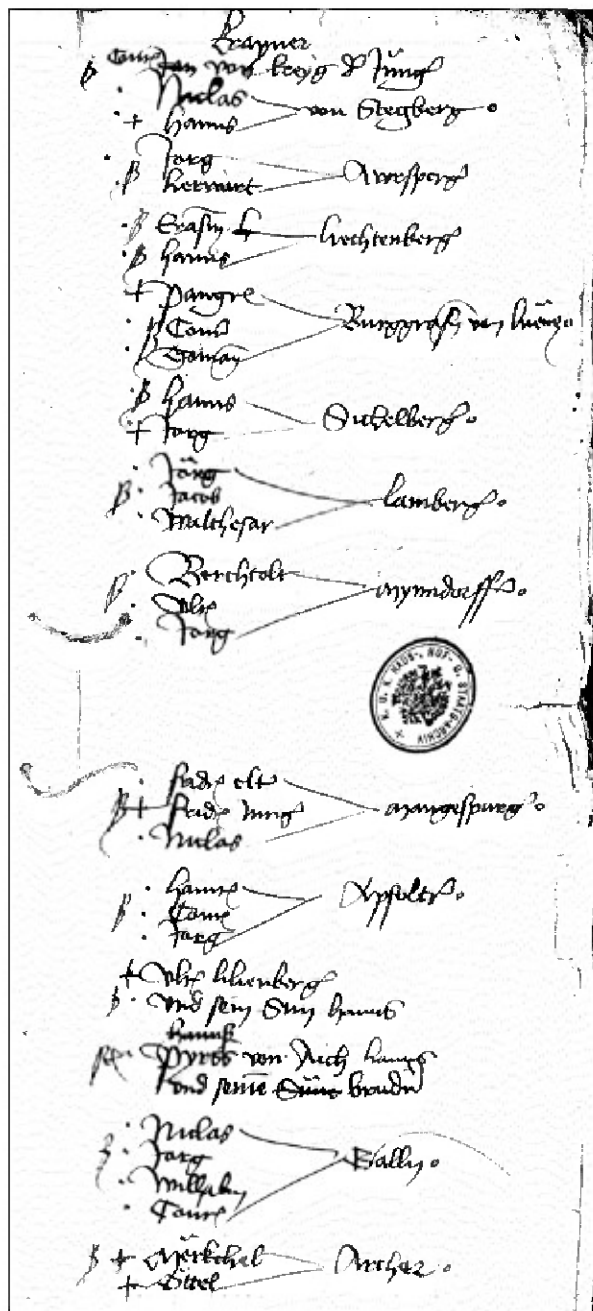
1399–1402.¹⁶ Štajerski del seznama vsebuje 74 oseb iz 46 grofovskih, gosposkih in viteških rodbin, pri čemer so verjetno vključene samo pomembnejše. Korošec je precej manj (22 iz 19 družin), od teh so tri gosposkega stanu. Tudi tu lahko predvidevamo, da so našete samo pomembnejše družine.¹⁷ Za Kranjsko z imeni spoznamo 63 oseb iz 48 rodbin;¹⁸ prvi na seznamu je kranjski deželni glavar Herman II. Celjski, ki bi sicer spadal med štajersko plemstvo. Takoj je opaziti, da je na kranjskem seznamu v primerjavi s predhodnima razmeroma veliko plemstva, to pa najbrž pomeni, da je popolnejši od štajerskega in koroškega, ne glede na to, da je vse tri hkrati sestavil isti človek.

Iz let 1421–1422 so kar trije seznamei kranjskega plemstva. Glede na to, da sta dva izmed njih praktično nepoznana,¹⁹ ju v celoti objavljamo v prilogah (1 in 2). Kot je pri takih dokumentih običajno, tudi omenjenih treh ne moremo datirati do dneva natančno. Prvi med njimi, seznam *Lanndlewt Krayn vnd in der Mettling*,²⁰ nosi arhivsko letnico "c. 1420" in sodeč po zelo podobnem seznamu štajerskega plemstva²¹ bi lahko leto 1420 kar obstalo. Dvom pa v take misli vnaša sam začetek seznama – *Landlewt, Krain, vocati vnder den Awrsperger* – ki priča, da je seznam nastal ob sklicu (pregledu) deželne plemiške vojske; le-to je po pričakovanju vodil deželni glavar (Jurij II.) Turjaški. Problem je v tem, da glavarstva Jurija Turjaškega po doslej

znanih podatkih ne moremo precizno definirati. Seznam kranjskih deželnih glavarjev namreč ne daje jasnega odgovora. Glede na to, da je bil glavar 7. maja 1420²² in tudi 26. maja 1421²³ gotovo še Ulrik Šenk z Ostrovice ter da je potem 2. maja 1422 kot glavar izpričan goriški grof Henrik,²⁴ pa bi v vmesno, manj kot leto dolgo obdobje (po 19. avgustu 1421 in pred 2. majem 1422)²⁵ lahko postavili Jurija in s tem še kar natančno datirali tudi naš seznam. Na seznamu je brez treh prečrtanih 99 oseb, če upoštevamo še v "naslovu" nakazanega glavarja, pa okroglih sto. Na Kranjskem je sodeč po seznamu živelo okrog 60 plemiških rodbin,²⁶ po številu odraslih moških (tri ali več) so bile najmočnejše te: Mengeški, vitezi s Kamna (*Stein*), Mindorferji, Čušperški, Galli, Lambergi, Liechtenbergi, Turjaški, Saverji in Verneški (*W(B)ernekker*). Seznam zaznamuje pike, križci, vijugaste in navpične črtice ter zvezdice,²⁷ ki so pred imeni naštetih plemičev in za njimi. Smoter teh oznak lahko samo bolj ali manj upravičeno domnevamo. Ker gre za seznam vojaške narave, je ena možnost ta, da oznake govorijo o tem, koliko (oboroženih) mož je vsak pripeljal s seboj. Po drugi, manj verjetni možnosti, seznam ni bil enkratne narave, ampak so ob več pregledih deželne vojske "obkljukali" prisotne.

- ¹⁶ Franz Krones, Landesfürst, Behörden und Stände des Herzogthums Steier 1283–1411 (Forschungen zur Verfassungs- und Verwaltungsgeschichte der Steiermark IV/1), Graz 1900, 233ss, ima nepopolno objavljen seznam za vse tri dežele; štajerski del seznama je kasneje objavil tudi Mell, a ga je ohlapneje datiral v leta 1400–1410 – Anton Mell, Grundriß der Verfassungs- und Verwaltungsgeschichte des Landes Steiermark, Graz - Wien - Leipzig 1929 (odslej Mell, Grundriß), 299. V času Kronesove objave je bil seznam še v dunajskem Hišnem, dvornem in državnem arhivu.
- ¹⁷ Prim. Peter Feldbauer, Herren und Ritter, v: Herrschaftsstruktur und Ständebildung. Beiträge zur Typologie der österreichischen Länder aus ihren mittelalterlichen Grundlagen (Sozial- und wirtschaftshistorische Studien, Hrsg. A. Hoffmann und M. Mitterauer), Bd. 1, Wien 1973 (odslej Feldbauer, Herren und Ritter), 122, 158.
- ¹⁸ Krones je spustil dva Mindorferja in jih ima le 61 (47).
- ¹⁹ Obstoje prvega sicer razberemo iz dela Burkharda Seufferta in Gottfriede Kogler (bearb.), Die ältesten steirischen Landtagsakten 1396–1519 (Quellen zur Verfassungs- und Verwaltungsgeschichte der Steiermark, Bd. 3), Teil I: 1396–1452, Graz – Wien - München 1953 (odslej Landtagsakten I), 55, op. 81, o drugem pa lahko na osnovi Mellovih besed le slutimo (Mell, Grundriß, 301, op. 125).
- ²⁰ Haus-, Hof- und Staatsarchiv Wien (= HHStA), Österreichische Akten, Krain, K. 1, Fasz. 1, fol. 1–2; glej prilogo I.
- ²¹ StLA, Meillerakten, XIV-a, Nr. 2, fol. 27. Gre za seznam vojaškega sklica 24. junija 1420 (*convocati ad Joh. bap. anno etc. XX*). Kranjski je bil verjetno pripravljen iz podobnih vzgibov.

- ²² Gradivo za zgodovino Ljubljane v srednjem veku (= GZL) (izd. Božo Otorepec) III/39; Georg Kozina, Die Landeshauptleute von Krain bis gegen das Ende des 15. Jahrhunderts, Laibach 1864 (odslej Kozina, Landeshauptleute), 14.
- ²³ Franc Komatar, Das Schloßarchiv in Auersperg, MMK 18 (1905), 19 (1906), 20 (1907), Carniola n. v. 1 (1910), 187, št. 330. Listino je izstavil "Lewtel Julbekch, des edlen herren Vleichts Schenkchen von Österwicz Verveser in Krain"; to nedvomno kaže, da je bil glavar Ulrik. Ulrik je bil nato glavar še v letih 1428–29.
- ²⁴ Kozina, Landeshauptleute, 14.
- ²⁵ 19. avgusta 1421 je nadvojvoda Ernest razsodil v sporu med Turjačani in ljubljanskimi meščani ter ljudmi *in dem Tal* in v iški fari zaradi spornih gmajne in gozdov. Pravdo so dobili slednji in po nekaterih razlagah naj bi vojvoda Juriju za "odškodnino" ponudil mesto kranjskega deželnega glavarja. Gotovo je, da Jurij v času razsodbe še ni bil glavar, pa tudi, da je kot glavar zaradi maščevanja Ljubljančanom pri Ernestu kmalu padel v nemilost. Glej: GZL III/40, III/43; Kozina, Landeshauptleute, 14s; Miha Preinfalk, Gospodje Turjaški v srednjem veku. Genealoška podoba turjaške rodbine do 16. stoletja, tipkopis magistrske naloge, Ljubljana 2001 (odslej Preinfalk, Gospodje Turjaški), 138s; isti, Auerspergi. Po sledih mogočnega tura (Thesaurus memoriae; Dissertationes 4), Ljubljana 2005 (odslej Preinfalk, Auerspergi), 462.
- ²⁶ Število rodbin je težko natančno določiti, ker pač ne vemo, koliko vej so imele vse, poleg tega pripadniki (po imenu) ene rodbine niso vedno navedeni skupaj.
- ²⁷ Pri oznakah, ki jih predstavljamo tudi v objavi dokumenta (priloga 1), je treba upoštevati, da se je bilo kdaj zaradi nejasnih razlik težko odločiti med piko ali črtico, zato naj bo ta detalj v seznamu le za ilustracijo.

Začetek seznama kranjskega plemstva iz let 1421–1422. StLA, Meillerakten, XIV-a, Nr. 3, fol. 17r.

Naslednji seznam Štajercev in Kranjcev je kljub drugačnim označbam nastal nekako v istem času.²⁸ Tako trditev podpiramo z začetkom štajerskega seznama, na katerem so za devetimi prelati najprej naštetih štirje celjski grofje: Herman II., Friderik II., Ulrik II. in Herman III., ki je

²⁸ StLA, Meillerakten, XIV-a, Nr. 3. Na zadnji strani (fol. 19v) podolgovatega papirnega zvežiča je z dokaj sočasno pisavo poleg naslova *Lantlewt in Steir, Crain* leto 1400, kasnejše datiranje (svinčnik, zač. 20. stol.?) pa spet postreže s "c. 1420".

prečrtan. Razlog je lahko samo eden – nezakonskega, a pozneje legitimiranega sina Hermana II., freisinškega in tridentinskega škofa Hermana "Kilavega", ni bilo več med živimi. Umrli je 23. decembra 1421.²⁹ Da pa seznam po drugi strani ni mogel nastati veliko pred Hermanovo smrtjo, dokazuje njegov kranjski del, saj na njem kot deželnoknežjega oskrbnika svibenskega gospodarstva najdemo Konrada Prennerja (*Conrad Pr^emer vnser³⁰ phleger ze Scherphenberg*), zanj pa vemo, da je imel to funkcijo v letih 1421–1439.³¹ Obsežnejši štajerski del seznama obsega enajst strani,³² kranjski, ki ga objavljamo kot prilogo 2, pa štiri strani oziroma dva lista. Pred imeni kranjskega plemstva in za njimi so tudi tu raznovrstne oznake, ki so domnevno nastale iz istih (domnevnih) razlogov kot pri predhodnem seznamu. Na seznamu je 125 posamično navedenih plemičev,³³ vsaj dva se skrivata še pod oznako *vnd seine brudern*. Poleg tega je še dober ducat prečrtanih imen. K močnejšim se uvrstijo še družine Apfaltrerjev, vitezov z Doba (*Aich*), Gallenbergov, Blagoviških, Ravbarjev, Snežniških ter gradiščanov iz Lienza in Jame. Seznam se zdi precej popoln in daje dober vpogled v številčnost kranjskega plemstva – jedra nastajajočih deželnih stanov. Ob tem je zanimivo, da je Konrad Kraig Mlajši kot edini predstavnik svoje rodbine na obeh seznamih na prvem mestu. Takoj za njim in dvema Šteberškima (*Stegberg*) sledi Jurij (*Jörg*) Turjaški, ob nastanku seznama očitno že (oziroma še) deželni glavar.

V zbirki Meillerakten graškega deželnega arhiva najdemo pod oznako XIV-a, Nr. 5 še en seznam iz leta 1422. Zvežič obsega dvanajst listov, na njih pa so imena 291 štajerskih deželanov (*landleut*), komaj 26 koroških, 41 kranjskih in posebej še 31 deželanov *in der Mettlikch*.³⁴ Seznam je za Štajersko gotovo precej

²⁹ Glej Primož Simoniti, *Humanizem na Slovenskem in slovenski humanisti do srede XVI. stoletja*, Ljubljana 1979, 15s, 124, op. 57.

³⁰ Besedica *vnser* je zgovorna za avtorstvo seznama; lahko ga namreč pripišemo kakemu deželnoknežjemu uradniku.

³¹ Dušan Kos, *Blesk zlate krone. Gospodje Svibenjski – Kratka zgodovina plemenitih nasilnikov (Thesaurus memoriae; Dissertationes 1)*, Ljubljana 2003, 38, 59.

³² Fol. 11r–16r. Ločeno so naštetih prelati (9, od tega ena opatinja), grofje (6 + 1 prečrtan), gospodje (20 + 7 prečrtanih), vitezi (10 + 2 prečrtana) in oprode (270 + 23 prečrtanih imen).

³³ Trije niso navedeni z imenom, ampak le kot *vnd sein bruder* oziroma *zwein sein bruder*.

³⁴ Seznam je v celoti objavil Hans Pirchegger, *Geschichte der Steiermark II (1282–1740)*, Graz - Wien - Leipzig 1931 (odslej Pirchegger, *Geschichte II*), 529ss, za Kranjsko in Metliko 532; v CKSL je nepopoln (manjkajo trije Kranjci) prepis Boža Otorepca. Prim. tudi Peter Štih, *Celjski grofje*, vprašanje njihove deželnoknežje oblasti in dežele Celjske, v: *Grafenauerjev zbornik* (ured. V. Rajšp et al.), Ljubljana 1996 (odslej Štih, *Celjski grofje*), 240. Alphons Lhotsky, *Quellenkunde zur mittelalterlichen Geschichte Österreichs*, MIOG, Erg.bd. 19 (1963)

popoln, bolj vprašljiv pa je za Koroško in Kranjsko. Videli smo, da lahko v tem času na Kranjskem (z Dolenjsko in Belo krajino) računamo s prek 120 deželani, na tem seznamu pa je vpisanih le 72. Razlog je mogoče v tem, da je sestavljaivec seznama za ožjo Kranjsko – drugače kot za Metliko (na seznamu je vseh 31 deželanov naštetih z imeni) – razen v 15 primerih navedel le rodbine, na primer *Rewtemberger, Hofstetter, Mangespurger, Awrsperger, Stegberger*³⁵ itd. V tem primeru bi naštel 53 rodbin. Ocenjevanja popolnosti in s tem uporabnosti kranjskega seznama s stališča raziskovalca se moramo vzdržati tudi zato, ker nam okoliščine in namen nastanka niso poznani.

Zgolj z omembo še treh seznamov štajerskega plemstva, od katerih sta zanimiva predvsem druga dva,³⁶ se poslovimo od dvajsetih let 15. stoletja in se za daljši čas ugnezdimo dobri dve desetletji kasneje, v letu 1446 – "letu seznamov". V tem letu so namreč nastali trije, ki jih bomo predstavili kot naslednje. Dva izmed njih sta bila že objavljena in sta prav zato v strokovni literaturi že dodobra "prežvečena", tretji pa je manj poznan ali sploh nepoznan, a posebej za preučevanje začetkov kranjskih stanov zelo dragocen.

Prvi seznam ne zadeva plemstva, temveč deželnoknežjo komorno posest v širšem in ožjem smislu. Popis izredne davčne naklade, ki so jo obporoki princese Katarine, sestre kralja Friderika III., z mejnim grofom Karlom Badenskim plačali samostani, duhovščina, deželnoknežja mesta in trgi ter deželnoknežji uradi (domene) na Štajerskem, Koroškem in Kranjskem,³⁷ v našem kon-

tekstu razkriva številčnost in premoženjsko stanje kranjskih samostanov in mest, ki jih je deželni knez kot komorno posest v širšem smislu v tem času že začel pritegovati med deželne stanove. Od skupnega zneska 46.632 gld. je na Kranjsko odpadlo 9008 gld. (mesta so prispevala 2660, prelati 904, duhovščina (*pharrer*) 1500, deželnoknežji podložniki v okviru uradov pa 3944 gld.). Deleži posameznih mest oziroma samostanov nas tu ne zanimajo, pač pa jih naštejmo in ob tem opozorimo na nekaj pomembnih dejstev. Med mesti najdemo poleg Ljubljane še Kranj, Kostanjevico, Novo mesto in Kamnik. Prelate so zastopali: stiški in kostanjeviški opat, velesovska priorinja, bistriški prior, komturja nemškega viteškega reda iz Ljubljane in ivanovcev iz Komende (*Sand Peter*) ter mekinjska opatinja. Če ta davčni seznam primerjamo s sestavo kasnejše prelatske in mestne klopi znotraj kranjskih deželnih stanov, pridemo do zanimivih ugotovitev. Tudi ko odmislimo tiste cerkvene ustanove in mesta, ki so bili ustanovljeni oziroma povzdignjeni po letu 1446, pogrešamo na prelatski strani pletersko kartuzijo, pa tudi freisinško in briksenško škofijo. Razlog se zdi preprost. V nasprotju z deželnostanovsko sfero, v katero sta bili prek oskrbnikov svojih posesti (loško in blejsko gospostvo) vključeni tudi obe škofiji, je šlo v našem primeru za navadno deželnoknežje obdavčenje, za katero knez ni potreboval privolitve deželnih stanov.³⁸ Kartuzija Pleterje manjka očitno zato, ker je bila ustanova celjskih grofov, torej (tedaj še) zunaj deželnoknežje sfere. Najpomembnejša je brez dvoma ugotovitev, da med mesti manjka Metlika, tedaj v pravnem in strukturnem smislu povsem izoblikovano mesto.³⁹ Prepričljivo razlago za to je pred nekaj leti podal Peter Štih, ki je ugotovil, da nekdanja goriška Grofija v Marki in Metliki leta 1446 ni bila v posesti Habsburžanov, temveč celjskih grofov, ki so jo imeli od Habsburžanov v zastavi z de-

(odslej Lhotsky, Quellenkunde), 96, seznam označuje kot "das älteste Landständeverzeichniss", kar pa lahko ovrzemo tako iz vsebinskega kot kronološkega vidika.

³⁵ Janez Šumrada, Šteberški in njihova posest v srednjem veku, v: Notranjski listi III, Cerknica 1986, 53, napačno navaja, da so bili Šteberški leta 1422 na seznamu štajerskih deželanov, in to kljub temu, da Pircheggerjevo objavo seznama korektno citira.

³⁶ Prvi seznam je vojaške narave, našteva namreč Štajerce, ki so bili v začetku leta 1423 zaradi turške nevarnosti pozvani na Kranjsko (HHStA, Österreichische Akten, Krain, K. 1, Fasz. 1, fol. 3–8; objava: Landtagsakten I, 56s, Nr. 11). Druga dva seznama sta nastala konec leta 1424, in sicer v zvezi z dedno poklonitvijo štajerskega plemstva Frideriku IV., ki je po smrti svojega brata Ernesta Železnega kot skrbnik Ernestovih mladoletnih sinov Friderika V. in Albrehta VI. zavlada notranjeavstrijskim deželam. Posebej dragoceno je, da je ohranjen tako seznam 139 tistih, ki so dobili vabilo, da se kot deželani poklonijo novemu deželnemu knezu (StLA, Meillerakten, XIV-a, Nr. 2, fol. 24), kot tudi tistih, ki so se 13. novembra 1424 dedne poklonitve v Gradcu dejansko udeležili; teh je bilo 150 (StLA, Meillerakten, XIV-a, Nr. 4). Oba seznama je objavil Mell, Grundriß, 149s, op. 750 in 752; prim. tudi Štih, Celjski grofje, 240s.

³⁷ HHStA, Hs. W 10, fol. 139r–140v; StLA, Hs. II/14, fol. 52v–62r; Österreichische Nationalbibliothek Wien (= ÖNB), Handschriften-, Autographen- und Nachlass-Sammlung, CVP

8065, fol. 41r–41v; Johann W. Valvasor, Die Ehre des Hertzogthums Crain, Buch X, Laybach – Nürnberg 1689 (odslej Valvasor, Ehre), 285; Joseph Chmel, Materialien zur österreichischen Geschichte. Aus Archiven und Bibliotheken, I. Bd./1. H. (Linz 1832) (Unveränderter Nachdruck Graz 1971), 66ss, št. XXVIII; Landtagsakten I, 133ss, Nr. 66; GZL X/58. Prim. še: Wladimir Levec - Arnold Luschin, Ein Protokoll der Stadt Stein in Krain aus den Jahren 1502/03, MMK 18 (1905), 52; Sergij Vilfan, Zgodovina neposrednih davkov in arestnega postopka v srednjeveški Ljubljani, Zgodovinski časopis (= ZČ) 6–7 (1952–53) (Kosov zbornik), 420s, 431; Franz von Mensi, Geschichte der direkten Steuern in Steiermark bis zum Regierungsantritt Maria Teresias I (Forschungen zur Verfassungs- und Verwaltungsgeschichte der Steiermark VII), Graz - Wien 1910, 15ss.

³⁸ Za povrh so imeli briksenško blejsko gospostvo v zastavi Kraigi.

³⁹ Božo Otorepec, Srednjeveški pečati in grbi mest in trgov na Slovenskem, Ljubljana 1988, 102.

želnoknežjo oblastjo vred.⁴⁰ Gotovo tudi belo-kranjski križniki manjkajo zaradi istega razloga. Zadnje ugotovitve tako samo pritrujejo tistim, ki opozarjajo na omejeno zanesljivost davčnih seznamov in drugih "finančno-tehničnih" virov pri ugotavljanju (dokazovanju) deželnostanovstva posameznih mest ali prelatov.⁴¹

Najbolj famozen in največkrat citiran je gotovo radgonski mobilizacijski seznam. Za to je gotovo najzaslužnejši Valvasor, čeprav poznamo tudi starejše in z Valvasorjem nepovezane prepise. Velika vrednost tega seznama je v tem, da ga lahko natančno datiramo in da poznamo namen njegovega nastanka.

Madžarska vojska je v času nasledstvenih sporov na Madžarskem in vmešavanja celjskih grofov v madžarske zadeve aprila 1446 pod vodstvom Ivana Hunyadija vdrla na Štajersko, plenila po Dravskem polju in se usmerila proti Celju.⁴² Kralj Friderik je za pomoč Celjskim prek štajerskega deželnega upravitelja Leopolda Aspacha sredi aprila v Maribor sklical štajersko deželno vojsko.⁴³ To pa očitno ni zadostovalo in 6. maja 1446 so se v Radgoni sestali predstavniki deželnih stanov vseh treh notranjeavstrijskih dežel in za 20. junij določili sklic (zbor) vojaških kontingentov Štajerske, Koroške in Kranjske v Radgoni oziroma Fürstenfeldu.⁴⁴ Poleg samega oborožitvenega ali mobilizacijskega reda (Rüstungsordnung)⁴⁵ so glavni "pisni rezultat" radgonskega meddeželnega zbora imeniki vseh prelatov, gospodov, vitezov in oprod, ki naj bi se vojaškega sklica udeležili in so bili osebno⁴⁶ pozvani. Svoj delež naj bi sicer prispevali tudi

duhovščina, mesta in trgi ter podložniki (vpoklic vsakega desetega). Vabila štajerskim in koroškim stanovom so razposlali 18., kranjskim pa že 13. maja.

Valvasor je v Slavi vojvodine Kranjske (1689) na podlagi "starega rokopisa" poleg povzetkov defenzijskega reda objavil sezname za vse tri dežele.⁴⁷ Čeprav Valvasorju pogosto odrekan zanesljivost in verodostojnost, je vendarle dovolj dokazov, da se lahko v primerih, ko je črpal iz arhivskega gradiva, nanj brez velikega strahu zanesemo. To je pokazala tudi primerjava Valvasorjevih seznamov s kritičnima objavama štajerskega⁴⁸ in koroškega⁴⁹ seznama. Valvasorjeva predloga je bil rokopis Viljema Schertza, ki pa nam ga ni uspelo odkriti.⁵⁰ V iskanju le-tega smo našli tri starejše prepise; eden po našem vedenju še ni bil prezentiran.⁵¹

Če se omejimo na kranjski del seznama,⁵² pojedimo od starejših prepisov k mlajšim in najprej omenimo Codex Auerspergensis.⁵³ Ta papirni kodeks z 274 listi (234 popisanih) predstavlja

⁴⁰ Peter Štih, *Dežela Grofija v Marki in Metliki*, v: Vilfanov zbornik: pravo – zgodovina – narod / Recht – Geschichte – Nation (ured. V. Rajšp in E. Bruckmüller), Ljubljana 1999, 123ss, tu 138s.

⁴¹ Herbert Knittler, *Städte und Märkte*, v: *Herrschaftsstruktur und Ständebildung*, Bd. 2, Wien 1973 (odslej Knittler, *Städte und Märkte*), 13; Helmut Stradal, *Die Prälaten*, v: *Herrschaftsstruktur und Ständebildung*, Bd. 3, Wien 1973 (odslej Stradal, *Prälaten*), 63.

⁴² Pirchegger, *Geschichte II*, 56ss; Štih, *Ulrik II.*, 29s.

⁴³ Konkretno je ohranjen poziv sekavskemu proštu, ki naj bi v Maribor poslal dobro oborožene konjenike in pešce – Gradivo za zgodovino Maribora (zbral in pripravil Jože Mlinarič) VII/3; glej tudi Štih, *Celjski grofje*, 252.

⁴⁴ Landtagsakten I, 114ss, Nr. 50–64; StLA, Hs. II/14, fol. 96r–131r; StLA, *Landschaftliches Archiv, Antiquum*, III, K. 165, H. 539, leto 1446.

⁴⁵ Ta opredeljuje: kdo naj se pozivu odzove (osebno ali po zastopnikih – to je bilo mišljeno zlasti pri prelatih, mestih in trgih ter mladoletnih plemiških otrocih), koliko oborožencev in voz naj pripelje s seboj, kako naj bo opremljen itd.

⁴⁶ Glej npr. Landtagsakten I, Nr. 51–60; MDC XI, 99, št. 234. Da so pisali večinoma vsem, ki so na seznamih, pričajo tudi redke opombe (*den ist nit geschriben worden*) pri nekaterih posameznikih s štajerskega ali koroškega seznama (npr. StLA, Hs. II/14, fol. 124v; MDC XI, 97, št. 230); na kranjskem seznamu takih opomb ni.

⁴⁷ Valvasor, *Ehre XV*, 343ss. *In einem alten Manuscript habe ich diejenige / welche wegen der dreyen Laender / entweder persönllich erschienen seynd / oder Andre für sich gestellet haben / gefunden...* (str. 344). Ta formulacija dopušča nekaj dvoma o Valvasorjevi interpretaciji, saj bi sklepali, da gre za seznam tistih, ki so na zbor dejansko prišli; sploh nedvoumno pa se Valvasor izraža pri kranjskem seznamu: *Aus Crain erschienen entweder persönllich / oder durch ihre Stell-Vertreter / und Anwalten / diese nach benannte...* (str. 348). Kot smo že povedali, gre v resnici za sezname tistih, ki so jih na vojaški zbor pozvali.

⁴⁸ Landtagsakten I, 117ss, Nr. 50. Pretežni del objave (do op. 384) se popolnoma ujema z Valvasorjem, med tistimi pa, ki so morali namesto sebe poslati namestnike (v glavnem pri mladoletnih plemiških otrocih), pa jih Valvasor 27 nima; to je gotovo posledica druge predloge.

⁴⁹ MDC XI, 96s, št. 230. Tudi tu z izjemo tistih, ki jim pozivi niso bili poslani, razlik tako rekoč ni.

⁵⁰ Na tem mestu vendarle omenimo, da je med rokopisi graškega deželnega arhiva (Hs. 28/I) tudi rokopis z našimi seznamami (na str. 569–591), ki je bil narejen po Valvasorju. Gre za *Ehrenspiegel des Hertzogthumbs Steyer*, ki ga je leta 1731 spisal Franc Leopold Stadl.

⁵¹ Po drugi strani pa nam (gotovo brez posebne škode) ni uspelo priti do rokopisa, ki naj bi bil pod signaturo II 190 v arhivu v Nikolsburgu (glej Landtagsakten I, 115, Nr. 50).

⁵² Štajerski seznam našteva 34 prelatov (od teh ločeno 14 tistih, *die gueter im land haben und darin nit gesessen sein*), 4 grofe, 13 gospodov, 236 vitezov in oprod – *ritter und khnecht* (brez tistih – otrok, ki naj bi poslali druge). Posebej (Landtagsakten I, 125, Nr. 56) odkrijemo 19 mest in trgov. Prim. tudi: *Krones, Vorarbeiten I*, 53s, op. 64; *Feldbauer, Herren und Ritter*, 62, 99. Na koroškem seznamu so: 19 prelatov, le 2 gospoda (dodatno tudi vdova po gospodu Andreju Stubenbergu) ter 96 vitezov in oprod (brez devetih, ki jim pozivi niso bili poslani). Prim.: *Feldbauer, Herren und Ritter*, 122, 158; *Claudia Fräss - Ehrfeld, Geschichte Kärntens*, Bd. I: *Das Mittelalter*, Klagenfurt 1984, 570; Bd. II: *Die ständische Epoche*, Klagenfurt 1994 (odslej Fräss - Ehrfeld, *Geschichte Kärntens*), 191.

⁵³ StLA, Hs. II/14.

zbirko prepisov privilegijev in aktov, ki jo je za svojo "službeno uporabo" ustvaril neznan deželno knežji uradnik; po imenu kodeksa bi lahko sklepali, da Turjačan.⁵⁴ Kodeks vsebuje prepise dokumentov iz srede in s konca 15. stoletja ter je verjetno nastal v zadnjem desetletju 15. stoletja (po letu 1493). Kranjski del radgonskega seznama obsega liste 126v–129v.⁵⁵ Glede na to, da je ta verzija najstarejši znani (čeprav po našem védenju doslej še nikjer citirani) prepis seznama iz leta 1446, ga bomo imeli za primarni vir. Če ga primerjamo z Valvasorjevim seznamom, ponovno ugotovimo, da je bila Valvasorjeva predloga vsebinsko zelo blizu izvirniku. Če odmislimo vrstni red, ki se v prvi tretjini seznama vitezov in oprod ne ujema povsem, in to, da je Valvasor otroke Nikolaja Mengeškega in Andreja Dürrerja navedel ločeno na koncu in ne med preostalim plemstvom,⁵⁶ je edina pomanjkljivost Valvasorjevega kranjskega seznama izpustitev Jurija Višnjegorskega (Weixelbergerja). Razlika je še v tem, da Valvasor predstojnico mekinjskega samostana pravilneje imenuje opatinja, v drugih seznamih pa je navedena kot priorinja. Popolni seznam *Lanndlewt des furstniums Khrain* tako vsebuje sedem prelatov, tri gospode iz rodbine Kraigov ter poimensko 146 vitezov in oprod iz 82 družin. 52 družin je zastopanih le z enim predstavnikom.⁵⁷ Omenimo, da je med prelati prvi naveden freisinški škof,⁵⁸ poleg tega pa zaradi povsem drugačne (deželno stanovske⁵⁹) narave seznama tu v nasprotju z

razvidom izredne davčne naklade ob poroki princese Katarine najdemo tudi pletersko kartuzijo.⁶⁰ Kljub temu pogrešamo komturje viteških redov (Ljubljana, Komenda, Metlika), ki jih ni niti med vitezi, medtem ko se zdi, da so namesto brikenskega škofa šteti gospodje Kraigi, ki so imeli blejsko gospostvo v zastavi. Sestave kranjske mestne kurije, katere obstoj v tem času še ni nedvoumno izpričan, nam dokumenti iz maja 1446 ne podajajo. Omembe vredno pa je, da so iz Radgone z zahtevo *etlich guet werlich khnecht ze rossen vnnnd ze fuessen auff das maist pest vnd sterkest so sy ymer khüenen vnd ze bestellen vnd ze ordnen* pisali tudi sodniku, svetu in komunu v Trstu.⁶¹

Popolnoma enaki verziji kranjskega seznama kot v Codexu Auerspergensis najdemo še v dveh rokopisih, in sicer iz srede 16. stoletja⁶² ter leta 1615.⁶³

Podobo seznamov iz leta 1446 zaokrožimo z virom, ki je bil doslej praktično prezrt.⁶⁴ Gre za seznam kranjskih in seveda tudi štajerskih ter koroških stanov, ki ga najdemo v "Handregistratur" Friderika III.⁶⁵ Razkošni pergamentni rokopis, ki ga krasijo iluminirane strani z grbi, Friderikovo devizo AEIOU in letnico 1446, je bil "nastavljen" leta 1446. V njem najdemo poleg sodobnih stvari tudi prepise starejših dokumentov Friderikovih prednikov (privilegije, pogodbe, testamente), zasledimo pa tudi vpis iz leta 1449 (fol. 43v).

Če pustimo ob strani seznama za Štajersko in Koroško⁶⁶ ter se posvetimo samo kranjskemu (glej prilogo 3), v začetku najprej opazimo, da sta med prelati navedena komturja ljubljanskih križnikov in komendskih ivanovcev, med priorinjami, ki so našete ločeno, pa je poleg velesovske in mekinjske tudi predstojnica škofje-loških klaris. Pozornost vzbudi tudi Jorg Verneški (*Pernegker*),⁶⁷ ki poleg že znanih treh Kraigov "sedi" na klopi gospodov. A šok šele sledi. Na seznamu vitezov in oprod na Kranjskem je namreč posamično navedenih kar 197 ljudi! Če od teh odštejemo štiri, ki se pojavljajo na dveh mestih, in prištejemo najmanj dva, ki se

⁵⁴ Če domnevo razvijemo naprej, bi v poštev prišel le Viljem "Bogati" Turjaški, ki je bil cesarski svetnik in kranjski deželni glavar (1483–1501); glej Preinfalk, Auerspergi, 509s.

⁵⁵ Fol. 96r–106v (štajerski), 122v–124v (koroški).

⁵⁶ Nikolajevi bi sodili med Mindorferje in Zellenbergerje (št. 34 in 35), Andrejevi pa za Hansa Dürrerja (št. 139).

⁵⁷ Omembe Valvasorjevega seznama mdr. tudi v: August Dimitz, *Geschichte Krains von der ältesten Zeit bis auf das Jahr 1813*, I. Theil: Von der Urzeit bis zum Tode Kaiser Friedrichs III. (1493), Laibach 1874, 269s; Emil Werunsky, *Österreichische Reichs- und Rechtsgeschichte. Ein Lehr- und Handbuch*, Wien 1894–1938, 387; Sergij Vilfan, *Zemljiška gospostva*, v: *Gospodarska in družbena zgodovina Slovencev. Zgodovina agrarnih panog*, II. del: *Družbena razmerja in gibanja*, Ljubljana 1980 (odslej Vilfan, *Zemljiška gospostva*), 184; Maja Žvanut, *Od viteza do gospoda*, Ljubljana 1994 (odslej Žvanut, *Od viteza*), 20s.

⁵⁸ V Codexu Auerspergensis (fol. 109v) v zvezi s tem med dokumenti za Štajersko lahko preberemo: *Dem von Freysing hat man gen Crain ain anschlag gethan, darauß man im in Steyr nicht angeschlagen noch geschriben*.

⁵⁹ Claudia Fräss - Ehrfeld (*Geschichte Kärntens* II, 191) meni, da seznam iz leta 1446 vsaj kar zadeva prelato ne dokazuje toliko njihovega članstva v deželnih stanovih kot željo deželnega kneza po njihovem prispevku v denarju oziroma vojski. Podobne pomisleke v zvezi s takimi seznamimi ima Stradal, Prälaten, 60ss, vendar menimo, da so v konkretnem primeru neupravičeni, saj je seznam rezultat dogovora na meddeželnem zboru in ne "soliranj" deželnega kneza.

⁶⁰ Položaj Pleterij pa morda le ni tako jasen, saj jih pri naštevanju obveznosti kranjskih prelatov med drugimi v seznamu naštetimi ni (Codex Auerspergensis, fol. 130r; VALVASOR, *Ehre* XV, 349s).

⁶¹ Codex Auerspergensis, fol. 130v.

⁶² HHStA, Hs. B 43, fol. 96r–98r.

⁶³ ÖNB, CVP 8065, fol. 95r–97v. Pred kranjskim sta seveda v obeh rokopisih tudi seznama za Štajersko in Koroško.

⁶⁴ Vir v zvezi s koroškimi proštimami omenja Stradal, Prälaten, 61, op. 49, a ga netočno citira (kot rokopis W 20). To je do sedaj edina nam znana omemba tega seznama v literaturi.

⁶⁵ HHStA, Hs. W 10 (Böhm 19).

⁶⁶ Fol. 133r–137r.

⁶⁷ Na istem seznamu ga srečamo nato še dvakrat med vitezi in oprodami.

skrivata v izrazu *mit den brüedern*, obstanemo pri številki 195. Ali drugače. Na seznamu vitezov in oprod je kar 60 takih oseb, ki jih na doslej znanih plemiških seznamih iz leta 1446 nismo opazili.⁶⁸ Po drugi strani pa na njem manjka 15 plemičev, ki na radgonskem seznamu so. V obeh seznamih se tako "pokriva" 7 prelatov, 3 gospodje ter 131 vitezov in oprod. "Friderikov" seznam se od tistega v Codexu Auerspergensis v prvih dveh tretjinah malo razlikuje,⁶⁹ nato pa po Erhartu Hohenwarterju, ki radgonski seznam zaključuje, navaja še 58 plemičev. Tem – prvič v tovrstnih seznamih – sledi šest kranjskih mest in trije trgi.

Iz povedanega lahko z veliko zanesljivostjo sklepamo tako: seznam v Friderikovi "ročni registraturi" je nastal v začetku leta 1446 in predstavlja deželnoknežjo evidenco kranjskih prelatov, plemstva, mest in trgov; od njih je knez v vojaški ali finančni stiski pričakoval *rat und hilfe*. Prva prilika se je pokazala že na radgonskem meddeželnem zboru, ko je Friderik svoja pričakovanja soočil z notranjeavstrijskimi stanovni. Rezultat je viden v omenjenem mobilizacijskem redu ter seznamu na vojaški zbor v Radgoni in Fürstenfeldu pozvanih Kranjcev. S Friderikovega seznama, ki ga imamo lahko za njegovo pogajalsko izhodišče, je zaradi slabe obveščenosti ali morda površnosti sestavljavca seznama izpadlo 15 plemičev, sicer pa se številke očitno približujejo "skrajnemu dometu" kranjske plemiške korporacije. Pogajanja s stanovni so dala realnejšo sliko, ki po eni strani vključuje tiste, na katere so v vladarjevi bližini pozabili, po drugi pa zanemarija 60 potencialnih vojakov oziroma davkoplačevalcev. Sklepamo, da so ti s sklicnega imenika izpadli zato, ker so spadali pod gospostvo celjskih grofov, bodisi v Celjskim zastavljeni Marki in Metliki⁷⁰ bodisi kot drobna vazalska klientela na drugih njihovih kranjskih teritorijih. Tak sklep potrjuje Vilfanove domneve, da v radgonskem seznamu morda ni plemstva s celjskih ozemelj,⁷¹ utrjuje pa ga dejstvo, da je bila celotna kampanja povezana z obrambo celjskega dominija proti Madžarom. Knez in stanovni so mobilizacijo plemstva z njihovih posesti očitno prepustili celjskim grofom samim.

Neodgovorjeno ostaja vprašanje kranjskih mest in trgov, ki na Friderikovem seznamu so, na mobilizacijskem pa ne. Prva možnost je, da kranjski stanovni mest takrat še niso "sprejeli medse", druga, verjetnejša, pa, da se viri v zvezi s kranjskimi mesti niso ohranili. To domnevamo

zato, ker poznamo primere pisem, poslanih štajerskim in koroškimi mestom ter trgom,⁷² pa tudi poziv Trstu.⁷³

Naslednji seznam kranjskega plemstva je z začetka šestdesetih let. Na verjetno nepopolni prezenčni listi lipniškega samovoljnega meddeželnega zbora štajerskih, koroških in kranjskih stanov oktobra 1462 bi po imenih sodeč lahko bili tudi trije Kranjci.⁷⁴ Veliko pomembnejši je spisek kranjskih deželanov, ki so se zaradi pomoči, ki so jo cesarju Frideriku III. nudili v njegovem sporu z bratom Albrehtom VI. in posebej ob obleganju na Dunaju, znašli v listini, s katero je Friderik "izboljšal" kranjski deželni grb – kranjski orel je na prsih v navzgor obrnjenem polmesecu namesto biserno-rdečega dobil zlato-rdeče šahovsko polje ter cesarsko krono na glavo.⁷⁵ Poleg kranjskega deželnega glavarja in štajerskega vrhovnega maršala grofa Ulrika Schaunberga so v listini našeta imena 31 plemičev iz Kranjske in (Slovenske) Marke, ki nastopajo kot nekakšna kranjska elita.⁷⁶

Zgolj kot zanimivost naj omenimo še 25 plemičev (več kot polovica je Kranjcev), ki so kot svetovalci, oskrbniki in služabniki pokojnega Ulrika II. Celjskega februarja 1457 omenjeni v zapisu dogovora cesarja Friderika III. z Ulrikovimi svetovalci,⁷⁷ ter imena tistih vitezov (spet je kar nekaj Kranjcev), ki jih je znameniti "Turnierheld" Gašper Lamberger sklatil s konj, se z njimi razšel po neodločenem boju ali jim "prepustil nagrado".⁷⁸

Od 15. stoletja se bomo poslovali s seznamami

⁷² Landtagsakten I, 125, Nr. 56; StLA, Hs. II/14, fol. 124v–126v.

⁷³ Glej op. 61.

⁷⁴ Andrej Hohenwarter, Krištof Mindorfer in Štefan Hohenwarter; glej Burkhard Seuffert und Gottfriede Kogler (bearb.), Die ältesten steirischen Landtagsakten 1396–1519 (Quellen zur Verfassungs- und Verwaltungsgeschichte der Steiermark, Bd. 4), Teil II: 1452–1493, Graz - Wien 1958 (odslej Landtagsakten II), 50ss, Nr. 117.

⁷⁵ AS 1063, ZL, sig. 716, 1463, januar 12., Dunajsko Novo mesto; Valvasor, Ehre X, 296s. Netočen je Otorepčev regest k prepisu listine v CKSL, ki govori, da je orel namesto biserno-rdečega šahiranja dobil zlato-srebrno šahiranje; to je (verjetno ne edini) povzel Miha Kosi, Potujoči srednji vek. Cesta, popotnik in promet na Slovenskem med antiko in 16. stoletjem, Ljubljana 1998, 83.

⁷⁶ Jurij in Gašper Črnomaljska, Nikolaj Sicherberger, Andrej Hohenwarter, Hans Turjaški, Andrej Apfaltrer, Erazem in Andrej z Novega gradu (*vom Newnhaws*), Jošt Galleberger, Jurij Lamberger Mlajši, Matej Zellenberger, Hans Gall z Rožeka (*Rudolfsegk*), Oto in Andrej Semeniška, Jurij Gretzer, Friderik Luger, Erasem Loser, Hanns Matscherol, Baltazar Durrer, Konrad Liechtemberger, Jurij Mosheimer, Baltazar Wagen, Vigel (*Wiguleis*) in Andrej Verneška (*Wernegker*), Nikolaj Rauber, Hans Lengheimer, Nikolaj Snežniški, Baltazar Turner, Gašper Gretzberger, Lovrenc Paradeiser in Lenart Gumpfer.

⁷⁷ 1457, februar 10., Gradec (izvleček Boža Otorepca v CKSL).

⁷⁸ Valvasor, Ehre XV, 367.

⁶⁸ V objavi seznama (priloga 3) so vsi "na novo odkriti" v polkrepkem tisku.

⁶⁹ Nekaj je razlik v vrstnem redu in seveda pisanju imen, 15 "radgonskih" plemičev na "Friderikovem" seznamu manjka.

⁷⁰ Glej op. 40.

⁷¹ Vilfan, Zemljiška gospostva, 184; Sergij Vilfan, Struktura stanov, deželne finance in reformacija, ZČ 49/2 (1995) (odslej Vilfan, Struktura stanov), 176.

padlih oziroma ujetih plemičev in pogrebcev dveh rimsko-nemških kraljev. Na leto 1473 in ne na 1475, kot najdemo pri Valvasorju in nato v literaturi,⁷⁹ se po starejših in zanesljivejših virih nanaša seznam (notranjeavstrijskih) gospodov, vitezov in oprod, ki so bili 24. avgusta ubiti oziroma ujeti v bitki s Turki *pey dem Vistall*.⁸⁰ Na seznamu ubitih in ujetih, ki verjetno ni popoln,⁸¹ je 39 ljudi, od teh lahko sodeč po imenih in starejših seznamih osmim s precejšnjo gotovostjo pripišemo kranjsko poreklo. To so Ludvik Kozjakar, Andrej Hohenwarter, Viljem Gall, Eknstainer, Harrer, Matej Mindorfer, Ulrik Gall in Archer, morda tudi *Khalüetz* (iz leta 1446 je znan *Mert Galüentz* oz. *Galiencz*). Temu seznamu sledi še spisek tistih, ki so spopad preživeli. Teh je 15; med njimi je Kranjcev osem ali devet.⁸²

Na pogrebu kralja Albrehta II. leta 1439 so simbole dežele Kranjske (zastavo, čelado, ščit in meč) nosili štirje plemiči; od teh je bil Kranjec le Friderik Lamberger, drugi trije pa so bili bržčas Štajerci. Podobno je bilo s "predstavništvom" Slovenske Marke, saj vsaj dva (morda pa kar vsi štirje) nista bila njena prebivalca.⁸³ Povedano kaže, da so si na pogrebu navzoči plemiči vloge v sprevodu razdelili ne oziraje se na deželni izvor. To je v tem primeru razumljivo, ker se pogreba Albrehta II., ki ni imel neposredne zveze s Kranjsko, gotovo ni udeležilo osem plemiških oseb, ki bi bile potrebne za dostojno predstavljanje Kranjske in Marke. Dobrih 50 let pozneje, na pogrebu cesarja Friderika III. leta 1493, je bil položaj drugačen, saj je vseh deset predstavnikov tudi zares izhajalo iz Kranjske.⁸⁴

Seznamei v 16. stoletju

Od seznamov, ki so večinoma vključevali le plemstvo, se bomo počasi preselili k seznamom udeležencev deželnih zborov in zbirnim seznamom kranjskih deželnih stanov (matrikam), še prej pa bomo spomnili na najstarejšo avstrijsko "topografijo", ki tudi za Kranjsko s priklučenimi gospodstvi ponuja skope in ne preveč zanesljive informacije. Rokopis z naslovom *Auszug der fürsten, graven, herrn, ritter und adls, auch der gegennt, clöster, stett, märckht, schlösser und wasser in Österreich unnder und ob der Ennß, Steir, Kärnndtn, Crain und Etschland*⁸⁵ je okoli leta 1510 najverjetneje stekel iz peresa Ladislava Sunthayma.⁸⁶ Nastal je z namenom, da bi na podlagi v njem zbranih topografskih podatkov zrisali karto naštetih habsburških dežel. V zvezi s tem moramo takoj ugotoviti, da je zbrani material zelo nepopoln in deloma netočen, historična vrednost rokopisa pa zato majhna.⁸⁷

Opis Kranjske začenja s pglavitnimi značilnostmi dežele in nato naštevanjem njenih območij (fol. 40v), sledi spisek kranjskih mest (fol. 41r). Našteti so: Radovljica, Brežice(!), Kranj, Škofja Loka, Kamnik, Ljubljana, Višnja Gora, Novo mesto, Metlika, Ribnica (trg), Krško, Črnomelj (*ain stätt*), Lož (kot trg na Kočevskem!) in *Neustat in der Katsee ain marckht*, s čimer je očitno mišljeno (mesto) Kočevje. Če odštejemo štajerske Brežice, freisinško Loko, ribniški trg in tedaj v rokah črnomaljskih gospodov zakupljeni Črnomelj⁸⁸ ter prištejemo staro Kostanjevico, dobimo skupek kranjskih deželnoknežjih in s tem tudi deželnostanovskih mest.

Pomanjkljiv je spisek samostanov, kjer pri imenu *Sulth* zaslutimo Stično, sledijo Pleterje, Bistra, Gornji Grad, Velesovo, Mekinje, klarise iz Škofje Loke in tudi ljubljanska škofija. Seznam *Der adl in Crain, ritter vnnd knecht*, ki pozna 26 posameznikov oziroma rodbin,⁸⁹ nima posebne vrednosti, zanimiv pa je toliko, da tri rodbine nedvoumno uvršča med gosposke. Sledi

⁷⁹ Valvasor, *Ehre* XV, 375; Ivan Božić, Ludovik Kozjakar u Dubrovniku, ZČ 6–7 (1952–53) (Kosov zbornik), 522ss; Vasko Simoniti, Turki so v deželi že. Turški vpadi na slovensko ozemlje v 15. in 16. stoletju, Celje 1990, 92.

⁸⁰ StLA, Hs. II/14, Codex Auerspergensis, fol. 198r; ÖNB, CVP 8065, fol. 211r.

⁸¹ Po drugi strani je gotovo pretirano Valvasorjevo poročilo, da je "pete stegnilo" okoli 400 "naših". Valvasor (*Ehre* XV, 375) sicer objavlja seznam 15 zajetih plemičev in ob njihovih imenih višino zahtevane odkupnine.

⁸² Jurij Sweinpeck(?), Viljem Sawrer, Gašper in Krištof Lamberger, Mindorfer, Osterman Turjaški, Kellerberger, Rauber in Liechtenberger. (StLA, Hs. II/14, Codex Auerspergensis, fol. 198v; ÖNB, CVP 8065, fol. 211v.)

⁸³ StLA, Hs. II/14, Codex Auerspergensis, fol. 48v–49r; ÖNB, CVP 8065, fol. 35v; Valvasor, *Ehre* X, 281.

⁸⁴ StLA, Hs. II/14, Codex Auerspergensis, fol. 207v, 208v; ÖNB, CVP 8065, fol. 141r, 142r; Jakob Unrest, Österreichische Chronik (Hrsg. Karl Grossmann), Monumenta Germaniae Historica, Scriptorum Rerum Germanicarum, N.S.T. XI, Weimar 1957, 225s; Valvasor, *Ehre* X, 300. Kranjske simbole so nosili Viljem in Volkart Turjaška, Jurij Lamberger Starejši, Jurij Lamberger Mlajši in Andrej Gall, simbole Slovenske Marke pa Andrej Kasthauer, Jurij Lueger, Jurij Schreyer ter Turck in Andrej Semeniška.

⁸⁵ ÖNB, CVP 15283.

⁸⁶ Glej Fritz Eheim, Die älteste Topographie von Österreich, Jahrbuch für Landeskunde der Niederösterreich, N. F. 33 (1957), 7ss.

⁸⁷ Prav tam, 15ss. Še največja vrednost rokopisa je v tem, da kot najstarejši topografski opis avstrijskih dežel sploh obstaja.

⁸⁸ Prim. Boris Golec, Družba v mestih in trgih Dolenjske in Notranjske od poznega srednjega veka do srede 18. stoletja, tipkopijska doktorska disertacija, Ljubljana 1999, 3, 5, 7, 11, 109, 172. Povedati je treba tudi, da se Črnomelj, čeprav je bil leta 1407 skupaj z Metliko označen za mesto, potem v vseh znanih virih do šestdesetih let 16. stoletja omenja le kot trg.

⁸⁹ *Aursperger, Sebriacher, Lueger, Lamberger, Hochenwarter, Gosiacher, Rauber, Rainnach, Katzianer, Lichtenperger, herrn von Khreig, Aursperger herrn, Tscharnembl herrn, Flebusch, von Thurn, Passer, Trappen, Gallen, Gallenberger, Moisse, Schrot, Harisch, Cupi, Aphaltra, Teschiz, Vnngerspacher* (fol. 41v–41ar).

še popis kranjskih voda ter "mest" v Istri (omenimo Trst in Pazin) in na Krasu (Reka, Kastav, Vipava).

Poleg prezenčnih list, ki so veselo raztresene po zapisnikih kranjskega deželnega zbora in drugih stanovskih kolegijskih organov ter jih tu le omenjamo,⁹⁰ poznamo še nekaj seznamov, ki so nastali v deželnozborskem okviru. Več jih najdemo med objavljenimi deželnozborskimi spisi kranjskih stanov, in sicer za leta 1511–1515. Prvi izmed njih je seznam deželanov, ki so aprila 1511 odobrili pokritje potnih stroškov za odposlanca na cesarski dvor Sigmunda Mordaxa.⁹¹ Na seznamu je 14 ljudi, med njimi so vicedom, tržaški škof in ljubljanski stolni dekan. Slaba tri leta kasneje sta ob marčnem deželnem zboru v Ljubljani nastala dva seznama; zanimivejši je drugi z imeni tistih, ki so imeli ugovore na davčne zaostanke. Tega vira seveda ne smemo obravnavati kot seznam tistih, ki so imeli dostop na deželni zbor, saj so med njimi tudi prior šentjakobskega samostana v Ljubljani ter predstavniki (kaplani) župnij in štift.⁹² Nadaljnji sezname – zdijo se "čisti" stanovski – so del deželnozborskih sklepov, naštevajo pa davkoplačevalce oziroma posojilodajalce in člane "ad hoc" poslanstev ter odborov.⁹³

Izjemno zanimiv je seznam, povezan z deželnim zborom 23. januarja 1543 v Ljubljani. Ko so hoteli kranjski stanovi dokazati, da zaradi nesklepčnosti ne morejo pristati na vladarjeve zahteve, so napravili seznama navzočih in odsotnih članov zbora.⁹⁴ Ker je o tem pisal že Vilfan, tu le kratko povzemamo ugotovitve. Seznam lepo odraža strukturo stanovskih "klopi", predvsem pa dokazuje, da je bilo odločujoče jedro deželnih stanov precej majhno. Zbora se je namreč udeležilo samo 25 ljudi, kar gotovo ni bila le posledica slabega januarskega vremena. Čistopis seznama odsotnih pa vsebuje kar devet prelatov, štiri poimensko naštete gospode in še dediče Trojana Turjaškega, 46 vitezov in oprod ter deset mest. Osnutek tega seznama je še obsežnejši in jasno je, da so hoteli sestavljavci sprva za posamezno imenjsko posest najti nje-

nega predstavnika na deželnem zboru in s tem človeka, ki bi prispeval k deželni davčni odobritvi. Kritična primerjava seznamov je pokazala, da bi v letu 1543 v kranjskem deželnem zboru lahko sedelo 92 bolj ali manj nespornih članov.⁹⁵

Kar nekaj seznamov je v rokopisu *Aemter, Anstalten, Gebrauche, Anordnungen der Stände* (originalni naslov je bil *Memorien Buch*), ki ga je leta 1620 začel pisati deželni tajnik Burkhard Hitzinger, večji del pa je okoli leta 1650 ustvaril Wolfgang Markovič.⁹⁶ Prvi seznam (fol. 23r–26r) je bil narejen po nekem izvlečku iz stiškega samostana, ki naj bi vključeval "stare stanove", vendar že bežen pregled vpisanih (z letnicami od konca 12. do začetka 16. stoletja) pokaže, da je seznam povezan z dobrotniki ali obiskovalci stiškega samostana ter da nikakor ne gre za kranjsko stanovsko matriko. Pomembnejši je Markovičev seznam za kranjski deželni zbor leta 1577.⁹⁷ Po tem seznamu, ki je očitno nastal po starejši predlogi, so v deželnem zboru ožje Kranjske⁹⁸ ter priključenih gospostev Istre in Krasa lahko sedeli: 26 prelatov (20 s Kranjske, 2 s Krasa in 4 iz Istre), 17 gospodov iz 9 rodbin (samo iz Kranjske), 99 vitezov in oprod (od tega 20 s Krasa in iz Istre) iz nekaj več kot 60 rodbin ter 14 mest (dve – Reka in Kastav v Istri). Skupaj tako na vrhuncu reformacijskega gibanja dobimo 156 možnih članov kranjskega deželnega zbora,⁹⁹ vendar se zdi številka previsoka.¹⁰⁰ Po tem seznamu sta v rokopisu še dva z nizom gospodov in deželanov, ki so bili med kranjske stanove sprejeti po letu 1577 (1587) oziroma 1663.¹⁰¹

Vilfanovi oceni zanesljivih članov kranjskega deželnega zbora v letu 1577 se precej približa naš naslednji seznam.¹⁰² Nastal je na zahtevo

⁹⁰ Sejni zapisniki (protokoli) sestavljajo posebno serijo znotraj prve stanovske registrature. Obsegajo 85 knjig za obdobje 1530–1782 (AS 2, Deželni stanovi za Kranjsko, I. reg. (= DSK I), š. 875–921).

⁹¹ Marija Verbič (pripravila), *Deželnozborski spisi kranjskih stanov I (1499–1515)* (Publikacije Arhiva SRS, Viri 1), Ljubljana 1980, 45, št. 37.

⁹² Prav tam, 96s, št. 78s.

⁹³ Prav tam, 107, št. 85; 146, št. 114; 155s, št. 120.

⁹⁴ AS 2, DSK I, š. 322 (fasc. 216); glej tudi Vilfan, *Struktura stanov, 176s*; Matevž Košir, *Die krainischen Landstände und ihre Versammlungen im 16. und 17. Jahrhundert (Ihre innere Struktur zur Zeit der Reformation und Gegenreformation)*, v: *Parliaments, Estates and Representation 24 (2004)* (odslej Košir, *Die krainischen Landstände*), 133s.

⁹⁵ Vilfan, *Struktura stanov*, 177.

⁹⁶ AS 2, DSK I, š. 933.

⁹⁷ Prav tam, fol. 31r–36v, *Beschreibung der Herrn vnd Landtleüth in Crain*. Glej tudi: Vilfan, *Struktura stanov*, 177; Matevž Košir, *Stanovska uprava v obdobju vzpona protestantizma in zmage protireformacije in absolutizma (1560–1660) na Kranjskem*, tipkopijska doktorska disertacija, Ljubljana 1999, 26ss; Košir, *Die krainischen Landstände*, 133s.

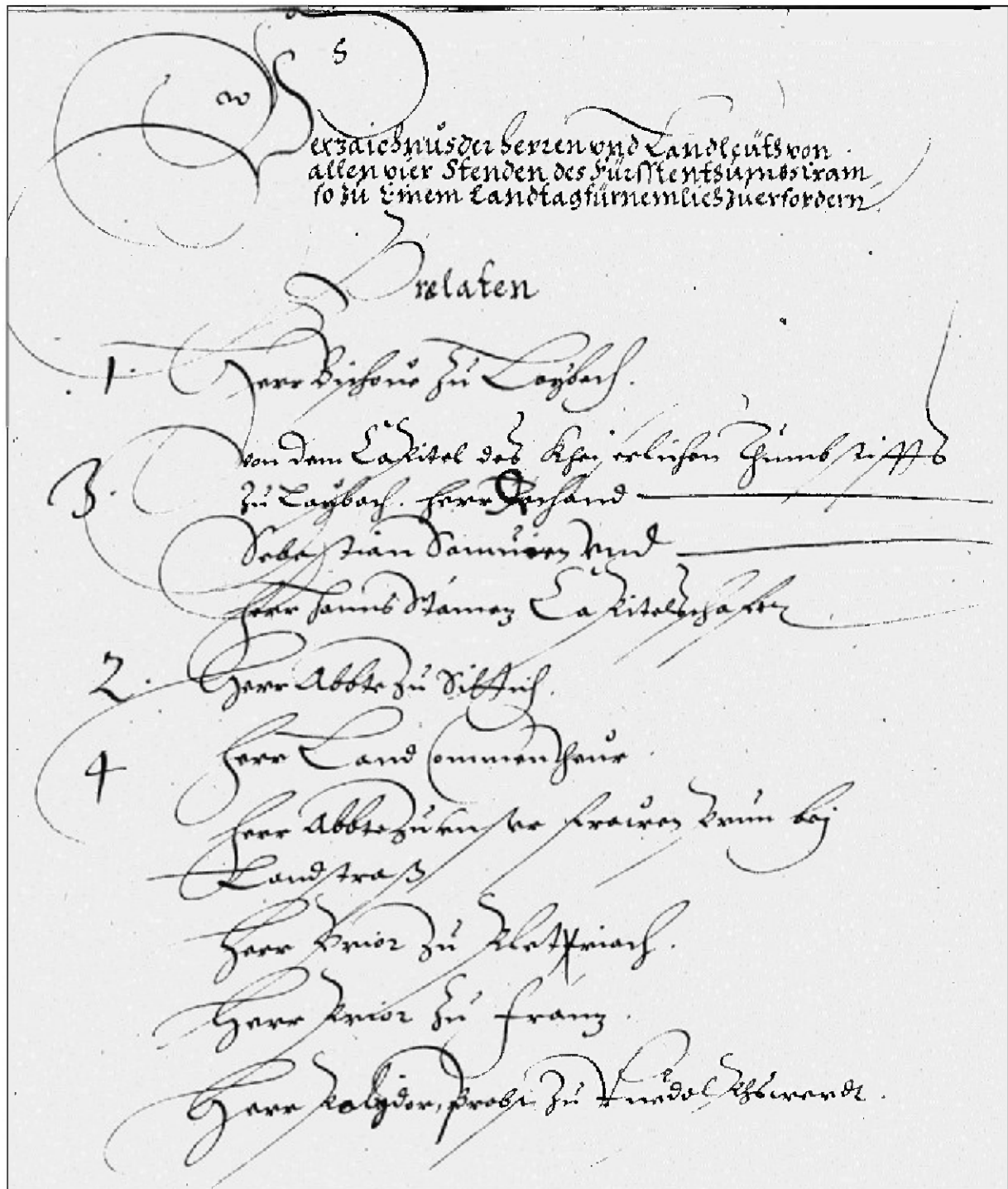
⁹⁸ Tu ta ožja Kranjska vključuje tudi nekdanje goriške posesti na Dolenjskem in v Beli krajini.

⁹⁹ Vilfan in Košir (glej op. 97) sta se ustavila pri številu 149, ker sta v ožji Kranjski pri seštevanju spregledala pet od 79 članov viteške klopi (Košir sicer objavlja 77 imen – izpusti Blaža Apfaltrerja (enega od dveh) in Merta Galla (enega od dveh)), prav tako sta pozabila všteti Reko in Kastav. Vilfan se tudi moti, da je bil seznam sestavljen v 18. stoletju.

¹⁰⁰ Vilfan predvideva, da bi ob morebitnem ločevanju zanesljivih članov od nezanesljivih prišli do številke 110.

¹⁰¹ Fol. 38ss, 80ss. Roka, ki je vpisovala na novo sprejete deželane po 1663, seveda ni več Markovičeva, ampak se je zvrstilo več drugih pisarjev; vztrajali so kar do leta 1767.

¹⁰² AS 2, DSK I, š. 432 (fasc. 290a/1), pag. 959ss, *Verzeichnus der Herren vnd Landtleüth von allen vier Stenden des Fürstenthumbs Crain, so zu einem Landtag fürnemlich zuerfordern*.

Seznam prelatov, ki bi jih leta 1590 realno pričakovali na kranjskem deželnem zboru.
 AS 2, Deželni stanovi za Kranjsko, I. reg., šk. 432 (fasc. 290a/1), pag. 963.

avstrijske nadvojvodinje Marije, vdove po Karlu II., kateri je bil 3. decembra 1590 tudi poslan. Sestavljavci – člani stanovskega odbora – so v spremnem pisanju poudarili, da seznama niso napravili po imenjski knjigi, saj je v njej veliko takih, ki niso sprejeti (*angenommene*) deželani in ne sodijo v deželni zbor, prav tako so v imenjski

knjigi neznana imena "propadlih" rodbin. Upoštevali niso niti tistih, ki "sedijo" zunaj dežele (očitno so mišljeni tuji škofje) oziroma so kako drugače zadržani zunaj Kranjske in se deželnih zborovanj zato ne morejo udeležiti. Seznam so sestavili glede na dejansko stanje v deželi in je vključeval *allein die ietztwesende, von alten ge-*

schlechten geborne vnd sonsten recht angenommene, fürnemmene vnd in des Lands notturfftten taugliche Herren vnd Landleüth. Našteti kriteriji obljublajo realen spisek potencialnih udeležencev kranjskega deželnega zbora okrog leta 1590. Rezultati so taki: na prvi, prelatski klopi, je sedelo 9 oseb, in sicer ljubljanski škof, stolni dekan in kapiteljski oskrbnik, opata Stične in Kostanjevice, priorja Bistre in Pleterij, deželni komtur in prošt novomeškega kolegiatega kapitlja. Poleg tujih škofov pogrešamo ženske samostane, ki sicer manjkajo že na čistopisu seznama odsotnih iz leta 1543, prav tako ni metliškega, črnomaljskega in komendskega komturja (1543 so na spisku odsotnih). Drugo klop je polnilo 25 gospodov, tretjo 71 vitezov in oprod ter četrto 12 deželnoknežjih mest. Skupna cifra je 117.

*Verzeichnus der Herrn vnd Landtleith von allen vier Ständen des Hertzogthumbs Crain*¹⁰³ je nastal v začetku 17. stoletja in zajema zadnje desetletje 16. in prvo desetletje 17. stoletja. "Metodologija" sestave tega seznama ni poznana, brez dvoma pa ni bila tako načelna kot pri prejšnjem primeru. Prelatov je bilo sedem (ni tujih škofov, ženskih samostanov in kartuzije Pleterje, ki je bila leta 1595 ukinjena), gospodov 32, vitezov in oprod nekaj nad 90. Pred več kot polovico plemiških imen so križci različnih odtenkov, to pa lahko pomeni le, da so bili z njimi v več etapah označeni tisti, ki so v času aktualnosti seznama umrli. Mest na seznamu ni.¹⁰⁴

Kot smo omenili, so se člani stanovskega odbora zavedali, da imenjska knjiga ne more biti resna podlaga za seznam deželnih stanov nasploh, kaj šele udeležencev deželnega zbora. V imenjskih knjigah so namreč vpisani lastniki imenjskih posesti skupaj z njihovimi v denarju ocenjenimi dohodki, zlasti tistimi, ki so izhajali iz zemljišč (podložniških dajatev). Gre torej za sezname tistih, ki so prispevali v deželno davčno blagajno.¹⁰⁵

Preden se lotimo še zadnjega dela predstavitve plemiških in stanovskih seznamov – za nazaj narejenih zbirnih seznamov kranjskih

stanov – spomnimo le še na dva seznama vojaške narave. Prvi je register pregleda lahke deželne konjenice iz leta 1530,¹⁰⁶ drugi pa 29 let mlajši seznam gospodov in deželanov (tudi nekaj prelatoj je vmes), ki so s svojimi "konji" sestavili deželni vojaški kontingent.¹⁰⁷

Zbirni sezname (matrike) kranjskih deželnih stanov

V marsikaterem stanovskem ali gosposčinskem arhivu srečujemo od konca 16. stoletja vse tja v 19. stoletje sezname deželnih stanov ali stanovske matrike. Vzrok nastanka je bil poleg pregleda nad osebami, ki jim je bila priznana pravica do udeležbe na deželnem zboru, predvsem strah starega, iz srednjega veka izviraajočega plemstva, da jih novoveški povzpelniki ne bi izpodrinili. Sposobnost, iznajdljivost in debela mošnja so namreč vse pogosteje prehitevali zaspano modro kri, desetine generacij "dolge" rodovnike in zasluge prednikov.

Pisma o podelitvi deželanstva (*Landmannsbrieft*)¹⁰⁸ so eden prvih znakov, da stanovska korporacija in predvsem njen član potrebuje dokaz o sprejemu med deželne stanove in s tem izkaz določenega družbenega statusa. Prva deželanska pisma za Kranjsko so ohranjena iz leta 1587, in s to letnico se začinjata tudi dva kronološka seznama gospodov in deželanov, ki so bili sprejeti med kranjske deželne stanove.¹⁰⁹ V stanovskem fondu je še nekaj podobnih seznamov deželanov oziroma izdanih deželanskih pisem za čas od 1631 do 1697, najdemo pa tudi abecedni seznam živečih gospodov in deželanov,

¹⁰⁶ AS 2, DSK I, šk. 230 (fasc. 136).

¹⁰⁷ Prav tam, šk. 413 (fasc. 283).

¹⁰⁸ AS 2, DSK I, šk. 844–848; register deželanskih pisem glej v AS 2, DSK I, šk. 874, fol. 339–399. Najstarejši tovrstni dokumenti (3) so iz leta 1587, do konca 16. stoletja jih naštejemo še osem, povečini pa so iz 17. in 18. stoletja. Opozoriti moramo, da tu ne gre le za pisma o podelitvi deželanstva oziroma višjega plemiškega ranga, temveč tudi za posamične prošnje in priporočila za sprejem v deželne stanove. Podrobnejša analiza teh dokumentov bi lahko pripeljala do kriterijev, ki so za sprejem v kranjske deželne stanove veljali v novem veku.

¹⁰⁹ AS 2, DSK I, šk. 933, Kodeks Hitzinger - Markovič, fol. 38ss, 80ss; AS 1073, ZR, I-43r – Rokopis je na podlagi starejših avtorjev v letih 1681–1712 sestavil Ivan Gotthard Lukančič. Poleg rodovnikov kranjskih plemiških rodbin najdemo tu dva nesistematična (brez letnic ali abecednega reda) seznama kranjskih gospodov in deželanov, ki so umrli v letih 1537–1700 (fol. 154r–161r). Sledi omenjeni seznam ljudi, ki so pridobili deželanstvo v obdobju 1587–1716. Seznam je rubriciran po letih; če v kakem letu ni bilo nobenega na novo sprejetega deželana, nam to sporoča besedica *nemo*. Po Lukančiču je bilo v 129 letih med kranjske stanove sprejetih okoli 280 oseb. Zanimivo je še, da v seznamu v letu 1639 ob sprejemu novega deželana prvič najdemo finančno "odškodnino". Baron Emanuel Fini je moral namreč za tri leta brezobrestno "položiti" 8000 gld. V kasnejših desetletjih so bili podobni zapisi vse pogostejši.

¹⁰³ AS 1073, Zbirka rokopisov (= ZR), I-84r, fol. 1r–6v.

¹⁰⁴ Kranjska mesta (brez Loža, Kočevja in Višnje Gore) najdemo v nadaljevanju rokopisa, kjer so naštet kandidati za veliki stanovski odbor v letu 1595 (fol. 8r–10r). Sledijo sezname raznih deželnih in stanovskih uradnikov.

¹⁰⁵ Med njimi so tudi župniki, kaplani, druga cerkvena imenja, špitali in bratovščine, plemiške vdove, (mladoletni) dediči itd. Več o nastanku imenjskih knjig, s pregledom in opisom knjig za Kranjsko, glej v Janko Polec, Svobodniki na Kranjskem, Glasnik Muzejskega društva za Slovenijo 17 (1937), 16ss. Kranjske imenjske knjige hrani Arhiv Republike Slovenije; najstarejša je iz leta 1539, vendar daje posamezne informacije (predvsem vpise davčnih zaostankov) tudi za nekaj let pred tem.

ki so se navadno udeleževali zasedanj deželnega zbora (1687).¹¹⁰

Med seznammi, kompiliranimi iz različnih virov, je najprej omeniti tistega, ki ga je stanovski registrator Karel Seifrid Perizhoff(er) vključil v drugi del repertorija stanovskega arhiva. Repertorij je "zastavil" v letu 1722.¹¹¹ Po abecedi plemiških "priimkov" urejeni seznam gospodov in deželanov (fol. 123–184) je po Perizhoffovih besedah nastal na podlagi starih protokolov in spisov s posvetovanj ter drugih originalnih dokumentov kranjskega stanovskega arhiva. V okviru posamezne črke ni trdnega abecednega ali kronološkega reda, temveč so deželani vpisani pomešano, kot so piscu v različnih dokumentih pač prihajali v roke. Pred vsakim je letnica, ki naj bi pomenila leto, v katerem je bil na deželnem zboru, s tem pa naj bi ne bil prejudiciran čas sprejema posameznika oziroma njegove družine med deželane; to so namreč lahko postali že prej. Po seznamu je bil najstarejši "deželan" kranjski deželni glavar Rudolf Liechtenstein (1355). Tudi drugi plemiči, ki so vpisani pred letom 1446, so bili kranjski glavarji: 1378 Ulrik Khümburg, 1405 Seifrid Gallenberg, 1407 Jakob Stubenberg, 1425 Jurij Turjaški.¹¹² Če torej odmislimo razne deželne funkcionarje – glavarje, upravitelje, vicedome – ki jih je Perizhoff našel v listinah ali kronikah, in spomnimo, da je za čas po letu 1530 uporabljal predvsem stanovske sejne zapisnike, lahko za starejše obdobje (čeprav prav tu pogrešamo "citate") ugotovimo naslednje: 59 plemičev, ki imajo letnico 1446, je brez dvoma posnel z Valvasorjevega seznama; morda so upoštevane le tiste rodbine, ki so v začetku 18. stoletja še živele na Kranjskem. Nadalje je Perizhoff vključil vseh 32 imen s cesarske listine o izboljšanju kranjskega deželnega grba (1463). Manj prepričani smo pri 52 posameznikih, ki so vpisani z letnico 1507, in 43 deželanih, ki jih najdemo v letu 1515. Trditev Maje Žvanut, da so stanovi po požaru v deželni hiši leta 1507 sestavili nov seznam, nima opore v virih, kot tudi ne mnenje, da je bil leta 1515 opravljen zadnji množični sprejem med deželane ali pa vsaj sestavljen nov seznam.¹¹³ Izdelava novega seznama potem, ko so pogoreli tako rekoč vsi stanovski spisi, je sicer možna, vendar se nam glede na Perizhoffovo izhodišče (fol. 122v – letnica pomeni leto, ko je nekoga zaznal na deželnem zboru) zdi verjetnejše, da so mu bili dostopni seznamei udeležencev deželnih zborov v letih 1507 in 1515, ki danes niso več ohranjeni. Temu

bi pritrjevali tudi številki "udeležencev" obeh zborov (52 oziroma 43), ki se za kranjske razmere zdita kar realni. Deset deželanov je vpisanih z letnico 1517. V Perizhoffovem seznamu, ki so ga, mimogrede, nadaljevali tudi njegovi nasledniki (ob nazadnje vpisanem deželanu je celo letnica 1838, fol. 127v) ni prelatov in mest.¹¹⁴

V principu enak je abecedni seznam gospodov in deželanov vojvodine Kranjske.¹¹⁵ Seznam zajema čas od leta 1355 do 1727 in ne 1405–1727, kot lahko preberemo na njegovi prvi strani in je povzeto v literaturi.¹¹⁶ Nikjer niso navedeni viri, po katerih je bil seznam narejen, a lahko spet ugotovimo, da so poleg nekaterih najvišjih deželnih uradnikov na seznamu ob letu 1446 tisti, ki jih poznamo iz Valvasorja (seznam navaja 55 posameznikov, tudi tri, ki jih pri Valvasorju ni), 25 jih je iz listine o izboljšanju kranjskega grba 1463, 51 iz "seznama" 1507 in 46 iz leta 1515. Drugi so očitno vzeti iz sejnih zapisnikov.

Dva podobna seznama smo našli v dolskem arhivu. Deželani so v obeh vpisani od leta 1355 in segajo do 1727 oziroma 1737.¹¹⁷ V vsebinskem smislu ne ponujata ničesar bistveno novega, če izvzamemo, da v prvem ni Valvasorjevega kontingenta, ampak je v letu 1446 le nekaj deželanov, zato pa je bolj pomenljiva pripomba na začetku prvega seznama, ki je gotovo še iz 18. stoletja. "Dolski" seznam naj bi bil večinoma dober, čeprav so nekateri deželani izpuščeni, po drugi strani pa najdemo take, ki sicer kot deželani niso izpričani. Pisec pripombe ugotavlja, da Kranjska še nima zanesljive matrike; še najboljša naj bi bila Markovičeva. Prav tako je v Perizhoffu preveč nepravilnosti in pomanjkljivosti, Lukančič pa ni dovolj sistematičen.¹¹⁸

Podobni seznamei, ki se začenjajo v letu 1355 in končajo med letom 1697 in 1740, so iz prve polovice 18. stoletja še trije, vendar ne zaslužijo posebne obravnave, ker se od predstavljenih razlikujejo v malenkostih; še najbolj pogrešamo nekaj desetih Valvasorjevega plemstva, saj je v

¹¹⁴ Edina izjema, ki je še posebej zanimiva, zadeva Škofjo Loko, saj je bila ta patrimonialno (freisinško) in ne deželnoknežje mesto. Kljub temu naj bi bila leta 1500 med mesti na deželnem zboru (glej fol. 126r).

¹¹⁵ AS 2, DKS I, šk. 2 (fasc. 2), sn. 42.

¹¹⁶ Prim. Žvanut, *Od viteza*, 21; Miha Preinfalk, *Služba Turjačanov deželi do leta 1500*, v: *Historični seminar 3* (Zbornik predavanj 1998–2000, ur. M. Kokole et al.), Ljubljana 2000, 129; isti, *Gospodje Turjaški*, 163. Tako kot v Perizhoffovem seznamu tudi tu v letu 1355 najdemo deželnega glavarja Rudolfa Liechtensteina in 1378 Ulrika K(h)üemburga.

¹¹⁷ AS 730, *Gospodstvo Dol*, fasc. 123, pag. 9–46, 62–85. Oba seznama sta zasnovana abecedno; v prvem se je sestavljaavec znotraj posameznih črk dosledno držal kronologije. Na prvem seznamu je obdobje napačno zamejeno z 1425–1727. Drugi seznam navaja za leto 1446 večino tistih, ki jih poznamo s prejšnjih dveh seznamov.

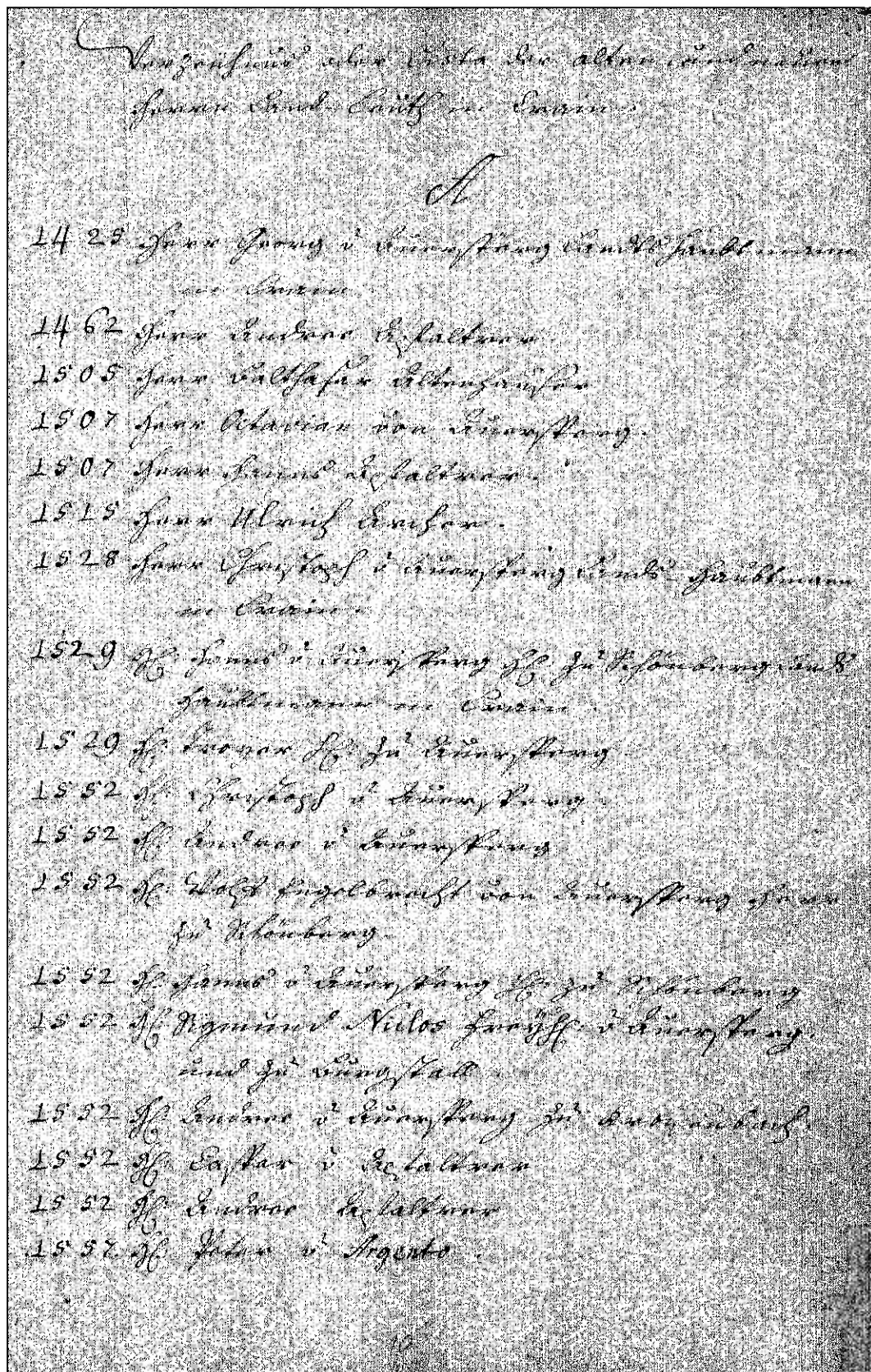
¹¹⁸ Prav tam, pag. 9.

¹¹⁰ Glej AS 2, DSK I, šk. 2 (fasc. 2), sn. 42.

¹¹¹ AS 2, DSK I, šk. 874. O Perizhoffovi ureditvi in popisu stanovskega fonda ter repertoriju nazadnje Andrej Nared, *Arhiv kranjskih deželnih stanov*, Arhivi XXIV/2 (2001), 12ss.

¹¹² Za dejanski čas njegovega glavarovanja glej op. 25.

¹¹³ Žvanut, *Od viteza*, 21. Žvanutova se sicer navezuje na dva podobna seznama, ki ju bomo spoznali v nadaljevanju.

Ena izmed dveh matrik iz dolskega arhiva (za čas 1355–1727). AS 730, Gospostvo Dol, fasc. 123, pag. 9–46, tu 10.

teh seznamih pri letu 1446 zapisanih le nekaj oseb.¹¹⁹

Nekaj svežine prinaša Breckerfeldov "poskus stanovske matrike" iz leta 1792.¹²⁰ Nastal je namreč v času, ko je stanovska korporacija doživljala velike spremembe, in kaže sestavo stanov v zadnjem desetletju pred začasno ukinitvijo. V prvem delu rokopisa so predstavljene aktualne razmere. Duhovski stan je imel 20 predstavnikov, med njimi škofe iz Freisinga, Brixna, Krke in Trsta. Po pričakovanju ni predstojnikov/ic samostanov, saj so bili le-ti v desetletju pred tem razpuščeni. Posvetno plemstvo se deli na kneze (9 rodbin), grofe (okrog 70 rodbin), barone (57 rodbin) in viteze (70 rodbin). Četrto klop zaseda devet mest, med znanimi pogrešamo Kočevje (od leta 1791 je bilo v okviru turjaške vojvodine Kočevske¹²¹), Radovljico in Kostanjevico. Drugi del rokopisa je abecedni indeks na Kranjskem imatrikuliranih deželnostanovskih rodbin, *aus bewährten Kunden* sestavljen v letu 1792 (fol. 15r–51v). Leto imatrikulacije (vpisa oziroma sprejema med stanove) je pri večini navedeno, vendar gre za že znane letnice, ki jih moramo jemati s precejšnjo rezervo.¹²² Vpisani so celo plemiči iz 13. in 14. stoletja, tako da je seznam za obdobje do srede 15. stoletja lahko le imenski indeks oseb, ki se pojavljajo v listinah, in nikakor ne stanovska matrika. Breckerfeld pa si je gotovo

pomagal tudi z Markovičem in verjetno Perizhoffom. Med svetnim plemstvom so pomešani tudi prelati in mesta. Mesta so navedena tudi posebej.¹²³

Že po obnovitvi "stanovske ustave" (1818) je leta 1824 nastala še zadnja velika stanovska matrika, ki je ohranjena v štirih različicah.¹²⁴ Deželani so tu nanizani v abecednem redu in pri vsakem je navedeno, v katerih dokumentih se pojavlja. Poleg Perizhoffovega seznama¹²⁵ in listine iz leta 1463 je matrika narejena predvsem po stanovskih protokolih in deželanskih pismih.

Za zadnjo večjo kompilacijo kranjskih plemiških seznamov je konec 19. stoletja poskrbel Anton Globočnik. V reviji *Mittheilungen des Musealvereines für Krain* je 1899. leta objavil prispevek *Der Adel in Krain*.¹²⁶ Gre za pregled plemiških rodbin, ki se pojavljajo v Kranjsko zadevajočih virih. Niza jih po stoletjih (od 11. do konca 19. stoletja), v katerih se prvič pojavijo kot "Landesangehörige", znotraj teh pa po abecedi. Po možnosti so dodane letnice povzdiga v višji plemiški rang; črka L ob letnici naznanja, kdaj naj bi rodbina dobila kranjsko deželanstvo. Jasno je, da je Globočnikov seznam lahko zanesljiv le toliko, kolikor so zanesljive njegove predloge. Poleg različnih "arhivov" je pri pripravi tabel uporabljal rokopise iz kranjskega deželnega muzeja (Schönlebn, Lukančiča, Perizhoffa), dvorne (dunajske) in zagrebške nadškofijske knjižnice ter tiskana dela Valvasorja, Wisgrilla, Siebenmacherja, razne almanaha in časopis Adler.

Sklep

Zavedamo se, da smo v pregledu kak seznam izpustili, vendar namen prispevka ni toliko v neskončnem brskanju za vsakršnimi seznamami, temveč predvsem prepoznavanje in kritično ovrednotenje posameznih tipov plemiških in

¹¹⁹ AS 1073, ZR, I-83r (1355–1738); Nadškofijski arhiv Ljubljana (= NŠAL), KAL, Spisi, fasc. 81, št. 67 (1355–1697); NŠAL, ZAP, Steska Viktor, fasc. 81 (1355–1740). Nekaj besed velja povedati v zvezi z zadnjim seznamom, ki naj bi bil sestavljen po letih sprejema v stanove. Najprej je treba korigirati prvi vpis, saj se je poleg deželnega glavarja Rudolfa Liechtensteina zapisala napačna letnica 1335. Seznam je poseben v tem, da je strukturiran zgolj kronološko. Poleg deželnoknežjih oziroma deželnih funkcionarjev (glavarjev, upravitelja), ki jih poznamo tudi iz drugih popisov, je le 6 deželanov identičnih z Valvasorjevimi (1446), sledijo prepisi seznamov iz let 1463, 1507 in 1515. Iz kasnejših vpisov je razbrati, da so bili pri izdelavi seznama upoštevani razvidi novosprejetih deželanov. Citirani vir je Steskov prepis seznama Janeza Gregorja Dolničarja (*Miscellanea V v Semeniški knjižnici*), a z nekaj dopolnitvami, saj sega do leta 1740, Dolničar pa je umrl že 1719.

¹²⁰ AS 1073, I-53r, *Franz Anton von Breckerfeld, Versuch zu einer Matrikel der Herren Stände in Krain mit Namen der jtz lebenden Mitglieder*.

¹²¹ Mesto Kočevje je cesar Leopold I. Volfu Engelbertu Turjaškemu z določenimi pridržki pravzaprav podaril že leta 1667. Glej Preinfalk, Auerspergi, 230.

¹²² Pri Martinu in Jakobu Raunachu navaja, da sta leta 1446 sedela v deželnem zboru, podobno trdi za Andreja Apfalterja in Jurija Lamberga v letu 1463 ter za Rudolfa Lichtenberga(!) v letu 1355, mi pa vemo, da gre v prvih dveh primerih za seznam pozvanih na vojaški zbor v Radgoni in Fürstenfeldu oziroma za Kranjca iz listine o izboljšanju kranjskega deželnega grba, v tretjem pa je pravilno, da je bil Rudolf Liechtenstein leta 1355 kranjski deželni glavar (to je Breckerfeld tudi sam navedel). Bliže resnici so brez dvoma navedki *im Landtag geseßen 1507* oz. 1515.

¹²³ Fol. 43r–43v. Od običajnih dvanajstih deželnoknežjih mest na Kranjskem ni Kočevja, pri Radovljici, Krškem in Kostanjevici pa lahko preberemo opombo, da so bila nekaj let pred tem municipalizirana.

¹²⁴ AS 1073, ZR, III-3r (osnovna različica, spisal Henrik Rutter); 63r (skrajšani prepis); I-54r (prepis z vpisi deželanov po letu 1824, rokopis je v letu 1897 končal Mirko Lorentz); I-55r (tipkopis iz leta 1914).

¹²⁵ Perizhoffov seznam je tako rekoč edini vir tudi za dva seznama kranjskih deželnostanovskih družin za čas 1355–1838, ki ju najdemo v Stanovski matriki in grbovnici (AS 1073, ZR, II-11r). Tu so tudi razni koncepti in fragmenti matrik, ki so očitno nastali v zvezi z zbiranjem gradiva za matriko iz leta 1824.

¹²⁶ MMK 12 (1899), 1ss, 52ss. Po drugem Globočnikovem delu (*Übersicht über die Verfassungs- und Verwaltungsgeschichte des Landes Krain, Laibach 1893, 129ss*) je priložnostni seznam kranjskih deželnih stanov (samo plemstva) za sredo 16. stoletja sestavil Günter Scholz, *Ständefreiheit und Gotteswort. Studien zum Anteil der Landstände an Glaubensspaltung und Konfessionsbildung in Innerösterreich (1517–1564)* (*Europäische Hochschulschriften III/358*), Frankfurt a. M. 1994, 281ss.

stanovskih seznamov za rekonstrukcijo strukture, predvsem pa številčnosti kranjske plemiške in stanovske korporacije.

Koliko se torej v predstavljenih seznamih zrcali realna slika sestave in številčnosti kranjskih deželnih stanov? Osnovni kriterij mora biti njihova "popolnost", ta pa je odvisna od okoliščin (na primer sestavljalčeve natančnosti) in še bolj namena nastanka. Najbolj dragoceni so gotovo tisti seznamei, ki so nastali sočasno in za katere poznamo tako vsebinski kot časovni okvir ter namen nastanka. To so življenjski viri, neposredni preostanki historičnega dogajanja. Med zanesljivejše lahko štejemo tudi tiste sezname, ki so nastali na podlagi primarnih dokumentov, denimo deželanskih pisem. Veliko več previdnosti terjajo številni zbirni, za nazaj sestavljeni seznamei, še zlasti takrat, ko so nastali predvsem s kompiliranjem starejših seznamov. Splošna resnica je, da taki izdelki ne odpravljajo napak iz predlog, ampak jih v najboljšem primeru samo ponovijo, če že ne dodajo novih. Veliko je o tem povedal že avtor pripombe v prvem "dolskem" seznamu (glej zgoraj, op. 118). Na očitnejše napake in pomanjkljivosti takih seznamov smo skušali sproti opozarjati, sistematična analiza oziroma globlje poznavanje posameznih rodbin pa bi gotovo navrgla še veliko konkretnih korekcij.

PRILOGA 1

Seznam Kranjcev /1421–1422/

Original, papir, HHStA, Österreichische Akten, Krain, K. 1, Fasz. 1, fol 1r–2v.

[fol. 1r]

Landlewt, Krain, vocati vnder den Awrsperger

- Andre von Seibenikh*
 + · *Gothart von Kreyg* ~
 + · *Conrad sein sun von Kreyg der Junger*
 · *Jorg Lamberger* ~
 · *Jacob Lamberger* ~
 · *Lienhart Pöschl* ~
 · *Achatz Grymschiczzer*
 · *Peter Grymschiczzer*
 · *Nix Paradeyser* ·
 · *Anthoni Paradeyser* ·
 · *Jacob von Ekk* ·
 · *Colman Stermüler* ·
 · *Niclas Mangespurger* ·
 · *Fridreich Mangespurger der Elter* ·
 + · *Fridreich Mangespurger der Junger* ·
 ~ + · *Stainer ze Klingenuels burggraf*
 · · *Niclas Gallenberger* ·
 · · *Jorg von Stain* ·
 · · *Jacob von Stain* ·
 · · *Fridreich von Stain* ·
 · · *Ain Aphalter* ·
 · · *Vlreich Lilienberger* ·
 · ~ *Hanns Liechtemberger* ·
 · · *Niclas Gall* ·
 · · *Hanns Stegberger* ·
 + · *Niclas Stegberger* ·
 · · *Herman Zobelsperger der Elter* ·
 · · *Herman Zobelsperger der Junger* ·
 · · *Berchtold von der Dur* ·
 · · *Jorg Snepberger* ·
 · · *Jacob Snepberger* ·
 · · *Fridreich Rauber* + ·
 * *Hanns Rauber* + ·
 + · *Erasm Liechtemberger* ·
 + · *Jorg Mynndorffer der Elter* ·
 + · *Jorg Mynndorffer der Junger* ·
 + · *Andre Gall* ·
 + · *Fridreich Zobelsperger* ·
 + · *Sigmund Moshaimer* ·
 · *Cristoffn Gumpeler* ·
 · *Jorg von Binder* ·
 · *Mert Meichawer*
 · *Jörg Glogowiczzer* ·
 · *Larenz Glogowiczzer* ·
 + · *Jorg Hoffstetter* ·
 · *Jostn von Strasspurg* ·
 [fol. 1v]
 * *Hainrich Gall* +
 ' + · *Nix Hophenbacher* ·
 ' + · *Nix Matseral* ·
 ' + · *Jorg Harrer* ·

' + · Jorg Cosiakker ·
 ' + · Jorg Sichelberger ·
 ' + · Merthl Zobelsperger ·
 ' + · Pangretz Awrsperger ·
 ' + · Jostn Vaissten ·
 ' + · Vreich Mynndorffer ·
 ' + · Merthl Mynndorffer ·
 ' + · Achac Mynndorffer ·
 ' + · Merttlein Bleslein ·
 · + · Merthl Archer ·
 · + · Ott Archer ·
 ' + · Jacob von der Schutt ·
 ' + · Wilhalm Stern ·
 ' + · Conrad Stern ·
 ' + ~ · Dem Freichawer ~
 ~ + · Greiffn Turner ·
 ' + · Hanns Schrabas ~
 ' + · Pütleben Greymblein an der ober Gurk ·
 ' + · Erasm von der Aynod ~
 · · Niclas Sawer ~
 · · Cristoffn Sawer ~
 · · Micheln Sawer ~
 · · Ennderlein Sawer ~
 · · Wilhalm Bernekker ~
 · · Hanns Bernekker ~
 · · Jorg Bernekker ~
 · · Jacobn Bernekker ~
 * · Caspar Apfaltrer
 · · Hanns von Sand Peter ~
 · · Engelhart Zellenperger ~
 — · Pirssn von Aich ~
 · · Hanns Liemberger ~
 * · Herwart Awrsperger ~
 ~ · · Vernikker ~
 · · Hanns Pettschacher ~
 · · Peter Pettschacher ~
 · · ~~Hanns Kestenpacher~~
 ' + ' · Hanns Wernburger ~
 ' + ' · Herman Turner ~
 ' + · Niclas Gostakker ~
 · ' · Walthasar Lamberger ~
 · · Wilhalm Zubretscher ~
 ' + · Vreich Weichselberger ~
 · + · Andre Greczer ~
 · · Wilhalm Melczen

[fol. 2r]

' + · Erhart Zoblsperger
 · · Jorig Polcz
 ' + · Jörg Liechtemberger
 · · Caspar Harrer
 · · Grogari Harrer
 · + · Jorgn Rewtenberger
 · · Vreich Matseral

[fol. 2v]

[napis na zadnji strani]

Lanndlewt Krain vnd in der Mettling

PRILOGA 2

Seznam Kranjcev /1421–1422/

Original, papir, StLA, Meillerakten, XIV-a, Nr. 3, fol. 17r–18v.

[fol. 17r]

Krayner

β · Conrad von Kreyg der Junger
 · · Niclas von Stegberg °
 · + · Hanns von Stegberg °
 · β · Jorg Awrsperger
 · β · Herwart Awrsperger
 · β · Erasm Liechtenberger
 · β · Hanns Liechtenberger
 · + · Pangraz burggraf von Lüenz °
 · β · Conrad burggraf von Lüenz °
 · β · Toman burggraf von Lüenz °
 · β · Hanns Sichelberger °
 · + · Jorg Sichelberger °
 β · Jörg Lamberger °
 β · Jacob Lamberger °
 β · Walthesar Lamberger °
 β · Berchtold Mynndorffer °
 β · Vreich Mynndorffer °
 β · Jorg Mynndorffer °
 β · Fridreich elter Mangespurger °
 β + · Fridreich junger Mangespurger °
 β · Niclas Mangespurger °
 β · Hanns Apfaltrer °
 β · Conrad Apfaltrer °
 β · Jorg Apfaltrer °
 + · Vreich Lilienberger
 β · vnd sein sun Hanns
~~Hanns~~
 β · Pyrss von Aich, Hanns
 vnd seine ~~süne~~ brudern
 β · Niclas Galln °
 β · Jorg Galln °
 β · Wilhalm Galln °
 β · Conrad Galln °
 β + · Merkchel Archer °
 + · Öttel Archer °

[fol. 17v]

· β · Engelhart Czellenperger
 · β · Caspar Wernekger °
 · β · Wihalm Wernekger °
 · · ~~Jacob Wernekger~~
 β · Hanns Zobelsperger
 β · Herman Zobelsperger
 β · Merkchel Zobelsperger
 β · Erhart Zobelsperger
 β · Fridreich Zobelsperger
 β · Nix Hopfenbacher
 β · Cristoff Gimpeler °
 + · Hanns Gimpeler °
 β · Mathe Matscherol °
 β · Nix Matscherol °
 β · Nix ~~Cristof~~ Sawer °

- β · Cristoff Sawer °
 β · Andre Sawer °
 · β ~~Wilhelm~~ Mert Meichawer °
 · ~~vnd sein bruder~~
 + · Fridreich elter Harrer °
 β · Fridreich junger Harrer °
 · β Wilhelm Sniczenpawner
 · β Krumpach
 · β Kolli Stermoler
 · Paul Glogowiczzer °
 β · Peter Glogowiczzer °
 · Henssel Glogowiczzer °
 + Herman Glogowiczzer °
 + Hättl Glogowiczzer °
 β · Hanns ~~vnd~~ von Roy °
 · ~~sein sun~~
 β · Niclas Paradeyser °
 β · Hanns Paradeyser °
 β · Conrad Pre^umer vnser phleger ze Scherphenberg
 [fol. 18r]
 β · Hanns Pettschacher °
 + Fridreich [Pettschacher]
 β · Hans Aursperger
 + Oswalt Pirchholz
 β · Hanns Freichawer
 · Lorenz Perger
 β · ~~vnd sein bruder~~
 β · Greif Turner °
 β · Ge^ustl Turner °
 β + Niclas Lengenheimer °
 β · Peter Lengenheimer °
 β · Conrad Stern °
 β · Wilhelm Stern °
 + Jörg Mynndorffer von Zapelza
 β · Niclas Gutenberger riter
 β · Herman Goziakcher °
 β · Jorg Goziakcher °
 β · Andre Pölaner
 β + ~~Parzial~~ ze Kerner, sein sun Sigmund
 β · Jorg ~~Vreich~~ Scheyrer
 β · ~~Vreich~~ Luger Erasm
 · ~~vnd sein bruder~~
 β · He^urtl Ple^usel °
 β · Mertl Ple^usel °
 β · Erhart Potendorffer
 · ~~Potz~~ Hans Schrabass
 · Merkchl Mynndorffer
 + Niclas ~~Haydt~~
 β · zwein sein bruder
 Fridreich, Jorg, Jacob von Stain
 · ~~Erhart~~ Eberhart des pawrn sun
 · Jorg Hofstetter
 · Jost ~~Strassperger~~ von Vichnawn
 · Pangrez Aursperger
 · Ochsel burgraf zu Gratschan
 · Jost Vaisst
 β · Andre Gall vnd sein bruder Jorg von Rudolffsegg
 β · Wilhelm Zubretscher
 · Hanns Toppenawer

[fol. 18v]

- Hanns von Herzogendorff
 β · Niclas Gallenberger
 β · Seifrid Gallenberger
 β · Hanns Gallenberger
 β · ~~Wilhelm Gallenberger~~
 · Conrad Hawnstetter
 + Andre Sachs
 · Wilhelm Melcz
 β · Friz, Hanns ~~Nielas~~ vnd Vreich den Rawbern
 β · Hanns, Erhart dem(!) Hohenwarter
 β · Merten von Tschornomel
 β · Berchtold von der Dür
 β · Jacob Sneperger
 β · Mert Sneperger
 β · Jorg Sneperger
 β · Hanns Sneperger

PRILOGA 3

Seznam kranjskih deželnih stanov iz leta 1446

Original, pergamentni kodeks, HHStA, Hs. W 10 (Böhm 19), fol. 137r–138v.

Zaradi boljše predstave so polkrepko tiskana imena tistih, ki jih v seznamih iz maja 1446 ni (za primerjavo konkretno služi seznam v Codexu Auerspergensis).¹²⁷

[fol. 137r]

Preleten in Krayn

Bischofe von Freysingen
 Abbt zu Sittich
 Abbt zu Lanndstrost
 Prior zu Frenicz
 Prior zu Pletriach
 Comendewr zu Laybach
 Comendewr zu Sand Peter

Pryorin daselbs

Priorin zu Michelstetn
 Priorin zu Mynnkendorff
 Priorin zu Laagkh

¹²⁷ Petnajst je tudi takih, ki jih na tem seznamu ni, so pa v Codexu Auerspergensis. To so: Cristoff Gimpler, Cristoff von Tschenemll, Fridrich von Stein, Jacob Egkher, Jorg Rauber, Jorg in Caspar Scheyrer, Hans Schrabas, Jorg Leyntasch, Caspar Edlholtz, Michel von Scherffenberg, Hanns Winnitter, Artolf von Mangspurg, Sebastian Egknstainer in Peter Schweinkerh.

Herren in Krayn

Andree von Kreyg
Hartneyd von Kreyg
Jorg von Kreyg
Jorg Pernegker

Ritter vnd knecht in Krayn

Jorg Aphaltrer
Hanns Liechtenberger
Jorg von Tschorneml
Herwartt Awrsperger
Volkhart Awrsperger
Engelhart Awrsperger
Wyguleys Awrsperger
Jorg Lamberger
Sigmund Lamberger
Walthezar Lamberger
Fridreich Lamberger
Thoman Lueger
Anthoni Lueger
Erasm Lueger
Nicklas Lueger
Fridreich Zobelsperger zum Schawnstain
Mertt Schniczenpawmer
 [fol. 137v]
Conrad Aphaltrer
Caspar Aphaltrer
Niclas Gallen
Wylhalm Gallen
Jorg Gallen
Caspar Gallen
Anndree Gallen
Mertt Gallen
Hanns Sicherberger
Achacz Mynndorffer
Larencz Mynndorffer
Wylhalm Mynndorffer
Walthezar Laser
Mathes Zellempenger
Benedict Wernegker
Jorg Wernegker
Wylhalm Wernegker
Hanns Wernegker
Hanns Zobelsperger
Erhart Zobelsperger
Jorg Zobelsperger
Jorg Gumppler
Hanns Matscherol
Mert Rawnacher
Jacob Rawnacher
Jorg Weychselberger
Wylhalm Weychselberger
Hanns Weychselberger
Fridreich Schrot
Niclas Gallenberger
Seyfrid Gallenberger
Hanns Gallenberger
Andree Gallenberger
Walthezar Durrer

Mert von Tschorneml
Niclas Sawrer
Jobst Sawrer
Andree Sawrer
Sigmund Yger
Cholman Phaffoyczzer
Jorg Phaffoyczzer
Hanns Meichawer
Larencz Krumpach
Hanns Stermoler
Jacob Stermoler
Jacob Globiczzer
Jorg Paradeyser
Lyenhart Paradeyser
Hanns Paradeyser
Lyenhart Freythawer
Hanns Freythawer
Jacob von Stain
Jorg Hofsteter
Jorg Ochsel
Caspar Vayst
Caspar Melcz
Albrecht Melcz
Hanns Rawber
Vlreich Rawber
Herman Rawber
Hanns Chumer
Jorg Greczer
Andree Greczer
Hanns Grymschiczzer
Achacz Ekkenstayner
 [fol. 138r]
Hanns Seepacher
Benedict von Tschkus
Caspar Harrer
Erasm Stayner
Hanns Dachawer
Caspar Leymtasch
Mertt Leymtasch
Achacz Tschugel
Mert Liechtenberger
Peter Weynperger
Preym Petschacher
Mertt Petschacher
Andree Schreyenegker
Nicklas Archer
Achacz Reyser
Andre Frolich
Mert Malinger
Wylhalm Toppenawer
Rudolff Nepelperger
Sigmund Rockhalm
Jorg Gurkcher
Jacob Edlinger
Wylhalm Heritsch
Hanns Schutter
Jorg Rayner
Herman Gosyackher
Rutlieb Gosyackher
Jorg Gosyackher
Niclas Gosyackher

Albrecht Gosyackher
Larencz Globyczer
Jorg Globyczer
Jacob vnd Hanns Globyczer
Gall von Purgstall
Jacob Sneiderger
Mertt Sneiderger
Jacob Sneiderger
Hanns Sneiderger
Nicklas Lenghaymer
Jorg Perger
Mertt Galiencz
Nicklas Durer
*Walthezar Durer*¹²⁸
Wylhalm Payrstorffer
Wernher Klaynherr
Hanns Liebenberger
Erhart Hohenwarter
Jorg Glaner
*Niclasen des Mospurger sun*¹²⁹
Hanns Gall
Jorg Lamberger der Junger
Jorg Aphaltreter der Junger
Sigmund vnd Andre dy Myndorffer
Jorg Myndorffer mit den brüdern
Jorg,¹³⁰ **Seyfrid, dye Pernegker**
Herman Zobelsperger
Gregor Gumppler
*Sigmund Gallenberger*¹³¹
*Andree des Durrer sun*¹³²
Jacob Lenghaymer
Hanns Fernnegker¹³³
*Jorg Paradeyser*¹³⁴
Hanns Scheyrer
Anthoni Grimshiczer vnd sein bruder
Lienhart von Skusch
 [fol. 138v]
Hanns Durrer
Wilhalm Hawrer
Jorg Harrer
Mert Laymtasch¹³⁵
Hanns Rayner
Andree Rayner
Achacz Kosyacker
Wolfhart Kosyacker
Andree Schrawass
Jorg Sneiderger

Pylgreym Glowiczer
Herrant des Kellerberger sun
Bartholomee vom Hof
Jorg Kaczianer
Osterman Liebenberger
Hanns Kotterman
Puchar
Fridreich Prager
Jorg Snurl
Mertt vom Vorst
Vreich Turrner im Veld
Jorg Jegermaister
Hanns Standacher
Caspar von Newnhaws
Steffan Strasperger
Gall von Motnigk
Jorg Sewstrer
Nicklas Pys
Jorg Greczer
Jobst Greczperger
Jorg Semenitsch
Merckhl Semenitsch
Wylhalm Semenitsch
Ott Semenitsch
Gregor Semenitsch
Hainreich Semenitsch
Hanns Schyemtscher
Andree Greczer
Pottreter
Jorg Rosemberger
Herman Plesel
Jan von Snopetschaw
Hanns Stawdacher
Hanns Silbrer
Andree Hohenwarter
Erasm des Luger sun

Stet vnd merkht in Krayn

Laybach
Kraynburg
Stayn
Rudolfswerd
Weychselberg
Lanndstrost
Metling
Radmansdorff
Laas

¹²⁸ V seznamu se tu pojavi drugič.

¹²⁹ Gotovo lahko enačimo z *Niclas Mannspurger khinder* iz Valvasorjevega seznama.

¹³⁰ Naveden je tudi med gospodi in kot Wernegkher še med vitezi.

¹³¹ *Sigmund Gallenberger, Jacob Lenghaymer, Lienhart von Skusch* in *Hanns Durrer* so v seznamih iz maja 1446 navedeni skupaj z drugimi predstavniki svojih družin.

¹³² V ostalih seznamih iz leta 1446 *Anndre des Duerer khinder*.

¹³³ Morda mišljen (P)Wernegkher.

¹³⁴ V seznamu se tu pojavi drugič.

¹³⁵ V seznamu se tu pojavi drugič.

UDK 255:347.236.2"1520"

Prejeto: 24. 10. 2005

Goriška bratovščina sv. Nikolaja in njen urbar iz leta 1520

VOJKO PAVLIN

mag., asistent, Kromberk, Pod Škabrijelom 3, SI-5000 Nova Gorica,
el. pošta: vojko.pavlin@siol.net

IZVLEČEK

Cerkvene bratovščine so bile nekaj nepogrešljiv segment v religioznem in družbenem življenju. Razširjenost v poznem srednjem veku ni bila tuja goriškemu deželnemu središču. K bolj ali manj dokumentiranim bratovščinam v Gorici okoli leta 1500 ("vsegoriška" bratovščina sv. Rešnjega telesa, "cehovska bratovščina" sv. Marije in sv. Mihaela iz leta 1455, bratovščina goriških zavetnikov sv. Hilarija in Tacijana ter domnevno bratovščina hospicija sv. Marije in sv. Erazma) spada tudi bratovščina sv. Nikolaja, omenjena leta 1482.

Urbar bratovščine sv. Nikolaja iz leta 1520, ki ga med Starimi fondi hrani goriška Državna posoška knjižnica (Biblioteca Statale Isontina, Fondi antichi), nekoliko osvetljuje sestavo te korporacije. Število članov (glede na navedbo plačnikov "članarine" jih je bilo v tem letu štirideset) je sicer razmeroma majhno, posebno v primerjavi z bratovščino Rešnjega telesa, ki je združevala socialno gledano različne sloje prebivalstva, krajevno pa tudi ni bila omejena le na Gorico, kot je vsaj v veliki meri značilno za bratovščino sv. Nikolaja, ki glede na več izpričanih prebivalcev deželnega središča, med katerimi so se nekateri zapisali kot nosilci najpomembnejših funkcij v mestu (gastald, mestni sodnik), daje videz izrazite meščanske korporacije.

Iz urbarja sicer odseva predvsem gospodarska, a tudi finančna podoba bratovščine, kajti v ospredju je prikaz dohodkov in odhodkov te institucije. Dohodki so pritekali bodisi v denarju (pretežno od štirinajstih ali petnajstih domov) bodisi v naturalijah (v žitu in delno olju) od zemljiških parcel, večinoma v goriški okolici. Izdatki so bili vezani na kupovanje potrebne bogoslužne opreme in za plačilo duhovnikoma (kaplanu in vikarju) ter še kakšnemu bogoslužnemu sodelavcu, pa tudi sestavljalcu urbarja – "kelnerju" (kletarju oz. ključarju). "Kelner" Andrej Romer je leta 1520 zabeležil negativno bilanco, razlog za majhen primanjkljaj pa je bil očitno v še vedno vidnih posledicah nedavne habsburško-beneške vojne, saj je terjala svoj davek tudi v kakšni opustošeni in opuščeni bratovščinski hiši.

KLJUČNE BESEDE: cerkvene bratovščine, bratovščina sv. Nikolaja, Gorica, urbar, Državna posoška knjižnica (Biblioteca Statale Isontina)

ABSTRACT

GORIZIA ST. NICHOLAS BROTHERHOOD AND ITS REGISTER OF LAND PROPERTY

In their time, church brotherhoods used to be an indispensable segment of the religious and social life. In the late Middle Ages, their widespread presence was not unknown to the Gorizia province center either. The brotherhood of St. Nicholas, first mentioned in the year 1482, belongs among the more or less precisely documented brotherhoods in Gorizia around the year 1500 ("all-Gorizia" brotherhood of Corpus Christi, "brotherhood of the guild" St. Mary and St. Michael from the year 1455, the brotherhood of Gorizia patrons St. Hilarius and St. Tatianus and the reputed hospice brotherhood of St. Mary and St. Erasmus).

The register of land property of St. Nicholas brotherhood from the year 1520, which has been deposited within the Old record funds of documents in the Gorizia State Isonzo Library (Bibliotheca Statale Isontina, Fondi antichi), throws some light upon the composition of that corporate body. The number of members (taking into account the individual statement of the payers of the "membership fee", there were forty members that year) was namely comparatively small, and even smaller, when compared to the membership of brotherhood of Corpus Christi which, from the social point of view, incorporated heterogeneous social classes of the population, and locally it was not limited to Gorizia only, which is to a high degree characteristic of the brotherhood of St. Nicholas which, according to the testimony of several inhabitants of the province centre, among whom some had served in the most

important offices of the town (gastald, the town judge), apparently gives an impression of a distinctive civic corporation.

Otherwise, the economic and financial status of the brotherhood is mostly reflected from the register of land property, the reason being that the review of the revenues and expenses had been given the central and the most important role. The revenues came either in cash (mostly from fourteen to fifteen homes), or in kind (cereals and partly oil) from the land parcels, mostly from the surrounding countryside of Gorizia. The expenses recorded were related with the purchase of the necessary worship equipment and for payments to both priests (the curate and the vicar) and some other worship collaborators as well as the scrivener of the register of land property – the waiter (the cellarman "respectively the locker"). In the year 1520, the waiter, Andreas Romer, recorded an unfavourable balance of accounts, the reason for the small deficit having been obviously the effect of the still discernible consequences of the quite recent Habsburg-Venetian war, which claimed its impost in the form of a certain number of devastated and abandoned brotherhood's houses.

KEY WORDS: church brotherhoods, the brotherhood of St. Nicholas, Gorizia, register of land property, State Isonzo Library (Biblioteca Statale Isontina)

Cerkvene bratovščine, ta svojevrstni izraz verskega in cerkvenega življenja, niso ravno pogost gost v historiografiji, čeravno so v preteklosti predstavljale pomemben segment družbeno-religiozne stvarnosti. Na Slovenskem datirajo prve znane bratovščine v prvo polovico 13. stoletja. V poznem srednjem veku so se mnoge zapisale predvsem češčenju Rešnjega telesa in Marijinega kultu, sicer pa je bil pri izbiri svetnika odločujoč zavetnik (ali kateri izmed zavetnikov) cerkve. Bratovščine so bile praviloma izraz vernosti laičkih krogov in cerkveno vodstvo je le potrjevalo njihova pravila. Ta so določala bratovščinsko vodstvo in njen sedež pri določenem oltarju (ali v kapeli), kjer je potekalo bogoslužje, posebej slovesno na bratovske praznike, pa tudi za žive in umrle člane bratovščine. Za to je bilo treba najeti duhovnika ali imeti tudi svojega beneficiata. Za vzdrževanje bogoslužnega prostora, potrebno opravo in plačevanje duhovniške ter drugih potrebnih služb so člani bratovščine prispevali svoj denarni delež in si lahko pridobili tudi določeno posest, največkrat z volili posameznikov. Bratovščine so bile tudi karitativne in so skrbele za revnejše člane ter jim omogočile dostojen pogreb, ponekod pa so se v njenem okrilju izoblikovale celo sirotišnice. Z bratovščinami je lahko povezana še ena pomembna ustanova – ceh, ki je ob poudarjeni socialno-gospodarski vlogi ohranjal tudi religiozni pečat.¹

Bratovščine v Gorici okoli leta 1500

"Dvotirnost" bratovščin – na eni strani cerkvena narava, na drugi pa poudarjena korporacijsko-obrtniška značilnost v navezi s posvetno oblastjo – odseva tudi pri najstarejši doslej znani (in ustrezno dokumentirani) goriški bratovščini.² Leta 1455 je goriški grof Ivan dovolil ustanovitev bratovščine oziroma korporacije goriških obrtnikov, ki si je za svoja patrona izbrala Marijo in sv. Mihaela in imela svoj bogoslužni prostor pri goriški cerkvi sv. Hilarija in Tacijana.³ V njej so bili združeni krznarji, krojači in čevljarji, kasneje pa je bila poimenovana po čevljarjih.⁴

Drugače je bila zasnovana goriška bratovščina, ki je svoje korenine pognala na osnovi omenjenega poznosrednjeveškega akcenta na češčenju Rešnjega telesa in je imela tako rekoč deželno naravo, saj je združevala krajevno in socialno gledano širok diapazon ljudi – od najvidnejših predstavnikov plemstva (med člani je bila tudi grofica Paola Gonzaga, žena zadnjega goriškega grofa Leonharda), pa tja do najrevnejših slojev.⁵

¹ J. Mlinarič, *Cerkev na Slovenskem v srednjem veku*, v: Zgodovina Cerkve na Slovenskem, Celje 1991, 86–88.

² L. Tavano, *Religiosità e società nelle confraternite di Gorizia (Secoli XV–XIX)*, v: *Studi Goriziani* 57–58 (1983) (odslej Tavano, *Religiosità e società nelle confraternite di Gorizia*), 136–137.

³ R. M. Cossar, *Una Corporazione artigiana di Gorizia d'origine medievale*, Trieste 1931 (odslej Cossar, *Una Corporazione artigiana*), 10–11.

⁴ Cossar, *Una Corporazione artigiana*, 11 sl.; Tavano, *Religiosità e società nelle confraternite di Gorizia*, 139, 159.

⁵ F. Spessot, *La Confraternita goriziana del SS. Sacramento*

Omenjeni bratovščini pa nista bili edini v Gorici. Bežna omemba bratovščine sv. Hilarija iz leta 1499 prča, da je bilo češčenje domačega zavetnika v navadi.⁶ Luigi Tavano navaja še pomenljivo notico iz leta 1488, ki se nanaša na bratovščino pri hospiciju sv. Marije in sv. Erazma, ki je dokumentiran že za 14. stoletje in je po analogijah morda tudi nastal iz cerkvene bratovščine.⁷

Apostolska vizitacija, ki jo je leta 1570 opravil možaški opat Bartolomeo Porcia (de Portia), potrjuje delovanje prvih dveh omenjenih bratovščin in jima dodaja še tretjo – bratovščino sv. Nikolaja, ki je imela svoj sedež pri cerkvi sv. Hilarija in Tacijana, v kapeli z oltarjem, posvečenim sv. Nikolaju.⁸ Tudi ta je v resnici precej starejšega datuma, kakor kaže že njen urbar iz leta 1520, in ima svoje korenine prav tako še pred letom 1500. Že 23. julija 1482 je ob neki prodaji zemljišča Frideriku Attems v Gorici pred Velikimi vrati omenjena tudi zemlja bratovščine sv. Nikolaja.⁹

Bratovščina sv. Nikolaja po urbarju iz leta 1520

Droben urbar bratovščine sv. Nikolaja v Gorici, ki ga hrani goriška Državna posoška knjižnica,¹⁰ vsebinsko ne ustreza povsem temu terminu. Vsebina rokopisa po določenih potezah spominja na obračunsko knjigo, saj je v ospredju namen prikazati dohodek in odhodke bratovščine. Letni izdatki ob koncu rokopisa so povzeti dokaj na kratko, bratovščinski dohodki pa so razdeljeni

v štiri sklope: urbarialne dajatve posebej v denarju, žitu in olju ter prihodki od "članarine" s poimenskimi seznamom vseh plačnikov.

Prav ta seznam odpira dragocen vpogled v članstvo in odstira tančico socialnega ustroja bratov in sester, ki so se zavezali k češčenju priljubljenega svetnika in medsebojni pomoči. V primerjavi z bratovščino Najsvetejšega je šlo sicer za minorno korporacijo.¹¹ Prispevek, ki je znašal dvanajst soldov, je leta 1520 odštelo štirideset članov korporacije.¹² Prevladujejo sicer moški, a je tretjina članov ženskega spola. V nekaj primerih gre za zakonski par.

Analiza članstva pravzaprav kaže, da je šlo za meščansko korporacijo. Delež plemstva v njej je neznan. Le za Rajmunda Dornberškega lahko pritrdimo, da je bil "modre krvi". Ta član ugledne goriške plemiške hiše je bil najbrž sin Franca Dornberškega in brat Leonharda (ta je padel leta 1508 v habsburško-beneški vojni pri obrambi goriškega gradu) in Erazma (vsaj v letu 1507 že namestnika goriškega glavarja).¹³ *Her Philip* verjetno "zastopa" goriško duhovščino. V oči zbode, da je bilo med člani nekaj uglednih meščanov, ki so – nekateri že pred habsburško-beneško vojno, drugi šele po njej – opravljali najpomembnejše sodno-upravne funkcije. Mednje je očitno spadal *Niclas Amon* (Aman), ki je bil prav v letu nastanka urbarja goriški gastald (deželski

(Secoli XV–XVIII), v: Studi Goriziani 21 (1957), 75–90; Tavano, Religiosità e società nelle confraternite di Gorizia, 136.

⁶ Tavano, Religiosità e società nelle confraternite di Gorizia, 136 (op. 4); C. Battisti, Donazioni medievali al Convento dei Minori conventuali in Gorizia, Studi Goriziani 1 (1923), 28. V potrditev in dokaz za določeno kontinuiteto delovanja bratovščine lahko dodamo še navedek iz deželnoknežjega urbarja iz leta 1507, ki pripisuje uživanje nekega travnika v Podturnu (Sv. Rok/San Rocco) prav tej bratovščini (*sanndt Hellars prunderschafft*) (Državni arhiv v Gorici/Archivio di Stato, Archivio Coronini Cronberg, Serie Atti e Documenti, busta 257, fasc. 652, *Vrbar Gorcz 1507*, fol. 8).

⁷ Tavano, Religiosità e società nelle confraternite di Gorizia, 136 (op. 4); gl. tudi L. Tavano, Per una Storia Religiosa della Città di Gorizia, Studi Goriziani, 87–88 (1998), 322.

⁸ Tavano, Religiosità e società nelle confraternite di Gorizia, 138–139; gl. tudi S. Tavano, Il Duomo di Gorizia, Gorizia 2002, 6.

⁹ F. Kos, Iz arhiva grofa Sig. Attems v Podgori, v: Izvestja Muzejskega društva za Kranjsko 12 (1902), 138 (št. 78). Zopet lahko potrdimo kontinuiteto z notico v deželnoknežjem urbarju iz leta 1507 (Državni arhiv v Gorici/Archivio di Stato, Archivio Coronini Cronberg, Serie Atti e Documenti, busta 257, fasc. 652, *Vrbar Gorcz 1507*, fol. 106).

¹⁰ Biblioteca Statale Isontina, Fondi antichi, Ms 148 Civ – *Sanndt Niclas Vrbar de Anno 1520* (odslej v opombah le z navedbo ustrezne pagine).

¹¹ *Memoriale Confratrum et Sororum* iz leta 1555 (objavljen v: F. Spessot, La Confraternita goriziana del SS. Sacramento (Secoli XV–XVIII), v: Studi Goriziani 21 (1957), 83–90) našteje kar 530 članov, 93 duhovnih, 227 bratov laikov in 210 sester, pri čemer pa gre upoštevati širši časovni diapazon, vsaj od konca 15. stoletja do 1584. Gl. tudi Tavano, Religiosità e società nelle confraternite di Gorizia, 136 (op. 6).

¹² P. 23–25. Le dva člana sta plačala slabo polovico zneska. Tu je treba dodati, da je tudi goriška bratovščina – ceh iz leta 1455 postavila enako pristojbino za člane, ki naj bi jo plačevali v štirih "obrokih", vsake tri mesece po tri solde (Cossar, Una Corporazione artigiana, 10).

¹³ G. D. Della Bona, Sulle antiche famiglie dei Reiffenberg e Dornberg nella Contea di Gorizia, estinte la prima nel secolo XIV, e la seconda nel secolo XVIII, v: Mittheilungen aus dem Gebiete der Numismatik & Archaeologie 2 (1854), 67; S. Cavazza, "Così buono et savio cavaliere": Vito di Dornberg, patrizio goriziano del Cinquecento, v: Annali di Storia Isontina 3 (1989), 8; G. D. Della Bona, Osservazioni ed aggiunte sopra alcuni passi dell' Istoria della Contea di Gorizia di Carlo Morelli di Schönfeld, Gorizia 1856. Ponatis v: Morelli di Schönfeld, Carlo. Istoria della Contea di Gorizia con osservazioni ed aggiunte di G. D. Della Bona, 3–4, Gorizia 1974 (odslej Della Bona, Osservazioni ed aggiunte), 45–47. Morda bi med plemstvo uvrstili še Jakoba von Pruna (Fontana?), pa žensko predstavnicu družine Pabst (Bapst), ki ju je Morelli uvrstil med goriške plemiške družine že v začetku 16. stoletja (C. Morelli di Schönfeld, Istoria della Contea di Gorizia, Gorizia 1855. Ponatis v: Istoria della Contea di Gorizia con osservazioni ed aggiunte di G. D. Della Bona 1–2, Gorizia, 1974, I, 2 (op. a)), vendar je zelo vprašljivo, ali sta takrat že spadala v elitno modrokrvno družino.

sodnik) ali pa mestni sodnik, kakor tudi že vsaj v letih 1512, 1515 in 1519.¹⁴ *Thomas Gardufitz* (Gardouitz) je bil na primer vsaj v letu 1524 na čelu goriškega urbarialnega urada, ki je skrbel za goriško deželnoknežjo posest, ter gastald v vinskih goricah.¹⁵ Med tistimi, za katere so brali ustanovno mašo in so bili po tem sodeč verjetno nekdanji člani bratovščine, je vpisan tudi *Martzinko*,¹⁶ leta 1507 mestni sodnik¹⁷ in v letu 1511 goriški gastald, po rodu očitno Čeh (*Bohemus*).¹⁸ Še nekaj imen članov bratovščine kaže na sorodstveno zvezo z mestnimi ali deželskimi sodniki (*Ketnerin*, *Kusmanitza*, *Bader* = *Holzapfel*).¹⁹ Kar nekaj "priimkov" pa nakazuje tudi obrtniški izvor posameznih udov bratovščine, kakor *Kursner(in)* – krznar, *Tischler(in)* – mizar, *Schneyder* – krojač, *Schuester* – čevljar, *Scherer* in *Bader* – strižec, padar.

Razen pri *Zwanu Simonu* iz furlanske Frate (Fratta) ni v seznamu nikjer kakšne krajevne dopolnitve, tako da lahko upravičeno trdimo, da so bili člani bratovščine res prebivalci Gorice, toliko bolj, ker je za mnoge znano, da so bivali v goriških hišah.²⁰ Seznam daje bratovščini vsaj na prvi pogled nemško naravo, ne nazadnje je urbar v nemškem jeziku, to pa potrjuje, da je bila ta etnična skupina na začetku 16. stoletja v Gorici bolj navzoča.²¹ Kljub temu pa se za nemškimi

zapisi priimkov skrivata še drugi dve goriški etnični prvini – slovenska (Oskuben, Marinič, Černetič, Gorjanc, Gregorič; v ženski različici Kusmanica in Krabatinka – pri tej gre očitno za hrvaški izvor) in furlanska (*Zwan Simon*); pri tem je posebno na osnovi priimkov statusnega oz. obrtniškega izvora v nemškem jeziku težko določiti etnično pripadnost njihovih nosilcev.

Andrej Romer, eden izmed članov bratovščine, je bil hkrati tudi sestavljač urbarja in je v imenu bratovščine skrbel za gospodarsko-finančne zadeve. Ponekod je bila ta funkcija znana z imenom dekan,²² a je v našem viru Romer poimenovan kot *kelner*; to bi lahko prevedli kot kletar (lat. *cellarius*), glede na podobne primerjave z upravljanjem premoženja raznih cerkva pa morda kar ključar. Če je bil ustroj delovanja te bratovščine podoben tistemu pri korporaciji goriških čevljarjev, je bil *kelner* nastavljen le za določen čas, nato pa je bila potrebna nova izvolitev.²³ Romer nam je za leto 1520 torej podal sliko finančnega stanja bratovščine.²⁴ Odhodki so znašali 26 liber (funtov) in 50 soldov (t. j. 3170 soldov).²⁵ Donos v žitu je spremenjen v denar (1446 soldov), tako da lahko izračunamo, da je bila kupna mera (*kauffmas*) pšenice vredna slabih 21 soldov.²⁶ Če tej vsoti prištejemo še denarne dajatve bratovščini (1137 soldov),²⁷ "članarino" (465 soldov) in dajatve v olju (50 soldov),²⁸ bi bil celotni znesek 3098 soldov.

¹⁴ Della Bona, Osservazioni ed aggiunte, 61. Della Bona združuje obe funkciji – gastalda in mestnega sodnika v eni osebi, to pa najbrž ni bilo mogoče. Gastald (*gastaldius contractae, gastaldo del paese*) oziroma deželski sodnik (*landrichter*) je bil na čelu deželskega sodišča (M. Kos, Urbarji Slovenskega primorja 2. Srednjeveški urbarji za Slovenijo 3. Viri za zgodovino Slovencev 3. Ljubljana, 1954 (odslej Kos: Urbarji Slovenskega primorja), 60).

¹⁵ *Esator et montium siue vinearum gastaldius Goritie* (Državna posoška knjižnica v Gorici/Biblioteca Statale Isontina, Fondi antichi, Ms 65 Civ – *Notae compilatae per me Hieronimum de Attimis notarium, 1507–1523*, p. 449 (1524, 19. april); Della Bona, Osservazioni ed aggiunte, 50).

¹⁶ P. 28.

¹⁷ Državni arhiv v Gorici/Archivio di Stato, Archivio Coronini Cronberg, Serie Atti e Documenti, busta 257, fasc. 652, *Vrbar Gorcz 1507*, fol. 41.

¹⁸ Della Bona, Osservazioni ed aggiunte, 47, 61; Državna posoška knjižnica v Gorici/Biblioteca Statale Isontina, Fondi antichi, Ms 65 Civ – *Notae compilatae per me Hieronimum de Attimis notarium, 1507–1523*, p. 119 (1511, 9. marec) – "... *Mertzingkho Bohemo, gast. contractae*".

¹⁹ Della Bona, Osservazioni ed aggiunte, 61.

²⁰ K temu sklepu se nagibamo na osnovi vpisov goriških prebivalcev in/ali imetnikov goriških hiš v deželnoknežji urbar iz leta 1530 (Državna posoška knjižnica v Gorici/Biblioteca Statale Isontina, Fondi antichi, Ms 137 Civ – *Vrbar des Ambts Görtz 1530*, fol. 103–114), ki so plačevali določeno najemnino. Kljub ponekod problematičnemu enačenju lahko v urbarju opazimo kako četrtno oseb iz bratovščinskega seznama, pri tem pa niso zajete vse goriške hiše, poleg tega pa člani bratovščine tudi niso bili vsi glave družin; kot taki bi lahko bili vpisani v urbar.

²¹ Gl. npr. G. Coronini, Lo sviluppo territoriale della Contea di

Gorizia, v: Gorizia viva. I secoli e le ore della città, Gorizia 1973, [250].

²² J. Mlinarič, Cerkev na Slovenskem v srednjem veku, v: Zgodovina Cerkve na Slovenskem, Celje 1991, 87.

²³ Eden izmed členov pravil čevljarkega ceha iz prve polovice 17. stoletja je omejeval mandatno dobo ključarja dve leti, vendar je bila verjetno možna ponovna izvolitev (Cossar, Una Corporazione artigiana, 14).

²⁴ Romer upošteva denar, ki je bil v obtoku na tedanjem Goriškem in ga poimenuje "šiling" (β). Toda dejansko gre za beneški denarni sistem – šiling je pravzaprav sold in ni isto kot avstrijski šiling. Dvajset soldov – to je videti tudi iz kakšnega konkretnega primera v urbarju – je enako eni beneški libri (*wallisich lb*). Ta pa zopet ni enaka libri oziroma funtu kot števeni enoti, ki je štela 120 soldov (prim. S. Vilfan, Temelji in razvoj denarnih sistemov v slovenskih deželah do 17. stoletja, v: Zgodovina denarstva in bančništva na Slovenskem, Ljubljana 1987, 32; Kos, Urbarji Slovenskega primorja, 88).

²⁵ P. 29.

²⁶ P. 22. Goriška kupna mera (*khauffmas, pesonal*) je z današnjimi merami težko primerljiva. Šest kupnih mer je bilo en star (to je vidno tudi iz samega vira); na začetku 16. stoletja je morda meril ok. 100 litrov (V. Pavlin, Gospodarska in družbena podoba podeželja na Goriškem ob prehodu pod Habsburžane na osnovi goriškega urbarja iz leta 1507, magistrsko delo, Filozofska fakulteta, Ljubljana 2004, 60–61).

²⁷ P. 22. V sklopu denarnih dajatev znaša račun 1093 soldov, vendar sta prišteta še dva primera iz poglavja o žitnih dajatvah – gre za izplačilo v denarju (skupaj 136 soldov).

²⁸ P. 26. Pri dajatvah v olju se uporablja libra tudi kot utežna enota; morda je mišljena beneška libr(ie)a, ki je lahko pomenila

"Krivdo" za sicer majhen primanjkljaj v blagajni v tem letu (72 soldov) je treba pripisati posledicam habsburško-beneške vojne, ki so po urbarju sodeč bratovščini odzrle 151 soldov.²⁹

Največ so prinašale bratovščini urbarialne dajatve. V bratovščinsko blagajno so se stekale dajatve od dobrih³⁰ štirinajstih domov (enajst hiš in trije "domci" (*hoffstat*)),³¹ to pa ni prav zanimljivo število za tedanje Gorico. Pri treh (oziroma štirih hišah)³² je posebej rečeno, da so bile v mestu (*In der stat*). S tem je verjetno mišljena Zgornja Gorica. Vse tri so opustele, vsaj dve zaradi posledic nedavnega vojnega pustošenja (*in krieg ob prochen*).³³ Podobno usodo je doživelo še več goriških objektov. Posebej Zgornja Gorica je doživela velike izgube, kakor nam zgovorno dokazuje deželnoknežji urbar iz leta 1530. Tako kaže, da je bila kar tretjina hiš v vojni ali po njej opuščeni.³⁴ Navedek pri treh hišah – *Am platz* – se verjetno nanaša na Spodnjo Gorico oziroma tamkajšnji trg. En "domec" je pisar postavil v bližnji Podturn/Sv. Rok (San Rocco). Paleta stanovalcev oziroma posestnikov hiš (nekateri so namreč od hiše plačevali, niso pa v njih tudi bivali) je prav pisana – plemstvo (Vid Thurn, Mert Bruederle), duhovščina (Thurnov kaplan), obrtniki (*Schmidt, B(P)ogner*) in drugi mestni veljaki (Gregor Kolbell)³⁵ pa tudi prišleki iz bližnjih vasi (Podturn, Vrtojba, Šempeter). Bratovščinska blagajna se je z denarnimi dajatvami polnila na Jurjevo ali ob sv. Martinu. Pri nekaj primerih je zaznamek, da se plačuje znesek kot *vitt noffel*, pri čemer je brez dvoma mišljen libelarični zakup (*affictus livelli, fitliuel*), ki je bil razširjen v Gorici vsaj že v 14. stoletju, in sicer zlasti prav pri hišah v mestu; zakupnina je bila v tem pogledu dedna in odsvojljiva.³⁶

ok. 477 gramov ("*libbra grossa*") ali ok. 301 gram ("*libbra sottile*") (prim. S. Vilfan, Prispevki k zgodovini mer na Slovenskem s posebnim oziranjem na ljubljansko mero (16.–19. stoletje), v: *Zgodovinski časopis* 8 (1954), 68; G. Perusini, Vita di popolo in Friuli. Patti agrari e consuetudini tradizionali. Firenze 1961, 258–259). Libra olja je bila leta 1520 vredna 5 soldov (p. 27).

²⁹ Primanjkljaj dohodkov je viden iz delnega izračuna, ki ga je Romer vnesel tako, da je predvideno vsoto, ki bi izhajala iz urbarialnih dajatev, prečrtal in zabeležil dejanski prihodek. Razlika se povsem ujema s tremi vpisi v urbarju (p. 15), ki podčrtavajo opustelost hiš (*ist od*).

³⁰ Pri eni izmed hiš je bratovščinski le tretji del.

³¹ Beseda *hoffstat* nakazuje zemljišče, namenjeno bivanju in gre torej prav tako za bivališče (gl. Kos, Urbarji Slovenskega primorja, 73).

³² Gl. op. 30.

³³ P. 15. Prim. op. 29.

³⁴ Državna posoška knjižnica v Gorici/Biblioteca Statale Isontina, Fondi antichi, Ms 137 Civ – *Vrbar des Amts Görtz 1530*, fol. 111–114.

³⁵ Gregor Kolbel (Kelbel) je bil leta 1507 omenjen kot goriški gastald (Della Bona, Osservazioni ed aggiunte, 46, 61).

³⁶ Kos, Urbarji Slovenskega primorja, 92; S. Vilfan, Agrarna pre-

Naturalne dajatve, pravzaprav (poleg olja) le pšenica, so se v bratovščinsko kaščo stekale največ s posameznih večjih ali manjših parcel, ki niso bile del kake kmetije.

*Tabela: Zemljiške gospodarske enote bratovščine sv. Nikolaja leta 1520*³⁷

brajda	15
vinograd	4
"gut"	3
njiva	3
travnik	2
vrt	2
huba	1
ronk	1

Le v štirih primerih (ena huba in trije "guti") je omenjena kmetija, pri čemer je bil morda kmet na njej le delno tudi "podložnik" bratovščine. Gre za Raschawerjevo hubo, ki je bila glede na obdelovalca (*Wenedig aus der Merin*) morda v Mirnu,³⁸ za kmetijo v Dragovici (*Dragobitz*) pri Grgarskih Ravnah, za nabršč solkanski "gut", v četrtem primeru pa je bratovščina le prejemala dajatve na osnovi posojila imetniku kmetije.

Zemlja bratovščine sv. Nikolaja je bila sicer zanesljivo večinoma v sami goriški okolici. V nekaterih primerih jo lahko ob pomoči topografskih oznak natančneje lociramo: Travnik (*Angger*), *Am ran gegen den thurn* (verjetno nekje pri Soči), oljke te cerkvene bratovščine so bile med drugim pri potoku Koren (*In der Kurn*). Med plačniki dajatev srečamo celo tedanjega goriškega glavarja Jurija Egkha kot dediča Simona z Vogrskega, žensko predstavnico plemiške družine Prodoloner, pa cerkev sv. Lovrenca v Batah, sicer pa razne Goričane in prebivalce (ali prišleke iz) bližnjih vasi (Šempeter, Podgora, Peč, Podturn, Solkan, Ravnica).

Količina z dajatvami nabranega olja je znašala le deset liber. Vpogled v odliv denarja nas prepriča, da je bratovščina za razsvetljavo potrebovala 24 liber na leto, zato je morala olje še

moženjska razmerja, v: *Gospodarska in družbena zgodovina Slovencev. Zgodovina agrarnih panog 2. Družbena razmerja in gibanja*. Ljubljana 1980, 427.

³⁷ V enem primeru v urbarju navedba zemljišča manjka. V tabeli tudi niso upoštevane v posebnem razdelku našteje zemljiške enote, od katerih so dajali olje. Tu je namreč v ospredju sama dajatev in ne zemljišče; v treh od sedmih primerov ga urbar niti ne omenja. "Gut" je tako kot huba nemško poimenovanje za določen zemljiški kompleks, ki ga lahko s skupno besedo označimo kot kmetija.

³⁸ Bratovščina si je posest najbrž pridobila z darovi in volili (pokojnih) članov bratovščine ali drugih, morda tudi z nakupi (prim. Cossar, Una Corporazione artigiana, 12). Primer iz urbarja dokazuje priljubljenost bratovščine tudi med plemiči, kajti to hubo goriške plemiške družine Raschawer je bratovščini prepustila Elsa *Prodern* (očitno iz plemiške družine Bruederle) (p. 17).

dokupiti. Denar je šel tudi za nakup druge bogoslužne oprave (npr. sveč). Drugi izdatki nam posredno predstavijo ljudi, ki so opravljali kako pomembno funkcijo, predvsem bogoslužne narave. Bratovščina je po tem sodeč imela svojega kaplana (Simon), ki je opravljal obrede vse leto. Ob glavnih praznikih, to je na dan zavetnika sv. Nikolaja in god sv. Jurija ter ob ustanovnih mašah,³⁹ pa je službo božjo opravljal vikar (najbrž je mišljen kar goriški vikar pri cerkvi sv. Hilarija in Tacijana). Ob teh priložnostih je prišel na svoj račun tudi "šolski mojster" (*schulmaister*). Tudi mežnarju je šel njegov *minisstrier gelt*. Za svoje celoletno delo pa je nekaj (osem beneških liber) zaslužil tudi kletar Romer.

Urbar iz leta 1520 ne govori podrobneje o vernosti in medsebojnih odnosih članov bratovščine. A njena dolgotrajnost in trdovratnost priča o tem, da se je ta značilni način povezovanja Goričanov dovolj zasidral v javnem življenju. Andrej Romer nam je z urbarjem zapustil drobno, a dragoceno zapuščino. Kdo ve, kaj mu je pomenil oni "memorial" na prižnici, ki ga je vnesel v svoj zapis.⁴⁰ Spomin na starodavno bratovščino je vendar zbledel, a šele po ukinitvi z jožefinskimi reformami leta 1788.⁴¹

Urbar bratovščine sv. Nikolaja v Gorici iz leta 1520 – prepis

Manuskript iz Starih fondov goriške Državne posoške knjižnice (Biblioteca Statale Isontina, Fondi antichi) ima signaturo Ms 148 Civ. Zvezčič, zaščiten spredaj s kartonasto platnico, z merami 21 x 16 cm, šteje 22 strani (11 folijev) iz papirja. Paginacija je bila vnesena s svinčnikom precej kasneje, in sicer tako, da se rokopis začne na strani 11, nato pa se paginacija nadaljuje, a le na folijih recto (v prepisu je vnesena numeracija v celoti). Zadnje tri strani so prazne. Urbar je pisan v gotski kurzivi.

Prepis poskuša čim bolj posneti original. Izpuščeni so le pripisani pisarjevi vmesni in delni računi, ki so mu pomagali do končnega izračuna. Slovnice nedoslednosti so ohranjene, so pa zaradi lažje preglednosti prepisana z veliko začetnico osebna (tudi na primer obrtniški "priimki", ki takrat večinoma še niso bili standardizirani) in zemljepisna imena, ki so v izvorniku večinoma napisana z malo, prav tako pa tudi začetki posameznih vpisov. Druge samostalniške besede so poenotene, torej imajo malo začetnico. Ločil v izvornem zapisu tako rekoč ni in tudi v prepisu niso dodana.

Kratice (npr. za izpadli *m*, *n*, *en*, *us* ali *er*, pa za *per* in *pro*) so po večini razrešene. Vijuga je v izvorniku včasih zapisana tudi nad *r*, a ta v prepisu ni podvojen. V celoti sta zapisani latinski kratici *dt* in *fac* kot *dedit* in *facit*. Ohranjene pa so standardne kratice za denar in mere: *k* za *kauffmas*, *lb* (*den*) oziroma *tl den* za libro (denarjev) oz. funt denarjev ter *β* za "šiling" (*sold*).

Od edicijskih znakov smo dodali le oglati oklepaj za znake, ki jih v rokopisu ni, a o njih sklepamo. Pozneje dopisano besedilo (najbrž z isto roko, a manj čitljivo) je prepisano v kurzivni obliki.

Opombe (s črkami abecede) se nanašajo na negotovosti in nejasnosti pri prepisu in (številčne opombe) na topografska pojasnila.

³⁹ Ustanovne maše so si najbrž za življenja izvolili verjetno premožnejši člani bratovščine. Leta 1520 je bilo po urbarju sodeč takih maš šest ali vsaj štiri, pri katerih so posamezniki poimensko znani: že omenjeni goriški meščan *Martzinko*, *Slana*, *Sorg* in *Kanztlerin*, ki bi domnevno lahko bila žena goriškega kanclerja Friderika *Attemsa*, ki je izhajala iz družine *Raschawer* (gl. U. Frank in F. Šerbelj, *Kratka zgodovina grofov Attems*, v: *Zbornik občine Slovenska Bistrica II* (1990), 145, 150 (tabela)).

⁴⁰ P. 27.

⁴¹ Tavano, *Religiosità e società nelle confraternite di Gorizia*, 148–149 (posebno op. 69), 159. V tu navedenem seznamu ukinitih cerkvenih bratovščin se bratovščina sv. Nikolaja pravzaprav izrecno ne omenja in se morda skriva pod kakšnim drugim imenom.

11 Sannd Niclas
Vrbar de anno 1520
Anndre Romer

[12]

13 Vermerkht das vrbar Sannd Niclas Pruederschafft so ich Anndre Romer kelner pin de anno 1520

Hanns vonn Thurn copplan zinst von den hauss Am platz¹ zw sannd Michels tag lb 8

Gregor Kolbell diennt von sein hauss zw sanndt Jorgn tag lb 6 β 4

Hannss Schmidt erben dient von irm hauss vnnd garten zw sandt Michels tag lb 4

Desella erben zinssen von den hauss Am platz¹ zw sanndt Michels tag lb 5

[14]

Des Marenntzn haus modo Hannss Mailinger dienndt *zu sandt Michel[s]*
vitt noffel welisch lb 6

Hannss Mailinger dient von seinem hoffstat so Mauckhen gehalten hat zw sanndt Michels tag lb 4 davon den Prodoloner jarlich vittnofel zw sand Jorgen tag 38 β als dan pey Fridrichn Kantzler verschriben ist de anno 1512 *restat noch 42 β*

Tscherne Pogner diennt vonn sein hauss dar in er ist zw sanndt Michels tag lb 4

15

Mert Pruederli diennt von sein haus Am platz¹ zw sanndt Jorgn tag lb 6 β 4

Jory Rusitz modo Hanns Meyllinger zinst von einer wissen β 32

Startzitz Vndter dem thurn² dient von sein haus In der stat³ so yetz zenghaus schmid ist β 31 *ist od*

Martin Freytzitz von Vertoyb⁴ zinst von einem haus In der stat³ ist in krieg ob prochen lb 3 *ist od*

Schuligoy von Sand Peter⁵ dient von einem haus In der stat³ ist in krieg ob prochen 3 lb *ist od*

Hanns Ketner modo Anndre Romer zinst von den garten Am ran⁶ gegen den thurn lb 3

Mathia Oskuben diennt von seinem hoffstat zw sand Jorgen tag lb 4

[16] Vermerkht die trait zins Sand Niclas de anno 1520

¹ Mišljen je verjetno trg v Spodnji Gorici, v bližini cerkve sv. Hilarija in Tacijana.

² Podturn, današnji Sv. Rok (San Rocco).

³ Mišljena je najbrž t. i. Zgornja Gorica – pod goriškim gradom.

⁴ Vrtojba.

⁵ Šempeter pri Gorici.

⁶ Verjetno nekje v goriški okolici, morda nedaleč od reke Soče.

Matheus von Dragobitz⁷ ob Gregar⁸ diennt von einem guet waitz k 9

Her Simon vonn Vnngerspach modo her Jorgg von Egkh zinst vonn ainer wraiden vnnder dem Anger⁹ so der Muschulin gewesen ist waitz k 6

17

Wenedig aus der Merin¹⁰ dient von der hueben so Elsa Proderen der pruederschafft gelassen hat so des Raschawer gewesen ist waitz k 6

Persa modo ir sun Mathia zinst von ainer hoffstat Vnnter dem thurn² waitz k 3

Tepetall In der stat³ zinst von einem weingarten waitz k 1

Martin Dabraffitz Vnnder den turn² modo Erbitz von Sannd Petter⁵ zinst von einem akher waitz k 1 dedit

Ketnerin modo Janny Wirt zinst von einer wrayden pey den kreytz so man gen Videlstorff¹¹ gett waitz k 1 dedit

[18]

Thomas Visennteiner von Podigor¹² zinst vonn einem akher vnnd rannkh waitz k 2

Des Thomas Blonda erben von Petsch¹³ zinst von zwen breyden vnd von dryttaill des haus In der stat³ waitz k 6

Her Veit von Thurn zinst von den hauss dar in der Slana wanndt waitz k 6

Tscherne Pogner modo Werbeta des Raschauer pawer zinst von einer braiden waitz k 2

19

Anndre Machnitz von Salkhan¹⁴ diennt von sein guet waitz k 1

Matheus Pesior modo Mathia Ficher Vnnter den thurn² diennt von einem weingarten waitz k 1

Sekolitz von Sannd Petter⁵ zinst von einem rannkh so yetz ein wissen ist waitz k 1

Petter Kobann^a zinst von einer wraiden waitz k 2

Mer dient er von sein guet so im die pruederschafft gelichen hat vngrisch gulden 5 de anno quinto waitz k 2

[20]

Marco Goluff diennt von einer wrayden waitz k 1

⁷ Dragovica, pri Grgarskih Ravnah.

⁸ Grgar.

⁹ Goriški Travnik, takrat še zunaj same Gorice.

¹⁰ Miren.

¹¹ Bilje.

¹² Podgora.

¹³ Peč.

¹⁴ Solkan.

a Morda *Kabann*.

Sannd Lorenntzen kirchen¹⁵ zw Weta¹⁶ pey Gergar⁸ zinst von einen akher
waitz k 1 dedit

Anndre Kromer erben zinst von einer wraiden waitz k 1

Pesonnder wraiden so er von Goluff kaufft hat waitz k 2

Hanns Safeuer modo Hans Meillinger zinst von der wraiden so der Kulus gehalten hat
1 gulden reinisch

Mer diennt er von einer wraiden modo Anndre Romer so der Sannko^b gehalten hat ß 40
21

Primus Metlitzabitz dient von einem weingarten waitz k 1

Laure Breydnikh dient von einer braiden so Weuenudt^c gehalten hat
waitz k 1

Skokh erben von Salkan¹⁴ dient von^d waitz k 1

Jury von Kesta dient von einer wraiden waitz k 1

Pitzin von Salkhan¹⁴ dient von 1 wraiden 4 tag paw waitz k 3 dedit

Hannss Schmidt modo sun erben zinssen von einer braiden waitz star 1

[22]

Steffan Schmidt modo sein erben zinssen von einer wraiden waitz k 1

Voran von der Wipach¹⁷ dient von einem weingarten so der Petelinka prueder gewesn ist
waitz k 1

Suma facit 11 star 4 kauffmas

Gelt 1 phundt 25 ß

Trat in geld 12 lb den ß 6

Suma gelt vnd trait zwsamen geschlagen facit 21 lb den 63 ß

23 Vermerkht die prueder vnnnd schwester Sand Niclas 1520

Mathia Oskuben	dedit 12 ß
Hanns Gortzer	dedit 12 ß
Anndreas Romer	dedit 12 ß
Bastianin Kursnerin	dedit 12 ß
Hanns Sorgin	dedit 12 ß
Tischlerin	dedit 5 ß
jungkhfrau Cristina	dedit 12 ß
Marinitz Hueter	dedit 12 ß
Katerina Fridrichn	dedit 12 ß
Bapstin	dedit 12 ß
Liennhardt Zernetitz	dedit 12 ß
Dietrich mit seiner hausfraw	dedit 24 ß

¹⁵ Cerkev sv. Lovrenca v Batah.

¹⁶ Bate.

^b Negotovo (razliko med zapisom *a* in *o* je tu težko razločiti).

^c Znak nad *u* je večkrat navaden, morda pa tudi nakazuje izpadli *n* med črkama *u* in *d*.

^d Brez navedbe zemljišča.

¹⁷ Vipava (reka).

Steffan Aigner dedit 12 β
 Jorg Schneyder mit seiner hausfraw dedit 24 β

[24]

Nicklas Messerer dedit 12 β
 Michel Bader dedit 12 β
 Sigmundt Schneyder dedit 12 β
 Jury Gorianitz dedit 12 β
 Jacob von Prun dedit 12 β
 Thomas Queder dedit 12 β
 Lucas Schuester dedit 12 β
 Ambros Scherer dedit 12 β
 Gregoritz dedit 12 β
 Primus Schnek dedit 12 β
 Vrsula Kusmanitza dedit 12 β
 Hanns Meillinger dedit 12 β
 Niclas Amon dedit 12 β
 Zwan Simon de Frata dedit 4 β
 Niclas Jorger dedit 12 β
 Wolfgang Patron dedit 12 β
 her Philip dedit 12 β

25

Barbora Ketnerin 12 β
 Marta maisters Michel Bader hausfraw 12 β
 Katerly Golluffin 12 β
 Mergeta Krabatinka 12 β
 Magdalena Andrentzin 12 β
 Raimund Dornberger 12 β
 Thomas Gardafitz^e 12 β *dedit^f*

[26] Vermerkht die do oll zinsen anno 1520

Jacob Gorianitz zinst von seinem gesas In der Kurn¹⁸ oll lb 3 *dedit^f*
 Michel Webar oll lb 1
 Lasnikh von Raunitz¹⁹ oll lb 1
 Lucas Schuester oll lb 1
 Pertlin Im kach²⁰ zinst von einem rankh pey ir wraiden oll lb 2
 Prodolonerin von einem ran vnnder ir wraiden oll lb 1
 Thomas Visenteiner von Podigor¹² zinst von einem weingarten mit ollpaun oll lb 1

Suma ol 10 phundt

27 Vermerkht mein ausgab de anno 1520

Am ersten herren Simon den caplan^g sein jar sold facit 18 lb den *tt^h*

e Ali morda *Gardofitz*.

f Velja najbrž za vseh sedem vpisov na tej pagini.

18 Koren (potok).

19 Ravnica.

20 "V ogradi", nekje v/pri Gorici.

g Ali *caplon*.

Vmb 4 kotemper in ein jar ein jdy quotemer per 28 ß facit	5 lb 12 ß
Zw beleichten alle 2 wachen ein lb oll facit in ainem jar 24 lb ein lb per 5 ß gerait facit	1 lb den
Vmb memorial auff der kanntzl	12 ß
Mer den mesner das er die lanpn antzunt	21 ß
An sanndt Niclas tag den messer minisstrier gelt geben	12 ß
[28]	
Den schulmaister fur denn ambt	4 ß
Den vicary fur das ambt	12 ß
Ann sanndt Jorgen tag dem vicary fur das ambt geben	16 ß
Dye Kanntzlerin lassen zw begen geben	3 lb 2 ß
Dem Martzinko seligen lassen zw begen geben dem vicary den schuelmaister	12 ß 4 ß
Den Slana zw begen den vicary den schulmaister	12 ß 4 ß
Noch zwo mess 21 ß	
29	
Denn Hanns Sorgn lassen zw begen den vicary geben den schulmaister	12 ß 4 ß
Vmb die grossen kertzn geben zw machen	13 lb 5 ß
Vmb die kleinen kertzn zw machen geben	5 lb 13 ß
Vmb ein par duplier geben	24 ß
Herren Simon vmb ein kertzen zw liecht mes geben	8 ß
Dem Anddre Romer der pruederschafft kelner welisch	1b 8
<i>Suma ale ausgab dytz jars facit 26 tl den ß 50</i>	
[30]	
31	
[32]	

Ko pride lev, 1972. Režiser Boštjan Hladnik, scenarij Franček Rudolf, producent Viba film Ljubljana (ARS, AS 1280, Zbirka fotografij celovečernih igranih in kratkih filmov, Viba film, št. 21)

UDK 248.14:811.163.6"18/19"

Prejeto: 11. 10. 2005

Podeželje še vedno hrani dragocenosti – "Tri lepe molitve"

p. MARJAN VOGRIN

mag., vodja Škofijskega arhiva Koper, Trg Brolo 11, p. p. 114, SI-6001 Koper,
el. pošta: arhiv.kp@rkc.si

IZVLEČEK

Prispevek predstavlja objavo starega besedila, ki je ohranjen v vasi Placerovci pri družini Mlinarič. Besedilo je moralo nastati proti koncu 18. ali na začetku 19. stoletja. Bilo bi primerno, ko bi ga strokovno obdelal tudi kak slavist.

KLJUČNE BESEDE: stara slovenščina, molitve, zadnja ura

ABSTRACT

THE COUNTRYSIDE STILL KEEPS THE VALUABLE THINGS – "THREE BEAUTIFUL PRAYERS"

This contribution presents the publication of an old text, preserved in the village of Placerovci, by the family Mlinarič. The text must have come into existence towards the end of the 18th century, or at the beginning of the 19th century.

It would be appropriate if some Slavist made an expertise of this text.

KEY WORDS: the old Slovene language, prayers, the last hour

Po kmečkih hišah v naši domovini se je ohranilo kar nekaj dragocenih dokumentov in zapisov, ki le težko najdejo pot do objave. Ob pomoči svojega bratranca sem prišel do enega takih zapisov, ki je po vsej verjetnosti nastal proti koncu 18. ali na začetku 19. stoletja. Ohranjen je bil v vasi Placerovci pri družini Mlinarič,¹ ki je v starih dokumentih zapisana kot Mlineritsch. Ob tem zapisu, ki ga želim predstaviti, so ohranjeni še ti dokumenti: ženitna pogodba iz leta 1747 in inventarji oziroma oporoke (1744, 1772, 1785, 1800).

Knjižica z naslovom *Tri lepe molitve* je drobna, saj ima vsega skupaj 8 listov, na sredini spetih z vrvico, tako da je nastala majhna knjižica, ki v širino meri 10,5 cm in v višino 16,8 cm. Prva in zadnja stran sta umazani in tudi poškodovani zaradi vlage. Tudi notranji listi so spodaj

poškodovani zaradi vlage.

Pisava je čitljiva in lepo oblikovana. Kot pripomoček za pisanje so s svinčnikom vrisane črte, vendar niso vedno vodoravne.

Pisatelj uporablja v besedilu majuskule – začetnice različnih besed, ki pa tudi niso vedno uporabljene na pravem mestu. Po piki navadno sledi kar minuskula.

Prepis je narejen tako, kot ga je zapisal avtor ali prepisovalec.

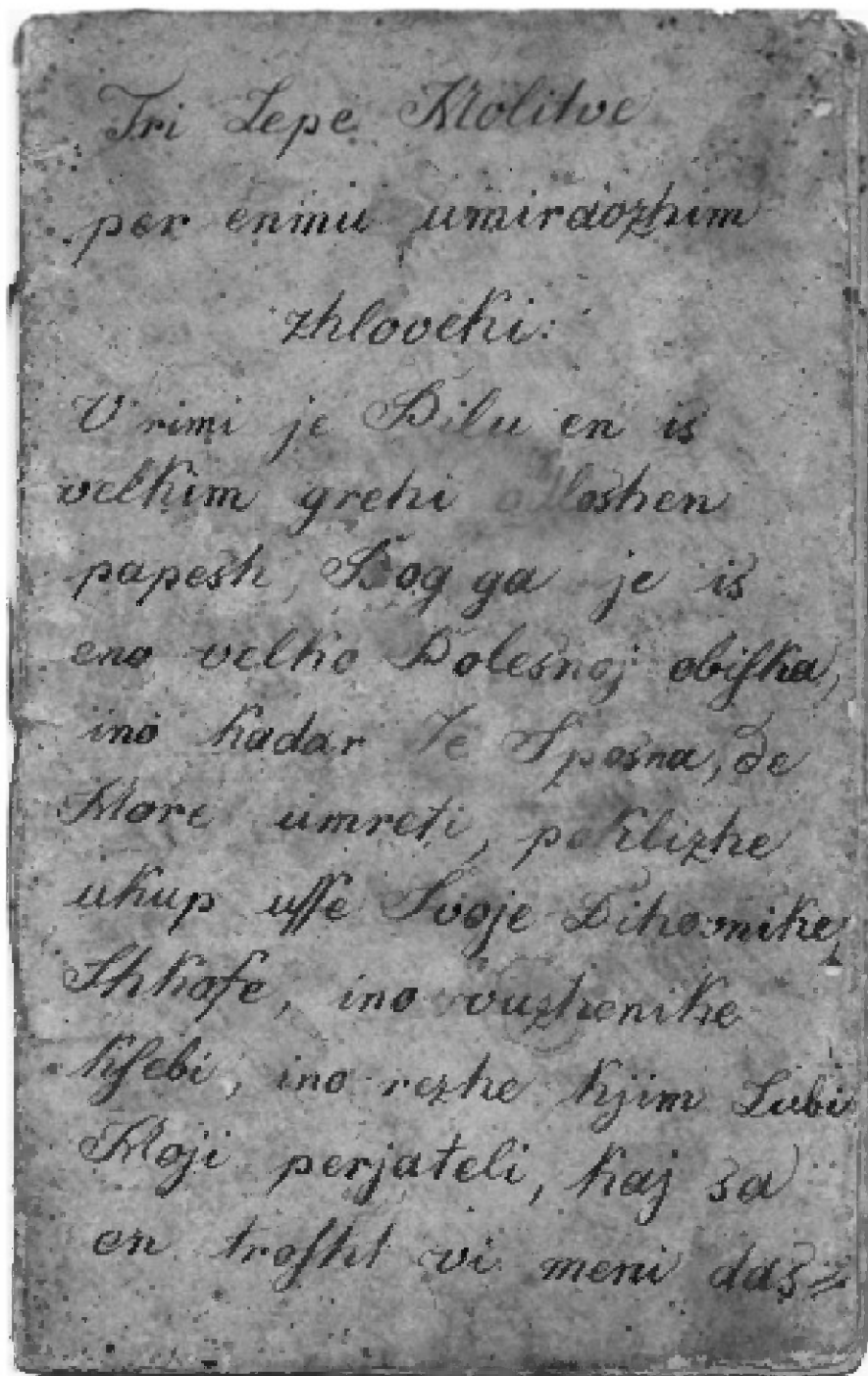
Za lažje razumevanje besedila še nekaj pojasnil.

Pri prepisu sem zapisal dejanski nemški h kot dolgi s (j). Na nekaj mestih pa se pojavlja dvojni ss; prepisal sem ga kot dvojni ss in tudi navedel vse primere. Vse druge črke so prepisane tako, kot so zapisane.

Pri črki t se večkrat pojavlja, da ni na njej prečne črtice. Tega nisem posebej označeval. Zapis je narejen po straneh.

Upam, da se bo s tem besedilom soočil še kakšen slavist!

¹ Botra Marija Veršič, ki živi na domačiji, in moja pokojna mama Angela Vogrin sta rojeni Mlinarič. Rojstna hiša je v vasi Placerovci, v župniji sv. Marjete v Gorišnici.

Tri lepe molitve – prva stran

Vsebina je naslednja.

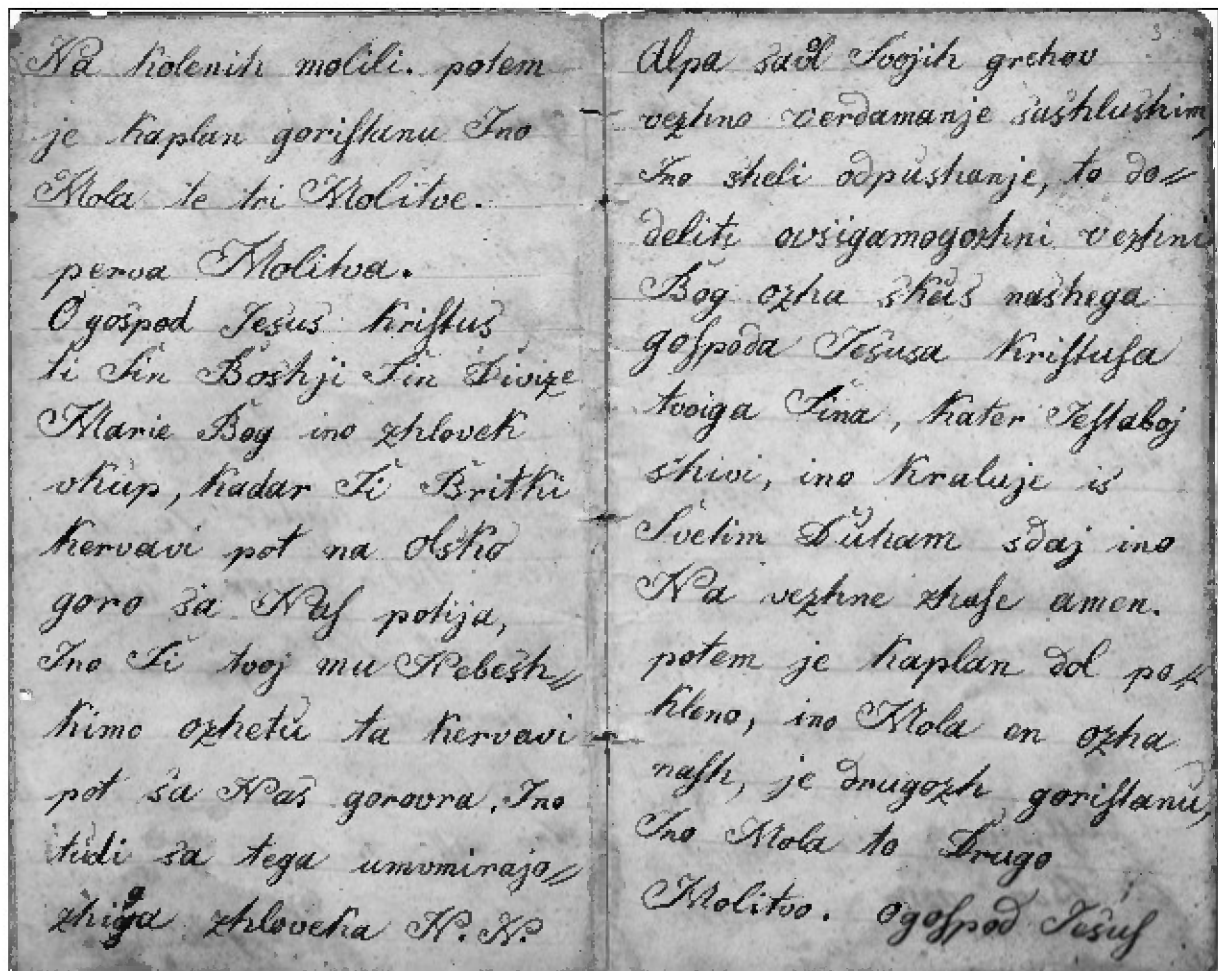
Dogajanje je prestavljeno v Rim, kjer je papež na bolniški postelji. Sklical je svoje najbližje in jih prosi za nasvet, kaj naj stori, ker je grešen človek in zasluži večno pogubljenje. Od njih pa ne dobi odgovora. Odgovor mu da bogaboječi kaplan Janez, ki pravi, da bo zmolil zanj tri molitve in upa, da bo potolažen. Po očenašu, ki ga zmoli kleče, sledijo vse tri molitve, nato pa

razlaga, kaj se je po zaključku molitev dogajalo. Papež je umrl med tretjo molitvijo. Kaplan je ob njem stal še do tretje ure. Nato pa se mu prikaže papež v beli obleki ves sijoč ter mu razloži, kako se je rešil grehov (pri prvi molitvi), kako je postal svetel kot sonce (pri drugi molitvi) in je videl odprta nebesa ter Jezusa sedečega na Božji desnici (pri tretji molitvi), ki ga je vabil v kraljestvo večnega veselja.

Kaplan presenečen pravi, da mu tega, kar mu je povedal, nihče ne bo verjel. Papež pa mu razloži, da so angeli ponesli molitve k nebeškemu Očetu in to je tolažba za vse grešnike in ljudi v zadnji uri, ki bodo te molitve molili ali jih slišali, ko jih drugi berejo. V tisti hiši tudi ne bo

mrtvorojenih otrok.

Papež mu naroča, naj nese te tri molitve v cerkev sv. Petra, v kapelo Marije vnebovzete. Vsak, ki te molitve bere ali sliši brati, pa prejme 400 let odpustka in razodeta mu bo tavra (ta ura?) njegove smrti.

Tri lepe molitve – 4 in 5 stran

1

Tri Lepe Molitve
per enmu umiraozhim
zhloveki:

V rimi je Pilu² en is
velkim grehi obloshen³
papesh, Bog ga je is
eno velko Polesnoj⁴ obilka,
ino kadar Je Sposna, de
More umreti, poklizhe
ukup usse⁵ Svoje Dihovnike,

² Verjetno bi moral biti B.

³ Črka d je prečrtana in zgoraj vpisana b.

⁴ Kot opomba št. 2.

Shkofe, ino vuzhenike
kjebi, ino rezhe kjim Lubi
Moji perjateli, kaj sa
en trojht vi meni das=

2

te kir morem Skoro vmer=
ti, ino is mojimi velkmi
grehi vezhnu Verdamaje
Sajlushim.
Nato pitanje ni moga
Nihe en odgovor dati.
vender en Bogabojezh
kaplan is imenam Johanes

⁵ Črki s sta dolgi kot v nemški pisavi: [.

ta odgovor da, svet ozha!
Sakaj ozhesh na Boshjo
Milojt zagati. Nato re=
zhe papesh k kaplani,
kaj za en trosht ti me=
ni dalh, ker morem Sko=
rej umreti,

3

Ino Se Boⁱm savolo mojih
grehov verdamen Biti,
Nato rezhe kaplan, Jest⁶
ozhem tri Molitve Nap=
rej Moliti, Ino šavupam
De Bosh potrojtan, Ino
Bojh Milojt od Boga
sadoba, kadar Je kap=
lan tako govora, tedaj
papesh Ni moga vezh
govoriti.
Kaplan je Dol poklekno,
Ino ussi⁷ kateri So sraven
Stali, So en ozha nalh

4

Na kolenih molili. potem
je kaplan gori]tanu Ino
Mola te tri Molitve.
perva Molitva.
O gospod Jesus Kri]tus
ti Sin Boshji Sin Divize
Marie Bog ino zhlovek
vkup, kadar Si Britki
kervavi pot na olsko
goro sa Naj potija,
ino Si tvoj mu Nebesh=
kimo ozhetu ta kervavi
pot sa Nas gorovra. Ino
tudi sa tega umvmirajo=
zhiga⁸ zhloveka N.N.

5

Alpa sav^ol Svojih grehov
vezhno verdamanje saslusim,
Ino sheli odpushanje, to do=
deliti ovsigamogozhni vezhni
Bog ozha skus nashega
golpoda Jesusa Kri]tija
tvoiga Sina, kater Je]stabo
shivi, ino kraluje is
Svetim Duham sdaj ino
Na vezhne zhaje amen.
potem je kaplan dol po=

⁶ Napisano je jejt; prečrtana je črka j in zgoraj vpisan s.

⁷ Glej opombo št. 5.

⁸ Črka g je vpisana zgoraj, ena pa prečrtana.

kleno, ino Mola en ozha
nalh, je drugozh gori]tanu,
Ino Mola to drugo
Molitvo. Ogo]pod Jesu]

6

Kri]tu], kater si naotromi
Svetega Krisha sa na]
umreti, ino⁹ toimo
Nebeshkimo ozheto sa
Na]he grehe zado]sti
stopiti, Si tvojo Sveto
Dusho vroke tvojga Nebe=
shkiga ozheta preporozh_a
Si tudi otvojo grenko
Smert tvomo Nebe]kimo
ozheto gor¹⁰ ovra, N. N.
ino temo usse¹¹ odpu]ti kaj
Si je is grehi sa]lusha,
to u]lishi o ussegamogozh=
Ni¹² Bog ozha Nebeshki

7

Skus Jefusa Kristu]a
toiga Sina, kater je staboj
je Svetim Duham shivi
ino krejluje sdaj ino
na vezhne zhaje amen.
Tretia Molitvo,
O gospod Jesu] Kri]tus
kateri Si Skos u]te¹³ teh
prerokov govoria is kaj
sa eno Lubesen te je
Maria v dolini tega
Sveta rodila, ta lubesen
te je 33 Let na temo Sve=
to obdershala, v kaj sa
envelko mo shtivil¹⁴ te

8

Lubesni Si tojo Sveto tru=
plo keni pravi shpishi,
ino tvojo¹⁵ Sveto Kri
k pravimo pitjo Da,
vtemo zaihno te velke
lubesni si obloshen, ino
od enga Sodnika do dru=
giga pelanbiti, glih is
to velko lubesnoj si

⁹ Pred besedo prečrtano: Iin.

¹⁰ Prečrtan zadnji del –ora.

¹¹ Glej opombo št. 5.

¹² Glej opombo št. 5.

¹³ Napisano: v]le.

¹⁴ Prečrtana zadnja črka o.

¹⁵ Tvojmno – mo prečrtan in zgoraj vpisan o.

otu k Smerti ob|jojen,
ino pokopan bi¹⁶ ti,
ino Si re|nizhno od
Smerti gori|ta tvojoj
Sveti Materi, ino tvo=
jim

9

Svetim apostelnam per ka=
sa, is kaj sa eno veliko
Mogozhnosti, ino zha|tio
Si v Nebe|ja sha, ino
Sidi|h na de|nizi tvojga
Ozheta Nebeshkiga
Tudi Si Svetega Duha
V|erze tvojih apo|stelnam,
Ino v|erze v|haj tai|tih¹⁷
po|la kater na tebe ver=
jejo, ino vtebe savupajo
i| tem snaminjam te
vezhne lubesni odpu|ti
temo vmerjzohimo zhloveko

10

usse¹⁸ grehe, odpri gne|f
Svete Nebe|ja, ino
semi njegovo du|hno is
truplam N.N. gor vto
kraljestvo tvojga Nebe|h=
kiga ozheta, de bo on
tebe tam Luba zha=
stija, ino hvala na
vekomaj amen.
Pergodba
Vtretji Molitvi je pa=
pe|h vmerja, ino kaplan
je gori|tana, ino |toji do
tretje vure, ob tretji vuri

11

Se je pape|h, is du|hnoj
Ino stele|am kaplanu
veleja perkasa, njegovo
oblizhje¹⁹ Se je Svetilo
kakor Sonze njegovo obla=
zhilo je belo Po|talo²⁰
kakor Sneg, ino rezhe lubi
moji brati, jestbi moga
Biti en otrok tega
pogublenja, saj Sim pak
po|ta en otrok vezhniga

izvelizhanja. Kadar si to
pervo Molitvo²¹ mola
So grehi od mene opali

12

kakor de|h od Neba.
Kadar Si to drugo Molit=
vomola Sim zhi|t po=
sta kakor Sonze, ka=
dar Si tretjo Molitvo
mola Sim Nebe|ja²²
odperte vida, ino Jesusa
Kri|tu|ja na De|nizi
Boga ozheta u|higa=
mogozhniga kater je
govora protimeni, tebi
Sotvoji grehi odpu|heni
pridi vto kraljestvo

13

Vezhniga ve|elja amen.
Vteh be|jedah Se je
moja du|hna od trupla
lozhila, Ino angeli So
jo v Nebe|hko kraljestvo
pelali. Kadar je kaplan
to sa shli|ha tako
rezhe olvet ozha: take
rezhe jest ne|mem vun=
pravt, sakaj meni ni|he
Nebo verva. Nato je pa=
pesh odgovora sa re|nizo
jest tebi povem angeli od

14

Boga Stoji per meni
ino je tri Molitve is
slatimi puk|hnavmi k=
enmo troshto uv|him
gre|hnikam, ino gre|hnozam
sapi|ano, kadar bi en
zhlovek usse²³ grehe tega
Sveta na Sebi imeja,
kadar Se bodo tetri Molitve
na po|ledno vuro molile
mo bodo u|ji grehi odpu=
hjeni, ali bi pa njegova
du|hna noter do|odnega dne
terpeti imela, tako bo

¹⁶ Bili – li je prečrtan.

¹⁷ Prečrtana črka in zgoraj vpisan i.

¹⁸ Glej opombo št. 5.

¹⁹ Prečrtana beseda oblazhilo in zgoraj popravljeno.

²⁰ Prva črka je B.

²¹ Naslednja beseda molitvo je prečrtana.

²² Prva črka je M.

²³ Glej opombo št. 5.

15

rezhena. zhloveko, kater te
 tri Molitve brati shlihi
 nebo veni hudi smerti²⁴
 umerja. tudi vkater hishi
 Bodo te tri Molitve der=
 shane nebo en otrok mer=
 tev na svet priha.
 satega del vsemi te tri
 Molitve ino neji nje
 ovzirkvo Svetega petra,
 poloshi nje vkapelo
 Marie v Nebo vsetja
 kenmo troshto tajtih
 zhloveko, kateri Se
 smernih teshavah

16

Snajdejo. ino tudi
 ussaki²⁵ kateri te
 Molitve bere ali brati
 Slihi ima 400 let
 odpuke v sakatai[ten=
 tjedni, kater ...²⁶ on
 v Vizah sa (sv)oje sa
 flushene Shtrajvinge
 terpeti moga. tudi kater
 te Molitve bere ali
 brati Slishi, temo bo
 tavra negove Smerti
 rasodeta. amen. o Boshjo
 Serze Jesuſ, jas tebe
 Molim lubim sdihavan
 Si tebe Sevſimi mojmi²⁷

²⁴ Smertni – ni je prečrtan in zgoraj vpisan i.

²⁵ Glej opombo št. 5.

²⁶ Poškodovan papir. Verjetno: katerem bo on.

²⁷ Ni pravega zaključka. Verjetno je potrebno dodati: **močmi želim.**

UDK 061.23:329.63(497.4 Celje)"1862/1927"
Prejeto: 15. 9. 2005

Narodna čitalnica v Celju 1862–1927

IVANKA ZAJC-CIZELJ

dr., arhivska svetovalka, Zgodovinski arhiv Celje, Teharska 1, SI-3000 Celje

IZVLEČEK

Čitalnica je bila namenjena predvsem družabnemu življenju. Njeni glavni nalogi sta bili organiziranje kulturno-zabavnih prireditev in ureditev knjižnice. Člani so prihajali iz vrst izobražencev in obrtnikov.

Avtorica nam podrobneje predstavlja delovanje čitalnice, nas seznanja s strukturo članov, opisuje prostorsko in materialno problematiko društva ter vprašanje medsebojnih odnosov.

KLJUČNE BESEDE: Narodna čitalnica, društvo, Celje, ustanovitev, delovanje, béseada, kulturno-zabavna prireditev, knjižnica, častni član, izobraženec, obrtnik, Slovenec, Nemec

ABSTRACT

THE NATIONAL READERSHIP SOCIETY IN CELJE FROM 1862 TO 1927

The readership society was designed for sociable life. Its main task was the organization of the cultural entertainment events as well as the arranging of the library. The members belonged to the intellectual classes and handicraftsmen.

The authoress presents in greater detail the activities of the library, the structure of its membership, outlining also the problems of the readership society concerning the space and material dimensions as well as the issue of the interacting relationships.

KEY WORDS: National reading society, society, Celje, establishment, activity, "béseada" – social event including educational or entertaining programme, library, honorary member, an educated person, handicraftsman, Slovene/Slovenian, German

Čitalnica je bila priljubljena tema preučevanja, ker je bilo o njej kar nekaj napisanega, ker so bili dostopni časopisni viri in ker je kot narodno društvo uživala ugled. Pri vseh teh objavah pa gre v bistvu za ponavljanje že večkrat objavljenih dejstev, četudi nekateri niti nimajo verodostojne osnove v arhivskih dokumentih.

Nov in popoln pogled na delovanje celjske čitalnice na osnovi arhivskih virov pa nam med drugim pove, da je bila Narodna čitalnica v Celju predvsem "družabno" društvo, ki je zlasti prva leta delovanja vključevalo tudi "celjske Nemce".

Ustanovitev čitalnice

"Leta 1861, na pragu znamenitega obdobja 1861–1870, ki ga imenujemo junaško dobo spodnje štajerskih Slovencev, so se ustanovile čitalnice v Mariboru, Trstu in na jesen v Ljubljani.

Zaostati ni hotel tudi takrat še ozek krog celjskih narodnjakov. Stari Ilirec Kočevar, trgovec Kapus, Pirnat, Žuža in drugi so se odločili za ustanovitev Narodne čitalnice v Celju in vložili novembra meseca 1861 pravila v potrditev ..."¹

C.-kr. namestništvo za Štajersko v Gradcu je 20. novembra leta 1861 s št. 24.033 potrdilo statut Narodne čitalnice v Celju, ki je bil napisan v nemškem in slovenskem jeziku in je določal, da je namen čitalnice branje časopisov in knjig, pisanih v slovenščini in drugih jezikih, "razve-

¹ ZAC (Zgodovinski arhiv Celje), fond Narodna čitalnica v Celju (v nadaljevanju N. č.), fasc. 1, ob petdesetletnici društva zapisal Janko Lesničar. Glej tudi: Janko Orožen, *Zgodovina Celja in okolice*, II. del, Celje 1974, str. 222–229, poglavje Narodna čitalnica; Jožica Vodeb, *Celjska narodna čitalnica 1862–1873, Odsevi preteklosti 2*, Iz zgodovine Celja 1848–1918, Celje, 1998, str. 237–269.

seljevanje v besedah, v plesih, igradah i. t. d. Ne vtika se tedaj društvo v nikake politiške zadeve".

Posameznik, ki se je želel včlaniti v društvo, je svojo željo pisno ali ustno sporočil predsedniku. Nove člane je sprejel odbor z večino glasov; za izključitev je bila potrebna dvotretnjska večina. Letna članarina je znašala dvanajst gld. in so jo plačevali mesečno (po goldinar).

Člani so imeli te pravice:

- branje društvenih časopisov in knjig v društvu ali doma;
- obiskovanje društvenih prireditvev;
- izražanje želja, nasvetov in pritožb; za to je bila nastavljena posebna knjiga;
- vpeljevanje izobraženih tujcev v čitalnico.²

Celjska čitalnica je bila ustanovljena 16. februarja ali 17. marca³ 1862 v stanovanju narodnega trgovca Kapusa, tam pa je tudi delovala prvih nekaj mesecev po ustanovitvi. Nato so najeli prostor v gostilni Jurija Balanta "Pri zamorcu" v Ljubljanskem predmestju; 19. marca so na volilni seji izvolili sedem odbornikov (Kočevar, Kapus, Lindner, Terstenjak, Krušič, Rükschl, Žuža); 23. marca so se zbrali na seji, da bi izvolili predsednika in s tem "to družbo postavno utemeljili".⁴

Izvoljeni so bili:

- za predsednika (ravnatelja) dr. Štefan Kočevar,
- za podpredsednika (podravnatelja) župnik Davorin Terstenjak,
- za tajnika profesor Ivan Krušič,
- za blagajnika Franc Kapus,
- za knjižničarja Gustav Lindner.

Na tej seji so se tudi dogovorili, katere časopise bodo naročili, in sestavili čitalniški red, ki je urejal branje in izposojanje časopisov ter knjig. Napisan je bil v slovenskem in nemškem jeziku – "Da bo vsakemu udu znan, naj se, v slovenskem in nemškem jeziku pisan, v čitavnični veliki sobi na steno obesi ali prilepi".⁵

Na tretji seji, 4. aprila, so sklepali o društvenih prostorih, nakupu klavirja in imenovali častne člane – "prečastite gospode in slavne rodoljube". Tako so postali prvi častni člani Narodne čitalnice v Celju:

- knezoškof Anton Martin Slomšek,⁶
 - škof Jurij Strossmayer,⁷
 - urednik Novic Janez Bleiweis,⁸
 - državni odborniki: dr. Lovro Toman,⁹ Anton Černe,¹⁰ dr. Josip Klaudy,¹¹ dr. Ladislav Rieger, František Brauner,¹² František Palacky,¹³ Alois Pražak,¹⁴ dr. Franc Miklošič¹⁵ in dr. Josip Muršec.¹⁶
- Častnim članom so izročili posebne diplome; zanje so se pisno zahvalili A. M. Slomšek, J. Strossmayer, ki je ob tem čitalnici poklonil dve sto gld., dr. Lovro Toman in A. Černe.¹⁷
- Na redni mesečni seji maja 1862 so sklenili,

⁶ Slomšek, Anton Martin (1800–1862), slovenski pesnik, nabožni in šolski pisec (*Blaže ino Nežica v nedeljski šoli*), narodni buditelj in cerkveni organizator, od leta 1846 lavantinski škof, Luc Menaše, *Svetovni biografski leksikon*, Ljubljana 1994, str. 896, geslo: Slomšek. Glej tudi: *Enciklopedija Slovenije*, zv. 11, Ljubljana, 1997, str. 149–151, geslo: Slomšek, Anton Martin.

⁷ Strossmayer, Josip Juraj (1815–1905), hrvaški škof in mecen, ustanovitelj Jugoslovanske akademije znanosti in umetnosti, Luc Menaše, n. d., str. 926, geslo: Strossmayer.

⁸ Bleiweis, Janez (1808–1881), slovenski politik, publicist, pionir slovenskega časnikarstva in veterinarstva, tajnik Kmetijske družbe, leta 1843 ustanovil Novice; dalj časa so bile edini slovenski časopis, poslanec kranjskega deželnege zbora v letih 1861–1880, predsednik Slovenske matice, vodja konzervativcev; imenovali so ga *oče slovenskega naroda*, Luc Menaše, n. d., str. 107, geslo: Bleiweis. Glej tudi: *Enciklopedija Slovenije*, zv. 1, Ljubljana, 1997, str. 286–287, geslo: Bleiweis, Janez.

⁹ Toman, Lovro (1827–1870), slovenski politik in pesnik, Luc Menaše, n. d., str. 970, geslo: Toman. Glej tudi: *Enciklopedija Slovenije*, zv. 13, Ljubljana 1999, str. 276, geslo: Toman, Lovro.

¹⁰ Černe, Anton (1813–1891), politik in narodni buditelj, Joža Glonar, *Poučni Slovar*, I. del. Ljubljana 1933, str. 238, geslo: Černe. Glej tudi: *Enciklopedija Slovenije*, zv. 2, Ljubljana, 1988, str. 111, geslo: Černe, Anton.

¹¹ Dr. Josip Klaudy, župan iz Prage, dr. Ladislav Rieger, odvetnik iz Prage. Glej: tabelo častni člani Narodne čitalnice Celje ob koncu poglavja.

¹² Brauner, František August (1810–1880) češki pravnik in politik, vodja Staročehov. Leta 1848 v ospredju politike, prvi je poudarjal državnopravno misel in veliko prispeval k odpravi tlake. S Palackym in Riegrom je bil vodja češke politike, Joža Glonar, n. d. I, str. 151, geslo: Brauner, František August.

¹³ Palacky, František (1798–1876), češki pisatelj, politik in organizator, Joža Glonar, n. d. II, str. 160, geslo: Palacky, František.

¹⁴ Pražak, Alois (1820–1901), češki odvetnik, vodja moravskih Čehov, član avstrijske gosposke zbornice, prvi češki minister krajan, Joža Glonar, n. d. II, str. 225, geslo: Pražak, Alois.

¹⁵ Miklošič, Franc (1813–1891), slovenski jezikoslovec, vodilni slovanski filolog tistega časa, položil temelje slovanskemu primerjalnemu jezikoslovju, etimologiji in slovnici, Luc Menaše, n. d., str. 656, geslo: Miklošič. Bolj obširno – glej: *Enciklopedija Slovenije*, zv. 7, Ljubljana 1993, str. 135–137, geslo: Miklošič, Franc.

¹⁶ Muršec, Josip, (1807–1895), duhovnik, slovničar, publicist, Joža Glonar, n. d. II, str. 108, geslo: Muršec, Jožef. ZAC, fond N. č., fasc. 1, sig. 2, zapisnik mesečne seje odbora, 4. 4. 1862.

¹⁷ ZAC, fond N. č., fasc. 1, sig. 2, zapisnik seje, 15. 7. 1862.

² ZAC, fond N. č., fasc. 1, sig. 4, Pravila narodne čitalnice v Celju, 20/11-1861.

³ ZAC, fond N. č., fasc. 1, sig. 2, iz zapisnika redne mesečne seje 7. 12. 1862 je vidno, da so načrtovali praznovanje obletnice delovanja društva 16. februarja 1863; iz zapisnika predzadnjega občnega zbora, ki je bil 3. marca 1927 in v katerem navaja: "Čez štirinajst dni dopolni čitalnica petinšestdeseto leto svoje starosti", pa razberemo, da naj bi bila čitalnica ustanovljena 17. marca.

⁴ ZAC, fond N. č., zapisnik seje, 19. 3. 1862. Stavbo, v kateri je bila gostilna "Pri zamorcu", so leta 2002 porušili kljub protestom celjske kulturne javnosti.

⁵ ZAC, fond N. č., zapisnik seje, 23. 3. 1862.

da bodo v čitalnici namestili oglasno desko za oglaševanje pomembnejših sporočil. Kot prvo so sklenili obvestiti člane, da bodo ob torkih zvečer prirejali male skupščine, "v ktere bi čč. udje pridno naj se zbirali, pretresali to ali uno reč in mnenje, se pogovarjali o znanstvenih, zgodovinskih, jezikoslovnih in drugih narodnih, se ve da ne političnih zadevah in predmetih, pevali, igrali ali drugače kratkočasili se, i.t.d." in kot drugo, da lahko člani "brez vsacega posebnega plačila" igrajo karte.¹⁸

Prvo "bésedo" je čitalnica priredila na belo nedeljo, 27. aprila 1862, in drugo na binkoštni ponedeljek, 9. junija istega leta.

Ivan Prijatelj navaja, da je v uvodnem govoru takratni predsednik seznanil navzoče, da ima čitalnica trenutno 130 članov in da je med njimi precej predstavnikov kmečkega stanu.¹⁹

Pomen in namen čitalnice je predsednik označil s temi besedami: "... ona bode slovenski jezik popravljala, izobraženost iz mesta v vasi razpeljevala ... Izobraženost je izvor narodnega blagostanja ..."²⁰

Čitalniški prostori

Maja 1862 je odbor najel prostor za društvene namene v gostilni "Pri zamorcu" in z lastnikom Jurijem Balantom sklenil najemno pogodbo.

Odločitvi, da potrebujejo klavir, je sledila prošnja dr. Gustavu Ipavcu za strokovno pomoč pri nakupu klavirja za čitalnico; društvo bi ga obročno odplačevalo.²¹

V teh prostorih je čitalnica ostala komaj dobro leto, kajti oktobra leta 1863 je sklenila pogodbo z Ivanom Tappeinerjem za najem prostorov v prvem nadstropju njegove hiše, ki je stala v neposredni bližini železniške postaje.²²

Leta 1873 je društvo zaradi premajhnega števila članov prišlo v takšno krizo, da niti za najem niso imeli več sredstev in so morali prostore opustiti. Pohišstvo so prodali po polovični ceni, da so odplačali dolgove; klavir je za

dvesto gld. kupil dr. Kočevar. Knjižnico so preselili v stanovanje dr. Kočevarja, ki je čitalnici odstopil bralno sobo in časopise.²³

Društvo je naslednje leto životarilo in leta 1875 popolnoma prenehalo delovati;²⁴ ni pa bilo razpuščeno ali ukinjeno, zato so lahko brez posebnih ustanovitvenih postopkov oživili njegovo dejavnost. Tako je 30. decembra 1875 je začasni odbor sklical občni zbor; udeležilo se ga je osemnajst članov; ti so izvolili nov odbor društva. Njegova prva naloga je bila obnovitev delovanja čitalnice.

Na drugi seji odbora 5. januarja 1876 so se odločili, da najamejo prostor (opremljen s tremi mizami in dvanajstimi stoli) za društvo pri Franju Krušču, posestniku iz Celja, in sicer sobo v prvem nadstropju s tremi okni in po potrebi (bésede, veselice) še dve sosednji sobici, za deset gld. mesečno.²⁵

Komaj so rešili prostorski problem, že se je pojavila nevarnost, da bodo stanovanje zgubili, kajti lastnik je bil mnenja, da se v čitalnici "parlira preveč v slovenskem jeziku, kar mu potem druge goste iz jegove gostilnice odganja."²⁶

Navedena prostorska rešitev ni zadostovala za pokrivanje celotne čitalniške dejavnosti, zato se je šestnajst članov odločilo za peticijo; 11. julija 1879 so jo poslali odboru. Peticija navaja med drugim: "Znano je, da so bili časi od leta 1870 do leta 1873 za celjsko narodno čitalnico tako slabi in nesrečni, da je to društvo leta 1873 zapalo; in kljub temu, da je imela čitalnica takrat tako izvrstnega predsednika²⁷ in blagega voditelja, na katerega je smela ponosna biti – in na katerega smo dan danes vsi Slovenci še vedno bolj in bolj ponosni, vendar ta vrli mož takrat ni mogel sam kot čitalnični ravnatelj društvo pri življenju ohraniti, in sicer to zaradi tega ne, ker večina tedanjih čitalničnih odbornikov ni poslušala njegovih nasvetov, je slabo gospodarila, ter ji ni bilo dosti mar za čitalnično življenje,

²³ ZAC, fond N. č., fasc. 1, sig. 2, zapisnik seje, 25. 11. 1873.

²⁴ Čitalnica kot društvo ni bila razpuščena ali ukinjena, saj je imela začasne prostore pri dr. Kočevarju, kjer so bile shranjene knjige in na voljo časopisi dr. Kočevarja. Glede na to, da so v bistvu obnovili njeno delovanje že decembra 1875, je možno sklepati, da so se nekateri člani tudi v tem obdobju srečevali; res pa je, da v tem času ni bilo sej (ni zapisnikov za leti 1874 in 1875) in društvenih prireditev.

²⁵ ZAC, fond N. č., fasc. 1, sig. 2, zapisnik seje, 5. 1. 1876.

²⁶ ZAC, fond N. č., fasc. 1, sig. 7. zapisnik seje odbora, 20. 4. 1877.

²⁷ Od ustanovitve čitalnice leta 1862 je bil predsednik društva dr. Štefan Kočevar, zdravnik in posestnik iz Celja, decembra leta 1875 so za predsednika izvolili dr. Jakoba Pimata, odvetniškega koncipienta, ki je svojo funkcijo zaradi odhoda v Gradec opravljal le nekaj mesecev, marca leta 1876 je bil za predsednika izvoljen Matevž Koželj, notarski koncipient, decembra leta 1877 pa je bil izvoljen za predsednika dr. Josip Sernee, odvetnik, ki je to funkcijo opravljal do svoje smrti leta 1925 – torej oseminštirideset let; nasledil ga je dr. Juro Hrašovec.

¹⁸ ZAC, fond N. č., fasc. 1, sig. 2, zapisnik seje odbora, 4. 5. 1862. Pri tej navedbi gre za ljubiteljsko igranje kart in ne za igre na srečo.

¹⁹ ZAC, fond N. č., fasc. 1, sig. 1, Članska knjiga: iz socialne strukture članstva je vidno, da se je leta 1862 včlanilo v čitalnico 19 posestnikov in en kmet, torej je navedba, da je bilo med prvimi člani precej predstavnikov kmečkega stanu, pretirana, saj je šlo predvsem za izobražence in obrtnike.

²⁰ Ivan Prijatelj, *Slovenska kulturnopolitična in slovstvena zgodovina 1848–1895*, knjiga II, Ljubljana 1955, stran 159. Prijateljeva trditev, da je bila na binkoštni ponedeljek prva *béseda*, je netočna, kajti iz zapisnikov odbora je vidno, da je bila prva *béseda* že 27. aprila; verjetno pa je, da prva prireditev ni imela posebnega odmeva v takratnih časopis, ki so bili glavni vir informacij za prej navedeno delo.

²¹ ZAC, fond N. č., fasc. 1, sig. 2, zapisnik seje odbora, 10. 5. 1862.

²² ZAC, fond N. č., fasc. 1, sig. 2, zapisnik seje, 16. 10. 1863.

interese in napredek – temveč je končno brezvestno in brezskrbno pričakovala pogin čitalnice.

Ker se pa naši narodni čitalnici približujejo tudi zdaj tako nesrečni časi – je to že stara reč in resnica, da so skoraj vsi čitalnični udje s sedanjimi čitalničnimi prostori že dolgo časa popolnoma nezadovoljni in je to čitalnično stanovanje zaradi različnih vzrokov za naše društvo tudi celo neprimerno, dalje se vedno čitalnični udje čudijo in jezijo, da taki odlični možje in narodnjaki kakor so sedanji čitalnični odborniki, skrbijo po večini tako malo za čitalnične interese in napredek, – dalje – čitalnični udje od časa do časa izstopajo zaradi tega iz društva, ker dobro vejo in so prepričani, da v teh prostorih je naši čitalnici le malo časa še za življenje odmerjeno ...". Peticija je v nadaljevanju zahtevala korenite ukrepe in pridobitev bolj ustreznih prostorov pri Straussu.²⁸

Iz nadaljnjih dogodkov je vidno, da so se stanovanjske razmere čitalnice še poslabšale. Krušič je na seji odbora oktobra 1880 izrazil "željo", naj mu čitalnica prepusti prostor v prvem nadstropju, ker je dobil najemnika za stanovanje; čitalnici pa bi v zameno prepustil drugi dve sobi in po potrebi spodnjo sobano za veselice.

Ceprav so imeli člani čitalnice pomisleke, so se morali s predlaganim stanjem zadovoljiti, ker bi jim sicer Krušič odpovedal gostoljubje.²⁹

Zaradi dveh manjših ločenih prostorov je bilo delovanje čitalnice še bolj omejeno, to pa je pomenilo, da ni "mogla napraviti lepše veselice, dalje tudi zlo škoduje čitalnici, da v tej hiši prave krčme ni", zato so se člani strinjali, da je potrebno najti lepše in večje prostore v mestnem jedru, če želijo doseči napredovanje čitalnice.³⁰

Septembra 1881 so na seji čitalniškega odbora sklenili, da selitev pospešijo, zato so takoj začeli iskati nove prostore. V odbor, ki naj bi si ogleda proste sobe *Pri belem volu*, so bili izvoljeni dr. Filipič, dr. Sernec in Kapus.³¹ Ker *Pri belem volu* ni bilo na razpolago primernih prostorov, je odbor sklenil, da se bo pozanimal še v gostiščih Strauss in Stadt Wien.³² Poleg že imenovanih gostišč so si ogledali prostore še v nekaterih drugih poslopih, vendar brez uspeha. Zato so se odločili, da ostanejo pri Krušiču, dokler ne najdejo ustrezne rešitve.

Ko so preučili vse možnosti za rešitev prostorskega problema, so se odločili, da sprejmejo ponudbo Jurija Straussa, ki je društvu predlagal najem prostorov v načrtovanem prizidku k poslopiju na Teharski cesti, v neposredni bližini

železniške postaje³³ – v prvem nadstropju bi čitalnica dobila v najem veliko dvorano, večjo in manjšo sobo.

Š predvideno prostorsko rešitvijo so bili povezani visoki stroški za opremo prostorov, ki jih čitalnica z rednimi dohodki ni mogla pokriti, zato so sklenili, da se na povečane izdatke pripravijo z namenskim "varčevanjem". Tako so sklenili, "da se nekteri gospodje čitalnice iz požrtvovanja za narodno čitalnico v Celji, zavežejo več kakor 1 f³⁴ na mesec plačevati in to najmanj za tri leta, da se obstanek in razcvetanje narodne čitalnice zagotovi.

Narodna čitalnica v Celji pa obljubi po svojem sedanjem odboru, da se bo onim gospodom udom, kateri sedaj za čitalnico kaj žrtvujejo, tisti odnesek, kateri njihovo mesečino presega, v treh letih, ako bo materijelno stanje čitalnice dopuščalo, po malem in po razmeri doneskov, od strani čitalnice povrnilo".

Izjavo: "Podpisani se tedaj zavežemo dokler smo udje čitalnice v Celji namesto mesečine po en goldinar plačevati", so podpisali:

- dr. Štefan Kočevar za dva gld.,
- Mihael Vošnjak³⁵ za štiri gld.,
- France Kapus za dva gld.,
- dr. Ludvik Filipič³⁶ za dva gld.,
- dr. Jurij Hrašovec³⁷ za dva gld.,
- France Lipold za dva gld.,
- prof. Anton Kosi za en gld., petdeset kr.,
- Lovro Baš³⁸ za dva gld.,
- Janez Likar za dva gld. (s pripombo, da bo obljubljeni znesek dal skupaj za vse pretečene mesece od podpisa izjave, ko bo čitalnica že pri Straussu, in da je pripravljen za napredek čitalnice dati še več),
- Dragotin Vanič za dva gld.,
- Boštjan Kregar za en gld.

Vsi naštetih člani so začeli plačevati višjo članarino 1. marca 1882, razen Likarja, ki je sklenil plačati ves znesek hkrati, in Kregarja, ki je začel plačevati 1. aprila.

²⁸ ZAC, fond N. č., fasc. 1, sig. 11, Peticija z zahtevo za ustreznejše prostore, 11. 7. 1879.

²⁹ ZAC, fond N. č., fasc. 1, sig. 2, zapisnik seje, 5. 10. 1880.

³⁰ ZAC, fond N. č., fasc. 1, sig. 2, zapisnik seje občnega zbora, 30. 10. 1881.

³¹ ZAC, fond N. č., fasc. 1, sig. 2, zapisnik seje, 12. 9. 1881.

³² ZAC, fond N. č., fasc. 1, sig. 2, zapisnik seje, 20. 10. 1881.

³³ Hotel Strauss, pozneje hotel Pošta, je bil porušen zaradi nove prostorske ureditve Celja; leta 2002 so na tem prostoru začeli izkopavanja za zidavo poslovnega objekta in garažne hiše.

³⁴ f = forint, goldinar (gld.), avstro-ogrski srebrnik, v veljavi 1857–1893.

³⁵ Vošnjak, Mihael (1837–1920), slovenski zadržnik, politik in železniški strokovnjak, brat Josipa Vošnjaka, slovenskega politika, pisatelja (*Spomini I–II, 1905/1906*) in zdravnika, Luc Menaše, n. d., str. 1015, geslo: Vošnjak. Glej tudi: *Enciklopedija Slovenije*, zv. 14, Ljubljana 2000, str. 362, geslo: Vošnjak, Mihael.

³⁶ Filipič, Ludvik (1850–1911), odvetnik in narodni organizator, Joža Glonar, n. d. I, str. 362, geslo: Filipič, Ludvik.

³⁷ Hrašovec, Juro (1858–1957), slovenski politik, pravnik, prvi slovenski župan v Celju 1921–1927, Luc Menaše, n. d., str. 422, geslo: Hrašovec.

³⁸ Baš, Lovro (1849–1924), notar v Celju, politik, Joža Glonar, n. d., str. 100, geslo: Baš, Lovro.

Denar so nalagali v Celjsko posojilnico. Tam je bil shranjen do najema prostorov. Če prostorov ne bi najeli, bi darovalci lahko vloženi denar dvignili ali ga darovali čitalnici za druge namene.³⁹

Dogovor z Jurijem Straussom o pogojih za najem prostorov, o katerih so razpravljali na izredni seji občnega zbora, sta na osnovi gradbenega načrta podpisala dr. Serbec kot predsednik društva in dr. Filipič kot blagajnik 12. marca 1882.

Najemna pogodba je bila sklenjena za tri leta, in sicer brez možnosti odpovedi, po tem času pa je bil odpovedni rok tri mesece.

V tem dogovoru je bilo določeno, da dobi čitalnica v uporabo dvorano in sobo (za štiristo gld. letne najemnine) in se vseli 1. oktobra 1882. Oba prostora bi moral lastnik ustrezno urediti. Glede na zahteve in potrebe društva bi moral poskrbeti za visoka okna, prepleskati stene, položiti parket, napeljati plin in namestiti lestence ter v severnem delu sobe urediti ločeni garderobi. V najemni pogodbi so bili zajeti še služnostni prostori (prostor za spanje čitalniškega sluga, drvarnica in prostor na podstrešju – pod ključem), vendar zanje ni bila predvidena (dodatna) najemnina.

Strauss *"pa se zaveže skrbeti za to, da bojo čitalnični gosti vselej, in posebno tudi pri veselich dobili v njegovi krčmi dobro pijačo in dobro jedilo, in snažne posode ..."*, da bodo imeli brezplačno postrežbo, čiste prte in po potrebi na razpolago tudi stole.⁴⁰

Na izredni seji občnega zbora 21. marca 1882 so sprejeli predlagani osnutek pogodbe, ki je zajemal enake zahteve, kot so bile pozneje navedene v dogovoru med predstavnikoma čitalnice in Straussom.⁴¹

Ker predvideni prostori niso bili pripravljene za vselitev do roka, so selitev prestavili.

Oktobra 1882 je društvo sklicalo redno in izredno sejo. Obravnavali so vprašanje novih prostorov, kajti ugotovljeno je bilo, da se Strauss ni držal dogovora. Zato so na redni seji sestavili odbor, ki si je ogledal dejansko stanje in o svojih ugotovitvah poročal na izredni seji ter poudaril, da bo lastnik odpravil le določene pomanjkljivosti. Ker pa ni bil pripravljen odpraviti vseh, je odbor zahteval znižanje najemnine in dosegel, da je lastnik znižal najemnino za štirideset gld. (torej s štiristo na tristo šestdeset gld. na leto).⁴²

Po pridobitvi in ureditvi novih prostorov je društveno življenje napredovalo. Leta 1890 je društvo štelo že sto enainvajset članov. Z večanjem članstva in širjenjem dejavnosti se je kar kmalu začela kazati prostorska stiska.

Na seji občnega zbora oktobra 1890 so ponovno obravnavali vprašanje utesnjenosti, ki ga je sprožil dr. Josip Vrečko⁴³ z ugotovitvijo, *"da so prostori čitalniški postali preozki čitalniškim udom, in da so isti nepripravni za plesne veselice, gledališne in druge predstave ali kake shode"*. Sprejet je bil sklep, da čitalniški odbor poskrbi za druge prostore pri Straussu ali kje drugje.⁴⁴

S postavitvijo Narodnega doma je čitalnica dobila možnost, da se preseli v primernejše prostore, to pa je vsekakor pomenilo velike materialne izdatke, zato so že vnaprej začeli zbirati sredstva za opremo prostorov in sklenili predvsem, da nabavijo *"puščico, ki bođe stala v čitalnici na mizi"*. Da bi spodbudil z dobrim zgledom še druge, je dr. Josip Serbec⁴⁵ obljubil, da bo namensko prispeval dvesto gld.⁴⁶

Del denarja za novo opremo so dobili s prodajo starega premičnega imetja. Dne 27. oktobra 1896 je bila seja čitalniškega odbora že v Narodnem domu. Na njej so obravnavali spremembo statuta, ki je omogočal razširitev dejavnosti in uvedbo društvene gostilne in kavarne.⁴⁷

Z odlokom št. 33.459 z dne 29. novembra 1896 je bil potrjen predlog novega statuta in odobren gostilniški obrat za potrebe čitalnice. Dovoljenje za javno gostilno je čitalnica dobila 22. februarja 1897.⁴⁸

Na občnem zboru novembra leta 1901 so razpravljali o gostilniškem redu, ker je bilo slišati pritožbe, da so bili gostje preglasni. Glede obravnavanega hišnega reda v gostilniških prostorih so navzoči (predsednik dr. Serbec, dr. Dečko in dr. Hrašovec) poudarili, *"da je dolžnost odbora skrbeti za to, da se v gostilni v 'Narodnem domu', katera je društvena gostilna obnašamo boljše, kakor v kaki drugi gostilni! Kajti Narodni dom je vzvišen lokal, v katerem se naj ne pojavijo nikakršni preglasni glasovi. To že zaradi tujcev, katerih gre vedno mnogo mimo"*.⁴⁹

³⁹ ZAC, fond N. č., fasc. 1, sig. 13, izjava, 6. 2. 1882.

⁴⁰ ZAC, fond N. č., fasc. 1, sig. 13, dogovor ravnateljstva čitalnice z g. Jurijem Straussom, 12. 3. 1882.

⁴¹ ZAC, fond N. č., fasc. 1, sig. 2, zapisnik izrednega občnega zbora, 21. 3. 1882.

⁴² ZAC, fond N. č., fasc. 1, sig. 2, zapisnik redne seje odbora, 9/10-1882, zapisnik izredne seje odbora, 13. 10. 1882.

⁴³ Vrečko, Josip (1856–1931), odvetnik, narodnogospodarski organizator, Joža Glonar, n. d. II, str. 458, geslo: Vrečko, Josip.

⁴⁴ ZAC, fond N. č., fasc. 1, sig. 3, zapisnik seje občnega zbora, 26. 10. 1890.

⁴⁵ Serbec, Josip (1844–1925), odvetnik, politik, Joža Glonar, n. d. II, str. 314, geslo: Serbec, Josip.

⁴⁶ ZAC, fond N. č., fasc. 1, sig. 3, zapisnik seje odbora, 11. 4. 1895.

⁴⁷ ZAC, fond N. č., fasc. 1, sig. 3, zapisnik seje odbora, 27. 10. 1896.

⁴⁸ ZAC, fond N. č., fasc. 1, sig. 3, zapisnik seje rednega občnega zbora, 7. 11. 1897.

⁴⁹ ZAC, fond N. č., fasc. 1, sig. 3, zapisnik rednega občnega zbora, 22. 11. 1901.

Problematico gostilne so ponovno obravnavali na naslednjem občnem zboru; na dnevnem redu so imeli kar nekaj utemeljenih pritožb:

- da v gostilni ni reda,
- da s pivom ne ravnajo ustrezno,
- da na veselnicah strežejo nesposobne osebe,
- da v gostilni ni ustrezne čistoče.

Dr. Karlovšek je dejal, da se slab glas o gostilni širi tudi zunaj Celja, to pa je sprožilo polemike. Zato so sklenili, da je potrebno še tesnejše sodelovanje gostilničarja z gostilniškim odsekom, ki mu bo pomagal odpraviti pomanjkljivosti.⁵⁰

Iz zapisnika občnega zbora novembra 1904 je vidno, da sta Posojilnica v Celju in Narodna čitalnica imeli o čitalniški gostilni sklenjeno pogodbo, na osnovi katere je bila čitalnica upravičena le do 10% dobička od gostilne, ali sto petdeset K za leto 1903. Poročevalec tudi navaja, da je bila čitalniška gostilna slabo obiskana, da so se nekateri celo izogibali in obiskovali druge ne narodne gostilne in da je bila gostilniška problematika redna tema vsakoletnih razprav. To pa ni bilo nobena izjema, saj poročevalec tudi ugotavlja, da nobena gostilna ni brez napak.⁵¹

Na seji odbora, ki je bila kmalu po občnem zboru, je Franjo Voglar opozoril na slab obisk čitalniške gostilne, to je bilo med drugim tudi posledica *"žalostnega dejstva, da je bilo tukajšnje slovensko učiteljstvo že skoraj pred dobrim letom tako rekoč vrženo iz gostilne "Narodnega doma" in da mu ni mogoče več pohajati lokalov, kjer se ga tako nesramno žali"*.

Ker je bil na isti seji izvoljen (nov) gostilniški odsek, mu je odbor dal nalogo, da omenjeno zadevo *"nepriustransko preišče in povzroči, da se razžaljenemu učiteljstvu da zadoščenje"*.⁵²

Na naslednjem občnem zboru je odbornik gostilniškega odseka dr. Alojzij Brenčič poročal, da se je stanje izboljšalo, čeprav je še vedno veliko rodoljubov, ki se izogibajo narodne gostilne in zahajajo v *nenarodne*. Med drugim je poudaril, da si je odbor prizadeval odpraviti pomanjkljivosti, da so točili dobro pijačo ter pripravljali kvalitetna jedila.⁵³

Stanje v gostilni se je sčasoma uredilo in vse do leta 1922 ni bilo posebnih pripomb.

Svetnik Lilek⁵⁴ je maja 1922 poročal na seji,

da se gostje pritožujejo zaradi slabe postrežbe in neustreznosti zastorov, ki omogočajo, da so *"gostje izpostavljeni zijaalom in opazkam cestnih postopačev!"*. Odbor je sklenil, da bo gostilničarja opozoril, naj popravi zastore, in poudaril, da so pritožbe v zvezi s postrežbo neutemeljene.⁵⁵

Narodna čitalnica je s Posojilnico kot lastnico Narodnega doma sklenila najemno pogodbo za večji in manjši sobi – za letno najemnino štiristo petdeset gld. Dvorano je obdržala Posojilnica in jo je posojala čitalničarjem samo za večje prireditve; za vsakokratno prireditev v dvorani je morala čitalnica vložiti prošnjo za uporabo.

Poleg tega je Narodna čitalnica vzela posojilo, ki so ga porabili za opremo prostorov. Posojila se dejansko niso mogli rešiti vse do začetka tridesetih let 20. stoletja, saj je dolg iz leta v leto naraščal. Marsikatero leto je čitalnica namreč zbrala komaj dovolj sredstev za plačilo najemnine ali pa še to ne. Tako je leta 1904 znašal dolg okroglih štiri tisoč K in odbor je sklenil, da prosi Posojilnico, naj dolg do tri tisoč K in vsakoletne obresti odpiše. Posojilnica je prošnji ugodila in porodilo se je upanje, da bo Narodni čitalnici uspelo pokriti dolg s čistim dohodkom od gostilne.⁵⁶

Čitalnica je imela kar nekaj dobrotnikov, ki so prispevali sredstva za izboljšanje materialnih razmer. Tako se je leta 1904 posrečilo godbenemu odseku priti na zeleno vejo, in sicer s pomočjo darovalcev: Okrajnega zastopa Celje (šeststo K), Občine Celje – okolica, Posojilnice v Celju in drugih.⁵⁷

Začetnemu navdušenju in znatni podpori godbe je kmalu sledilo poslabšanje, saj se je že naslednje leto dotok sredstev zmanjšal in so večje zneske prispevali le še nekateri posamezniki, npr.: Peter Majdič, dr. Juro Hrašovec, dr. Al. Brenčič in dr. Predlaga.

Gospodar godbenega odseka, profesor Vodnik, je pozival zbrane člane, da pomagajo godbi, in med drugim dejal: *"... naj bi po svoji moči podpirali našo živo potrebno narodno godbo ter omenja, da bi bilo bolje za godbo, da bi se postavila na lastne noge. Poroča tudi, da je odbor godbenega odseka nameraval ustanoviti godbeno šolo."*

Ideja o ustanovitvi šole je propadla, ker je odbor dobil samo namenska sredstva v znesku tristo K, ki jih je prispevala Posojilnica. Poleg tega odbor tudi ni imel instrumentov, na katerih bi se učenci učili, in tudi ne učitelja.⁵⁸

⁵⁰ ZAC, fond N. č. fasc. 1, sig. 3, zapisnik rednega občnega zbora, 22. 11. 1902.

⁵¹ ZAC, fond N. č. fasc. 1, sig. 3, zapisnik rednega občnega zbora, 12. 11. 1904.

⁵² ZAC, fond N. č. fasc. 1, sig. 3, zapisnik redne seje odbora, 18. 11. 1904.

⁵³ ZAC, fond N. č., fasc. 1, sig. 3, zapisnik rednega občnega zbora, 11. 11. 1905.

⁵⁴ Lilek Emilijan (1851–1940), slovenski šolnik, zgodovinar in etnolog, Luc Menaše, n. d., str. 577, geslo: Lilek. Glej tudi: *Enciklopedija Slovenije*, zv. 6, Ljubljana 1992, str. 187, geslo: Lilek, Emilijan.

⁵⁵ ZAC, fond N. č., fasc. 1, sig. 3, zapisnik redne seje odbora, 10. 5. 1922.

⁵⁶ ZAC, fond N. č., fasc. 1, sig. 3, zapisnik rednega občnega zbora, 11. 11. 1905.

⁵⁷ ZAC, fond N. č., fasc. 1, sig. 3, zapisnik rednega občnega zbora, 12. 11. 1904.

⁵⁸ ZAC, fond N. č., fasc. 1, sig. 3, zapisnik rednega občnega zbora, 11. 11. 1905.

Na seji občnega zbora v Narodnem domu je predsednik dr. Sernec poudaril pomen čitalnice za celjske Slovence in odprl nove prostore z željo, "da bi bili ti prostori središče celjskih Slovencev, da bi se v njih razvijalo pravo narodno in društveno življenje in da bi v njih našli tudi zunaj Celja stanujoči Slovenci pravo zavetišče".⁵⁹

Omenjena predsednikova želja se je uresničila, saj so v Narodnem domu celjska narodna društva našla primeren prostor za vse večje prireditve.

"Pevskemu društvu, Sokolu, Klubu trgovskih sodelavcev, Društvu odvetniških in notarskih uradnikov je prepuščal odbor čitalnične prostore brezplačno ali proti mali odškodnini za predavanje, vaje, zborovanja in veselice. Potem takem je bila čitalnica shajališče vseh slovenskih društev v Celju, torej središče društvenega in družabnega življenja."⁶⁰

Nekatere člane je motilo, da je čitalnica z leti organizirala vse manj samostojnih (zabavnih) prireditev. Rafko Salmič je na občnem zboru leta 1905 izrazil pomisleke, "da čitalnica premalo dela, da ni središče društvenega življenja in da ne ustreza zahtevam narodnega občinstva. Ter ne prireja sama nikakršnih veselice". V nadaljevanju so odborniki poskušali ovreči navedeno trditev z dejstvi:

- da je čitalnica prirejala tudi veselice,
- da so člani čitalnice večinoma tudi člani drugih narodnih društev,
- da člani v teh narodnih društvih pomagajo prirejati veselice in druge zabave.⁶¹

Prva svetovna vojna čitalnici ni prizanesla; leta 1914 je bilo vpoklicanih dvajset članov in vojaška uprava je načrtovala ureditev rezervne bolnišnice v prostorih čitalnice. Predsednik čitalnice je predlagal, naj vojaško poveljstvo pošlje komisijo, ki bo pregledala prostore in popisala ter ocenila inventar; predvideval je tudi, da bi za prostore plačevali najemnino v znesku 64,66 K.⁶²

Če so bili predsednikovi predlogi izvedeni, iz nadaljnjih zapisnikov ni razvidno, dejstvo pa je, da je bila v čitalniških prostorih že od septembra leta 1914 vojaška bolnišnica.

Čitalnica je do konca prve svetovne vojne delovala v gostilni "Narodni dom".

Delovanje Narodne čitalnice

Čitalnica je bila namenjena predvsem družabnemu življenju. Organizirala je kulturnozabavne prireditve, plese, tombole, izlete, družabne večere (tako imenovane tihe večere), gledališke predstave, streljanje v tarčo, igranje kart in biljarda ter bolj ali manj skrbela za svoj pevski zbor in pozneje še za godbo; imela je urejeno knjižnico s knjigami in čitalnico s časopisi in revijami.

Široko zastavljeno kulturno delovanje čitalnice se je kmalu srečalo s problemi, najprej so se pokazali pri pevski dejavnosti.

Decembra 1863 so obravnavali problematiko pevskih vaj – tako vprašanje pevovodje kakor tudi udeležbe na vajah, kajti "zadnji čas se je nekako mlačno, neredno, nedostojno in nezadovoljno vedlo in ravvalo". Zadevo so obravnavali in sklenili, naj bodo do februarja pevske vaje, kot je bilo dogovorjeno s pevovodjem, pozneje pa bodo odločili, kako delovati naprej.⁶³

Na seji glavne skupščine 23. decembra 1866 so med drugim obravnavali povečanje dvorane do velikosti, ki bi omogočala predvajanje gledaliških predstav, s katerimi bi omogočili "razvoj narodnega življenja in bi omika naroda napredovala v smeri moralnih in pristojnih slovenskih šeg".

V gledališki dejavnosti sta bila v tistem času najdejavnejša Jeretin in Kozelj.⁶⁴

Gledališke predstave niso bile odvisne samo od članstva, ampak tudi od prostora, s katerim je bila čitalnica vedno bolj ali manj na tesnem, zato so bile prve gledališke predstave v najetih prostorih; za gledališko predstavo 16. decembra 1866 so najeli mestno gledališče.⁶⁵

Dr. Kočevar je na seji glavne skupščine decembra 1868 med drugim poudaril, "da je bila zmiraj glavna skrb odbora sedanjega dopolniti dvojni namen čitalnice, po kterem bi bila čitalnica društvenikom prvič podučevna in koristna, drugič ugodna in prijetna... Govornik obžaluje, da se je opustila hvalevredna navada, po kateri so se zbrali člani vsaki teden in čitali knjige, ali on se nadeja, da se bo zopet vpeljala ta navada in skrbno naloži to nalogo prihodnjemu odboru. Ker si je bil odbor zvest, da nobena reč ne pospešuje bolj napredka maternega jezika, nego dramatične igre, skrbel je za to, da se je vsaj tri igre spravilo na oder... Da bi se pomnožilo razveseljevanje v Čitalnici, se je vpeljalo streljanje s puščicami v tarčo..."⁶⁶

Za mlačnost, ki je zavela v društvu kar kmalu po ustanovitvi, so bile nekoliko krive tudi pordne finančne razmere, ki jih je povzročil ne-

⁵⁹ ZAC, fond N. č., fasc. 1, sig. 2, zapisnik redne seje občnega zbora, 29. 10. 1896.

⁶⁰ ZAC, fond N. č., fasc. 1, sig. 3, zapisnik rednega občnega zbora, 12. 11. 1904.

⁶¹ ZAC, fond N. č., fasc. 1, sig. 2, zapisnik redne seje občnega zbora, 11. 11. 1905. Na navedenem občnem zboru je Likar izjavil, da obžaluje, ker se v Narodnem domu prirejajo narodnemu duhu nasprotne veselice in kot dejstvo navaja, da so bile objavljene "neke nemške ali madžarske dame". Predsednik Sernec je pojasnil zadevo. Iz konteksta se zdi, da je šlo za veselico, ki jo je v čitalniških prostorih priredil teniški klub.

⁶² ZAC, fond N. č., fasc. 1, sig. 3, Zapisnik redne seje odbora, 24. 9. 1914.

⁶³ ZAC, fond N. č., fasc. 1, sig. 2, zapisnik seje, 17. 12. 1863.

⁶⁴ ZAC, fond N. č., fasc. 1, sig. 2, zapisnik seje, 23. 12. 1866, priimek Kozelj je v članski knjigi napisan brez j.

⁶⁵ ZAC, fond N. č., fasc. 1, sig. 2, zapisnik seje, 30. 10. 1866.

⁶⁶ ZAC, fond N. č., fasc. 1, sig. 2, zapisnik glavne skupščine, 27. 12. 1868.

reden dotok sredstev. Problem je nastal zaradi nerednega plačevanja članarine, kajti (zlasti) zunanji člani so za leto zamujali s plačilom.

Delno je finančne težave rešil blagajnik Franc Kapus, ki je z lastnimi sredstvi pokrival polovico društvenih dolgov.

Ker niso imeli denarja, so prekinili s pevsкими vajami in prosili pevovodjo Triebniga,⁶⁷ da počaka na izplačilo honorarja ter izrazili željo, da bi še naprej obiskoval čitalnico (brez plačila članarine) in po želji brezplačno poučeval petje.⁶⁸

Iz finančne stiske je pomagal društvu tudi konjiški dekan Jožef Rožman, ki je društvu poklonil obveznici v vrednosti dvesto gld. V zahvalo je odbor sprejel sklep, naj ga imenujejo za častnega člana.⁶⁹

Z izkupičkom od prodanih obveznic so nameravali najprej poravnati zaostale obveznosti – izplačati pevovodji zaostali honorar v znesku sto gld. in plačati zapadli obrok posojila za klavir v višini petdeset gld.⁷⁰

Plačevanje članarine je bil eden od dokaj žgočih stalnih problemov, ki so bili na sejah pogosto, najmanj enkrat na leto povdarjeni; nerednost je bila opazna predvsem pri zunanjih članih.⁷¹

Da bi zadevo omilili, so zunanjim članom že 19. marca 1862 znižali članarino za polovico, na šest gld. na leto. Ponovno so jim znižali članarino 17. novembra 1864, in sicer na štiri gld. – ta znesek so tudi vnesli v društveni statut kot dopolnitev tretjega člana.⁷²

Aprila 1865 so ugotovili, da enajst zunanjih članov že leto ali dve ni plačalo članarine in ne kaže, da bi jo sploh bili pripravljene plačati, zato so sklenili, da jih izbrišejo iz članstva.⁷³

Ker so bili vsi ti ukrepi v precejšnji meri neuspešni, so sklenili opomniti člane na redno plačevanje članarine kar javno – v Novicah, v katerih naj se "nuznani in razglasi: *"Ponovljena prošnja": Vsaka čitalnica ima tudi v dnarstvenih zadevah svoje dolžnosti, ki jih spolnovati mora; pričakuje se tedaj, da bodo tudi njeni čl. članovi svoje dolžnosti poznali in vselej o pravem času svojo letnino čitalnici vestno plačevali. Al žalibog! Do sedaj se to še ni zgodilo. Nad 200*

(dvesto) forintov ima čitalnica naša od svojih vnanjih udov še terjati, – lep denar –, ki bi se, ko bi ga imela, dal prav dobro in uspešno obrniti! – Prosijo se torej in prav lepo opominjajo vsi čl. članovi, ki še svoje dolžnosti niso storili, da to reč brž ko brž poravnajo, ker morajo sami dobro vedeti, da le "djanski" ne pa samo "vpi-sani" udje čitalnicam kaj koristijo".⁷⁴

Problematico financ so reševali na več načinov, in sicer z vnaprejšnjim plačevanjem članarine, darili posameznih članov, prodajanjem časopisov, ki za čitalnico niso bili več pomembni, pokroviteljstvom raznih dobrotnikov, organiziranjem tombol in izposojanjem (posamezni člani so čitalnici posodili denar za določeno obdobje in ta jim ga je v obrokih vračala).

Ob primerjavi prejemkov in izdatkov pridemo do zanimivih rezultatov:

Leta 1865 je imela čitalnica 1.399 gld. 53 kr. prejemkov in 1.350 gld. 98 kr. izdatkov.⁷⁵

Leta 1879 je imela čitalnica 488 gld. 27 kr. prejemkov in 489 gld. 4 kr. izdatkov.

Primanjkljaj v višini 77 kr. sta pokrila člana društva.⁷⁶

Obračuni so iz leta v leto kazali nižje dohodke; da pa bi bili člani sproti seznanjeni z denarnim stanjem, je blagajnik poročal o prihodkih in izdatkih vsak mesec. Leta 1883/84⁷⁷ je imela čitalnica 1.086 gld. 52 kr. prejemkov in 1.077 gld. 26 kr. izdatkov.⁷⁸

Križa čitalnice je bila tolikšna, da je moralo društvo leta 1873 odpovedati najete prostore in je do leta 1875, ko je obnovilo delovanje, životarilo. Naslednje leto je najelo druge prostore, vendar člani z njimi niso bili v celoti zadovoljni.

Kljub ponovnemu in uspešnemu zagonu je društvo kmalu začelo pešati. Poslabšane razmere so obravnavali tudi na izrednem občnem zboru (17. novembra 1878), ki je bil sklican na željo nekaterih članov zaradi imenovanja častnih članov društva: dr. Štefana Kočevarja, Davorina Trstenjaka⁷⁹ in Antona Žuže.⁸⁰

V zapisniku navedene seje beremo: *"Več čitalničnih udov objavlja zaporedoma žalostno sta-*

⁶⁷ Gregor Triebnig, član čitalnice od junija do novembra 1862, rojen v Rušah 2. marca 1831, učitelj prvega in pozneje drugega razreda na celjski glavni šoli, obvladal je slovenščino in nemščino. Ivanka Zajc-Cizelj, *Osnovna šola Celje 1777–1919*, str. 125, Celje 2000.

⁶⁸ ZAC, fond N. č., fasc. 1, sig. 2, zapisnik seje, 11. 2. 1864.

⁶⁹ V evidenci častnih članov v članski knjigi ni Jožefa Rožmana; glej seznam častnih članov, ki jih navajam na koncu poglavja.

⁷⁰ ZAC, fond N. č. sig. 2, zapisnik redne mesečne seje, 2. 4. 1864.

⁷¹ Zunanji člani so bili tisti člani, ki so prebivali zunaj Celja.

⁷² ZAC, fond N. č., fasc. 1, sig. 2, zapisnik mesečne seje, 28. 5. 1865.

⁷³ ZAC, fond N. č., fasc. 1, sig. 2, zapisnik mesečne seje, 2. 4. 1865.

⁷⁴ ZAC, fond N. č., fasc. 1, sig. 2, zapisnik mesečne seje, 16. 10. 1865.

⁷⁵ ZAC, fond N. č., fasc. 1, sig. 2, zapisnik velike skupščine, 26. 12. 1865.

⁷⁶ ZAC, fond N. č., fasc. 1, sig. 10, zapisnik seje odbora, 10. 11. 1879.

⁷⁷ Upoštevano je društveno leto – to je obdobje delovanja – podobno kot šolsko leto.

⁷⁸ ZAC, fond N. č., fasc. 1, sig. 2, zapisnik občnega zbora, 9. 11. 1884.

⁷⁹ Trstenjak, Davorin (1817–1890), župnik, publicist, zgodovinar, politik, Joža Glonar, n. d. II, str. 413, geslo: Trstenjak, Davorin. Glej tudi: Luc Menaše, n. d., str. 980, geslo: Trstenjak, slovenski narodni buditelj, pesnik, pripovednik, panslavist.

⁸⁰ Žuža, Anton (1800–1884), duhovnik, rodoljub, narodni dobrotnik, Joža Glonar, n. d. II, str. 502, geslo: Žuža, Anton.

nje čitalnice, slabo obiskovanje društva, majhno število članov in revno društveno življenje v občini, ter ugibajo kako bi se temu konec storilo in kaj bi bilo vzrok vseh teh slabih prikaznij v čitalnici ...".

Kot možna vzroka za ponovno hiranje čitalnice so omenjali neustrezne čitalniške prostore in premalo zabavnih prireditvev – "... ko čitalnica od spomladi do jeseni, torej celo poletje in skoraj celega pol leta ali vsaj celih pet mesecev ne napravi nikake zabave ali veselice, in si tedaj na ta način odpravi dosti udov, kateri ne vejo zakaj bi plačevali zastoj pet mesecev mesečino".⁸¹

V naslednjem mesecu po omenjenem izrednem občnem zboru je čitalnica povečala svojo dejavnost. Januarja so načrtovali večji prireditvi, in sicer tombolo s plesom in recital s petjem in plesom; izvolili so odsek za veselico, dovolili ženskemu kvartetu v ustanavljanju vaditi v čitalniških prostorih, načrtovali "sredine tihe večere", pozivali čitalniške pevce, da se zberejo 2. januarja, si izvolijo pevovodjo in njegovega namestnika ter zadolžili knjižničarja, da v prihodnje skrbi tudi za notni arhiv.⁸²

Ker je knjižničar Lever zbolel, so na seji odbora 29. aprila 1879 izvolili za knjižničarja prof. M. Žolgarja, ki je želel najprej poskrbeti za red v knjižnici.

Najprej je predlagal sprejete teh pravil za izposojanje knjižničnega gradiva:

- izposoja knjig naj bi bila možna vsak torek med šesto in sedmo uro zvečer;
- knjige bi si lahko izposojali le člani in izjemoma nečlani, predvsem zanesljivi dijaki;
- izposojene knjige bi bilo treba vrniti v enem mesecu, v posebnih primerih bi lahko knjižničar izposoja podaljshal;
- prejemnik naj bi potrdil izposoja s podpisom. Kot drugo je predlagal te ukrepe:
- vsi izposojevalci naj bi takoj vrnili izposojene knjige;
- čitalnica naj bi priskrbela pečatnik, s katerim bi označevali čitalniško gradivo;
- navedena pravila naj bi izobesili na vrata;
- pravila naj bi natisnili in razdelili vsem članom čitalnice, "da posamezni društveniki vejo, katere so njih pravice in dolžnosti".

Poleg tega je knjižničar predlagal tudi, da bi odbor določil za kadilce posebno sobo. S tem predlogom se predsednik ni strinjal, ker bi to pomenilo dodatne stroške za kurjavo in razsvetljavo: "G. predsednik temu ugovarja rekoč, da se navadno posebna soba ne more zato odločiti, ker bi s tem stroški za kurjavo, svetila i.t.d. narasli; da se bo pa ob veselicah tretja soba v ta namen

odločila in se veselničnemu odseku naročilo, skrbeti, da se ta red ohrani."⁸³

Čitalniške prireditve so bile organizirane le za člane čitalnice, ti pa so lahko s seboj pripeljali (vpeljevali – po četrti točki društvenih pravil) tiste izobražene tujce, ki niso stanovali v Celju. Tu ne gre za tujce v današnjem pomenu besede, ampak za ljudi, ki niso bili domačini, kot dokazuje tudi zapisnik seje, ki je bila maja 1865. Na njej so se odločili, da besedi tujec v statutu dodajo besedilo: "kateri v celjskem mestu ne stanujejo".⁸⁴ Decembra istega leta so besedo tujec zamenjali s pojasnilom: "izobraženi ljudje, ki ne stanujejo v Celju".⁸⁵

V praksi so bile stvari videti nekoliko drugače, kajti začela so se kršenja tega določila, ki so sčasoma postala tako problematična, da so jih novembra 1880 obravnavali in sklenili, da vsem Celjanom, ki niso člani čitalnice, prepovedo obiskovati čitalnico, kajti "samo zunanji bi se smeli po čitalniških udih vpeljati". Navedenega sklepa pa ne smemo razumeti, da so čitalnico obiskovali vseprek, ampak kot dejstvo, da so jo obiskovali nekdanji člani, ki so izstopili ali so bili izbrisani zaradi neplačevanja članarine. To dokazuje dejstvo, da je bil blagajnik zadolžen obvestiti vse, ki so bili kdaj člani čitalnice, pevce in druge, da je odbor sprejel sklep, ki prepoveduje vstop v čitalnico vsem nečlanom; zato jih poziva, naj se ponovno vpišejo v društvo in se zavežejo, da bodo redno plačevali članarino.⁸⁶

Član, ki je nameraval na besedo pripeljati "tuyo" osebo, je moral o tem obvestiti (za vsako veselico posebej) izvoljenega odbornika in "tujca" vpisati v posebno knjigo. Če je bila tako vpeljana oseba društvu ali odboru neprijetna, je lahko ostala na prireditvi, člana, ki jo je pripeljal, pa so opozorili, naj v prihodnje "ne dela več tega".

Pooblaščenemu odborniku je moral vsak član društvu, ki je želel dejavno sodelovati na društveni prireditvi, prijaviti svoj nastop in ga seznaniti z vsebino govora, deklamacij. Ta je na osnovi predloženega besedila odločil, ali naj član to besedilo navzočim predstavi ali ne.

Na izredni seji januarja 1864 je predsednik načel vprašanje udeležbe častnikov na naslednji besedi. Blagajnik je pojasnil, da čitalnica niti za navadne prireditve nima dovolj velikega prostora, kaj šele za večje; častniki se tako in tako ne smejo udeleževati narodnih veselic, ki jih prirejajo narodna društva. Poleg tega je tudi izrazil bojazen, da bi lahko morebitna navzočnost čast-

⁸³ ZAC, fond N. č., fasc. 1, sig. 10, zapisnik redne seje odbora, 10. 11. 1879.

⁸⁴ ZAC, fond N. č., fasc. 1, sig. 2, zapisnik redne seje, 28. 5. 1865.

⁸⁵ ZAC, fond N. č., fasc. 1, sig. 2, zapisnik velike skupščine, 26. 12. 1865.

⁸⁶ ZAC, fond N. č., fasc. 1, sig. 2, zapisnik mesečne seje, 5. 11. 1880.

⁸¹ ZAC, fond N. č., fasc. 1, sig. 9, zapisnik seje izrednega občnega zbora, 17. 11. 1878.

⁸² ZAC, fond N. č., fasc. 1, sig. 9, zapisnik redne seje odbora, 20. 12. 1878.

nikov imela pri članih čitalnice negativen odziv in povzročila izstopanje iz članstva. Navedena dejstva je odbor sprejel kot utemeljena in sklenil, da "na pol dane besede" ne bo v celoti preklical, in bodo častnike povabili na kakšno poznejšo večjo javno društveno prireditev.⁸⁷

Dijaki, ki so obiskovali čitalniške prireditve brez spremstva svojih staršev, so za vsako posamezno prireditev potrebovali dovoljenje ravnatelja gimnazije.⁸⁸

Zaradi raznih nepravilnosti in nestrpnosti se je pojavila težnja, da bi dijakom prepovedali obiskovanje čitalnice. Ta predlog je na ravnateljevo željo podal na seji decembra 1883 prof. Anton Kosi, podprl pa ga je tudi Mihael Vošnjak z utemeljitvijo, "da imajo dijaki potem na vseučilišču še dovolj časa za politiko".

Proti predlogu so bili dr. Josip Serbec, dr. Ludvik Filipič in dr. Josip Vrečko, ki so trdili, da "dijakom ni bilo nikdar prepovedano v čitalnico zahajati, da časnike itd. berejo. Sicer pa tudi ni nobenega vzroka, da bi "odbor" to dijakom prepovedal; ako gospod ravnatelj tega dijakom ne pripusti, naj jim sam prepove. Ako imajo dijaki iz 7. in 8. šole dovoljenje v gostilne in kavarne zahajati, zakaj bi jim bilo prepovedano v čitalnico zahajati in časnike brati, temveč, ko smejo dijaki iz 7. in 8. šole po dovoljenji g. ravnatelja zahajati tudi v čitalnične veselice".

Po razpravi so sprejeli sklep, da dijaki od prvega do šestega razreda gimnazije brez spremstva ne smejo v čitalnico, drugi pa lahko prihajajo nemoteno. Sklepa niso posebej razglasili, ampak so naročili strežniku, naj budno pazi in naj ne spušča mlajših dijakov (brez spremstva) v čitalnico. S tem naj bi bilo vprašanje dijakov v čitalniških prostorih dokončno rešeno – torej: "enkrat za vselej".⁸⁹

Za red in disciplino na prireditvah so skrbeli pooblaščeni člani društva. Iz zapisnika seje, ki je bila oktobra 1882, je vidno, da so bili lahko za tovrstno delo izbrani tudi nemško govoreči člani. Na omenjeni seji je namreč tajnik Janez Likar predlagal izvolitev plesnega reditelja, ki bi v prihodnje vodil veselice in plese ter v utemeljitvi posebej poudaril, "kako neprijetno je bilo v pretečenih letih slišati v čitalnici pri plesnem vodstvu nemško besedo, kar je bila ob enem za čitalnico, ki je slovensko društvo, silno neljuba in gerda prikazen".

Za plesnega reditelja je bil tokrat izvoljen dr. Josip Vrečko.⁹⁰

Ponovno so obravnavali vprašanje uporabe nemščine v čitalnici leta 1887. Na veselici 8. maja je namreč "nadporočnik N." vodil četvorko v nemščini. Na izrednem občnem zboru je g. Šumer javno vprašal, kako je mogoče, da na "slovanski" veselici v Narodni čitalnici uporabljajo nemščina. Predsednik Serbec je razložil, da ga je omenjeni udeleženec prosil, ali sme četvorko voditi v češčini – in mu je to (z vednostjo plesnega vodje g. Jermana) tudi dovolil. Omenjeni nadporočnik pa je nepričakovano začel voditi četvorko v nemščini, to pa je "seveda vse osupnilo". Sklenili so, da bo odbor "tedaj za to skrbel, da se kaj takega ne bo več zgodilo".⁹¹

Decembra 1883 so se vodstvu čitalnice pritožili duhovniki, češ da so "veselični" plesi ob sobotah neprimerni, ker "se ljudstvo skoz to pohujša, da se ob nedeljah zjutraj v čitalnici še pleše, med tem ko dohajajo verniki v cerkev k službi božji ..."

Ker je bila seja 4. decembra 1883 nesklepčna, so pritožbo duhovnikov obravnavali 14. februarja 1884 in sklenili, da jim odgovorijo, "da so veselice v čitalničnih dvorinah privatne, da se snidejo tamkaj le omikani ljudje, kateri ne vris-kajo in pijančujejo. Takim veselicam se ne sme očitati, da pohujšajo ljudstvo".⁹²

Na predvideni obisk cesarja Franca Jožefa I. leta 1883 v Celju se je Narodna čitalnica želela kar najbolje pripraviti – tako z okrasitvijo kot z odposlanstvom; zanj so bili predlagani: dr. Serbec, dr. Filipič in Kapus. Ti so bili zadolženi za okrasitev čitalnice, za nagovor in za to, da se v imenu društva predstavijo vladarju. Slavje bi končali s slavnostno večerno veselico, za katero so bili zadoženi: dr. Serbec, dr. Filipič, Krušič, Jerman in Kokot.⁹³

Na naslednji seji je dr. Serbec sporočil, da predvideno odposlanstvo odpade, "ker se privatna društva predstavljala cesarju ne bojo".

Čitalnico so okrasili z državnimi in deželnimi zastavami ter napisom "Živijo".

Poročilo o slovesnostih v čast cesarjevega obiska v Celju je zapisnikar strnil v kratko obvestilo: "Prilično se omeni, da je bila veselica dne 11. julija prav lepa. Dvorana čitalniška bila je napolnjena, petje prav dobro, isto tako nagovor g. predsednika svečanosti jako primeren. Navdušenost in veselost sta bili popolni."⁹⁴

⁸⁷ ZAC, fond N. č., fasc. 1, sig. 2, zapisnik izredne mesečne seje, 17. 1. 1864.

⁸⁸ ZAC, fond N. č., fasc. 1, sig. 2, zapisnik redne seje, 26. 1. 1865.

⁸⁹ ZAC, fond N. č., fasc. 1, sig. 2, zapisnik redne seje, 3. 12. 1883.

⁹⁰ ZAC, fond N. č., fasc. 1, sig. 2, zapisnik občnega zbora, 22. 10. 1882.

⁹¹ ZAC, fond N. č., fasc. 1, sig. 2, zapisnik izrednega občnega zbora, 15. 5. 1887. Seja je bila sklicana zaradi priprav na praznovanje petindvajsetletnice delovanja čitalnice.

⁹² ZAC, fond N. č., fasc. 1, sig. 2, zapisnik seje, 14. 2. 1884 in sig. 14, odgovor na pritožbo duhovništva, 3. 3. 1884.

⁹³ ZAC, fond N. č., fasc. 1, sig. 2, zapisnik redne seje odbora, 7. 5. 1883.

⁹⁴ ZAC, fond N. č., fasc. 1, sig. 2, zapisnik redne seje odbora, 6. 8. 1883.

To je bilo vse, kar je zapisano o obisku cesarja – fraze primerne dogodku! Čisto nekaj drugega pa je zapis o sodelovanju celjske čitalnice pri blagoslovitvi prapora *Savinjskega Sokola* v Mozirju: "Gotovo najlepši dnevi tekočega leta v kroniki slovenskega naroda na južno Štajerskem in tudi celjske čitalnice je bila svečanost ob blagoslovitvi tribarvne zastave "Savinjskega sokola" v Mozirju. Velikanske priprave, za koje se ni le samo celi naš narod od deroče Drave do sinje Adrije zanimal, ampak na katere so bili opozorjeni tudi naši vrli bratje Hrvati in celo severno slovanske veje mogočnega slavjanskega debla, so nas smele po pravici s sladkim upanjem navdajati, da bo ta slavnost v pomenu in po podobi velika.

Že dan pred slavnostjo so prihajali gostje oddaljenih in bližjih krajev v Celje ter se zbirali v mirnem zavetju naše čitalnice. Vsaki vlak je pripeljal krdelo somišljenikov in posebna živahnost je nastala, ko so prispeli brhki sokolci ljubljanski, tržaški in zagrebški s svojimi zastavami. Odbor celjske čitalnice je skrbel za primeren sprejem došlih gostov, za prenočišča in vozove, ter se mora posebno omeniti trud in velika darežljivost g. predsednika dr. Serneca, ki je za brzojavljanje in druge stvari veliko denarja potrošil, za kar se mu je po g. Kronvogelnu v imenu odbora posebna hvala izrekla.

Dasiravno je bilo vreme neugodno, ter se je skoraj cela narava proti nam upirala, je bila vendar množica slavnostnih udeležencev velika in dolga vrsta okinčanih vozov se je pomikala po divni Savinjski dolini proti Mozirju. Velika navdušenost ljudstva nas je spremljala po celi poti ter izražala s krasno napravljenimi slavoloki, z zastavami okinčanimi poslopji, z živijo klici in pokanjem z možnarji svoje sočutje in veselje do slavnostnih gostov. V Žavcu, v Braslovčah in v Mozirju je bil slovesen sprejem in nazdravljanje prijavljenih deputacij posameznih društev, ter je bila celjska čitalnica po predsedniku g. dr. Sernecu zastopana. Pri slavnostni maši v Mozirju so peli celjski slovenski pevci in potem se je vršila blagoslovitev sokolske zastave na glavnem trgu v Mozirju. Med velikim številom cvekov, ki so se zabijali v novo blagoslovljeno zastavo, sta se omenila tudi dva v čast celjske čitalnice in slovenskega pevskega društva v Celji, ki sta bila zabita po g. dr. Sernecu.

Celjski slovenski pevci so tudi sodelovali pri izvršitvi na slavnostni program nastavljenih pesem, ter pri večerni veselici peli 'Za gorami dan svita se' uglasbena in poklonjena celjski čitalnici od g. dr. G. Ipavica in 'Nočna rosa', ki jo je uglasbil pevovodja celjskih čitalničnih pevcev g. Sochor (?). Vse točke programa so se v občno zadovoljnost izvršile in le prehitro so minule ve-sele urice, v kojih je bilo vse zlo začasno pozabljeno; le sladki spomini na srečne dneve so nam ostali z nado in željo, da bi bila ta svečanost

v prebujenje in prospah našega naroda!"⁹⁵

Ponovno je cesar obiskal Celje 31. avgusta 1891. Takrat se je celjska čitalnica na obisk dobro pripravila – čitalniški pevci so se povezali s pevci slovenskega pevskega društva v mogočen zbor, ki je štel več kot sedemdeset pevcev; ti so z dovoljenjem skladatelja za slavnostni nastop izbrali pesem *Avstrija moja*.

Dr. Sernec se je za sodelovanje v programu dogovarjal z glavarjem Wagnerjem. Predlog, da bi slovenski pevci sodelovali pri podoknici in nastopili po izvedbi nemške pesmi, ni bil sprejet. Drugi predlog, da bi zapeli v parku pod slavolokom, je bil najprej odobren, vendar je bila odobritev potem preklicana z utemeljitvijo, da bi prireditvev motila promet. Ko so slovenski pevci že skoraj izgubili vsako upanje, da bodo lahko nastopili, se je zgodila sprememba, kajti v Celje je prišel namestnik, baron Kübeck, ki je na pismeno prošnjo slovenskim pevcem dovolil zapeti in jim za nastop dodelil prostor pred občinsko hišo. Ta odločitev je izzvala negodovanje celjskih Nemcev. Odzvali so se tako, da so poskrbeli za "popestritev" nastopa. Dogajanje je zapisnikar takole ovekovečil: "Ko je cesar 31. avgusta prišel iz mestnega parka, pozdravili so ga zbrani pevci s trikratnim "živio", na kar se je začela pesem. Takrat so "turnerji" in poulična mladež prodrli čez nastavljene vrvi ter motili petje z divjim kričanjem, tako da je morala posredovati suita vladarjeva in cesar sam ogledal si je nejevoljno celjski mob.

Pesem se je končala in mogočni glasovi pevcev razlegali so se v zadnjih taktih jasno proti mirno ostalemu občinstvu.

Cesar se je milostno zahvalil g. Jurkoviču kot pevovodji, pozdravil nekatere druge gospode in laskavo izrazil se o pevcih.

Ta trenutek odškodoval je celjske Slovence za njihov trud in za žaljenje celjske druhalni in jih gotovo le še spodbudil k daljnemu vztrajnemu delovanju!"⁹⁶

Za popestritev delovanja društva in pritegnitev članstva je čitalnica leta 1884 priskrbela biljard.

Na enajsti redni seji čitalniškega odbora 2. septembra leta 1884 so obravnavali nakup biljarda in najem posojila v znesku osemsto osem-inosemdeset gld. pri Posojilnici v Celju. Posojilno pogodbo je sklenila Narodna čitalnica v Celju, tako da je zastavila pri Posojilnici v Celju biljard in se pogodbeno obvezala, da bo redno

⁹⁵ ZAC, fond N. č., fasc. 1, sig. 2, zapisnik redne seje odbora, 9. 6. 1884.

⁹⁶ ZAC, fond N. č., fasc. 1, sig. 3, zapisnik redne seje odbora, 4. 11. 1891. Glej tudi: Bojan Cvelfar, Andrej Studen, *Posameznosti iz vsakdanjega življenja v Celju pred prvo svetovno vojno*, Cesar v Celju, Odsevi preteklosti 2, Iz zgodovine Celja 1848–1918, str. 344–347. Suita = vladarjevo spremstvo, mob = mobile vulgus, nestalna množica, drhal, svojat, glej: France Verbinc, *Slovar tujk*, Ljubljana 1979, str. 459.

plačevala obresti in obroke za pokritje glavnice v znesku dvesto gld. na leto. Za vrnitev posojila so jamčili: Josip Kronvogel, dr. Vrečko, Maks Veršec, Milan Hočevar, Anton Rajh in Ivan Jerman. Glede plačila preostalega dolga, ki ga čitalnica ne bi bila sposobna vrniti, so sklenili, da Posojilnica najprej na dražbi proda biljard in šele nato bi, če izkupiček ne bi zadostoval za pokritje preostalega posojila, postali plačniki poroki.

Dohodke od biljarda, razen materialnih stroškov za razsvetljavo (sveče), ki so jih ocenili na šest gld. na mesec, je čitalnica v celoti namenila za vračilo posojila.

Igralce biljarda so razdelili na *klubiste* in *neklubiste*; člani kluba so prispevali po en gld. mesečno kot neke vrste članarino in tako za igranje biljarda plačevali nižji prispevek.

Prispevek za igranje je znašal:
za člane: podnevi⁹⁷: dva igralca za uro igre

12 *novcev*,

trije ali več igralcev za uro igre

16 *novcev*,

ponoči: dva igralca za uro igre

24 *novcev*,

trije ali več igralcev za uro igre

32 *novcev*,

za nečlane: podnevi: dva igralca ali več za uro igre 20 *novcev*,

ponoči: dva igralca za uro igre

36 *novcev*,

trije ali več igralcev za dve uri igre

40 *novcev*.

Svoje ime, čas igre, znesek za uporabo biljarda in morebitni prostovoljni prispevek je igralec vpisal v posebno knjigo in denar vrgel v skrinjico; blagajnik jo je v navzčnosti odbornika vsak teden izpraznil.

Vsakršno škodo, ki so jo igralci pri igranju biljarda povzročili, so morali tudi poravnati.

V čitalniških prostorih je bilo igranje kart sicer brezplačno – torej prispevka niso pobirali, so pa v prostor namestili skrinjico za denar, v katero je moral na osnovi sklepa odbora dati vsak igralec nekaj denarja "za karte".⁹⁸

Že čez dobra dva meseca so določili cenik tudi za igranje kart, in sicer: za marjaš je bila dnevna tarifa dva *novca* in nočna pet *novcev*, za tarok in whist pa dnevna tarifa pet *novcev* in nočna deset *novcev*.⁹⁹

Na seji marca naslednje leto so vse člane, ki so redno (mesečno) plačevali članarino, oprostili plačevanja prispevka za igranje kart in ukinili dnevno pristojbino za igranje biljarda; določila glede nočne pristojbine niso spreminjali.¹⁰⁰

Ponovno so spremenili pristojbine oktobra in znova vpeljali dnevno plačilo; za igranje po deseti uri zvečer so pristojbino poenotili in je znašala deset *novcev* – ne glede na to, s katerimi kartami so igrali.

Iz poročilo blagajnika, ki ga je predstavil na občnem zboru 9. novembra 1884, je vidno, da se je čitalnici (vsaj na začetku je tako kazalo) nakup biljarda splačal, saj je v dobrih dveh mesecih zaslužila več kot sto petindvajset gld. Tako je lahko takoj odplačala posojilnici del dolga – šestdeset gld.¹⁰¹

Sčasoma je tudi pri biljardu začelo škripati. To se je pokazalo pri vpisovanju podatkov v igralno evidenco in plačevanju pristojbine, kajti nekateri igralci niso bili več tako dosledni kot prve mesece. Pritok sredstev se je zato zmanjšal, pri rednem odplačevanju dolga pa so nastale težave.

Na problem so opozorili na občnem zboru novembra 1886; to lahko preberemo v zapisniku: "Glede plačila za igranje opozori na to, da se opazuje vedno nered; vzrok temu je, da igralci pozabijo zapisati čas, v katerem se igra in posebno, da pozabijo redno plačevati, ter prosi g. g. igralce, naj v bodoče v tem obziru bolj pazijo, da bode čitalnica mogla brž ko brž dolg izplačati."¹⁰²

Konec 19. stoletja se je društveno življenje razmahnilo in bilo je kar nekaj društev, ki so prirejala plese, zato je tajnik 9. aprila 1892 predlagal, da uskladijo prireditve Sokola in Narodne čitalnice v Celju, kajti marsikdo je bil član obeh društev in tako prireditve, ki so bile hkrati, niso imele ne v prvem ne v drugem društvu posebnega uspeha; poleg tega pa predvsem pri plesnih prireditvah ni bilo zanemarljivo dejstvo, da iste plesalke niso mogle biti na dveh mestih hkrati. Prvi korak je bil dogovor, da bo čitalnica v prihodnje v predpustnem času priredila samo eno veselico, eno pa Sokol, kajti zaradi številnih vesellic "kamor pošiljajo celjski samci vedno lepo

11. 1884. Marjaš – igra na karte, pri kateri sta kralj in kraljica iste barve v eni roki. Whist – bridge podobna igra z dvainpetdesetimi kartami za štiri igralce.

¹⁰⁰ ZAC, fond N. č., fasc. 1, sig. 2, zapisnik redne seje odbora, 4. 3. 1885. Na navedeni seji so obravnavali tudi člane, lastnike psov, in sklenili, "da ne sme nobeden ud pse v čitalnične dvorane pripeljati; če se to vendar pripeti, mora sluga pse v malo sobo pri stopnicah odpeljati".

¹⁰¹ ZAC, fond N. č., fasc. 1, sig. 2, zapisnik rednega letnega občnega zbora, 9. 11. 1884.

¹⁰² ZAC, fond N. č., fasc. 1, sig. 2, zapisnik občnega zbora, 21. 11. 1886. Na isti seji so obravnavali tudi vprašanje naročila hrvaškega časopisa. G. Lemež je namreč menil, da prihajajo večkrat tudi Hrvatje v čitalnico in "ker je sploh treba, da se vadimo v hrvaškem jeziku".

⁹⁷ Dejansko gre za igranje pri naravni svetlobi (podnevi) in umetni svetlobi (ponoči), zato večji znesek, ki naj bi pokrival večje izdatke. Navedeni prispevek so pobirali od vsakega igralca posebej; po sklepu seje odbora 17. novembra 1884 so čitalnico redno zapirali ob polnoči, razen če je bilo navzočih več kot šest članov in kadar je bila veselica. Izraz *novce* so navadno uporabljali za kovinski denar (zlat, srebrn, bakren); tu pa gre verjetno za krajcarje.

⁹⁸ ZAC, fond N. č., fasc. 1, sig. 2, zapisnik redne seje odbora, 2. 9. 1884.

⁹⁹ ZAC, fond N. č., fasc. 1, sig. 2, zapisnik redne seje odbora, 17.

število plesalcev", čitalniške veselice niso vedno uspešne, ker so odvisne od udeležbe "vnanjih dam".¹⁰³

Na seji novembra 1894 so obravnavali vprašanje pevskega zbora; predlagano je bilo namreč, da Narodna čitalnica razpusti pevski zbor, ker se v Celju ustanavlja delavsko pevsko društvo. Nekateri so dvomili, da sta vprašljiva obstanek in uspešno delovanje dveh pevskih zborov. Odbor je dvome ovrgel in sklenil, da ustanovitev omenjenega zbora ne more biti vzrok za razpustitev čitalniškega, kajti delavsko pevsko društvo "ni imelo še niti pravil potrjenih".

Na isti seji so obravnavali tudi kršitev čitalniškega reda. Odbornika dr. Vrečko in dr. Likar "grajala sta razne razvade udov in druge nedostatke v čitalnici. Luč se žge po nepotrebnem, biljard se kviri iz nagajivosti in biljardnina se ne plačuje redno ...". Dr. Vrečko in dr. Dečko sta se obvezala, da bosta izdelala čitalniški hišni red, v katerem bodo zajete tudi te zahteve:

- da otroci ne smejo v čitalnico;
- da mora vsakdo, ki igra biljard, vpisati v knjigo začetek in konec igre;
- da je v čitalnici pogovorni jezik slovenščina.

Končno je odbor sklenil namestiti na vrata napis z opozorilom, da je nečlanom vstop v čitalnico prepovedan.¹⁰⁴

Dodatno so na februarški seji 1895 sprejeli še te sklepe:

"... da bodo za naprej pri vsaki veselici štirje odborniki skrbeli za red in kot znamenje imeli trobojno kokardo...,

- da morajo vsi udeleženci čitalničnih zabav biti primerno opravljeni, da morajo imeti zlasti čisto obuvale, gospodje pa temno obleko,
- da sme vsak član samo enega nečlana iz Celja pripeljati kot gosta, istega samo enkrat, in da ga mora pri vstopu predstaviti poslušajočim odbornikom,
- da samci ne smejo vpeljevati ženskih gostov,
- da se smejo samo taki gostje vpeljevati, od katerih se sme pričakovati, da so društvu prijazni,
- da ima pa vsak član pravico vpeljati svojo obitelj."¹⁰⁵

Iz zapisnikov čitalniškega odbora je vidno, da je čitalniški pevski zbor razpadel. Ponovno so ga poskušali ustanoviti leta 1895. Likar je menil, da je glavni vzrok za razpad zbora malomarnost čitalniških članov – zlasti pevcev. Pipuš je iskal vzrok v pevovodji, kajti pevce bi že našli oziroma vzgojili, če bi le imeli pevovodjo. Za pevovodjo so predlagali dr. Kapusa, ki je obljubil, da

bo poskušal obnoviti zbor in vodil petje. Kar zadeva vzgojo novih pevcev, je pojasnil, da za to delo nima dovolj časa. Kapus je kot strokovnjak iskal vzrok za razpad v sestavi zbora in menil, da ni uspel zaradi pomanjkanja tenoristov.¹⁰⁶

Dr. Kapus ni prišel dlje od obljube. Ker zaradi pomanjkanja tenoristov ni bilo možno ustanoviti samostojnega pevskega zbora, so prosili g. Sprachmana, da bi skupaj s pevci pevskega društva vodil tudi čitalniške pevce in mu obljubili po gl. nagrade za vsako vajo.¹⁰⁷

Nasploh je Narodna čitalnica uspešno sodelovala tako s Celjskim pevskim društvom kot tudi s Celjskim Sokolom. Ne samo da sta omenjeni društvi našli v čitalnici primerne prostore za večje prireditve, tudi skupni nastopi niso bili ravno redki.

Čitalnica je 7. julija 1895 s sodelovanjem Celjskega Sokola in Celjskega pevskega društva organizirala izlet v Vojnik; tam so imeli društveno veselico, katere glavni namen ni bil "samo razveseljevanje članov, ampak tudi pridobitev širših krogov za društvene namene in slovensko stvar".¹⁰⁸

Skupaj s pevskim društvom, narodno godbo in drugimi celjskimi narodnimi društvi je Narodna čitalnica 10. junija 1900 priredila akademijo. Čisti dobiček (dvesto gl.) je bil namenjen postavitvi Prešernovega spomenika v Ljubljani. Čitalnica je 20. oktobra organizirala za vsa narodna društva izlet v Ljubljano (približno sto udeležencev) Tam so jih župan in ljubljanska narodna društva slavnostno sprejeli v Narodnem domu.¹⁰⁹

Na prelomu stoletja so čitalniški prostori postali "dom vseh narodnih društev"; tu so imela celjska narodna društva prireditve – tako kulturne kot tudi zabavne. Delovanje Narodne čitalnice bi bilo tako povsem zadovoljivo, če ne bi bilo med nekaterimi člani preprirov in osebnih razprtij.

Najtesnejše je bilo sodelovanje med Narodno čitalnico, Sokolom in Celjskim pevskim društvom, tako da so imeli vsako leto kar nekaj skupnih prireditev (koncertov, izletov, tombol, veselic, ipd.).

Leta 1906 je bil ukinjen godbeni odsek in

¹⁰³ ZAC, fond N. č., fasc. 1, sig. 3, zapisnik seje odbora, 9. 4. 1892.

¹⁰⁴ ZAC, fond N. č., fasc. 1, sig. 3, zapisnik seje odbora, 30. 11. 1894.

¹⁰⁵ ZAC, fond N. č., fasc. 1, sig. 3, zapisnik seje odbora, 1. 2. 1895.

¹⁰⁶ ZAC, fond N. č., fasc. 1, sig. 3, zapisnik seje odbora, 21. 3. 1895.

¹⁰⁷ ZAC, fond N. č., fasc. 1, sig. 3, zapisnik seje odbora, 11. 4. 1895.

¹⁰⁸ ZAC, fond N. č., fasc. 1, sig. 3, zapisnik seje odbora, 10. 11. 1895.

¹⁰⁹ ZAC, fond N. č., fasc. 1, sig. 3, zapisnik rednega občnega zbora, 26. 11. 1900. Na tej seji so obravnavali tudi vprašanje točenja nemškega piva v Narodnem domu. Kaže, da je bilo nemško pivo cenejše od slovenskega, saj je predsednik poudaril, "da žalibože narodnjaki smoter 'Svoji k svojim' obilokrat zlorabijo, da ne dajejo tega za isti denar, kar se dobi pri naspromikih i.t.d. in obljubi, da bo s 1. 1. 1901 vpeljano v društveni gostilni zopet Kukecovo pivo, ako bo postregel dobrim blagom".

ustanovljeno samostojno Celjsko godbeno društvo, ki je prevzelo inventar čitalniške godbe v cenilni vrednosti dva tisoč petsto K, razen instrumentov, ki jih je čitalnici podarila vdova g. Vasiča.

Ustanovljen je bil odsek za organiziranje poljudnih predavanj. Vanj so izvolili: učitelja Levstika, dr. Fermevca, dr. Schwaba, dr. Dolarja in urednika Domovine Vekoslava Spidlerja.¹¹⁰

Od načrtovanih predavanj je bilo v tekočem letu izpeljano le predavanje dr. Vekoslava Kukovca *O nastanku kapitala in obresti*.

Veliko so razpravljali tudi o ustanovitvi ljudske knjižnice za celjsko okolico, vendar narejenega ni bilo veliko.¹¹¹

Za oživitev in popestritev dogajanja v čitalnici so načrtovali zabavne in družinske večere; te bi organizirali ob sobotah in pritegnili k sodelovanju še druga narodna društva ter samski klub.¹¹²

Leta 1907 je društvo zabeležilo:

- zmanjšanje števila članov,
- povečanje dolgov,
- opustitev več časnikov,
- znižanje stanarine,
- predavanji dr. Schwaba o bakteriologiji in Rasta Pustolemska o potovanju po Srbiji in Bolgariji,
- delovanje rodbinskih večerov,
- odprtje javne ljudske knjižnice.¹¹³

Že na začetku delovanja knjižnice se je pokazalo precejšnje zanimanje za izposojajo knjig. Spodbudno je na izposojajo delovala ukinitelj izposojnine – to pomeni, da je bila izposojajo knjig odtlej brezplačna.

Leta 1912 je imela knjižnica že tri tisoč štiristo devetindvajset obiskovalcev; ti niso bili samo iz Celja, ampak tudi iz bližnje in daljne okolice. Zapisnik navaja, da so prihajali iz naselij vse do Frankolovega.¹¹⁴

Marca 1912 je Narodna čitalnica praznovala petdesetletnico obstoja. Slavja so se udeležila ta društva: Ciril-Methodovo društvo iz Ljubljane, čitalnice iz Maribora, Brežic, Ormoža, Ptujja, Šoštanja in Vranskega, Učiteljsko društvo za celjski okraj, Celjska sokolska župa, Šokoli iz Braslovč, Središča, Šentjurja in Celja, Ženska podružnica Ciril-Methodovega društva iz Trbovelj, Pevsko in tamburaško društvo Zvon iz Trbovelj, izobraže-

valna kluba iz Celja in Ljubljane, akademska društva Adrija, Ilirija, Sava, Slovenija, Tabor in Triglav, celjska podružnica Prosvete, Organizacija svobodomiselnega narodnonaprednega dijaštva, Klub naprednih slovenskih akademikov Celje, Knjižnica Šentjur, *protipožarni brambi* iz Gaberja in Šentjurja, Dramatično društvo Celje ter Moška in Ženska podružnica Ciril-Methodovega društva Celje.

Slavnostno zborovanje je bilo v veliki dvorani Narodnega doma; častni govornik je bil dolgoletni predsednik Narodne čitalnice dr. Josip Sernec, ki je med drugim dejal: "*Leta 1860 se je začelo živahno narodno gibanje na Štajerskem. V tem letu so se vršile prve velike narodne veselice in ljudski shodi, pri katerih je goreča beseda tačasnih rodoljubov in slovenska pesem prešinila z viharno silo množico slovenskega naroda, in jih na mah napolnila z gorečim navdušenjem. Smem o tem govoriti, ker se mi je leta 1860, kot 16 letnemu mladeniču, pri takem slavnem shodu v Mariboru vzbudil ravno tako narodni čut in navdušenje. Pa kaj bi ostalo od narodnega navdušenja, in te, rekel bi instiktivne zavesti, če se ne bi takoj prestavilo teh narodnih nazorov v praktično življenje, in če se ne bi takoj začele plesti tiste niti in vezi, ki so ustvarili iz akademičnega čutja vzajemnosti organizirano zvezo Slovencev med seboj. Osnovale so se čitalnice, ki so si stavile nalogo oživljati družabno narodno življenje in razširiti gojenje lepe slovenske govornice, petja in glasbe. Čitalnice so bile edini svetli žarek v takratni naši narodni temi. V čitalničnih prostorih večinoma ponemčenih mest in trgov na Slovenskem so se iskali in našli rodoljubi dotičnega kraja, se izobraževali, zabavali, sklepali in ojačevali svoje gospodarske zveze in – kar je preznamenito – iz naših čitalnic se je izcimilo in rodilo premnogo drugih koristnih narodnih društev. In, hvala Bogu, še danes smatrajo vsa ta narodna društva Čitalnico kot dobri otroci svojo mater. Slavna gospoda, kakor naša celjska čitalnica, se je vzdržalo kljub vsem neprilikam čez celo dobo moško, dosledno in krepko še preobilo drugih slovenskih društev, Čitalnic. Vztrajale so in ostale zveste svojim načelom. Vse to pa je dokaza dovolj za potrebe teh društev in krepkost ter doslednost slovenskega naroda. Morem le želeti, da bi ostale narodne čitalnice krepko izvršujoč svojo nalogo in zvesto svojim načelom še stoletja in stoletja in da bi se vrnili v ta društva vsi Slovenci vseh stanov in vsakega mišljenja.*"¹¹⁵

Na utečeno delovanje čitalnice je zelo vplivala prva svetovna vojna. Veliko članov je bilo vpoklicanih, veliko jih je izstopilo iz društva, ker ni bilo več prireditev, ki bi jih pritegnile, in čitalniške prostore je zasedla vojska.

¹¹⁰ ZAC, fond N. č., fasc. 1, sig. 3, zapisnik redne seje odbora, 27. 3. 1906.

¹¹¹ ZAC, fond N. č., fasc. 1, sig. 3, zapisnik rednega občnega zбора, 10. 11. 1906.

¹¹² ZAC, fond N. č., fasc. 1, sig. 3, zapisnik redne seje odbora, 24. 11. 1906.

¹¹³ ZAC, fond N. č., fasc. 1, sig. 3, zapisnik rednega občnega zбора, 16. 11. 1907. Na tem občnem zboru so imenovali dolgoletnega predsednika dr. Josipa Serneca za častnega člana društva.

¹¹⁴ ZAC, fond N. č., fasc. 1, sig. 3, zapisnik rednega občnega zбора, 23. 11. 1912.

¹¹⁵ ZAC, fond N. č., fasc. 1, sig. 3, tajnikov zapis o praznovanju petdesetletnice Narodne čitalnice v Celju, s. d. (brez datuma).

Kljub vsem tegobam je odboru uspevalo doseči, da je čitalnica vsa štiri leta vojne živela in po svojih močeh članom zagotavljala časopise in knjige.

Po vojni zaradi spremenjenih političnih razmer glavna naloga Narodne čitalnice, združevati Slovence in krečiti nacionalno zavest, ni bila več potrebna in društvo je omejilo delo predvsem na branje časopisov in izposojajo knjig. Družbene prireditve je Narodna čitalnica omejila na prirejanje miklavževanja, pa še to je bilo zadnji leti delovanja čitalnice ukinjeno zaradi visokih davkov na prireditve.

Klub naprednih slovenskih akademikov je leta 1922 predlagal ustanovitev velike ljudske knjižnice. Narodna čitalnica je odgovorila, da ne vidi smisla v tovrstni propagandi; to je utemeljevala z dejstvom, da ima sama "dovolj obsežno knjižnico".¹¹⁶

Čitalnica se je oklepala knjižnice zato, ker je bila to še edina dejavnost, ki je opravičevala obstoj društva, kajti druga področja so zapolnila kulturna društva, ki so nastala v novih razmerah. Na to kaže tudi zapisnik občnega zbora 15. novembra 1924; v njem je zapisano: "*V zadnjem času, ko so nastala razna druga kulturna in socialna društva, se je njena naloga zmanjšala, vendar goji še vedno kulturno nalogo, zlasti s svojo knjižnico. Posečajo jo vsi naši sloji, tako uradništvo, dijaštvo, kakor delavstvo. Ze samo ta razlog zadostno utemeljuje potrebo nadaljnega obstoja Narodne čitalnice. Zbog nizke članarine bi morali biti člani vsi zavedni meščani, četudi sami nimajo nikakih ugodnosti od nje.*"¹¹⁷

Do podobnih ugotovitev so prišli tudi na občnem zboru leta 1925. Tokrat so še posebej poudarili, da je obstoj knjižnice Narodne čitalnice potreben vsaj še toliko časa, dokler ne dobi mesto primerne javne knjižnice. Obnem je bil sprejet tudi sklep, naj Narodna čitalnica predlaga ustanovitev "splošne knjižnice".¹¹⁸

Leta 1926 se je Narodna čitalnica poskušala ponovno postaviti na noge in pridobiti vsaj toliko finančnih sredstev, da bi pokrila naročnino za časopise. Njeni člani so uprizorili dve igri, vendar obe brez posebnega uspeha; tako je v prvih mesecih leta 1927 delovanje čitalnice zamrlo. Zamiranje je pospešila tudi nova javna knjižnica. Odborniki društva so bili še nekoliko nezaupljivi, zato so menili, da čitalniške knjižnice zaradi previdnosti ni primerno takoj opustiti, ker "*kdo jamči, da bodo tudi v bodoče načelovali mestni upravi možje slovanskega porekla, katerim je kulturni razvoj našega mesta v resnici pri srcu ...*

Politične prilike so žal take, da nikoli ne vemo, da ne bo čez eno uro slabo, kar ravnokar smatramo za dobro."¹¹⁹

Tudi zadnji poskusi, da bi obdržali društvo pri življenju, niso bili uspešni, saj je Narodna čitalnica v novih političnih razmerah zgubila bistvo delovanja – družiti Slovence in krečiti nacionalno zavest.

Na zadnjem občnem zboru 28. decembra 1927 so se dogovorili, da razdelijo knjižnično gradivo po tem ključu:

- knjige s pedagoško tematiko so namenili učiteljski knjižnici v Celju,
- planinsko slovstvo naj bi dobila podružnica Slovenskega planinskega društva v Celju,
- ruske knjige bi namenili univerzitetni knjižnici v Ljubljani,
- druge knjige (približno tisoč tristo enot) bi prepustili Mestni knjižnici v Celju.¹²⁰

Tako je Narodna čitalnica v Celju po petinšestdesetih letih delovanja prenehala obstajati.

Medsebojni odnosi

Že kar kmalu po ustanovitvi Narodne čitalnice je bila prva disciplinska obravnava v društvu, in sicer zaradi izražanja narodne nestrpnosti ali, kot so se izrazili v zapisniku, zaradi neprimerne vedenja člana čitalnice Antona Kleindinst, ko je sredi maja v gostilni "*Pri zamorcu*" v navzočnosti številnih gostov "*žaljivo govoril zoper Nemce*".

Predsednik čitalnice je zato sklical izredno sejo, na kateri so sklenili, "*naj bi se dotičnemu gospodu prijazni in bratovski pa resni dopis poslal, se v prihodnje takega in enakega govorjenja zdržati, namen čitavnice in nje pravila vedno, dokler je člen te družbe, pred očmi imeti ter za čast, spoštovanje in dobro ime družbe, kakor vsaki drugi družbenik, po moči in dolžnosti skrbeti. Ta odborov sklep naj se dotičnemu gospodu udu čitavnice naše prijateljsko pismeno pošlje, ter ga opominja, kot ud čitavnice vedno se kot pravi ud slovenski čitavnice naše se obnašati.*"¹²¹

Anton Kleindinst, poštni uradnik, se je med prvimi včlanil v društvo (januarja 1862) in je v člansko knjigo vpisan kot tretji. Iz društva je izstopil že septembra leta 1862; torej je bil član komaj dobrega pol leta.¹²²

Niso se še dobro pomirile polemike v zvezi s prvim pripetljajem, že so obravnavali drugega. Na redni decembrski seji je več članov povedalo, da "*neki gospod F... naše društvo hudo opravlja, čez njo laže in zabavlja*", zato je odbor sklenil, da

¹¹⁶ ZAC, fond N. č., fasc. 1, sig. 3, zapisnik redne seje odbora, 21. 9. 1922.

¹¹⁷ ZAC, fond N. č., fasc. 1, sig. 3, zapisnik rednega občnega zbora, 15. 11. 1924.

¹¹⁸ ZAC, fond N. č., fasc. 1, sig. 3, zapisnik rednega občnega zbora, 12. 12. 1925.

¹¹⁹ ZAC, fond N. č., fasc. 1, sig. 3, zapisnik rednega občnega zbora, 3. 3. 1927.

¹²⁰ ZAC, fond N. č., fasc. 1, sig. 3, zapisnik zadnjega občnega zbora, 28. 12. 1927.

¹²¹ ZAC, fond N. č., fasc. 1, sig. 2, zapisnik izredne seje, 29. 5. 1862.

¹²² ZAC, fond N. č., fasc. 1, sig. 1, članska knjiga.

skliče izredno sejo, na kateri bodo zadevo razčistili.¹²³

Franc Fassl, rojen 9. marca 1814 na Češkem, je poučeval tretji in pozneje četrti razred na glavni šoli v Celju; učil je tudi na učiteljski učiteljski pripravnici, ki je delovala v okviru glavne šole. Obvladal je slovenščino in nemščino.¹²⁴

Omenjeni Franc Fassl je širil govornice v Kazini,¹²⁵ da sta se samo gimnazijska učitelja Anton Hluščik¹²⁶ in Gustav Lindner¹²⁷ uprta predlogu, ki je bil podan na "neki čitavnični seji" za združitev Narodne čitalnice in Kazine. To pa je Hluščik v svojem zagovoru, ki ga je podal tudi pismeno, zavračal s trditvijo, da se ne udeležuje sej, ker ni odbornik in tudi v čitalnici ni bil že pet mesecev, za Lindnerja pa je dejal, da je celo sam (zasebno) predstavil idejo o združitvi obeh društev.

Poročevalec v nadaljevanju navaja: "Nato dokazuje Hluščik hudobo te laži na dve strani: Prvič se on (Hluščik) črni kot najhujši "ultra panslavist" in se mu kot učitelju čast krati in sposobnost taji, da bi v takih okoliščinah veljal za odgojitelja mladeži. – Drugič se tudi z razširjanjem takih laži obstanek čitavnice same spodkopuje, ker se članovi njeni kot "prenapežeži, sovražniki Nemcov in podpihovavci narodnega sovraštva" obrekujejo. – Da Fassl res čitavnico razdreti hoče in jo obrekuje kot društvo, ki mladino zapeljuje, sovraštvo podpihuje in je državi celo nevarno, kaže spet druga velikanska laž po kateri je v besedi 23. novembra t. l. učenec Ignacij Herman v nekem strastnem govoru zoper Nemce tudi tole rekel, da "čas ni več tako daleč, ko se bo slovenski jezik vpeljal v šolo in vradnije, in ko bodo tudi iz Celja nemške učitelje ravno tako izpodili, kakor se je to drugod že zgodilo."

Zadnjo navedbo je ovrгла gimnazijska preiskava, ki je omenjenega učenca prikazala kot marljivega in poštenega dijaka, ki ni prejel še nobene graje.

V nadaljevanju so obravnavali še priloženi izjavi učiteljskih pripravnikov, iz katerih je vidno, da je Fassl širil laži in se norčeval iz čitalnice, njenih članov, ravnatelja šole in pripravnikov, da bi odvrnil učiteljske pripravnike od sodelovanja v društvu.

Lindner je nato pojasnil odnos pripravnikov do čitalnice in poudaril, da njim članstvo v

čitalnici samo koristi, še zlasti če hodijo redno na pevske vaje.

Na koncu razprave so sklenili, da bo predsednik napisal pritožbo, v kateri naj bi tudi navedel, da sta čitalnica in njen odbor kljub obrekovanju in natolcevanju "onega g. F... vedno le pohlevno trpela in molčala in strogo karala društvenike, ki bi si drznili žaljivo govoriti o komurkoli, pa naj bo to glede narodnosti ali cesarkoli drugega, in jih, če graja ni bila uspešna, tudi "izobčila".

Pritožbo so poslali namestništvu v Gradec s prošnjo, "naj bi slavno c. k. namestništvo blagovolilo g. Fasselna zavolj njegovega natolcovanju in njegovih laži o naši čitavnici pokarati in posvariti, ter mu prepovedati, za naprej se vsega takega in enakega početja zoper njo zdržati".¹²⁸

Vsa zadeva se je končala tako, da je predsednik podal ustno informacijo o izjavi deželnega namestnika grofa Strassolda, na podlagi katere je odbor sklenil, da bo zahteval vrnitev tožbene dokumentacije.

Vsebinske informacije z zapisnika ni vidna, zdi pa se – glede na sklep odbora – da za čitalničarje ni bila ravno ugodna.¹²⁹

Iz zapisnika se je 20. aprila 1877 je vidno, da je imela čitalnica knjigo pritožb, kajti na osnovi zapisa v tej knjigi so obravnavali pritožbo člana čitalnice Petra Komaja (tudi Komay),¹³⁰ barvarja, ki je na čitalniško prireditve prišel s spremljevalko, ki naj bi jo bila žalila nastopajoča igralka.

Pred obravnavo omenjenega primera je dr. Serbec dejal, da "srčno želi boljše vzajemnosti v naši čitalnici. Posebno naj se vsakdo ogiblje ob priliki veselje preprirov ...". V nadaljevanju so obravnavali pritožbo o nepravilnostih pri gledaliških prireditvah, za katere naj bi bil kriv odbor. O konkretni vsebini pritožbe zapisnik molči, najbrž pa je šlo za nekatere besede, ki so jih izrekli igralci na odru in so si jih nekateri obiskovalci razlagali kot žalitev, kajti tajnik društva in režiser prireditve se je opravičil in izjavil, da ne more biti odgovoren za besede, ki jih kaka igralka izreče na odru, ne da bi se prej z njim posvetovala; zato ima pritožbo za plod "divje strasti" in osebnega sovraštva ter meni, da nikakor ni dolžnost odbora razpravljati o vsaki besedi, ki jo ta ali oni v čitalnici izreče.

Sklenili so zadevo temeljito raziskati; glede pritožbe Komaja pa je predlagal dr. Serbec, da pošljejo pismi:

"1.) Gospodični Pertholdovi – kakor sledi –
Čestita gospodična!
Čitalnični odbor je v svoji seji 20. aprila 1877 točka IV, na vloženo pritožbo necega čital-

¹²³ ZAC, fond N. č., fasc. 1, sig. 2, zapisnik seje 7. 12. 1862.

¹²⁴ Zajc - Cizelj Ivanka, *Osnovna šola Celje 1777–1919*, Celje 2000, str. 126.

¹²⁵ Casino, nemško bralno društvo; dokumentacija o njegovem delovanju se ni ohranila.

¹²⁶ Anton Hluščik se je včlanil v čitalnico januarja leta 1862 in bil njen član do aprila leta 1864; takrat je izstopil iz članstva.

¹²⁷ Gustav Lindner se je včlanil v čitalnico januarja leta 1862 in bil njen član do novembra leta 1871; takrat je izstopil iz članstva.

¹²⁸ ZAC, fond N. č., fasc. 1, sig. 2, zapisnik izredne seje, 10. 12. 1862. Glej tudi: dr. Janez Cvirn, *Trdnjavski trikotnik*, Maribor 1997.

¹²⁹ ZAC, fond N. č., fasc. 1, sig. 2, zapisnik seje, 3. 11. 1863.

¹³⁰ V članski knjigi je priimek napisan z j, v zapisniku pa z y.

niškega uda, svoje obžalovanje izrekel, da je bila neka gospodična razžaljena od Vaše strani zaradi prenagljene besede na odru.

Odbor izreka svoje upanje, vas sicer v svojih prostorih še večkrat videti, vendar pa da mu v prihodnje ne bode treba obravnavati o takih opombah.

Konečno se vam odbor zahvaljuje za vašo prijazno in zdatno sodelovanje in prosi tudi za prihodnje, da našemu odru ne odtegnete svojih moči.

2.) Gospodu Komayu se ima pisati:
Prečestiti gospod Komay!

Odbor je v svoji seji dne 20. aprila 1877 izrekel svoje obžalovanje zaradi tega, da je bila razžaljena gospodična, vpeljana od vas v čitalnico k predzadnji gledališki predstavi, in je ob enem pismeno gospodični igralki svoje obžalovanje izrazil.

Prosimo, da to dotični gospodični objavi-te.¹³¹

Na rednem občnem zboru decembra 1878 so obravnavali med drugim tudi vprašanje pešanja čitalnice in zmanjšanje števila članstva. Predsednik je poročal, da je bil v preteklem letu vzrok takega dogajanja predvsem v tem, "da so bili nekateri čitalnični udje drug drugemu nasproti pri raznih prilikah, v občevanju preveč občutljivi, prenagli in nepotrpežljivi; h temu so se večkrat tudi druge neprilichnosti pridružile, in tako je včasih nesloga med čitalničnimi udi nastala".¹³²

Janez Likar je marca 1879 opozoril na določene nepravilnosti, ki so se dogajale zlasti pri zabavnih prireditvah. Dijaki so imeli v čitalnico prost vstop in po besedah Likarja niso povzročali posebnih težav, dokler jih niso začeli nekateri prav posebej prijazno vabiti v čitalnico, zato naj bi si bili začeli domišljati, da imajo iste pravice kot člani; to so začeli izkoriščati, še več, postali so prav brezobzirni.

Odborniki ugotavljajo: "Konstatirano je od več čit. udov in istina je, da so se dijaki posebno letošnji predpust pri čit. veselicah kakor taki nedostojno obnašali, ter sta se posebno dva pri plesih glede ženskega spola čitalničnim udom nasproti jako ostentativno in brezobzirno zadržala, ista neki Napotnik in Berglez. Ta dva sta pa tudi pri vsaki veselici do konca, to je do 4., 5. in ½ 6. ure zjutraj v čitalnici ostala, in vrh tega še vselej na čitalnične dame čakala, ali prav rečeno le na eno, katero sta potem vselej pozno v jutro do njenega, iz mesta oddaljenega stanovanja, spremila ... Dalje so bili prišli pri Vodnikovi svečanosti 2. februarja trije dijaki šele ob treh zjutraj, in sicer, kakor se je takrat v obče sodilo, sumilo

in pozneje zvedelo, od maškarade iz mestnega gledišča, v čitalnico, in so bili vsi trije pijani ... Dijak Kapus se je pa enkrat pri neki veselici v čitalnici s čital. pevcem gosp. Kapusom prepiral in tako tisti večer občinstvo pri veselici motil, mir kalil in se tudi tako nedostojno obnašal ... Ker se tedaj ne da tajiti, da je istina, ko je to vse za dijake kot take resnično nespodobno, nevarno, škodljivo in pohujšljivo glede moralnosti – to do letošnjega predpusta dijaki v čitalnici še nikoli storili niso, in jim do zdaj od nobenega čitalničnega odbora tudi dovoljeno bilo ni – dalje so dijaki vsled tega v čitalnici, kakor navedeno na nezadovoljnost in nevoljo čital. udov predrzni postali – še dalje to čitalnico prav čudno osvetljuje, ko se namreč v javnosti glasovi slišijo, da daje čitalnica tako dijakom priliko, da se razpridijo, pohujšajo in prehitro strastni postanejo, kar čitalnici le na njenem dobrem imenu škoduje ...".

Likar je v nadaljevanju predlagal poostren nadzor nad dijaki. Za to naj bi bil zadolžen zanesljiv in vesten odbornik, zabave naj bi obiskovali samo starejši dijaki in naj bi na njih ostajali samo do polnoči oziroma najdlje do dveh po polnoči. V nadaljevanju je opozoril še na nedoslednost pri zabavnih prireditvah, ki naj bi jih obiskovali tudi tisti, ki niso niti člani niti jih niso pripeljali člani kot svoje goste; kot primer navaja: "Gospod Lipold, kateri že skoraj pol leta ni več čit. ud, ter je konec lanskega leta še celo neugodne vesti o naši čitalnici v javnosti trosil, in nikoli k veselicam vabljen ni, je pripeljal zadnjič k Vodnikovi svečanosti že pozno po polnoči nekega gosp. Pakjafo, ktera oba nista niti čitalnična uda, niti vabljena bila nista, pač pa sta bila oba dva pijana, in Pakjafo je bil prišel takrat z Lipoldom v Čitalnico baje le zaradi neke osebe, in iz slabega namena, kar se mu pa vendar ni posrečilo; vrh tega pa je on naš znan politični nasprotnik in nemsčutar".¹³³

Vzrok za nesoglasja pa so bili ne samo narodna nestrpnost, ampak tudi povsem vsakdanji zapleti v medsebojnih stikih. Tako se je Likar pritožil, da je odbornik Zupančič zaplenil vabilo, s katerim so gospa Pirker in gospodični Perthold in Stibenek vabile člane čitalnice, da se v čim večjem številu zberejo 3. decembra 1879 ob osmih zvečer, da bi se posvetovali, kako izboljšati trenutni neugodni položaj društva in kako poskrbeti, da bi bili društveni prostori bolj prijazni. Ta večer naj bi Zupančič tudi razžalil omenjene tri dame. Po razpravi so sprejeli sklep, da bo imenovan poseben odbor v sestavi: dr. Serbec, dr. Kočevar in J. Žuža, in bo poskrbel za rešitev spora.¹³⁴

¹³¹ ZAC, fond N. č., fasc. 1, sig. 7, zapisnik seje odbora, 20. 4. 1877.

¹³² ZAC, fond N. č., fasc. 1, sig. 8, zapisnik rednega občnega zbora, 15. 12. 1878.

¹³³ ZAC, fond N. č., fasc. 1, sig. 11, dopis Janeza Likarja odboru čitalnice, 28. 3. 1879.

¹³⁴ ZAC, fond N. č., fasc. 1, sig. 2, zapisnik seje, 11. 12. 1879.

Ker spora niso mogli rešiti, a tudi ne potolažiti užaljenih dam, so predlagali g. Zupančiču, da ponudi odstop iz odbora in "ako bi bilo čitalnici na korist, tudi iz čitalnice". Zupančič je predlog sprejel in izstopil iz odbora, je pa še vedno ostal član društva.

Obenem je odbor sprejel še sklep, da se pisмено zahvalijo vsem trem ženskam za vse, kar so storile za čitalnico, in "se priporočajo še za naprej".¹³⁵

Medsebojne odnose so ponovno obravnavali februarja 1883. Na pobudo odbornika Mihaela Vošnjaka so obravnavali neprimerno vedenje Janeza Likarja, "ki je pri zadnji veselici dvema gg. odbornikoma nasproti se zelo robato obnašal, rekoč, da je celi odbor za nič, da niti nima narodnostnega pojma, in to iz tega vzroka, ker so pri zadnji veselici gostje morali dolgo na mestno godbo čakati ...". Proti grobemu odnosu J. Likarja se je pritožil tudi blagajnik, ker se je neprijazno obnašal, ko ga je opomnil, naj plača zaostalo članarino. Odbor je menil, da ne gre samo za osebno žalitev, ampak za žalitev odbora, in je zato so sklenil, da dobi Likar pisni opomin z zahtevo, naj plača članarino, ki jo dolguje, in se vnaprej obnaša dostojno. Predloga dr. Filipiča, "naj se mu podeli ukor in naj se mu z izključenjem žuga", odbor ni sprejel.¹³⁶

Na občnem zboru novembra 1901 so ugotovili: "Čitalnica je v splošnem dosegla svoje namene. – Ona je središče našega socialnega življenja, – dom vseh narodnih društev. – Žalibože je v splošnem preveč preprirov in osebnih razprtij. – Naj bi posamezni člani skrbeli, da se v družbah ohrani harmonija. Vsak naj deluje na to v svojem krogu. Preprirov stvari naj bi se v smislu pravil poravnale." V nadaljevanju obravnavane seje je Kožuh predlagal, da bi uvedli knjigo pritožb in se tako izognejo osebnim napadom na posamezne odbornike; vpise bi nato lahko obravnavali na sejah društva.¹³⁷

Z nastavitvijo knjige pripomb so stvari nekako poenostavili, se je pa pojavil drug problem – anonimni vpisi, ki jih odbor navadno ni obravnaval, in neprimerne pripombe. Po mnenju tajnika so se pri teh vpisih odlikovali predvsem dijaki, "ki vedno kritizirajo nered, sami pa delajo največjega".¹³⁸

Ker so se pritožbe zaradi neprimernega vedenja dijakov ponavljale, je odbor 8. novembra 1921 sklenil: "Obisk čitalnice je dovoljen le dijakom od 5. razreda naprej od 1/2 3^h do teme pozimi, za poletje se čas pozneje določi. Luči si

sami delati, nimajo pravice. Pošlje se profesor-skemu zboru tozadevno obvestilo, naj se pouči dijaštvo. Kako se imajo vesti."

Ker so dijaki med plesom naredili škodo, je odbor zahteval, da škodo poravnajo, in jih opozoril, da jim ob ponovnem prekršku ne bodo več dovolili plesnih vaj v prostorih Narodne čitalnice.¹³⁹

Na seji odbora 13. januarja 1920 je dr. Juro Hrašovec načel neprijetno temo – odpravljanje neprijetnih "afere (klufutanja)" na prireditvah nekaterih društev v Narodnem domu.

Ker je to neugodno vplivalo tudi na Narodno čitalnico, so sklenili, da opozorijo Posojilnico v Celju kot lastnico hiše, da pri oddaji velike dvorane postavi pogoje, ki bodo pripomogli k redu in dostojnosti.¹⁴⁰

Člani Narodne čitalnice

Gibanje članstva čitalnice do leta 1873

Leto	Vpisi v člansko knjigo od – do	Število novih članov	Število izbranih članov	Stanje članstva ob koncu leta
1862	1–152	152	31	121
1863	153–208	56	41	136
1864	209–253	45	55	126
1865	254–312	59	61	124
1866	313–332	20	39	105
1867	333–350 ¹⁴¹	18	24	99
1868	351–364	14	33	80
1869	365–376	12	33	59
1870	377–416	40	48	51
1871	417–427	11	31	31
1872	428–433	6	20	17
1873	434	1	6	12

Iz tabele je vidno, da je prvemu navdušenju kaj kmalu sledilo mrtvilo – saj število izbranih članov vse od leta 1864 presega število vpisanih. Tako kaže evidenca, da je čitalnica leta 1873 štela le še približno 12 članov; izraz približno uporabljam, ker pri nekaterih članih ni točno jasno, ali so bili izbrisani ali ne.

Ob primerjavi z novo evidenco leta 1876, ko je društvo doživelo prerod, lahko ugotovimo, da so dobljeni rezultati dokaj natančni in so morebitna odstopanja od dejanskega stanja zanemar-

¹³⁵ ZAC, fond N. č., fasc. 1, sig. 2, zapisnik izredne seje, 14. 12. 1879.

¹³⁶ ZAC, fond N. č., fasc. 1, sig. 2, zapisnik seje, 7. 2. 1883.

¹³⁷ ZAC, fond N. č., fasc. 1, sig. 3, zapisnik seje rednega občnega zbora, 22. 11. 1901.

¹³⁸ ZAC, fond N. č., fasc. 1, sig. 3, zapisnik seje rednega občnega zbora, 28. 12. 1920.

¹³⁹ ZAC, fond N. č., fasc. 1, sig. 3, zapisnik redne seje odbora, 8. 11. 1921.

¹⁴⁰ ZAC, fond N. č., fasc. 1, sig. 3, zapisnik seje odbora, 13. 1. 1920.

¹⁴¹ ZAC, fond N. č., fasc. 1, sig. 1, članska evidenca. Leta 1867 je pri vključbi nastala napaka, in sicer pri pisanju tekočih številok – tako sledi vpisu za tekočo številko 348 namesto 349 številka 439, to pa nanese razliko 90, ni pa iz dokumentacije vidno, ali gre za naključje ali za namerno "napako".

ljiva; v novi evidenci je namreč vpisanih devet oseb, ki so se včlanile v čitalnico pred letom 1873. Všteti so tudi štirje člani, ki so delovali v društvu že od leta 1862.

Največ izbrisov je bilo (z izjemo prvih dveh let delovanja čitalnice) prav v letu vpisa – torej še pred iztekom prvega leta članstva.

Po izjavi tajnika društva na občnem zboru leta 1891 je bil največji priliv članstva v predpustnem času, ko je bilo največ društvenih zabav; nato pa je sledilo izstopanje, na kar kažejo tudi navedeni podatki.

Kot zanimivost naj navedem, da se je januarja 1870 včlanilo v čitalnico glede na pretekla leta dokaj visoko število posameznikov, med njimi tudi 12 trgovskih pomočnikov, ki so bili kmalu po vpisu tudi izbrisani, ker niso hoteli plačati članarine.

Časovna preglednica o stanju članstva do leta 1873

	862	863	864	865	866	867	868	869	870	871	872	873
1862/152	31	30	22	12	10	4	11	5	8	5	7	1
1863/56		11	17	6	3	5	2	3	3	3	1	-
1864/45	-	-	16	15	5	2	3	1	1	2	1	-
1865/59	-	-	-	28	12	4	4	6	2	1	-	-
1866/20	-	-	-	-	9	4	4	1	1	1	-	-
1867/18	-	-	-	-	-	5	5	7	-	2	-	-
1868/14	-	-	-	-	-	-	4	4	3	1	2	1
1869/12	-	-	-	-	-	-	-	6	3	1	-	-
1870/40	-	-	-	-	-	-	-	-	27	8	3	2
1871/11	-	-	-	-	-	-	-	-	-	7	2	-
1872/6	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	4	-
1873/1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2

V navpični koloni je navedeno leto vpisa, pod poševnico pa število vpisanih v posameznem letu. V vodoravni koloni je navedeno število izbranih v posameznem letu glede na leto vpisa.

Glede na prebivališče so prvo leto prevladovali člani iz drugih krajev, po letu 1864 pa se je število prevesilo v korist Celjanov.

Glede na to, da je bilo Celje takrat razdeljeno na dve občini (mestno in okoliško), in upoštevajoč, da je bilo to slovensko društvo, bi pričakovali večje število članov iz okoliške občine. Vendar je to število zanemarljivo nizko; to si lahko razložimo s socialno strukturo okoliških prebivalcev; v društvo so bili včlanjeni, kot je vidno iz tabele, ki kaže socialno strukturo članov, predvsem izobraženci in obrtniki.

Število vpisanih članov do leta 1873 – glede na prebivališče

Kraj bivanja:	1862	1863–1873	Skupaj
Celje – mesto	64	214	278
Celje – okolica	1	3	4
Blagovna	1	-	1
Braslovče	1	-	1
Brežice	-	1	1
Dobrna	3	1	4
Dol	-	1	1
Drešinja vas	1	-	1
Gornji Grad	4	4	8
Gotovlje	-	1	1
Gradec	1	1	2
Grajska vas	1	-	1
Griže	1	-	1
Hrastnik	-	1	1
Kalobje	-	1	1
Kostrivnica	2	-	2
Laško	6	9	15
Lemberg	1	-	1
Levec	2	-	2
Ljubljana	-	1	1
Mozirje	3	7	10
Nova Cerkev	4	-	4
Novo Celje	-	1	1
Pečovje	2	1	3
Pišece	1	-	1
Ponikva	1	1	2
Prihova	-	1	1
Rače	2	-	2
Razborje	-	1	1
Rečica	2	1	3
Sladka Gora	1	-	1
Slivnica	-	1	1
Sv. Miklavž	1	-	1
Sv. Pavel p. Celju	-	1	1
Šempeter	3	-	3
Šentjur	4	4	8
Šentrupert	1	1	2
Šentvid	3	-	3
Šmarje	2	1	3
Šmarjeta	-	1	1
Šmartno	1	1	2
Štore	-	1	1
Teharje	2	3	5
Trbovlje	-	2	2
Trst	1	-	1
Velenje	-	1	1
Vitanje	-	1	1
Vojnik	-	6	6
Vransko	5	1	6
Zabukovica	1	2	3
Zalog	1	-	1
Zreče	-	1	1
Zalec	16	3	19
"med seli"	4	-	4
"na Paki"	1	-	1
SKUPAJ	152	282	434

Socialna struktura članov do leta 1873

Poklic	1862	1863	1864–1873	1862–1873
zdravnik	8	2	1	11
lekarnar	1	-	7	8
pravnik	2	2	8	12
notar	2	1	2	5
ravnatelj	2	-	1	3
profesor	4	-	8	12
učitelj	11	-	7	18
dekan	2	-	-	2
župnik	17	3	1	21
duhovnik	22	11	15	48
inženir	1	-	2	3
predstojnik	1	1	3	5
svetnik	-	-	2	2
župan	1	2	2	5
meščan	2	1	10	13
uradnik	7	4	23	34
uslužbenec	3	1	4	8
graščak	-	-	1	1
posestnik, rudniški	1	-	2	3
posestnik	19	2	11	32
posestnik, hišni	5	-	6	11
kmet	1	-	-	1
oskrbnik	-	1	2	3
obrtnik	14	6	22	42
trgovec	21	8	14	43
trgovski pomočnik	5	9	57	71
ženske	-	-	10	10
ostalo	-	2	5	7

V tabeli so poklici razvrščeni v smiselne enote glede na izobrazbo in status.

Ob socialni strukturi članov je potrebno poudariti, da gre za izobrazbeno visoko raven, ki je tudi, kar zadeva status, veliko pomenila.

Zaradi boljše preglednosti sem določene poklice združila v eno skupino – tako obrtnike (kositar, čevljar, dežnikar, krznar, usnjar, krojač, jermenar, kolar, podobar, pleskar, barvar, brivec ...) razen trgovcev, duhovnike (vikar, kaplan, katehet in kurat), pravnike (dr. prava in odvetnik), zdravnike (dr. medicine in medicinec), učitelje (nadučitelj in podučitelj) idr.

Glede na to, da so bile kot članice udeležene pri delovanju čitalnice tudi ženske, sem jih združila v enotno kategorijo – od teh je bilo vdov pet (za eno je navedeno poleg tega še, da je bila posestnica, za drugo pa meščanka), dve meščanki, dve gospodični in učiteljica; v letu vpisa so se izpisale: tri vdove, dve gospodični in meščanka; dalj časa so bile včlanjene štiri ženske, in sicer učiteljica (Ivana Rankl 1864–1871), vdova in posestnica (1865–1869), meščanka (1866–1868) ter vdova in meščanka (1867–1871).

Krajevna struktura članov v letih 1876–1884

	1876	1878	1880	1882/83	1883/84
Celje	68	58	36	73	65
drugi kraji	6	5	6	33	34
SKUPAJ	74	63	42	106	99

V rubriki drugi kraji so zajeti predvsem kraji bližnje in širše celjske okolice; člani iz bolj oddaljenih krajev so bili bolj izjeme kot pravilo. V tej kategoriji prevladujejo člani iz Laškega (štirinajst), Sentjurja (trinajst) in Žalca (štirinajst).

Socialna struktura članov v letih 1876–1888

	1876	1878	1880	1882	1888
zdravnik	2	1	-	2	2
lekarnar	2	1	1	1	-
sodnik	-	-	-	-	4
pravnik, jurist	-	-	-	4	6
odvetnik	8	8	1	10	13
notar	3	3	-	-	8
profesor	4	4	3	5	4
učitelj	6	4	4	7	3
inženir	-	-	-	1	1
župnik	1	-	-	1	1
duhovnik	5	4	5	7	8
pravoslavni duhovnik	-	-	-	-	3
vojaški poklici	1	-	-	-	-
župan	1	-	-	-	-
uradnik	5	7	5	20	11
uslužbenec	8	7	11	16	11
podjetnik, zasebnik	1	1	2	1	2
posestnik	2	1	3	5	8
kmet	1	2	-	-	-
obrtnik	13	9	3	5	5
trgovec	2	2	1	15	10
trgovski pomočnik	7	6	1	4	-
ženske	2	3	-	1	1
brez navedbe, ostalo	-	-	-	1	31
skupaj	74	63	40	106	132

Članska knjiga Narodne čitalnice v Celju se je ohranila samo za obdobje 1862–1890, ko naj bi začeli voditi novo evidenco.

Stanje članstva leta 1889 je bilo tako:

- devetinpetdeset rednih članov,
- osem častnih članov,
- dvaindvajset zunanjih članov.¹⁴²

Prav tako kakor evidenca preostalega članstva je tudi evidenca častnih članov vodena samo do leta 1890. Evidenca častnih članov ni popolna; vpisani niso Anton Černe, František Palacky, knezoškof Anton Martin Slomšek in dr. Lovro Toman, ki so bili imenovani za častne člane leta 1862.

Častni člani Narodne čitalnice celjske

Ime in priimek	Stan	Prebivališče	Izvoljen	Opomba
1. Jurij Strosmajer	škof	Djakovo	1862	
2. dr. Franc Miklošič, vitez	profesor	Dunaj	1862	† 1891
3. dr. Janez Bleiweis	profesor	Ljubljana	1862	† 1880
4. dr. Fr. Ladislav Rieger	odvetnik	Praga	1862	
5. dr. František Brauner	odvetnik	Praga	1862	† 1880

¹⁴² ZAC, fond N. č., fasc. 1, sig. 1, članska knjiga 1862–1891.

6. dr. Alojzij Pražak	minister	Dunaj	1862	
7. Anton Žuža	kanonik	Laško	1878	
8. dr. Štefan Kočevar	zdravnik	Celje	1878	
9. Davorin Trstenjak	župnik	Stari trg	1878	† 1890
10. dr. Josip Muršec	duhovnik	Gradec	1862	
11. dr. Josip Klaudy	župan	Praga	1862	
12. dr. Josip Vošnjak	poslanec	Ljubljana	1882	
13. dr. Gustav Ipavec ¹⁴³	zdravnik	Šentjur	1883	

Navdušenje nad ponovnim razcvetom društva je mogoče razbrati tudi iz poročila tajnika društva Mihe Kokota oktobra 1883. Poročilo je namreč zaključil tako: "Gospoda moja! Minulo je zopet eno društveno leto ter se za zmiraj potopilo v morje neizmerno večnosti. Prineslo nam je res bridke, vendar pa tudi vesele ure, in akoravno ne vemo, kaj nam še bodočnost zakriva, upanja na razvoj veselega društvenega življenja nam vzeti ne more. Ne vem tega poročila bolje končati, kakor da izrazim presrčno voščilo, naj nam nemila usoda nobenega ne iztrga izmed nas, ki smo danes tu združeni, temveč naj se nam obilo novih moči pridruži, naj za naprej čitalnica raste, naj cvete, naj se razvija v krepko, mogočno drevo – košato lipo, v katere sencu ne bomo se zbirali samo mi, ampak tudi potomci naši!"¹⁴⁴

Na občnem zboru leta 1891 je poročal tajnik o delovanju Narodne čitalnice v Celju od njenih začetkov do leta poročanja ter pri tem poudaril, da je zaradi nepopolnih dokumentov zelo težko obnoviti delovanje čitalnice.

Navdušeno je tedaj poročal zlasti o prvih letih delovanja društva: "To so bili sijajni časi; med spečimi strankami vladal je mir; furor teutonicus še ni bil zašel v celjsko ozidje. Med člani v prvih letih nahajamo imena kakor: Traun, Kreuzberger, Herzmann, Regula, Rüpschl, Drolz, Hojnik, Kosta, Wanbrechtsamer, Stibenegg, Wogg, Fritz Mathes, Schmidl, dr. Schurbi etc.

Ali neki kal propada je bil že takrat v društvu; dosti članom ni bilo do slovenske stvari do našega narodnega razvoja in napredka, temveč le za zabavo. Člani so pristopali pred pustom k plesnim zabavam – po plesnih zabavah so pa

zopet trumoma izstopali.

Od leta 1865 naprej jelo je s slovensko stvarjo hirati tudi naše društvo.

Proti letu 1870 in do leta 1873 nastaja praznota čedalje hujša; bili so to slabi časi za Slovence in toraj tudi za čitalnico. Njeni poročevalci storili je najpametnejše kar je mogel – umolknili je! Nemci (?) so bili že vsi zase združeni v Kazini, možje iz leta 1862 so ali pomrli ali odišli. Komaj deset mož stare garde najdemo v teh letih še pri društvu ..."

Obravnava tudi društvene prostore, ki so bili sprva lepi in veliki prostori v Tappeinerjevi (pозneje Guggenmossovi)¹⁴⁵ hiši, nato pa so se selili v vedno slabše. Ko so leta 1882 končno pristali pri Straussu in si počasi opomogli, tako da: "stojimo letos višje kot kdaj v številu in prometu; le leta 1863 še nismo dosegli – zato stojimo pa na čisto narodnem stališču; društvo ima le narodne člane in obitelji v svojem imeniku".¹⁴⁶

V številu članstva je krepko posegla prva svetovna vojna; že na začetku je bilo vpoklicanih več kot dvajset članov. Zanje je poročal predsednik na občnem zboru novembra 1914, da so še živi, da pa jih je več v bolnišnicah.¹⁴⁷

Članstvo se je naglo zmanjševalo; leta 1915 je odšlo ali izstopilo enainštirideset članov, v vojski jih je bilo šestintrideset; tako je čitalnica ob koncu leta štela le še enainšestdeset članov (enega častnega člana, štiriinpetdeset rednih in šest zunanjih članov).¹⁴⁸

Leto pred začetkom vojne – novembra 1913 je čitalnica štela še sto petintrideset članov (sto trinajst rednih in enaindvajset zunanjih članov ter en častni član). Predsednik je na občnem zboru 15. novembra 1913 ugotovil: "To je z ozirom na veliko število celjskih Slovencev dosti premalo, in želeti je, da bi se članstvo čitalnice znova pomnožilo, saj vzdržuje društvo v narodnem domu lepe, vsem celjskim Slovincem in društvom dostopne prostore, v katerih je nameščena tako rekoč javna čitalnica in javna ljudska knjižnica, ki jo je Čitalnica popolnoma iz svojih sredstev ustanovila."¹⁴⁹

Med prvo svetovno vojno je čitalnica delovala v okrnjenem obsegu. Članstvo se je po vojni hitro obnovilo in konec leta 1920 je štela že sto osemindvajset članov. V odbor Narodne čital-

¹⁴³ Ipavec, Gustav (1831–1908), slovenski komponist in zdravnik v Šentjurju, Luc Menaše, n. d., str. 433, geslo: Ipavec, Gustav. Glej tudi: *Enciklopedija Slovenije*, zv. 4, Ljubljana 1990, str. 175, geslo: Ipavec, Gustav, tudi *Ipavic*, skladatelj – med najbolj znanimi zborovskimi skladbami je Slovenec sem, ki je včasih veljala na Štajerskem za neke vrste slovensko himno, pa Planinska roža in druge; nekatere pesmi, kot npr. Kje so tiste stezice, so tudi ponarodele, Ljubljana, 1990.

¹⁴⁴ ZAC, fond N. č., fasc. 1, sig. 2, zapisnik občnega zbora, 28. 10. 1883.

¹⁴⁵ Na mestu, kjer je stala Guggenmossova hiša (nasproti železniške postaje), so Nemci zgradili Nemški dom.

¹⁴⁶ ZAC, fond N. č., fasc. 1, sig. 3, zapisnik seje rednega občnega zbora, 29. 11. 1891; furor teutonicus, tevtonski bes, s katerim so Tevtoni (stari Germani) odhajali v boj; figurativno nemška besnost, France Verbinc, *Slovar tujk*, Ljubljana 1979, str. 229.

¹⁴⁷ ZAC, fond N. č., fasc. 1, sig. 3, zapisnik seje občnega zbora, 28. 11. 1914.

¹⁴⁸ ZAC, fond N. č., fasc. 1, sig. 3, zapisnik seje rednega občnega zbora, 27. 11. 1915.

¹⁴⁹ ZAC, fond N. č., fasc. 1, sig. 3, zapisnik seje rednega občnega zbora, 15. 11. 1913.

nice je bila izvoljena tudi prva ženska, in sicer Marica Serbec, žena dr. Serbeca.¹⁵⁰

Začetnemu številu članov in povečevanju števila kmalu po vojni je sledilo hitro zmanjševanje; predvsem so izstopali člani, ki so pričakovali enako delovanje čitalnice kot pred vojno (kulturno-zabavne prireditve) in jih povojno delovanje ni zanimalo.

Leta 1922 je imelo društvo sto sedemindvajset članov (petnajst profesorjev, učiteljev in učiteljic, devetnajst državnih uradnikov, trinajst notarjev in odvetnikov, triindvajset trgovcev in trgovskih nameščencev, dvaindvajset bančnih uradnikov, dva zdravnika, tri železniške uradnike, dva lekarnarja in sedemnajst predstavnikov drugih poklicev). V tem letu je čitalnica praznovala šestdesetletnico delovanja in že šestinštirideset let ji je predsedoval dr. Josip Serbec, podpredsednik je bil dr. Juro Hrašovec, ki je prišel v čitalnico pred enainštiridesetimi leti; leta 1921 je bil dr. Juro Hrašovec imenovan za prvega slovenskega župana v Celju.¹⁵¹

Septembra 1925 je dolgoletni predsednik dr. Josip Serbec, star enainosemdeset let, umrl. Člani društva so se ga spomnili na žalni seji 19. septembra 1925 kot odličnega moža ter vzornega in marljivega voditelja, ki se je bojeval za narodnostne pravice celjskih Slovencev.¹⁵²

Po njegovi smrti je društvo vodil dr. Juro Hrašovec.

Število članstva se je leta 1927 znižalo na sto tri osebe.

Zapisnikar je stanje pojasnil s temi besedami: *"Upadek članstva je razumljiv. Čitalnica mnogim ničesar ne nudi; ne posluhujejo se njene knjižnice, ne reflektirajo na časopisje. Toda na žalost moram konstatirati, da so med izstopivšimi v prvi vrsti oni, ki so se vsa leta po vojni marljivo posluževali čitalničnega časopisja za boro 12 dinarsko letno članarino. Ravno radi teh je prišla Čitalnica v denarne zadrege, zato je tudi vsaka diskusija o njihovi ozkogrudnosti odveč."*¹⁵³

Povzetek

Narodna čitalnica v Celju je bila ustanovljena na pobudo *celjskih narodnjakov* leta 1862 v zasebnem stanovanju narodnega trgovca Kapusa. Tu je delovala prve mesece po ustanovitvi in se nato za dobro leto preselila v gostilno Jurija Balanta. Daljši čas (do leta 1873) je gostovala v hiši Ivana Tappeinerja. Zaradi zmanjšanja števila

članov je moral odbor prekiniti najemno pogodbo in prodati inventar. Iz krize je društvu uspelo priti leta 1876; obnovili so delovanje in najeli prostor pri Franju Krušiču, vendar ne za dolgo. Že leta 1881 so intenzivno iskali nove prostore in se odločili za Straussov hotel. Tam so ostali do leta 1896, ko so dobili prostore v Narodnem domu.

Čitalnica je bila namenjena predvsem družabnemu življenju. Organizirala je kulturno-zabavne prireditve, plese, tombole, izlete, družabne večere, gledališke predstave, streljanje v tarčo, igranje kart in biljarda ter bolj ali manj skrbela za lastni pevski zbor in pozneje še za godbo; imela je urejeno knjižnico s knjigami in čitalnico s časopisi in revijami.

Čitalnico je od ustanovitve do leta 1875 vodil dr. Štefan Kočever, nasledil ga je dr. Jakob Pirnat, ki je to funkcijo odložil že po nekaj mesecih zaradi odhoda v Gradec. Slabo leto je nato predsedoval društvu Matevž Koželj. Decembra 1877 pa je bil izvoljen za predsednika dr. Josip Serbec, ki je to funkcijo opravljal do svoje smrti leta 1925 – torej osemindvajset let; nasledil ga je dr. Juro Hrašovec.

V člansko knjigo društva se je leta 1862 vpisalo 152 oseb predvsem slovenske in nekaj tudi nemške narodnosti. Žal je prvemu navdušenju kaj kmalu sledilo mrtvilo – saj je število izbrisanih članov vse od leta 1864 presegalo število vpisanih. Največ izbrisov (razen v prvih dveh letih delovanja) je bilo prav v letu vpisa – torej še pred iztekom prvega članskega leta. Največji priliv članstva je bil navadno v predpustnem času, ko je bilo največ zabav; nato pa je sledilo izstopanje.

Glede na prebivališče so prvo leto prevladovali člani iz drugih krajev, po letu 1864 pa se je število prevesilo v korist Celjanov. Celje je bilo takrat razdeljeno na mestno občino, ki so jo vodili Nemci, in okoliško, ki je bila v slovenskih rokah, zato bi, ker je bilo to v resnici slovensko društvo, pričakovali večje število članov iz okoliške občine. Vendar je število zanemarljivo nizko. To si lahko pojasnimo upoštevaje socialno strukturo okoliških prebivalcev, kajti v obravnavano društvo so bili včlanjeni predvsem izobraženci in obrtniki.

V utečeno delovanje čitalnice je globoko posegla prva svetovna vojna: veliko članov je bilo vpoklicanih, veliko jih je izstopilo iz društva, ker ni bilo več prireditev, ki bi jih pritegnile, in čitalniške prostore je zasedla vojska.

Po vojni je zaradi spremenjenih političnih razmer naloga Narodne čitalnice, združevati Slovence in krepiti narodno zavest, odpadla in društvo se je omejilo predvsem na branje časopisov in izposojajo knjig.

Kljub poskusom oživljanja tudi drugih dejavnosti čitalnice je počasi zamirala – in leta 1927 (po petinšestdesetih letih delovanja) prenehala obstajati.

¹⁵⁰ ZAC, fond N. č., fasc. 1, sig. 3, zapisnik redne seje občnega zbora, 28. 12. 1920.

¹⁵¹ ZAC, fond N. č., fasc. 1, sig. 3, zapisnik seje rednega občnega zbora, 18. 11. 1922.

¹⁵² ZAC, fond N. č., fasc. 1, sig. 3, zapisnik žalne seje, 19. 9. 1925.

¹⁵³ ZAC, fond N. č., fasc. 1, sig. 3, zapisnik rednega občnega zbora, 3. 3. 1927.

UDK 929 Paulin A.
391:339.138(497.4)"19"
Prejeto: 21. 10. 2005

Pomladna moda

Alojzij Paulin in prvi slovenski reklamni modni film

MAJA GOMBAČ

svetovalka, arhivistka za arhivsko gradivo, Arhiv Republike Slovenije,
Zvezdarska 1, SI-1127 Ljubljana, el. pošta: maja.gombac@gov.si

IZVLEČEK

Prispevek govori o krojaču Alojziju Paulinu, o njegovi krojaški obrti in o času, v katerem je živel in delal. O njegovi dejavnosti je do danes ostalo zelo malo ohranjenega gradiva, poleg nekaj reklamnih oglasov v domačem časopisju in nekaj gradiva iz Zgodovinskega arhiva Ljubljana se je v Arhivu Republike Slovenije ohranil tudi reklamni film. Posnet je bil leta 1933 v ateljeju Božidarja Jakca v Ljubljani in ga lahko štejemo za prvi ohranjen slovenski reklamni modni film.

KLJUČNE BESEDE: Alojzij Paulin, Božidar Jakac, oblačilna moda, reklamni filmi, modernizacija, Slovenski filmski arhiv

ABSTRACT

THE SPRING FASHION ALOYSIUS PAULIN AND THE FIRST SLOVENE FASHION PUBLICITY FILM

The subject of this contribution is the tailor Aloysius Paulin, his dressmaking trade and the time in which he lived and worked. Very few material remains of his activity have been preserved to the present day; by the side of a few publicity advertisements in the local newspapers, and some material from the Historical Archives of Ljubljana, a publicity film has been preserved in the Archives of the Republic of Slovenia. It was made in the year 1933 in the studio of Božidar Jakac in Ljubljana and it can be considered as the first preserved Slovene publicity fashion film.

KEY WORDS: Aloysius Paulin, Božidar Jakac, clothing fashion, publicity films, modernization, Slovene Film Archives

Uvod

Eno najzanimivejših poglavij preteklosti so srečanja med različnimi ljudmi, ki so v stiku drug z drugim ustvarjali zgodovino. Tako je recimo za prvo polovico 20. stoletja pri nas značilno, da so se pri oglaševanju izdelkov srečevali umetniki in obrtniki ter s svojim skupnim delovanjem pripomogli k modernizaciji slovenske družbe. Eden od takih stikov je bil prav gotovo sodelovanje med

Božidarjem Jakcem in Alojzijem Paulinom. Plod njunega sodelovanja je prvi slovenski reklamni modni film. V tistem času je služil kot reklama, danes pa je izredno povedno gradivo o modi in modni obrti na Slovenskem v 30. letih dvajsetega stoletja. O slikarju in amaterskem filmskem snemalcu Božidarju Jakcu je danes veliko znanega, za Paulina pa tega ne moremo trditi, čeprav je bil eden najvidnejših ljubljanskih krojačev svojega časa.

Alojzij Paulin

Leta 1901 se je v Kandiji pri Novem mestu staršema Josipu in Uršuli (roj. Klemenčič) Paulin rodil sin Alojzij.¹ O tem, kako je v 30. letih 20. stoletja postal eden vodilnih ljubljanskih krojaških mojstrov, vemo zelo malo. Viri govorijo, da se je kot vajenec šolal tudi na Dunaju.² Kot so pokazale etnološke raziskave, je že samo dejstvo, da so lahko starši, ki so v prvi polovici 20. stoletja živeli na vasi ali v bližini manjših mest na Slovenskem, svojega otroka lahko poslali v uk na tuje, pomenilo velik uspeh. Šolanje v tujini je pozneje, ko so vajenci končali šolanje z opravljenim izpitom in morebiti odprli samostojno obrt, prineslo izkušnje, večji ugled pri strankah in s tem povezano tudi dobro ime.³

Po šolanju na Dunaju se je leta 1928 Paulin vrnil v Ljubljano in na Kongresnem trgu prijavil krojaško delavnico.⁴ Leta 1934 je v isti ulici prijavil tudi trgovino z manufakturnim in konfekcijskim blagom na drobno.⁵ Že sama lokacija delavnice in trgovine v Ljubljani nam veliko pove o ugledu Paulinove obrti. Ulice, kot so bile Vegova, Gregorčičeva, Gosposka, Židovska, Wolfova in Kogresni trg, so med svetovnjima vojnoma sodile v tako imenovano boljšo četrt. Obrtniki, ki jim je svoje delavnice uspelo odpreti tam, so imeli zaradi boljše lokacije tudi premožnejše stranke.⁶

Preden pa povemo še kaj o njegovi dejavnosti, se najprej preselimo v obdobje, v katerem je Paulin živel in delal.

Obdobje med svetovnjima vojnoma

Po prvi svetovni vojni je večina Slovencev prišla v okvir nove jugoslovanske države. Razmere so se spremenile tako v političnem, gospodarskem kot kulturnem pomenu. Primerjave z drugimi deželami v okviru Avstro-Ogrske monarhije kažejo, da smo imeli v slovenskih deželah pred prvo svetovno vojno razmeroma šibek razvoj industrije in posledica je bila tudi razmeroma majhno število večjih mestnih središč. Ljubljano, kamor se je Paulin po končanem šolanju preselil, sta na primer urbanizacija in industrializacija zajeli šele v drugi polovici 19. stoletja.⁷ Trst je

ostal tudi v obdobju med vojnoma največje slovensko mesto, toda zunaj na novo zastavljenih meja prve jugoslovanske države. Druga slovenska mesta so bila v primerjavi s Trstom manjša, vendar so tudi Ljubljana, Celje, Maribor in druga skupaj s svojimi prebivalci odigrala pomembno vlogo v procesu modernizacije. Mesta so se večala na račun razvoja industrije, pa tudi zaradi migracij s podeželja.

Oblačilna industrija

Med industrijskimi panogami je med vojnoma največ pridobila tekstilna industrija. Nova državna meja je namreč Jugoslavijo odrezala od industrijskih, finančnih in trgovskih središč na severu. Slovensko ozemlje, ki je bilo tradicionalno tržišče za izredno razvito češko in avstrijsko tekstilno industrijo, je tako ostalo brez nje. Tekstil je postal ena od prednostnih zvrsti, zato je država postavila visoko carinsko zaščito ter delila posojila in olajšave tujim in domačim podjetnikom. Povpraševanje na eni in dobre možnosti na drugi strani so omogočili hiter razvoj domače tekstilne industrije.⁸

Med vojnoma je tekstilna industrija postala najpomembnejša industrijska veja v slovenskem gospodarstvu: leta 1928 smo imeli v Sloveniji 54 tekstilnih tovarn, leta 1938 pa že 118. V Sloveniji so se tako razvila štiri velika tekstilna središča: največje je bilo Maribor, nato Kranj, sledila pa sta še Ljubljana in Celje.⁹

Trgovina

V mestih se je poleg industrije skoncentrirala tudi živahna trgovska in obrtniška ponudba. Trgovine so se specializirale ter tako ponujale samo eno vrsto blaga. Pojavile pa so se tudi prve veleblagovnice. Skrbno urejene izložbe trgovin in bogata ponudba v njih so prinesle v slovenska mesta večjo in pestrejšo ponudbo, hkrati pa se je povečevalo tudi povpraševanje. V mestu so namreč okoliščine nenehno izzivale dokazovanje moči, zato je bil, kot pravi sociolog Thorsten Veblen, kot posledica v mestih delež dohodka, ki je bil namenjen porabi za "razkazovanje", torej tudi modi, večji kot pa na podeželju.¹⁰ Oblačilna moda je bila meščanom najlažje dostopna in – to pa je za moderno družbo značilno – vsak, ki je imel denar, si je lahko "kupil" tudi boljši položaj v njej. Moda je bila tako lahko z nekaj iznajdljivosti do določene mere dostopna vsem socialnim slojem.

¹ ZAL LJU, 500 Domovinski oddelek, t. e. 167, črka P.

² *Po obleki sodi človeka*. Žena in dom, leto 1930, letnik I., str. 38.

³ Tanja Tomažič, *Ljubljana po predzadnji modi*, Ljubljana 1983, str. 35.

⁴ ZAL LJU, Kodeks XX, Register II., št. 65, str. 146.

⁵ ZAL LJU, Kodeks XX, Register IV., št. 68, str. 427.

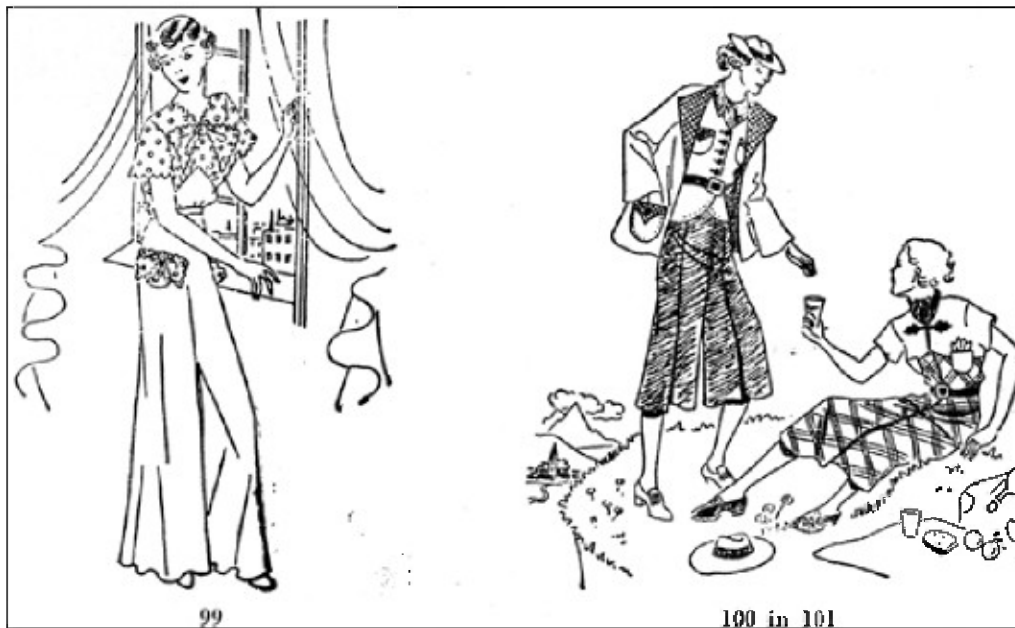
⁶ Tanja Tomažič, *Ljubljana po predzadnji modi*, Ljubljana 1983, str. 26–27.

⁷ Vasilij Melik, *Rast mestnega prebivalstva na Slovenskem pred prvo svetovno vojno*. V: *Ekonomski revija*, let. VII., Ljubljana 1956, str. 507–524.

⁸ France Kresal, *Zgodovina tekstilne industrije na Slovenskem*. V: *150 let slovenske tekstilne industrije*. Ljubljana 1978, str. 188–190.

⁹ Prav tam.

¹⁰ Thorsten Veblen, *Razkazovalna potrošnja*. V: *Zbornik*, 2003, str. 234–235.

Modna reklama za krojača Alojzija Paulina v časopisu *Praktična gospodinja*, leto 1935.

Oblačilni obrtniki

Dokler ponudba modnega industrijskega blaga, predvsem konfekcije, ni bila tako množična in za nekatere zahtevnejše kupce nespremenljiva, so ljudje oblačila šivali doma ali pa so jim jih izdelovali drugi domači oblačilni obrtniki. Število krojačev in šivilj se je med vojnama pravzaprav vztrajno povečevalo. Naj navedem samo primer mesta Ljubljana, kjer je imel Paulin svojo delavnico in trgovino. Leta 1912 je bilo v Ljubljani prijavljenih 74 krojačev: 2 za damske obleke¹¹ in 72 za izdelovanje damskih oz. moških oblačil.¹² Leta 1928 jih je bilo v mestu Ljubljani in okolici že trikrat več: skupno 278 krojačev, od teh jih je 151 izdelovalo damska¹³ in 127 moška oblačila.¹⁴ Leta 1933 jih je bilo skupaj 348, 159 za dame¹⁵ in 189 za moške.¹⁶ Leta 1938 pa nekoliko manj 303, 146 za dame¹⁷ in 157 za gospode.¹⁸

Oblačilni obrtniki so poleg tistega, kar si lahko kupil v trgovini, ponujali tudi oblačila po meri. Le na ta način so si lahko višji socialni sloji zagotovili, da bodo v takšnem oblačilu drugačni.

Med drugim so se krojači in šivilje modernim časom prilagodili do te mere, da so tudi sami začeli izdelovati konfekcijo. Najboljši med njimi so ponujali unikatne primerke. Tako je bil krojač Paulin eden redkih, ki so pri nas med vojnama izdelovali in prodajali unikatno konfekcijo. V njegovem časopisnem oglasu iz leta 1930 lahko beremo: "On je prvi in edini naš človek, ki se je izšolal v inozemstvu in specializiral za damska oblačila. Kakor je še mlad, si je s svojo agilnostjo že ustanovil lasten atelje za damsko konfekcijo in prijazno trgovino ter vzorno delavnico, kjer mu pomagajo prvovrstne moške moči. Kot mlad človek ima dovolj prožnosti, da se prilagodi željam svojih naročnic in kaže vedno veliko razumevanja za težnjo dam."¹⁹

Paulin je skušal s svojo ponudbo zadovoljiti širši krog svojih odjemalk, saj je imel bogato ponudbo, in to od cenejših že izdelanih oblačil, pa vse do dražjih oblačil, izdelanih po meri: "Da bi mogel zadovoljiti vse svoje cenjene naročnice, sem letos povečal svojo zalogo izgotovljenih plaščev, modnih in sportnih, po najnovejših modelih, in to zaradi večjega nakupa v cenah, ki ne pripuščajo nobene konkurence. ... V zalogi imam tudi svilene dežne plašče, smučarske površne jopiče in smučarske kroje. Z veliko izbiro prvovrstnega blaga za plašče, obleke in kostume, kakor tudi s svojo znano prvovrstno delavnico za delu po meri upam zadovoljiti vse cenjene naročnice po njih želji in zahtevam."²⁰

¹¹ Adresar. I. splošna naslovna knjiga za Kranjsko, Ljubljana 1912, str. 142–143.

¹² Prav tam, str. 142–143.

¹³ Adresar mesta Ljubljane in okolice 1928: Adana, Ljubljana 1928, str. 542–544.

¹⁴ Prav tam, str. 544–545.

¹⁵ Adresar mesta Ljubljane in okolice 1933: Ljubljana 1933, str. 525–526.

¹⁶ Prav tam, str. 526–527.

¹⁷ Splošni strokovni adresar velike Ljubljane 1938: Ljubljana, 1938, str. 198–200.

¹⁸ Prav tam, str. 200–202.

¹⁹ Po obleki sodi človeka. Žena in dom, leto 1930, letnik I., str. 38.

²⁰ Alojzij Paulin, *Tajnosti elegantno oblečene dame*. Žena in dom, leto 1930, letnik I., str. 321.

Nasproti enakim industrijsko izdelanim oblačilom so obrtniki postavili unikatne. Namesto serij enakih oblačil so omogočili individualnost, prilagojeno željam kupcev; to je v svojih oglasih rad poudarjal tudi Paulin: "Pri ureditvi damske garderobe je strogo gledati na individualno prilagoditev, na linijo, ki naj harmonira s postavo, na barvo in vrsto blaga, ki naj je prikladno za izbrani kroj, na okus in, kar je glavno, na finančno možnost dame."²¹

Oblačilna moda

Seveda so krojači in šivilje velik pomen pripisovali takratni modi. Etnologinja Tanja Tomažič navaja, da so ljubljanski krojači in šivilje odhajali v tujino, predvsem Avstrijo, Nemčijo, Francijo in Italijo. Najprej na šolanje, kasneje pa zato, da so bili na tekočem z modnimi zapovedmi.²² Paulin se je na primer šolal na Dunaju, od tam pa je tudi kasneje, ko je imel že svojo lastno krojaško delavnico, dobival modne informacije. To lahko izvemo iz njegovega oglasa: "G. Paulin je bil veliko let zaposlen pri dunajskih tvrdkah, s katerimi je sedaj v prijateljskih stikih. Zato dobi od svojih poslovnih prijateljev v kratkem času vse zaupne podatke o modnih izpremembah in že naprej ve, kakšne izpremembe prineso modni diktatorji."²³

Slovenska mesta namreč nikoli niso slovela kot modna središča. Moda je prihajala od drugod, z Dunaja, Pariza, iz Londona ali New Yorka. Stik z njo je bilo mogoče obdržati ob pomoči tujih modnih časopisov in katalogov, ki so si jih obrtniki naročali zase in za svoje stranke; tako je bilo tudi pri Paulinu: "Ni vsaki ženi dana prilika, da se sama pouči o najnovejših modnih kreacijah. Vsaka gospodinja ne more imeti cele vrste pariških modnih listov. Take dame potrebujejo zaupnega človeka, dobrega svetovalca ..."

*Vsaka gospa in gospodična se lahko v modnih zadevah zaupno obrne na g. Paulina, ki rad svetuje in rad pokaže svojo zalogo, originalne vzorce blaga, krojne skice in zaupna modna poročila.*²⁴

Biti v koraku z modnimi zapovedmi je bila lahko tako za obrtnike kot za kupce velika prednost. Prvi so si zaradi svoje poučenosti pridobili ugled med strankami, drugi pa so si lahko na ta račun, vsaj tako lahko preberemo v Paulinovem oglasu, prihranili čas in denar: "Dandanes, ko je denar tako drag, je res potrebno, da imamo človeka, ki ima okus in strokovno usposobljenost za

vsakovrstna damska oblačila. ... Seveda je za vse to potreba stalnega zasledovanja miselnosti ustvarjajočih centrov, po katerih delu in motivih se da že tudi naprej slutiti nadaljnja pot in pravilo. Lep dokaz je n. pr. podaljšanje vse letošnje damske garderobe, kar se je pripravljalo že lansko zimo pri večernih, letos pa tudi dnevnih oblekah v nekoliko podaljšanih posameznih delih ter se tako polagoma iz prekratkih pripravila pot daljšim, mogoče celo zopet dolgim oblekam brez vsake "revolucije". Nepotreben je torej strah mnogih ob nakupovanju novih oblačil, da bodo ona morda že po nekaj mesecih nemoderna in nemogoča v družbi, pa tudi resen opomin tistim, ki se ne morejo takoj prilagoditi zahtevam modnih dikatarov. In prav v tem grmu tiči zajec, kajti čas hiti in se ne ozira na stotine pomislekov, izvirajočih iz prevelike oddaljenosti od velikomestnih centrov, ki s svojim koncentriranim intelektom diktira pot vsemu in vsakomur. In prav zaradi te oddaljenosti je še bolj potreba, da se ravnamo po njihovih zadnjih navodilih, ker nazadnje vendarle, navadno že prepozno, pridemo do spoznanja – da so imeli prav!"²⁵

Modna reklama

Med vojnama je bilo možnosti za promocijo, ki bi spodbujala k nakupu modnih oblačil odločno več kot pred prvo svetovno vojno. Na eni strani so bile živahne sejemske prireditve, na drugi lepo urejene izložbe trgovin in salonov, tretja možnost so bili tiskani, zvočni in vizualni mediji: časopisi, katalogi, radio in film. Tako industrijalci kot trgovci in obrtniki so si namreč želeli z dobro reklamo na različne načine pridobiti čim več odjemalcev. Tu bom predstavila le tiste oblike reklamiranja, ki jih je uporabljal tudi krojaški mojster Paulin.

Modni prispevki, t. i. modne smernice, modne reklame in modne ilustracije so se med vojnama poleg tujih modnih in ženskih časopisov začeli pojavljati tudi v domačih ženskih, družinskih, družabnih, redkeje političnih časopisih, kot na primer v časopisih *Ženski svet*, *Mladika*, *Roman*, *Jutro*. Zato so v slovenskih tiskanih medijih bolj kot kdaj koli prej oglašali predvsem domači obrtniki, industrijalci in trgovci, z ilustracijami oz. fotografijami pa so se lahko uveljavljali predvsem domači umetniki.²⁶

²¹ *Po obleki sodi svet človeka*. Žena in dom, leto 1930, letnik I., str. 38.

²² Tanja Tomažič, *Ljubljana po predzadnji modi*. Ljubljana 1983, str. 17.

²³ *Po obleki sodi svet človeka*. Žena in dom, leto 1930, letnik I., str. 38.

²⁴ Prav tam.

²⁵ Alojzij Paulin, *Tajnosti elegantno oblečene dame*. Žena in dom, leto 1930, letnik I., str. 321.

²⁶ Več o tem glej: Maja Gombač, *Slovenke in moda v času pred drugo svetovno vojno in po njej*. Primer izhajanja modnih, ženskih in družinskih časopisov. V: Zbornik referatov 32. zbornika slovenskih zgodovinarjev. Celje: Zveza zgodovinskih društev Slovenije, str. 109–125.

Uvodni kader filma

Modna revija plaščev

Modna skica plaščev

Posnetki iz modnega reklamnega filma za krojača Alojzija Paulina: ARS, AS 1091, t. e. 8872, Pomladna moda 1933.

Razvoj fotografije kot nove tehnologije moderne družbe je pripeljal do tega, da so fotografijo začeli uporabljati za komercialne namene, tudi za promocijo mode. Na eni strani se je zelo povečalo število slikovnih revij, pri nas je na primer nastal *Ilustrirani Slovenec*, po drugi strani pa se je v časopisih povečalo število strani, namenjenih objavi fotografij. To pa ne samo na račun tiskane besede, ampak tudi na račun risb in ilustracij.

Tradicionalno umetniško izraznost je tako postopoma zamenjala fotografija. V slovenskem ženskem časopisu *Žena in dom* je bilo tako na primer največ modnih fotografij opaziti konec 30. let in tik pred drugo svetovno vojno. V tem časopisu je svoje oglase objavljala tudi Paulin, ki pa ni uporabljal fotografij, ampak le reklamna besedila in svoje modne skice.

Poleg vizualne reklame za oblačilno modo je bil na Slovenskem med vojnama poleg fotografije pomemben še en moderen medij tistega časa, film. V 20. letih je Hollywood postal glavna inspiracija kupcev modnih oblačil. Trideseta leta pomenijo tudi začetek slovenske filmske produkcije. Takrat smo dobili prva dva celovečerna nema filma. Tudi slovenska igralka Ita Rina je z nemškim filmom *Erotikon* doživela svetovni uspeh, ki jo je povzdignil v seksualni simbol 30. let. Kot filmska igralka je na platno ustvarila svojevrstni ženski lepotni ideal tistega časa oziroma pojem moderne ženske, ki so si ga želele posnemati tudi številne Slovenke.²⁷

V 30. letih je bil pri nas posnet tudi prvi reklamni modni film z naslovom *Pomladna moda*, ki predstavlja Paulinovo obrt. Posnel ga je slikar in amaterski filmski snemavec Božidar Jakac,²⁸ nastajal pa je v njegovem ateljeju na Dvorčakovi ulici v Ljubljani.²⁹ Traja 7 minut in 56 sekund. Na njem je s stališča mode in krojaške obrti zanimiv "sprehod", ki ga kamera naredi po Paulinovi krojaški delavnici; njen pogled se za nekaj trenutkov ustavi ob različnih fazah nastajanja oblačil: od risanja, krojenja, strojnega in ročnega šivanja ter likanja. Končni izdelki se nato znajdejo še na telesih manekenk, ki se za to priložnost sprehodijo po odru. Na ta način nam krojač predstavlja svojo pomladno kolekcijo plaščev in drugih oblačil iz leta 1933.

Čeprav je film delo amaterskega snemalca, je posnet z vsemi elementi filma, oziroma je pri njegovem snemanju viden dokumentaren pristop

²⁷ Egon Pelikan, *V kraljestvu zlatoroga*. V: Slovenska kronika XX. stoletja, 1900–1941, Ljubljana 1997, str. 130.

²⁸ Več o filmski dejavnosti Božidarja Jakca glej: Lojze Tršan, Ivan Nemanič et al., *Božidar Jakac. Fotografski in filmski zapisi skozi čas*. Ljubljana 1999.

²⁹ AS 1091, t. e. 8872, Pomladna moda 1933, 16 mm, čb, 91 m. Film je Arhiv prevzel leta 1998 od Tatjane Jakac. Glej še: Ivan Nemanič, *Filmski zapisi Božidarja Jakca 1929–55*. Ljubljana 2005, 7–14 in 44.

in ima svojo zgodbo (uvod, jedro, zaključek), to pa je po mnenju poznavalke za filmsko arhivsko gradivo Marte Rau Selič pri Slovenskem filmskem arhivu značilno skoraj za vse posnete predvojne slovenske reklamne filme.³⁰ Med njimi je *Pomladna moda* edini ohranjen reklamni modni film.

Po besedah Marte Rau Selič in Ivana Nemaniča, vodje Slovenskega filmskega arhiva v pokoju, film ni bil posnet z namenom, da bi ga, tako kot danes, uporabili v reklamne namene. Božidar Jakac ga je posnel s podobnim namenom kot druge filme, v katerih je portretiral pomembne slovenske osebnosti in različne dogodke, da bi ga predvajal družini in prijateljem ter za slovenski narod ohranil delčke njegove zgodovine tudi v obliki gibljivih slik.³¹ Vseeno pa se ne izključuje tudi komercialna raba, saj ga je Paulin lahko uporabil kot reklamo za svojo obrt in modne smernice, vendar pa viri o tem molčijo.

Zaključek

Čeprav v prispevku govorimo le o nekaj več kot pol stoletja stari zgodovini krojaške obrti in mode na Slovenskem, pa v slovenskih arhivih, knjižnicah in muzejih hranimo bolj malo tovrstnega gradiva. Dober vir za obrtno in trgovsko dejavnost je časopisje iz tistega časa, saj so objavljali reklamne oglase. V Zgodovinskem arhivu Ljubljana je ohranjenih nekaj drobcev v zvezi z rojstnimi podatki krojaškega mojstra Alojzija Paulina, podatki o družini, kraju bivanja in prijavi obrti. Zato smo lahko toliko bolj veseli, da v Slovenskem filmskem arhivu pri Arhivu Republike Slovenije hranijo reklamni film o njegovi dejavnosti, saj nam ga v obliki gibljive slike približa bolj kot vsak popisani list papirja. Mislim, da je bil med vojnama to edini slovenski reklamni modni film pri nas in je sploh prvi take vrste, ki je ohranjen. Da je tako, se moramo zahvaliti predvsem Božidarju Jakcu, da ga je posnel in ohranil ter da ga je njegova žena Tatjana Jakac leta 1998 prijazno odstopila v hrambo Arhivu Republike Slovenije, tako da si ga lahko danes tudi ogledamo.

³⁰ Na tem mestu se Marti Rau Selič zahvaljujem za ogled filma in vsa strokovna pojasnila.

³¹ Več o filmski dejavnosti Božidarja Jakca in o njegovih filmih, ki jih hranijo v Slovenskem filmskem arhivu pri Arhivu Republike Slovenije glej: Ivan Nemanič, *Filmski zapisi Božidarja Jakca 1929–55*. Ljubljana 2005.

UDK 323.15(497.4 Kočevje)"1931/1945"
929 Otterstädt H.
Prejeto: 11. 11. 2005

Gradivo o kočevskih Nemcih v privatnem fondu Herberta Otterstäda

MOJCA HORVAT

arhivistka, Pokrajinski arhiv Maribor, Glavni trg 7, SI-2000 Maribor,
el. pošta: mojca.horvat@pamb.pokarh-mb.si

IZVLEČEK

Herbert Otterstädt se je rodil in šolal v Nemčiji. Postal je učitelj in navdušen nad nacizmom je pri Ljudski zvezi za nemštvo v tujini (Volksbund für das Deutschtum im Ausland) dobil nalogo za kulturno in politično delovanje med kočevskimi Nemci. V tridesetih letih prejšnjega stoletja je organiziral razna izobraževanja za Kočevarje, vzpostavil je mrežo tajnih vaških knjižnic z nemškimi knjigami in sodeloval pri oblikovanju novega vodstva kočevskih Nemcev, ki je bilo pod močnim vplivom nacistične Nemčije. Njegovo zanimanje za Kočevje pa se ji izražalo tudi z raznimi zgodovinskimi, etnografskimi, dialektološkimi, rasnimi in geografskimi raziskavami, ki pa so bile navadno precej nacistično obarvane. Kot amaterski fotograf je naredil številne dobre posnetke vaškega življenja, običajev, pokrajine in ljudi. Po preselitvi kočevskih Nemcev v Spodnjo Štajersko je Otterstädt v Mariboru sodeloval pri izgradnji nemškega šolstva, že 1942 pa so ga vpoklicali v vojsko. Tudi po vojni je še pisal sestavke o Kočevju, sicer pa nadaljeval svojo dejavnost v šolstvu

KLJUČNE BESEDE: kočevski Nemci, Volksbund für das Deutschtum im Ausland, nacizem na Kočevskem, organizacija nemškega šolstva v Mariboru

ABSTRACT

THE ARCHIVAL MATERIAL OF THE GOTTSCHER GERMANS IN THE PRIVATE FUNDS OF HERBERT OTTERSTÄDT

Herbert Otterstädt was born in Germany, where he received his education as well. He became a teacher and as he was enraptured with Nazism, he was entrusted and set the task, within the Association of German people living abroad (Volksbund für das Deutschtum im Ausland), for the organization of cultural and political activities among Gottscheer Germans. In the thirties of the previous century, he organized various kinds of education and training for the Gottscheers; he established a network of secret, undercover village libraries, containing a number of German books, and he also took an active part in the formation of the new leadership of Gottscheer Germans, which was under a very strong influence of the Nazi Germany. His interest in Gottschee/Kočevje was manifested as well by the research work in various fields: historical, ethnographical, dialectological, racial and geographical, but it was usually overwhelmed by a rather strong Nazi spirit. As an amateur photographer, he made a number of very good photographs of the village life, the old customs, the countryside and the people. After the Gottscheer Germans had moved to the Lower Styria, Otterstädt cooperated with the authorities in Maribor in establishing the German school system, but as early as 1942 he was called up into the army.

After the war, he was still writing articles about Gottschee/Kočevje, but otherwise he resumed his activities in the educational system.

KEY WORDS: Gottscheer Germans, Association of German people living abroad, Nazism in Gottscheer/Kočevje region, organization of German school system in Maribor

V Pokrajinskem arhivu Maribor hranimo privatni fond Otterstädt Herbert, 1931–1945; 0,5 tm, v katerem se med drugim nahaja zanimivo gradivo o kočevskih Nemcih.

Obdobje šolanja in sodelovanja pri SA v Nemčiji

Herbert Otterstädt se je rodil 15. 2. 1912 v Berlinu. Ohranjena so pisma, ki jih je pisal svoji mami, ko se je šolal za učitelja. Že takrat je bil pri SA (*Sturmabteilung*).¹

Otterstädt v svojih pismih iz leta 1932 navdušeno opisuje boje na zborovanjih, ki jih je kot član SA imel s komunisti. Sodeloval je tudi v propagandnih akcijah med delavci, obiskoval razna nacistična izobraževanja, tabore, shode. Dne 18. 11. 1931 je pisal mami: "*Pri S. A. sem že marsikaj doživel. Zadnjič smo morali varovati nacistično zborovanje za mornarje spodaj v pristanišču. Tam so nacisti brez zaščite. Vsak drugi dan pretepejo kakšnega nacista, ki se je sprehajal sam. No! Prav udobno smo sedeli v S. A. domu, globoki kleti, podobno kot prvi kristjani v Rimu, in se pogovarjali, ko je vstopil vodja in napovedal težave. Na omenjenem zborovanju v pristanišču je 80 % komunistov, ki bodo vsak hip napadli. S. A. pa šteje le 30 mož in je prešibka, zato jim hitimo na pomoč. Približujemo se čim bolj neopazno, v skupinah 3–4 možje, vsega skupaj nas je nekje 50, in poskušamo prodreti v dvorano*".²

Iz leta 1936 so ohranjena prva pisma s Kočevarji (Hilde, Herbert in Josef Erker); Otterstädt

jim je iz Nemčije pošiljal knjige. Vsi trije Erkerjevi so aktivno sodelovali v propagiranju nacistične miselnosti med Kočevarji. Pri tem so pogosto prihajali v spore z jugoslovansko oblastjo, pa tudi s t. i. starimi Kočevarji, ki niso bili navdušeni nad Hitlerjem. Herbert Erker se je začasno preselil v Novi Sad, kjer je bila prav tako močna nemška manjšina, in je tam postal urednik največjega nemškega časopisa v Jugoslaviji. Njegovi sestri, Hilde, pa so ponujali mesto urednice *Gottscheer Zeitung*, vendar je postal urednik Herbert Erker, ko se je vrnil iz Novega Sada.

Delo pri VDA

Otterstädt je s sodelavci leta 1937 začel organizirati knjižnice z nemškimi knjigami v Kočevju. Knjižnice so opremljali na skrivaj, brez vednosti jugoslovanske oblasti, zato so knjige iz Nemčije pošiljali po vedno novih poštih poteh – preko Zagreba, Ljubljane, Maribora, pomagali pa so jim konzulati in "zanesljivi" posamezniki. Vso pošto, ki je bila poslana v Kočevje iz Nemčije, so namreč jugoslovanske oblasti kontrolirale, prihajalo je tudi do zaplemb. Ohranjeni so sezname knjig, ki jih je Otterstädt izbral za kočevske vaške knjižnice. Na seznamih najdemo knjige, kot so: *Boubler: Adolf Hitler, Busch: Max und Moritz, Deutschland – zemljevid, Folkers: Geschichte des deutschen Volkes, Grimm: Märchen, König: Alte und neue Geschichten von Till Eulenspiegel, Rom: Rebellion in der Gottschee, Thoma: Lausbubengeschichten*, kakor tudi literatura za kmetovalce: *Dahlander: Die Zucht des Schweines, Kallauch: Die Bereitung von Komposterde*.³ Med njimi je dosti otroških knjig in knjig s področja kmetovanja, seveda pa ne manjka nacistična literatura. Otroška in mladinska literatura naj bi pripomogla, da Kočevarji naučijo svoje otroke materinega jezika, in sicer ne le v narečni obliki. V šolah se je nemščina namreč vse bolj umikala slovenščini, tudi učitelji so bili vedno pogostejše Slovenci. Literatura s področja kmetovanja bi naj opogumila Kočevarje, ki so se večinoma ukvarjali s kmetijstvom, da posodobijo svoje kmetije, s tem pa izboljšajo razmere, v katerih živijo, in svoje finančno stanje. Nacistična literatura bi naj Kočevarje navezala na sodobni nemški rajh, jih odmaknila od tradicionalne katoliške struje in pripravila na vključitev v veliko nemško državo pod vodstvom Hitlerja.

Otterstädt je nalogo organiziranja knjižnic dobil pri Ljudski zvezi za nemštvo v tujini, (*Volksbund für das Deutschtum im Ausland* oz. krajše VDA), ki je imela sedež v Berlinu. Dobro je ohranjena njegova korespondenca s funkcionarji VDA, predvsem z Volkerjem Dickom, ki je

¹ SA je bila ob ustanovitvi leta 1921 nekakšna varnostna služba na zborovanjih NSDAP (nacistična stranka), kmalu pa je postala sredstvo za ustrahovanje političnih nasprotnikov. Leta 1923 se je udeležila Hitlerjevega puča, zato so jo, tako kot tudi NSDAP, prepovedali. Po ponovni ustanovitvi nacistične stranke 1925 je bila SA še bolj strogo organizirana. Vrstili so se ulični boji s političnimi nasprotniki, predvsem komunisti in socialdemokrati, pa tudi z Židi. Gospodarska kriza je pripomogla k vedno večji priljubljenosti in tako je SA leta 1930 imela do 80.000 članov, 1932 pa že 220.000. V tem letu je bila zaradi nasilja, ki ga je izvajala, ponovno prepovedana, a so prepoved še isto leto preklicali. Ko je Hitler leta 1933 postal kancler, ga je navdušeno sprejelo takrat že 400.000 "rjavosrajčnikov", članov SA, ki so z ustrahovanjem političnih nasprotnikov, pripomogli k zanj ugodnem rezultatu volitev.

Leta 1934 je Hitler obtožil Röhma, ki je vodil SA, da načrtuje puč. Na ta način se ga je znebil, kar mu je prineslo številne koristi. Iz tujine so odobrvali, da je ustavil SA, odstranitev paravojaške konkurence pa je bila vseh tudi vojaškemu vrhu. Prav tako je SA, ki je takrat štela že 4 milijone članov, ogrožala notranje ravnovesje v nacistični stranki. Po likvidaciji Röhma, ki je terjala še kakšnih 1000 žrtev, je SA izgubila pomen, njeno vlogo pa je prevzela SS. Zadnja večja vloga SA je bila v "kristalni noči", ko je sodelovala v pogromu proti židovskemu prebivalstvu.

² Pokrajinski arhiv Maribor (PAM), fond Otterstädt Herbert, sig. 1.1.5.8.

³ PAM, fond Otterstädt Herbert, sig. 1.2.3.134.

bil referent za južno Evropo pri zveznem vodstvu VDA.

Otterstädtova naloga je bila tudi poskrbeti za šolstvo v Kočevju, zato je leta 1937 napisal berilo za kočevske otroke. Pozimi 1937/38 je bila v Ulmu zimska šola za mlade kočevske kmete, kjer je vlogo učitelja splošnoizobraževalnih predmetov, t. j. branja in pisanja, računanja, zgodovine v povezavi s filozofijo in zemljepisom, kakor tudi kljunaste flavte, prevzel Otterstädt. Poleti leta 1939 je organiziral "šolsko akcijo", ko je pod krinko turistov pripeljal v Kočevje okoli 30 nemških učiteljev, ki so prebivali na kmetijah in tam skrivaj učili otroke. Poskušali so tudi odrasle izobraziti in jih usposobiti, da bi poučevali svoje otroke. V zaupni okrožnici za vse potnike v Kočevje je dne 24. 6. 1939 zapisal: "Kočevje je izredno ogroženo nemško narodnostno področje, ki je pod velikim grozečim pritiskom. To obvezuje "poletnega gosta", ki ga boste tam predstavljali, k posebni previdnosti, na eni strani, da ne bi ogrozili našega dela, na drugi pa, da Kočevjarji po Vašem odhodu ne bi bili izpostavljeni represalijam Slovencev. Zato je nujno, da se čim manj stvari zapiše. Vsak lahko računa na to, da ga bo zasliševala policija. V takem primeru se morate vedno sklicevati na oglaševalsko akcijo jugoslovanskih potovalnih agencij v Nemčiji."⁴

Akcijo so hoteli naslednje leto ponoviti, a so se politične razmere toliko zaostrole, da bi bilo za vse udeležence preveč tvegano. Izobraževanja za odrasle so zato raje organizirali v Nemčiji.

Nadaljevanje dela za Kočevje pri Jugovzhodnem nemškem inštitutu v Gradcu

Leta 1938 je Otterstädt nadaljeval svoja prizadevanja za Kočevjarje v Gradcu, kjer je dr. Helmut Carstanjen vodil Jugovzhodni nemški inštitut (*Südosstdeutsches Institut*). Inštitut je bil istega leta ustanovljen pod krinko znanstvene ustanove, ki je spadala pod ministrstvo za notranje zadeve. Izhajal je iz dotedanjega dela društev *Deutscher Schulverein Südmark*, *Volksbund für das Deutschtum im Ausland* (VDA) in *Bund Deutscher Osten*, ukvarjal pa bi se naj z vprašanji nemštva v jugovzhodni Evropi, zlasti bi naj preučeval njegove nacionalne probleme in tako pomagal raznim organizacijam in ustanovam, zavezanim za delo z volksdeutscherji.⁵ Tone Ferenc v "Nacistična raznarodovalna politika v Sloveniji v letih 1941–1945" kot najpomembnejše sodelavce tega inštituta omenja Manfreda Sraka, Wilhelma Sattlerja in Herberta Otterstäda.

Razmere v Kočevju so se še naprej zaostrovale – na eni strani se je povečal pritisk države Jugoslavije na nemško manjšino, po drugi strani

pa je prihajalo še do notranjih sporov med *mladimi* in *starimi* Kočevjarji. Otterstädt slednjim pod vodstvom dr. Arka očita, da so preveč popustljivi do slovenske oblasti, da pa imajo podporo iz Berlina, ki je nikakor ne more razumeti, saj Arko in njegovi niso nacistično usmerjeni. Otterstädt je podpornik *mladih*. V pismu Volkerju Dicku, funkcionarju VDA, je 10. 7. 1938 zapisal: "Arkovo skupino sestavljajo – on sam, Paula, nekaj reakcionarnih meščanov in morda še Josef Eppich iz Poloma, kakor tudi posamezni predstavniki iz Berlina. To je vse! Ampak zares popolnoma vse. Celotno mlado vodstvo dežele je proti njemu /.../ Če se smem tako izraziti, je prava sramota, da generacijo, ki je pravkar v najlepših letih, onemogoča deželni izdajalec in goljuf, in je neodgovorno velik del usode narodnega otoka v rokah ženske, ki je po mojem čisto osebnem prepričanju vsak čas pripravljena Kočevje predati nasprotnikom".⁶

Poskus oblikovanja kočevske "enotne fronte" je bil neuspešen, čeprav je v časopisju izšel podatek, da je Arko izbran za vodjo le-te. V resnici ni bil nikoli deležen podpore mladih, Herberta Erkerja pa je odstavil s položaja pri nemškem časopisu. Otterstädt je v pismih zagrizeno skušal dokazati vodstvu VDA, da se moti, ker podpira Arkovo skupino. Pri tem ga je opogumljal tudi Willi Lampeter, vodja kasnejšega kočevskega nacionalnega vodstva, ki je Kočevjarje leta 1941 prepričal, da so se izselili iz kočevske regije. Vendar pa je Lampeter svetoval nekoliko bolj umirjene odnose z Arkovimi pripadniki. V pismu 19. 7. 1938 je Otterstädtu napisal: "Menim, da je napačno, če zdaj preveč streljamo. Vsa naša prizadevanja morajo biti usmerjena v to, da bo naše delo že zdaj takšno, da bomo čez nekaj let brez težav prevzeli vse v svoje roke. Že danes bi bilo mogoče dr. Arka in Pavlo popolnoma izriniti, če ne bi bilo potrebe po izvajanju krošnjarenja. Po drugi strani pa je prav, da zdravi odpor ne odneha in da nam delo ne uide iz rok".⁷

Pri vsem skupaj ni šlo le za politične interese, pomembno vlogo je igral tudi denar. Vodstvo Kočevjarjev je namreč imelo pravico, da odloči, kateri posamezniki lahko gredo krošnjarij v rajh. Krošnjarenje je takrat pomenilo dodatni zaslužek za revne kmete in je bilo med kočevskimi Nemci zelo priljubljeno. Dogajalo se je, da posameznikom niso hoteli odobriti prošnje za odhod v rajh, nekateri drugi pa so jo dobili že peto leto zapored.

⁴ Prav tam, sig. 1.2.3.105.

⁵ Tone Ferenc: Nacistična raznarodovalna politika v Sloveniji v letih 1941–1945. Maribor, 1968, str. 98.

⁶ PAM, fond Otterstädt Herbert, sig. 1.2.2.100.

⁷ Prav tam, sig. 1.2.2.107.

Kočevski krošnjar

Otterstädt je Lampeterjevo pobudo po nekakšni spravi sprejel in je pozdravil prizadevanja za zgladitev notranjih sporov med Kočevjarji. Za posrednika med *mladimi* in *starimi* so postavili Martina Sturma, ki pa ga je Josef Erker še vedno odklanjal. V tem obdobju je prišlo tudi do tega, da je slovenska oblast obsodila Hilde Erker, takrat že Otterstädtovo zaročenko, na zaporno ali denarno kazen zaradi njenega političnega delovanja. Najbrž so postali pozorni na njene številne obiske kočevskih vasi, kjer je v privatnih pogovorih z domačini agitirala za mlade Kočevjarje in seveda nacizem. Med drugim so ji očitali tudi najbrž nacistično obarvana pisma njenega brata Josefa Erkerja, ki ji je pisal iz Nemčije. Neopredvidnost pri pisanju pisem mu je zameril tudi Otterstädt, prav tako se ni strinjal z njim, da je že načeloma proti sodelovanju s Šturmom, ki so ga, skupaj s Schobrom in županom Schemitschem iz Mozlja, tudi v Berlinu priznali za uradnega predstavnika Kočevjarjev namesto Arka.

Novo nacistično vodstvo kočevskih Nemcev je predstavilo svoj program, v katerem je poudarilo narodno vzgojo v smislu nemškega svetovnega nazora ob upoštevanju ustreznih določb kraljevine SHS. Za svojo "domovino" pa je označilo nemški rajh, kjer si je zamislilo tudi šolanje mladih za prihodnji vodilni sloj. Na gospodarskem področju je predvidevalo krepitev kmečkega stanu in uporabo denarnih sredstev, ki so bila ustvarjena s krošnjarjenjem v rajhu, za

izboljšanje in obnovu gospodarstva. V praksi je bilo zelo podrejeno organom iz Nemčije, predvsem Nemškemu posredništvu (*Volksdeutsche Mittelstelle*), ki je imelo poseben referat za Kočevje pod vodstvom kočevskega Nemca dr. Eriha Petschaureja, njegova sodelavca pa sta bila Volker Dick in Horst Rave. Sestavili so vodstveni odbor za Kočevje, ki je imel naslednje referente, s katerimi je sodeloval tudi Otterstädt:

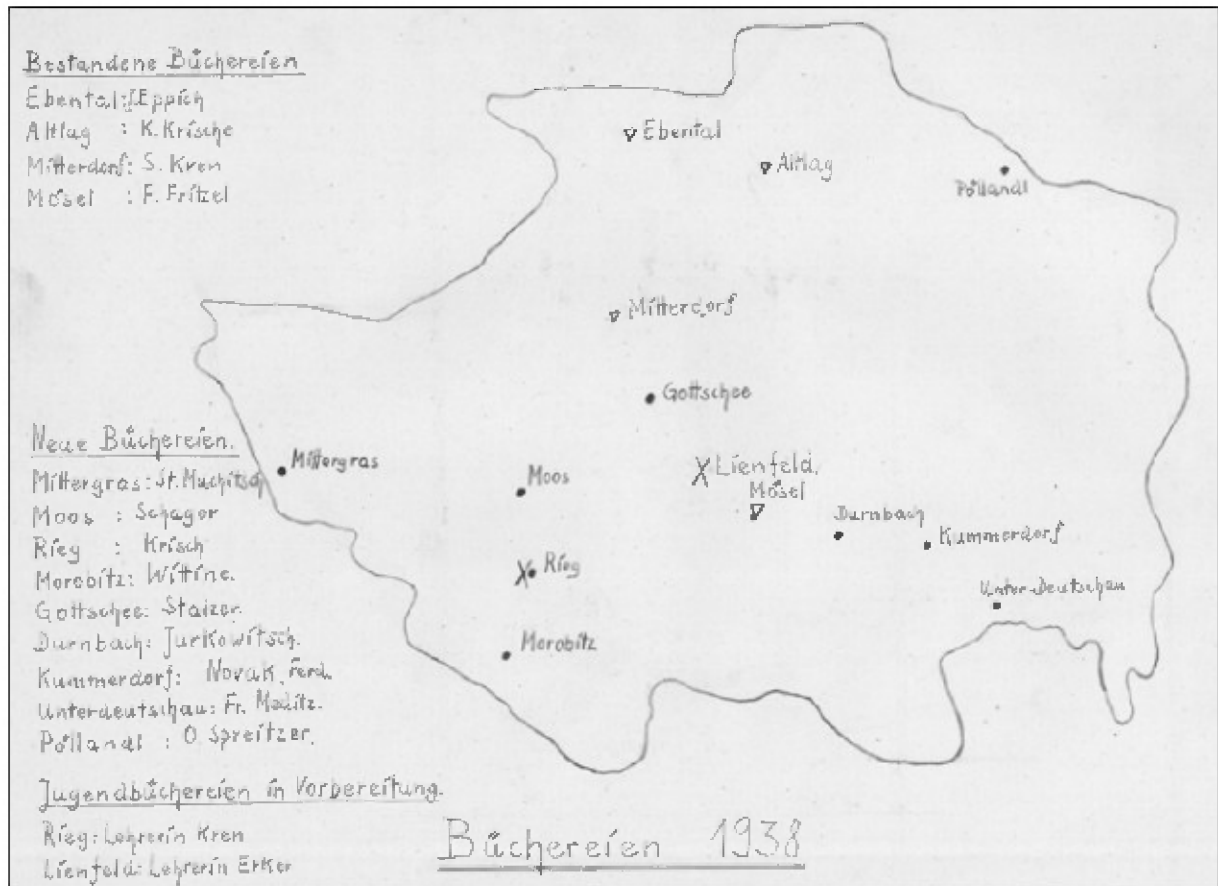
- Martina Sturma za kmetijstvo, za vzgojna vprašanja moških in za povezavo z mladino,
- Elfi Lackner za glasbeno vzgojo in za vzgojna vprašanja žensk in deklet,
- Sophie Kren za knjižničarstvo,
- Irmo Weiss za socialno delo,
- Hönigmanna za domače delo,
- Herberta Erkerja za *Gottscheer Zeitung*,
- Gustava Verderberja za tujski promet.⁸

V graškem inštitutu se je Otterstädt ukvarjal tudi s pomočjo Kočevjarjem, ki so ilegalno prestopili mejo. Skušal jim je urediti delo in najti bivališče. Pogosta zaposlitev takratnih kočevskih Nemcev je bila že omenjeno krošnjarjenje, za kar pa so bila prav tako potrebna razna dovoljenja, pri katerih mu je bila včasih VDA bolj v napoto kot v pomoč. Novo kočevsko vodstvo je namreč želelo vnesti spremembe v izvajanje krošnjarjenja, kar pa so nekateri organi v Nemčiji bolj slabo sprejeli.

Otterstädt je zbiral tudi informacije o ukrepih slovenskih oblasti v Kočevju. V *poročilu o zatiranju Kočevjarjev od avgusta do oktobra 1938* piše o ustanovitvi časopisa *Kočevski Slovenec*, ki bi naj bil namenjen kot vzpodbuda Slovincem, da izvajajo "represalije" nad nemškimi prebivalstvom. Omenja tudi časopisa *Jutro* in *Slovenec*, ki da v svojih člankih pogosto napadeta nemštvo. Poroča o raznih prireditvah v Kočevju, ki so jih organizirali predvsem slovenski klerikalci – ti bi naj bili še ostrejši nasprotniki Nemcev kot liberalni Sokoli. Naštevava ukrepe v šolah, kjer so iz šestih še obstoječih nemških razredov prešolali nekatere učence v slovenske razrede. Velike težave se pojavljajo tudi pri potnih listih, saj jih slovenske oblasti kočevskim Nemcem nočejo izdati. Zavrženih je več kot 200 vlog, zato se je povečalo število ilegalnih prestopov meje.

Konec leta 1938 je bila zgrajena že kar solidna mreža vaških knjižnic, Otterstädt pa je načrtoval še ustanavljanje novih. Ohranjene so številne prošnje za ustanovitev knjižnic v kočevskih vaseh, računi za knjige, sezname in navodila posameznikom, kako voditi izposajo. Organizacija knjižnic je še vedno potekala ilegalno. Glavna sodelavka na terenu je bila Sofie Kren, referentka za knjižničarstvo.

⁸ Ferenc Tone: Nacistična raznarodovalna politika v Sloveniji v letih 1941–1945. Maribor, 1968, str. 563.

Zemljevid Kočevja s knjižnicami⁹

Otterstädtovo posnetek Kočevarjev pri delu

Otterstädt, ki je v tem času pogosto obiskal Kočevje, se je ukvarjal tudi s fotografiranjem. Znani so njegovi etnografski in pokrajinski posnetki iz Kočevja, vendar v fondu niso ohranjeni. V posameznih dopisih jih omenja, razvidno je, da so se zanje zanimali pri VDA in tudi drugje, uporabljali so jih za razna predavanja, objavljali

v knjigah, še danes pa jih najdemo na spletnih straneh kočevskih Nemcev.¹⁰

Posebej velja omeniti Otterstädtovo delovanje v Kočevju, ki je bilo namenjeno ženskam. VDA je namreč imel tudi oddelek za ženske in aktivnosti v zvezi s kočevskimi Nemkami so potekale preko Otterstädta in njegove bodoče žene, Hilde Erker. Tako je soorganiziral pošiljanje ženskih revij iz Nemčije, razna izobraževanja v zvezi z delom na kmetiji in z gospodinjstvom, ali delom, ki bi ga ženske lahko izvajale med vojno na domovih (npr. pletenje). Sodeloval je tudi pri organizaciji zimskih šol za mlade kočevske ženske, ki je potekala v Nemčiji.

Sčasoma je Otterstädt postal pravi strokovnjak za Kočevje. Napisal je vrsto člankov in imel različna predavanja o kočevski zgodovini, geografiji, etnografiji, narečju, arhitekturi, demografiji ipd. V fondu so ohranjeni osnutki njegovih nacistično obarvanih znanstvenih del, ki so nekatera tudi izšla v knjižni obliki, na primer *Gottschee, eine Volksinsel in Karst* in *Vom deutschen Blut-santeil in Krain*. Slednja je v fondu ohranjena tudi v tiskani obliki, izdal jo je *Südostdeutsches Institut* v Gradcu.

⁹ PAM, fond Otterstädt Herbert, sig. 1.2.2.193.

¹⁰ www.gottshee.at in www.gottshee.de.

V njej se sprva loteva zgodovinskega pregleda Kranjske, in sicer dokazuje, da so že pred prihodom slovanskih plemen na tem področju bivali Iliri, ki pa so bili pomešani z germanskimi plemeni in so imeli na priseljene Slovence večji vpliv, kot se običajno misli. Pri tem se sklicuje na odkritja slovenskega zgodovinarja Milka Kosa. Opisuje, da so bili Slovenci od 10. stoletja do 1918 pod nemškim vodstvom, zaradi česar so tudi v Jugoslaviji nekakšen *tujek*, saj je med življenjem in kulturo slovenskega in srbskega kmeta ogromna razlika. V raziskavi bi rad predstavil, kakšen vpliv so imeli Nemci na slovensko kulturo in kolikšen je delež *nemške krvi*, ki se pretaka po žilah prebivalcev Slovenije. Poudarja, da so Slovenci proti takim raziskavam in da so jih vedno skušali onemogočiti. Nato dokazuje, kako so Franki in Sasi ustanovili prva slovenska mesta na rimskih temeljih, v srednjem veku pa se je nemško plemstvo in meščanstvo le še pomnožilo, prišlo pa je še do novih kolonizacijskih valov iz nemškega ozemlja. Delež Nemcev dokazuje s pomočjo imen krajev, mestnih sodnikov in županov ter drugih meščanov z nemškimi priimki. Prikazuje *slovenizacijo* nemških imen in prebivalstva ter njene posledice: našteva slovenske intelektualce z izvorno nemškimi priimki in navaja podatke o številu prebivalstva od leta 1851, ko bi naj število Nemcev znašalo 37.626, do leta 1931, ko jih je le še 15.087.

V letih 1938–1941 so nacisti na Kočevskem prirejali razne manifestacije, na katerih so slavili Hitlerja in nacistično Nemčijo, pošiljali Hitlerju pozdrave in prošnje, naj Slovenijo priključi k rajhu ipd. V *Gottscher Zeitung* so člani vodstva pisali članke popolnoma v nacističnem duhu, v kočevskem koledarju za leto 1941, ki ga je sestavil Richard Lackner ob pomoči Herberta in Hilde Otterstädt, pa so se po vzoru takratnih nemških kmečkih koledarjev pojavljale nacistične politične parole.

Leta 1939, ko so Nemci v Jugoslaviji dobili dovoljenje za obnovo Kulturbunda, so v Kočevju ustanovili 23 krajevnih skupin, vodstvu kočevskih Nemcev pa je uspelo, da so se že do konca leta 1940 tri četrtine Kočevarjev vključile v Kulturbund. Pri tem je bilo gotovo odločilno dejstvo, da se je ob takratnih nemških zmagah v Evropi prebudil čut povezanosti kočevskih Nemcev z milijoni drugih Nemcev, intenzivna propaganda pa je tudi naredila svoje. Pod vodstvom Wilhelma Lampeterja so ustanovili tudi Nemško moštvo (*Volksdeutsche Mannschaft*), ki je v svojih *šturmih* zajelo vse moške člane Kulturbunda med 21. in 50. letom starosti, šlo pa je za bojno formacijo po vzgledu SA, ki bi naj nastopila proti nasilju Slovencev. Mlade so združili v posebnih mladinskih organizacijah.

Razpad Kraljevine Jugoslavije so tako Kočevarji pričakali skoraj popolnoma poenoteni v nacistični ideologiji. Ob napadu Nemčije so vsi

moški, ki bi jih sicer vpoklicali v jugoslovansko vojsko, zbežali v gozdove. Jugoslovanske oblasti so aretirale nekaj posameznikov, tudi iz vodstva, vendar brez vidnejših posledic. Lackner je kasneje zapisal, da so že do velikonočne nedelje zasedli najpomembnejše točke v pokrajini in razorožili vsako enoto srbske vojske, ki je šla čez Kočevje.¹¹ Že 11. 4. 1941 so nasilno odstranili okrajnega načelnika. Wilhelm Lampeter se je razglasil za okrajnega glavarja, dr. Arka postavil za kočevskega župana, Martina Sturm pa za policijskega komisarja. V naslednjih desetih dneh so se potrudili, da dobi Kočevje videz nemške pokrajine: odstranili so Slovence iz vseh uradov, bojkotirali obiskovanje slovenskih šol in sneli slovenske napise. Zvrstile so se tudi aretacije Slovencev. Posamezne nemške oficirje, ki so imeli kmalu za tem nalogo obiskati Kočevje, so navdušeno in s ponosom sprejeli. Drugače je bilo z italijansko vojsko, ki je po svojem prihodu v pokrajino sprva potrdila Lampeterja kot začasnega okrajnega glavarja, že čez nekaj dni pa na njegovo mesto postavila italijanskega fašista dr. Sisgorea. Takoj je prišlo med kočevskimi Nemci in italijansko vojsko do hudih trenj, ki pa so se sčasoma nekoliko zgladila, vendar niso povsem izginila vse do preselitve.

Glavni vzrok nesoglasij je bilo razočaranje, saj so kočevski Nemci pričakovali, da bo Kočevska prišla pod Nemčijo.

"Vrnitev" kočevskih Nemcev v rajh

Odposlanci kočevskih Nemcev – Schober, Lampeter in Sturm – so se 23. 4. 1941 s Himmlerjem dogovorili o selitvi v nemški rajh, vendar so še en mesec čakali, preden so svojim ljudem povedali, kaj jih čaka. Tako so se odposlanci odločili za selitev, ne da bi za mnenje povprašali ostale kočevske Nemce. Tudi ostale nemške narodne skupine, ki so prišle pod Italijo (iz Južne Tirolske ter Kanalske doline), so se tedaj že preseljevale v rajh. V Berlinu so očitno že mnogo prej zbirali statistične podatke, ki so bili ob načrtovanju selitve oz. "vrnitve v rajh" nujno potrebni. Herbert Otterstädt je 18. 12. 1940 iz VDA prejel dopis z naslednjo vsebino:

"Dragi tovariš Otterstädt!

Kakor smo izvedeli, je dr. Janko zadolžil vodstvo kočevske narodne skupine, da nemudoma poda obširno statistično poročilo o številu prebivalstva, zemljiških merah in ostalih nepremičninah v kočevski deželici. Najbrž so vas iz Kočevja že prosili, da jim omogočite uporabo gradiva "Dvorne statistike". Še iz naše strani bi vas radi prosili, da čimprej uresničite to željo."¹²

¹¹ Tone Ferenc: Nacistična raznarodovalna politika v Sloveniji v letih 1941–1945. Maribor, 1968, str. 571.

¹² PAM, fond Otterstädt Herbert, sig. 1.2.4.236.

Otterstädt je namreč že v začetku leta 1940 po navodilih Carstanjena in Henningerja pregledoval Auerspergovo zapuščino, da bi ugotovil "delež nemške zemljiške posesti na Kranjskem"¹³ in izdelal dvorno statistiko.

Obljube nemškega vodstva ob selitvi so bile dokaj mikavne: Kočevarji naj bi se preselili kar direktno na nove kmetije in v nove vasi, ne da bi pred tem morali nekaj časa prebiti v preselitvenih taboriščih ali drugih začasnih bivališčih. Preselili bi se naj na območje ob Savi in Sotli, od koder so Nemci nameravali izseliti slovensko prebivalstvo. Tri zapuščene kmetije bi strnili v eno, le-to pa bi nato prejela družina iz Kočevja. Zaradi takšne ponudbe je kočevska mladina v glavnem navdušeno pozdravila selitev, starejši in premožnejši meščani in posamezni duhovniki pa so imeli pomisleke, proti katerim je nacistično vodstvo ostro nastopilo. Končni rezultat močne in agresivne propagande, želje po boljših možnostih za preživetje in strahu pred osamelostjo ali celo prisilno odselitvijo v južno Italijo je bil, da je 97 % kočevskih Nemcev privolilo v selitev. 31. 8. 1941 sta vladi nemškega rajha in Kraljevine Italije v Rimu sklenili sporazum o preselitvi. Oktobra istega leta so na kočevski železniški postaji vse izseljence rasno pregledali in jim večinoma dodelili oznako *St*, kar je pomenilo, da se selijo na Štajersko, nekateri so dobili oznako *A*, in so se selili v stari rajh, določenemu številu pa so selitev onemogočili. 2833 družin se je preselilo na območje ob Savi in Sotli, vendar jih je že ob prihodu čakalo prvo razočaranje – pripeljali so jih namreč v začasna zimska nastanišča. Nekaj mesecev kasneje so jim dodelili začasna posestva, šele leta 1943 pa so dejansko dobili *svoje* kmetije. Nacistično vodstvo je načrtovalo, da bodo preseljeni Nemci nekakšni *obrambni kmetje*, ki bodo varovali jugovzhodno mejo nemškega rajha. Zaradi tega so vse moške za tri leta oprostili vojaške obveznosti, so pa za nadomestilo morali služiti v nekakšni pomožni policiji – *kočevski samoobrambi*, *vermanskaftu* in v esesovskih posebnih šturmih.

Ko se je vojna za nemški rajh vedno bolj neugodno razvijala, so se kočevski Nemci z nostalgijo in obžalovanjem ozirali proti svojim zapuščenim domovom, spraševali so celo, ali bi se lahko ponovno vrnili. Vendar so bile njihove prošnje zavrnjene. Ob koncu vojne so v Gradcu, Mariboru in Brežicah pripravili načrt umika nemških naseljencev v Avstrijo. Nekateri so pobegnili z vlakom, tisti pa, ki so jih jugoslovanske oblasti zajele, so pristali v zbirnih taboriščih Teharje ali Strnišče pri Ptujju, nato pa so jih izgnali v Avstrijo. Takrat so kočevski Nemci dejansko ostali brez domov – po določenem času v

taboriščih v Mürztalu, Kapfenbergu in Wagni, so se porazgubili po Avstriji, Nemčiji iz ZDA.¹⁴

Iz dokumentov, ki so ohranjeni v fondu, ni razvidno, ali je Otterstädt sodeloval pri načrtovanju selitve kočevskih Nemcev z njihovih domov na Štajersko in v Nemčijo. Iz korespondence pa lahko sklepamo, da se je družina njegove žene v celoti preselila v bližino Brežic.

Otterstädtovo prosvetno delo v Mariboru

Leta 1941 je bil Otterstädt v Mariboru ravnatelj Dekliške osnovni šole II. (*Mädchenhauptschule II.*), iz tega časa je ohranjenih nekaj osnutkov za šolsko delo – predvsem zemljepisni in narodopisni sestavki o Štajerski in didaktika pouka. Očitno je bil vključen v ponemčevalne procese v Mariboru, kjer je imelo šolstvo vodilno vlogo. Ohranjeni so dopisi, iz katerih je razvidno, da je bil Otterstädt v Delovni skupini za domoznanstvo (*Arbeitsgemeinschaft für Heimatkunde*), pisal je besedila in zbiral fotografije za učbenike. V besedilih se je trudil dokazovati, da je "Spodnja Štajerska" nemška. Primer takšnega osnutka za učbenik o Mariboru je ohranjen v fondu:

"Karakter mesta ob Dravi je bil vedno nemški. Preden se podamo na potepanje po mestu, si bomo ogledali nekaj zanimivih podatkov v zvezi s prebivalstvom pred 100 leti, kot jih ponuja mestna knjiga med leti 1801 in 1846. Po njenih navedbah so izvirali mariborski meščani iz:

<i>Maribor – mesto /staroselci/</i>	80
<i>Maribor – okolica</i>	16
<i>Spodnja Štajerska</i>	13
<i>ostala Štajerska</i>	54
<i>Koroška</i>	16
<i>Kranjska</i>	5
<i>Tirolska</i>	18
<i>ostala Avstrija</i>	16
<i>južna Nemčija</i>	18
<i>severna Nemčija</i>	7
<i>protektorat</i>	14
<i>Švica</i>	1
<i>in končno iz Madžarske in Hrvaške</i>	10
<i>in Italije</i>	2

Bolje se skoraj ne bi dalo dokumentirati značaja mesta na nemški jugovzhodni obrambni meji v času, ko so slavizacijski procesi zahodnih in južnih Slovanov prvič dosegli veliko politično manifestacijo v Bellhrusovi dvorani na Dunaju!"¹⁵

Vse mariborske šole so prenehale s poukom že 1. 4. 1941, takoj po izbruhu vojne, 9. 4. 1941, pa so učencem izdali letna spričevala. Nemci so po prihodu v Maribor ukiniti vse slovenske šole in jih pozneje odprli kot izključno nemške, saj

¹³ PAM, fond Otterstädt Herbert, sig. 1.2.4.5.

¹⁴ Mitja Ferenc: Kočevska, Izgubljena kulturna dediščina kočevskih Nemcev, Ljubljana, 1993.

¹⁵ PAM, fond Otterstädt Herbert, sig. 2.1.5.

naj bi postale centri za prevzgojo slovenskih otrok in mladine. Štiri osnovne naloge, ki so jih pri Štajerski domovinski zvezi zastavili nastajajočemu nemškemu šolstvu, so bile:

- v deželi morajo biti samo nemške šole, v katerih poteka pouk le v nemščini,
- dvojezičnega pouka ali manjšinskih šol ne sme biti,
- delo šol mora biti tesno povezano z delom organizacij Nemške mladine,
- šola naj postane središče vsega ponemčevalnega dela.

Glede na to, da je bil prvi poziv za vpis v nemške šole objavljen 30. 4. 1941, lahko sklepamo, da je Otterstädt že od vsega začetka sodeloval pri organizaciji in realizaciji šolstva v Mariboru. Ob koncu šolskega leta 1940/41 je bilo v okrožju Maribor mesto že 17 nemških šol. Junija 1941 so namesto klasične gimnazije ustanovili *Die Kernstock Oberschule*, ki se je v šolskem letu 1942/43 razdelila na *Kernstock Oberschule für Jungen* in na *Hugo Wolf Oberschule für Mädchen*. Oba zavoda sta bila realni gimnaziji z osmimi razredi.¹⁶

Nadaljnja Otterstädtova usoda

Januarja 1942 je bil Otterstädt vpoklican v nemško vojsko, žena Hilde pa je z dvoletno hčerko ostala v Mariboru. Od začetka leta 1942 pa do oktobra 1943 je ohranjena obsežna korespondenca med zakoncema, ki pa ima privaten značaj. Otterstädt je pisal najprej o vojaških vajah na Koroškem, od avgusta 1942 pa iz vzhodne fronte. Določeni deli pisem so literarno obarvani, saj jih je Otterstädt namenil prepisu v "spominsko knjigo", ki pa v fondu ni ohranjena. Oktobra 1943 se korespondenca zaključí, John Tschinkel,¹⁷ sin kočevskega Nemca in Slovenke,

ki živi v USA, mi je prijazno posredoval informacije o nadaljnji usodi Herberta Otterstäda: Leta 1943 je prišel v rusko ujetništvo, a se je 1947 vrnil k svoji družini, ki ga je čakala v Mühlenu (Seetaler Alpen). Ker se v Avstriji ni mogel zaposliti kot učitelj, se je 1948 preselil v Nemčijo. V Erksdorfu pri Marburgu na Lahni je prevzel vodstvo šole. Leta 1961 je postal šolski svetnik v okrožju Obertaunus. V Wiesbadnu pa je prevzel vodstvo pedagoškega inštituta. Umrl je 26. 11. 1963.

Iz vzajemne kataloške baze nemških knjižnic¹⁸ lahko razberemo, da je še objavljal s področja šolstva, tudi s Kočevjem se je še ukvarjal:

- *Schule von morgen : aus der Praxis ganzheitlicher Schularbeit im Kern- und Kursverfahren*, 1963
- *Gottschee, verlorene Heimat deutscher Waldbauern*, 1962
- *Bildungseinheiten für das Volksschulabschlussjahr*, 1961
- *50 Arbeits- und Übungskarten ...*, 1954
- *Schule von morgen : Aus der Praxis ganzheitlicher Schularbeit im Kern- und Kursverfahren*, 1954
- *Vom deutschen Blutsanteil in Krain 1941*
- *Gottschee : eine deutsche Volksinsel im Südosten ; eine Volkskunde in Bildern*, 1941
- *50 Arbeits- und Übungskarten für den Geschichtskurs: Mit 2 Lösungskt.*, 1920

¹⁶ Marjan Žnidarič: *Do pekla in nazaj*, Maribor, 1997.

¹⁷ Rodil se je leta 1931 v Grčaricah na Kočevskem. Njegov oče je bil kočevski Nемеc in vojni invalid, mati pa Slovenka, ki je z nezakonsko hčerko prišla v Kočevje. V tistem času se je začel v vasi razširjati nacizem in družina Tschinklovih je bila zasmehovana zaradi mame Slovenke, očeta brez noge in hčerke, ki je škilila. John, takrat še Johann, Janez ali Hans, se je kot najboljši učenec moral braniti pred očitki sošolcev, da ni čiste arijske krvi. Ko je izbruhnila druga svetovna vojna in za Kočevarje odločilni trenutek selitve, so družino le uvrstili med nemške. Skupaj z ostalimi so zapustili svoj dom, po koncu vojne pa so po travmatičnem begu pristali v Avstriji. Z 19. leti se je Johann izselil v ZDA, kjer je ob delu nadaljeval šolanje in postal inženir politehnike, kasneje pa naredil kariero v računalniški industriji.

Za vprašanje kočevskih Nemcev se je začel ponovno zanimati, ko je zgrožen opazil, da se kot njihovi predstavniki pojavljajo iste osebe, ki so jih med vojno prisilile v preselitev in so tako odgovorne za njihovo izginotje. (www.gottschee.de)

¹⁸ <http://www.gbv.de>.

UDK 940.547.2-053.2(497.4)"1942/1943"

Prejeto: 17. 10. 2005

Otroci v italijanskih koncentracijskih taboriščih 1942–1943

METKA GOMBAČ

mag., višja svetovalka II, vodja Oddelka za dislocirano arhivsko gradivo II, Arhiv Republike Slovenije, Kongresni trg 1, SI-1000 Ljubljana, el. pošta: metka.gombac@gov.si

IZVLEČEK

Med drugo svetovno vojno, ko so si Slovenijo razdelili nemški, italijanski in madžarski okupatorji, je bil tudi mladi rod izpostavljen istim pritiskom kot starejša generacija. Tako so spoznali racije, požige, smrt, raznarodovanje in množične izgone v koncentracijska taborišča.

Zaradi množičnega upora proti italijanskemu okupatorju v letih 1941–1943 so Italijani aprila 1942 začeli veliko ofenzivo, ki se je končala šele novembra 1942. V njej so ostro nastopili proti civilnemu prebivalstvu, ki je podpiralo narodnoosvobodilno gibanje. O tem, kako so otroci doživljali in preživljali dneve v italijanskih koncentracijskih taboriščih Rab, Gonars, Monigo, Renicci, Padova, Visco, nam pričajo spisi in risbe otrok z območja Bosljive Loke, Osilnice, Trave, Drage in Loškega Potoka. Ti spisi in risbe so nastali leta 1944 v partizanskih šolah na Ribniškem in Kočevskem. Ob tretji obletnici ustanovitve OF so razpisali tekmovanje. Temi sta bili "Otroci nam govorijo" in "Naš otrok v internaciji". Sodelovali so otroci od prvega do zadnjega razreda osnovne šole. Pričevanja so napisana v preprostem jeziku, brez olepšav, tako kot so se otrokom dogodki vtisnili v spomin, in sicer na izredno poveden, pretresljiv način. Iz njih odsevata neposredno dojetanje otrok in izpoved dogodkov na način, na katerega se lahko izražajo le otroci.

Prispevku je dodan seznam otroških spisov, ki so shranjeni v AS 1769, Zbirka okupatorjevi zapori in taborišča, šk. 1, podan pa je tudi pregled fondov in zbirk Oddelka za dislocirano arhivsko gradivo II, Arhiva Republike Slovenije, kjer so dokumenti, ki obravnavajo problematiko otrok, žrtev druge svetovne vojne.

KLJUČNE BESEDE: italijanska koncentracijska taborišča, Rab, Gonars, Treviso, otroci, druga svetovna vojna, partizanske šole, Kočevsko, Ribniško območje

ABSTRACT

THE CHILDREN IN THE ITALIAN CONCENTRATION CAMPS 1942–1943

During the World War Two, when Slovenia was divided among the German, Italian and Hungarian enemies, who occupied the country, the young generation was exposed to the same oppression as the older one. So they came to know the raids, the arsons, death, the denationalization and the mass deportations into the concentration camps.

Because of the mass rebellion against the Italian occupiers in the years 1941–1943, the Italians started a vast offensive, which ended as late as November 1942. They proceeded very severely against the civilian population, who supported the National Liberation Movement. Written documents and drawings of the children from the area of Bosljiva Loka, Osilnica, Trava, Draga and Loški Potok, give evidence and bear witness about what the children experienced and how they managed to survive the days in the Italian concentration camps of Rab, Gonars, Monigo, Renicci, Padua, Visco. Those written documents and drawings were created in the year 1944 in partisan schools in Ribnica and Kočevje area. The competition was published at the occasion of the third anniversary of the Liberation Front. The themes were "The children talk to us" and "Our child in the internment". The children, from the first to the last grade of the elementary school, took part in the competition. The testimonies are written in a simple language, without any embellishment, in the way the events impressed on the children's memory, namely in a very descriptive, deeply moving way. They are reflecting the direct comprehension of the children and their deposition of the events in the manner that only children have been able to express.

The list of the children's written documents, deposited in AS 1769, Collection Occupier's prisons and camp, in the box number 1, has been supplemented to the contribution; the review of the funds and collections of the Department of dislocated archival material II of the Archives of the Republic of

Slovenia, where the documents, dealing with the issues of children, victims of the Second World War, has also been supplemented.

KEY WORDS: *the Italian concentration camps, Rab, Gonars, Treviso, children, Second World War, partisan schools, Kočevje, Ribnica area*

Tematika o otrocih, žrtvah druge svetovne vojne, v celoti še ni bila obdelana. Tudi zgodovinske pisje, tako slovensko kot italijansko, ki obravnava vprašanja rezistence, ni sistematično raziskalo teh tragičnih dogodkov. Otrok je usodno povezan s svetom odraslih. Med drugo svetovno vojno, ko so Slovenijo zasedli nemški, italijanski in madžarski okupatorji, je bil tudi mladi rod izpostavljen vsem pritiskom, raznarodovanju, množičnemu izgonu, trpljenju v koncentracijskih taboriščih, delovnih taboriščih in fizičnemu iztrebljanju. Otroci so delili usodo svojih staršev, saj se vojna ni omejevala le na spopade med oboroženimi vojaki. Na ta način so bili oropani otroštva in potisnjeni v razmere, ki so jih krojili odrasli. Bili so odgnani s svojih domov, svojega okolja, iztrgani iz svojih družin, izgubili so najbližje, prisiljeni so bili živeti v tujem, nepoznanem, neprijaznem okolju. Onemogočeno jim je bilo tudi šolanje v materinem jeziku.

Zaradi neuspehov v bojih s partizani govorimo o času velike italijanske ofenzive (april–november 1942). Italijanski okupator se je odločil, da bo obračunal tudi s civilnim prebivalstvom, ki je bilo narodnoosvobodilnemu gibanju v močno oporo. Zato je general Roatta¹ izdal Okrožnico 3 C, s katero je uzakonil nasilje nad civilnim prebivalstvom. Vojaški ukrepi so dovoljevali streljanje talcev, interniranje družin, požiganje itd.

V ofenzivi poleti 1942 je bila med najbolj prizadetimi deli Kočevska. Vasice na levem delu reke Čabranke, pod velikimi gozdovi Medvedjeka, od Novega Kota proti Prezidu pa do Borovške gore, so bile do prve polovice avgusta 1942 le še prazna pogorišča. V nekaj dneh jih je bilo uničenih 12. Prebivalce so odgnali najprej v dolino, v Čabar, od tam pa v koncentracijska taborišča na Rab, v Gonars, Monigo, Visco, Padova, Renicci.²

Okupatorjev teror seveda ni prizanesel nikomur, ne ženam in starcem ne otrokom. O tem, kako so preživljali dneve v koncentracijskih taboriščih otroci, nam pričajo zapisi in risbe otrok, ki jih hrani Oddelek za dislocirano arhivsko gradivo II Arhiva Republike Slovenije. Nastali so spomladi leta 1944 v partizanskih šolah, na osvobojenem ozemlju na Kočevskem in Ribniškem. Otroci nam sporočajo, kako so doživeli teror, požige domov, ločitev od staršev, bivanje v koncentracijskih taboriščih, lakoto, mraz itd. Napisani so v preprostem jeziku. Brez olepšav,

nekateri opremljeni z risbicami, tako kot so se jim vtisnili v spomin, na izredno poveden, pretresljiv način govore o lakoti, trpljenju, boju za preživetje, umiranju najbližjih.

Tako nam pripoveduje Drago Kaličič, star deset let: "Jaz nimam očeta. Ustrelili so ga Italijani. Nekega dne so prišli v vas. Izgnali so nas iz hiše. Vsi smo zelo jokali, posebno mama. Očeta so zaprli. Zaprtih je bilo dosti mož. Vse so odpeljali v Zamost in 12 mož ustrelili. Mojega očeta tudi. Ko smo zvedeli smo vsi zelo jokali. Hišo so nam zažgali, nas pa so odpeljali v internacijo".³

Položaj slovenskih in hrvaških internirancev v italijanskih koncentracijskih taboriščih je bil različen, najteže je bilo na Rabu, tako da je zaradi lakote, mraza, brezupno slabih higienskih razmer, umrlo na tisoče internirancev vseh starosti. Res da v italijanskih koncentracijskih taboriščih ni bilo sistematičnega ubijanja, ne plinskih celic ne krematorijev kot v nemških, toda na Rabu in v drugih italijanskih koncentracijskih taboriščih so ljudje umirali, ker so jim določili premalo hrane, preslabo bivališče in slabo obleko. Namen odločujočih je bil, da bi internirance tako oslabili, da bi se ti ne mogli ne upreti ne zbežati. Namesto za hitro fizično iztrebljanje so se odločili za počasno stradanje in končno smrt, ta pa je najpogosteje kosila prav med najšibkejšimi. Deportiranje in smrt otrok so vojaški strategji največkrat ocenjevali kot postransko škodo, ki ji ni bilo pripisati prevelike vloge.

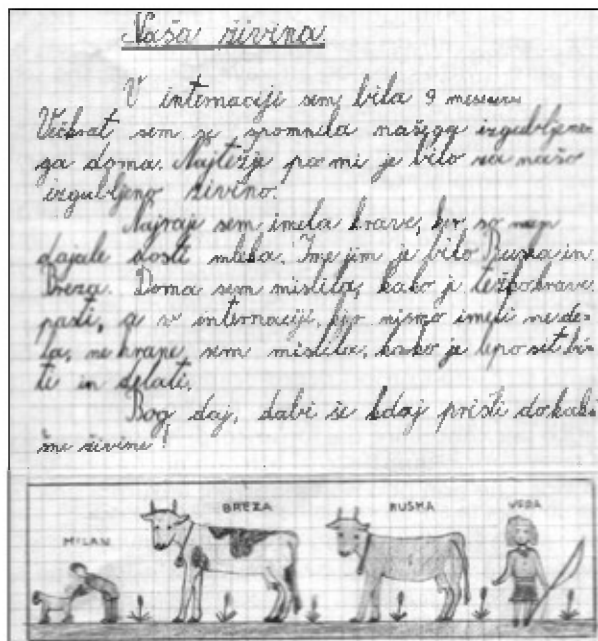
Kako je odrasle bremenila tragedija otrok, nemoč, da bi to stanje preprečili, končali, lahko razberemo tudi s slik in skic otrok, ki jih je slikar Stane Kumar risal v koncentracijskih taboriščih na Rabu leta 1942 in v Gonarsu leta 1943. Sam je zapisal v spominih, da je od jeseni 1942 vsak dan opazoval otroke in skušal to prenesti na papir predvsem zato, da bo po vojni lahko pokazal trpljenje otrok v taboriščih. "Preživel sem lakoto v Trstu med prvo svetovno vojno", pravi umetnik, "vendar takih prizorov, da bi zrl na vsakem koraku usihajoče otroške oči ni bilo. Tu pa je bilo na stotine otrok od dojenčkov do šolarjev. Lakota je vedno bolj pritiskala na njihov organizem in psiho, čedalje bolj so otopeli, ždeli po kotih in se zelo malo pogovarjali med seboj. Posledica te grozne revščine je bila velika shiranost in umrljivost."⁴ Slike in skice hranijo v Muzeju novejšje zgodovine Slovenije, v Ljubljani.

¹ Roatta Mario, general, poveljnik 2. armade.

² AS 1769, Zbirka okupatorjevi zapori in taborišča, šk. 1, Bogomil Gerlanc, Naš otrok v internaciji.

³ AS 1769, Zbirka okupatorjevi zapori in taborišča, šk. 1, Drago Kaličič.

⁴ Stane Kumar, Risal sem otroke v koncentracijskem taborišču, Otroštvo v senci vojnih dni, Ljubljana 1980, str. 144–148.

Naša živina. Vera Cimprič. Draga, 20. junij 1944 (Metka Gombač, Boris M. Gombač, Dario Mattiusi, Quando mori mio padre. Disegni e testimonianze di bambini dai campi di concentramento del confine orientale (1942–1943). Ko je umrl moj oče. Risbe in pričevanja iz koncentracijskih taborišč in italijanski vzhodni meji (1942–1943), str. 29)

Odrasli taboriščniki so pomagali otrokom s hrano, ki so jo dobivali v paketih od doma, poskrbeli so tudi za sirote, ki so ostali brez staršev. Tako so ob kapitulaciji Italije odpeljale žene večje število otrok sirot s seboj kot svoje in jim s tem omogočile vrnitev domov. Skrb in solidarnost z otroki sta bili navzoči na vsakem koraku.

Najslabše razmere so bile na otoku Rabu. Taborišče so na hitro pripravili junija 1942 za internirance iz Slovenije in Hrvaške. To naj bi bilo največje koncentracijsko taborišče, ki bi sprejelo do 20.000 ljudi, vendar ga niso dogradili do konca. Od 27. julija 1942, ko so Italijani pripeljali na Rab prvi transport, se je taborišče, ki niti še ni bilo pripravljeno na sprejem večjega števila ljudi, hitro polnilo. Internirance so namestili v vojaške šotore in šele v začetku leta 1943 so bile pripravljene prve barake. Koncentracijsko taborišče je imelo več delov. Moške so določili v "campo 1", "campo 2" in "campo 4", ženske, otroke in starce pa v "campo 3", ki je bil na slabšem terenu na plitvini zaliva Sv. Evfemije; to je bilo usodno ob velikih deževnih ujmah jeseni 1942.

V spisu Na Rabu je nočno neurje opisal Ivan Štimec, star 10 let: "Bili smo internirani na Rab. Stanovali smo v šotorih ob morju. Spali smo na goli zemlji. Nekoč noč, ko smo že spali, je začelo močno pihati in deževati. Morje je naraščalo. Skoro smo bili do kolen v vodi. Jokali smo in klicali

na pomoč. Hoteli smo bežati, toda straža nas ni pustila ven iz ograje. Morje pa je čedalje bolj naraščalo. Mnogo otrok je utonilo in tudi mnogo obleke nam je odnesla voda. Vihar je ponehal. Zjutraj je posijalo sonce, nas posušilo in ogrelo naše, od strahu in mraza premrle ude".⁵ Prav zaradi nemogočih življenjskih razmer, velike umrljivosti in boleznih so že v pozni jeseni ženske, otroke in starejše osebe preselili v Gonars.⁶ S preprostimi besedami je življenje v Gonarsu opisal Milan Cimprič, star 9 let: "V Gonarsu je bila taka lakota, da ni za pomisliti. Vse olupke smo pojedli, katere so kuharji metali v jamo. Nekoč smo vsi padli v to jamo. Jaz sem bil spodaj. Drugi so padli na mene. Vse kosti so me bolele. Dobil sem malo olupkov. Tako žalostno je bilo v Gonarsu".⁷

Že konec avgusta 1942 je bilo na Rabu okoli 1000 otrok mlajših od 16 let. V Monigu jih je bilo sredi marca 1943 med 3188 interniranci 979. Koliko jih je bilo med 25.000 slovenskimi interniranci, nam ne pove noben vir.⁸ Nasilno odtrgani od doma, iz svojega okolja, so bili otroci prestavljeni v tuje, nepoznane okolje, tam pa so bili izpostavljeni lakoti, brezupnim bivalnim razmeram, splošnemu pomanjkanju ter telesnemu in duševnemu mučenju. Umrljivost ljudi iz južne Kočevske na Rabu je bila zato največja v mesecih novembru in decembru 1942, ko so se pojavili še močna burja, dež in hud mraz. Od julija do novembra 1942, navaja v svojem poročilu general Giuseppe Gianni, so na Rabu umrli 104 otroci. Z Raba so prav zaradi brezupnih razmer v Gonars med 21. 11. in 5. 12. 1942 preselili 1163 žensk, 1367 otrok in 61 moških. Posamezne internirance so že od novembra 1942 pošiljali domov, večina pa je dočakala kapitulacijo Italije v koncentracijskih taboriščih.⁹

Med spisi, ki govore o lakoti, bedi, neurju, so tudi takšni, ki govore o tem, da so se otroci predajali spominom na dom, starše, domače živali, to pa jim je pomagalo pobegniti pred kruto vsakdanjostjo. O tem piše Vera Cimprič, stara 9 let: "Naša živina. V internaciji sem bila 9 mesecev. Večkrat sem se spomnila našega izgubljenega doma. Najtežje pa mi je bilo za našo izgubljeno živino. Najraje sem imela krave, ker so nam dajale dosti mleka. Ime jim je bilo Ruska in Breza. Doma sem mislila, kako je težko krave pasti, a v internaciji, kjer nismo imeli ne dela, ne hrane sem mislila kako je lepo sit biti in delati. Bog daj, dabi še kdaj prišli do kakšne živine".¹⁰

⁵ AS 1769, Zbirka okupatorjevi zapori in taborišča šk. 1, Ivan Štimec.

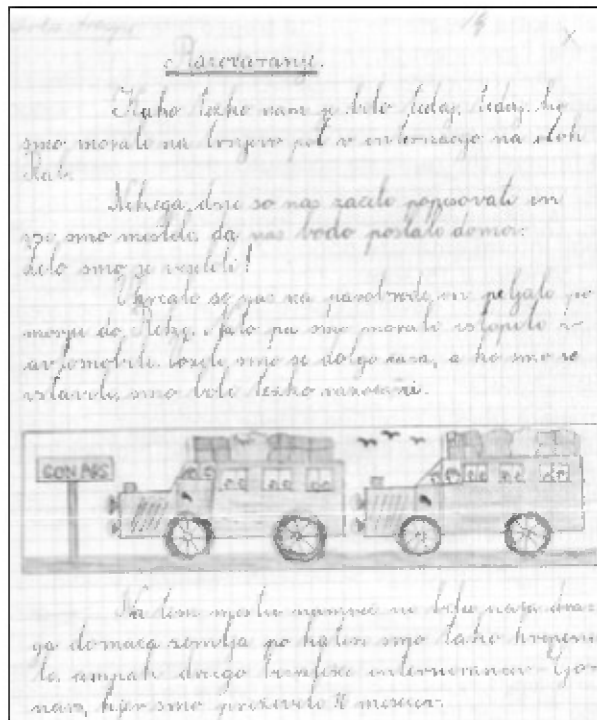
⁶ Tone Ferenc, Rab-Arbe-Arbissima, Ljubljana 2000, str. 20–21.

⁷ AS 1769, Zbirka okupatorjevi zapori in taborišča šk. 1, Milan Cimprič.

⁸ Tone Ferenc, Rab-Arbe-Arbissima, Ljubljana 2000, str. 30.

⁹ Tone Ferenc, Rab-Arbe-Arbissima, Ljubljana 2000, str. 33–34.

¹⁰ AS 1769, Zbirka okupatorjevi zapori in taborišča šk. 1, Vera Cimprič.

Razočaranje. Vladimir Miklič., Draga, 23. junij 1944 (Metka Gombač, Boris M. Gombač, Dario Mattiusi, Quando mori mio padre. Disegni e testimonianze di bambini dai campi di concentramento del confine orientale (1942–1943). Ko je umrl moj oče. Risbe in pričevanja iz koncentracijskih taborišč na italijanski vzhodni meji (1942–1943), str. 53)

V vseh spisih je bila smrt stalna spremljevalka njihovih dni. V svojem prispevku je o tem pisala Slavka Mrle, stara 9 let: "Vsi nam pravijo interniranci, ker smo bili internirani. Bili smo v Trevizu. Zelo smo bili lačni. V Trevizu mi je umrl brat. Imela sem še enega brata. Ko je šel iz internacije, je umrl v bolnici na Sušaku. Ko smo zvedeli, smo vsi zelo jokali".¹¹

Po kapitulaciji Italije 8. septembra 1943 so se interniranci vračali na svoje domove. Veliko otrok je bilo brez enega ali obeh staršev, doma pa so jih čakali ostanki pogorelih domov. Polja, ki niso bila leto dni obdelana, so bila v jeseni 1943 prazna. Otroke so naselili po okoliških vaseh, pri znancih, sorodnikih, pri dobrih ljudeh. Konec oktobra in novembra 1943 je šla čez te kraje nemška ofenziva, nato pa je nastalo osvobojeno ozemlje. Skrb za otroke so prevzeli sorodniki, sosedje in pa terenske organizacije OF, AFZ, mladinska organizacija.

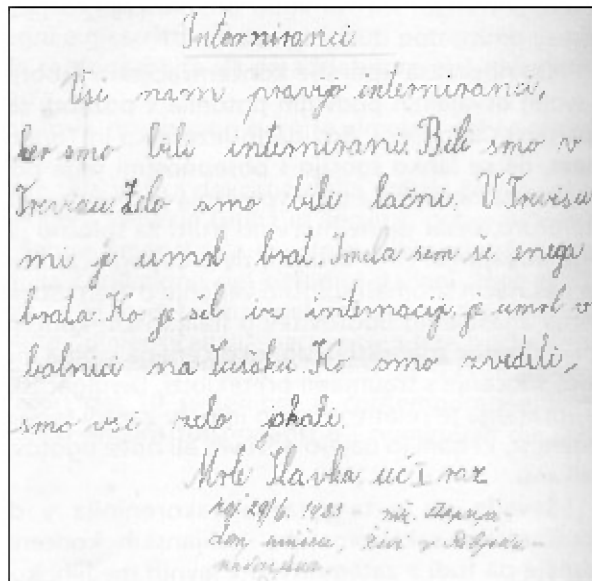
OF, ki je organizirala in usmerjala narodno-osvobodilni boj od ustanovitve 27. aprila 1941, je posebno skrb namenila otrokom, predvsem

tistim, ki so bili izpostavljeni bodisi ker so bili njihovi starši dejavni v narodnoosvobodilnem gibanju bodisi ga podpirali. Zavest, da je poskrbljeno za otroke, je dobro vplivala na starše, ki so bili v ilegali, bili internirani, itd. V Ljubljani in njeni bližnji okolici so bili tako imenovani "ilegalčki", otroci ilegalcev, internirancev, zapornikov in partizanskih borcev. OF je organizirala ljudi, ki so te otroke skrivali in skrbeli zanje. Za pomoč je skrbel Slovenska narodna pomoč, ki je nasledila že pred vojno delujočo Rdečo ljudsko pomoč. V okviru Slovenske narodne pomoči so leta 1942 organizirali otroški sektor, ki je skrbel posebej za take otroke. V to mrežo je bil vključen krog ljudi, ki so skrbeli, da so otrokom našli varno namestitev, da so jim priskrbeli novo identiteto, jih oskrbovali s hrano, obleko, poskrbeli za zdravniško pomoč. Leta 1942, ko je italijanski okupator obdal Ljubljano s 34 km dolgo žično ograjo, bunkerji, mitralješkimi gnezdi, se je okupatorjevo nasilje še stopnjevalo. Posledice racij, aretacij, streljanj talcev in množični transporti v internacijo so še povečali potrebe po gmotni in moralni skrbi za otroke. Otroški sektor je bil tako dobro organiziran in hermetično zaprt, da ne italijanskemu ne nemškemu okupatorju vsa leta vojne ni uspelo priti blizu, tako da je ostal nedotaknjen. Otroci so v povprečju dva do trikrat zamenjali rejnike, to pa pomeni, da je bilo družin, ki so skrbele za otroke, okoli 300. Družine so izhajale iz vseh slojev prebivalstva, bile so družine z otroki, brez otrok, neporočena dekleta, stari starši in drugi. Število otrok, ki so jih skrivali po raznih družinah v Ljubljani in okolici, je od začetnih 20 leta 1941 naraslo na 200 ob koncu vojne. Razen ene deklice so vsi preživeli. Kako so selitve, prilagajanja in stresi vplivali na otroke, je posebno poglavje, s temi problemi so se srečevali še leta po vojni.¹²

V januarju 1944 so na območjih, na katerih je nastalo osvobojeno ozemlje, začeli obnavljati tudi šole. Ob drugih ukrepih je izvršni odbor OF že 17. maja 1942 izdal poseben odlok o delovanju šolstva v Sloveniji na osvobojenem ozemlju. Na osnovi tega odloka se je začel obnavljati tudi šolski pouk na osvobojenem ozemlju na Kočevskem. Tako imenovano partizansko šolstvo je ena izmed posebnosti v organizaciji narodnoosvobodilnega gibanja na Slovenskem. V delovanju partizanskega šolstva so bila tri obdobja. Prvo je bila v pomlad leta 1942, ko je na Dolenjskem, h kateremu je spadalo tudi kočevsko območje, nastalo prvo osvobojeno ozemlje. Te prve začetke je prekinila velika italijanska ofenziva. Drugo obdobje partizanskega šolstva se je začelo po kapitulaciji Italije, septembra 1943. Na velikem osvobojenem

¹¹ AS 1769, Zbirka okupatorjevi zapori in taborišča šk. 1, Slavka Mrle.

¹² Ada Krivic, Skrb za ogrožene družine otrok v Ljubljani, Otroštvo v senci vojnih dni, Ljubljana 1980, str. 20–39; AS 1872, Zbirka dopolnilnega gradiva o delavskem gibanju in o NOB, 1918–1945.

Interniranci. Slavka Mrle. (Metka Gombač, Boris M. Gombač, Dario Mattiussi, Quando mori mio padre. Disegni e testimonianze di bambini dai campi di concentramento del confine orientale (1942–1943). Ko je umrl moj oče. Risbe in pričevanja iz koncentracijskih taborišč na italijanski vzhodni meji (1942–1943), str. 56)

ozemlju so začeli obnavljati pouk za otroke, ki leto in tudi več niso hodili v šole. Pri izvršnem odboru OF je bila za to ustanovljena upravna komisija s posebnim odsekom za narodno vzgojo in prosveto. Ko je Kočevsko doživelo še nemško ofenzivo, ki je za krajši čas ustavila obnavljanje šol, so skrb za organizacijo šolstva prevzeli okrajni in okrajni odbori OF. Tretje obdobje partizanskega šolstva se je začelo februarja 1944 in končalo z osvoboditvijo. V tem obdobju se je izboljšala organizacija pouka, poskrbeli so za učitelje in njihovo dodatno izobrazbo, za učbenike. Upoštevati moramo, da se je življenje v partizanski šoli precej spreminjalo in da ni bilo govora o redni šoli z ustaljenim šolskim redom. Nanj so vplivali vojne razmere, bližina spopadov, navzočnost okupatorja. Odvisno je bilo od iznajdljivosti učiteljev in pomoči ljudi, ki so poskrbeli za prostore in prehrano učiteljev. Ena izmed oblik šolskega dela je postalo sodelovanje otrok pri najrazličnejših tekmovanjih – tako v tem, kdo bo zbral največ za potrebe vojske, kot v pomoči pri zbiranju hrane in obleke za tiste, ki so ostali brez vsega premoženja.¹³

Odsek za prosveto pri SNOS (prevzel je del zadolžitve odborov OF) je tako ob tretji obletnici

ustanovitve OF (27. aprila 1944) razpisal prvo tekmovanje OF; množično so sodelovali učenci in učitelji v partizanskih šolah. Med najpomembnejše dosežke tekmovanja sodijo otroški spisi s temama "Otroci nam govorijo" in "Naš otrok v internaciji". Za ti dve temi so se odločili učitelji šol v ribniškem okraju, v šolah v Bosljivi Loki, Osilnici, Travi, Dragi in Loškem Potoku. Sodelovali so učenci vseh stopenj od prvega do zadnjega razreda osnovne šole. V prispevkih so, kot je vidno, opisani spomini otrok na trpljenje doma in v internaciji. Prispevki, spisi, risbe niso le dokument časa, ampak so bili dragocena pomoč slovenskim pedagogom in mladinskim psihologom v poznejšem obdobju. Iz njih odsevata neposredno dožemanje otrok in izpoved dogodkov na način, kakršnega zmorejo le otroci. Učitelji so pripravili navodila, kako naj bodo prispevki pripravljene, da bi opis dogodkov "ohranil izraz otroške duše brez šolske in druge navlake in vpliva, ker samo takšen neposreden opis mora biti otroški dokument tistih dni".¹⁴

Ocenjevalna komisija je zbirko otroških spisov nagradila kot celoto, nagradili pa so tudi posamezne šole in učence. Spisi so ostali takšni, kot so jih šolarji napisali, z vsemi slovničnimi in pravopisnimi napakami. Dodani so podatki o otroku, ki je spis napisal, in mnenje učitelja. Upoštevali so, da so bili otroci leto ali več brez šolanja.

Zapišimo na koncu nekaj misli njihovega učitelja Bogomila Gerlanca, ko je v spremnem dopisu komentiral izdelke svojih učencev:

- "naj bodo ti izbrani spisi izdelek naše mladine, dokument njenega trpljenja in žrtev;
- naj bodo temelj naše obtožbe;
- naj služijo mladinoslovcu in dušeslovcu, vzgojitelju in politiku pri njegovem delu kot izraz mladega rodu v svojem edinstvenem trpljenju;
- naj ostanejo dokument katerega je učiteljstvo rešilo pozabe, ki jo bo prinesel čas in rast mladine".

Od gradiva, ki se je nabralo ob koncu tekmovanja, so ohranjeni le izbrani, najpomembnejši in najznačilnejši spisi, opremljeni z dragocenimi podatki in pripombami učiteljev, ki nam povedo starost, kateri razred je otrok obiskoval, kje je živel, v kakšnih razmerah (sirota, požgan dom, očeta ustrelili, mati umrla v internaciji itd.), opisane so njegove sposobnosti (nadarjen, marljiv), pri nekaterih tudi zdravstveno stanje.

Seznam otroških spisov po tematiki:

1. Pred internacijo, Vera Cimprič
2. Mojega očka ni več, Ivanka Poje
3. Naša živina, Vera Cimprič
4. Moj oče, Drago Kaličič
5. Iz dni mojega trpljenja, Jožko Miklič
6. Lakota v Trevisu, Nada Cimprič

¹³ Slavica Pavlič, Narodnoosvobodilna borba in organizacija šolstva, Otroštvo v senci vojnih dni, Ljubljana 1980, str. 90–115; Jože Princič, Odnos ljudske oblasti slovenskega naroda do otroka v obdobju NOB (1944–1945), Otroštvo v senci vojnih dni, Ljubljana 1980, str. 61–84.

¹⁴ AS 1769, Zbirka okupatorjevi zapori in taborišča, šk. 1, Bogomil Gerlanec, Naš otrok v internaciji.

7. Poplava na Rabu, Antica Troha
8. Umrli mi je ata, Ludvik Pantar
9. Spomini na Gonars, Milan Cimprič
10. Na Rabu, Ivan Štimec
11. Interniranka, Marica Štimec
12. Prihod v barake, Marjan Grajš
13. Kaj smo jedli na Rabu, Alojzij Ješelnik
14. V internaciji, Ivanka Brežič
15. Razočaranje, Vladimir Miklič
16. Spomini na moj dom, Julka Poje
17. Predčasen povratak domov, Nada Cimprič
18. Interniranci, Slavka Mrle
19. Vrnitev iz internacije, Marica Malnar
20. Rab je izpil našo kri, Mirko Pantar
21. Iz mučilnice, Ferdinand Troha.

Spisi so našli pot v arhiv, tako da zdaj bogatijo arhivsko gradivo Oddelka za dislocirano arhivsko gradivo II Arhiva Republike Slovenije. Skupaj s seznama internirancev, ki so v fondih italijanskega okupatorja, nam tako pomagajo sestavljati sliko obdobja druge svetovne vojne.

Za študij te problematike obstaja v Arhivu Republike Slovenije, Oddelek II, dokaj bogato arhivsko gradivo; sestavljajo ga fondi, zbirke in pričevanja.

Zbiranju gradiva za velike spremembe, ki so se dogajale med drugo svetovno vojno na prostoru današnje Slovenije je bila namenjena posebna skrb že med NOB. Že januarja 1944 je na osvobojenem ozemlju delovala začasna civilna uprava, v okviru te pa je bil ustanovljen Znanstveni inštitut, ki ga je vodil zgodovinar dr. Fran Zwitter; zavedal se je, kako pomembni so arhivski viri za preučevanje preteklosti. Od leta 1944 dalje so namenjali skrbi za arhivske dokumente veliko pozornost in to gradivo predstavlja osnovo Oddelka II, ki je eden od naslednikov Znanstvenega inštituta. Se pred koncem vojne, januarja 1945, je bil izdan odlok o zaščiti knjižnic, arhivov, umetniških, kulturnih, zgodovinskih spomenikov, znanstvenih in umetniških zbirk in priradnih znamenitosti (objavljen v Uradnem listu Slovenskega NOS).

Dokumenti, ki obravnavajo problematiko otrok, žrtev druge svetovne vojne, so predvsem v teh fondih in zbirkah:

- AS 1769, Zbirka okupatorjevi zapori in taborišča, šk. 1
- AS 1872, Zbirka dopolnilnega gradiva o delavskem gibanju in NOB, 1918–1945
- AS 1840, Zbirka gradiva o žrtvah italijanskih okupacijskih oblasti
- AS 1953, Zbirka Slovenke v narodnoosvobodilnem boju 1941–1945
- AS 1775, Poveljstvo XI. armadnega zbora
- AS 1788, Visoki komisariat za Ljubljansko pokrajino, kabinet
- AS 1796, Kraljeva kvestura, Ljubljana 1941–1943
- AS 1781, Poveljstvo grupe kraljevih karabinerjev, Ljubljana 1941–1943

- AS 1752, Slovenski rdeči križ v Ljubljani
- AS 1822, Štab za repatriacijo vojnih ujetnikov in internirancev, Ljubljana
- AS 1830, Slovensko kulturno-prosvetno društvo Franc Rozman-Stane, Odbor za Srbijo
- AS 1627, Pooblaščenec državnega komisarja za utrjevanje nemštva na Spodnjem Štajerskem
- AS 1800, Glavni odbor Antifašistične fronte žena Slovenije
- AS 1670, Izvršni odbor OF
- AS 1828, Komisija za ugotavljanje zločinov okupatorjev in njihovih pomagačev pri Predsedstvu SNOS
- AS 1790, Okrajno glavarstvo Črnomelj
- AS 1602, Deželni svetnik Okrožja Celje 1941–1945
- AS 1791, Vojaško vojno sodišče 2. armade, sekcija Ljubljana 1941–1943

SEZNAM NAVZOČIH OTROK V KONCENTRACIJSKEM TABORIŠČU GONARS (Videm) spomladi leta 1943. (Metka Gombač, Boris M. Gombač, Dario Mattiussi, Quando mori mio padre. Disegni e testimonianze di bambini dai campi di concentramento del confine orientale (1942–1943). Ko je umrl moj oče. Risbe in pričevanja iz koncentracijskih taborišč na italijanski vzhodni meji (1942–1943), str. 67)			
1-	ALBERTO Bista	41 N.F.	1939- Predgled
2-	ANTONIO Bogodar	41 Ivan	1941 Bogodar
3-	BOBA Cveta	41 Ivan	1940 Ormožsko
4-	BOBA Klemen	41 Ivan	1942 id
5-	BOBA Kofic	41 Ivan	1933 -stari log
6-	BOBA Kosa	41 Ivan	1939- id
7-	BOBA Kosa	41 Ivan	1939- id
8-	BOBRATOV Mila	41 Ivan	1931- Teropolec
9-	BOBRATOV Peter	41 Ivan	1939- Gorodni Poljeva
10-	BRANČIČ Kosa	41 Ivan	1933- id
11-	BRANČIČ Kofic	41 Ivan	1935- stari log
12-	BRANČIČ Kofic	41 Ivan	1937- id
13-	BRANČIČ Kofic	41 Ivan	1935- stari log
14-	BRANČIČ Kofic	41 Ivan	1937- id
15-	BRANČIČ Kofic	41 Ivan	1935- stari log
16-	BRANČIČ Kofic	41 Ivan	1937- id
17-	BRANČIČ Kofic	41 Ivan	1935- stari log
18-	BRANČIČ Kofic	41 Ivan	1937- id
19-	BRANČIČ Kofic	41 Ivan	1935- stari log
20-	BRANČIČ Kofic	41 Ivan	1937- id
21-	BRANČIČ Kofic	41 Ivan	1935- stari log
22-	BRANČIČ Kofic	41 Ivan	1937- id
23-	BRANČIČ Kofic	41 Ivan	1935- stari log
24-	BRANČIČ Kofic	41 Ivan	1937- id
25-	BRANČIČ Kofic	41 Ivan	1935- stari log
26-	BRANČIČ Kofic	41 Ivan	1937- id
27-	BRANČIČ Kofic	41 Ivan	1935- stari log
28-	BRANČIČ Kofic	41 Ivan	1937- id
29-	BRANČIČ Kofic	41 Ivan	1935- stari log
30-	BRANČIČ Kofic	41 Ivan	1937- id
31-	BRANČIČ Kofic	41 Ivan	1935- stari log
32-	BRANČIČ Kofic	41 Ivan	1937- id
33-	BRANČIČ Kofic	41 Ivan	1935- stari log
34-	BRANČIČ Kofic	41 Ivan	1937- id
35-	BRANČIČ Kofic	41 Ivan	1935- stari log
36-	BRANČIČ Kofic	41 Ivan	1937- id
37-	BRANČIČ Kofic	41 Ivan	1935- stari log
38-	BRANČIČ Kofic	41 Ivan	1937- id
39-	BRANČIČ Kofic	41 Ivan	1935- stari log
40-	BRANČIČ Kofic	41 Ivan	1937- id
41-	BRANČIČ Kofic	41 Ivan	1935- stari log
42-	BRANČIČ Kofic	41 Ivan	1937- id
43-	BRANČIČ Kofic	41 Ivan	1935- stari log
44-	BRANČIČ Kofic	41 Ivan	1937- id
45-	BRANČIČ Kofic	41 Ivan	1935- stari log
46-	BRANČIČ Kofic	41 Ivan	1937- id
47-	BRANČIČ Kofic	41 Ivan	1935- stari log
48-	BRANČIČ Kofic	41 Ivan	1937- id
49-	BRANČIČ Kofic	41 Ivan	1935- stari log
50-	BRANČIČ Kofic	41 Ivan	1937- id
51-	BRANČIČ Kofic	41 Ivan	1935- stari log
52-	BRANČIČ Kofic	41 Ivan	1937- id
53-	BRANČIČ Kofic	41 Ivan	1935- stari log
54-	BRANČIČ Kofic	41 Ivan	1937- id
55-	BRANČIČ Kofic	41 Ivan	1935- stari log
56-	BRANČIČ Kofic	41 Ivan	1937- id

Seznam navzočih otrok v koncentracijskem taborišču Gonars (Videm) spomladi leta 1943. (Metka Gombač, Boris M. Gombač, Dario Mattiussi, Quando mori mio padre. Disegni e testimonianze di bambini dai campi di concentramento del confine orientale (1942–1943). Ko je umrl moj oče. Risbe in pričevanja iz koncentracijskih taborišč na italijanski vzhodni meji (1942–1943), str. 67)

UDK 930.253(41=163.6)"1926/1953"

Prejeto: 14. 11. 2005

Slovenija in Slovenci v britanskem arhivu – malo drugače

MATEJA JERAJ

dr., višja svetovalka – arhivistka, Arhiv Republike Slovenije, Zvezdarska 1, SI-1000 Ljubljana,
el. pošta: mateja.jeraj@gov.si

JELKA MELIK

doc., dr., višja svetovalka – arhivistka, Arhiv Republike Slovenije, Zvezdarska 1, SI-1000 Ljubljana,
el. pošta: jelka.melik@gov.si

IZVLEČEK

Velika Britanija je bila ena vodilnih sil v Evropi in svetu. Kot taka je budno spremljala dogajanja v Evropi. Slovenci so ji bili zanimivi le kot prebivalci pomembnega dela Evrope, a bolj v Jugoslaviji kot v Avstriji. Dokumentov, ki kakorkoli zadevajo Slovence, je veliko. Gradivo so iskali in uporabljali mnogi slovenski znanstveniki, pa tudi drugi raziskovalci. Predvsem so bili to dokumenti, pomembni za politično zgodovino, manj pa so jih zanimali drobni opisi slovenske dežele in Slovencev, ki so jih ob raznih priložnostih in v raznih obdobjih slovenske zgodovine zapisali za politiko nepomembni opazovalci. Toda tudi ti niso le zanimivi, temveč tudi koristni. Na eni strani nas opozarjajo, da je treba dokumente uporabljati z veliko mero previdnosti, zadržanosti in razmisleka, zavedajoč se, kako je bilo poznavanje razmer njihovih ustvarjalcev v precejšnji meri subjektivno, v marsičem površno in dostikrat polno predsodkov. Na drugi strani pa nas vabijo k opazovanju in razmišljanju.

KLJUČNE BESEDE: *Britanski arhiv (The National Archives), britansko zunanje ministrstvo (FO), Slovenci, Slovenija, slovenska zgodovina, dokumenti*

ABSTRACT

SLOVENIA AND SLOVENES IN BRITISH ARCHIVES – FROM A SLIGHTLY DIFFERENT POINT OF VIEW

Great Britain used to be one of the leading forces in Europe and in the world. As such, it kept a vigilant eye on the events and activities going on in Europe at that time. Great Britain had found Slovenes interesting only as the inhabitants of Europe, emphasis being laid on the fact that they were the inhabitants of Yugoslavia more than the inhabitants of Austria. There are a number of documents, concerning Slovenes in various and different aspects. The materials had been used and researched by many Slovene scientists as well as other research experts. Above all, those had been the documents which had been, to a high degree, considered meaningful and significant for the political history, while on the other hand, much less interest had been taken in the minute descriptions of the Slovene country and the Slovene people; the documents had been written down at various occasions and in different periods of Slovene history by the observers, who were not important, but rather trivial with regard to the politics of that period. But nevertheless, those documents are, apart from being interesting, also considerably useful. On one hand, they have been drawing our attention to the fact that the documents have to be used with a great deal of precaution, restraint and consideration, and that we should be aware of the fact, that the knowledge of their authors about the circumstances of the described period, was to a considerable extent subjective, in a number of aspects superficial, and very often full of prejudice. On the other hand, they have been enticing us to a closer observation and reflection concerning those issues.

KEY WORDS: *British Archives (The National Archives), British Foreign Office (FO), Slovenes, Slovenia, Slovene history, documents*

Velika Britanija je bila ena vodilnih sil v Evropi in v svetu. Kot taka je budno spremljala dogajanja v Evropi, posebej v Franciji, Nemčiji, Avstro-Ogrski, Italiji, Turčiji in Rusiji, naš prostor pa zaradi svoje prehodne lege. Slovenci so ji bili zanimivi le kot njegovi prebivalci, a bolj v Jugoslaviji kot v Avstriji. Dokumenti, ki kakorkoli zadevajo Slovence, so številni in so bolj ali manj očitno prisotni v različnih fondih osrednjega britanskega arhiva. Sistematično in popolno evidentiranje vseh virov, povezanih z zgodovino Slovencev, je zamudno in težko izvedljivo. Gradivo so iskali in uporabljali mnogi slovenski znanstveniki, tudi drugi raziskovalci. Predvsem so bili zanje zanimivi dokumenti, pomembni za politično zgodovino, manj pa so jih zanimali drobni opisi slovenske dežele in Slovencev, ki so jih ob raznih priložnostih in v raznih obdobjih slovenske zgodovine zapisali za politiko nepomembni opazovalci. Kar nekaj jih je. Predstavili bomo le nekaj odlomkov iz teh starih "papirjev" iz obdobja od 1920 do 1960, in sicer po eno iz vsakega desetletja, ko je bilo zanimanje za Slovence, vsaj tako se zdi, nekoliko večje kot navadno. Vsi objavljeni zapisi so vzeti iz fonda zunanjega ministrstva, v katerem je ohranjenega največ arhivskega gradiva, pomembnega ali samo zanimivega za Slovence in slovensko zgodovino. Poglejmo si torej najprej nekoliko podrobneje ta fond.

Začetki britanskega zunanjega ministrstva segajo v leto 1782, ko je bil poleg oddelka za notranje zadeve in kolonije ustanovljen tudi oddelek za zunanje zadeve. Oddelek je imel različna imena. Naziv *Foreign Office* (FO) se je prvič pojavil 4. aprila 1807 in je bil od tega leta pa vse do konca svojega obstoja – do leta 1968, ko se je združil v *Foreign and Commonwealth Office*, tudi splošno uveljavljen naziv oddelka.

Delo zunanjega ministrstva je sprva obsegalo vodenje korespondence z vodstvi tujih držav, pogajanja z ambasadorji ali ministri evropskih držav in Združenih držav Amerike, sprejemanje tujih in oblikovanje lastnih delegacij ter dopisovanje z vsemi drugimi glavnimi oddelki svoje države. Med zunanjim ministrstvom in drugimi oddelki je obstajala pomembna razlika. Drugi oddelki so opravljali natančno predpisane in povsem uresničljive naloge, dolžnost tega ministrstva pa je bila izpolniti čimveč nacionalnih interesov, ki pa so morali biti sprejemljivi tudi za vlade tujih držav. Tega pa ni bilo mogoče doseči le z administrativnimi ukrepi, ampak z diplomacijo. V določenem smislu je zunanje ministrstvo mogoče pojmovati tudi kot nekakšen glavni štab britanske diplomatske dejavnosti in predstavništva v tujini. Čeprav je bila primarna naloga zunanjega ministrstva vedno vzdrževanje diplomatskih odnosov z drugimi suverenimi državami, pa je včasih opravljal tudi administrativne naloge.

V zunanjem ministrstvu je bilo sprva zaposle-

nih le nekaj uradnikov, a je njihovo število kmalu začelo naraščati. Postopoma so se jim pridružili še prevajalci, dešifranti (vsi telegrami in pisma, ki so potovala z redno pošto, so bili šifrirani), tipkarji, svetovalci, diplomati in drugi. Dokumente, za katere se je sčasoma uveljavil naziv *FO record series*, so uradniki vpisovali v za to določene knjige – registre. Leta 1801 je postalo hranjenje korespondence, ki ji je prenehala operativna raba, dolžnost knjižničarja. Dokumenti so bili že na oddelkih urejeni po državah, v knjižnici pa so oblikovali tehnične enote. Tak sistem urejanja dokumentov (serije dokumentov, ureditev po geografskih enotah) se je ohranil do 20. stoletja. Preizkusili so več različnih načinov in se leta 1920 končno odločili za urejanje dokumentov po oddelkih zunanjega ministrstva, znotraj oddelka pa po državah ali po skupinah držav. Ponovno se je sistem razvrščanja dokumentov zamenjal leta 1950; takrat je bil uveden sistem, ki je temeljil na vsebinskih zadevah (*common subject-based filing scheme*). Ohranil se je do leta 1968.

Notranji razdelki zunanjega ministrstva so bili oddelki (*departments*) in so se v grobem delili na dve poglobilni kategoriji: politično (ali diplomatsko) in nepolitično. Politični so bili pristojni za določeno geografsko območje, drugi pa za posamezne zadeve. Zato je bila za prve bolj pogosta ureditev po geografskih enotah, za druge pa po vsebinskih sklopih.

Tako oddelki kot države so imeli svoje oznake, alfabetske ali numerične. V obdobju 1906–1946 so imele države pri oddelkih, pristojnih za določen teritorij (to so bili predvsem politični oddelki) v registrih in indeksih numerično oznako (Jugoslavija je bila na primer označena s številko 92, Italija z 22, Avstrija oz. Avstro-Ogrska s 3 itd.), pri oddelkih, katerih delo je bilo razdeljeno po vsebinskih zadevah, pa so bile s številko označene zadeve (v okviru konzularnega oddelka je bilo na primer imetje od leta 1946 označeno s št. 277, pomorski sporazumi od leta 1928 s 285, repatriacija od leta 1946 z 299 itd.). Oddelki so imeli alfabetske oznake, na primer *American A*, *Central C*, *Southern R*, *Treaty T*, *Communications X* itd.

Politični oddelki (*Political departments*) so bili tisti, v okviru katerih je potekala diplomatska dejavnost. Vsak od njih je vodil diplomatske odnose z določeno skupino držav. V obdobju 1782–1831 sta obstajala le dva takšna oddelka: "južni" (*Southern*), v katerega je bila uvrščena tudi Avstrija (in kot njen sestavni del tudi slovensko ozemlje), in "severni" (*Northern*). Kasneje se je ta razdelitev večkrat spremenila. Pred prvo svetovno vojno (1882–1914) so obstajali trije oddelki: "zahodni" (*Western /Europe/*), "vzhodni" (*Eastern /Europe/*), "ameriški in azijski" (*American and Asiatic*). Avstrija je bila tedaj uvrščena v "zahodnega". Med prvo svetovno vojno sta se vzhodni in zahodni oddelek združila v *War de-*

partment, po letu 1920 pa jih je spet delovalo več: *Central*, *Southern* (od 1933), *Western* (od 1922 *League of Nations and Western*), *American and African* (od 1930 *American*), *Eastern* (do 1924), *Egyptian* (od 1924) in *Far Eastern*. Naj omenimo le, da so bile države, v katerih je živelo največ Slovencev (Jugoslavija, Italija, Avstrija in Madžarska) do leta 1933 uvrščene v "centralni" oddelek, od leta 1933 pa v "južni". Med 2. svetovno vojno so politični oddelki nadaljevali delo, razen Društva narodov in t. i. zahodnega oddelka. Od konca 2. svetovne vojne do leta 1968 je delovalo več kot deset političnih oddelkov, ki so pokrivali določena geografska območja. Ta so se večkrat spremenila. Za Slovenijo in Slovence je pomembno vedeti, da je bila Jugoslavija ves čas v okviru "južnega" oddelka, ki je zajemal še Albanijo, Bolgarijo, Podonavje, Grčijo, Madžarsko, Romunijo, Trst (od 1948) in Turčijo. Za nas sta predvsem zanimiva še oddelka, v katera sta spadali Italija in Avstrija. Italija je do konca 2. svetovne vojne spadala v "južnega", potem do leta 1954 v "zahodnega", od leta 1954 v "zahodnega in južnega", od 1963 pa spet v "zahodnega". Avstrija je do 1933 spadala v "centralnega", po 1933 v "južnega", med 2. svetovno vojno in po njej pa večinoma spet v "centralnega".

"Nepolitični" oddelki pa so bili: konzularni (*Consular*), trgovinski (*Commercial*), za trgovino s sužnji in Afriko (*Slave Trade and African departments*); *Chief clerk's department*; oddelki za mednarodne sporazume (*Treaty departments*); urad za potne liste (*The passport office*); knjižnica, arhiv in raziskave (*Library, Archives and Research Departments*); informacijski oddelki (*News and Information Departments*); oddelek za komunikacije (*Communication department*); oddelki za dominione in Commonwealth (*Dominions and Commonwealth departments*); oddelek kulturne povezave (*The Cultural Relations Department*); oddelek za zahteve (*The Claims department*); *The Permanent Under Secretary's department* in Britanska predstavnštva v tujih državah.

V vojnem času so delovali različni začasni oddelki. Za Slovence je bila v času druge svetovne vojne posebej pomembna uprava za posebne operacije, znana pod kratico SOE (*Special Operations Executive*), ki je vodila sabotaže in prevrte, rušila sovražnikove objekte in prometne poti ter vzpodbujala ustanavljanje in delovanje oboroženih skupin na območjih, ki jih je okupiral sovražnik. Dokumenti SOE se nahajajo v več serijah, za Slovenijo pa je posebej pomembna serija za Balkan (HS 5), v kateri je tudi gradivo za Jugoslavijo.

Arhivsko gradivo zunanjega ministrstva pa ni urejeno le po oddelkih (čeprav deloma tudi, saj včasih kategorije povsem sovpadajo z oddelkom), ampak je razdeljeno v sedem pomembnejših kategorij:

1. Splošna korespondenca (General Correspondence)

V to skupino sodijo izvorni dokumenti, ki so jih zbrali v Londonu, in sicer: uradna sporočila z vsemi prilogami, ki so jih pošiljali britanski diplomatski predstavniki iz tujine, osnutki pisem, ki jih je zunanje ministrstvo poslalo tem predstavnikom, opombe, korespondenca z diplomatskimi predstavniki tujih držav v Veliki Britaniji, z drugimi vejami britanske vlade, raznimi posamezniki in organizacijami. Dokumenti, ki so nastali pred letom 1906, so razvrščeni v skupine (classes) od FO 1 do 83, 92 in 95 do 110. Večina dokumentov je razvrščena po državah, vendar pa je v tej skupini tudi nekaj dokumentov splošne ali mešane narave, ki ne zadevajo le problematike določene države. Gradivo, zanimivo za zgodovino Slovencev, najdemo predvsem v okviru skupine FO 7; v okviru te je zbrano gradivo, ki zadeva Avstro-Ogrsko in njene predhodnike.

Izvirna korespondenca, ki jo je prejelo zunanje ministrstvo, je bila najprej klasificirana po državah, na katere se je nanašala, potem pa še v dve temeljni skupini: zunanjo in notranjo. Zunanja je bila sestavljena iz pošilk britanskih diplomatov in konzularnih predstavnikov v tujini in iz raznih dopisov, prejetih od posameznikov, ustanov, društev, organizacij ipd. določene države, notranja pa iz dopisov tujih diplomatskih predstavnikov v Londonu, pa tudi raznih posameznikov, ustanov, društev in organizacij iz Velike Britanije. Vendar pa je bilo korespondence iz tujine vedno več, večalo se je število britanskih diplomatskih in konzularnih predstavnikov, od njih pa so pričakovali, da bodo redno in pogosto poročali v domovino, hkrati pa tudi potrjevali prejem vseh prejetih dopisov. Zato se je znotraj te skupine vedno bolj uveljavljala še delitev na podskupine (*consular, commercial ...*), termin *foreign* pa je bil vedno manj v uporabi. Dokumenti, ki so nastali po letu 1906, tako niso razporejeni le po državah, ampak tudi glede na subjekt, in sicer: *Africa, New Series* 1906–1913 (FO 367), *Claims* od 1946 (FO 950), *Commercial* od 1906–1920 (FO 368), *Communications* od 1936 (FO 850), *Consular* od 1906 (FO 369), *Contraband* 1915–1920 (FO 382), *Cultural Relations* od 1944 (FO 924), *Dominions Information* 1929–1933 (FO 627), *Foreign Publicity* od 1947 (FO 953), *Library* od 1906 (FO 370), *News* 1916–1939 (FO 395), *Political* od 1906 (FO 371), *Prisoners of War and Aliens* 1915–1919 (FO 383), *Treaty* od 1906 (FO 372).

V katerih serijah najdemo gradivo za zgodovino Slovencev?

Podatke za Jugoslavijo najdemo že v skupini "zahteve" (*Claims from 1906*), v fondu, ki nosi oznako FO 950 in vsebuje spise oddelka za zahteve (*Claims department: Correspondence and claims*). V tej seriji najdemo gradivo o Jugosla-

viji iz obdobja 1946–1956, ki govori o različnih zahtevah, ki se nanašajo na lastnino (fasc. 127), razne finančne zahteve (fasc. 128), jugoslovanske zakone, ki zadevajo odškodnino za vojno škodo in ureditev predvojnih dolgov ter obveznosti (fasc. 129) ipd. Kar precej gradiva za Jugoslavijo je v okviru serije *Consular od 1906*, ki nosi oznako **FO 369** in vsebuje korespondenco konzularnega oddelka (*Consular Department: General Correspondence from 1906*). Gradivo za Jugoslavijo se nanaša na obdobje 1921–1953 in leto 1960 ter je zbrano v 47 fasciklih ali mapah. Do zdaj je bilo gradivo le deloma pregledano. Vsebina gradiva za obdobje 1921–1937 iz popisa, ki je na voljo, ni vidna. Za Slovenijo zanimivo gradivo, ki je nastalo po letu 1938, in je nekoliko podrobneje popisano, pa naj bi se nahajalo v fasciklih 2517 (vprašanje konzularne pošte v Ljubljani, 1938) in 2550 (konzularno predstavništvo v Ljubljani, 1939). Sicer pa tu zbrano gradivo govori med drugim tudi o vračanju lastnine britanskim državljanom (leto 1945), varovanju britanskih interesov v Jugoslaviji in problemih britanskih državljanov v Jugoslaviji (leto 1946), o angleško-jugoslovanskem sporazumu o trgovini in plovbi (leto 1946), premoženju britanskih državljanov v Jugoslaviji (leto 1948). O britanskih vojaških grobovih v Jugoslaviji govori korespondenca iz let 1949, 1950, 1953, o konzularni konvenciji pa tista iz let 1953 in 1960. Tudi v seriji *Cultural relations* z oznako **FO 924** najdemo gradivo za Jugoslavijo, na primer v fasciklu št. 446, ki vsebuje gradivo iz let 1945 in 1946. Tu so poročila o konferencah jugoslovanskih vojaških zdravnikov in kirurgov, o 3. kongresu jugoslovanske armade, kulturnih razmerah v Beogradu, dejavnosti ustanove *British Council* v Jugoslaviji. V seriji *Foreign Publicity FO 953*, ki vsebuje dokumente informacijskih oddelkov, je kar precej gradiva za Jugoslavijo in Trst iz obdobja 1947–1953 (predvsem v okviru *Information Policy department*). Obsega mesečna in četrtletna poročila britanskega predstavnika v Beogradu, dopise o prepovedi angleških časopisov in revij v Jugoslaviji, o filmih, informacije o opisu vsebine biltena britanske ambasade v Beogradu, poročila o italijanskih poskusih vplivanja na tržaške volivce ipd. Tudi v seriji *Ministry of information and Foreign Office: Foreign Publicity Files* z oznako **FO 930**, ki vsebuje gradivo iz obdobja 1939–1946, najdemo nekaj gradiva za Jugoslavijo (npr. v fasciklu 272, v katerem je omenjena tudi potreba po tiskovnem predstavniku v Ljubljani). V seriji *News Department: General correspondence from 1906* z oznako **FO 395** najdemo gradivo za obdobje 1914–1939. Dokumente tega oddelka najdemo tudi v okviru serije **FO 371** (*Political departments: General Correspondence from 1906*). Serija *politične korespondence* (*Political from 1906*) z oznako **FO 371** je daleč najobsežnejša in na splošno najpomem-

bnejša. Tudi za zgodovino Slovencev lahko tukaj najdemo največ podatkov. Če pogledamo popis fonda 371, ki se nanaša na Jugoslavijo, ugotovimo, da je vsebina posameznih tehničnih enot za obdobje po 2. svetovni vojni podrobneje navedena (fascikel št. 59583 na primer obsega gradivo iz leta 1946, iz opisa vsebine pa razberemo, da gre za letno poročilo o pomembnih jugoslovanskih osebnostih), gradivo med obema vojnama je dokaj grobo popisano (opis vsebine je velikokrat splošen in vsebuje le oznako kot na primer "partizansko gibanje" ali "general Mihailović" – fascikle je vredno natančno pogledati, saj večkrat vsebujejo tudi za slovensko zgodovino zanimive podatke), vsebina gradiva iz obdobja 1921–1937 pa sploh ni predstavljena.

2. Registri in indeksi (Registers and Indexes)

Vsebina te skupine je razvidna že iz njenega imena. Kot splošna korespondenca se tudi ta skupina deli na več podskupin ali serij: serija *Registers of General Correspondence* (1817–1920) z oznako **FO 566** vsebuje dnevnike in registre posameznih oddelkov ter splošne registre, v katerih so v največji meri zavedeni prejeti in poslani spisi; starejši dnevniki in registri oddelkov so zbrani v seriji *Miscellanea, Series 1782–1817* z oznako **FO 95**; *Registers /Library series/ and Indexes of General Correspondence* so v seriji **FO 802** in predstavljajo splošno korespondenco izpred leta 1906, ki je urejena po državah, register za vsako posamezno državo pa ima še svoje kazalo; mikrofilmske kopije so v seriji **FO 605**; indeksi k registrom oddelkov so v serijah **FO 566** in **FO 804**; fotokopije so v seriji **FO 738**; numerični (centralni) register, v katerem so zavedeni dokumenti iz obdobja 1906–1920, razdeljeni po serijah, glede na predmet, ki ga dokumenti obravnavajo, so v seriji **FO 662** (indeksi k tej seriji, urejeni po letih, iz katerih so vidni vsebinske zadeve, osebe in kraji, so na voljo v *Research Enquiries Room*); indeksi za splošno korespondenco za obdobje 1920–1951 so uvrščeni v skupino **FO 409**. Vendar pa je treba vedeti, da vsi dokumenti, navedeni v registrih in indeksih, niso bili nujno spoznani za dokumente, ki jih je treba trajno hraniti.

3. Arhivi ambasad in konzularni arhivi po letu 1906 (Embassy and Consular archives)

V tej skupini so dokumenti, ki so jih britanska diplomatska predstavništva prejela od zunanjega ministrstva, osnutki dopisov, ki so jih le-ta pošljala zunanjemu ministrstvu, korespondenca teh predstavništev z vladami in drugimi organi oblasti v državah, v katerih so delovala, z drugimi britanskimi predstavniki in različnimi posamezniki. V tej seriji so tudi registri rojstev, porok in smrti britanskih državljanov, ki so bivali v tujini,

najrazličnejši poslovni dokumenti, dokumenti, ki govorijo o britanski cerkvi, pokopališčih, imetju britanskih državljanov na tujem itd. Vendar pa so v tem gradivu velike vrzeli, saj gradivo nekaterih predstavništev zaradi različnih razlogov sploh ni ohranjeno: nekateri so se izgubili zgolj po naključju, nekateri so bili namerno uničeni zaradi varnostnih razlogov, da gradivo ne bi prišlo v sovražnikove roke, nekateri niso bili spoznani za dokumente, ki jih je treba trajno hraniti. Gradivo britanskih diplomatskih predstavništev, ki so delovala v Jugoslaviji, je v štirih serijah: FO 536, FO 988, FO 989 in FO 990.

Vsekakor si je treba ogledati serijo FO 536, ki vsebuje korespondenco britanske ambasade, konzulatov in poslaništev v Jugoslaviji iz obdobja 1919–1957. Po ustanovitvi prve jugoslovanske države je britanska ambasada delovala v Beogradu, leta 1941, ko je 2. svetovna vojna zajela tudi Jugoslavijo, se je preselila najprej v London, leta 1943 pa v Kairo. 1944. leta je bila spet premeščena v London, a se je še istega leta vrnila nazaj, v osvobojeni Beograd. Gradivo iz obdobja 1920–1940 je bilo uničeno, nekateri deli gradiva iz obdobja po letu 1940 še vedno niso dostopni, saj so zaprti za 50 let ali pa zadržani na oddelku zunanjega ministrstva. Serija vsebuje 113 tehničnih enot. Iz leta 1919 je ohranjenih le nekaj dopisov, gradivo iz obdobja 2. svetovne vojne pa obravnava notranjepolitično situacijo v Jugoslaviji po posameznih republikah, oborožene sile (mornarico, letalstvo itd.) in vojaške operacije na območju Jugoslavije, partizane in četnike, diplomatsko dejavnost, ki je potekala tudi izven Jugoslavije, zunanjo politiko in povezave ter odnose z drugimi državami, notranje zadeve po posameznih območjih (včasih je posebej obravnavana tudi Slovenija ali njen del, na primer nemška uprava na Koroškem in Kranjskem), jugoslovansko kraljevo družino, bombardiranje jugoslovanskega ozemlja, jugoslovanske državljane v tujini, vojne ujetnike, begunce, osvoboditev Jugoslavije itd. Dokumenti iz obdobja po vojni pa obravnavajo položaj katoliške cerkve v Jugoslaviji, politične in ekonomske zadeve, problematiko Trsta, notranje razmere po republikah (tudi posebej za Slovenijo), zunanjo politiko, sodstvo in kriminal, religije, sindikalno dejavnost, diplomatsko dejavnost Velike Britanije, proces proti Milovanu Djilasu, odnos Jugoslavije do mednarodnega socialističnega gibanja ipd. V seriji FO 988 je korespondenca britanske ambasade v Beogradu, v FO 989 korespondenca konzulata v Zagrebu, v FO 990 pa konzulata v Splitu. Pričakovati bi bilo, da bomo našli kaj zanimivega v prvi seriji, a žal vsebuje le eno skromno tehnično enoto, v kateri je nekaj dokumentov iz let 1946–1947 o vojaških pokopališčih na otoku Visu. FO 989 vsebuje 2 tehnični enoti, v kateri je zbrana korespondenca iz leta 1947, ki obravnava britansko lastnino in aretacije britanskih državljanov. FO 990 pa vse-

buje 1 tehnično enoto z dokumenti o vojaških grobovih.

4. Zaupni tisk (Confidential Print)

V poznih dvajsetih letih 19. stoletja so začeli zaupne dokumente posebnega pomena tiskati v več izvodih, razdeljeni pa so bili uradnikom zunanjega ministrstva, kabinetu in drugim oddelkom ter britanskim poslaništvom v tujini. Zanje se je uveljavil naziv *Confidential Print*. Po letu 1850 je njihovo število naraščalo, okrog leta 1906 pa je bila že skoraj vsaka pomembna pošiljka (ali telegram) natisnjena. Zbirka tega tiska je urejena numerično od leta 1827 do 1914; shranjena je v seriji FO 881. Obstaja pa še 94 vzporednih serij, ki deloma vsebujejo dvojnike dokumentov prej navedene serije, pa tudi veliko novejših dokumentov. Podatke za Jugoslavijo lahko najdemo v okviru serije zaupnega tiska za Jugoslavijo in Albanijo (*Confidential Print: Yugoslavia and Albania*) z oznako FO 504, za južno Evropo (*Confidential Print: Southern Europe*) z oznako FO 434 in v seriji za jugovzhodno Evropo (*Confidential print: South Eastern Europe*) za obdobje 1919–1947 z oznako FO 421. Vsebina gradiva v popisu ni navedena.

5. Sporazumi (Treaties)

Pred sprejetjem sporazuma morajo vse strani izmenjati pooblastila za odobritev sporazuma. Dokument, ki navaja soglasno usklajene pogoje sporazuma in so ga podpisali pooblaščenici vseh strank, se imenuje protokol. Podpisu protokola sledi ratifikacija – formalno sprejetje sporazuma in podpis voditeljev vseh udeleženih strani. Ratifikacije si izmenjajo vse strani, ki sklepajo sporazume, če pa je vpleteno večje število držav, pa jih shranijo na sporazumno dogovorjenem mestu. Osnutki britanskih ratifikacij z vso spremljajočo korespondenco iz obdobja 1814–1959 so večinoma shranjeni v seriji *Great Britain and General* z oznako FO 83. Originalni sporazumi so predvsem v dveh serijah: v FO 93 so protokoli sporazumov od leta 1695 dalje, ratifikacije sporazumov od leta 1782 dalje pa so v seriji FO 94. Protokoli in ratifikacije večstranskih sporazumov iz obdobja po letu 1969, pri katerih je bila ena od udeleženih strani tudi Velika Britanija, so v FO 949, tisti, ki se nanašajo na Evropsko gospodarsko skupnost od leta 1953 dalje, pa v FO 974. Korespondenco o sporazumih iz obdobja 1906–1966 vsebuje serija FO 372, ki je predstavljena kot *Treaty Department and successors: General correspondence from 1906*. Spisi iz obdobja od 1906 do 1923 so urejeni po državah (po abecednem redu), spisi iz obdobja od 1924 do 1949 po letih, v okviru leta pa po subjektih, spisi iz obdobja od leta 1950 do 1966 pa so urejeni po subjektih. Dokumente, ki govorijo o mednarodnih spo-

razumih, vsebuje tudi skupina FO 92, ki je danes označena kot *General correspondence before 1906: Continent Conferences*. Tu pa niso zbrani spisi oddelka za sporazume, ampak politična korespondenca med zunanjim ministrstvom in britanskimi predstavniki na kongresih v Parizu, na Dunaju ter drugih mednarodnih srečanjih, ki so sledila t. i. napoleonskim vojnám.

6. Zasebni arhivi in arhivi zasebnih uradov (Private and Private Office Papers)

Vse do preteklega stoletja so mnogi sekretarji zunanjega ministrstva, diplomati in uradniki od-tujili kot svojo zasebno lastnino neregistrirane dokumente, ki so nastali ob opravljanju njihove službe. Te "zasebne zbirke" so bile pozneje vr-njene zunanjemu ministrstvu, to pa jih je izročilo državnemu arhivu. Arhiv danes hrani približno 30 takšnih zbirk. Nekatere so mu bile podarjene, druge so bile dane le v depozit. Označene so kot *Gifts and deposits*, shranjene pa so v serijah PRO 30/1 do PRO 30/10. Zasebno gradivo vsebuje tu-di serija FO 954, v kateri so fotokopirani doku-menti, ki jih je zbral Anthony Eden, sekretar zu-nanjega ministrstva v letih 1936–1938 in 1940–1945 (originalne dokumente hrani univerzitetna knjižnica v Birminghamu).

V 20. stoletju je bilo vsem sekretarjem, di-plomatom in uradnikom zunanjega ministrstva ukazano, naj ob upokojitvi predajo vse uradne dokumente. Ti so bili izročeni državnemu arhivu in danes sestavljajo serijo *Private collections: Ministers and Officials: Various* z oznako FO 800, ki obsega več kot 70 zbirk različnih doku-mentov. V zbirki Ernesta Bevina, državnega se-kretarja za zunanje zadeve v obdobju 1945–51, najdemo na primer tudi takšne dokumente, ki za-devajo jugoslovansko in slovensko zgodovino, in sicer: o tržaškem vprašanju in jugoslovanski meji z Italijo nasploh, jugoslovanskih zahtevah do Avstrije, sporu Jugoslavije s Sovjetsko zvezo, o ekonomskih težavah Jugoslavije in možnih rešit-vah (podpore ipd.) itd. (fascikel z zaporedno št. 522).

7. Arhivi komisij in konferenc (Archives of Commissions and Conferences)

Fond FO vsebuje tudi gradivo številnih med-narodnih komisij, v katerih je med drugimi drža-vami sodelovala tudi Velika Britanija. Gradivo, ki je nastalo pred letom 1906, najdemo v okviru serije FO 83, gradivo o mirovni konferencah v letih 1919–1920 pa v serijah FO 373, FO 374, FO 608 in FO 893.

8. Druge kategorije arhivskega gradiva bri-tanskega zunanjega ministrstva

V okviru arhivskega gradiva zunanjega mini-

strstva najdemo tudi posebne skupine dokumen-tov iz obdobja 2. svetovne vojne (*Wartime Serie-s*) in dokumente britanskih in zavezniških orga-nov, ki so po končani vojni sodelovali pri uprav-ljanju avstrijskega in nemškega ozemlja (*Control Office for Germany and Austria, British Element of the Allied Control Commissions, Allied con-trol Authority, Control Council* itd.). Gradivo za Jugoslavijo, na primer, lahko najdemo v FO 1063. Dokumenti britanskih komisarjev in njih-ovih vojaških predhodnikov v britanski coni Nem-čije so v serijah FO 1005, FO 1008, FO 1010, FO 1012, FO 1023, FO 1046, FO 1049 in FO 1056.

Po obstoječi zakonodaji so tako dokumenti zunanjega ministrstva kot tudi vsi drugi doku-menti britanske vlade (z nekaterimi izjemami) dostopni javnosti po 30-tih letih od nastanka. Nekateri dokumenti so zaprti tudi 50 ali 75 let, nekatere pa zaradi varnostnih ali obveščevalnih razlogov še vedno hranijo posamezni oddelki zu-nanjega ministrstva. Če je nedostopna javnosti cela tehnična enota, je to navedeno v popisu gra-diva, če pa so nedostopni le posamezni doku-menti, je to navedeno na listih, ki so vloženi na mestu manjkajočega dokumenta v tehnični enoti.

Vrnimo se sedaj k dokumentom samim.

Leto 1926¹

"... Moj novi ameriški kolega, ki je preživel poletje na Bledu, je med študijem slovenščine – izjemen poliglot, kakršen je, sedaj jezik gladko govori – dobil vtis, da Srbija močno zatira Slo-venijo. Svoji vladi je pošiljal kar se da srbofobna poročila. Rekel sem mu, da bi v Beogradu brez dvoma slišal prav toliko pritožb, če bi jih iskal, in da bi bilo dobro, ko bi se prepričal o upravičeno-sti očitkov, da ne bi prehitro sklepal. Glede na opažanja g. Princea pa sem se potrudil in se s svojimi slovenskimi znanci pogovoril o teh zade-vah in prišel do nekaterih ugotovitev. Slovenci se najbolj pritožujejo zaradi:

1. čezmernega obdavčenja,
2. izgube avtonomije, ki so jo imeli v avstro-ogrskem režimu,
3. sprememb lokalnih oblasti ob vsakokrat-nem padcu kabineta v Beogradu,
4. služenja vojaščine v nezdravih območjih, kot je Makedonija, in nobenih možnosti za nap-redovanje v višje čine,
5. ekonomske in industrijske stagnacije, ki je posledica neučinkovite in skorumpirane vlade Kraljevine SHS.

Zdi se, da je prvi očitek dokaj upravičen, saj so jugoslovanske dajatve dodali prejšnjemu av-strijskemu davčnemu sistemu, odmerjajo pa se ar-bitarno. "Finanz delegat", čeprav Slovenec, do-biva provizijo, ki je sorazmerna znesku pobranih

¹ FO 371/11405, C 11028, Mr. Kennard's tour in Yugoslavia, from Mr. Kennard, Belgrade, 11. 10. 1926.

davkov. Povedali so mi, da bo verjetno obudil v življenje avstrijske odredbe, ki niso veljale niti pred osemdesetimi leti, da bo le našel nove vire dohodkov. Kar zadeva lokalno avtonomijo, ni verjetno, da bo beograjska oblast sprejela decentralizacijo, dokler bo Slovenija v parlamentu zastopala ultra-klerikalna stranka brez konstruktivnega programa. Če bi ustanovili novo stranko, ki bi bila bolj verodostojna in bi si lahko zagotovila zastopnost v vladi, bi bilo lažje zagotoviti možnosti, da jim kdo prisluhne. Glede služenja vojaščine je povsem normalno, da rekruti služijo po vsej državi, zdi se tudi, da ni razlogov za trditev, da s Slovenci ravnajo trše kot s Srbi. Poleg tega je težko pričakovati, da bi slovenski oficirji, ki so se v avstrijski armadi bojevali proti Srbom, lahko napredovali na višje položaje ...

Ne navaden pojav v slovenskih političnih razmerah je položaj g. Gerjava, neodvisnega demokrata, ki je s svojo energijo in inteligenco zelo okrepil Pribičevičev vpliv v Sloveniji. Je lastnik "Jutra", najboljšega časopisa, v ljubljanski mestni skupščini je zagotovil imenovanje Pribičeviča za "velikega župana" in je kljub slabemu zdravju ohranil močan vpliv. Stranka dr. Korošca pa ne izgublja tal in klerikalnega vpliva in je kljub svojim negativnim kvalitetašom še močna ..."

Leto 1938²

"... Prebivalci različnih delov Jugoslavije, čeprav imajo seveda skupne slovanske značilnosti, kot so nagnjenost k misticizmu in polorientalskemu fatalizmu, se tako močno razlikujejo v značaju – to je posledica različnih zgodovinskih, kulturnih, religioznih in geografskih vplivov, ki so jim bili podvrženi – da je nujno treba obravnavati vsak plemenski del posebej.

... Slovenci (cca 1,200 000), ki prihajajo izpod dolgega podjarmljenja germanske dominacije, so marljivi in vztrajni, toda nezaupljivi, počasnega mišljenja in brez lastne iniciative. V političnem življenju vlada pomanjkljiva povezanost. Vpliv Rimskokatoliške cerkve je še vedno zelo močan. So materialisti, nagnjeni k pijanosti in nemoralnosti ...".

Leto 1944³

"Opravičujem se zaradi dolžine tega pisanja, a slovenski upor je gibanje, ki je preveč pomembno, da bi ga na kratko odpravili. Reči moram, da je v Srednji Evropi (in Slovenija je v bistvu bolj del Srednje Evrope kot pa balkanska država)

verjetno najpomembnejši dogodek te vrste po uporu, ki ga je v času Napoleonovih vojn na Tirolskem dvignil Andreas Hofer ... Po politični plati so njegovi cilji povsem nacionalistični. S cilji federativne Jugoslavije so povezani bolj zaradi politične prikladnosti kot pa zaradi sentimentalnih vezi, je pa res, da slovenski partizani enoglasno sprejemajo Tita kot svojega voditelja. Predvsem pa je primer novega evropskega političnega občutenja: nacionalistično, močno levo usmerjeno, željno za vedno zlomiti socialno strukturo izpred leta 1939, predvsem pa prekiniti vezi s predvojnimi kraljem in vlado, ki sta to strukturo predstavljala.

Slovenski poskus ni tako pomemben zaradi ciljev, ki so skupni vsem, kot zaradi dejstva, da jih je Slovincem uspelo omejiti glede na praktične možnosti. Ne glede na svojo šibkost, politična struktura deluje. Tudi v senci sovražnikove okupacije so uvedli popolno civilno upravo (revolucionarno, če sodimo po predvojnih standardih), ki vsem na očeh gladko deluje ...

Zaradi tega izkustva je Slovenija politični most Srednje Evrope in pojasnjuje, zakaj politični pomen slovenskega upora presega njegovo vojaško vrednost (ki je v najboljšem primeru le sredstvo za doseg cilja).

Mislim, da so Rusi to zaznali bolje kot mi, zato je njihov povsod navzoči vpliv v Sloveniji precejšen.

Zato je Slovenija za nas med vojno izredno pomembna kot baza, iz katere lahko navežemo stike z odporniškimi gibanji v srednji Evropi in severni Italiji (ta značilnost Slovenije je po mojem mnenju pomembnejša od pomena njene vojaške moči, vsaj kar zadeva njeno udarno silo). Slovenci so še kako pripravljeni sodelovati pri tem prodoru, saj od njih ne zahteva ničesar, kar ni skladno z njihovimi lastnimi interesi, pomaga pa širiti območje njihovega vpliva. Našega neuspeha pri hitrejši izrabi te možnosti nikakor ne gre pripisati slovenski omahljivosti, ampak predvsem zamudi pri pridobivanju Titove odobritve za prihod britanskega vojaškega osebja ...

Pa še o nečem bi bilo dobro razmisliti, in sicer o uporabi slovenskih osvobojenih ozemelj kot varnega pristana za zavezniške padalce. Od tam bi v kritičnem času lahko napadli glavne strateške železniške povezave in se nato vrnili na varna območja, od koder bi jih kasneje evakuirali z letali.

A to so posebni primeri. Za nas je odpor na Balkanu zdaj pomemben zaradi števila nemških divizij, ki jih zadržuje na tem območju. Trenutno ta politika ni v nasprotju s slovenskimi težnjami in slovenski odpor nedvomno zadržuje veliko število nemških čet. Nikakor pa ne smemo pozabiti, da je to, vsaj kar zadeva Slovence, v veliki meri zgolj naključje; le malo več kot neprijetna, in upajo tudi, kratka nujnost. V naši veliki strategiji nikakor ne želijo igrati niti najmanjše vloge žrtve.

² FO 371/22473, R 8931, Intelligence Report for Yugoslavia, Political Section (National Characteristics), from Belgrade Chancery to Southern Department, 10. 11. 1938.

³ FO 371/44255, R 1934, Memorandum on the revolt in Slovenia by Lieut. Colonel P. A. Wilkinson, O. B. E. Royal Fusiliers, 27. 4. 1944.

Pri ocenjevanju vojaške pomembnosti slovenskih partizanov moramo vedno upoštevati važno dejstvo, da so mnogo, mnogo bolj kot Hrvati ali Bošnjaki neredna formacija – prostovoljci, zato zanje ne smemo uporabljati siceršnjih meril ...

Slovenci danes živijo življenje 18. stoletja: – konji in vozovi so najhitrejša prevozna sredstvo; ljudje si pogosto lahko svetijo le s stopljeno svinjsko mastjo v izdolbeni buči; operirajo brez anestetikov in antiseptikov; sporazumevajo se s pomočjo kurirjev; tudi sanitarije so kot iz tistega časa: bilo bi torej nepošteno, če njihove vojske ne bi merili z merili 18. stoletja. To pomeni, da je preprosto nemogoče uporabiti Clausewitzeve teze in njegovo metafiziko o bojevanju.

Če sprejmemo takšno izhodišče, je jasno, da vrednost slovenskega vojaškega odpora ni v njegovih taktični uspešnosti, ampak v dejstvu, da ovira glavne nemške prometne zveze med Italijo in vzhodno fronto. Decembra 1943 so Nemci slovenskemu glavnemu štabu ponudili premirje. Slovencem so v zameno za neoviran prehod nemških sil po slovenskih cestah in železnici ponudili, da jih bodo pustili pri miru. Primorskim partizanom so ponudili celo svobodno Gorico.

Ponudba je bila s prezirom zavržena ...".

Leto 1953⁴

"Nekaj vtisov o Sloveniji

Takoj ko prečkaš slovensko mejo, samo 25 milj severno od Zagreba, začneja pokrajina spreminjati svoj značaj. Polja in vasi so lepše in bolj urejene, kmetje manj slikoviti na pogled, mesta in meščani bolj uglajeni. Bolj ko greš proti severu, bolj so te značilnosti opazne, dokler ne prispeš do avstrijske meje in na svojem prvem obisku najverjetneje prideš do zaključka, da so Slovenci samo Hrvati, ki so bili bolj izpostavljeni zahodnemu vplivu.

Ta ugotovitev pa ne bi ugajala niti Slovencem niti Hrvatom; niti ni zadeva tako preprosta ...

Politična temperatura.

... Ta mala država z 1,5 milijona prebivalcev je dobesedno obsedena s svojimi neurejenimi mejami. Mejno vprašanje je tisto, ki vedno dvigne politično temperaturo. Univerzitetni profesor iz Ljubljane mi je pred kratkim rekel: "Nobenega pomena nima, da prosim Vas, državljana Združenega kraljestva, ki je brez mej, da bi razumeli občutljivo stanje naših ljudi. Naše meje so kot slabo prilegajoče se ogrodje. Na enem ali drugem kraju se rana znova odpre". Tujec lahko začuti njihovo žalost že ob prvem stiku. Njihova obremenjenost z italijansko mejo je skoraj patološka. Njihovo poznavanje dejstev, razen univerzitetno izobraženih strokovnjakov, ki znajo vsako pogo-

dbo do zadnje vejice na pamet, je tako slabo, kot so močna njihova čustva ...

Povsem drugačno je zanimanje za notranje zadeve. Tako kot pri Hrvatih je duševna zmeda, ki jo je povzročilo hitro menjavanje razmer, ustvarila v mnogih slovenskih krogih vzdušje nekakšne brezbriznosti, neprizadetosti. Levo usmerjeni profesor z univerze v Nottinghamu je v začetku leta predaval v Ljubljani o angleški literaturi. Nosil je živo rdečo kravato, svoji temi je dal močno marksističen poudarek in predaval je z revolucionarnim zanosom. Občinstvo pa ga je sprejelo tako hladno, da se je počutil, kot bi bil edini komunist v dvorani. Na drugem predavanju ni imel rdeče kravate.

Še ena tema je, ki vedno prebudi slovenske strasti. Kadar govorijo o Hrvatih, pokažejo vedno prezir in zagrenjenost. Le-ta je primerljiv le z zaničevanjem in grenkobo, s katero Hrvati obravnavajo Srbe. Mislim, da je razlog v obeh primerih enak. Manj razviti južni rozlog ima zaradi velikosti in večje bližine Beograda prednost pri bolj donosnih upravnih in uradniških službah.

Slovenci imajo občutek večvrednosti. Ni treba prav dolgo iskati, da bi ugotovili, zakaj. Imajo namreč nekaj tako priložne kot pridobljene učinkovitosti, redoljubnosti, delavnosti, prefinjenosti, ki sicer za normalna evropska merila niso na najvišji ravni, a drugod v Jugoslaviji vseh tega sploh ni. Te značilnosti, ki so delno vpliv Zahoda, dajejo slovenskim mestom in podeželju poseben pečat. Poglejmo najprej v mesta.

V mestih

Slovenska mesta so za odtenek elegantnejša. Tukajšnje blago je nekoliko finejše od tistega bolj proti jugu, izložbena okna so urejena z malo več okusa, hoteli imajo večkrat vodovodne napeljave, ki delujejo, vodo, včasih tudi toplo, ki teče, večina umivalnikov pa ima zamaške. Tudi meščani so malo bolje oblečeni in opaziti je nekaj zahodne "dekadence" v načinu življenja: tako moški kot ženske najdejo ob jutrih čas za kavo s smetano ... Ženske so precej elegantnejše in vljudnejše kot njihove južne sestre ... Nemško govori in razume skorajda vsak Slovenec. To so nekatere od tistih malih stvari, zaradi katerih dobite občutek, da niste na Balkanu, ampak precej bližje domu. Zato so Slovenci prepričani, da so veliko boljši od Hrvatov in Srbov.

Britanski poslovnež mi je povedal, da so poslovne zadeve urejene tako dobro, kot je v tem sistemu pač mogoče, po zahodnih navadah. So trdi pogajalci in dokaj prebrisani, zviti, ostroumni ... Imajo sicer nekaj težav pri iskanju načinov za uresničitev svojih ciljev v okviru socialistične ekonomije, toda kljub vsemu se njihova iznajdljivost uveljavlja na najbolj presenetljive načine.

Slika mestnega življenja pa ne more biti popolna, če ne omenimo uspešnih, čeprav s težavo vzdrževanih malih gledališč v Ljubljani in Mariboru. V njih se jasno kaže zahodni vpliv. V zad-

⁴ PRO, FO 371/ 107818, Some Impressions of Slovenia, Notes from H. S. Marchant, H. M. Consul-General Zagreb, 6. 7. 1953.

njih dveh letih so njihovi repertoarji vključevali dela Shakespeara, Calderona, Shawa, Moliera, Brittena, Suter Mayerja (opera Romeo in Julija), Millerja (Smrt trgovskega potnika) in vse italijanske opere, ki sodijo v železni repertoar vsake operne hiše ... Predstave so vsak dan, razen v poletnih mesecih, gledališča pa so vedno polna. Zanimivo je, da nobena igra nima samo propagandnega namena, nekaj pa jih je povsem brez propagandne vsebine. Direktorja v obeh gledališčih imata več ali manj popoln nadzor nad izbiranjem iger, čeprav obstajajo delavski sveti. Zanimiv je tudi finančni položaj obeh (osrednjih) gledališč. Vladna podpora znaša kar štirikratno oziroma petkratno vsoto dobička.

Na deželi

Slovenija goji prvovrstno sadje, zelenjavo, hmelj in vinsko trto, blizu ima namreč sosede, ki vse to potrebujejo. Zato najdemo tukaj bolj tržno in v izvoz usmerjeno kmetijstvo kot na jugu. Marljivost, spretnost, redoljubnost in znanje so kmetje prevzeli od prejšnjih generacij, ki so imele stik z zunanjim svetom ... Ti prebivalci vasi so prav tako iznajdljivi kot njihovi sorodniki v mestih. Če traktor daje boljše rezultate od ducata motik, bodo uporabljali traktor. To pravilo pa ne velja vedno na jugu, saj je v okviru prijateljskih vaških skupin marsikje v ospredju ročno delo ... Prehod iz predvojnega načina kmečkega življenja k sedanjemu v Sloveniji ni bil tako izrazit ali težaven kot v nekaterih drugih delih Jugoslavije.

UDBA

Na splošno smo spoznali, da je Slovenija bolj prefinjena in civilizirana, četudi ne vedno boljša, zaradi svoje preteklosti in sedanjih stikov z Zahodom. Vendar pa je zelo težko pojasniti, zakaj imamo občutek o precej močnejši dejavnosti UDBE ... Najočitnejši znak njene stalne prisotnosti je strah, zaradi katerega se mnogi Slovenci še vedno bojijo navezati stike z ljudmi iz Zahodne Evrope ...

Rimokatoliki

In na koncu še vprašanje religije. Vse do vzpostavitve sedanjega režima so bili Slovenci znani kot "bolj katoliški od papeža". Toda oni so

bili tudi tisti, ki so najprej začeli ustanavljati duhovniška združenja, ki so se prilagodila komunističnim avtoritetam. Moji hrvaški prijatelji so odpravili ta problem s kar preveč preprosto razlago: Hrvati so vedno avtomatično proti vladi, Slovenci pa se podvizajo, da so bolj "vladni" kot vlada sama. V tem je prav gotovo nekaj resnice. Delno pa je verjetno pravilna tudi razlaga mojega slovenskega znanca, da se je Rimskokatoliška cerkev na Hrvaškem med vojno identificirala z ustaši, v Sloveniji pa so duhovniki odšli v hribe s komunisti. Zaupne vezi, ki so se stkale v obdobju skupne nevarnosti, so se v mnogih primerih pokazale močnejše od bolj uradnih povezav z oddaljenejšim Vatikanom ...

Moram pa vsekakor priznati, da sem o tem zelo malo slišal. Nekaj sem prebral v časopisih ...

Zaključek

Upam, da bo iz teh zapiskov mogoče razbrati, da ima Slovenija povsem drugačne probleme kot Hrvaška ... Morda sem razlike še preveč poudaril. Če sem jih, sem jih zato, ker so bile zame nekoliko nepričakovane. Prav gotovo obstaja tudi druga stran medalje ... Kljub razlikam glede zgodovine in značaja, kljub vzajemnemu nezaupanju in ljubosumnosti, moramo priznati, da so Hrvati in Slovenci pripadniki dveh slovanskih narodov, ki so v preteklosti preveč trpeli zaradi neslovenskih gospodarjev, da bi tako zlahka pretrgali to tovarišvo."⁵

Zapisi so vsekakor in na več načinov zanimivi. Opozarjajo pa nas, da je treba tovrstne dokumente uporabljati z veliko mero previdnosti, zadržanosti in razmisleka, zavedajoč se, da je bilo poznavanje razmer njihovih ustvarjalcev v precejšnji meri subjektivno, v marsičem površno in velikokrat polno predsodkov. Povsem napačen pa bi bil tudi sklep, da jih sploh ne smemo upoštevati. Ti drobni utrinki z različnih potovanj po naši deželi nas silijo k opazovanju samih sebe in če drugega ne, k razmišljanju.

⁵ Dokumente je prevedla prevajalka Maja Urek; za to se ji najlepše zahvaljujeva.

*Bele trave, 1976. Režiser Boštjan Hladnik, scenarij Branko Šömen,
producent Viba film Ljubljana (ARS, AS 1280, Zbirka fotografij
celovečernih igranih in kratkih filmov, Viba film, št. 4)*

O delu Arhivskega društva Slovenije

Poročilo o delu Arhivskega društva Slovenije v letu 2005

Letos smo imeli tri redne in eno korespondenčno sejo izvršnega odbora Arhivskega društva Slovenije ter seveda tudi občni zbor.

Občni zbor

Občni zbor ni prinesel nobenih kadrovskih sprememb. V izvršnem odboru so: Bojana Aristovnik (ZAC), Nada Čibej (PAK), Suzana Felicijan Bratož (ARS), Boris Golec (FF), Emica Ogrizek (PAM), Aleksandra Pavšič Milost (PANG), Nežka Rašl (ZAP), Igor Filipič (ŠAM), Andrej Hozjan (PedFM), Lidija Gregorec (Univerzitetni arhiv MB), Andrej Nared (ARS, tajnik) in Mira Hodnik (ZAL, predsednica).

Poročilo (zapisnik) o občnem zboru, ki smo ga imeli 23. marca 2005 v prostorih Arhiva Republike Slovenije, ste si lahko prebrali na spletnih straneh ADS. Obravnavane teme so utečene. Predstavljeni sta nam bili finančno poročilo in poročilo o delu društva v preteklem delu. Sledila so poročila nadzornega odbora, urednikov publikacij Arhivi in Viri ter poročila društvenih komisij.

Zborovanje

Že v preteklem letu smo načrtovali zborovanje ADS. Na Ministrstvo za kulturo RS smo se obrnili s prošnjo za finančno podporo in jo tudi dobili. Tako smo lahko v sodelovanju s Pokrajinskim arhivom Maribor v oktobru (12.–14.) izpeljali zborovanje v Murški Soboti. Osrednja tema je bila Varstvo arhivskega gradiva privatne provenience. Tema je danes še kako aktualna, zato je bil tudi odziv referentov zadovoljiv. Vseh referatov je bilo 24. Z različnih zornih kotov so nam osvetlili aktualno dogajanje pri varovanju arhivskega gradiva gospodarskih subjektov, političnih strank, društev, rimskokatoliške Cerkve, fizičnih oseb in drugih ustvarjalcev zasebnega arhivskega gradiva. K sodelovanju smo povabili tudi ustvarjalce tovrstnega arhivskega gradiva, a se žal našemu povabilu ni odzval nobeden.

Na letošnjem zborovanju smo želeli podrobneje spoznati našo zakonodajo. Žal, moram ponovno zapisati, smo ostali praznih rok. Še naprej ostajajo dileme, nerešena vprašanja in seveda vsemu temu sledi grenak priokus. Ali se pisci novega arhivskega zakona ne zavedajo, da med drugim tudi pomanjkljivo informiranje v ljudeh izzove nasprotovanje? Na zborovanju smo sprejeli tudi sklepe in upamo, da jih bomo/bodo lahko v celoti izpeljali.

Drugače pa menimo, da je zborovanje v celoti uspelo.

Izdajateljska dejavnost Arhivi

Letos smo načrtovali dve številki revije Arhivi. Prva je že izšla in je bila predstavljena 21. septembra. Po obsegu je nekoliko skromnejša, obsega pa običajne rubrike. Druga številka je že v pripravi in bo izšla konec tega leta. Poleg sredstev, ki jih je zagotovilo Ministrstvo za kulturo (2.000.000 SIT), nam je uspelo pridobiti še sredstva Javne agencije za raziskovalno dejavnost RS (1.192.000 SIT). Zahvaljujemo pa se tudi arhivom, ki izhajanje revije podpirajo z večjim številom naročenih izvodov.

Viri

Že junija je izšla 20. številka zbirke Viri (Matjaž Klemenčič, Samo Kristen, Katalin Munda Hirnök, Milica Trebše Štolfa, Janez Strgar: Viri o demokratizaciji in osamosvojitvi Slovenije, IV. del: Slovenci v zamejstvu in po svetu ter mednarodno priznanje Slovenije). Ministrstvo za kulturo je prispevalo 1.600.000 SIT. Urad Vlade RS za Slovence v zamejstvu in po svetu je kot sofinancer prispeval 100.000 SIT. Skupni stroški so znašali 2.076.000 SIT. Z 20. številko smo uspeli zaokrožiti izredno pomembno "štirilogijo" izdaje virov o demokratizaciji in osamosvojitvi Slovenije, ki smo jo zastavili v letu 2002. Predstavitev številke je bila 21. septembra.

Mednarodno sodelovanje

Predstavniki društva smo se udeležili arhivskih zborovanj oziroma kongresov na Madžarskem (Eger, 21.–24. avgusta, Polona Mlakar), v Nemčiji (Stuttgart, 27.–30. septembra, Mira Hodnik), v Bosni in Hercegovini (Tuzla, 29.–30. septembra, Bojan Himmelreich), v Avstriji (Innsbruck, 19.–23. septembra, Andrej Hozjan) in na Hrvaškem (Dubrovnik, 26.–28. oktobra, Andrej Nared).

Vsi, ki smo se udeležili tujih posvetovanj, bomo svoja poročila objavili v Arhivih.

Razno

Arhivsko društvo Slovenije je v začetku junija na Ministrstvo za visoko šolstvo, znanost in tehnologijo vložilo predlog, da se društvu podeli status društva, ki deluje v javnem interesu na področju raziskovalne dejavnosti. Tak status bo v prihodnje pogoj za kandidiranje na razpisih omenjenega ministrstva in Javne agencije za raziskovalno dejavnost. Do konca oktobra odgovora ministrstva nismo prejeli.

Na spletni strani društva <http://www.arhivsko-drustvo.si> je mogoče dobiti osnovne informacije o delu društva, objavljeni so zapisniki izvršnega odbora in tekoča obvestila, predstavljene so tudi naše publikacije.

Mira Hodnik

22. zborovanje Arhivskega društva Slovenije, Murska Sobota, 12.–14. oktober 2005

Julija 2004 je Marjan Zupančič v imenu Arhiva Republike Slovenije Arhivskemu društvu Slovenije (ADS) predlagal, da v letu 2005 organizira posvetovanje oziroma zborovanje na temo varstva arhivskega gradiva gospodarskih subjektov. Pri pripravi predloga novega arhivskega zakona je bilo med drugim mogoče občutiti tudi dejstvo, da se je po družbenopolitičnih spremembah v devetdesetih letih preteklega stoletja večini gospodarskih organizacij spremenil status (privatizacija) in da zato niso dolžne predajati svojega arhivskega gradiva javnim arhivom. Po veljavni arhivski zakonodaji se pri teh subjektih dokumentarno gradivo, pri katerem ugotovimo lastnosti arhivskega gradiva, lahko razglasi za zasebno arhivsko gradivo; tega pod določenimi pogoji hranijo sami ali ga predajo arhivu. Izvršni odbor (IO) je 19. avgusta 2004 prejeti predlog pozdravil, ob tem pa ugotovil, da problematika varstva zasebnega arhivskega gradiva ne zadeva samo gospodarskih organizacij, temveč vse pravne in fizične osebe zasebnega prava, ki so potencialne ustvarjalke arhivskega gradiva, torej tudi politične stranke, društva, verske skupnosti, posameznike itd.

V začetku marca 2005 je IO objavil razpis osrednje teme zborovanja – Varstvo arhivskega gradiva privatne provenience. Širši sklopi zborovanja naj bi se nanašali na: a) pregled domače zakonodaje, ki ureja varstvo arhivskega in dokumentarnega gradiva zasebnega izvora; b) pregled tuje zakonodaje (sosednje države, države EU); c) konkretne rešitve varstva zasebnega arhivskega gradiva (določanje arhivskega gradiva in prevzemanje le-tega v državne arhive, gospodarski arhivi, financiranje in nadzor zasebnih arhivov, odnos državnih arhivov do arhivov, ki niso državni ...); d) uporaba zasebnega arhivskega gradiva; e) predlogi za dopolnitev zakonodaje. Tokratno zborovanje smo si zamislili kot vsebinsko nadgraditev teme 21. zborovanja, ko smo v Kopru obravnavali položaj arhivov in arhivskega gradiva v času tranzicije.

Ker smo želeli z zborovanjem spodbuditi dialog med ustvarjalci zasebnega arhivskega gradiva in javnimi arhivi oziroma podati smernice za kakovostno hrambo zasebnega gradiva pri ustvarjalcih, smo že spomladi k sodelovanju povabili (parlamentarne) politične stranke (tudi nekatere regionalne odbore), nekatera podjetja, društva in verske skupnosti. Veseli bi bili aktivnega sodelovanja v podobi referata ali diskusije, pa tudi samo udeležbe na zborovanju. Rezultat naših pobud je bil nič. Prav tako ni bilo odziva na povabila slovenskim manjšinskim organizacijam v Porabju. Uspešnejši smo bili – po pričakovanju – pri arhivskih društvih sosednjih držav, ki so obljubila referate s predstavitvijo problematike v njihovih državah.

Za 22. arhivsko zborovanje, ki ga je ADS skupaj s Pokrajinskim arhivom Maribor (PAM) in pod pokroviteljstvom tamkajšnje mestne občine organiziral v Murski Soboti (Hotel Diana), je 23 avtorjev pripravilo 24 referatov. Razvrstili smo jih v te vsebinske sklope: zgodovina Prekmurja in arhivsko gradivo za zgodovino

vino Prekmurja; dokumentarno in arhivsko gradivo političnih strank, gospodarskih in negospodarskih organizacij ter društev; cerkveno gradivo in cerkveni arhivi; praksa ravnanja z zasebnim gradivom v sosednjih državah; arhivsko gradivo fizičnih oseb (t. i. private). Zbornik referatov je kot po navadi izšel že pred zborovanjem; v elektronski obliki je dostopen tudi na spletni strani www.arhivsko-drustvo.si.

V prvi dan zborovanja (sredo) nas je po pozdravnih nagovorih predsednice Mire Hodnik, direktorice PAM Slavice Tovšak in soboškega župana Antona Štihca z daljšim referatom pospremil Andrej Hozjan. Suvereno je predstavil zdravo "konservativen", sistematičen in pregleden prispevek o pokrajini med Rabo in Muro skozi zgodovinska obdobja. Ker smo slovenski arhivisti v več kot štiridesetletni zgodovini strokovnih posvetovanj letos prvič gostovali v Prekmurju, je bilo regiji namenjene nekaj več pozornosti. Hozjan je zato po odmoru orisal še izkušnje, ki jih je pri večletnem delu z arhivskih gradivom za Prekmurje nabral v slovenskih, avstrijskih, madžarskih in hrvaških arhivih; posebej velja izpostaviti zasebni arhiv knezov Esterházy na Gradiščanskem. Z arhivskim gradivom za Prekmurje – zlasti tistim, ki ga za 19. in 20. stoletje hrani PAM – nas je seznanila Gordana Švegeš Lipovšek. Med drugim se je dotaknila vračanja gradiva po saintgermainski in trianonski mirovni pogodbi, predstavila je glavne "madžarske" fonde ter evidentiranje v madžarskih državnih in županijskih arhivih.

Darinka Drnovšek in Ljiljana Šuštar sta predstavili stanje (ne)varstva dokumentarnega in arhivskega gradiva političnih strank. Prva je povzela kronologijo prizadevanj za navezavo stikov s političnimi strankami na državni ravni. Prizadevanja žal niso bila preveč uspešna, zato se zdi, da stranke (morda z redkimi izjemami) nimajo prav velikega interesa, da bi svoje dokumentarno oziroma arhivsko gradivo ustrezno varovale ter ga kot kulturni spomenik ohranile prihodnjim rodovom. Zadovoljne so z dokumentacijo in evidencami, ki so dovolj za njihove lastne potrebe. Referatu je dodano tudi priporočilo za ravnanje z dokumentarnim in arhivskim gradivom oziroma arhivom političnih strank. Šuštarjeva je opisala podobne izkušnje, le da na lokalni ravni (območni, občinski odbori). Na ta dva referata se je oprla diskusija, v kateri smo slišali tudi predlog, da bi bilo določila o varovanju dokumentarnega oziroma arhivskega gradiva pametno dodati v zakon o političnih strankah. Le-te se v večji ali manjši meri financirajo iz državnega proračuna.

Popoldanski del zborovanja smo začeli z obiskom Pokrajinskega muzeja v Murski Soboti, ki domuje v (mestnem) gradu Szapáry. Muzej je pred nekaj leti za postavitve stalne zbirke prejel posebno priznanje Evropskega muzejskega foruma; na uro odmerjeni čas obiska nam je prehitro minil.

Aleksandra Pavšič Milost je v sugestivnem referatu z naslovom Varstvo zasebnega arhivskega gradiva gospodarskih organizacij uvodoma opozorila, da še vedno ni prevzeto vse gradivo, ki je nastalo pred privatizacijo podjetij in je načeloma javno. Poudarila je

pomen evidentiranja gradiva, ki je po veljavni arhivski zakonodaji podlaga za razglasitev zasebnega dokumentarnega gradiva za arhivsko gradivo. Predlaga, da bi namesto gradiva raje razglasili njegove ustvarjalce, in ponuja tudi predlog izbora le-teh. Pozdraviti moramo mnenje, da bi si morala arhivska stroka prizadevati, da bi določila o varstvu zasebnega arhivskega gradiva gospodarskih organizacij prišla v zakon o gospodarskih družbah. Ena izmed možnosti je tudi ustanavljanje gospodarskih arhivov, za to pa v sedanjih razmerah ne vidimo realnih možnosti. O arhivskem gradivu gospodarstva je govorila še Nada Čibej. Spomnila je na gospodarske arhive in združenja v tujini ter posebej na občutljivo upravljanje elektronskih dokumentov. To je tesno povezano z mednarodnimi standardi. Standard bi morali tudi v zasebni sferi biti predvsem ustrezno izobraženi kadri. Interes javnih arhivov bi se zato ne smel kazati šele pri prevzemanju zasebnega gradiva, temveč pri izobraževanju in skrbi za urejen in učinkovit poslovni arhiv posameznega podjetja.

Z zadnjima dvema referentoma prvega dne smo predsedlali na negospodarske dejavnosti. Z Janezom Kopačem in Mijo Mravlja smo lahko spoznali, da so problemi v osnovi podobni kot pri gospodarskih subjektih. Evidentiranje, odbiranje in prevzemanje zasebnega arhivskega gradiva ter uporaba le-tega so slejkoprej odvisni od ozaveščenosti in pripravljenosti pravnih ter fizičnih oseb zasebnega prava. Splošen vtis je, da je skrb za gradivo negospodarstva razmeroma slaba oziroma nezadostna. Arhivskim delavcem preostane načrtno evidentiranje, za to pa bi potrebovali tudi jasnejšo in doslednejšo zakonodajo. Kopač predlaga kar nekaj dopolnitev.

Sklepna diskusija je na žalost izzvenela kot prepričevanje prepričanih, saj "prizadetih" (predstavnikov političnih strank, gospodarskih organizacij, (zvez) društev ...) ni bilo med nami. Še bolj pa smo pogrešali pripravljavce nove arhivske zakonodaje, zlasti tiste, ki so iz arhivskih vrst.

Prvi delovni dan smo končali s prijetnim sprejemom pri županu Mestne občine Murska Sobota.

Drugi dan smo si za ogrevanje ogledali moderno Pokrajinsko in študijsko knjižnico, ki pa ni povsem brez skrbi. Prekmurski župani bi jo seveda imeli, ne pa tudi financirali.

Letošnje zborovanje je bilo priložnost za prvo bolj celostno predstavitev delovanja cerkvenih arhivov in njihovega gradiva. Ker se predstavniki pravoslavne, evangeličanske in islamske verske skupnosti povabilu niso odzvali, se je vsebinski sklop omejil na arhive in gradivo rimskokatoliške Cerkve. Slišali smo pet referatov kolegice in kolegov iz treh slovenskih (nad)škofijskih arhivov. Marjan Vogrin je za uvod predstavil cerkveno zakonodajo, ki ureja področje arhivov in arhivskega gradiva. Ta je sestavni del Zakonika cerkvenega prava, posamezni predpisi pa so tudi delo Papeške komisije za kulturne dobrine, Slovenske škofovske konference in seveda samih škofijskih arhivov. Ob tem pa ne smemo pozabiti na ZAGA, ki se z gradivom rimskokatoliške Cerkve ukvarja v 37. členu.

Vogrin je poročal tudi o stanju v koprskem škofijskem arhivu, ki se po ponovni ustanovitvi samostojne koprške škofije leta 1977 šele postavlja na noge. Hrani zelo malo gradiva. Večina ga je namreč še na terenu oziroma v Trstu, kamor je bilo preneseno po združitvi tržaške in koprške škofije v letu 1828.

Tone Krampač je govoril o varstvu arhivskega gradiva v Nadškofijskem arhivu Ljubljana. Poleg splošne predstavitve arhiva in njegovih glavnih "oddelkov" (škofijski arhiv, kapiteljski arhiv, župnijski arhivi, zbirke, društva in ustanove, private) se je osredotočil na opis stanja arhivskega gradiva, zlasti najbolj uporabljanih matičnih knjig. Predstavil je tudi prizadevanja za materialno varstvo in mikrofilmanje oziroma digitalizacijo matičnih knjig.

O skrbi za dokumentarno gradivo škofijskih gospodarskih služb je ob mariborskem primeru govoril Igor Filipič. Pomembno je, da je bil tu škofijski arhiv pritegnjen k vzpostavitvi sistema ureditve dokumentarnega gradiva. Kolikor bo zamišljen sistem dobro zaživel, bodo gospodarske službe imele pregled nad evidencami in dokumentacijo, škofijski (zgodovinski) arhiv pa pozneje manj težav pri odbiranju in prevzemanju arhivskega gradiva.

Ilaria Montanar je pripravila izčrpno primerjavo delovanja škofijskih arhivov v Sloveniji in Italiji. Povzela je cerkveno in državno zakonodajo, opisala mrežo in delovanje škofijskih arhivov v obeh državah. Delovanje cerkvenih arhivov v Italiji je predstavila ob primeru dežele Furlanije - Julijske krajine, kjer delujejo štiri škofijski arhivi z le tremi redno zaposlenimi arhivisti. Za konec je predstavila še režim uporabe arhivskega gradiva v videmskem, goriškem, tržaškem in pordenonskem škofijskem arhivu.

Zadnji referat iz sklopa cerkvenih arhivov je že napovedal naslednji sklop, v katerem so referenti obravnavali stanje varstva zasebnega arhivskega gradiva v tujini. Začela je Mirjana Kontestabile Rovis s plastično predstavitvijo stanja v Italiji. Sistematično je povzela razvoj zakonodaje o zasebnih arhivih, naštela nekaj primerov arhivov podjetij in opozorila na odgovorno vlogo, ki jo imajo pri razglašanju zasebnega arhivskega gradiva arhivska nadzorništva.

Živana Heđbeli iz Arhiva Vlade in Sabora Republike Hrvaške je v svojem referatu obdelala arhivsko zakonodajo, povezano z zasebnim arhivskim gradivom, podala pregled dejanskega stanja in pokazala nekatere poglobljene probleme. Arhivsko in dokumentarno gradivo je na Hrvaškem zavarovano ne glede na to, čigava last je oziroma pri kom je, ter ali je evidentirano. Stanje zasebnega arhivskega gradiva je prikazala ob primeru parlamentarnih strank; stanje ni nič boljše oziroma je podobno slabo kot pri nas. Dejstvo je, da država, uprava, javne službe in zasebniki še nimajo dovolj izkušenj z zasebnim lastništvom. Hrvaška arhivska služba po mnenju Heđbelijeve nima dovolj materialnih in človeških sredstev, velik problem so nedorečeni in nejasni zakoni.

Podobne ugotovitve lahko preberemo tudi v prispevku Izeta Šabotića; direktor tuzelskega arhiva se zborovanja ni mogel udeležiti. Ugotavlja, da je vpra-

šanju varstva zasebnega gradiva v bosansko-hercegovski arhivsko zakonodaji sicer posvečeno precej pozornosti, vendar to v praksi ni vidno. Ta zvrst arhivskega gradiva je glede na javno gradivo obravnavana kot drugorazredna. Ustvarjalci in imetniki tako do tega gradiva nimajo primerne odnosa; predpisov ne spoštujejo.

Delovni del drugega dne je sklenila predstavnica društva madžarskih arhivistov iz Županijskega arhiva v Zalaegerszegu Ibolya Foki, ki je prebrala referat Andrása Horvátha Does our present acquisition policy cover the whole social structure? Tega referata v zborniku ni.

V okviru popoldanske strokovne ekskurzije smo si ogledali evangeličansko cerkev v Murski Soboti, delovanje broda, plavajočega mlina in ljubezenskega napoja pri Ižakovcih, značilno staro prekmursko hišo in lončarsko delavnico v Filovcih, znamenito Plečnikovo mojstrovino v Bogojini ter zdraviliško-hotelski kompleks v Moravskih toplicah.

Zadnji dan zborovanja je bil povečini namenjen fondom in zbirkam fizičnih oseb – osebnim in rodbinskim fondom ter zbirkam oziroma privatam, kot jim trivialno rečemo v arhivih. Dva referata sta se posvetila privatam, ki jih hrani Arhiv Republike Slovenije. Mateja Jeraj in Jelka Melik sta se pri tem omejili predvsem na gradivo politikov. Posebej sta predstavili zgodovinski razvoj zakonske regulative, ki zadeva arhivsko gradivo posameznikov, ter probleme evidentiranja, valorizacije in prevzemanja arhivskega gradiva fizičnih oseb. Mojca Grabnar je v prispevku Zasebne zapuščine v Arhivu Republike Slovenije predstavila količino privat v razmerju do vsega hranjenega gradiva in kronološki pregled dinamike prevzemanja zasebnega gradiva v osrednji državni arhiv, posvetila pa se je tudi strukturi ustvarjalcev zapuščin, vrstam gradiva in problemom, s katerimi se arhivist srečuje ob prevzemanju in popisovanju. Z izkušnjami z arhivskim gradivom zasebnega izvora v celjskem arhivu nas je seznanil referat Ivanke Zajc Cizelj.

Udeleženci zborovanja smo s posebnim zanimanjem prisluhnili Andreji Klasinc Škofljanec, ki je govorila o prvem primeru razglasitve zasebnega arhivskega gradiva. (Dokumentarno) gradivo ustanove Studia slovenica – nastalo je kot rezultat dolgoletnega prizadevnega zbiranja njenega ravnatelja Janeza Arneža – je bilo namreč po nekaj let trajajočem evidentiranju in popisovanju, ki ga je opravila referentka, na temelju 27. člena ZAGA leta 2002 razglašeno za zasebno arhivsko gradivo. Morda glavni problem, ki se je ob tem pokazal, pa je, da država v praksi ne uresničuje 35. člena arhivskega zakona, po katerem mora država v državnem proračunu zagotavljati sredstva za pospeševanje varstva zasebnega arhivskega gradiva. Po drugi strani od lastnikov zasebnega arhivskega gradiva veliko zahteva. Dokler ta problem ne bo odpravljen, je neutemeljeno pričakovati, da bodo imetniki potencialno arhivskega gradiva radi privolili v evidentiranje in razglašanje le-tega.

Maja Gombač je predstavila "rodbinski arhiv" Simonič-Šlebinger, ki je razpršen po knjižničnih in

arhivskih ustanovah (UKM, NUK, PAM), del pa ga je v hiši v Gornji Radgoni. Kot zadnji je Ciril Gale namesto odsotnega Aleksandra Lavrenčiča na kratko povzel vsebino referata Pridobivanje, materialno varstvo in predaja filmskega arhivskega gradiva zasebnega izvora v hrambo Slovenskemu filmskemu arhivu pri Arhivu Republike Slovenije.

Diskusije o predstavljenih referatih tako rekoč ni bilo (podobno je bilo že v četrtek), usmerila pa se je v očitno aktualnejše vprašanje – arhivski zakon, ki je v pripravi. Strinjali smo se, da je treba strokovni javnosti v javni razpravi omogočiti sodelovanje pri pripravi zakonodaje. Za to imenovana komisija v sestavi Žarko Bizjak, Mira Hodnik in Aleksandra Pavšič Milost je za konec pripravila sklepe 22. zborovanja ADS, ki so objavljeni na koncu poročila.

22. zborovanje Arhivskega društva Slovenije v Murski Soboti je organizacijsko zelo dobro uspelo. Udeležilo se ga je okroglo 110 ljudi. Slišali smo veliko dobrih, sugestivnih referatov, priznati pa moramo, da smo pričakovali živahnejše diskusije. Morda je dobro upoštevati predlog enega izmed udeležencev, naj bodo referati že pred zborovanjem objavljeni na društveni spletni strani, tako da bi se lahko z njimi seznanili in pripravili mnenja za razpravo.

Andrej Nared

Sklepi 22. zborovanja ADS, Murska sobota, 12.–14. oktober 2005

Komisija za sklepe se zahvaljuje avtorjem prispevkov za celovito predstavitev stanja, problemov in vprašanj v zvezi z zasebnim arhivskim gradivom.

Komisija predlaga, da se sprejmejo naslednji sklepi:

1. ADS bo posredoval zbornik 22. zborovanja vsem parlamentarnim strankam.

2. Za večjo učinkovitost varovanja zasebnega arhivskega gradiva ADS predlaga, da se po legalnih poteh dopolni področna zakonodaja (zakon o gospodarskih družbah, zakon o političnih strankah, zakon o društvih) z določili o varovanju arhivskega gradiva in s seznamom kategorij gradiva, ki ima praviloma vedno lastnosti arhivskega gradiva.

3. ADS podpira pobudo direktorjev regionalnih arhivov, da predlagatelj novega arhivskega zakona omogoči javno razpravo strokovni in drugi zainteresirani javnosti. Potrebo po tem narekuje tudi vrsta konkretnih pripomb, ki so bile podane na tem zborovanju.

4. Kot vzpodbudo drugim ustvarjalcem zasebnega arhivskega gradiva ADS predlaga, da se njegovo gradivo razglasi za zasebno arhivsko gradivo.

5. ADS predlaga, da se arhivistom, zaposlenim v zasebnem arhivu, prizna delo in omogoči napredovanje, če se zaposlijo v javnem arhivu.

6. Zaradi korenitih družbenih sprememb, katerih bistvo je privatizacija in lastninjenje, ADS predlaga,

da se v novi arhivski zakonodaji določi: dokler ima država ali lokalna samoupravna skupnost kontrolni delež v gospodarskih družbah, je arhivsko gradivo teh subjektov javno arhivsko gradivo.

7. Glede določila 35. člena ZAGA ADS poziva državo, da dejansko nameni sredstva lastnikom razglašene arhivskega gradiva, da le-ti lahko izvajajo zakonske obveznosti.

Murska Sobota, 14. oktober 2005

člani komisije:

Aleksandra Pavšič Milost
Mira Hodnik
Žarko Bizjak

75. nemško arhivsko zborovanje, Stuttgart, 27.–30. september 2005

Letoŕnje nemško arhivsko zborovanje je potekalo v glavnem mestu deŕele Baden-Württemberg Stuttgartu. Udeleŕencev je bilo okrog 750 udeleŕencev, po veĉini iz Nemĉije, zastopniki oziroma delegacije pa so priŕle ŕe iz devetih drugih, veĉinoma sosednjih drŕav. Iz Slovenije sva se zborovanja udeleŕili Mira Hodnik kot predstavnica Arhivskega druŕtva Slovenije in mag. Sonja Anŕiĉ iz Zgodovinskega arhiva Ljubljana. Osrednja tema tokratnega zborovanja je bila Nemŕka arhivistika v obdobju nacionalsocializma. K sodelovanju so v svojem strokovnem ĉasopisu "Der Archivar" povabili ŕe leta 2003; zanimanje je bilo veliko. Zborovanje je potekalo po ŕe ustaljenem, v prejšnjih letih uveljavljenem redu prireditvev, razprav in diskusij.

Dan pred uradnim odprtjem zborovanja sta bila, kot je to ŕe v navadi, sreĉanje in delovni pogovor udeleŕencev iz tujih (nenemŕskih) arhivov. Sreĉanje je vodil predsednik druŕtva nemŕskih arhivarjev prof. dr. Volker Wahl. Œal se zaradi spleta okoliŕĉin nisva mogli udeleŕiti tega pogovora, ki je potekalo v Deŕelnem arhivu Baden-Württemberga ob 15. uri. Udeleŕili pa sva se slovesne otvoritve v Kulturnem in kongresnem centru Liederhalle. Kot je ŕe v navadi, je bila sestavljena iz dveh delov: pozdravnih besed in otvoritvenega predavanja. Najprej je predsednik druŕtva nemŕskih arhivarjev prof. dr. Volker Wahl prisĉno pozdravil vse udeleŕence in se zahvalil deŕelnemu arhivu in deŕeli za gostoljubje, sledile so pozdravne besede nadŕupana mesta Stuttgart dr. Wolfganga Schusterja, ki je poudaril, da je Stuttgart mednarodno in medijsko mesto, ministra za gospodarstvo, raziskovanje in umetnost deŕele Baden-Württemberg, prof. dr. Petra Frankenberg, ter predsednika mednarodnega arhivskega sveta prof. dr. Lorenza Mikoletzkega.

Po pozdravnih govorih je imel uvodno predavanje prof. dr. Ulrich Herbert, zgodovinar iz Freiburga, z naslovom "Nemŕki profesorji v tretjem rajhu – bilanca po ŕestdesetih letih".

Po predavanju je sledil sprejem za vse udeleŕence v mestni hiŕi.

Naslednjega dne, 28. septembra, se je program zborovanja zaĉel dopoldne ob 9. uri s skupnim delovnim zasedanjem. Posluŕali smo dva referata, in sicer: dr. Roland Müller iz Mestnega arhiva Stuttgart je predstavil zgodovino Stuttgarta v obdobju nacionalsocializma. Stuttgart se je namreĉ do zaĉetka 20. stoletja razvil iz skromne prestolnice revne deŕele v gospodarsko trdno in socialno uravnoteŕeno metropolo. Med svetovno gospodarsko krizo leta 1929 je ohranil dobro gospodarstvo, zato so ga poimenovali "gospodarska oaza" in do leta 1933 se nacionalsocialisti niso mogli preriniti v ospredje. Mesto "tujih drŕavljanov nemŕke narodnosti" (miŕljeni so predvsem Œidje) se je organiziralo po svoje. Drugo predavanje je imel prof. dr. Wolfgang Ernst z naslovom Arhivi, knjiŕnice in muzeji v obdobju nacionalsocializma – zakladnice kot instrument dejanj in spominov ŕtvev. Poudaril je, da so v tem obdobju zelo dobro skrbeli za delovanje vseh treh ustanov.

Po uvodnih predavanjih smo se udeleŕenci razdelili v ŕest sekcij. V sredo so zasedale prve tri sekcije, v ĉetrtek dopoldne pa preostale tri.

V I. sekciji, ki sva se je tudi udeleŕili, je tekla beseda o raznih plateh nacionalsocialistiĉne arhivske politike. Predavatelji so bili ŕtirje. Dr. Robert Kretzschmar je imel referat z naslovom Tradicija izobraŕevanja v ĉasu nacionalsocializma in takoj po vojni. Nemĉija je v drugi polovici tridesetih let in zaĉetku ŕtiridesetih poudarjala pomen arhivskega gradiva in tudi veliko naredila na podroĉju valorizacije. Prav tako so veliko ĉasa posvetili izobraŕevanju arhivistov. Prof. dr. Norbert Reimann je imel referat z naslovom Arhivska zakonodaja v ĉasu nacionalsocializma – spodleteli poskus. Opozoril je, da so poskuŕali pruski arhivisti prilagoditi zakonodajo takratnemu reŕimu, a so doŕiveli moĉan odpor "nepruskih" arhivistov. Prof. dr. Volker Wahl je imel referat z naslovom "Skupna fronta" – zborovanja nemŕke arhivske uprave v letih 1941–1944. Bila so ŕtirikrat, in sicer 1942 v mestu Weimar, spomladi 1943 v Dresdnu, jeseni 1943 v Würzburgu in 1944 na Dunaju. Udeleŕevali so se jih vodje veĉjih nemŕskih deŕelnih arhivskih uprav iz Bavarske, Turingije, Saŕke in Württemberŕke, drŕavnega arhiva na Dunaju in arhivske direkcije generalnega guvermenta iz Krakova. Na teh zasedanjih so poveĉini razpravljali o poloŕaju nemŕke arhivistike, notranjem razvoju arhivov in vojnih ukrepih. Zadnji referat je imel Tomas Wolf, ki je predstavil arhivske stavbe v ĉasu nacionalsocializma glede gradnje, uporabe in naĉrtov. Stavbe so bile dobro grajene in zavarovane.

V II. sekciji je beseda tekla o odvzetih, zaseŕenih in zmanipuliranih arhivih. Predavali so dr. Massimiliano Livi o primeru ukradenega, izginulega in ponovno najdenega gradiva v Amsterdamu, Mario Bungert o gradivu socialdemokratske stranke Nemĉije – partijskem arhivu 1933–1945, dr. Gerold Bönner o usodi ŕidovskega obĉinskega arhiva v Wormsu 1938–1957 in dr. Peter Pfister o arijskih dokazilih in katoliŕkih ŕupnijskih arhivih na Bavarskem.

V III. sekciji je bil govor o nemŕki arhivski politiki

na zasedenih območjih. Stefan Lehr iz Prage je predaval o nemških arhivarjih in njihovi arhivski politiki v "general governmentu", dr. Wolfgang Hans Stein o arhivarju Georgu Schnathu in francoskih arhivih pod nemško zasedbeno upravo med drugo svetovno vojno, prof. dr. Konrad Krimm o nemški arhivski politiki v mestu Elsass 1940–1944, Els Herrebout o nadporočniku Georgu Santeju in nemški arhivski politiki v Belgiji 1940–1944 ter dr. Gerhard Menk o Bernhardu Vollmerju in arhivski zasedbeni politiki na Nizozemskem.

V sredo popoldne so sledila zasedanja v okviru strokovnih skupin. Strokovna skupina 1 (arhivarji v državnih arhivih) je razpravljala o obdelavi arhivskega gradiva kot prispevku k "obdelavi" nacionalsocializma. Dr. Regina Keyler je predstavila württemberške arhivske vodje v nacionalsocializmu in njihove zapuščine, dr. Sabine Dumschat in dr. Ulrike Möhlenbeck pa obdelavo nacionalsocialističnega ministrstva za državno varnost Nemške demokratične republike v zveznem arhivu. V okviru strokovne skupine 2 (arhivarji v mestnih arhivih in arhivih podobnih javno-pravnih teritorialnih skupnostih), katere zasedanja sva se tudi udeležili, sta dr. Ernst Otto Bräunche in Gabriele Viertel najprej podala informacije z zvezne konference komunalnih arhivov, dr. Andreas Zekorn in dr. Wolfgang Sannwald pa o valorizaciji dokumentacije uradov predsednikov okrožnih uradov. V okviru strokovne skupine 3 (arhivarji v cerkvenih arhivih) je prof. dr. Reimund Haas predstavil zapleteni položaj arhivarjev v cerkvenih arhivih, ki so delovali v območju napetosti med kooperacijo (sodelovanjem) in razlastitvijo v letih 1933–1943. Strokovna skupina 4 (arhivarji gosposošinskih, družinskih in hišnih arhivov) in strokovna skupina 5 (arhivarji gospodarskih arhivov) sta imeli skupno sejo; v okviru te so razpravljali o gospodarskih arhivih in nacionalsocializmu. Jesko grof Dohna je govoril o virih za zgodovino židovskih strank banke v mestu Castell v "tretjem rajhu", Wolfgang Richter o aktih tovarne razstreliva, dr. Michael Farrenkopf pa o prisilnem delu v poruskem rudarstvu. Na seji strokovne skupine 6 (arhivarji v arhivih parlamenta, političnih strank, ustanov in zvez) je dr. Martin Schumacher govoril o preselitvi parlamentarne komisije iz Bonna v Berlin. V okviru strokovne skupine 7 (arhivarji medijskih arhivov) je dr. Ansgar Diller govoril o radijskih arhivih v nacionalsocializmu, v okviru strokovne skupine 8 (arhivarji v visokih šolah in arhivih znanstvenih inštitucij) pa prof. dr. Gerhard Hirschfeld o stuttgartski knjižnici svetovne vojne v času nacionalsocializma. V okviru vseh skupin so potekale tudi volitve novega predsednika Združenja nemških arhivarjev. Prof. dr. Volkerju Wahlu je potekel štiriletni mandat in za novega predsednika je bil izvoljen dr. Robert Kretzschmar iz Deželnega arhiva Baden-Württemberga, Glavnega državnega arhiva v Stuttgartu.

Naslednji dan (četrtek dopoldne) so, kot je bilo že omenjeno, zasedale preostale tri sekcije.

V IV. sekciji so predavatelji predavali o državnih arhivih v nacionalsocializmu: dr. Susanne Brockfeld o

reakcijah pruske arhivske uprave na prevzem oblasti nacionalsocialistov, dr. Matthias Manke o primeru arhivarja Georga Tessina v državnem arhivu Schwerin in zveznem arhivu Koblenz, Thomas Just in dr. Herbert Hutterer sta govorila o zgodovini dunajskega arhiva rajha 1938–1945, Wolfgang Freund pa o arhivistiki na območju okrožja t. i. zahodne marke (dežele Rheinpfalz, posarskega območja in območja Moselle).

Zasedanja V. sekcije, ki je obravnavala položaj komunalnih arhivov v času nacionalsocializma, sva se tudi udeležili. Dr. Klaus Wisotzky je opisal razmere v renskih in westfalskih mestnih arhivih v času nacionalsocializma; tam se zaposleni niso mogli povsem ubraniti vpliva politike in so postali pomemben partner zatiralskega aparata, saj so velikokrat prav ob pomoči arhivskega gradiva našli podatke o nacionalni identiteti posameznika. Dr. Konrad Schneider je opisal razmere v frankfurtskem (ob Maini) mestnem arhivu v tretjem rajhu in po letu 1944, ko je bilo mesto bombardirano. Veliko arhivskega gradiva je bilo takrat uničenega in po vojni so počasi ponovno vzpostavljali arhivsko službo. Dr. Esther Neblich, zgodovinarica, je v referatu opisala poklicno pot Heriberta Sturma, arhivista v Egerju in Ambergu. Da bi ohranil službo arhivista, se je vpisal v stranko NSDAP. Bil je tudi nemški vojak. Ker pa ga politika ni prav nič zanimala, je vedno poskušal delati le v prid arhivski stroki. Tudi dr. Arnd Kluge je opisal v svojem referatu poklicno delovanje arhivista dr. Ernsta Dietleina iz Mestnega arhiva v Hofu, ki je bil zaslužen za ustanovitev le-tega leta 1931.

V okviru VI. sekcije so predavatelji predavali o kontinuiteti in preseganju preteklosti po letu 1945. Dr. Astrid M. Eckert iz Washingtona je govorila o prehodu (zahodno)nemških arhivarjev iz nacionalsocializma v neposredni čas po vojni, dr. Kurt Hochstuhl o jugozahodnonemškem arhivskem dnevu, Britta Leise o prelomu in kontinuiteti v nemški arhivistiki gospodarstva povojnega časa ter dr. Simone Walther o objektivnih in subjektivnih dejavnih prehoda arhivskega poklicnega stanu v protinacistični red oziroma kasnejšo Nemško demokratično republiko (1945–1952).

V četrtek popoldne je bila potem okrogla miza z naslovom Arhivi in arhivisti v času nacionalsocializma. Pogovor je vodil prof. dr. Volker Wahl. Razvila se je dolga in zanimiva razprava. Po končani okrogli mizi so nas povabili na zborovanje leta 2006 v Essen.

Zvečer sva se na povabilo organizatorjev udeležili orgelskega koncerta v protestantski cerkvi Hospitalkirche, kjer smo poslušali dela stuttgartskih skladateljev. Lepo.

V sredo in četrtek je v prostorih kulturnega in kongresnega centra Liederalle, v katerem je bila večina zasedanj, potekal strokovni sejem za arhivsko tehniko – Archivistica 2005. Na njem smo imeli udeleženci zborovanja priložnost dobiti informacije pri različnih podjetjih, še posebej s področja birotehnike, elektronske obdelave podatkov, mikrofilmanja, digitalizacije, pisarniške opreme, restavracije in konzervacije, o njihovih uslugah in izdelkih. Predvsem je treba

poudariti, da je bilo na voljo veliko lepih, različnih velikosti in predvsem zelo uporabnih škatel in škatlic. Kdaj bomo imeli na voljo tako pestro ponudbo na trgu?

Seveda pa na poti od hotela do kongresnega centra nisva mižali. Ogleдали sva si mestno središče. Obe sva se strinjali, da je mesto lepo in prijazno.

Mira Hodnik
Sonja Anžič

24. zborovanje avstrijskih zgodovinarjev in 32. srečanje avstrijskih arhivskih delavcev, Innsbruck, 19.–23. september 2005

Kot že nekajkrat so naši severni sosedje tudi letos v istem terminu izvedli najprej enodnevno srečanje arhivistov in takoj nato še tridnevno zborovanje zgodovinarjev. Tokrat so se zbrali v očarljivem Innsbrucku, prestolnici dežele Tirolske. Mesto je bilo tudi sicer tiste dni polno obiskovalcev. Zasluge za izbiro kraja je pripisati zelo dejavnemu direktorju Tirolskega deželnega arhiva/Tiroler Landesarchiv dr. Richardu Schoberju. S sodelavci je po več letih prizadevanj za to izbiro priredil vzorno organiziran "dogodek" in ga povzdignil na strokovno kompleksno raven s sodelovanjem vseh najpomembnejših mestnih ter deželnih oblastnih nivojev ter institucij; seveda pri tem niso pozabili na sosednjo deželo Južno Tirolsko v Italiji.

Ponedeljkovo (19. 9.) zasedanje s temo *Neakademski arhivar. Izobrazba v Avstriji in njenih sosedah. Zmožnosti, pomanjkljivosti in možnosti za rešitve* se je začelo v čudovitem innsbruškem kongresnem centru (CONGRESS Innsbruck) z uvodnimi pozdravi direktorja Schobra, predstavnice deželne vlade za kulturo, in posebne gostje – arhivistične izvedenke in predstavnice Zveze nemških arhivistov dr. Katharine Tiemann iz Münstra. Ta si je že v nagovoru kratko in udarno opredelila jedrne vsebinske točke srečanja: kaj naj bi bilo in kako naj bi v prihodnosti potekalo izobraževanje arhivskih delavcev nemškega govornega območja. Kot predsedujoči Zveze avstrijskih arhivistov, kot moderator ter uvodni govornik je znani dr. Peter Csendes z Dunaja podrobneje govoril o sedanjih problemskih sklopih izobraževanja ter jih v osnovah tudi predstavil. S tem je dal kar več izhodiščnih točk za polemiko ter vprašanja navzočih – zadevala so vse, od zdajšnje klasifikacije – niveliranja arhivskih delavcev naprej.

V obsežnejšem nastopu je nato domačin iz deželnega arhiva dr. Wilfried Beimrohr predstavil avstrijske razmere, zaposlenost v mnogih javnih, institucionalnih, zasebnih ter drugih arhivih – več kot 500 jih je – in stopnje izobrazbe arhivskih delavcev. Te so zelo različne. V javnih arhivih so delavci razdeljeni na kategorije po strokovnosti – A, B, C in D. Bistveno vprašanje zanj je, kako doseči iste ali vsaj usklajene standarde izobraževanja za vse. V vseh drugih arhivih

je kar zadeva izobrazbo dokajšnji nered. Standardi se seveda zaostrejujejo, določala pa jih bo tudi odslej več let trajajoča obvezna praksa kot doslej itd. Nadaljeval je z vsakdanjimi problematikami, kot so priznavanje enakovrednosti nazivov, sistemi nagrajevanj, ... Referat je podkrepil z več grafičnimi prikazi. Izzval je več vprašanj in odzivov občinstva.

Zadnji referent v dopoldanskem delu, univ. prof. dr. Karl Brunner, direktor Inštituta za avstrijske zgodovinske raziskave/IÖG Univerze na Dunaju, pa je govoril o študiju arhivistike na svoji ustanovi. Predstavil je napredujoče faze razvoja študijskega programa Arhivistika, ki je sedaj dosegel to stopnjo, da je diplomant tako po nazivu kot po znanju povsem enakovreden diplomantu zgodovinskega študijskega programa. Nakazal je nadaljnje višanje kvalitete, pa tudi nove možnosti ter ambicije v okviru študija. Omenjena je bila tudi avstrijska specialistična arhivska šola v Kremstu, ki pa so jo omenjali tudi drugi referenti. Zagotovil je, da na to šolo ne gledajo kot na konkurenco, saj so programi dokaj različni.

Kot popoldanski moderator se je izkazal dr. Schober in v prvem delu napovedal kar tri zaporedne referentke. Michaela Follner iz Avstrijskega državnega arhiva – Arhiva Republike se je lotila temeljite, v prakso usmerjene analize arhivskih pomožnih delavcev/Das gehobene Dienst v Avstrijskem državnem arhivu, a njen prispevek ni bil deležen večjega zanimanja. Zato pa je bil nastop dr. Katharine Tiemann z naslovom Und dazu braucht man eine eigene Ausbildung?! In za to je potrebna posebna izobrazba? brez dvoma najizzivalnejši referat vsega dne. O kvalifikacijah arhivskih strokovnih delavcev v sosednji ZRN je govorila o primerjavi z evropskimi arhivskimi standardi ter postregla z več dejstvi.

Za njo je pred govorniškimi pult stopila še doc. dr. Bärbel Förster iz Švicarskega zveznega arhiva v Bernu, docentka arhivistike na Univerzi v Bernu, sicer pa oseba z zanimivo kariero nekdanje vzhodnonemške specialiste za arhivsko in kulturna vprašanja v Leipzigu, ki je prek Moskve in nato po več letih dela v ZRN pristala v Švici. Nekonvencionalno je razložila shemo trenutnega arhivskega izobraževanja v Švici, nakazala probleme ter predvsem načrte za izpopolnitev izobraževalnih standardov. Že njen naslov Gibanje in gibljivost je dal slutiti dokajšnjo dinamiko arhivskega vsakdanjika v Švici.

Odzivom na dva nastopa je bilo vsekakor vredno prisluhniti, ne toliko zaradi morebitnih polemičnih trenutkov, temveč zaradi občutka, da se pravzaprav noben referat ni omejil le na samo rdečo nit srečanja, namreč na nižje arhivsko osebje. Tudi piscu teh vrstic se zdi, da so vsi kar nekako raje poudarjali "višje" – strokovne in znanstvene vrste osebja, "nižjim" pa pustili bolj obrobni prostor.

V zadnjem delu arhivskega dne sta nastopila najprej dr. Gustav Pfeifer iz Južnotirolskega deželnega arhiva v Bolzanu/Bozen s predstavitevjo arhivskoizobraževalnega sistema v Italiji s poudarkom na izobraževanju v regijah Trentino – Južna Tirolska ter Veneto in kot zadnji še dr. Peter Wiesflecker iz Štajerskega

deželnega arhiva v Gradcu s temo Izpopolnjevanje sodelavcev v StLA. Razmišljanja – Izkušnje – Možnosti. Referent se je vsebinsko naslonil na znano interno izobraževanje ter prenos izkušenj v svoji ustanovi. Pri opisu postopkov in pogojev tovrstnega procesa ni pozabil omeniti številnih prednosti, ki jih njihov že zelo popoln koncept ponuja vsakomur, ki jih seveda hoče izrabiti. Izpopolnjevanje v sosednjem graškem arhivu namreč nikakor ni obvezno, vendar zato zanj ni nič manj zanimanja med sodelavci. Ti so za vsako – nato uradno pridobljeno – stopnjo izobrazbe ali izpopolnitve primerno nagrajeni z napredovanjem ali na podoben način. Le tako je možno govoriti tudi o primerih kariere v arhivu; tako je sodelavka npr. začela kot snažilka prostorov, danes pa strokovno ureja gradivo.

Strokovni del arhivskega srečanja so sklenili nekaj vprašanj in pogovor, v nadaljevanju pa je sledila še letna konferenca združenja.

Program 24. večdnevnega druženja avstrijskih zgodovinarjev, ki se je začelo v torek, je z naslovom *O mestnih državah in imperijih. Maloozemeljske skupnosti in velike države v zgodovinskih primerjavah* in 20 delovnimi sekcijami ter podskupinami obetal pravcato majhno bogastvo nastopov predstavnikov avstrijske in sosednjih zgodovinskih strok. Sama otvoritvena slovesnost je med drugim postregla z nagovorom tirolskega deželnega glavarja ddr. Herwiga van Staaja, ki je krepko okrcal tukajšnjo innsbruško filozofsko fakulteto oziroma natančneje njen zgodovinarski oddelk z izpovedjo o izkušnji, ki jo je doživel pred kratkim: niti eden od šestih tukajšnjih diplomantov mu ni znal povedati imena niti enega nacionalsocialističnega veljaka ali medvojnega funkcionarja na Tirolskem. Kot po neverjetnem naključju je prav za njim moral spregovoriti še sam dekan iste fakultete, seveda z zelo poparjenim glasom. Vse pa je presegel domači strokovnjak za zgodovino predkrščanskih kultur in držav prof. dr. Reinhold Bichler z dolгим referatom Imperij in njegovi zgodovinarji/*Das Imperium und seine Historiker. Ein antikes Lehrstück?* V okviru dela prvega dne smo lahko v sekciji 2: Pravna zgodovina slišali tudi prispevek slovenskega zgodovinarja, našega nekdanjega arhivskega kolega doc. dr. Boruta Holcmana s Pravne fakultete Univerze v Mariboru z naslovom Štajersko gorsko pravo – eden temeljev socialne enakopravnosti. Predstavil je nekaj osnovnih določil štajerskega gorskega prava o veljavnih postopkih glede povračil škode oziroma neplačevanju gorskih dajatev; te so bile povsem enake, ne glede na socialni in materialni položaj neplačnika; pri tem je večinoma uporabil poznosrednjeveške vire iz okolice Maribora.

Seveda bi bilo preveč predstavljati vsakega referenta in njegovo temo, zato si pogledajmo le še najzanimivejše sekcije. Sekcija 15: Mestna zgodovina je zajela vsebine o zgornjeitalijanskih poznosrednjeveških mestih in posebej o mestu Brixen/Bressanone, o razmerju med deželno prestolnico in deželo ob primeru razmerja med Spodnjo Avstrijo in Dunajem v 19. in 20. stoletju ter tudi razmerje med Bonnomo in

Berlinom. Sekcija 8: Zgodovina vzhodne in jugovzhodne Evrope pa je predstavila vsebine o (čez)nationalni šolski politiki v večetničnem mestu Trst, torej o italijanskih, slovenskih in nemških tržaških šolah med letoma 1867 in 1920, o konstitucionalizmu ter parlamentarizmu v Ruskem, Avstrijskem in Osmanskem imperiju med letoma 1906 in 1918, o strategijah komunistične internacionale ob primeru Avstrije med letoma 1919 in 1927 in končno o transformacijskem procesu v Vojvodini v letih 1944–1948. Dodajmo na koncu le še, da je bila vsebina sekcij in podskupin resnično pestra. To pričajo tudi take "zadeve", kot sta npr. tema Delovna skupnost, kvantificiranje in uporaba računalnika v zgodovinskih raziskavah (pri tem so obravnavali izključno avstrijski nacionalsocializem ter njegov čas) in Mediji in zgodovinopisje, pa didaktična delavnica s tujcu skorajda nerazumljivim naslovom *AG der Historiker an AHS und BHS!* Predstavitve raznih publikacij in razstave knjižnih novitet so ob takem dogodku razumljive same po sebi.

Za sklep: 24. zborovanje avstrijskih zgodovinarjev je minilo v izjemno delovnem ozračju in dodalo nov kamenček k poznavanju recentne stroke v sosednji Avstriji.

Andrej Hozjan

II. kongres hrvaških arhivistov, Dubrovnik, 25.–27. oktober 2005

Po državni prestolnici Zagrebu, kjer so hrvaški kolegi oktobra 2001 pripravili svoj prvi arhivistični kongres, je Hrvaško arhivistično društvo (HAD) za kraj drugega kongresa izbralo enkratni Dubrovnik. Tema kongresa, ki sta ga HAD in Državni arhiv v Dubrovniku (DAD) organizirala pod pokroviteljstvom Ministrstva za kulturo Republike Hrvaške, Dubrovniško-neretvanske županije in mesta Dubrovnik, je bila seveda aktualna – *Arhivi in družba – izzivi sodobnega časa*.

Slovesna otvoritev kongresa je bila 25. 10. zvečer v gledališču Marina Držića; temu je sledil sprejem v atriju palače Sponza, v kateri je sedež državnega arhiva. Poleg poznanih in novih obrazov ter polnih miz smo si lahko ogledali še razstavo o odnosih med Dubrovniško republiko in osmanskim cesarstvom ter razstavo fotografij mesta gostitelja.

Naslednje dopoldne se je v trdnjavi Revelin s prvim plenarnim zasedanjem (*Arhivska služba na Hrvaškem – strategije in možnosti*) začelo zares. Stjepan Čosić je v referatu *Delo arhivov v pogojih nasprotujočih vplivov: država – družba – uporabniki*, ki ga je pripravil skupaj z Vlatko Lemić (oba iz Hrvaškega državnega arhiva – HDA), ugotavljal, da naj bi moderni arhivi začeli izgubljati svojo tradicionalno vlogo ter postajati središča kulturnega, znanstvenega in splošnega družbenega dogajanja. Težavo pa vidi v financiranju kulturnih dejavnosti, saj se kulturne ustanove (tudi

arhivi) na eni strani srečujejo z reduciranjem proračunskih sredstev, na drugi pa s potrebo po ustvarjanju prihodkov s ponudbo plačljivih dejavnosti in uslug. Arhivi se pri tem dotaknejo pravnih in etičnih vprašanj meja med osnovnimi in dodatnimi uslugami. Nujno morajo poskrbeti za dobre stike z ustvarjalci arhivskega gradiva (izobraževanje, sodelovanje pri upravljanju z dokumenti), za zaščito interesov in pravic posameznikov oziroma skupin (dostopnost gradiva, varstvo zaupnih in osebnih podatkov, preglednost delovanja) ter sodelovanje v družbeno-kulturnem življenju lokalnih skupnosti.

Ob predavanju Marine Štambuk-Škalić (HDA) (*Možnosti decentralizacije arhivske službe Republike Hrvaške*) smo lahko potegnili vzporednice s stanjem v Sloveniji. Tudi hrvaški arhivski zakon iz leta 1997 namreč predvideva ustanavljanje arhivov lokalnih skupnosti in samostojnih zasebnih arhivov, vendar koncept decentralizacije doslej ni bil uresničen, čeprav bi to verjetno omogočilo kakovostnejšo hrambo gradiva, olajšalo dostopnost in vzpodbudilo uporabo. Silvija Babić (HDA) (*Smo pripravljene odgovoriti na prioritete MAS?*) se je posvetila predvsem usposobljenosti "zunanje službe"; spet so bili poudarjeni sodelovanje z ustvarjalci gradiva in permanentno izobraževanje.

Po odmoru so sledili še štirje referati. Peter Pavel Klasinc (PAM/MAZ) je predstavil svojo vizijo razvoja sodobne arhivske teorije in prakse. Deana Kováčec (HDA) je v prispevku *Arhivi – včeraj, danes, jutri* pripravila zgodovinski pregled izoblikovanja arhivske mreže in poklica arhivskega delavca. Ob primerjavi z dogajanjem v ZDA, Veliki Britaniji in Nemčiji je nadalje orisala stanje in perspektive hrvaških arhivskih ustanov ter arhivistov. Referat Damirja Borasa (FF v Zagrebu) in Živane Heđbeli (Urad za splošne zadeve Vlade in Sabora RH) – *Položaj in vloga arhivov ter dokumentacijskih služb ("pismohrana") v sodobni družbi* – je predstavila Maja Živko. Avtorja ugotovljata, da razvoj informacijske tehnologije odpira vprašanje, če sploh še potrebujemo tradicionalne arhive. Velika večina uporabnikov namreč ne potrebuje fizičnega stika z originalnim dokumentom in ji zadostuje že v digitalizirani obliki; tem uporabnikom je tudi vseeno, ali je original hranjen v arhivu, knjižnici, muzeju, zasebni zbirki ali kje drugje. Zaskrbljujejoče ob tem je, da se arhiviste pri elektronskem arhiviranju pogosto zaobide, saj jih informacijske stroke podcenjujejo oziroma arhivisti v njihovih očeh s poznavanjem zakonodaje, standardov in metod dela niso pridobili dovolj zaupanja. Arhivska stroka je poleg tega premalo standardizirana. Zoran Perović (DAD) se je poklica arhivista (izobraževanja, prakse, perspektiv) lotil na osnovi svojih izkušenj. Iz duhovitega referata naj potegnem le eno ugotovitev: Čeprav na zagrebški Filozofski fakulteti (katedra za arhivistiko je v okviru oddelka za informacijske znanosti) že od srede osemdesetih let obstaja dve ali štiriletni študij arhivistike, pa na primer v dubrovniškem arhivu od 12 zdaj zaposlenih arhivistov nihče ni diplomiral iz arhivistike.

Popoldne je drugo plenarno zasedanje (*Teorija in*

praksa obdelave in zaščite arhivskega gradiva) odprl nekdanji direktor švedskega nacionalnega arhiva Björn Lindh s predavanjem *Arhivska standardizacija – danes in jutri*. Predstavil je dejavnost Mednarodne organizacije za standardizacijo (ISO) in njene "arhivske" standarde ter oba standarda Mednarodnega arhivskega sveta – ISAD(G) in ISAAR(CPF). Razpravljal je o koristnosti in veljavnosti mednarodnih standardov ter se spraševal, ali je mogoče standardizirati tudi druge arhivske dejavnosti oziroma postopke, na primer dostop do arhivov, valorizacijo, arhivsko zakonodajo, ter končno, ali mednarodne standarde sploh potrebujemo. Stefano Vitali (Državni arhiv v Firencah) se je osredotočil samo na MAS-ova standarda za arhivsko popisovanje in arhivski zapis o ustvarjalcih arhivskega gradiva ter predstavil njun izvor, glavne značilnosti in izglede za prihodnost. Da ti le morda niso tako jasni, je z referatom *Ko popis postane "inventar" ali o evidencah o gradivu v hrvaških arhivih* nazorno pokazala Melina Lučić (HDA). Standardom navkljub se namreč na področju arhivskih evidenc in pomagal vsakodnevno srečujemo s številnimi problemi, nedoslednostmi in neažurnostjo. Pomagala, vodniki, popisi ali inventarji so različno pregledni in uporabni, njihovi avtorji pa imajo standarde za nekaj nepotrebne – vsak se sklicuje na svoj "standard". Z Lučićevo se očitno niso vsi strinjali, saj se je diskusija, ki je sledila, vrtela le okrog njenega referata. Diskusija je bila – tako kot cel kongres – odlično tehnično podprta (ozvočenje, snemanje in projiciranje govornikov na osrednje platno, simultano prevajanje za goste iz tujine ipd.).

Delovni del prvega dne je sklenila okrogla miza o strokovni obdelavi in popisovanju arhivskega gradiva, ki so jo z uvodnimi prispevki zaznamovali Branka Molnar (Državni arhiv v Zagrebu/DAZ – družinski in osebni fondii), Melita Rončević (Državni arhiv v Osijeku/DAO – arhivsko gradivo pravosodja) in Vilim Matic (DAO – rokopiesne karte).

Drugi dan smo najprej poslušali tri referate drugega plenarnega zasedanja; vsi so se dotikali zaščite arhivskega gradiva. Tatjana Mušnjak iz konzervatorsko-restavratorskega laboratorija HDA je govorila o pomenu in funkcijah zaščitne embalaže, Mato Kukuljica (HDA) o oblikah zaščite in restavracije filmskega arhivskega gradiva, o neprimernem hranjenju le-tega ter digitalnih video zapisih, Zvonimir Baričević (HDA) pa o uporabniškem in varnostnem reproduciranju ter digitalizaciji arhivskega gradiva na Hrvaškem.

Tretje plenarno zasedanje je nosilo naslov *Informacijska družba, usluge in arhivi*. Prva je o urejanju in digitalizaciji zemljiških knjig poročala Ljiljana Anđonić iz sektorja za zemljiškoknjžno pravo hrvaškega pravosodnega ministrstva. Glavni cilj informatizacije zemljiškoknjžnih oddelkov občinskih sodišč in preoblikovanja (digitalizacije) ročno vodenih zemljiških knjig v elektronsko obliko je brez dvoma hitrejši postopek vpisa nepremičnin ter s tem večja pravna varnost v prometu z nepremičninami. Hrvoje Stančić (FF Zagreb) je v referatu *Arhivsko gradivo v elektronski obliki: možnosti zaščite in hrambe na daljši rok* med drugim opozoril, da je problem hranjenja gradiva v

elektronski obliki tesno povezan z zagotavljanjem dostopa do hranjenih podatkov. Ob tem je posebej pomembno zagotavljanje avtentičnosti zapisov v elektronskem okolju. Radmila Dujmović iz zagrebškega mestnega zavoda za avtomatsko obdelavo podatkov je predstavila izredno zanimiv projekt *e-City*. S tem projektom se skuša mestna uprava približati prebivalcem, in sicer tako, da lahko ti prek spleta spremljajo proces reševanja svojih vlog oziroma zahtev. Osnovni pogoj tovrstnih uslug je dobro organizirano pisarniško poslovanje z natančnim in hitrim registriranjem dokumentov. Z možnostjo spremljanja reševanja svojih zahtev lahko ljudje nadzirajo delo mestne uprave, kar naj bi prispevalo k njeni večji učinkovitosti in v boju proti korupciji. "Elektronski paket" je sklenila Ana Garvas Delič iz Hrvaške informacijsko-dokumentacijske referalne agencije (HIDRA) z referatom *Zbiranje, izbor, obdelava in hramba dokumentov s spletnih strani organov javne oblasti Republike Hrvaške*, ki ga je pripravila skupaj z Miroslavom Milinovićem. Namen projekta je omogočiti preprost dostop do informacij prek spletne strani <http://www.hidra.hr>, pri čemer je glavna zahteva ohranitev avtentičnosti vsebine, oblike in funkcionalnosti zaradi dolgoročne zaščite in uporabe.

Zadnja dva prispevka sta se spustila na bolj "oprijemljiva" tla. Ivana Lazarević je tako predstavila delo z uporabniki v dubrovniškem arhivu in možnosti, ki se pri tem kažejo v prihodnje. Arhiv bo za svoje potrebe namreč kmalu pridobil adaptirano vojašnico v Gružu, kjer bodo poleg arhivskih depojev tudi prostori za delo z uporabniki, ki gradivo potrebujejo za upravne, pravne in podobne namene, medtem ko bo palača Sponza namenjena starejšemu gradivu (fondi Dubrovniške republike, francoske, avstrijske in starojugoslovanske uprave) in seveda uporabnikom, ki se ukvarjajo z znanstveno-raziskovalnim delom. Da je v palači Sponza danes 7000 tekočih metrov gradiva, čeprav kapacitete po standardih zadoščajo za polovico manj, ter da bi uporabniki radi delali "do polnoči" in čez vikende, pač ni potrebno posebej poudarjati. Dražen Kušen (DAO) je kot zadnji razpravljal o možnosti prispevka arhivov in arhivskih delavcev pri oblikovanju "družbeno-zgodovinske odgovornosti". Predstavil je tudi štiri delavnice, ki so jih v osiješkem arhivu pripravili z namenom spodbujanja zavesti o pomenu arhivskega gradiva (objektivnih zgodovinskih virov) za utemeljeno podajanje zgodovinskih dejstev.

Drugi delovni dan smo sklenili s sprejemom obsežnih sklepov kongresa v sedmih točkah, ki so objavljeni na spletni strani <http://www.had-info.hr/dubrovnik2005/zakljucak.htm>. Sledila je še letna skupščina HAD, na kateri so izvolili tudi nove organe društva; na mestu predsednice je Ivano Prgin zamenjala Deana Kovačec. Zvečer je bila za vse udeležence pripravljena skupna večerja v Malem Stonu, v petek pa fakultativno še zanimiva strokovna ekskurzija v Konavljje.

II. kongres hrvaških arhivistov v Dubrovniku je bil izvrstno organiziran, zato je treba programskemu odboru kongresa in njegovim sodelavcem iskreno čestiti

tati. Povzetki referatov in referati sami so bili v času kongresa dosegljivi na spletni strani, prav tako smo vsi udeleženci dobili zbornik kongresa na zgoščenki. Kongresa se je po podatkih organizatorjev udeležilo 230 ljudi, med njimi smo bili iz Slovenije štirje: poleg referenta Petra Pavla Klasinca (PAM/MIAZ) Ljiljana Šuštar (ZAL), Bojan Cvelfar (ZAC) in Andrej Nared kot predstavnik ADS. Ugotovili smo lahko, da se arhivski delavci v Sloveniji in na Hrvaškem soočamo s podobnimi problemi oziroma izzivi, zato nam sodelovanje – tako v okviru arhivskih društev kot posameznih arhivov – lahko le koristi. Dubrovniški kongres je vsekakor bil odlična izkušnja.

Andrej Nared

18. mednarodno posvetovanje "Arhivska praksa 2005", Tuzla, 29.–30. september 2005

Letos malo prej kot navadno sta Arhiv Tuzelskega kantona in Društvo zaposlenih v arhivih Tuzelskega kantona 29. in 30. septembra pripravila posvetovanje arhivistov Bosne in Hercegovine v Tuzli.

Posvetovanje je potekalo v hotelu Tuzla. Udeležba je bila velika, prevladovali so domači udeleženci tako iz vrst arhivistov kot tudi iz vrst zaposlenih v arhivih uprave in preostalega gospodarstva ter gospodarstva. Bilo je tudi veliko tujih predavateljev ter gostov iz Avstrije, Hrvaške, Madžarske, Slovenije ter Srbije in Črne gore.

Program posvetovanja je bil kar obsežen. Prijavljenih je bilo 29 referentov; prispevke je prireditelj razdelil v tri tematske sklope. Prvi dan so bili na vrsti referati s prvo temo (o nastajanju dokumentarnega gradiva). Dr. Azem Kožar je govoril o lastnostih vrednotenja dokumentarnega gradiva, dr. Miroslav Novak o najpomembnejših problemih arhiviranja tekstualnih in netekstualnih oblik digitalnih dokumentov, mag. Živana Heđbeli je predstavila besedilo o nekaterih problemih in perspektivah razvoja dokumentarnega gradiva v upravi in na splošno, katerega soavtor je bil dr. Peter Pavel Klasinc. Mag. Slavica Tovšak je ob primeru stečaja Metalne govorila o gospodarskih organizacijah med stečajem in privatizacijo, Zoran Mačkić o stanju in perspektivah pisarniškega in arhivskega poslovanja upravnih organov Republike Srbije, Omer Zulić o stanju dokumentarnega gradiva pravosodja na območju Tuzelskega kantona v obdobju tranzicije in Muhamed Musa o uresničevanju zakonskih predpisov pri prevzemanju arhivskega gradiva občine Sarajevo Center. Tretja slovenska referentka v sklopu te teme, mag. Nada Čibej, svojega prispevka z naslovom Uvajanje mednarodnih standardov v poslovanje arhiva ter poslovanje ustvarjalcev gradiva zaradi odsotnosti ni predstavila.

Popoldne prvega dne je organizator udeležence popeljal na obisk Muzeja solinarstva v okviru Tovarne soli v Tuzli ter t. i. Panonskega jezera, ki s svojo

površino le težko opraviči svoj naziv, leži pa v dobro urejenem in čistem rekreacijskem centru na robu mesta.

Prvi del drugega dne posvetovanja smo slišali različno dolge povzetke prispevkov avtorjev iz Avstrije, Hrvaške, Slovenije ter Bosne in Hercegovine o pristopih pri uporabi arhivskega in dokumentarnega gradiva. Dr. Peter Wiesflecker je predstavil organizacijo dela v čitalnici Štajerskega deželne arhiva v Gradcu, Marko Landeka arhivsko knjižnico Državnega arhiva Hrvaške v Osijeku, mag. Izet Šabotić pa bosansko-hercegovaške izkušnje pri pravici dostopa do informacij v arhivih. Dušan Vržina je govoril o dostopnosti arhivskega gradiva in arhivov v Republiki Srbski, mag. Gašper Šmid o uporabi arhivskega gradiva v Arhivu Republike Slovenije.

Za tretjo temo posvetovanja (Aktualna vprašanja arhivske teorije in prakse) je bilo največ prijavljenih referatov, vendar jih tudi tukaj nekaj zaradi odsotnosti avtorjev ni bilo predstavljenih. Obravnavani so bili različna vprašanja in dileme, s katerimi se arhivisti vsak dan srečujemo pri svojem delu. Pri nekaterih je šlo za povsem konkretne probleme, ki za arhivistiko ne bi smeli predstavljati težav, pri drugih za kompleksna vprašanja, katerih reševanje bo zahtevalo sodelovanje širšega okolja. Zdenka Semlič Rajh bi morala predstaviti svoje videnje arhivske terminologije v teoriji in praksi, Branka Molnar pa majhen in hkrati velik korak naprej v informatizaciji arhiva ob primeru web aplikacije "Fondi in zbirke Zagreba". Prijavljeni so bili še: Mustafa Dervišević (Integracija digitalne dokumentacije v delovnem okolju SOFTWARE ZYLAB), Žarko Štrumbel (Varovanje elektronske dokumentacije in njena valorizacija), Snežana Pejović in mag. Sanja Bauk (Priprava arhivskega gradiva iz cerkvenih arhivov v Kotorju za prenos na internet), Borisa Radovanović (Možnost uporabe mednarodnih arhivskih standardov o arhivskih zgradbah v Srbiji), dr. Branko Bubenik (Zaščita avdiovizualne dokumentacije), dr. Darko Antović (Arhivski fondi in zbirke – vir za valorizacijo dramske dediščine Boke Kotorske v turističnem gospodarstvu), Ana Kaluđerović (Valorizacija arhivskega gradiva, nastalega v času samoupravnega socializma), Jelena Antović (Pomen časopisa Arhivski zapisi za arhivsko teorijo in prakso), dr. András Sipos (Pisani dokumenti madžarske zgodovine kot splošno znana dediščina naroda in problemi mednarodne arhivske zakonodaje), Milena Gašić (Izkušnje pri reviziji nekaterih fondov iz časa Neodvisne države Hrvaške), Ljiljana Radošević (Spol v arhivih Bosne in Hercegovine) in Saneta Adrović (Časopisje o dejavnosti Arhiva Tuzelskega kantona).

Udeležencem posvetovanja so bila predavanja na voljo tudi v pisni obliki; objavljena so bila v 8. številki Arhivske prakse, letos izredno zajetni, na kar 490 straneh. V drugem delu publikacije tuzelski arhivisti z objavo članka iz Arhivskega vjesnika o kanadski metodi funkcionalne valorizacije skušajo po lastnih besedah vplivati na pravilno usmeritev pri reševanju strokovne problematike valorizacije gradiva. Tretji del (Gradivo) prinaša pet besedil o domači zgodovini,

četrti (Poročila in ocene) pa obsega šest poročil o publikacijah iz let 2004 in 2005. Publikacijo končajo poročila o domačih in tujih strokovnih srečanjih arhivistov.

Posvetovanje je imelo številne poslušalce; ob koncu je prejelo potrdila o udeležbi blizu 200 domačinov, ki delajo z dokumentarnim arhivom v različnih ustanovah in organizacijah in jim je to potrdilo seveda dokaz o dodatnem izobraževanju. Gostov je bilo 26, letošnje slovensko zastopstvo na posvetovanju so sestavljali mag. Slavica Tovšak in dr. Miroslav Novak (PAM), mag. Gašper Šmid in Žarko Štrumbel (ARS) ter mag. Bojan Himmelreich (ZAC, za ADS).

Bojan Himmelreich

Zborovanje madžarskih arhivistov v Egerju, 22.–24. avgust 2005

Zborovanje se je za udeležence iz tujine začelo že dan prej s slovesnim sprejemom pri direktorju Županijskega arhiva v Hevesu dr. Pétru Bánú. Madžarski arhivisti že tradicionalno vabijo na svoja zborovanja arhiviste iz sosednjih držav. Med tujimi povabljenici smo se znašli arhivisti iz Češke, Nemčije, Poljske, Romunije, Slovenije, Slovaške, Ukrajine in Vojvodine. Zborovanja sem se udeležila kot predstavnica Arhivskega društva Slovenije, kolega mag. Vladimir Žumer pa kot predstavnik Arhiva Republike Slovenije.

Na letošnjem zborovanju so uvedli novost, in sicer to, da en dan predstavijo svoje delo in organizacijo arhivske službe v svoji državi tuji arhivisti. Kot prvi je ta čast pripadla Slovaški in gospe Veroniki Novák.

Zborovanje je odprl predsednik Društva madžarskih arhivistov dr. László Szögi, pozdravne govore pa so imeli še minister za kulturo Republike Madžarske dr. András Bozóki, šef pokrajine Heves Tamás Sós in župan mesta Eger Imre Nagy.

Pozdravnim govorom ter predstavitev tujih udeležencev zborovanja, ki so povabili madžarske arhiviste na svoja srečanja, je sledila podelitev nagrad Društva madžarskih arhivistov.

Zborovanje je bilo razdeljeno na tri sekcije, in sicer na sekcijo za varovanje in ohranjanje arhivskega gradiva, ki ji je predsedovala Gabriella Albrechtiné Kunszeri, naša znanka z Mednarodnega simpozija Razstavljanje arhivskega in knjižnega gradiva ter likovnih del na papirju.

Predavatelji v drugi sekciji so se ukvarjali z informatiko v arhivih, v tretji pa s finančnim položajem in gospodarjenjem v arhivih. Za tuje udeležence so gostitelji dobro poskrbeli. Organizirali so vodstvo po mestecu Eger, ki je po svetu znano po svojih toplicah, predvsem pa po svojih hrabrih prebivalcih v preteklosti. Med njegovimi prebivalci je najbolj znan Istvan Dobo, ki se je leta 1552 več kot mesec upiral številčno precej močnejši osmanski vojski. Njegovo junaštvo

opeva v svojem literarnem delu "Nebo nad Egerjem" Geza Gardonyi.

Eger je bil najsevernejša turška enklava, na njihovo prisotnost v mestu še danes spominjajo minaret in turške kopeli. Še nekaj spominja na Turčijo. V nekaj kilometrov oddaljeni vasi Egerszalók se nahajajo vrelni, iz katerih bruhata voda, ki ima 68°C. Od daleč spominjajo na Pamukkale, čez nekaj let bo zraven stal velik turistično rekreacijski kompleks.

Na območju gradu, kjer se v dvorani herojev nahaja grobnica Istvana Doboja, so arheologi našli ostanke katedrale iz 13. stoletja. Da se vrnem k mestnim znamenitostim, Eger je eno najlepših baročnih mest na Madžarskem. V njem se že dobrih tisoč let nahaja sedež škofije, danes nadškofije, v mestu stoji tudi druga največja cerkev v državi, ki se lahko pohvali z največjimi orglami daleč naokrog. V poznobaročnem liceju se nahaja bogata knjižnica, ki je znana tudi po

bogati ornamentiki in stropnih freskah. Škofijska knjižnica v svoji notranjosti skriva prvo knjigo, tiskano v madžarščini, in pismo, pod katerega se je podpisal sam Mozart. V stolpu pa se nahaja tudi astronomski muzej z observatorijem. V škofijski palači skrbno varujejo cesarski plašč Marije Terezije.

Eger ni samo mesto kopališč in študentov, pač pa je poznano tudi po odličnih tako rdečih kot belih vinih, njegove vinske kleti so stare več stoletij. Eno smo imeli priložnost obiskati tudi udeleženci zborovanja.

Organizatorji so za nas dobro poskrbeli, opomniti pa velja na eno pomanjkljivost. Glede na to, da so bile vse predstavitve v madžarskem jeziku, bi bili tuji udeleženci zborovanja zelo veseli kakega povzetka v nam razumljivih jezikih.

Polona Mlakar

O delu arhivov in zborovanjih

100-letnica slovenskega filma in 61. kongres mednarodnega združenja filmskih arhivov in kinotek (FIAF) v Ljubljani

Na kongresu mednarodnega združenja filmskih arhivov in kinotek (FIAF) v Seulu v Južni Koreji leta 2002 je bila Slovenskemu filmskemu arhivu pri Arhivu Republike Slovenije in Slovenski kinoteki zaupana organizacija kongresa v Ljubljani za leto 2005. Eden izmed vzrokov, toda ne edini, je bila 100-letnica slovenskega filma. Priprave na praznovanje so Slovenski filmski arhiv pri Arhivu Republike Slovenije, Slovenska kinoteka in Filmski sklad Republike Slovenije–javni sklad začeli že leta 2003. Na podlagi dogovora z ministrstvom za kulturo je bila odgovornost za izvedbo slavnostne akademije zaupana Slovenski kinoteki in Slovenskemu filmskemu arhivu. Filmski sklad Republike Slovenije se je zavezal, da bo prevzel vlogo povezovalnega člana za druge prireditve in projekte, ki naj bi zaznamovali 100-letnico slovenskega filma. Dejavnosti in prireditve so se začele februarja letos, slavnostni konec pa je bil "dan filma" 16. 8. 2005 v Ljutomeru. Praznovanje 100-letnice slovenskega filma so zaznamovale priložnostne razstave, izdaje publikacij, predvajanje krajših prizorov iz filmov o življenju Slovencev v 20. stoletju in deset najboljših slovenskih filmov po izbori filmskih kritikov, predvajala jih je TV Slovenija.

Častno pokroviteljstvo nad slavnostno Akademijo ob 100-letnici slovenskega filma in 61. kongresom FIAF je prevzel predsednik Republike Slovenije Janez Drnovšek.

Akademija, ki je bila slovesen kulturni dogodek in hkrati uvod v 61. kongres FIAF (potekal je od 6. 6. do 11. 6. 2005 v Ljubljani), je bila 5. 6. 2005 v Gallusovi dvorani Cankarjevega doma, prenašala pa ga je televizija.

Program je potekal v tem vrstnem redu:

1. premiera kratkega filma *Življenje za film*, v spomin Silvanu Furlanu (1953–2005), ustanovitelju Slovenske kinoteke; avtor filma je Slavko Hren;

2. pozdravni nagovor Vaska Simonitija, ministra za kulturo Republike Slovenije;

3. prva projekcija restavriranih najstarejših slovenskih filmov Karola Grossmanna, *Odhod od maše* v Ljutomeru (1905), *Sejem* v Ljutomeru (1905) in *Na domačem vrtu* (1906). Projekcijo je v živo na klavirju spremljal pianist Andrej Goričar;

4. projekcija prvega slovenskega celovečernega dokumentarnega filma *V kraljestvu Zlatoroga* iz leta 1931, ki ga je posnel Janko Ravnik. Novo partituro za film je napisal Andrej Goričar, živo pa jo je izvedel Simfonični orkester RTV Slovenija pod vodstvom dirigenta Helmuta Imiga.

61. kongres Mednarodnega združenja filmskih ar-

hivov in kinotek (FIAF) je potekal od 6. 6. do 11. 6. 2005 v Cankarjevem domu.

Mednarodno združenje filmskih arhivov in kinotek (FIAF) so ustanovili leta 1938 štirje arhivi, trije iz Evrope in eden iz Severne Amerike. Danes je v organizacijo včlanjenih 141 arhivov in kinotek iz 74 držav vseh celin. Kongresa v Ljubljani se je udeležilo 81 ustanov iz 49 držav in 133 udeležencev. Če prištejemo še predavatelje na simpoziju, donatorje in predstavnike podjetij na tehnični razstavi, je bilo udeležencev 190, to pa kaže, da je bil prav ljubljanski najbolj množičen doslej.

61. kongres FIAF-a je 6. 6. 2005 slovesno odprl Vasko Simoniti, minister za kulturo, ki je v svojem govoru poudaril pomembnost varstva in zaščite filmskega arhivskega gradiva ne samo doma ampak po vsem svetu. Nato so imeli govore še Matevž Košir, v. d. direktorja Arhiva Republike Slovenije, Majda Širca, predsednica nadzornega odbora Slovenske kinoteke in predsednica FIAF-a Eva Orbanz.

V ponedeljek 6. 6. in torek 7. 6. 2005 je v okviru kongresa potekal **simpozij z naslovom "Kako vizualiziramo kulturo? Reprerentacije kulture v luči etnografskega filma"**. Organizatorja simpozija sta bila Naško Križnar in Darko Štrajn, ki sta določila potek in razporedila predavatelje po tematskih sklopih v tri sekcije.

V sekciji 1, *Etnografski film*, njegov izvor, metodologija, film kot raziskovalni proces, film kot ideologija in politika, film kot podoba življenskega sloga, je bilo predstavljenih osem referatov. Sekcijo je vodil Peter Crawford iz Nordijskega antropološkega filmskega združenja v Hoebjergu. V okviru sekcije so imeli referate: Naško Križnar: *Etnografski film med podatkovno zbirko in dokumentarcem*; Beate Engelbrecht: *Nedokončana zgodba–filmanje kot raziskovalni proces*; Darko Štrajn: *Spomin in indentiteta na filmu*; Henning Engelke: *Video in mesto–mestna kultura v Indiji kot problem prostorske reprezentacije*; Tiago Baptista: *Najbolj portugalska vas na Portugalskem–oblikovanje portugalske narodne identitete v tridesetih letih 20. stoletja*; Akira Tochigi: *Severni Ainuji–vizualizacija domorodcev na Japonskem*; Dan Nissen: *Življenje na Danskem* in Peter Kubelka: *Poezija in resnica*.

V torek, 7. 6., sta potekali še ostali dve sekciji. V sekciji 2, *Etnografski film v arhivih*, film kot etnografski spomin, dokumentarni vidik etnografskega filma, film kot podoba vsakdanjega življenja, je bilo predstavljenih šest referatov. Sekcijo je vodila Beate Engelbrecht iz IWF–Knowledge&Media, Göttingen. V okviru druge sekcije so imeli referate: Alojz Tršan: *Etnografski film v Slovenskem filmskem arhivu*; Susana Torrado Morales: *Filmska bibliografija kot dokumentarni vir za raziskovanje prvobitnega filma*.

Ustanovitev baskovskega filma kot primer; Nadja **Valentinčič Furlan**: Oddelek za etnografski film v Slovenskem etnografskem muzeju; Jari Sedergren: Program etnografskih filmov od tridesetih do šestdesetih let prejšnjega stoletja; Melisia Shinnars in Dennis Maake: Uporaba etnografskega filma kot arhivskega gradiva in Luisa Comencini: Etnografski dokumenti, ki jih hrani Fondazione Cineteca Italiana v Milanu.

V sekciji 3, Filmski arhiv kot tezaver kulture in družbe, film kot orodje nacionalne promocije, so bili predstavljeni trije referati. Sekcijo je vodil Darko Štrajn iz Pedagoškega inštituta Ljubljana. Referate so imeli: Huia Kopua: Maorska kultura v Novozelandskem filmskem arhivu; Magdalena Acosta: Indijanska plemena neznane mehike, serija amaterskih etnografskih filmov Harryja Wrighta in Eda Myersa in Kjell Billing: Upodabljanje ljudstva Sami in njegove kulture v norveškem igranem filmu.

V **odprti sekciji**, namenjeni članom FIAF-a, so bili predstavljeni trije referati: Pierre Gamache: Kanadska arktična odprava; Eric Le Roy: Goémons, Yamick Bellon ter iz Fimoteca de la UNAM: Neetnografski filmi, videni z etnografskega stališča.

Referati na simpoziju so predstavili raznolike poglede na etnografski in dokumentarni film ter prikazali različni odnos do raziskovanja, pojmovanja in prakse v filmskih arhivih in kinotekah.

K uspešnosti simpozija je pripomogla tudi bogata in vsebinsko polna razprava med predavatelji in udeleženci.

Arhiv Republike Slovenije in Slovenska kinoteka nameravata v letu 2006 izdati referate v posebni publikaciji, ki naj bi bila predstavljena na prihodnjem kongresu v Sao Paulu v Braziliji.

Drugi del kongresa je bil zaprte narave in posvečen problemom, s katerimi se srečujejo člani FIAF-a predvsem v bližajočem se času digitalizacije.

V sredo, 8. 6., dopoldne je zasedala **tehnična komisija**. Nosilna tema posvetovanja je bila "**Kaj je film?**" v povezavi z arhiviranjem filmov in prikazovanjem, ki postaja vedno bolj digitalno. To nam pomaga, da se osredotočimo na vsebino gibljivih slik (filma), ki je vedno manj vezana na nosilec, kot je film. Posvetovanje je bilo razdeljeno v dve sekciji:

1. kino sedaj in jutri, film kot izkušnja v kinematografu

2. digitalni dostop do arhivskega filma ali kako lahko digitalna tehnologija vpliva na področje individualnega dostopa do zbirke filmov.

Film na 35 mm traku, seveda pravilno hranjen, je še vedno najboljši nosilec v primeru dolgoletne hrambe. Toda digitalni nosilci so vedno bolj razširjeni in se uporabljajo pri predvajanju v kinematografih, pa tudi pri uporabi v arhivih.

Popoldne istega dne sta imeli posvetovanje drugi dve komisiji. Najprej je imela posvetovanje **komisija za katalogizacijo in dokumentacijo**. Glavna tema posvetovanja je bila Novi razvoj v Mednarodni računalniški bazi arhivskih filmov FIAF-a (FIAF International Film Archive Database). Prikazan je bil novi računalniški program, ki bo omogočal članom, da na

osnovi web indeksirajo periodiko za Mednarodni indeks za filmsko periodiko. Ta bo v prihodnosti olajšal zbiranje podatkov za Tezaver iz filmskih arhivov ter **Bibliografije članov FIAF-a**.

V **komisiji za program in dostopnost do zbirk** je Filmski inštitut Norveške prikazal sistem distribucije filmov iz arhiva s pomočjo širokega pasu (**broadband**) kot video na zahtevo (video-on-demand) prek interneta in IP-TV za uporabnike na Norveškem, predvsem za šole, univerze in knjižnice. Javni videoservis na zahtevo (video-on-demand) je bil odprt za uporabnike leta 2004. Seveda takšen servis zahteva digitalizacijo filmov.

Dolgo pričakovani Fiafov **Napredni priročnik za filmske projekcije** (Advanced Projection Manual), ki ga je pripravil Torkall Saetervadet, je končno pred izidom in bo v veliko pomoč kinooperaterjem.

Na koncu intenzivnega posvetovanja in razprav je potekalo posvetovanje o elektronskih podnapisih.

Naslednji dan sta imela sestanek **komisija za ustno zgodovino** (Oral History Commission), pa tudi uredniški odbor strokovne publikacije FIAF-a *Journal of Film Preservation*.

Regionalno **Združenje evropskih arhivov in kinotek (ACE)** je imelo svoje posvetovanje v sredo popoldne.

Četrtek, 9. 6., je bil namenjen sprostitvi. Za udeležence je bil organiziran **izlet na Dolenjsko**. Kljub slabemu in hladnemu vremenu so bili udeleženci z izletom zadovoljni. Ogljedali so si Dolenjski muzej in Kapitelj v Novem mestu, nato so se odpeljali na ogled samostana Pleterje in se na koncu okrepili in odžejali na pikniku v Dolenjskih Toplicah.

Kongres je nadaljeval delo v petek, 10. 6., ko je bilo na sporedu posvetovanje z naslovom **Forum za drugo stoletje (Second Century Forum)**. To letno posvetovanje je imelo naslov **Kako lahko internet pomaga arhivom pri izzivih "drugega stoletja"**. Na prejšnjem Forumu za drugo stoletje je bilo veliko govora o digitalnem varstvu filmskega gradiva. Letos pa smo govorili o drugi razsežnosti digitalne revolucije, ki jo je lažje razumeti in je lahko v veliko pomoč filmskim arhivistom pri vsakdanjem delu, to je World Wide Web.

Popoldne je bila razprava v **odprtem forumu (Open Forum)**, ki je del generalne skupščine (General Assembly); namenjena je bila problemom organizacije.

José Manuel Costa iz Kinoteke Portugalske (Cinemateca Portuguesa) je opozoril na vprašanje reforme FIAF-a, dela, organizacije in njegove prihodnosti.

Za **dramatični trenutek na kongresu** je poskrbel s svojo izjavo Trg versus muzej Alexander Horwath, direktor Avstrijskega filmskega muzeja (Österreichisches Filmmuseum). Poudaril je, da danes tehnološke spremembe vplivajo na delo filmskih arhivov, ter hkrati tudi negotovi položaj številnih arhivov, ki lebdijo med statusom muzeja in statusom tržnice. Pozval je k vrnitvi k tradiciji filmskih arhivov in predvajanju filmov, ker sta za delo arhivov ključnega pomena varstvo in zaščita.

Kongres se je končal v soboto, 11. 6., z delom **generalne skupščine**. V organizacijo so bili sprejeti novi arhivi in kinoteke. Tako so postali novi člani: Kinoteka Nice (Cinematheque de Nice), Kinoteka papeževe katoliške univerze Peruja (Filmoteca de la Pontificia Universidad Católica del Perú), Avstralska kinoteka Umetnostne galerije Queenslanda (Australian Cinematheque of Queensland Art Gallery), Filmski in avdiovizualni arhiv Mongolije (Archives for Film and Audiovisual Records of Mongolia), Nacionalna kinoteka Dominikanske republike (Cinemateca Nacional de la Republica Dominicana) in Fondacija Ansaldo iz Genove (Fondazione Ansaldo Genova).

Po sprejetju finančnega poročila so bile volitve novega starega predsednika in izvršnega komiteja. V izvršni komitej je bilo na novo izvoljenih več kot pol članov.

Nato so komisije podale svoja poročila o opravljenem delu in predstavile načrte dela za naprej.

Udeležencem je bila predstavljena tudi letošnja nagrada FIAF-a. Nagrada se podeljuje od leta 2001, in to filmskim delavcem, ki veliko prispevajo k varstvu in zaščiti filmskega gradiva.

Prisotni so bili obveščeni o pripravi drugega dela knjige o nitratnem filmu z naslovom *This Film is Dangerous*.

Ivan Truillo Bolio iz Fimotece de la UNAM v Mexicu je poročal o nadaljnjem uspešnem delu "Fiafove šole na kolesih" (*School on Wheels*), ki v centre Latinske Amerike pošilja arhivske strokovnjake. Ti pomagajo, svetujejo in izobražujejo ter organizirajo posebne delavnice v arhive, ki to potrebujejo.

Kongres leta 2006 bo v Sao Paolu (Brazilija), leta 2007 v Tokiju (Japonska) in 2008 v Parizu (Francija). Kandidaturi za poznejše kongrese sta predlagala Santiago de Chile in Buenos Aires.

V prvih treh dneh kongresa je deset podjetij v preddverju Kosovelove dvorane Cankarjevega doma razstavilo in predstavilo svoje izdelke, znanja in storitve. Razstava je predstavljala:

- filmsko opremo in čistilne naprave,
- različne fotografske in filmske skenerje, programe za restavriranje fotografij, filmov in zvoka,
- tradicionalno digitalno restavriranje in
- proizvajalce filmov in televizijske opreme.

Pred kongresom je bila v Galeriji Kresija **odprta razstava fotografij Karola Grossmanna in skulptur Fritza Langa. Slovenski filmski plakati** so bili razstavljeni v Kino klubu Vič.

Med kongresom so bili **predvajani tudi filmi** v Kosovelovi dvorani Cankarjevega doma in v Kinodvoru. Predvajani so bili trije sklopi filmov:

1. kratka reprezentativna selekcija filmov slovenske filmske dediščine in izbor etnografskih filmov
2. svetovni etnografski film
3. pred kratkim obnovljeni in restavrirani filmi.

Med dogodki naj omenimo **prestavitev digitalno obnovljenih** treh filmov Karola Grossmanna. Restavracija je bila opravljena v laboratoriju ALPHA-OMEGA v Münchnu.

Prvi odmevi udeležencev so pokazali, da je bil

kongres dobro organiziran in uspešen. Posebna zahvala gre ministru za kulturo Vasku Simonitiju in državni sekretarki Jelki Pirkovič. Zahvala gre tudi organizatorjem obeh dogodkov, slavnostne akademije in kongresa, in to Filmskemu skladu Republike Slovenije-javnemu skladu, RTV Slovenija in Cankarjevemu domu.

Organizacija svetovnega kongresa filmskih arhivov in kinotek ni bila lahka, zaradi dobrega sodelovanja Arhiva Republike Slovenije in Slovenske kinoteke pa je bila uspešna. Predsednik organizacijskega odbora Marjan Zupančič in pokojni Silvan Furlan sta znala delo dobro organizirati, zaupala sta sodelavcem v organizacijskem odboru, če je bilo potrebno mirila in odpravljala nasprotja ter dvigala duha. Nenadna Silvanova smrt je bila za vse nas hud udarec. Kongres v Ljubljani smo posvetili njegovemu spominu.

Vladimir Sunčič

Stari arhivi – nove tehnologije, Dunaj/Göttweig, 19.–22. oktober 2005

V organizaciji Škofijskega arhiva iz St. Pöltna in Inštituta za obdelavo in raziskovanje cerkvenih virov (IEEKQ) je od 19. do 22. oktobra na Dunaju in Göttweigu potekal simpozij z naslovom Stari arhivi – nove tehnologije (*Alte Archive – Neue Technologien*). Simpozij je poskušal odgovoriti na različna vprašanja, s katerimi se srečujemo ne samo v arhivih, pač pa tudi v knjižnicah in muzejih, kot npr. na vprašanja, ki nastanejo ob uvajanju novih medijev, digitalizaciji in postavitvi digitaliziranih fondov oziroma zbirk ter teh popisih (pripomočkah) za internet.

Na simpozij, ki je potekal v starodavnih benediktinskih opatijah na Freyungu v središču Dunaja in v opatiji nad Göttweigom, je bilo povabljenih 25 referentov iz 11 evropskih držav: po eden iz Bolgarije, Danske, Litve, Slovenije in Španije, dva iz Češke, Italije in Slovaške, trije so bili domačini, Avstrijci, s štirimi so sodelovali Madžari, največ, kar sedem, pa je bilo Nemcev.

Simpozij se je začel v sredo, 19. oktobra. Prvi govor je bil prepuščen dr. Thomasu Aignerju, direktorju Škofijskega arhiva iz St. Pöltna in predsedniku IEEKQ-ja, ter Lorenzu Mikoletzkyju iz Avstrijskega državnega arhiva in dr. Walterju Brunnerju z Inštituta za avstrijsko zgodovinsko raziskovanje. Uvodni referat je imel dr. Manfred Thaller s kölnske univerze, ki je predstavil prednosti digitaliziranega arhivskega gradiva ter s tem povezane nove naloge arhivistov in zgodovinarjev. Omenil je tudi nekatere težave, kot npr. hitro spreminjanje računalniške opreme in težave arhivov pri sledenju tem spremembam. Njegovemu nastopu je sledil sprejem za vse udeležence simpozija v prostorih Inštituta za avstrijsko zgodovinsko raziskovanje na dunajski univerzi.

Drugi dan se je zvrstilo 14 referatov, razdeljenih v pet sklopov. Prvi sklop se je navezoval na arhive in

knjižnice na internetu. Prvi referent je bil španski kolega Alfonso Sánchez Mairena (*Subdirección General de los Archivos Estatales*), ki je predstavil španske izkušnje z internetom oziroma projekt AER (*Proyecto Archivos Españoles in Red*). Le-ta naj bi povezal glavne španske arhive ter na ta način ustvaril velikansko bazo podatkov in na internetu dosegljivih slik in dokumentov. Njihova želja je povezati vse španske in latinskoameriške arhive in virtualno ustvariti t. i. Iberške arhive. Njihov projekt je od leta 2003 dosegljiv na internetni strani www.aer.es.

Danske izkušnje in sodelovanje med arhivi, knjižnicami in muzeji je predstavila Ruth Hedegaard iz Zgodovinskega arhiva (*Vendsyssel historical Museum, Historical Archives*). Na podlagi sodelovanja vseh treh vrst institucij je nastala velikanska baza podatkov, t. i. NOKS (*Nordjyllands kulturhistoriske Søgebase*). Le-ta za zdaj omogoča iskanje po dokumentih 115.000 najrazličnejših vrst, od knjig, filmov, muzejskih predmetov itd. Prednost te baze za uporabnika je lažje iskanje, saj vse tri vrste ustanov hranijo vse vrste dokumentov. Sistem NOKS je dosegljiv na strani www.noks.dk.

Dr. Nikola Ikonov z Inštituta za bolgarski jezik in njegova kolegica dr. Milena Dobrova z Inštituta za matematiko in informatiko pri Bolgarski akademiji za znanost pa sta predstavila bolgarske izkušnje z digitalizacijo njihove kulturne dediščine.

Svoje predstavnike so imeli na simpoziju tudi Italijani. Dr. Paolo Buonora iz Državnega arhiva v Rimu je najprej predstavil nekaj misli o digitalizaciji in standardih, ob koncu pa je poskušal prikazati tudi nekaj do sedaj že opravljenega dela. Skenirali so posamezne najzanimivejše dele nekaterih katastrov in tudi nekaj listin, vendar večina posnetkov ni dostopnih na internetu. Opravljeno delo je moč videti na strani www.asrm.archivi.beniculturali.it.

Dr. Nerute Kligenė (Tehnična univerza Gediminas, Litva) je predstavila zgodovino pokristjanjevanja Litve in dragocenosti litovskih samostanov. Prave digitalizacija arhivskega gradiva se v Litvi še ni začela. Digitaliziranih in na internetu dostopnih pa je nekaj rokopisov, 75 listin; najdemo jih na internetni strani Litovske akademije za znanost: <http://www.mab.lt/parchments/index.html>, itd. Na voljo imajo tudi CD-rom s predstavitevijo 75 samostanov; na njem so predstavljeni njihova zgodovina ter njihovo kulturno bogastvo in umetnost.

Po kosilu je bil na vrsti drugi sklop s temo Izkušnje pri ravnanju z digitalnimi mediji. Slovenske izkušnje z digitalizacijo arhivskega gradiva je predstavil Jure Volčjak iz Arhiva Republike Slovenije. V referatu z naslovom Digitalizacija arhivskega gradiva – prednost ali slabost je predstavil digitalizacijo Zbirke listin in Franciscejskega katastra – ta je dosegljiv tudi na internetu www.sigov.si/ars – ter sodelovanje pri izdelavi virtualnega arhiva srednjeveških samostanov in škofij oziroma t. i. projekt [monasterium.net](http://www.monasterium.net). Projekt je na internetni strani www.monasterium.net. Oba zaključena projekta sta zbudila kasneje kar precej pozornosti pri udeležencih, še zlasti zato, ker načrtujejo podobne

projekte tudi v nekaterih drugih državah, npr. na Češkem digitalizacijo katastra.

Sledila sta dva referenta iz Madžarskega državnega arhiva. Dr. Géza Érszegi je govoril o prednostih reproduciranja listin, ker s tem podaljšujemo njihovo življenjsko dobo, Miklós Sölch pa je povedal nekaj več o digitalizaciji srednjeveških listin na Madžarskem. Madžari so izdali več CD-romov z regesti. Sodelujejo tudi pri projektu [monasterium.net](http://www.monasterium.net), saj želijo dopolniti zbirko listin, ki se navezuje na madžarsko zgodovino. Ohranjenega imajo zelo malo arhivskega gradiva iz obdobja po 1526, ker so jim ga uničili Turki.

Sledil je referat dr. Zdeněka Uhlířja z oddelka rokopisov in starih tiskov češke narodne knjižnice v Pragi. Njegov prispevek je temeljil predvsem na izkušnjah, ki so jih Čehi pridobili z digitaliziranjem rokopisov. Poudariti pa je treba, da pri tem ni šlo za sistematično digitalizacijo, ampak bolj za poskuse in digitalizacijo po naročilih strank. Referent je govoril tudi o upoštevanju različnih standardov in izmenjavi teh podatkov.

Dr. Thomas Fricke iz Deželnega arhiva Baden-Württemberg je predstavil po mojem prepričanju najboljšo kombinacijo digitalizacije arhivskega gradiva in predstavitve na internetu (www.lad-bw.de) do sedaj. Predstavil je nekaj njihovih digitaliziranih virov s pomočjo programa, ki je bil razvit v njihovem deželnem arhivu. Dr. Stephan Kellner iz Bavarske državne knjižnice v Münchnu pa je predstavil bavarske izkušnje z digitalizacijo. Izkušeni imajo že kar precej, saj so že leta 1997 ustanovili Center za digitalizacijo. Postavili so virtualno strokovno knjižnico Vzhodne Evrope (www.vifaost.de), informacijski sistem zgodovinske znanosti Chronicon (www.chronicon.de), portal interneta do bavarske deželne knjižnice (www.bayerische-landesbibliothek-online.de) itd.

V zadnjega izmed sklopov ta dan z naslovom Orodja za urejanje oziroma obdelavo nas je uvedel Benjamin Burkard s kölnske univerze. Govoril je o sodelovanju pri transkripciji srednjeveških listin za projekt [monasterium.net](http://www.monasterium.net) in internetni strani www.wikipedia.org ter uporabnosti te strani za humaniste.

Zadnji četrtkov referat je predstavil dr. Georg Vogeler z Münchenske univerze. Želel je spodbuditi razpravo o možnostih in perspektivah znanstvenega dela z listinami pri uporabi standarda XML, CEI – Charters Encoding Initiative (www.cei.lmu.de) itd. Poudaril je tudi sodelovanje med arhivi, knjižnicami in raziskovalci, ker vsem prinaša koristi.

Petkov dan se je začel bolj zgodaj, saj smo se odpravili na enourno vožnjo proti zahodu. Pot nas je vodila v starodavno benediktinsko opatijo Göttweig. Razlog za preselitev simpozija na novo lokacijo je bil preprost – popoldne je bila javna predstavitev zaključka projekta digitalizacije listin benediktinskega samostana Göttweig v okviru projekta [monasterium.net](http://www.monasterium.net).

Petkovi referati so bili predstavljeni v dopoldanskem času, dotikali pa so se teme Duhovno medmrežje Srednje Evrope. Tamás Dénesi iz arhiva nadopatiše Pannonhalma je predstavil zgodovino nadopatiše in

njen arhiv, dr. András Hegedüs pa arhiv esztergomskega primasa (Prímási Levéltár) in kapiteljski arhiv. Skupaj predstavljata največji cerkveni arhiv na Madžarskem. Oba sta govorila tudi o sodelovanju pri projektu *monasterium.net*. Na ta način želijo madžarski kolegi evidentirati oziroma najti čim več listin, ki se nanašajo na njihovo zgodovino. Nekaj opravljenega dela je moč videti tudi na internetni strani www.primarch.hu.

Na simpoziju je bil tudi govor o izgubi arhivskega gradiva. Leta 1803 je ob sekularizaciji salzburškemu nadškofu in nemškemu primasu ostala le še cerkvena oblast, zato je bilo leta 1806 iz Salzburga na Dunaj odpeljano arhivsko gradivo. Dr. Hubert Schopf iz salzburškega deželnega arhiva je predstavil več deset let trajajoča prizadevanja za evidentiranje in vračilo odpeljanih salzburških listin iz Hišnega, Dvornega in Državnega arhiva na Dunaju (HHStA). Ob pomoči projekta *monasterium.net* bodo digitalizirali okoli 13.000 listin in za čas po letu 1343 opravili tudi podrobno obdelavo z identifikacijo oseb, krajev in vsebine. Na podoben način pa naj bi "pridobili" tudi okoli 500 listin, ki so prišle leta 1816 v München, ker so se nanašale na salzburško posest na Bavarskem.

Zadnja dva referata ta dan sta imela predstavnika nekdanje Češkoslovaške. Dr. Marta Melniková iz Slovaškega državnega arhiva v Bratislavi je predstavila zgodovino slovaških cerkvenih arhivov v različnih političnih obdobjih in načrte za prihodnost. Zelo podobna pa je bila tudi vsebina prispevka Jitke Křečkove iz Češkega narodnega arhiva v Pragi.

Sledili so kosilo, vodstvo po samostanu in spoznavanje več kot 900 let stare opatije ter nato predstavitev digitalizacije listin omenjenega samostana s koncertom češke skupine *Gutta Musicae* iz Prage, ki je predstavila glasbo iz čeških in moravskih rokopisov.

Zadnji dan, v soboto, je simpozij spet potekal na Dunaju. Na vrsti je bilo še pet referatov s temo Arhivi v dobi informacijskih tehnologij – izkušnje in perspektive. Dr. Oliver Sander iz Nemškega zveznega arhiva v Koblenzu (www.bundesarchiv.de) je razpravljal o izzivih in perspektivah ob primeru slikovne baze podatkov v Nemškem zveznem arhivu. Za poletje 2006 imajo v načrtu omogočiti dostop (prek interneta) do okoli 200.000 slik.

Izkušnje z digitalizacijo matičnih knjig ob primeru škofije Passau je predstavil njen vodja dr. Herbert W. Wurster. Leta 1997 so namreč začeli ustvarjati register oseb iz indeksov poročnih knjig do leta 1900, v letu 2004 pa so začeli tudi skenirati matične knjige. Na podlagi tega so ustvarili velikansko bazo podatkov,

namenjeno raziskovalcem genealogije, demografije itd. V sodelovanju z neko psihiatrično bolnišnico pa so na podlagi te evidence ugotovili tudi, da je zelo pogosta alzheimerjeva bolezen na območju JV Bavarske.

Direktor Štajerskega deželnega arhiva v Gradcu dr. Josef Riegler je opozoril na digitalizacijo srednjeveških originalnih listin v Štajerskem deželnem arhivu, ki zdaj poteka in na načrt postavitve digitalizirane baze na internetu.

Dr. Juraj Šedivý s Filozofske fakultete v Bratislavi je povedal nekaj besed o načrtovani digitalizaciji zgodovinskih virov na Slovaškem in težavah, ki jih imajo slovaški kolegi.

Zadnji referent pa je bil mag. Thomas Just iz Hišnega, Dvornega in Državnega arhiva na Dunaju (HHStA), ki je predstavil posodobitve informacijskega sistema in uvajanje programa *Scope* v njihov arhiv.

Štiridnevni simpozij je odmeval tudi v javnosti in je bil zelo dobro obiskan. Simpozija se je udeležilo tudi nekaj slovenskih predstavnikov: mag. Alenka Kačičnik-Gabrič in Jure Volčjak iz Arhiva Republike Slovenije, mag. Brane Kozina iz Zgodovinskega arhiva Ljubljana, Zgodovinski arhiv Celje sta zastopala Bojan Cvelfar in mag. Metka Bukošek, navzoč pa je bil tudi Igor Filipič iz Škofijskega arhiva Maribor.

Skupne ugotovitve vseh referentov lahko strnemo v nekaj stavkov. Vsi smo ugotovili, da digitalizacija pomeni veliko prednost za ohranitev originalnega arhivskega gradiva. Digitalizacija omogoča lažji dostop do gradiva, saj odpadejo meje, razdalje med posameznimi ustanovami in morebitni problemi z nedostopnostjo. Obstaja možnost večjega zanimanja za arhivsko gradivo, še zlasti za starejša obdobja. Arhivom se tudi ni treba bati, da bodo izgubili svoje stranke. Ta strah se namreč pojavlja na Slovaškem, pa še kje. Pri digitalizaciji je treba upoštevati določene standarde, saj s tem dobimo večjo bazo uporabnih podatkov in tudi ustanove z arhivskim gradivom se na ta način lažje povezujejo v skupne projekte. Problem predstavlja hitro razvijajoča se programska oprema, saj arhivi, muzeji in knjižnice pri nakupih razvoju teže sledijo. Največji problem pri digitalizaciji še vedno predstavlja pomanjkanje finančnih sredstev. Na srečo pa se stroški počasi zmanjšujejo. Problemov je še kar nekaj, toda če povzamemo: digitalizacija arhivskega gradiva ima več prednosti kot slabosti.

Jure Volčjak

*Draga moja Iza, 1979. Režiser Vojko Duletič, scenarij Vojko Duletič,
producent Viba film, Ljubljana (ARS, AS 1280, Zbirka fotografij celovečernih igranih
in kratkih filmov, Viba film, št. 11)*

Ocene in poročila o publikacijah in razstavah

Ocene

Aleksander Žižek, Karel VI. potrdi celjske mestne svoboščine, Zgodovinski arhiv Celje, Celje 2004, 94 strani

Lani je ob občinskem prazniku Mestne občine Celje ugledal luč sveta faksimile originalne listine s potrditvijo celjskih mestnih pravic iz leta 1717, ki je sestavni del zbirke listin Zgodovinskega arhiva Celje. Prvi poskus izdaje sega že v leto 2001, ko je Celje praznovalo 550. obletnico podelitve mestnih pravic, a zaradi pomanjkanja časa za pripravo končne verzije žal delo takrat ni izšlo.

Delo je pravzaprav nastajalo in dozorevalo vsa leta avtorjeve zaposlitve v Zgodovinskem arhivu Celje sredi 90. let prejšnjega stoletja, ko je že kot pripravnik začel urejati starejše gradivo, ali kot ima navado reči sam, gradivo "mrtvakov".

V njem je veliko ustvarjalne energije avtorja, ki je za objavo napisal spremno besedilo, transkripcijo in prevod, čeprav v predgovoru pravi: "Rokopis listine je izredno lahko berljiv, teksti pa ne pretirano zahtevni za prevod ...", a priznava, da se je transkripciji in prevodu temeljito posvetil ter ju prepustil v pregled recenzentu, profesorju dr. Dušanu Kosu. Vsekakor gre za zahtevnejše strokovno delo.

Izdaja Zgodovinskega arhiva Celje v nakladi dvesto izvodov obsega dve knjigi; v prvi je faksimile omenjene listine, v drugi transkripcija besedila s prevodom in pojasnili ter spremno besedilo z izčrpnim znanstvenim aparatom. Obe sta shranjeni v lični, usnjeni škatli z odtisnjanim pečatnikom. Projekt sta podprla Mestna občina Celje, ki je polovico izvodov namenila za protokolarne potrebe in Ministrstvo za kulturo RS.

V uvodu spremne študije z naslovom Celje – grad brez mesta? avtor najprej ugotavlja, da se je v nasprotju z dobro in izčrpno raziskano zgodovino najmočnejših in najbolj znanih Celjanov – Celjskih grofov in knezov, "njihovemu" Celju godilo precej slabše in to prav zaradi pomembnosti grofov, ne pa zaradi degradacije naselja po cvetočem antičnem obdobju.

V nadaljevanju sledimo razvoju mesta od 12. stoletja dalje, ko je Celje postalo sedež mejnega grofa oziroma, od tehtnejše omembe naselja v zastavni listini iz leta 1323, v kateri je govor o zastavi gradu in trga pod njim ter stolpa Konradu Aufensteinskemu za tri leta. V trgu so tedaj med tržani prebivali plemiči in vojaška posadka. Status trga naj bi Celje dobilo okrog leta 1300, čeprav se kot čas pridobitve trških pravic omenja že tudi začetek 13. stoletja, oziroma leto 1241,

ko naj bi v Celje prišli minoriti, ki naj bi se bili sicer naseljevali le v imenitnejše trge in mesta.

Mestno naravo Celja omenja že listina o pokneženju Celjskih leta 1436, po letu 1444 pa Celje označujejo kot mesto tudi v celjski fevdni knjigi. Celo Friderik II. Celjski je "svojo" naselbino opisoval kot mesto (1447) kar nekaj let pred dejansko razglasitvijo.

Torej je 11. 4. 1451 s podelitvijo pravic štajerskih mest Celju šlo zgolj za formalizacijo že doseženega statusa naselbine.

Nato preide avtor na samo obrazložitev listine, datirane na Dunaju, 18. septembra 1717, s katero cesar Karel VI. (1685–1740) potrjuje Celju mestne pravice, "ker so bili pred leti v požaru stari originali žal v celoti izgubljeni, so nas zatorej najponižneje zaprosili, da jim kot vladar in deželni knez te stare pravice in svoboščine ne samo milostno obnovimo in potrdimo, temveč da vanje vključimo tudi diplomatično potrditev listin, ki so jih prinesli pred nas v obliki verodostojnega prepisa in tudi tistih, ki jih hrani naša tajna dvorna pisarna."

Vsebuje 22 listin. Začenja se s prepisom že omenjene podelitve mestnih pravic Friderika II. Celjskega 11. aprila 1451, ki je tako Celju podelil pravo štajerskih mest, mu določil območje oblasti mestnega sodnika, oprostil meščane plačila davka od prodaje vina in jih odvezal obvezne prodaje dvorskega vina (razen gorščine). Meščani so bili odtlej oproščeni tlake, a so morali sodelovati pri zidavi obzidja. Hišo, v kateri je bila grofovska orožarna, jim je grof poslej dovolil uporabljati za rotovž, razen enega pridržanega prostora. Meščani pa so morali plačevati davek od hiš, v katerih so opravljali gospodarsko dejavnost (trgovina, obrt). Friderikov sin Ulrik II. Celjski je meščanom podelil omenjeno hišo za rotovž v celoti, določil pa je tudi, naj meščani volijo svoje vodstvo (mestnega sodnika, župana, svetnike) na vsakoletnih volitvah brez vmešavanja grofov. Z Ulrikom II. se je končalo obdobje Celjskih knezov, začelo pa se je habsburško obdobje in z njim čas birokratizacije ter intenzivnega poseganja centralne (deželnoknežje oblasti) v mestno samoupravo. Novost je uvedel že cesar Friderik III. Izvoljeni mestni dostojanstveniki so odtlej morali izrekat prisego cesarju oziroma njegovemu namestniku (vicedomu). Zadnja v nizu potrjevanja celjskih mestnih svoboščin je listina cesarja Jožefa I. (1678–1711) leta 1707, vmes pa so se kot potrjevalci zvrstili Maksimilijan I. (1459–1519), Ferdinand I. (1503–1564), Ferdinand III. (1608–1657) in Leopold I. (1640–1705). Mestne svoboščine je torej v tem času potr-

jevalo vsaj devet različnih mogočnejšev – grofov, deželnih knezov, kraljev in cesarjev. V njih najdemo problematiko celjskega špitala, izogibanja plačevanja davkov, mitnin, razvoja kmečke trgovine kot nelojalne konkurence trgovcem iz mest in trgov, spreminjanje datuma letnega sejma.

Spremnio besedilo sklene avtor z razlago nekaterih značilnosti transkripcije, celotno delo pa končuje s celjskimi župani in mestnimi sodniki v kronološkem redu ter dobrodošlim kratkim izborom literature o celjski zgodovini.

Suzana Felicijan Bratož

Danijela Juričič Čargo, Lilijana Žnidaršič Golec, Vodnik po urbarjih Arhiva Republike Slovenije, Zv. 1: Urbarji v zbirki urbarjev in fondih zemljiških gospostev, Arhiv Republike Slovenije, Ljubljana 2005, 328 strani

Izšel je prvi od treh načrtovanih zvezkov *Vodnika po urbarjih Arhiva Republike Slovenije*. V njem mag. Danijela Juričič Čargo in dr. Lilijana Žnidaršič Golec predstavljata urbarje iz *Zbirke urbarjev* in iz fondov *zemljiških gospostev*, ki jih hrani Arhiv Republike Slovenije (v nadaljevanju ARS). V načrtovanem drugem zvezku bosta predstavili urbarje Vicedomskega urada za Kranjsko (AS 1) ter nekaterih drugih fondov in zbirk, tretji zvezek pa naj bi bil posvečen urbarjem v Terezijanskem katastru za Kranjsko (AS 174). *Vodnik* je del obsežnega projekta, ki se je začel v ARS spomladi leta 2001 in ima več deset let predzgodovine, ki sega v sedemdeseta leta prejšnjega stoletja, t. j. v čas priprave *Zgodovine agrarnih panog* v okviru 2. zvezka *Gospodarske in družbene zgodovine Slovenecv*; pri tem sta sodelovala tudi arhivista dr. Ema Umek in Janez Kos.

Prvi zvezek prinaša torej popis 150 urbarjev iz Zbirke urbarjev (AS 1074) in 523 urbarjev iz 34 fondov (svetnih in cerkvenih) zemljiških gospostev, in sicer: bratovščine sv. Rešnjega Telesa v Kranju (AS 711), samostanov Bistra (AS 719), Kostanjevica (AS 746), Pleterje (AS 767) in Stična (AS 781), proštije Bled–Otok (AS 722) ter gospostev Bled (AS 721), Bogenšperk (AS 723), Bokalce (AS 724), Brežice (AS 726), Dol (AS 730), Grmače (AS 735), Jablje (AS 740), Kanal (AS 742), Klevevž (AS 743), Kolovec (AS 745), Krumperk (AS 748), Krupa in Pobrežje (AS 749), Kunšperk (AS 750), Mirna (AS 759), Olimje (AS 763), Ortnek (AS 764), Ojstrica (AS 765), Podčetrtek, Hartenštajn in Olimje (AS 768), Polhov Gradec (AS 770), Ribnica (AS 774), Slatna (AS 776), Smlednik (AS 777), Snežnik (AS 778), Stara Loka (AS 780), Škofja Loka (AS 783), Šrajbarski turn (AS 785), Turn ob Ljubljani (AS 791) in Turn pod Novim gradom (AS 792).

Urbar – beseda izvira iz staro – oz. srednjevisokonemške besede "urbëran" in pomeni dajati donos – je

popis hub, domcev, kajž, mlinov, žag, rovtov in drugih gospodarskih enot zemljiškega gospodarstva ter njihovih dajatev in služnosti, po uvedbi davčnega sistema pa tudi davčnih obveznosti. Nastali so v pomoč pri upravljanju zemljiškega gospodarstva in zaradi dokazovanja njegovih pravic. Gre torej za pomembno fevdalno gradivo pol tisočletja trajajočega obdobja med sredo 14. in sredo 19. stoletja, ki ga hrani ARS. Čeprav so za slovensko ozemlje ohranjeni urbarji od 13. stoletja dalje (npr. loški in klevevški urbar iz časa škofa Emihona okrog leta 1300, ki ga hrani Državni arhiv v Münchnu), je najstarejši ohranjeni urbar v ARS šele iz obdobja okrog leta 1350, namreč urbar cistercijanskega samostana Kostanjevica.

Urbarji so izjemen vir za preučevanje agrarne strukture, oblik podložniških dajatev (naturalnih in denarnih), vrst živine in posevkov, mer, denarja, krajevnih imen (vasi in zaselki) in tudi osebnih imen (predvsem podložnikov). Skratka, ponujajo bogato raziskovalno snov za gospodarsko in pravno zgodovino, njihov pomen pa sega tudi v historično topografijo, imenoslovje in v zadnjem času vse popularnejše rodoslovje. V ARS je poleg Zbirke urbarjev in fondov zemljiških gospostev še najmanj 19 različnih fondov, tudi takšnih, v katerih urbarjev načeloma ne bi pričakovali, v katerih je na voljo prek tisoč urbarjev v obliki knjige ali zapisov na listih, ki večinoma še niso bili podrobneje popisani. Ti kar kličejo po preglednem vodniku, ki bi uporabnika seznanil s tako obsežnim gradivom – in prvi zvezek takšnega vodnika je sedaj pred nami.

V *Vodniku* je vsak urbar predstavljen tudi s 14 elementi popisa; ti elementi so: 1. signatura, 2. prejšnja signatura, 3. naslov v slovenščini, 4. naslov v izvorniku, 5. časovni obseg vseh zapisov, 6. dodatna vsebina, 7. zunanji opis, 8. posebnosti, 9. potrebna in opravljena dela, 10. stopnja ohranjenosti, 11. jezik, 12. pravni status in stopnja izdelave, 13. sekundarna provenienca ter 14. objave. Pri vseh popisanih urbarjih so navedeni 1., 3., 5., 7., 10. in 11. element, drugi pa le po potrebi.

Popisani urbarji v *Vodniku* so navedeni po abecednem redu sedežev zemljiških posesti (tj. gospostev, uradov, graščin, imenj, dvorcev, žup, samostanov, župnij, cerkva, bratovščin itd.). Kot smo že omenili, je popisanih 673 urbarjev, ki pripadajo 149 sedežem zemljiških posesti. Za nekatere je žal ohranjen le urbar ali dva, spet za druge mnogo več; npr. za graščino Turn ob Ljubljani je ohranjenih kar 49 urbarjev. *Vodniku* je dodano kazalo krajev in oseb, ki je v veliko pomoč pri iskanju popisanih enot. Dobrodošel je tudi bogati seznam literature, ki navaja številne, za uporabnika koristne objave in študije o urbarjih.

Naj za konec zapišem še nekaj besed o pomenu urbarjev v rodoslovju. Matične knjige so za večino (predjožefinskih) župnij ohranjene le od začetka 18. stoletja dalje. Malo je župnij, katerih starejše knjige segajo še v drugo polovico 17. stoletja, le izjemoma pa so se ohranile tudi matice izpred začetka omenjenega stoletja. Tako so za rodoslovno raziskovanje obdobja pred 18. stoletjem urbarji pomemben vir, včasih celo

rešilna bilka, čeprav imajo za rodoslovca manj neposredno uporabnih podatkov kot matične knjige. Rodoslovec pa mora dobro vedeti, kaj išče in kje bo kaj iskal. Ker so urbarji vezani na posamezna gospostva, mora za preučevani kraj najprej ugotoviti, katera gospostva so si delila tamkajšnje podložnike. Pri tem mu je lahko v veliko pomoč bodisi popis prebivalstva iz 1754 (npr. za župnije štajerskega, koroškega in kranjskega dela ljubljanske škofije v fondu Kapiteljski arhiv Ljubljana, f. 116–119, v Nadškofijskem arhivu Ljubljana) bodisi jožefinski zemljiški kataster iz 1787 (npr. Jožefinski kataster za Kranjsko v ARS, AS 173). Oba vira se nanašata na določen kraj (župnijo oz. katastrsko občino in v njunem okviru na posamezne vasi) in ob vsakem gospodinjstvu (oz. hiši) navajata tudi gospostvo, ki mu je to podložno. Sedaj pa nam je na voljo novi *Vodnik po urbarjih Arhiva Republike Slovenije*, ki sega še nazaj. Tako postaja tudi pomemben rodoslovni pripomoček.

Jurij Šilc

Darko Darovec, Davki nam pijejo kri. Gospodarstvo severozahodne Istre v novem veku v luči beneške davčne politike, Knjižnica Annales Majora, Univerza na Primorskem, Znanstveno raziskovalno središče Koper, Zgodovinsko društvo za južno Primorsko, Koper 2004, 438 strani

Knjiga se ukvarja z zanimivim poglavjem zgodovine dela Istre, ki danes pripada Sloveniji, saj skuša opisati poglobljena gospodarska gibanja v severozahodnem delu tega polotoka v zadnjih dveh stoletjih oblasti Beneške republike. Še posebej se je avtor v obsežni literaturi in številnih virih poglobil v beneški davčni sistem, ki je v severni Istri krojil napredek ali krizo, saj je bila obdavčena vsaka, še tako neznatno dobičkonosna dejavnost. Tako v besedilu sledimo številnim odnosom, ki so se s politiko obdavčevanja nastajali med središčem v Benetkah in obrobjem, med revnimi in bogatimi, med trgovci in prodajalci, med ljudmi in dacarji.

Avtor je svojo knjigo sklenil postaviti na trdne temelje, kot je videti iz obsežne literature in številnih navedenih virov. Gradivo je iskal v arhivih, kot so Pokrajinski arhiv Koper in njegova enota v Piranu, Archivio di Stato di Venezia (Državni arhiv v Benetkah) in Archivio di Stato di Trieste (Državni arhiv v Trstu). Pomagal si je tudi z revijo Atti e memorie della Societa Istriana di archeologia e storia patria (AMSI) iz Poreča, v kateri so poleg bogatih dokumentov iz beneškega državnega arhiva objavljene študije, temeljne za poznavanje preteklosti in običajev Istranov. Zanimali so ga predvsem najrazličnejši uradi, s pomočjo katerih so Benetke opravljale nadzor nad Istro. Pri tem se je srečeval s številnimi problemi, saj se je istrsko gradivo zaradi ozemeljske delitve na

Terraferma (Benetke in zaledje na Italskem polotoku) in da'Mar (ostala prekomorska ozemlja) znašlo v slabše urejenih arhivskih fondih uradov da'Mar. Mednje so tako recimo spadali uradi, kot so Savi sopra conti, Revisori e regolatori alla scrittura, Deputati ed Aggiunti sopra la Provision del Denaro Publico, Cinquesavi alla Mercanzia, poročila s "terena" pa so v Benetke pošiljali predvsem koprski podestati in kapitani, rašporski kapitani, pomembno pa so v virih zastopani tudi koprski Veliki svet in zbornice koprške ter piranske zastavljalnice Monte di Pieta. Veliko informacij je na voljo tudi v zapuščinah Fontikov, komunskih ustanov, ki so skrbele za nemoteno preskrbo prebivalcev z žitom. Nad vsem tem dogajanjem pa je bedelo skrbno oko beneškega senata, ki je svoje odločitve v zvezi z Istro zapisoval v obliki registrov. Razdeljeni so v štiri serije, in sicer Senato Misti, Senato Mare, Senato Secreti in Senato Rettori.

V pregled literature, ki jo je avtor upošteval pri oblikovanju besedila, spadajo temeljna in druga, bolj specifična dela, ki zadevajo zgodovino Istre. Tako se lahko seznanimo s študijami, ki posegajo na najrazličnejša področja človekovega delovanja, osredotočajo pa se predvsem na gospodarstvo, davčno in finančno politiko, vendar pa so posvečene tudi povsem vsakdanjemu življenju.

Avtor se je ob pomoči teh poročil in seznamov, ki kažejo demografsko in socialno podobo Istre lahko posvetil življenju njenih prebivalcev, tistih, ki kažejo denarne sisteme in gibanje cen v Beneški Istri, pa kroženju kapitala. Osrednji del knjige predstavlja pregled posameznih vej gospodarstva in davčne politike, ki po eni strani razkriva iznajdljivost in podjetnost istrskega prebivalstva, po drugi strani pa govori o natančnosti in nepopustljivosti beneške birokracije. Tako si lahko natančno ogledamo razvoj različnih gospodarskih vej, kot so svilarstvo, tkalstvo, usnjarstvo. Nato sledijo še štiri izrazito mediteranske dejavnosti, vinogradništvo in vinarstvo, oljkarstvo, pridelovanje soli in ribištvo. Pri teh gospodarskih panogah je dacarje najbolj motilo tihotapstvo, saj je zaslužek potoval mimo državnega žepa, zato so ga budno preganjali in strogo kaznovali. Zanimivo je tudi poglavje o "pobožnih bankah" oziroma zastavljalnica, posojilnicah in hranilnicah, ki so se najpogosteje pojavljale z imenom "Monte di Pieta" in so v svojih ustanovnih aktih obstoj upravičevale z zaščito in podporo revežev, predvsem pred zlorabami oderuhov.

Pri listanju knjige nam je v pomoč pri branju na voljo tudi bogato slikovno gradivo s številnimi viri, slikami, razpredelnice in grafi pa pripomorejo k boljši predstavitvi določenih problemov. Avtor na osnovi analize zbranih podatkov zaključuje, da so bila za beneško Istro v obdobju beneške nadoblasti od srede 13. do srede 16. stoletja značilna razmeroma ugodna gospodarska gibanja, v kasnejšem obdobju pa sta sledila stagnacija in celo slabšanje gospodarskega razvoja v njenih severozahodnih delih. Vzrokov za takšen razvoj dogodkov je več. Odkritje Amerike je trgovske tokove preselilo iz Sredozemlja na Atlantik, nenehne vojne z otomanskim imperijem so slabile gospodarsko moč,

svoje pa so prispevale tudi številne epidemije kužnih bolezni. Konkurenco na Jadranu je še dodatno zaostril nagli razvoj Trsta, ki so ga spodbujali Habsburžani. Benetke so vse te krize skušale rešiti predvsem z večanjem davkov, vendar je le malo tega denarja našlo pot nazaj v istrske komunske blagajne za potrebe posodobitve poljedelstva, gospodarstva in infrastrukture v Istri. Stanje se je nekoliko izboljšalo šele v drugi polovici 18. stoletja.

Knjiga Davki nam pijejo kri predstavlja zanimivo branje tako za ljudi, ki bi si radi ustvarili popolnejšo sliko o zgodovini severozahodnega dela Istre, kot tudi za vse tiste, ki se poklicno ukvarjajo z iskanjem, raziskovanjem in hranjenjem virov o tem multietničnem prostoru. Če bi jo skušali postaviti v širši okvir, gre za eno od temeljnih del, ki se v celoti posvečajo vplivu beneške davčne politike na dežele, ki so po upravni ureditvi spadale v da'Mar. Na ta način Univerza na Primorskem, Znanstvenoraziskovalno središče v Kopru in njegova založba *Annales* nadaljujeta svoj program izdajanja publikacij, ki se intenzivno ukvarjajo z interdisciplinarnimi raziskavami preteklosti Istre in s tem kljubujejo statičnim državnim mejam, ki dandanes delijo ta nekdanj enotni prostor.

Maja Gombač

Slovenska mesta skozi čas. Slovene Towns Through Time (Publikacije Arhiva Slovenije. Katalogi. Zvezek 23), Ljubljana 2005, 271 str. Zamišl, izbor gradiva in teksti Vladimir Kološa, Andrej Nared

Ne dogaja se pogosto in še zlasti ne v slovenskih arhivskih logih, da bi kakšna razstava, še preden si jo je lahko ogledalo domače občinstvo (4. oktobra 2005 v Celju), doživela kar tri postavitve v tujini in bi povrh tega prepotovala tolikšen del sveta. Tem bolj nenavadno se zdi, da je bila razstava Arhiva Republike Slovenije "Slovenska mesta skozi čas" prvič predstavljena v Pekingu, nato pa v Skopju, Varšavi in poljskem Opolu, pred njo pa so vsaj še štiri gostovanja po Evropi in Južni Ameriki. Kot neke vrste nadomestilo za njeno "nenavzočnost" na domačih tleh je letošnje pomlad zagledal luč sveta zajeten, oblikovno in slikovno razkošen razstavn katalog. V celoti dvojezična izdaja z slovenskim in angleškim besedilom sledi poslanstvu same razstave, namenjene predvsem obiskovalcem, ki vedo o Sloveniji in Slovencih malo ali nič. Tako je bralcu v uvodnem delu postreženo z osnovnimi zgodovinskimi in geografskimi podatki o naši državi (nekateri so sicer žal že zastareli), sam katalog pa po oblikovni plati ne skriva izrazitega promocijskega namena. Glavno besedo imajo namreč upodobitve v najrazličnejših tehnikah, nastale v skoraj poltisočletnem časovnem razponu od začetka 16. do zadnjih let 20. stoletja. Pritegnejo zlasti s svojo barvitostjo, kakovostnimi reprodukcijami in izdatno odmer-

jenim prostorom, saj je vsaki sliki namenjena samostojna stran velikega formata. Katalog je tako na prvi pogled predvsem paša za oči, vendar po vsebinski plati še zdaleč ni samo to. Reprodukcijske motivov so dovolj kakovostne, da bodo lahko zadostile tudi študijskim namenom, natančne navedbe hranišč pa so dober kažipot k virom, ki niso samo arhivski. Skoraj polovico od skupaj 256 razstavnih eksponatov sta avtorja našla v fondih in zbirkah Arhiva Republike Slovenije, sicer pa je gradivo za razstavo prispevalo kar dvajset ustanov doma in v tujini.

Kot sta avtorja razstave zapisala v predgovoru, sta pri izbiri mest upoštevala tri glavne kriterije: velikost in zgodovinski pomen mesta, ohranjenost za razstavo primernega gradiva in teritorialno uravnoveženost. Tak pristop je na koncu izluščil 16 mestnih naselij, vendar dve ne veljata za zgodovinski v ožjem pomenu besede, saj je njun naziv mesto šele pridobitev industrijske dobe. Desetim zgodovinskim mestom se nasprotno ni uspelo uvrstiti v izbor, med njimi tudi ne tako pomembna in slikovita, kot sta Piran ali Kamnik.

Vsebinska zasnova razstave stremi h kolikor je mogoče enotni predstavitvi izbranih mest, začenši z najbolj reprezentativno Ljubljano; sledijo druga mesta v abecednem zaporedju od Brežic do Škofje Loke. Vsako mesto uvaja reprodukcija srednjeveškega dokumenta, praviloma listine s katero zgodnejših omemb mesta oziroma kraja, če gre za poznejšo pridobitev mestnega naslova (Idrija in Postojna). Sledi krajši prikaz z besedilom, sklene pa ga srednjeveški ali zgodnjenovoveški mestni pečat (pri obeh nezgodovinskih mestih ga nadomešča Valvasorjeva upodobitev krajevnega grba), nato so v različnih tehnikah kronološko podane upodobitve; predstavitev vsakega mesta smiselno zaokrožata sodobni mestni načrt in letalski posnetek.

Oblikovno posrečena je opremljenost vsake strani z imenom mesta v zgornjem delu in s sedanjim mestnim grbom pod tekočo paginacijo strani; to omogoča za uporabnika prijazno preglednost. S praktičnega stališča sicer ne bi bilo odveč, ko bi na začetku ali na koncu kataloga našli še kazalo vseh 256 motivov (razstavnih eksponatov). Še bolj kot to bo malce zahtevnejši uporabnik pogrešal seznam najpomembnejše literature, ki bi se glede na čezmejno naravnost razstave ne nazadnje lahko omejil tudi samo na glavna tujejezična dela o Sloveniji.

V vsebinskem pogledu gre torej na eni strani za skromen besedilni del, zato pa ponujata razstava in katalog pester nabor motivov: za starejša obdobja v različnih grafičnih in risarskih oziroma slikarskih tehnikah, za 19. in 20. stoletje pa prevladajo katastrski in drugi načrti, fotografije in razglednice. Poleg klasičnih motivov, kot so Valvasorjeve vedute, franciscejski kataster ali panoramske fotografije, srečamo različne krajevne posebnosti in znamenitosti. Pri Postojni tako ne manjka motivov iz Postojnske jame, Idrijo predstavljajo med drugim načrti rudnika in njegovih naprav, pri mestih ob vodnih poteh sta na tak ali drugačen način poudarjeni rečna in morska plovba. Posebej pester je spekter mestnih vedut Kopra, začenši z

maketo mesta iz leta 1516, najzgodnejšo upodobitvijo katerega od naših mest sploh. Svoje mesto imajo poleg tega zaznamovanja "posebnih" dogodkov različne teže in odmevnosti: od zidave Pionirskega mostu na Ptujju med prvo svetovno vojno, do votivne slike škofjeloškega požara konec 17. stoletja in nepogrešljivega ljubljanskega velikonočnega potresa leta 1895. Glede na to, da srečamo tudi bližnje upodobitve posameznih objektov (npr. Orfejevega spomenika na Ptujju), pa kaže pripomniti, da bi bilo lahko več prostora odmerjenega ljudem, saj te v prvem planu v celoti pogrešamo.

Tudi ob ta hip razmeroma dobri ponudbi promocijskih knjig o naših mestih pričujoča razstava, predstavljena v reprezentativni knjižni obliki, že zaradi pristopa upravičuje svoje poslanstvo. Tem bolj bi si zato želeli, da bi se v kmalu razširila na prikaz vseh zgodovinskih mest slovenskega prostora, s čimer bi domača in tuja javnost dobili prvo zaokroženo delo te vrste.

Boris Golec

Dr. Fran Viljem Lipič, Osnovne značilnosti DIPSOBIOSTATIKE (Grundzuge zur Dipsobiostatik), oziroma predstavitev posledic zlorabe alkohola, Ljubljana 1834. Prevod, spremne študije in ponatis izvirnika (urednica Zvonka Zupanec Slavec, prevajalka Marjeta Oblak). Založba ZRC SAZU : Znanstveno društvo za zgodovino zdravstvene kulture Slovenije, Ljubljana 2005, 420 strani

Leta 2003 sta pri Znanstvenem društvu za zgodovino zdravstvene kulture Slovenije izšla prevod knjige z uvodnimi študijami in faksimile Topografija c.-kr. Deželnega mesta Ljubljane ljubljanskega zdravnikarja dr. Frana Viljema Lipiča. Druga prevedena knjiga istega avtorja Grundzuge zur Dipsobiostatik (Osnovne značilnosti DIPSOBIOSTATIKE) je bila predstavljena javnosti letos maja v okviru 8. Pinterjevih dni "Znanstveni pogled na rabo in zlorabo alkohola". Knjigo prav tako kot prvo bogatijo zanimive znanstvene študije in ponatis izvirnika. Pobudnica in urednica obeh vnovič izdanih in prevedenih knjig je Zvonka Zupanec Slavec. Skupaj s prevajalko Marjeto Oblak sta s prevodom in izdajo faksimilov starih pozabljenih in prezrtih knjig obudili iz pozabe knjigi, ki sta bili dostopni le izbrancem, in ju približali slovenski javnosti. Z natančno izbranim sodobnim izrazoslovjem in občutkom za jezik se je Marjeta Oblak znova izkazala kot izvrstna prevajalka. Iz uvodnih besed urednice Zvonke Zupanec Slavec izvemo, da je v pripravi za tisk tudi tretja Lipičeva knjiga, ki ima naslov Bolezni Ljubljančanov in je v nasprotju s prvima dvema napisana v latinščini. Izšla je dve leti po njegovem odhodu iz Ljubljane v Padovi. V njej je opisal medicinsko najzanimivejše bolnike iz svoje prakse.

Vse tri Lipičeve knjige so vezane na Ljubljano. Z

njimi nam je zapustil bogato kulturno, predvsem pa medicinsko dediščino prve polovice 19. stoletja. V prvi knjigi je popisal vso takratno naravoslovno, družboslovno in zdravstveno stvarnost Ljubljane. V drugi, ki velja za prvo znanstveno protialkoholno razpravo v svetovni literaturi, je znanstvenoraziskovalno preučil alkoholizem. Lipič se je izkazal ne le z natančnim in vestnim opisovanjem zdravstvenega stanja alkoholikov, ampak tudi kot strokovnjak za javno zdravstvo.

V prostor in čas Lipičevo delo umeščajo zanimive uvodne študije. Razprava Zvonke Zupanec Slavec o Lipičevem protialkoholnem prvencu je uvod v ostale spremne študije. Naslednji njen prispevek o *Alkoholizmu kot družbeni in zdravstveni nadlogi od starih civilizacij do sedanosti* je zanimiv prikaz kulture pitja alkoholnih pijač skozi čas in odnosa različnih verstev do alkohola. Avtorica je posvetila precej pozornosti zgodovinskemu pregledu protialkoholnega gibanja na Kranjskem. Gibanju se je na prelomu devetnajstega in dvajsetega stoletja pridružilo tudi društvo zdravnikov. Skupaj s Slovensko protialkoholno zvezo so poskušali vplivati na deželno vladu, da bi sprejela ustrezno zakonodajo.

Zdenka Čebašek-Travnik je v študiji *Kaj je dr. Lipič vedel o alkoholni politiki že pred 170 leti* strokovno ovrednotila Lipičevo znanje o alkoholni odvisnosti v času nastanka knjige in njegovo primerjavo s sedanjim časom. Sledita dva tuja prispevka Petra Andersona in Heinza-Eberharda Gabriela. Prvi proučuje možnosti preprečevanja zasvojenosti s pomočjo zdravnikov splošne prakse. Heinz-Eberhard Gabriel pa namenja v referatu *Rudolf Wlassak in VIII. Mednarodni kongres proti alkoholizmu na Dunaju 1901* pozornost avstrijskemu protialkoholnemu boju iz začetkov 20. stoletja in dunajskemu psihiatru alkoholologu Rudolfu Wlassaku, ki je bil organizator kongresa in leta 1919 ustanovni direktor "sanatorija za pijance" v Dunajski zdravstveni in negovalni ustanovi za duševne in živčne bolnike.

Marijan M. Klemenčič obravnava v prispevku *Vinogradništvo na Slovenskem v prvi polovici 19. stoletja različne zgodovinske, gospodarsko-družbene in kulturne razmere*, opisuje vinogradništvo in njegov vpliv na alkoholizem. Slovenijo uvršča med najbolj vinogradniške Evropske države takoj za Portugalsko in Italijo. Meni, da v Sloveniji v primerjavi z drugimi vinorodnimi deželami ni idealnih pogojev za gojenje trte, ker je premalo sonca in preveč dežja. Razčlenjena pokrajina pa ne omogoča plantažnega kmetijstva. V članku so opisane vinogradniške razmere v Lipičevem času, ko je prevladoval ekstenzivni način obdelave in je bil pridelek več ali manj odvisen od "nebeških sil". Vino je bilo v veliki meri "opij" za vinogradniški proletariat in male posestnike, ki so si z njim lajšali življenjsko bedo. Vino je bila edina dostopna pijača, ki je ustrezala težkemu fizičnemu delu kmetov in vinogradnikov.

V Lipičevi prevedeni izdaji Topografije smo zasledili, da se je Fran Viljem Lipič rodil v Novi Vesi na današnjem Slovaškem kot potomec beneško-kotorske

patricijske in madžarske plemiške družine. V drugi prevedeni knjigi Dipsobiostatika pa v obsežni študiji *Rodovniški pregled Lipičevih prednikov in potomcev* Pavel Čech poda nova spoznanja o Lipičevih prednikih. Lipiči so se zaradi političnih razlogov v 16. stoletju umaknili iz Boke Kotorske. Najbolj znana veja se je naselila na Madžarskem. Za drugo vejo rodbine pa so do nedavna obstajale le domneve. Raziskovalci so s pomočjo danes živečih Lipičev v Münchnu prišli do zanimivega odkritja, da se je druga veja Lipičev neka-ko v 18. stoletju naselila v Kropi in kasneje še v Ljubljani, kjer se je leta 1761 kot štirinajsti otrok rodil Jožef – oče Filipa Viljema Lipiča. Njegova življenjska pot ga je kot zdravnika zanesla na Slovaško, kjer si je ustvaril družino. Tam se je rodil tudi Fran Viljem, ki je po končanem študiju medicine leta 1823 prišel službovat v rojstni kraj svojega očeta, kjer si je ustvaril družino. Fran Viljem Lipič (1799–1845) se je zapisal med pomembne srednjeevropske zdravnike svoje dobe. Od mestnega zdravnika v Ljubljani (1823–1834) je napredoval v predstojnika interne klinike na padovski (1834–1841) in dunajski medicinski fakulteti (1841–1845) ter veliko prispeval k zdravstvenemu napredku tedanje dobe.

Fran Viljem Lipič velja za enega najpomembnejših zdravnikov slovenskega rodu. V 11-letnem delovanju v Ljubljani je temeljito spoznal življenjske in zdravstvene razmere prebivalstva. V deželni glavni mestu je že po službeni dolžnosti kot zdravnik mestnih revežev prihajal v stik z njimi. Med njimi je bilo veliko alkoholikov in prav njihove življenjske razmere, navade in razvade ter usode so ga pritegnile, da je naredil raziskavo, ki jo je objavil v knjižni obliki leta 1834.

V štiri leta trajajoči klinični raziskavi je spremljal življenjske navade alkoholikov. V letih 1828 do 1831 je med svojimi varovanci izbral 200 alkoholikov. Oblikoval je dve skupini po 100 pacientov in jih sistematično spremljal po izbranih parametrih. Obravnaval jih je po spolu, starosti, stanu, poklicu, temperamentu, stopnji in vrsti odvisnosti, boleznih ter primerjal dobljene rezultate. Prvo skupino je obravnaval dve leti, drugo pa naslednji dve. Opravil je izjemno obsežno klinično študijo, preučeval obolevnost in smrtnost alkoholikov ter rodnost v njihovih družinah. Spremljal je epidemiologijo alkoholizma, postavil lastno klasifikacijo zanj in izsledke študije skrbno statistično obdelal. Izsledki so pokazali porazne zdravstvene, socialne, ekonomske in druge posledice.

Vsebinsko je raziskavo razdelil na dva dela: v prvem je navedel podatke, v drugem pa sklepe.

V medicinskem delu je pisal o epidemični konstituciji v posameznih letnih časih, ki naj bi vplivala na njegove paciente. Opisal je njihove bolezni in vzroke za smrt. Posebna poglavja je namenil pijači kot razlogu za odvisnost od alkohola, njegovim posledicam in uspešnosti zdravljenja.

V sklepnem delu razprave je sistematično popisal demografsko stanje, razložil vpliv odvisnosti od alkohola na prebivalstvo in njihovo življenjsko dobo. Zaključil pa je s podatki o porabi alkohola.

V raziskavi je iskal tudi vzroke in posledice prekomernega pitja. Med vzroke je pri moških uvrstil brezdelnost in osamljenost, stike z drugimi alkoholiki; pri ženskah pa jezo, užaljenost ter spolno razuzdanost. Spremenjeno alkoholikovo duševnost, razpuščenost duha, zanemarjanje moralnih načel, nezanesljivost, brezskrbnost, nepremišljenost in razsute razmere v domačem okolju je pripisal posledicam zasvojenosti z alkoholom. Spregovoril je tudi o razsežnosti alkoholizma, o propadlih družinah, o nezmožnosti alkoholika za odgovorno soustvarjanje družinskega in družbeno spodbudnega ozračja ter o nizki rodnosti v zakonskih ali nezakonskih zvezah alkoholikov. Menil je, da družba od njih nima koristi, saj so velikokrat nesposobni za delo. Navedel je zgovoren izračun, da bi Slovenci do leta 2000 izumrli, če bi za njihovo potomstvo skrbeli le alkoholiki. Z utemeljenimi primeri je poskušal dokazati, da je država zaradi alkoholikov zelo prikrajšana. Zato ne presenečajo njegovi predlogi za sodelovanje države pri omejevanju alkoholizma. Predlagal je manjšo proizvodnjo in prodajo alkoholnih pijač, višjo obdavčitev in omejeno dostopnost do njih.

Dokazal je, da alkoholiki pogosteje zbolijo in se manj uspešno zdravijo kot ostali bolniki. Statistično je predstavil škodljive posledice alkoholizma kot so telesne in duševne bolezni in višja obolevnost in smrtnost. Po njegovih podatkih je bila petina umrlih žrtev pijančevanja. Alkoholike je opredelil kot socialni, zdravstveni in ekonomski problem družbe.

Namen raziskovanja in objave izsledkov je bil nazorno in statistično predstaviti dejansko družbeno-socialno in zdravstveno stanje alkoholikov ter apelirati na najbolj vplivne ljudi, ki bi imeli moč učinkovito poseči v škodljivi način življenja. Rešitev je videl v ustanovah in zdraviliščih za alkoholike. Zapisal je, da alkoholikom, podobno kot duševnim bolnikom, *pritičejo posebne ustanove za zdravljenje*.

V knjigi je predpostavil, da je alkoholizem bolezen, ki jo je težko zdraviti. Za zmanjšanje škodljive porabe alkohola je predlagal ukrepe, kot jih še danes predlaga Svetovna zdravstvena organizacija in jih zasledimo v sodobnih načrtih evropskih držav.

Lipičevi sklepi temeljijo na medicinskih spoznanjih ter opazovanju družbenih in gospodarskih razmer. Uvidel je brezbržnost družbe do alkoholizma in zapisal, da so *Kranjci pretirano strpni do pijančevanja*. Lipič je izhajal iz izkušenj rodne Slovaške in najverjetneje tudi budimpeštanskih ter dunajskih študijskih let, kjer alkoholizem ni bil tako razširjen.

Od izida Dipsobiostatike je minilo 170 let, a s svojo vsebino ostaja še danes aktualna. Življenjske navade Slovencev se v nekaterih pogledih v vseh teh letih niso bistveno spremenile, kar je tudi eden izmed razlogov za prevod Lipičevega dela. Alkoholizem še danes predstavlja enega najhujših družbenih in zdravstvenih problemov slovenske družbe. Želja vseh, ki so sodelovali pri izdaji knjige je, da bi prispevala k odvratanju od uporabe alkohola!

Končajmo z Lipičevimi besedami: *Vi, ki imate v rokah vaježi oblasti, naj vam žalostni podatki teh opazovanj gredo do srca! Ustavite, dokler še ni prepozno,*

velikanske korake, s katerimi omikano človeštvo hiti proti strašnemu propadu!

Aleksandra Serše

Andrej Pančur, V pričakovanju stabilnega denarnega sistema. Zgodovini.ce 1, Zgodovinsko društvo Celje, Celje 2003, 315 strani

Monografija V pričakovanju stabilnega denarnega sistema obravnava odnos ljudi v habsburški monarhiji in s tem tudi v slovenskih pokrajinah, do denarja; njegova vrednost, ponudba in oblika so se spreminjali s številnimi denarnimi reformami, uvedenimi v želji po utrditvi denarnega sistema.

Knjiga je nekoliko predelana doktorska disertacija z naslovom Monetarna politika v habsburški monarhiji in Slovenci (1848–1914) avtorja Andreja Pančurja, zaposlenega na Inštitutu za novejšo zgodovino v Ljubljani. Njegovo delovno področje so gospodarski in socialni nazori na Slovenskem v drugi polovici 19. stoletja, postavljeni v širši okvir takratnih avstrijskih in tudi svetovnih nazorov. Za bralca je seveda najzanimivejša povezava s takratno aktualno politiko na deželni, pa tudi na državni ravni.

Knjiga je izšla kot prva edicija nove knjižne zbirke Zgodovinskega društva Celje *Zgodovini.ce*, v kateri izhajajo dela mlajših raziskovalcev slovenske zgodovine, ki se nanašajo na zgodovino Celja in okolice ali pa po konceptu sodijo v kategorijo tistih z novim, svežim pristopom v slovenskem družboslovju. Urednik zbirke je Aleksander Žižek, to pa je zagotovilo, da bodo v zbirki objavljene res zanimive teme.

Monografija v slovenskem knjižnem prostoru prvič na pregleden način prikazuje monetarno in z njo povezano fiskalno politiko v habsburški monarhiji. Njena glavna novost sta celosten prikaz in analiza zapletenega odnosa ljudi do različnih vrst denarja v nestabilnem denarnem sistemu.

Habsburška monarhija je v 19. stoletju na denarnem področju doživela mnoge vzpone in padce. Zadnji cikel težav se je začel z revolucionarnim letom 1848, s katerim se tudi začenja navedeno delo. Ker je za pravilno razumevanje takratnih dogodkov nujno potrebno poznati tudi zgodovino predhodnih dogodkov, se je avtor odločil v drugem poglavju obširneje predstaviti avstrijski denarni sistem v desetletjih pred revolucijo 1848. Seznanimo se s temeljno enoto avstrijskega denarnega sistema, goldinarjem konvencijske valute, z nastankom papirnatega denarja, predstavljen je Greshamov zakon, katerega moto je: slab denar izpodriva dobrega. Zaradi tega zakona je srebrni denar vse bolj začel izginjati iz obtoka, ker so ga ljudje tezavrili, pretapljali ali odnašali v tujino. Leta 1811 je država z devalvacijo zelo zmanjšala količino denarja v obtoku. Stari papirnati denar so zamenjali za novega (novi zamenjalni bankovec) v razmerju 5 : 1. Kljub tako radikalnemu posegu je bila devalvacija re-

alno še vedno premajhna. Zaradi negotovih političnih razmer in ponovnih vojaških operacij 1813/15 je bila država prisiljena tiskati nove emisije papirnatega denarja (dunajska valuta). Ljudje so imeli slabe izkušnje s papirnatim denarjem in po avtorjevih ugotovitvah bi lahko država ponovno omogočila zaupanje v denarni sistem samo z opustitvijo dotedanjega sistema državnega papirnatega denarja in z ustanovitvijo centralne banke, ki bi bila neodvisna od države. Ustanovljena pa je bila 1816. Privilegirana avstrijska narodna banka in v predmarčni dobi se je med njo in državo razvilo prepleteno razmerje odvisnosti. Odvisnost države od posojil narodne banke se je še povečala med zunanjepolitičnimi krizami, ko so se povečali izdatki za vojsko in se je hkrati zmanjšala kreditna sposobnost države in s tem možnost za najemanje ugodnih posojil.

Poleg vojn proti Napoleonu je bilo najbolj kritično obdobje od leta 1848 do konca 60. let 19. stoletja. Vojne in revolucije so povzročile resne denarne krize. Na vse so se ljudje odzvali precej podobno: s paniko na borzi, navalali na denarne ustanove, menjavami papirnatega denarja za kovance in navsezadnje razglasitvijo nekonvertibilnosti bankovcev zaradi velikih dolgov države pri narodni banki. Manj vredni papirnati denar je iz denarnega obtoka začel izpodrivati več vredne srebrnike in kmalu še kovan drobiž. Ker je kovancev vedno bolj primanjkovalo, so se ljudje zatekali k samopomoči: bankovce za 1 gld. so pretrgali na polovico (vredna 30 kr.) ali četrtine (vredna 15 kr.). S tako ustvarjenimi bankovci ("flika") so nadomestili pomanjkanje srebrnikov za 20 kr. in 10 kr.; te je tudi država štela za zakonito plačilno sredstvo vse do leta 1854. Država pa je na težave odgovarjala z izdajanjem novih vrst kovanega in papirnatega denarja. Pri nakupu kovancev s papirnatim denarjem je bilo potrebno odšteti srebrno ažijo, ki je leta 1861 dosegla celo 52 %. Takratni finančni minister je bil prepričan, da je vrednost papirnatega denarja mogoče stabilizirati na podlagi uravnoveženega proračuna. Red v financah je pogoj za stabilnost papirnatega denarja in narobe. Oboje pa je mogoče doseči le na podlagi zaupanja v državo.

Vsaka dolgoročna denarna reforma se je morala spoprijeti s problemom odnosa med državo in narodno banko. Država je namreč z nadzornimi organi, ki jih je imenovala v vodstvo narodne banke, nad banko izvajala učinkovito kontrolo. Javnost je odločno zahtevala neodvisnost narodne banke od državne uprave, ker bi bilo le tako mogoče preprečiti, da bi banka popustila pred pritiski države in bi ta posojala papirnati denar brez zanesljivega bančnega kritja. Tako je vlada izpolnjevala finančni načrt, po katerem naj bi do leta 1866 poplačala svoje dolgove pri narodni banki (zmanjšanje števila bankovcev v obtoku). Vse to je namreč vodilo v splošno gospodarsko depresijo, ki so jo poglobile še krizi tekstilne in železarske industrije ter zaporedne slabe letine.

V teh razmerah (zunanje in notranje politične krize) so si ljudje želeli čimprejšnje ureditve vseh anomalij obstoječega denarnega sistema. Ker je habsburška monarhija šele proti koncu 60. let 19. stoletja

začela učinkovito urejati svoje finančne težave, so se denarne razmere lahko utrdile šele v 70. letih 19. stoletja. Vendar so se hkrati pojavili novi problemi. Zaradi hitrega padanja cen srebra in odprave prostega kovanja srebrnikov je Avstro-Ogrska leta 1879 tako rekoč prešla na papirnato valuto. Ker je vrednost avstrijske papirnate valute glede na tujo zlato valuto občutno nihala, se je pozornost javnosti usmerila na dilemo: izbire najustrežnejše (zlate, srebrne, bimetalistične ali papirnate) valute. Habsburška monarhija je leta 1892 izvedla reformo, in uvedla zlato kronsko valuto. Tako je novi denarni sistem v letih pred prvo svetovno vojno končno dosegel težko pričakovano stabilnost.

Šele prva svetovna vojna je ponovno omajala obstoječi denarni sistem, a to je, kot avtor končuje svoje znanstveno delo, "že povsem nova zgodba".

Bojana Aristovnik

Mateja Jeraj, Slovenke na prehodu v socializem, Arhiv Republike Slovenije, Ljubljana 2005, 360 strani

Rezultati raziskave zgodovinarke Mateje Jeraj, ki jih je objavila v svoji knjigi, se ukvarjajo z ženskim vprašanjem v kontekstu politične zgodovine. Ženska kot mati, kot gospodinja, kot kmetica, kot politična aktivistka, kot vernica ali kot feministka. Ženska v različnih družbenih vlogah in položajih na prehodu iz enega političnega, gospodarskega in kulturnega sistema v drugega. Ženska na prehodu iz prve Jugoslovanske države v drugo, in kar je ključno v ideološkem smislu, ženska na poti iz kapitalističnega v socialistični sistem.

Avtorica se posveča predvsem položaju in vlogi žensk v Sloveniji v letih 1945–1953. Gre za izredno zanimivo obdobje, v katerem so po koncu vojne, ob razvoju ljudske oblasti, petletki, razcepu s Sovjetsko zvezo in iskanju lastne poti nastajali temelji socialističnega obdobja. Vendar se zaradi primerjalno zastavljene študije Jerajeva posveča tudi obdobju pred drugo svetovno vojno. V uvodnem poglavju knjige – *Slovenke v prvi Jugoslaviji* – predstavlja prvo objavljeno pregledno študijo o zgodovini Slovenk v tem času, in to upošteva zakonodajo, izobraževanje, zaposlovanje, društveno življenje, predvsem pa prizadevanje za enakopraven položaj v družbi.

Druga svetovna vojna je zajeta predvsem v poglavju *Odnos KPJ do ženskega vprašanja med drugo svetovno vojno* in je del širšega drugega poglavja knjige, poglavja *Komunistična partija Jugoslavije in žensko vprašanje*. Vojni dogodki namreč ne predstavljajo bistvenega dela razprave, bralcu so predstavljeni predvsem z njihovimi posledicami.

Iz vojne je v Sloveniji kot najmočnejša politična sila izšla Komunistična partija. Zato je ključni del raziskave avtorica knjige posvetila odnosu, ki ga je le-ta

imela do žensk, in sicer tako pred drugo svetovno vojno, ko je bila stranka še ilegalna organizacija, kot med njo, ter seveda po njej, ko je prišla na oblast in s svojim programom ter moralo "krojila" nadaljnjo uso- do žensk. Kakšne so bile teoretske osnove za reševanje tega vprašanja in kakšna je bila potem sama praksa, avtorica s pomočjo obširne literature in arhivskih virov ugotavlja v vsej knjigi.

Enakopravnost med spoloma je bila za ženske ena izmed ključnih točk programa KP, saj so jo ženske upravičile tudi v dogodkih med vojno. Glede na to, da so bile vse oblike združevanja žensk, razen organizacije Antifašistične fronte žensk, ukinjene, tretje temeljno poglavje knjige, poglavje z naslovom *Ženske, uresničevanje njihove enakopravnosti in Antifašistična fronta žensk Slovenije v obdobju 1945–1953*, govori predvsem o tej obliki ženskega aktivizma. Leto 1953, ko je bila organizacija razpuščena, je tudi leto, s katerim se študija Jerajeva formalno končuje. V resnici pa gre pri nekaterih navajanjih podatkov tudi dlje v čas.

V poglavjih, ki v knjigi sledijo, na primer *Mati in žena, Izobraževanje žensk, Zaposlena ženska, Ženska v političnem življenju*, je avtorica skušala ob primerih posameznih ženskih družbenih vlog in posameznih ženskih dejavnosti predstaviti konkretne spremembe, ki so jim bile Slovenke v letih po drugi svetovni vojni izpostavljene oziroma so jih same sprožile. Od tega, kakšen je bil pomen materinstva, kakšno je bilo življenje zaposlenih žensk, kako je potekalo njihovo izobraževanje in kolikšna je bila njihova zastopnost v politiki v socialistični Sloveniji. S tem je povezana tudi problematika, kako je država zaradi zaposlenosti žensk poskrbela za organizirano varstvo otrok in na primer za prehranjevanje vseh zaposlenih.

Ta poglavja lahko glede na pregledno prvo poglavje knjige berem primerjalno. Avtorica je na primer s pomočjo dobro preučenih virov prišla do zanimivih sklepov, ki se včasih ne ujemajo z našimi uveljavljenimi predstavami o socialističnem obdobju. Navaja na primer, da se je število zaposlenih žensk po drugi svetovni vojni sicer izredno povečalo, vendar pa je hkrati zelo naraslo tudi število moških delavcev. Zato se odstotek zaposlenih žensk od vseh zaposlenih v obdobju 1945–1953 glede na predvojno dobo ni bistveno spremenil. V slovenskem prostoru je bilo tako v obeh obdobjih približno 30 % zaposlenih žensk.

Zanimiv je tudi podatek, da je bilo ustanavljanje otroških vrtcev v podjetjih z več zaposlenimi ženskami zakonsko urejeno že v času prve Jugoslavije, vendar pa lastniki podjetij zaradi premajhnih kazni tega niso upoštevali. Tako za večino otrok zaposlenih mater ni bilo prostora v varstvenih ustanovah in tudi v prvih osmih letih po vojni ni bilo nič bolje. Pač pa je bilo po vojni veliko narejenega za ustanavljanje šolskih kuhinj – teh namreč v prvi Jugoslaviji sploh ni bilo.

V letih 1945–1953 se je zelo izboljšala socialna zaščita zaposlenih delavcev, tudi delavk. Ponovno so bile uvedene nekatere socialne pravice, na primer pravica do plačanega porodniškega dopusta ali paketa z najnujnejšimi potrebščinami za dojenčka ipd., zakon-

sko urejene že v prvi Jugoslaviji, vendar so delodajalci podobno kot pri ustanavljanju vrtcev zaradi prenizkih kazni zakone pogosto kršili. Socialistična Slovenija je zato namenila veliko več pozornosti zdravstvenemu varstvu mater in njihovih otrok.

Spremembe je bilo čutiti tudi pri izobraževanju žensk. Ženske so ne nazadnje po vojni dobile volilno pravico, vendar pa uveljavljanje v političnih in oblastnih organih ni bilo v skladu z njihovimi pričakovanji. Tako je ženskam socializem sicer omogočil vstop v politiko, vendar so le redko prišle na visoke položaje, ki bi jim lahko prinesli tudi večjo moč odločanja.

Najpočasneje pa so se, kot ugotavlja Jerajeva, spremembe uveljavljale v družinskem življenju. Kljub veliki zaposlenosti žensk, so imele še vedno tudi večji del dolžnosti v zvezi z otroki in gospodinjstvom. Ustajene navade in s tem povezane delitve dela med spoloma tradicionalno oblikovanih družin so ostale take, kakršne so bile prej. Mišljenjski vzorci so se namreč zakoreninili tako globoko, da jim tudi vojna, revolucionarni dogodki po njej in pot v socializem niso mogli do živenga.

Avtorica se zato na koncu knjige upravičeno sprašuje *Kakšne spremembe je Slovenkam potemtakem sploh prinesel socializem?* Na eni strani imamo opraviti s pozitivnimi spremembami, predvsem na socialnem področju, na drugi strani pa z negativnimi učinki, ki so bili največkrat posledica utečene morale in miselnosti slovenske družbe. Zato svojo knjigo končuje s to mislijo: *"Nedvomno se je položaj Slovenk po drugi svetovni vojni znatno izboljšal in v marsičem prehitel gospodarsko močnejše in civilizacijsko višje razvite države. Vendar se je pokazalo tudi, da se mišljenje spreminja počasi in s težavo, da stopnje v razvoju ni mogoče povsem preskočiti. Vsiljuje pa se misel, da spremenjene družbene razmere spreminjajo človeka le deloma, veliko bolj in trajneje spremenjeno mišljenje spreminja odnose v družbi in njeno ureditve."*¹

Študija, ki jo imamo pred seboj, je delo zgodovinarke, po poklicu arhivistke, zaposlene v Arhivu Republike Slovenije. Napisana je na podlagi izkušenj, ki jih ima avtorica kot raziskovalka, kot dobra poznavalka arhivskega gradiva in ne nazadnje tudi kot ženska. Delo, ki ga je opravila, in knjiga, ki je nastala, sta neprecenljiva vira za tiste raziskovalce, ki se ukvarjajo z ženskimi študijami (*women's studies*) oz. študijami spolov (*gender studies*), ter dobra podlaga za tiste, ki pišejo sociološke, antropološke ali etnološke študije, povezane s temo žensk in socialističnega družbenega sistema. Glede na to, da je doktorska disertacija nastala v okviru podiplomskega programa zgodovinskega oddelka na Filozofski fakulteti v Ljubljani in pod mentorstvom dr. Dušana Nečaka, pa bo to gotovo med bolj brani deli prihodnjih in upamo tudi uveljavljenih zgodovinarjev. Kot je namreč pokazalo nedavno, 32. zborovanje slovenskih zgodovinarjev (Celje 2004) s temo *Ženske skozi zgodovino*, so tovrstne študije še kako žgoče in tudi potrebne.

Tudi Arhiv Republike Slovenije je s tem, da je založil in izdal knjigo Mateje Jeraj, pomembno prispeval k osvetlitvi zgodovine žensk na Slovenskem. Pred dvema letoma je bil tudi založnik in izdajatelj knjige z naslovom *Splošno žensko društvo: 1901–1945* (Ljubljana 2003), ki je delo več avtoric oz. avtorjev. Obe knjigi skupaj osvetlujeta kulturno, družabno in politično življenje žensk na Slovenskem v 20. stoletju. V upanju, da bi zapolnili največkrat izpuščeno zgodovino nežnejšega spola, bi si želeli še več podobnih raziskav.

Maja Gombač

¹ Mateja Jeraj, *Slovenke na prehodu v Socializem*, Ljubljana 2005, str. 340.

Nasvidenje v naslednji vojni, 1980. Režiser Živojin Pavlović, scenarij Živojin Pavlović, producent Viba film Ljubljana (ARS, AS 1280, Zbirka fotografij celovečernih igranih in kratkih filmov, Viba film, št. 36)

Tuji časopisi in revije

LA GAZETTE DES ARCHIVES št. 174–175 (1996)

Tokratna dvojna številka je posvečena bogati dediščini, ki so jo za sabo pustila francoska rečna nabrežja in morska obala. S to tematiko so se ukvarjali udeleženci kolokvija sekcije mestnih arhivov pri Zvezi francoskih arhivov v mestu Martigues od 22. do 23. maja 1996.

Vode so in še danes oskrbujejo ljudi s hrano, po njih se potuje, tekočo vodo pa je mogoče tudi dobro izkoriščati za gospodarske namene. Dediščina je raznolika tudi tam, kjer so naravna, pa tudi umetno narejena pristanišča in kanali. Na koncu je treba opozoriti še na stavbe in objekte, od prestižnih ladij do čisto preprostega orodja, ki ga je človek potreboval v vsakdanjem življenju, seveda pa ne smemo pozabiti na izročilo in prenašanje vedenj iz generacije na generacijo.

Tudi temu področju dediščine grozi izginotje, določeni običaji z razvojem tehnologije izgubljajo pomen. Ljudje so se začeli šele pred kratkim zanimati za svojo pomorsko in rečno dediščino, in to zelo konkretno. Posnetih je bilo veliko dokumentarnih oddaj. Ustanovili so društva, ki se trudijo obnoviti stare jadrnice in ladje, dogajajo se razne prireditve, s katerimi hočejo še bolj poudariti pomen ladjedelništva in ribolova.

Obstaja nevarnost, da se bo vse skupaj spremenilo v navadno folkloro oziroma teater, v katerem bi obiskovalci lahko spoznali popačeno podobo vodnega sveta. Toda lokalno društvo v Lyonu, ki vsako leto organizira procesijo mornarjev, zelo zvesto sledi izročilu. Izkrivljanju se najbolje izognemo tako, da upoštevamo dokumentarne vire.

Pomembna sta zlasti pisana in slikovna dediščina. Pričujoča dvojna številka glasila se ukvarja prav z njo. Prispevki poudarjajo, da morajo raziskovalci te tematike preučevati vire z različnih področij, kajti le to bo obogatilo tematiko vodne dediščine in prineslo nova spoznanja. Glede na naloge, ki so jih imeli pomorščaki in ribiči, so bili precej gibljivi. Torej se je treba obrniti ne samo na gradivo, ki je v javnih, upravnih in vojaških arhivih, ampak tudi na muzeje in knjižnice. Kot dober primer avtorji navajajo skupino raziskovalcev iz Bretanje in njihove dosežke. Zdaj je treba vse skupaj samo še geografsko razširiti.

Tudi v občinskih arhivih je mogoče odkriti veliko koristnega, saj stojijo v središču dogajanja.

Povezati pa je treba slikovna dela in literarna besedila z dokumenti, ki jih najdemo v ohranjenih zapisih sodnih procesov, oporok, računov – včasih zapisanih v lokalni govorici. Iz teh zapisov je mogoče veliko izvedeti o različnih tehnikah graditev ladij, prometnih pravilih na vodah, sporazumevanju mornarjev s kretinami in posameznimi besedami v obdobjih, za katera ni neposrednih pričevanj.

Seveda pa se je treba zavedati, da arhivi ne hranijo prav vsega, da se z zamenjavo generacij izgubljajo po-

membne informacije. Zato je pomembno tudi prostovoljno delo pri raziskovanju ustnih virov, lotiti se ga je treba z veliko mero objektivnosti, je pa na ta način mogoče dopolniti arhivske zbirke, hkrati pa pridobiti zasebne, osebne arhive in arhive malih podjetij.

Dokumentacije iz arhivov pa ne potrebujejo samo raziskovalci, ampak tudi strokovnjaki, ki se ukvarjajo z načrtovanjem urbanih središč, obnovo spomenikov ali pa turističnimi projekti. Veliko današnjih projektov ima korenine v preteklosti. Tako tudi načrt za plovbo po reki Seini, ki je bil znova aktualen decembra 1995, ob množični stavki prevoznikov. V mestnih arhivih se oglašča vedno več arhitektov in urbanistov. To je mogoče opaziti tudi v nekaterih španskih arhivih.

Arhivske službe, predvsem v manjših mestih, se znajdejo v središču pozornosti raziskovalcev, ki iščejo podatke o rečni in pomorski dediščini, ob arhivskem gradivu nastajajo razni projekti. Arhivi niso več samo hranitelji gradiva, ampak dobivajo novo vlogo posrednika.

Raziskovalci se ukvarjajo tudi s konceptom dediščine, tako materialne kot tudi socialne. Arhivi so del te dediščine, hkrati pa ponujajo ključ do razumevanja drugih področij. Dajejo informacije, so del mestnega življenja in ljudje se vedno bolj sklicujejo nanje, to pa pomeni, da se povečuje tudi število obiskovalcev arhivov.

Največ predlogov v zvezi z raziskovanjem rečne dediščine prihaja iz južne Francije, niso pa lokalno omejeni.

Kolokvij je pospremila tudi razstava v Muzeju Ziem, nastala ob sodelovanju številnih regionalnih in mestnih arhivov, z naslovom "Pomorci in rečni trgovci".

Polona Mlakar

DER ARCHIVAR, MITTEILUNGSBLATT FÜR DEUTSCHES ARCHIVWESEN, letnik 57, leto 2004, zvezki št. 1–4

Der Archivar, letnik 57, zvezek št. 1

Prvi zvezek začenja poročilo Roberta Kretschmarja; poroča o prireditvah, ki so potekale v okviru 74. nemškega arhivskega zborovanja. Zborovanje je bilo v Chemnitzu, in to od 30. septembra do 3. oktobra 2003. Tja je od 682 prijavljenih pripotovalo 638 udeležencev, 461 izmed njih je bilo članov nemške zveze arhivark in arhivarjev. To je bila sicer glede na prejšnja zborovanja dokaj nizka udeležba. Na zborovanju se je zvrstilo 51 referentk in referentov. Osrednja tema je bila zelo aktualna: Arhivi v družbenem procesu reform. Dramaturgija kongresa je bila sestavljena tako, da se je najprej v uvodnem predavanju podal opis situ-

acije v Zvezni republiki, potem pa se je na skupnih delovnih zasedanjih približe pogledalo reformske procese v upravi in potem še obravnavalo konsekvence za arhive. Odstopajoč od zadnjih zborovanj se zasedanja sekcij niso vršila popoldne po otvoritvi, temveč šele drugi dan. V teku zborovanja je bilo na primerih jasno pokazano, da so arhivi za svoje področje dela aktivno udeleženi v družbenih reformskih procesih, da se morajo angažirati in biti kreativni, da bodo pod spremenjenimi okvirnimi pogoji izpolnjevali svoje naloge in aktualne izzive. Referati, ki so se zvrstili na tem zborovanju, so natisnjeni v posebni izdaji publikacije *Der Archivar* (Beiband 9), ki je izšla v letu 2004 in ima enak naslov, kot je bila glavna tema nemškega arhivskega zborovanja: *Archive im gesellschaftlichen Reformprozess*.

Poročilo o poteku zborovanja sledijo natančnejša poročila o sejah štirih sekcij ter referatih in razpravah, ki so potekali v okviru vseh osmih strokovnih skupin znotraj Zveze nemških arhivarjev in arhivarjev; tem pa poročilo o delovni skupini za arhivsko pedagogiko in zgodovinskem izobraževanju, o forumu diplomiranih arhivarjev in arhivarjev in informacijskih prireditvah na 74. zborovanju, o forumu izobraževanja strokovnih nameščencev in informacijske službe ter o javni seji zvezne konference komunalnih arhivov v Nemčiji. V nadaljevanju je objavljen daljši prispevek z naslovom *Nemški arhivi v informacijski družbi – določitev mesta in perspektive*. Avtorjev prispevek je več: Thekla Kluttig, Robert Kretzschmar, Karl-Ernst Lupprian, Wilfried Reininghaus, Udo Schäfer, Barbara Schneider-Kempf in Günther Wartenberg. Prispevek je nastal na podlagi dela delovne skupine za informacijski menagement, obravnava pa strokovne naloge arhivov v informacijski družbi. Sledi prispevek Gerd Schneider, v katerem piše o pripombah eksternista k sedanji situaciji v nemški arhivistiki in podaja konkretne predloge ravnanj. Nadalje nam Renate Köhne-Lindenlaub v okviru prispevka z naslovom *Zgodovinski arhiv Krupp*, predstavlja zgodovino tega arhiva, ki je danes v lasti Alfreda Kruppa in Halbach ustanove ter predstavi njegove nove usmeritve v zadnjem četrtletju.

V okviru rubrike **Arhivska teorija in praksa** je objavljenih več krajših prispevkov, ki nas seznanjajo z arhivi in arhivskim gradivom (Viri o württembergski arhivistiki v nacionalsocializmu in povojnem času, Arhiv vzhodnoazijske misije v centralnem evangeličanskem arhivu Pfalz, Poslovlila se je Dr. Renate Köhne-Lindenlaub), nadalje z delom pri arhiviranju, vrednotenju in obdelavi gradiva (Izdelava oziroma priprava on line pripomočkov v glavnem državnem arhivu Stuttgart), z arhivsko tehniko (Pomemben napredek pri reprodukciji in digitalizaciji starih tiskov), uporabo, s stiki z javnostjo in raziskovanjem (Jubilej z rekordno dobrim rezultatom – 200 let generalnega deželnega arhiva Karlsruhe, 4. zasedanje za arhivsko pedagogiko, Izboljšanje dela s strankami v čitalnici), o dodatnem izobraževanju in stanovsko-poklicnih zadevah (Varstvo pri delu v arhivu), ter delom strokovnih zvez, odborov in zasedanj; njihova poročila tudi zaokrožajo

to rubriko (Zasedanje "Razvoj orodij za retrokonverzijo arhivskih pripomočkov" v glavnem državnem arhivu Nordrhein-Westfalen, zasedanje "Izročitev dokumentacije policije v NRW" v prej navedenem arhivu, 3. pomladansko zasedanje strokovne skupine 1 pri zvezi nemških arhivarjev, 46. zasedanje delovne skupnosti okrožnih arhivov pri okrožju Baden-Württemberg v Ludwigsburgu, Restitucija gosposkih in zemljiških arhivov, 1. dan saško-anhaltske deželne zgodovine v mestu Dessau).

Sledi rubrika **Tuja poročila**. V njej lahko preberemo tri prispevke z mednarodnega področja (Delavnica o valorizaciji, ki je potekala na Dunaju, Predstavitve in predaja tematskega inventarja "Pruska rudarska, metalurška in solinarska uprava 1763–1865" v Poljski, Poročilo o zasedanju v Bernu, kjer so obravnavali vprašanja valorizacije).

Na naslednjih straneh časopisa je v okviru rubrike **Poročilo o literaturi** predstavljenih oziroma ocenjenih 28 novih knjig in zvezkov periodike. Sledijo rubrika **Osebn obvestila**; v okviru te so objavljene spremembe imenovanj, premestitve, nastavitve ter upokojitve arhivskih delavcev v arhivih zveze in dežel Nemčije ter počastitve rojstnih dnevo zaposlenih v arhivih; objavljen je daljši nekrolog v počastitev gospoda Walterja Scherzerja (4. 12. 1916–10. 6. 2003), profesorja, ki je čez 34 let deloval pri bavarski arhivski upravi. V rubriki **Kratke informacije, razno**, so objavljeni novi naslovi in klicne številke ter elektronski in internetni naslovi različnih nemških arhivov, nekaj krajših obvestil ter pregled prireditev od septembra 2001 do novembra 2004. S sporočili Zveze nemških arhivarjev in arhivarjev se konča prvi zvezek.

Der Archivar, letnik 57, zvezek št. 2

Pričujoči zvezek začenja prispevek, ki ga je napisal Walter Schuster, z naslovom *Zahteve pri občinah in njihovi arhivi v času nove javne uprave*. Avtor predstavlja opis poklica nekoč in danes, okvirne pogoje za arhiv, novo javno upravo, posledice za arhiv, politiko odločanja in zahtev arhivov, zahteve strank, politike in uprave, podaja definicijo jedra nalog, sprejemljivost le-teh pri politiki in upravi, pristojnost izločenih ustanov ter vrednotenje rezultatov in gospodarske posledice. Naslednji prispevek, avtor je Ulrich Roeske, opisuje zahteve arhivov pri raziskavah razčiščevanja odprtih premoženjskih vprašanj. Gre za specifično nemško vprašanje, ko se je po delitvi nemške države in s tem različnim državnim, gospodarskim in družbenim razvojem v obeh nemških državah razvilo nešteto nepojasnjenih premoženjskih okoliščin. V temeljni pogodbi med DDR in BRD z dne 21. 12. 1972 se nahaja samo pripomba, da zaradi različnega pravnega položaja premoženjska vprašanja ne morejo biti urejena na podlagi te pogodbe. Nadalje Werner Heegewaldt v svojem prispevku predstavlja situacijo zemljiških arhivov v brandenburškem glavnem državnem arhivu, Hermann Schreyer pa arhivsko poročilo Rusije, 2000–2002, ki med drugim opisuje splošni razvoj in ar-

hivsko zakonodajo, arhivsko organizacijo in dostopnost virov, pa tudi mednarodno sodelovanje ("Rusika" v inozemstvu).

V okviru rubrike **Arhivska teorija in praksa** so objavljena poročila o arhivih in njihovem gradivu; med temi lahko beremo o kolokvijju, ki so ga pripravili v počastitev dr. Jürgena Wetzla, direktorja deželnega arhiva Berlin, o arhivu v zveznem uradu za ureditev odprtih premoženjskih vprašanj, o zapuščini Friedricha Böttchera (1842–1922) v arhivu liberalizma. Sledi prispevek o arhiviranju, vrednotenju in obdelavi gradiva, in sicer o napačnih razglasitvah (pogrešancev) za mrtve iz občinskih sodišč. V okviru teme Arhivska tehnika je predstavljena novogradnja mestnega arhiva Weilheim in objavljen kratek članek o nevarnostih na delovnih mestih v arhivih, bibliotekah in muzejih. V okviru teme Elektronska obdelava podatkov in novi mediji pa nas seznanjajo o postavitvi novega bavarskega portala, o novi domači strani državnega arhiva Marburg ter o digitalizaciji statusov animarum v deželnem arhivu Nordrhein-Westfalen. Tema Uporaba, stiki z javnostjo in raziskovanje prinaša najprej poročilo o dveh ministrskih obiskih v hesiškem državnem arhivu Marburg, potem o novoletnem sprejemu, prav tako v hesiškem državnem arhivu Marburg, poročajo o 10 letnici deželnega cerkvenega arhiva Kassel (1994–2004) ter o 150 letih arhiva evagenličanske cerkve v Porenju. Rubrika se konča s prispevkom o dodatnem izobraževanju in stanovsko-poklicnih zadevah, ki govori o tečaju v Heidelbergu, kjer so govorili o obliki metodičnih kompetenc med klasičnim opuščanjem del in modernim informacijskem upravljanjem, ter s poročili o delu raznih strokovnih zvez, odborov in zasedanj (30. seja odbora za elektronsko obdelavo podatkov v deželnem arhivu Berlin, 3. bavarski arhivski dan v Straubingu, kraj zasedanja 6. brandenburškega arhivskega dne: dominikanski samostan v kraju Prenzlau, arhivistika po letu 1800 v južni Nemčiji in Porenju, 47. zasedanje delovne skupnosti okrožnih arhivov pri deželnem okrožju Baden-Württemberg, 4. srečanje arhivov hranilnic v westfalskem mestu Warburg).

Zvezek nadaljuje rubrika **Tuja poročila**, v kateri je objavljeno sporočilo Thorstena Harmsa o pripravah na 15. mednarodni arhivski kongres na Dunaju, sledi prispevek s področja Nizozemske, v katerem Matthias Weber piše o simpoziju na temo spletni arhivi pri arhivski šoli Amsterdam, Gerhard Menk pa o odstopu Bernarda Woelderinka kot direktorja kraljevega hišnega arhiva v Haagu.

Poročilo o literaturi tokrat prinaša predstavitev in ocene devetnajstih knjižnih del, v nadaljevanju pa je po naslovih navedenih še 35 raznih knjig, priročnikov in zvezkov publikacij. Kot navadno sledi v okviru rubrike **Osebna obvestila** navedba sprememb imenovanj, premestitev, odhodov arhivskih delavcev v zveznih arhivih, arhivih dežel ter mest, cerkvenih arhivih in gospodarskih arhivih, arhivih visokih šol in znanstvenih organizacij, pa tudi seznanitev s počastitvami rojstnih dnevo arhivskih delavcev. Rubrika se končuje s nekrologom v spomin gospe Gertrud Milkereit (1916–2003). Z rubriko **Kratke informacije, razno**

se prispevki drugega zvezka končujejo. Objavljen je nov naslov mestnega arhiva Hameln, ki se je preselil ter dva kratka prispevka s področja delovanja arhivov, program prireditev do konca novembra 2004 ter zakonska določila in upravni predpisi za državne arhive in arhivsko varstvo v Nemčiji, kjer so objavljeni tudi ceniki storitev ter sporočila zveze nemških arhivark in arhivarjev o aktualnih informacijah.

Der Archivar, letnik 57, zvezek št. 3

Tretji zvezek tega letnika začenja prispevek Manfreda von Boetticherja; predstavlja nam organizacijo uporabe in predelavo čitalnice v dolnjesaškem glavnem državnem arhivu Hannover. Najprej na splošno predstavi arhiv, potem opiše pripravo na uporabo: prikaz naslovov spisov, organizacijo priprave gradiva in predlogo ter nadaljna vprašanja, ki se še pojavljajo pri uporabi gradiva. Sledi prispevek na enako temo Organizacija uporabe – koncepcije in izkušnje, ki predstavlja to področje arhivske dejavnosti v deželnem arhivu Berlin. Dieter Klose, Roswitha Link, Joachim Pieper, Clemens Rehm in Günther Rohdenburg pa poročajo o zasedanju skupine za arhivsko pedagogiko v Bocholtu, na katerem so obravnavali temo Arhivsko pedagoške perspektive – evropska bilanca. V nadaljevanju je objavljen prispevek Hannsa Petra Neuheuserja o vsebini in pomenu novih arhivsko specifičnih tehničnih pravil za biološke delovne medije. Razpravlja o ukrepih zaščite pri delu z mikrobiološko kontaminiranim arhivskim gradivom.

Rubrika **Arhivska teorija in praksa** najprej prinaša prispevke o arhivih in arhivskem gradivu. Seznanja nas s poslovitvijo oziroma upokojitvijo dr. Wolfganga Lauferja, dolgoletnega vodje in direktorja deželnega arhiva Saarbrücken, z ustanovitvijo združenja (zveze) hesiških arhivark in arhivarjev komunalnih arhivov, z "novim" mestnim arhivom Münster, z arhivsko zgradbo za cerkveno upravo v deželi Oldenburg, s Karl De-deciusovim arhivom – projektom nemške raziskovalne skupnosti. Podrubrika Arhiviranje, vrednotenje in obdelava gradiva prinaša prispevek, ki govori o projektu obdelave arhiva socialne demokracije, Elektronska obdelava podatkov in novi mediji pa o novi ponudbi intraneta (notranjega spleta) deželnega arhiva Berlin za berlinsko upravo. Uporaba, stiki z javnostjo in raziskovanje prinaša dva prispevka: Pripombe k arhivski znanstveni službi in obvestilo o razstavi "25 let neposrednih volitev v evropski parlament" arhiva za krščansko demokratsko politiko Konrad-Adenauerjeve ustanove v Sankt Augustinu. Dodatnemu izobraževanju in stanovsko-poklicnim zadevah je posvečen prispevek z zanimivim naslovom Rastoči problemi ne bodo nič manjši, če se bo čakalo. Opisuje pa digitalno arhiviranje in aktualna praktična poročila iz javne uprave. Rubrika Arhivska teorija in praksa se končuje s prispevki oziroma poročili o delu strokovnih zvez, odborov in zasedanj (58. strokovno zasedanje renso-palatinskih in posarskih arhivarjev in arhivark, 35. seja delovne skupnosti arhivi v mestnih dnevih Baden-Württemberg v Stuttgartu, ustanovna seja delovne

skupnosti nordrhein-westfalskih mestnih arhivov ter diskusija o novih medijih (internet, elektronske liste in CD-romi) v regionalni zgodovini).

Rubrika **Tuja poročila** tokrat prinaša štiri poročila v zvezi z mednarodno dejavnostjo, in sicer daljše poročilo o simpoziju omrežja mediatek, ki je potekal v Bonnu, obravnavali pa so zbirke občil v Nemčiji v mednarodni primerjavi; dalje poročilo o letnem zasedanju IASA deželne skupine Nemčije, vest o obisku direktorja renomiranega Gor'kij-inštituta iz Moskve v državnem arhivu Marburg ter obvestilo o razstavi v Domu zgodovine Zvezne republike Nemčije v Bonnu. Iz Švice pa poročajo o novih storitvah arhiva ETH v Zürichu.

Predstavitve oziroma ocene knjig in serijskih publikacij v rubriki **Poročilo o literaturi** tokrat obravnavajo 15 del, ob tem so navedeni tudi katalogi razstav arhivskega gradiva, ki so jih izdali v arhivih posameznih nemških dežel ali pa cerkvenih nemških arhivih. Rubriki **Osebnostna obvestila** z navedbo imenovanj, premestitev arhivskih delavcev v arhivih zveze in nemških dežel, mestnih, cerkvenih in drugih arhivih ter rojstnih dneвов in z nekrologom, posvečenim umrlemu Josefu Hemmerlu (1914–2003), nekdanjemu direktorju bavarskega glavnega državnega arhiva v Münchnu, sledijo **Kratke informacije, razno**. V tej rubriki izvemo za spremenjene naslove in telefonske številke nekaterih arhivov in se seznanimo s pregledom prireditvev od septembra 2001 do maja 2005 ter aktualnimi informacijami zveze nemških arhivark in arhivarjev.

Der Archivar, letnik 57, zvezek št. 4

Prvi prispevek, objavljen v tem zvezku, so napisali avtorji Uwe Schaper, Michael Scholz in Ilka Stahlberg, govori pa o brandenburškem arhivskem zakonu, ki je sedaj v veljavi 10 let. Opisuje njegov nastanek in potem njegova osnovna poglavja. Naslednji prispevek je napisal Wilfried Reininghaus, in sicer govori o nastanku, notranji organizaciji, nalogah in aktualnih ciljih deželnega arhiva Nordrhein-Westfalen. Martina Wiech pa v nadaljevanju opiše slavnost pri vzpostavitvi tega arhiva. K uporabi reprezentativnih naključno vzetih vzorcev na področju ohranitve gradiva predstavi Helge Kleinfeld in s tem zaokroži rubriko prispevkov v tem zvezku.

Rubrika **Arhivska teorija in praksa** najprej prinaša prispevka o arhivih in arhivskem gradivu. Seznanjata nas s prireditvami v državnem arhivu Leipzig (slavnost, razstava in strokovno zasedanje) ob 50. letnici obstoja ter zapuščino Fritza in družine von Hippel v univerzitetnem arhivu Freiburg. V okviru teme Arhiviranje, vrednotenje in obdelava je objavljen prispevek o projektu nemške raziskovalne skupnosti pri Goethe- in Schiller-jevem arhivu v mestu Weimar, in sicer o skupnem inventarju rokopisov dela Goetheja. Več prispevkov prinaša podrubrika **Elektronska obdelava podatkov in novi mediji**: Baden-württemberška arhivska uprava je pričela z elektronskim arhiviranjem, 35.000 katalogizacijskih naslovov mestnega ar-

hiva Mainz je prikazanih na internetu, Projekt digitalizacije "Zbirka Vasa sacra" deželnega cerkvenega arhiva Kassel, Izgradnja in struktura internetnega arhiva (arhiviranje internetnih nastopov socialdemokratske stranke Nemčije in njenih frakcij v parlamentu) ter "Internetni portal: Literarna zapuščina v renskih arhivih" v renskem literarnem arhivu, Heinrich-Heine inštituta. Podrubrika **Uporaba, stiki z javnostjo in raziskovanje** prinaša tri prispevke, in sicer o prireditvi "Italijanska impresija" v glavnem državnem arhivu Stuttgart, o potujoči razstavi istega arhiva, ki predstavlja Kurta Georga Kiesingerja (1904–1988) kot profesorja prava, ministrskega predsednika in zveznega kanclerja ter o dveh razstavah v hesiškem državnem arhivu Marburg ob 500. obletnici rojstva deželnega grofa Philippa Grossmütigena (1504–1567). Dodatnemu izobraževanju in stanovsko-poklicnim zadevam je posvečen prispevek, ki govori o društvu "Izpopolnjevanje arhivarjev medijev in dokumentalistov" in njihov izobraževalni program. S prispevki oziroma poročili o delu strokovnih zvez, odborov in zasedanj se končuje rubrika **Arhivska teorija in praksa**. Poročajo o 64. jugozahodnem nemškem arhivskem dnevu v kraju Weingarten pri Ravensburgu, o 14. deželnem arhivskem dnevu dežele Mecklenburg-Vorpommern, o pomladanskem zasedanju strokovne skupine 1 pri zvezi nemških arhivark in arhivarjev v saškem državnem arhivu Leipzig, o 48. seji delovne skupnosti okrožnih arhivov pri deželnem arhivskem dnevu Baden-Württemberg, o strokovnem zasedanju fotografskega in filmskega arhiviranja zveze cerkvenih arhivov v Düsseldorfu, o 3. zasedanju delovne skupine gospodarskih arhivov Bavarske v Münchnu ter o 5. Karlsruherskem zasedanju za arhivsko pedagogiko.

Rubrika **Tuja poročila** tokrat prinaša dve poročili. Prvo o 9. arhivsko znanstvenem kolokviju arhivske šole Marburg, drugo pa o delavnici stvarno tematskega inventarja pruske rudarske, metalurške in solinske uprave (izkušnje in perspektive). S področja Avstrije pa prispevek o razmišljanju in izkušnjah uporabe nove tehnologije na primeru škofijskega arhiva St. Pölten.

V **Poročilu o literaturi** se lahko seznanimo z izdajo 20 novih in na novo izdanih del. Sledi seznam izdanih repertorijev v Nemčiji v letih 2003/2004 ter objavljenih del, predstavljenih samo z naslovi. Rubriki **Osebnostne vesti** – v njej lahko preberemo o novih imenovanjih in zamenjavah arhivskih delavcev v različnih arhivih ter daljši nekrolog, posvečen spominu na dolgoletnega arhivarja v mestnem arhivu Erlanger, vodjo mestnega muzeja ter rodoslovca in zgodovinarja Johannes Eduarda Bischoffa (1913–2004) – sledi zadnja rubrika, t. i. **Kratke informacije, razno**, ki nas seznanja z novim naslovom in telefonskimi številkami okrožnega arhiva Calw, dvema kratkima prispevkoma in tudi s pregledom prireditvev od septembra 2004 do novembra 2005. Zvezek končujejo objava zakonskih določil in upravnih predpisov za državne arhive in arhivsko gradivo v Zvezni republiki Nemčiji ter sporočila Zveze društev nemških arhivark in arhivarjev.

Sonja Anžič

Osebne vesti

Dragica Černec 1933–2005

Naše drage kolegice Dragice Černec ni več med nami. Zgodilo se je tako kot mnogokrat dandanes zelo na lepem, ko zahrbtna bolezen pokaže prve znake in nato hitro steče do konca.

Dragica je bila ena prvih, ki so v skupini pod vodstvom ing. Maruše Krese postavljali konservatorsko-restavratorske temelje pisni dediščini v Sloveniji. Njena konservatorsko-restavratorska pot se je začela leta 1959, ko si se zaposlila v takratnem Muzeju Ljudske Revolucije v Ljubljani, na mestu konservatorke in

restavratorke gradiva na papirju. Tako je več deset metrov partizanskega pisnega gradiva, ki je zahtevalo izredno potrpežljivost in natančnost, ohranjenih po njeni zaslugi.

Ko se je leta 1980 oddelek preselil iz muzeja v večje in bolj funkcionalne prostore v Gruberjevi palači, kjer danes domuje Arhiv Republike Slovenije, je tudi ona skupaj s sodelavkami postala sodelavka Arhiva Republike Slovenije in skupaj z ing. Nado Čučnik-Majcen in Ireno Kavs pomagala vzgojiti drugo generacijo konservatorjev-restavratorjev arhivskega in grafičnega gradiva ter nadaljevala restavratorsko delo na starejšem in mlajšem gradivu.

Po upokojitvi nas je obiskovala in se redno odzivala na vsa arhivska strokovna in družabna vabila. Tudi letos je nameravala z Arhivčkovimi na vsakoletno ekskurzijo – in to v Egipt – pa so ji prvi znaki bolezni to preprečili.

Sodelavci in prijatelji se je bomo spominjali zaradi njene človeške topline. Spominjali se je bomo tudi po takih drobnih rečeh, kot so rdeča jabolka z njenega vrta na Dobrni, s katerimi nas je zalagala vsako zimo.

Dragica je bila mlada v duhu in srcu, zato je vedno znova gradila mostove med sodelavci in prijatelji. Njene pozitivne misli in besede so bile vedno ob pravem času na pravem mestu, tako da so nam mnogim pomagale prehoditi težavne trenutke in sprejeti nove življenjske odločitve. Zato jo toliko bolj pogrešamo, saj ni več njene mirne besede, ki bi nas potolažila in spodbudila.

V imenu sodelavcev Arhiva Republike Slovenije, ki smo bili tudi njeni kolegi in prijatelji

Jedert Vodopivec, Irena Kavs in Blanka Avguštin-Florjanovič

*Ljubezen nam je vsem v pogubo, 1987. Režiser Jože Gale, producent Televizija Ljubljana in Viba film
(ARS, AS 1280, Zbirka fotografij celovečernih igranih in kratkih filmov, Viba film, št. 22)*

Nove pridobitve arhivov v letu 2004

ARHIV REPUBLIKE SLOVENIJE

Sodišče združenega dela pokojninskega in invalidskega zavarovanja ter starostnega zavarovanja kmetov v Socialistični Republiki Sloveniji, 1978–1991, 535 š, 24 k, 54,5 tm

Republiški senat za prekrške, 1949–1987, 26 š, 2,6 tm

Otroška bolnica v Ljubljani, 1923–1946, 8 k, 0,7 tm

Deželna civilna bolnica v Ljubljani – kirurški oddelek, 1892–1918, 18 k, 1 tm

Obča državna bolnica v Ljubljani – kirurški oddelek, 1918–1945, 143 š, 105 k, 20 tm

Obča državna bolnica v Ljubljani – nevrološki oddelek, 1935–1945, 47 š, 5 tm

Klinični center Ljubljana – Kirurška klinika, 1945–1950, 76 š, 31 k, 10 tm

Klinični center Ljubljana – Nevrološka klinika, 1946–1950, 45 š, 4,5 tm

Klinični center Ljubljana – Interna klinika, 1975–1977, 362 š, 8 k, 50 tm

Sklad Prešernovih nagrad, 1998–2004, 11 š, 1,1 tm

Zbirka Plebiscit, 1990, 119 š, 12 tm

Agencija RS za revidiranje lastninskega preoblikovanja podjetij, 1993–2004, 261 š, 1 k, 44 tm

Urad za mladino RS, 1986–1998, 130 š, 18 videokaset, 4 magnetogrami, 1 zgoščanka, 14,4 tm

Republiška skupnost za ceste, 1930–1978, 377 š, 41,9 tm in 65 kolutov mikrofilmov

Zavod za hidrometeorologijo Slovenije, 1875–2002, 93,8 tm

Republiška geodetska uprava, 1960–1997, 311 š, 34,5 tm

Republiški sekretariat za notranje zadeve SRS, 1941–1990, materialni arhiv SOVE s predhodniki in osebnimi dosjeji, 2 tm, 16 š

Darila, odkupi, depoziti:

Poljanšek Miloš, 1964–1974, 2 š, 0,2 tm, darilo

Zbirka Vojeta Ignacija, 1957–1977, 50 mikrofilmskih kolutov in 10 map, odkup

Zbirka Kramarja Janeza, 1941–1960, 3 š, 0,3 tm, darilo

Zbirka Prekomorci v NOV, 1960–1965, 2 š, 0,2 tm, darilo

Odbor za bivše vojne ujetnike pri ZZB NOV Slovenije, 1944–2003, darilo

Zbirka razglednic, voščilnic in fotografij starejšega izvora, 1432 ks, odkup

Zbirka zvočnih zapisov, 136 ks, depozit

Zbirka videokaset, 101 ks/naslov, darilo

Odkupljeno filmsko arhivsko gradivo:

Kavčič Hine 9 filmov, 10 kolutov

Aatalanta 1 film, 2 koluta

ATA produkcija 1 film, 10 kolutov

Bindweed 1 film, 10 kolutov

Arsmedia 1 film, 1 kolut

Arkadena 1 film, 5 kolutov

Krstevski 1 film, 2 koluta

Podarjeno filmsko arhivsko gradivo:

Struna Ljubo 48 kolutov

Valencic Joe 1 film, 1 kolut

Pogačnik Vladimir 1 film, 1 kolut

Podarjeni filmi na DVD:

Alteka Kranj, 2 dvd

Tršan Lojz, 1 dvd

Makedonska kinoteka, 3 dvd

Valenčič Joe, 1 dvd

Jugoslovanska kinoteka, 1 dvd

Hrvaška kinoteka, 1 dvd

Stibilj Rezec Tatjana, 1 dvd

Arhiv RS, 1 dvd

Kinoteka Katalonije, 1 dvd

KUD Cineast, 2 dvd

Ministrstvo za promet, direkcija za ceste, 1 dvd

Studio Vrtnec Novo mesto, 1 dvd

Filmsko arhivsko gradivo, izročeno v hrambo (depozit):

Kinoatelje, 1 film, 39 kolutov (nitro)

Kinoatelje, 1 film, 5 kolutov

Mestna občina Ljubljana, 7 filmov, 13 kolutov

Kuhar Boris, 1 filmi, 1 kolutov

Medex, 14 filmov, 11 kolutov

Zgodovinski arhiv Ljubljana, 4 filmi, 48 kolutov

Zveza prijateljev mladine Ljubljana Šiška, 1 film, 3 koluti

Maya art, 1 film, 2 koluta

Urad za mladino RS, 1 film, 1 kolut

Arhiv RS / Slovenski filmski arhiv, 1 film, 1 kolut

Casablanca, 1 film, 1 kolut

Novi val, 1 film, 10 kolutov

Osnovna šola Preska, 5 filmov, 7 kolutov

Univerza v Ljubljani/Oddelek za etnologijo, 4 filmi, 4 koluti

Gorenje Velenje, 127 kolutov

Radiotelevizija Slovenija, 1 film, 104 koluti

Jelovica Škofja Loka, 7 filmov, 13 kolutov

Strup produkcija, 1 film, 5 kolutov

Zdravič Andrej, 17 filmov, 21 kolutov

Triglav film, 1 film, 14 kolutov
 Emotion film, 1 film,
 Dorin Filip Robar, 2 filma, 2 koluta
 Judnič Jaka, 1 film, 2 koluta
 Slovenski etnografski muzej, 3 filmi, 7 kolutov
 Kovinoplastika Lož 4 filmi, 5 kolutov

ZGODOVINSKI ARHIV CELJE

Skupščina občine Šentjur, 1970–1985, premoženjsko pravne zadeve, 1945–1994, 66,3 tm
 Skupščina občine Žalec, 1976–1985, 37,4 tm
 Posavski muzej Brežice (popis žrtev vojnega nasilja) – sezname narejeni v letih 1960–1963; 1941–1945, 2,7 tm
 SIS Šentjur pri Celju, 1983–1999, 0,3 tm
 Trg Mozirje, 1820, 1894, 1 knjiga
 Gospostvo Rajhenburg, 1709, 1753, 1 fascikel, 2 knjigi
 Okrajno glavarstvo Krško, 1868–1922, 0,1 tm
 Okupacijska občina Zagorje, 1941–1945, 0,6 tm
 OK LMS Celje, 1959–1965, 1,3 tm
 OK SZDL Laško, 1971–1990, 1,7 tm
 OK SZDL Velenje, 1970–1989, 15 tm
 OK SZDL Žalec, 1965–1991, 2,3 tm
 OK ZKS Laško, 1983, 0,1 tm
 OK ZKS Žalec, 1973–1991, 2,5 tm
 Okrajni komite ZSMS Celje, 1959–1965, 1,3 tm
 SDS Celje, 2004, 0,1 tm
 SLS Celje, 2004, 0,1 tm
 LDS Mestni odbor Celje, 2004, 0,1 tm
 ZLSD Celje, 2002, 2004, 0,1 tm
 Okrajno sodišče Celje, 1945–1978, 60 tm, zemljiška knjiga, 1871–1921, 55 tm
 Okrajno sodišče Kozje – zemljiška knjiga, 1900–1945, 9,8 tm
 Okrajno sodišče Rogatec – zemljiška knjiga, 1900–1945, 6 tm
 Okrajno sodišče Slovenske Konjice, 1960–1978, 2 tm, zapuščinske zadeve, 1961–1978, 3,3 tm, zemljiška knjiga, katastrske mape, 1898–1943, 10,8 tm
 Okrajno sodišče Šmarje pri Jelšah, zemljiškknjizne listine, katastrske mape, 1872–1945, 11,5 tm
 Državno tožilstvo Celje, 1946–1992, 17 tm
 Višje tožilstvo Celje, 1951–1999, 0,7 tm
 Sodnik za prekrške Hrastnik, 1974–1997, 2,5 tm
 Sodnik za prekrške Slovenske Konjice, 1955–1996, 3 tm
 Sodnik za prekrške Zagorje, 1972–1997, 3 tm
 Sodnik za prekrške Žalec, 1955–1998, 4 tm
 Aero d. d., 1952–1991, 20 tm
 Agrarira Brežice, 1962–1989, 5 tm
 Elektronika Velenje, d. d. 1993–2003, 4 tm
 Etol, Tovarna arom in eteričnih olj, d. d., 1946–1952, 9 tm
 Gorenje, d. d., 1965–1972, 30 fotografij
 Keramična industrija Liboje (KIL), 1950–1988, 10 tm
 Libela Celje, 1972–1991, 3 tm
 Opekarna – Rudnik Brežice, 1966–1993, 12 tm
 Pivovarna Tara, d. o. o., 2000–2003, 1 tm
 Razvojni center Celje, 1962–2000, 20 tm

Reklama Celje, 2004, (plakati), 0,1 tm
 Zdravilišče Rogaška Slatina, 1950–1995, 15 tm
 Železarna Štore, 1950–1990, 15 tm
 Žična Celje, 1960–1991, 17 tm
 I. Gimnazija Celje, 1942–1975, 2 tm
 Gimnazija Brežice, 1921–1948, 1,5 tm
 Osnovna šola Črešnjice, 1878–1988, 0,8 tm
 Osnovna šola Dobrna, 1909–1960, 1,6 tm
 Osnovna šola Frankolovo, 1846–1955, 0,7 tm
 Osnovna šola Podgora, 1762–1984, 3,5 tm
 Osnovna šola Sava Kladnik Sevnica, 1840–1969, 7,5 tm
 Osnovna šola Slovenske Konjice, 1763–1984, 3,1 tm
 Obrtna šola Slovenske Konjice, 1920–1944, 0,1 tm
 Osnovna šola Trbovlje, 1915–1943, kronika
 Osnovna šola Velika Dolina, 1930–1993, 1,5 tm
 Zavod za kulturo, šport in turizem Žalec, fotografije lokalnega časopisa, filmski plakati, 1975–1996, 1,5 tm
 Občinski odbor ZPM Velenje, 1970–1989, 3,2 tm
 Zveza naravnih zdravilišč in zdraviliških krajev Slovenije, 1964–1973, 0,1 tm
 Zbirka gradiva predsedniških in občinskih volitev 2002 ter evropskih volitev 2004, 0,1 tm
 Zbirka voščilnic, 2004, 71 kosov
 Zbirka gradiva evropskega prvenstva v rokometu, 2004, 0,1 tm
 Zbirka gradiva železničarskih godb, 1922–1927, 0,1 tm

Darila, odkupi, depoziti:

Carl Reichert: Rogaška Slatina, okoli leta 1830, veduta, odkup
 Josef Reiterer: Rogaška Slatina, okoli leta 1860, veduta, odkup
 36 fotografij različnih krajev
 244 razglednic različnih krajev
 11 razglednic – portreti
 Zemljevid Austria, 1860, odkup
 4 grafike, odkup
 Janez Črnej, letalski posnetki Celja, 1956, darilo

POKRAJINSKI ARHIV KOPER

Skupščina občine Piran, 1991–1995, 51 š, 5,5 tm
 Vojaška uprava jugoslovanske armade, 1947–1954, 5 š, 0,5 tm
 Občinski sodnik za prekrške Koper, 1992–1995, 14 š, 1,4 tm
 Sodnik za prekrške Koper, 1995–1998, 19 š, 1,9 tm
 Javno pravobranilstvo Koper, 1981–1997, 252 š, 25,2 tm
 Kamnolom Črnotiče, 1953–1999, 29 š, 3 tm
 Telekom Slovenije, 1947–1999, 14 š, 1,4 tm
 Preskrba Sežana, 1948–1998, 30 š, 3,3 tm
 Droga Portorož, 1975–1998, 20 š, 2 tm
 Učiteljišče Portorož – Koper, 1946–1968, 26 t. e., 2,6 tm
 Fakulteta za pomorstvo in promet Portorož, 1955–1994, 259 š, 25,9 tm

Darila, odkupi, depoziti:

Seznam kandidatov za enkratni pedagoški tečaj, ki ga je leta 1946/47 organiziralo Tolminsko učiteljsiše – izpostava Portorož ter odredbo PNOOO o otvoritvi tega tečaja, leto 1946–1947, 2 dokumenta, darilo
145 digitalnih fotografij gradiva o samostanu sv. Klare v Kopru
Ivan Vlahovič, Kronika prostovoljnega gasilskega društva za leto 2003
Osebni fond Drago Žerjal, 1903–2000, 12 š, 1,2 tm
Digitalizacija jugolir (denar cone B STO), 20 posnetkov
Digitalizacija arhivskega gradiva rodbine Dujc, 77 posnetkov
75 razglednic, darilo

POKRAJINSKI ARHIV MARIBOR

Albumi, 20. stol., 0,1 tm
Center za sluh in govor Maribor, 1978–1994, 2,9 tm
Čepl Karol, 1969–1995, 0,1 tm
Čas Anton, Josipdol, 20. stol., 0,1 tm
Delovna skupnost SIS Skupščina občine Ravne na Koroškem, 1952–1990, 5,5 tm
Dijaški dom Ravne na Koroškem, 1945–1963, 1,8 tm
Društvo Apolone, 2003–2004, 0,1 tm
Društvo glasbenih delavcev Harmonija Maribor, 1975–2001, 0,4 tm
Društvo občinskih uslužbencev za severni del Dravske banovine, 1929–1936, 0,1 tm
Družina Heinz, 20. stol., 0,1 tm
Družina Leschnigg, 1848–1946, 0,1 tm
Državna nižja gospodarska šola Maribor, 1941–1945, 0,6 tm
Ekonomsko poslovna fakulteta Maribor, 1959–2002, 8,6 tm
Evreco p. o. v stečaju Murska Sobota, 1990–1993, 0,2 tm
Fakulteta za elektrotehniko, računalništvo in informatiko Maribor, 1959–1994, 54,5 tm
Fototeka 2. pol. 20. stol., 0,2 tm
Fototeka, 20. stol., 759 razglednic, 0,2 tm
Glasbena matica Maribor, 1919–1952, 0,1 tm
Gradis Nova v stečaju Maribor, 1995–2004, 4,1 tm
Humanistično društvo Serpentina Maribor, 2000–2003, 0,1 tm
Indip d. d. v stečaju Lendava, 1966–2001, 3,5 tm
Konstruktor Maribor, 1947–1998, 12,6 tm
Krajevni ljudski odbor Dobrenje, 1945–1946, 0,1 tm
Metalna – Splošna stavbena družba Maribor, 1979–2001, 7,9 tm
Metalna ECC d. d. Maribor v stečaju, 20. stol., 849 fotografij, 13 foto albumov, 1 rednik, 2 tm
MTT – tovarna tkanin Melje, 1908–1990, 30 tm
Nigrad d. d. v stečaju Lendava, 1956–2000, 8 tm
Numizmatična zbirka, 1907–1909, 2 kovanca
Občina Pesnica – Občinski urad Pesnica pri Mariboru, 1929–1999, 3,5 tm
Občinsko javno tožilstvo Slovenj Gradec, 1947–1979, 28 tm

Okrajni ljudski odbor Maribor – okolica, 1945–1949, 6 knjig, 0,1 tm
Okrajno sodišče Maribor – okolica, 1945–1955, 28 tm
Okrajno sodišče Maribor, 1945–1955, 28 tm
Okrajno sodišče Murska Sobota, 1871–1970, 75 tm
Okrožno sodišče Maribor, 1945–1955, 28 tm
Okrožno sodišče Murska Sobota, 1958–1973, 11,3 tm
Planinsko društvo Maribor – matica, 1928–1999, 35 tm
Prometna šola Maribor, 1960–1999, 4,6 tm
SAG Konstrukcije d. o. o. Pragersko, 1993–2004, 0,9 tm
Skavtsko društvo Dravski bobri Maribor, 2001–2004, 0,1 tm
Skupščina občine Maribor, 1979–1991, 1 tm, dopolnitev
Sodnik za prekrške Slovenska Bistrica, 1966–1992, 6,4 tm
Sokolsko društvo Studenci pri Mariboru, 1919–1941, 0,1 tm
Štajerska domovinska zveza, 1941–1945, 2 knjigi
Tus – Italsoles d. o. o. v stečaju Slovenj Gradec, 1993–2000, 0,1 tm
Uteks Trade d. o. o. v stečaju Slovenj Gradec, 1992–2000, 0,1 tm
Šiftar Vanek, 1970–1985, 0,2 tm
Varia, 1679, 0,1 tm
Varia, 2001, 0,1 tm
Varia, 1935–1940, 6 knjig, 0,1 tm
Zavod za varstvo kulturne dediščine – OE Maribor, 1959–1980, 1,3 tm
Zavod za varstvo kulturne dediščine – OE Maribor, 1967–2002, 4,3 tm
Zbirka gramofonskih plošč, 20. stol., 0,5 tm
Zbirka žigov, štampljk, pečatnikov in pečatov, 1 štampljka

Darila, odkupi, depoziti:

759 razglednic Maribora, Koroške in voščilnice, odkup
2 albuma, 60 kosov gramofonskih plošč, odkup
Surovina d. d., 1920–1941, zapisniki Glasbene matice Maribor
3 fotografije in 19 dokumentov Sokolskega društva Studenci, 80 dokumentov družine Leschnigg, 7 knjig tovarna in trgovcev, 1932–1939, odkup
Krajevni ljudski odbor Podvelka, 52 kosov
Hrzenjak Milan, Album s fotografijami, 45 kosov, zemljiške odveze iz leta 1849, 6 kom Album s fotografijami družine Wilhem-Heinz-Družabnik, 66 fotografij, odkup
Gorninski register Stolne cerkve sv. Janeza Krstnika za vas Bistrica pri Limbušu, odkup
2 zlatnika 10 kron iz leta 1907 in 1909, odkup

POKRAJINSKI ARHIV NOVA GORICA

Občina Bovec, 1921–1945, 1 š, 11 knjig, 2 ovoja, 1 mapa, 0,3 tm
Občina Čezsoča, 1924–1928, 1 ovoj, 1 mapa, 0,1 tm
Občina Grahovo, 1924–1943, 1 mapa

- Občina Log, 1874–1928, 5 knjig, 1 mapa
 Občina Soča, 1917–1945, 6 knjig, 1 ovoj, 1 mapa, 0,2 tm
 Občina Srpenica, 1910–1926, 4 knjige, 1 mapa
 Občina Trenta, 1914–1928, 1 knjiga, 1 ovoj, 1 mapa
 Občina Žaga, 1921–1926, 4 knjige
 Občinski ljudski odbor Bovec, 1954–1961, 8 š, 10 knjig, 0,9 tm
 Občinski ljudski odbor Grahovo, 1952–1955, 2 š, 0,2 tm
 Občinski ljudski odbor Kobarid, 1952–1961, 7 š, 4 knjige, 0,7 tm
 Skupščina občine Tolmin, 1953–1989, 70 š, 10 knjig, 7,1 tm
 Krajevni ljudski odbor Grahovo, 1948–1952, 1 š, 0,1 tm
 Krajevni ljudski odbor Podbrdo, 1950–1952, 1 mapa
 Krajevni ljudski odbor Soča, 1945–1945, 1 š, 0,1 tm
 Občinski odbor za ugotavljanje in odpravo posledic potresa na Tolminskem, 1976–1978, 21 š, 2,1 tm
 Občina Kal nad Kanalom, 1922–1943, 9 š, 0,9 tm
 Varia – uprava, 1 š, 0,1 tm
 Krajevna skupnost Bilje, 1964–1996, 7 š, 0,7 tm
 Samoupravna interesna skupnost za varstvo pred požarom občine Nova Gorica, 1977–1988, 6 š, 0,6 tm
 Katastrski urad Tolmin, 1920–1926, 13 š, 1,3 tm
 Okrajni odbor socialistične zveze delovnega ljudstva Gorica, 1962–1963, 1 mapa
 Občinski komite Zveze komunistov Slovenije Tolmin, 1946–1958, 1 knjiga
 Okrajni komite Zveze komunistov Slovenije Tolmin, 1949–1955, 1 š, 0,1 tm
 Okrajni odbor Osvobodilne fronte za Bovško, 1943–1945, 1 š, 0,1 tm
 Okrožna državna arbitraža Gorica, 1950–1954, 2 š, 0,2 tm
 Sodnik za prekrške Nova Gorica, 1955–1991, 28 š, 28 knjig, 15 kartotek, 6,8 tm
 Tribunal Gorica, 1924–1927, 4 š, 1 mapa, 0,4 tm
 Okrajno sodišče Nova Gorica, 1944–1954, 98 š, 9 knjig, 10 tm
 Sodnik za prekrške Tolmin, 1959–1999, 39 š, 37 knjig, 17 kartotek, 7,9 tm
 Okrožno sodišče Nova Gorica, 1944–1956, 150 š, 11 knjig, 15,5 tm
 Hranilnica in posojilnica v Biljah, 1931–1947, 1 knjiga
 Avtopromet Gorica, Nova Gorica, 1976–2002, 5 š, 0,5 tm
 Mizar Volčja Draga, 1958–2002, 17 š, 1,7 tm
 Plastik Kanal, 1959–1994, 12 š, 1,2 tm
 Trgovina z lesom, Komel Alojz, Solkan, 1925, 1 knjiga
 Osnovna šola Renče, 1947–1989, 1 š, 0,1 tm
 Gimnazija Nova Gorica, 1947–1992, 12 š, 1,2 tm
 Osnovna šola Bovec, 1948–1991, 40 š, 4 tm
 Dijaški dom Tolmin, 1945–2000, 24 š, 1 knjiga, 2,4 tm
 Glasbena šola Nova Gorica, 1951–1998, 19 š, 1,9 tm
 Osnovna šola Podbrdo, 1936–1999, 14 š, 1,4 tm
 Kmetijska šola Nova Gorica, 1968–2004, 4 š, 0,4 tm
 Dijaški dom Nova Gorica, 1948–1991, 41 š, 4,1 tm
 Lekarna Tolmin, 1992–1993, 1 mapa, 0,1 tm
 Katoliško slovensko izobraževalno društvo v Vipavi, 1910–1925, 1 zvezek
 Zveza prijateljev mladine Ajdovščina, 1994–2001, 7 š, 0,7 tm
 Občinski odbor Ljudske mladine Slovenije Bovec, 1953–1958, 1 mapa
 Občinska gasilska zveza Nova Gorica, 1955–1990, 44 š, 4,4 tm
 Čebelarstvo društvo Nova Gorica, 1948–1952, 1 mapa
 Občinski odbor Zveze borcev narodnoosvobodilne vojne Bovec, 1960–1960, 1 mapa, 0,1 tm
 Športno društvo Partizan Renče, 1997–2003, 1 mapa
 Zveza kulturnih organizacij Nova Gorica, 1967–2000, 91 š, 9,1 tm
 Gasilsko društvo Čepovan, 1948–1989, 4 š, 0,4 tm
 Okrajna gasilska zveza Gorica, 1948–1964, 13 š, 1,3 tm
 Okrajna gasilska zveza Tolmin, 1948–1955, 2 š, 0,2 tm
 Zgodovinsko društvo za severno Primorsko Nova Gorica, 1978–2004, 2 š, 0,2 tm
 Športno društvo Burja, 1949–, 1 mapa
 Društvo primorskih arhitektov Nova Gorica, 1979–1998, 6 š, 0,6 tm
 Turistično društvo Bovec, 1953–1992, 16 š, 1,6 tm
 Občinski odbor Zveze vojaških vojnih invalidov Bovec, 1959–1961, 1 mapa, 0,1 tm
 Krajevni odbor antifašistične fronte žena Čezsoča, 1946–1949, 1 mapa, 0,1 tm
 Zbirka pečatnikov, 1960–1999, 49 kosov
 Zbirka fotografij, 1890–1983, 309 kosov
 Zbirka mikrofilmov, 1939, 14 kolutov
 Zbirka fotokopij, 1921–1999, 642 fotokopij, 0,1 tm
 Zbirka razglednic krajev, 1899–2004, 115 kosov
 Zbirka videofilmov, 2004–2004, 2 kosa
 Zbirka razstav Pokrajinskega arhiva v Novi Gorici, 2003–2004, 5 map, 0,1 tm
 Zbirka plakatov, letakov in raznih tiskov, 1915–2004, 14 kosov
 Zbirka zgoščenk, 1895–2004, 12 kosov
 Krajevna organizacija Zveze rezervnih vojaških starešin Vipava, 1981–1985, 1 š, 0,1 tm
- Darila, odkupi, depoziti:**
 Miljutin Garlatti, 1914–1966, 1 mapa, darilo
 Branko Marušič, dr., 1989–2005, 3 š, 0,3 tm, darilo
 Hubert Bergant, 1959–1998, 6 š, 0,6 tm, darilo
 Janez Dolenc, prof., 1957–1990, 2 š, 0,2 tm, darilo
 Željko Kumar, 1908–1926, 1 š, 0,1 tm, darilo
 Ciril Zupanc, 1952–1987, 6 š, 0,6 tm, darilo
 Majda Luznik Makarovič, 1941–1985, 1 š, 0,1 tm, darilo
 Zora Pelikan, 1946–1997, 1 š, 0,1 tm, darilo
 Venceslav Makuc, 1944–2001, 1 š, 0,1 tm, darilo
 Angelo Leban, 1929–2001, 1 mapa, darilo
 Danilo Šuligoj, 1891–2000, 3 š, 0,3 tm, odkup
 Zbirka fotografij, 1890–1983, 267 kosov
 Zbirka razglednic krajev, 1899–2004, 112 kosov
 Zbirka videofilmov, 2004–2004, 3 videokasete

Zbirka plakatov, letakov in raznih tiskov, 1915–2004, 12 kosov

Zbirka zgoščenk, 1906–2003, 3 kosi

ZGODOVINSKI ARHIV PTUJ

Okrajno sodišče Ormož, Zemljiška knjiga, 1872–1945, 30 š, 351 knjig, 28 tm

Zemljiška knjiga za sodni okraj Ormož, 1800–1880, 3 knjige, 0,2 tm

Osnovna šola Breg, 1965–1984, matični listi, 7 š, 0,7 tm

Osnovna šola Videm s podružnico Leskovec, 1945–1985, 33 š, 3,3 tm

Zveza svobodnih sindikatov Slovenije, Območni odbor Ptuj, 1963–1990, 89 š, 8,9 tm

Republiška uprava za javne prihodke, 1955–1993, 29 š, 119 knjig, 5,2 tm

Darila, odkupi, depoziti:

Zbirka razglednic, 20 stoletje, 25 kosov, odkup

Vrabl, fotografije, 30.000 komadov, depozit (pridržane avtorske pravice)

ZGODOVINSKI ARHIV LJUBLJANA

Skupščina mesta Ljubljana, protokol, 1962 do 1994, 35 š, 3,5 tm

Okrajni (mestni) ljudski odbor Ljubljana, 1952–1956, 27 knjig, 1,3 tm

Občinska skupnost socialnega skrbstva Grosuplje, 1963–1991, 28 š, 1 kartoteka, 2,9 tm

Okrožno državno tožilstvo v Ljubljani, Zunanji oddelek v Domžalah, 1965–1978, 93 š, 75 knjig, 10,3 tm

Okrajno sodišče Brdo, 1850–1946, 179 š, 1 fascikel, 18 tm

Notariat Brdo, Josip Kenda, notar, 1929–1941, 6 š, 4 knjige, 0,7 tm

Občinski odbor ZZB NOV Ljubljana Vič Rudnik, 1950–1990 (2002), 11 š, 1,1 tm

Mestni odbor ZZB NOV Ljubljana, 1968–1990 (2001), 18 š, 1,8 tm

Občinski odbor ZZB NOV Ljubljana Bežigrad, 1960–2000, 22 š, 2,2 tm

Občinski odbor ZZB NOV Kamnik, 1954–1991 (2001), 10 fasciklov, 1,3 tm

Titovi zavodi Litostroj Ljubljana, 1946–1998, 59 š, 76 kartotek, 8 fasciklov, 1 album, 44 filmov, 17,9 tm

Ilirija Ljubljana, 1958–1995, 14 š, 1,4 tm

Rudnik Kaolina Črna, 1914–1991, 1 š, 0,1 tm

Državna smodnišnica Kamnik, 1954–2002, 1 mapa, 0,1 tm

Jata Zalog 1976–2002, 22 š, 13 plakatov, 2,3 tm

Državna smodnišnica Kamnik, 1826–1983, 6 š, 1 mapa z načrti, 1 film, 8 tm

Hotel Turist Ljubljana, 1954–1996, 11 š, 1,1 tm

Induplati Jarše, 1934–1997, 103 š, 10,3 tm

Zdravstveni dom za študente, 1958–1992, 60 š, 6 tm

Center strokovnih šol, Ljubljana, 1900–1974, 358 š, 35,8 tm

Okrajni ljudski odbor Novo mesto, 1952–1957, 3 knjige, 0,1 tm

Kmetijska zadruga Dragatuš, 1949–1960, 9 knjig, 0,12 tm

Osnovna šola Podzemelj, 1967–1996, 0,8 fasciklov, 0,8 tm

Okrajno sodišče Trebnje, 1883–1930, 149 knjig, 10 tm

Sodnik za prekrške Trebnje, 1991–1998, 6 fasciklov, 0,6 tm

Sodnik za prekrške Novo mesto, 1992–1996, 13 fasciklov, 1,8 tm

Okrožno sodišče Novo mesto, 1975–1954, 30 š, 16 knjig, 4,5 tm

Skupščina občine Kranj, 1978–1994, 450 š, 45 tm

Občinski ljudski odbor Bled, 1955–1961, 179 š, 7 fasciklov, 22 tm

Okrožni urad za zavarovanje delavcev v Ljubljani, Poslovalnica Kranj, 1891–1955, 21 š, 2,1 tm

Okrožni urad za zavarovanje delavcev v Ljubljani, Poslovalnica Tržič, 1891–1955, 16 š, 1 fascikel, 1,7 tm

Davčni urad Kranj, 1965–1993, 17 š, 1,7 tm

Okrajno sodišče Kranj, 1946–1970, 362 fasciklov, 48 knjig, 46,5 tm

Sodnik za prekrške Radovljica, 1991–1998, 10 fasciklov, 3 knjige, 2,3 tm

Občinski sodnik za prekrške Jesenice, 1964–1998, 30 š, 17 fasciklov, 7,8 tm

Živila Kranj, 1951–2000, 32 š, 3 fascikli, 3,5 tm

Gorenski sejem Kranj, 1956–2002, 50 š, 5 tm

Železarna Jesenice, 1947–1992, 70 š, 7,0 tm

Almira Radovljica, 1948–2004, 140 š, 14 tm

Gimnazija Jesenice, načrti poslopja gimnazije na Jesenicah, 1913, 7 kosov

Zveza kulturnih organizacij Kranj, 1956–2002, 85 avdiokaset, 94 videokaset

Gasilstvo Kranj, 1933–1937, 5 map

Skupščina občine Škofja Loka – redna registratura 1986, 83 š, 10,5 tm

Skupščina občine Škofja Loka – fragmenti gradbenih načrtov, 1977, 1 š, 0,1 tm

Skupščina občine Logatec – žirovski okoliš, 1961–1969, 4 kartoteke, 0,4 tm

Zveza društev prijateljev mladine Škofja Loka, 1963–1999, 2 š, 0,2 tm

Košarkarski klub Škofja Loka, 1961–2004, 5 š, 0,5 tm

Glasbena šola Idrija, 1946–1997, 60 š, 5,4 tm

Osnovna šola Cerkno, 1941–1991, 30 š, 6 fasciklov, 2 registratorja, 3,4 tm

Darila, odkupi, depoziti:

Fototeka, seriji G, H, 1899–1966, 27 kosov razglednic, odkup

Fototeka, serija B, okoli 1955, 1 album, 19 kosov, odkup

Načrti Carinarnice Jesenice, 1931, 8 kosov, odkup

Načrti objektov z območja Jesenic, 1911–1947, 73 kosov, odkup

Gradivo občine Leše in občine Mošnje, 1849–1941, 1 š, odkup

Jože Fink, gostilničar Kranj, 1887–1950, 1 š, 0,1 tm, darilo
 notar in advokat Stevo Šink, Škofja Loka, 1927–1965, 22 fasciklov, 4,2 tm, darilo
 Marjan Masterl, Škofja Loka, 1930–2000, 21 š, 2,1 tm, darilo
 Fotografije, 1915–1958, 145 kosov, odkup
 Družina Heinrihar, Škofja Loka, 1922–1959, 1 mapa, darilo
 Družina Gosar, Škofja Loka, 1893–1926, 1 mapa, darilo
 Družina Čopič, Idrija, 1819–1952, 1 š, 0,1 tm, darilo
 Jože Primožič-Miklavž in Marija Primožič-Milica, Idrija–1981, 3 škatle, 0,3 tm, darilo
 Zbirka razglednic in fotografij, 44 kosov razglednic in fotografij, darilo
 Zbirka razglednic in fotografij, 26 kosov razglednic, darilo
 Zbirka razglednic in fotografij, 16 kosov razglednic, nakup

NADŠKOFIJSKI ARHIV LJUBLJANA

Fotografije, 65 kosov
 Baragovo semenišče, 0,5 tm
 Projekt Nunciatura, 1 mapa
 ŽU Homec
 ŽU Dob
 ŽU Krašnja, 3 knjige
 ŽU Jesenice, 1 knjiga
 ŽU Dovje
 ŽU Radovljica, 2 knjigi

ŽU Jezersko
 ŽU Šenčur, 2 knjigi
 ŽU Selca
 ŽU Škofja Loka
 ŽU Lučine, 3 knjige
 ŽU Bevke, 1 knjiga
 ŽU Gorenji Logatec, 1 knjiga
 Fotografije, 75 kosov
 ŽU Domžale – dekanijski spisi, 0,4 tm
 Fotografije, 2 kosa
 Zapuščine škofov, 1 kos
 Zapuščine škofov, 1 kos
 Zbirka videokaset, 22 video kaset
 Fotografije, 21 kosov

ŠKOFIJSKI ARHIV MARIBOR

Župnija Maribor – Sv. Janez Krstnik PMK 1889–1898, 1 knjiga
 Zapuščine duhovnikov – Hrastelj Franc, 20. st., 2 škatli
 Zbirka cerkveni računi D1 – D28, D9 Rogatec 19. – 20. st., 5 škatel
 Zapuščine duhovnikov – Bohanc F., 20. st., 1 škatla
 Neurejeno gradivo, 19. – 20. st., 4 škatle
 Zbirka prepisov matičnih knjig, 21. st., 5 škatel

ŠKOFIJSKI ARHIV KOPER

Škofijska pisarna 1978–1986, 2,3 tm
 Prepisi matičnih knjig, 0,5 tm
 Osebno gradivo dveh pokojnih duhovnikov, 1 tm

Bibliografija arhivskih delavcev v letu 2004

Sonja ANŽIČ

- Ljubljanski župani skozi čas, 1504–2004, Ljubljana 2004, 179 strani. (Soavtorja Damjan Hančič, Tatjana Šenk)
- Ljubljanska mestna uprava od prvega župana dalje, 1504–2004, Ljubljana 2004, katalog, 110 strani. (Soavtorja Damjan Hančič, Tatjana Šenk)
- Ljubljanska mestna uprava od prvega župana dalje, 1504–2004, Ljubljana 2004, zloženska. (Soavtorja: Damjan Hančič, Tatjana Šenk)
- Prebivalstvo občine Vrhnika na prelomu 19. v 20. stoletje. V: Vrhniki razgledi. – 5 (2004), str. 95–100.
- Der Archivar, letnik 56, 2003. V: Arhivi. – 27, št. 2, (2004), str. 390–394.

Bojana ARISTOVNIK

- Mesto v objemu voda, Poplave v Celju v 20. stoletju, Celje 2004, razstava in zloženska, str. 1–2. (Soavtorica Tatjana Kač)

Blanka AVGUŠTIN FLORJANOVIČ

- Fotoalbumi s konca 19. stoletja. V: Vračanje izvornih podob, Ljubljana 2004, str. 199–200. (Zbirka Dnevi evropske kulturne dediščine)
- Inkunabule in tiski zgodnjega 16. stoletja v knjižnici frančiškanskega samostana na Kostanjevici. V: Vračanje izvornih podob, Ljubljana 2004, str. 190–191. (Zbirka Dnevi evropske kulturne dediščine)
- Izdelava po meri izdelane zaščitne škatle. V: Tehnični in vsebinski problemi klasičnega in elektronskega arhiviranja, št. 3 (2004), str. 244–259. (Soavtorica Tina Buh)

Zdenka BONIN

- Pokopavanje v samostanski cerkvi manjših bratov konventualcev sv. Frančiška med leti 1719 do 1806 ter razpustitev samostana. V: Arhivi. – 27, št. 1, (2004), str. 109–120.
- Cona B Svobodnega tržaškega ozemlja (1947–1954) Zona B del Territorio libero di Trieste, Zbornik ob 50-letnici priključitve coni B STO Jugoslaviji, Koper 2004, 234 strani. (Urednica)
- Življenje v coni B Svobodnega tržaškega ozemlja. V: Cona B Svobodnega tržaškega ozemlja (1947–1954) Zona B del Territorio libero di Trieste, Zbornik ob 50-letnici priključitve coni B STO Jugoslaviji, Koper 2004, str. 9–58.
- Znamke v coni B STO. V: Cona B Svobodnega tržaškega ozemlja (1947–1954) Zona B del Terri-

torio libero di Trieste, Zbornik ob 50-letnici priključitve coni B STO Jugoslaviji, Koper 2004, str. 157–187.

- Razstavniki katalog. V: Cona B Svobodnega tržaškega ozemlja (1947–1954) Zona B del Territorio libero di Trieste, Zbornik ob 50-letnici priključitve coni B STO Jugoslaviji, Koper 2004, str. 211–232. (Soavtorica Nada Čibej)

Nataša BUDNA KODRIČ

- Italijanska zasedba Sorice (II.), Odlomki iz župnijske kronike, ki jo je pisal župnik Janez Mikuž. V: Loški razgledi, 50 (2003), str. 141–172.
- Pod ljubljanskim gradom, koledar, Ljubljana 2004.
- "Kritiki so lahko le ljudje, ki imajo drugačno zgodbo o istem dogodku". V: Zgodovina za vse. – 11, št. 1 (2004), str. 105–106. (Soavtorica Aleksandra Serše)
- Mira Delavec: Nedolžnost in sila: življenje in delo Josipine Urbančič-Turnograjske (1833–1854). V: Kronika. – 52, št. 3 (2004), str. 451–452.
- Malefične svoboščine Ljubljančanov = Deren von Laibach Malefitzfrehhaitn: ljubljanski kazenski sodni red, Zgodovinski arhiv Ljubljana, Gradivo in razprave; št. 25, Ljubljana, Graz 2004, 219 strani. (Urednica)

Tina BUH

- Izdelava po meri izdelane zaščitne škatle. V: Tehnični in vsebinski problemi klasičnega in elektronskega arhiviranja, št. 3 (2004), str. 244–259. (Soavtorica Blanka Avguštin Florjanovič)

Matjaž CASAR

- Poznogotski kodeks. V: Vračanje izvornih podob, Ljubljana 2004, str. 188–189. (Zbirka Dnevi evropske kulturne dediščine) (Soavtorica Jedert Vodopivec)

Jože CIPERLE

- Palače modrosti: univerzitetna poslopja. V: Vestnik. – 35, št. 6/7 (2004), str. 13–14.
- Univerzitetna poslopja, Palače modrosti skozi čas. V: Delo. – 46, št. 296 (21. december 2004), str. 12.

Bojan CVELFAR

- Maksimilijan Celjski, Tomaž Prelokar, Brikcij Preprost, Janez Žiga Valentin Popovič, Johann Gabriel Seidl, Štefan Kočevar, Maksimilijan Stepišnik, Josef Neckermann, Mihael Vošnjak, Vatroslav Ob-

- lak, Matija Benčan, Herbert Zaveršnik, Ludvik Rebeušek, Bruno Hartman, Edi Gobec, Zvonko Fazarinc, Ivan Seničar, Nenad Firšt. V: *Znameniti Celjani*, Celje 2004, 120 strani. (Uvod in prispevki v monografiji)
- 700 letnica nadžupnije Sv. Križ, Rogaška Slatina 2004, 40 strani.
- Arhivska građa bosanskohercegovačkih izbjegličkih osnovnih škola u Sloveniji, Arhivska praksa. – 7, Tuzla 2004, str. 56–61.
- V hiši mojega očeta je mnogo bivališč ... (O porušeni celjskih cerkvah). V: *Lepo mesto, glasilo Turističnega društva Celje*, št. 1 (december 2004), str. 21, 22.
- Nobene škode: iz zgodovine protestantizma v Celju. V: *Evangelikičanski koledar*. – 52, (2004), str. 126–134.
- Marija ČIPIĆ REHAR**
- Odnos med Cerkvijo in državo na Primorskem od leta 1945 do 1953, magistrsko delo na Oddelku za zgodovino Univerze v Ljubljani, mentor: France M. Dolinar, Ljubljana 2004, 303 strani.
- Konflikti med slovenskimi oblastmi in goriškim nadškofom Margottijem ter tržaško-koprskim škofom Santinom (1945–1947). V: *Prispevki za novejšo zgodovino*. – 44, št. 1 (2004), str. 95–112.
- Življenje duhovnikov po drugi svetovni vojni na severnem Primorskem 1945–1952. V: *Tretji dan*. – 33, št. 7/8 (2004), str. 64–82.
- Življenje duhovnikov po drugi svetovni vojni na severnem Primorskem 1945–1952. V: *Studia Historica Slovenica*. – 4, št. 2–3 (2004), str. 585–605.
- Nada ČIBEJ**
- Priporočila mednarodnih ISO standardov – elektronsko arhiviranje. V: *Tehnični in vsebinski problemi klasičnega in elektronskega arhiviranja*, št. 3, (2004), str. 346–355.
- Uvajanje ISO standardov v arhivistiki na področju elektronskih medijev. V: *Zbornik referatov DOK_SIS, Kranjska gora 2004*, str. III-13–III-20.
- Registraturna građa imalaca iz oblasti privrede. V: *Arhivska praksa*. – 7, Tuzla 2004, str. 42–48.
- Bančništvo kot gospodarski segment v coni B STO. V: *Cona B Svobodnega tržaškega ozemlja (1947–1954) Zona B del Territorio libero di Trieste, Zbornik ob 50-letnici priključitve cone B STO Jugoslaviji, Pokrajinski arhiv Koper, Koper 2004*.
- Razstavni katalog. V: *Cona B Svobodnega tržaškega ozemlja (1947–1954) Zona B del Territorio libero di Trieste, Zbornik ob 50-letnici priključitve coni B STO Jugoslaviji, Koper 2004*, str. 211–232. (Sovavtorica Zdenka Bonin)
- Poročilo Komisije za podeljevanje Aškerčevih nagrad in Aškerčevih priznanj o delu v letu 2004. V: *Arhivi*. – 27, št. 2, (2004), str. 342–343.
- Milica Trebše Stolja, Slovensko-kanadsko društvo. V: *Arhivi*. – 27, št. 2, (2004), str. 375.
- Tatjana DEKLEVA**
- Dvajseti rektor Univerze v Ljubljani: Anton Melik, 1946–1950. V: *Vestnik*. – 35, št. 1/3 (2004), str. 17–18.
- France Martin DOLINAR**
- Knjižnice skozi stoletja (BiblioThecaria 14), Ljubljana 2004.
- Ušeničnik in Katoliška akcija. V: *Aleš Ušeničnik: čas in ideje: 1868–1952, Celje 2004*, str. 145–154.
- Teološko ozadje Herbersteinovega časa. V: *Herbersteinov simpozij v Rimu (Simpoziji v Rimu 21)*, Celje 2004, str. 7–20.
- Herbersteinovo pastirsko pismo. V: *Herbersteinov simpozij v Rimu (Simpoziji v Rimu 21)*, Celje 2004, str. 247–255.
- Katoliška Cerkev v Sloveniji v 20. stoletju. V: *Slovensko-avstrijski odnosi v 20. stoletju (Historia 8)*, Ljubljana 2004, slovensko str. 403–428, nemško str. 429–458.
- Pleterje med 1595 in 1904. V: *V tihoti in samoti najti Boga, Novo mesto 2004*, str. E XIII. (katalog razstave)
- Najstarejša omemba Šentvida in Lukovice. V: *Zbornik občine Lukovica 2004: ob 740-letnici prve pisne omemba Šentvida in Lukovice, Ljubljana 2004*, str. 8–10.
- Dachau, taboriščna številka 27640. V: *Franc Hrastelj, Njegova pot (Čas in ljudje 16)*, Ljubljana 2004, str. 7–10.
- Uvodna beseda. V: *Od držav na Slovenskem do slovenske države, Kočevje 2004*, str. 9–11.
- Zbirka Viri. V: *Arhivi*. – 27, št. (2004), str. 65–68.
- Zgodovina ljubljanskih sodnikov in županov. V: *Ljubljana*. – 9, (2004), št. 5/6, str. 46–47.
- Ljuba DORNIK ŠUBELJ**
- Vloga žensk v obveščevalnih in varnostnih službah na Slovenskem pred, med in po drugi svetovni vojni. V: *Ženske skozi zgodovino, Ljubljana 2004*, str. 159–168.
- Vloga žensk v obveščevalnih in varnostnih službah: v Sloveniji pred drugo svetovno vojno, med njo in po njej. V: *Svobodna misel*. – 42, št. 21 (12. nov. 2004), str. 15–18 in št. 22 (16. nov. 2004), str. 15–18.
10. letno srečanje IHA – mednarodne agencije za zgodovino obveščevalnih služb, Gradec, 4.–6. junij 2004. V: *Zgodovinski časopis*. – 58, št. 3/4 (2004), str. 524–528.
- Darinka DRNOVŠEK**
- Dokumenti organov in organizacij narodnoosvobodilnega gibanja v Sloveniji. Knjiga 9: avgust – 8. september 1943, Arhiv Republike Slovenije, Ljubljana 2003, 556 strani. (Sourednice Marjeta Adamič, Metka Gombač, Marija Oblak Čarni)

Arhivski vjesnik. – letnik 46/2003, Zagreb 2003. V: Arhivi. – 27, št. 2 (2004), str. 387–390.

Igor FILIPIČ

Vrsta duhovnikov nadžupnije Rogaška Slatina (Sv. Križ na Slatini). V: 700 letnica nadžupnije Sv. Križ, Rogaška Slatina 2004, str. 32–38.

Ivan FRAS

Inventar gosposčine Bistriški grad: 1587–1944. Pokrajinski arhiv Maribor, 2004. Inventarji; 10, 208 strani.

Listine, predmeti in podobe mesta Maribor: 750 let mesta Maribor. Pokrajinski arhiv Maribor, 2004. Katalogi; 19, 55 strani.

Šolstvo pri sv. Benediktu v Slovenskih goricah do leta 1894 v luči šolske kronike. V: Stopinje življenja, zbornik občine Benedikt, Benedikt 2004, str. 138–142.

Prvotna cerkva Sv. Donata in krivolov na Donački gori v 18. stoletju. V: Žetale in Žetalanci nekoč in danes, Žetale 2004, str. 46–50.

Natalija GLAŽAR

Arhivsko področje in Evropska unija. V: Tehnični in vsebinski problemi klasičnega in elektronskega arhiviranja. – 3, (2004), str. 7–19.

Arhivsko področje i Evropska unija. V: Arhivska praksa. – 7 (2004), str. 217–231.

Maja GOMBAČ

Zbornik ob sedemdesetletnici dr. Jožeta Žontarja. V: Zgodovinski časopis. – 58, št. 1–2 (2004), str. 241–244.

Slovenke in moda v času pred drugo svetovno vojno in po njej: primer pregleda izhajanja domačih modnih revij in ženskega oz. družinskega časopisja. V: Ženske skozi zgodovino, Ljubljana 2004, str. 109–124.

Metka GOMBAČ

Dokumenti organov in organizacij narodnoosvobodilnega gibanja v Sloveniji. Knjiga 9: avgust – 8. september 1943, Arhiv Republike Slovenije, Ljubljana 2003, 556 strani. (Sourednice Marjeta Adamič, Darinka Drnovšek, Marija Oblak Čarni)

Il campo di internamento di Zdravščina – Poggio Terza Armata, 1942–1943. V: La deportazione dei civili sloveni e croati nei campi di concentramento italiani: 1942–1943 = Deportacija slovenskih in hrvaških civilistov v italijanskih taboriščih: 1942–1943, Gradisca d'Isonzo 2004, str. 79–84.

Stanka GRKMAN

Karolinški fragment "Cura pastoralis". V: Vračanje izvirmih podob, Ljubljana 2004, str. 186–187. – (Zbirka Dnevi evropske kulturne dediščine) (Soavtorica Jedert Vodopivec)

Matične knjige župnije Korte. V: Vračanje izvirmih podob, Ljubljana 2004, str. 194–195. – (Zbirka Dnevi evropske kulturne dediščine) (Soavtorica Jedert Vodopivec)

Effect of starch coating during the leaf casting technique. V: Proceedings of ICOM-CC Graphic Documents Meeting, March 11–12 2004, Ljubljana 2004, str. 40–42. (Soavtorji Jedert Vodopivec, M. Černič Letnar, M. Berovič)

Vpliv vezivnosti škroba na postopek restavriranja papirja. V: Tehnični in vsebinski problemi klasičnega in elektronskega arhiviranja, št. 3, (2004), str. 230–243. (Soavtorji Jedert Vodopivec, M. Černič Letnar, M. Berovič)

Damjan HANČIČ

Ljubljanska mestna uprava od prvega župana dalje, 1504–2004, Ljubljana 2004, katalog 110 strani. (Soavtorja: Sonja Anžič, Tatjana Šenk)

Ljubljanska mestna uprava od prvega župana dalje, 1504–2004, Ljubljana 2004, zloženka. (Soavtorja: Sonja Anžič, Tatjana Šenk)

Ljubljanski župani skozi čas, 1504–2004, Ljubljana 2004, 179 strani. (Soavtorja: Sonja Anžič, Tatjana Šenk)

Iz vsakdanjega življenja mekinjskih klaris v 17. in 18. stoletju. V: Kamniški zbornik. – 17 (2004), str. 101–112.

Ženski samostani: najpomembnejša oblika ženske emancipacije v preteklosti. V: Ženske skozi zgodovino, Ljubljana 2004, str. 277–286.

Marija HERNJA MASTEN

Mestni pečati in grb mesta Ptuj. Zgodovinski arhiv Ptuj, Gradiva in razprave, Zvezek 3, Ptuj 2004, 40 strani.

Od nastanka kmetijskih družb do rejsko-seleksijskih društev. V: 100 let dela v selekciji in kontroli prireje mleka na Slovenskem, Ptuj–Ljubljana 2004, str. 11–36.

Kungota in Ravno polje. V: Časopis za zgodovino in narodopisje, letnik 75/NV 40, št. 1, (2004), str. 41–60.

Okrajni urad Ravno polje po popisu iz leta 1811. V: Časopis za zgodovino in narodopisje, letnik 75/NV 40, št. 1, (2004), str. 105–128.

O ptujskem zdravstvu do nastanka javne bolnišnice. V: Zbornik splošne bolnišnice dr. Jožeta Potrča 1874–2004, Ptuj 2004, str. 101–124.

Kaj se je dogajalo na Ptujju pred 100 leti? List iz mestne kronike 1894, 1904. V: Ptujčan. – 10, št. 2, (27. februar 2004), str. 24–25 in št. 3, (31. marec 2004), str. 20–21 in št. 4, (26. april 2004), str. 15–16.

Mira HODNIK

Mlinarstvo in žagarstvo ob Logaščici od najstarejših virov do danes. V: Naravna in kulturna dediščina Logatca, Logatec 2004, str. 67–88.

Še o Logaškem okrajnem glavarstvu. V: Logaške novice. – 35, (16. december 2004), str. 14–16.

XV. mednarodni arhivski kongres, Dunaj. V: Arhivi. – 27, št. 2, (2004), str. 346–347.

Edinstven zapis o Notranjski. V: Notranjske novice. – 3, (10. december 2004), str. 15. (Intervju)

Mojca HORVAT

Poročilo o seminarju Štajerskega deželne arhiva v Gradcu. V: Arhivi. – 27, št. 2, (2004), str. 361–363.

Razstave Pokrajinskega arhiva Maribor v letu 2004. V: Arhivi. – 27, št. 2, (2004), str. 401–402.

Andrej HUDOMALJ

Ministrovanje ministra Franca Snoja. V: Arhivi. – 27, št. 1 (2004), str. 121–130.

Mateja JERAJ

Ženska naj bo mati in delavka: vloga in položaj žensk v socializmu, s poudarkom na obdobju 1945–1953. V: Ženske skozi zgodovino, Ljubljana 2004, str. 367–372.

Nada JURKOVIČ

Ptujska bolnišnica 1874–1945. V: Zbornik splošne bolnišnice dr. Jožeta Potrča 1874–2004, Ptuj 2004, str. 125–133.

Nasveti za zdravljenje tuberkuloze nekoč. V: Ptujčan. – 10, št. 9, (2004), str. 23 in št. 10, str. 14.

Alenka KAČIČNIK GABRIČ

O kmečkih dolgovih nekoliko drugače: problem servitutnih pravic na posestvu Snežnik. Ljubljana 2004, 205 strani. (Knjižnica "Kronike", časopisa za slovensko krajevno zgodovino; zv. 8)

Slovenska kronika XIX. stoletja: 1861–1883; Slovenska kronika XIX. stoletja: 1884–1899, Ljubljana 2003. V: Kronika. – 52, št. 1 (2004), str. 122–124.

Gospodstvo Brdo v luči franciscejskega katastra. V: Kronika. – 52, št. 2 (2004), str. 175–184.

Grad Snežnik: znana – neznana Slovenija. V: Gea. – 14, št. 5 (2004), str. 22–25.

Vladimir KOLOŠA

Nekaj utrinkov iz časov mojega tajnikovanja v Arhivskem društvu Slovenije (1976–1983). V: Arhivi. – 27, št. 1 (2004), str. 47–50.

Arhivsko društvo Slovenije in Zveza (društev) arhivskih delavcev Jugoslavije – slovenska in jugoslo-

vanska arhivistika v drugi Jugoslaviji (s poudarkom na obdobju med VIII. in X. zveznim arhivskim kongresom 1976–1984). V: Arhivi. – 27, št. 1 (2004), str. 57–64.

Poročilo o delu Arhiva Republike Slovenije za leto 2003, Ljubljana 2004, 110 strani. (Soavtorja Marjan Zupančič in Vladimir Žumer)

Slovenečkite gradovi niz vremeto : izložba na Arhivot na Republika Slovenija : Muzej na grad Skopje = Slovenska mesta skozi čas : Razstava Arhiva Republike Slovenije, Skopje, 7–21 april 2004, Ljubljana 2004, 44 str. – (Publikaciji na Arhivot na Republika Slovenija. Katalogi = Publikacije Arhiva Slovenije. Katalogi; sv. 20) (Soavtor, sourednik Andrej Nared)

Dzieje sloweńskich miast: wystawa Archiwum Republiki Słowenii : Archiwum Państwowe m. st. Warszawy, Warszawa, 12–26 października 2004 r. = Slovenska mesta skozi čas : Razstava Arhiva Republike Slovenije, Ljubljana 2004, 44 str. – (Publikacije Archiwum Republiki Słowenii. Katalogi = Publikacije Arhiva Slovenije. Katalogi; zes. 20) (Soavtor, sourednik Andrej Nared)

Mirjana KONTESTABILE ROVIS

Grželj, Vladimir: Kronika Hrpelj: ob 700-letnici prve pisne omembe Hrpelj, Hrpelje 2004. (Urednica)

Učitelj naj bo: razstava ob 130-letnici učiteljskega v Kopru in ljubiteljsko zbirateljstvo o šolstvu na Primorskem, Ljubljana 2004, 1 zgibanka, 8 strani. (Soavtor Janez Janežič)

Janez KOPAČ

Mesto Jesenice kot okraj (1950–1952). V: Jeseniški zbornik 9, Jesenice 2004, str. 46–52.

Ljubljanska mestna uprava od prvega župana dalje 1504–2004, razstava in katalog, Ljubljana 2004. V: Arhivi. – 27, št. 2, (2004), str. 398–400.

Adrijan KOPITAR

Nastajanje Napoleonove Kranjske: korespondenca François-Marie Farguesa, francoskega intendanta za Kranjsko in Gorenjsko, 1809–1810 = Avènement de la Carniole Napoléonienne : correspondance de François-Marie Fargues, intendant français de Carniole et Haute-Carniole, 1809–1810, Ljubljana 2004, 489 strani. (Sourednik Janez Šumrada)

Marija KOS

Arhivsko gradivo Železarne Jesenice. V: Jeseniški zbornik 9, Jesenice 2004, str. 60–70.

Matevž KOŠIR

Vega meri Sončev mrk (ob 250-letnici Vegovega rojstva). V: Spika. – 12, št. 12 (2004), str. 522–524. (Soavtor Stanislav Južnič)

Die krainischen Landstände und ihre Versammlungen im 16. und 17. Jahrhundert (Ihre innere Struktur zur Zeit der Reformation und Gegenreformation). V: *Parliaments, estates & representation = Parlements, états & représentation*. – 24 (2004), str. 131–146.

Družina Vega-Svoboda. V: *Jurij Vega in njegov čas*, Ljubljana, 20.–26. marec 2004, Slovenija, Ljubljana 2004, str. 34–37.

Revija Arhivi. V: *Arhivi*. – 27, št. 1 (2004), str. 69–72 (Soavtorica Ema Umek)

Arhivi in znanje – arhivsko izobraževanje. V: *Arhivi*. – 27, št. 2, (2004), str. 359–360.

Alfred Ogris – Wilhelm Wadl (Hgg.), *100 Jahre Kärntner Landesarchiv 1904–2004*. V: *Arhivi*. – 27, št. 2, (2004), str. 376–377.

Prof. dr. Božo Otoresec – osemdesetletnik. V: *Arhivi*. – 27, št. 2, (2004), str. 403–404. (Soavtorica Ema Umek)

Mateja KOTAR

Pečat na listini, izdani Kovaškemu cehu v Škofji Loki leta 1678. V: *Vračanje izvornih podob*, Ljubljana 2004, str. 192–193. – (Zbirka Dnevi evropske kulturne dediščine) (Soavtorica Jedert Vodopivec)

Brane KOZINA

Tudi v Loškem potoku smo pisali šolsko kroniko, podlistek. V: *Odmevi*, 4 številke.

Duša KRNEL-UMEK

Pot do prvega vladnega odloka leta 2000 o ustanovitvi Univerze na Primorskem. V: *Univerza na Primorskem : Pot do prvega vladnega odloka leta 2000*, Koper 2004, str. 9–32. (Tudi sourednica)

Slovenci na Jadranu. V: *Slovensko–hrvaška meja v Istri : Preteklost in sedanjost*. Ljubljana 2004, str. 13–34. (tudi urednica)

Jure MAČEK

Problematika privatnopravnih ustvarjalcev arhivskega gradiva s poudarkom na društvih. V: *Tehnični in vsebinski problemi klasičnega in elektronskega arhiviranja*. – 3, (2004), str. 75–95.

Ukinitveni komisar za društva, organizacije in združenja na Spodnjem Štajerskem, Pokrajinski arhiv Maribor, 2004, Inventarji; 11, 660 strani.

Splošnoizobraževalno šolstvo v Mariboru po drugi svetovni vojni, Pokrajinski arhiv Maribor, 2004, Katalogi; 17, str. 5–38.

Splošnoizobraževalno šolstvo po drugi svetovni vojni : razstava v Pokrajinskem arhivu Maribor. V: *Večer*. – 60, št. 120, (25. maj 2004), str. 12.

Nataša MAJERIČ KEKEC

Zbirka razglednic v Zgodovinskem arhivu na Ptujju. V: *Ptujčan*. – 10, št. 1, (30. januar 2004), str. 23–24.

Dragan MATIĆ

Andrej Pančur, V pričakovanju stabilnega denarnega sistema, Celje 2003. V: *Kronika*. – 52, št. 3 (2004), str. 453–456.

Preganjanje v zaledju Soške fronte. V: *Kolo nasilja*, Ljubljana, 2004, str. 19–29.

Jelka MELIK

Razvoj kazenskega prava na Slovenskem od 1848 do danes. V: *Malefične svoboščine Ljubljančanov*, Ljubljana 2004, str. 185–200.

Pravo in ženska: 1919–1959. V: *Ženske skozi zgodovino*, Ljubljana 2004, str. 345–350.

Organi za prestopke o prekrških kot ustvarjalci arhivskega gradiva. V: *Arhivi*. – 27, št. 2, (2004), str. 243–246.

XV. mednarodni arhivski kongres, Dunaj. V: *Arhivi*. – 27, št. 2, (2004), str. 355–356.

Leopold MIKEC AVBERŠEK

Raziskovalno delo v čitalnici arhiva. V: *Tehnični in vsebinski problemi klasičnega in elektronskega arhiviranja*, št. 3, (2004), str. 318–326.

Tehnični in vsebinski problemi klasičnega in elektronskega arhiviranja, Maribor 2004. V: *Arhivi*. – 27, št. 2, (2004), str. 369–373.

Milko MIKOLA

Zgodovina celjske industrije, Zgodovinski arhiv Celje, Celje 2004, 279 strani.

Logotipi celjskih industrijskih podjetij, katalog k razstavi, Zgodovinski arhiv Celje, 2004, 35 strani.

ETOL Celje – 80 let, partner z najboljšim okusom, Celje 2004, 80 strani. (Soavtorji Mateja Podjed, Rihard Conradi, Peter Marinšek)

In memoriam – Rudi Koželj (1943–2004). V: *Arhivi*. – 27, št. 2 (2004), str. 405.

Polona MLAKAR

La gazette des archives, št. 172 (1996). V: *Arhivi*. – 27, št. 2 (2004), str. 394.

Lučka MLINARIČ

Viri za gradbeno zgodovino Maribora po 1850, Pokrajinski arhiv Maribor, 2004, Viri; 2, zv. 16.

Mija MRAVLJA

Poskus prikaza strokovnih ekskurzij Arhivskega društva Slovenije ali Arhivčkovi se potepajo 1954–2004. V: *Arhivi*. – 27, št. 1 (2004), str. 73–82.

Ilaria MONTANAR

Gradivo za raziskovanje biografije duhovnikov v Škofjskem arhivu Maribor. V: Drevesa, 1. 11, št. 2–4, december 2004, str. 42–44.

Aleksandra MRDAVŠIČ

Glavni arhiv za Indije v Seville. V: Arhivi. – 27, št. 2, (2004), str. 267–272.

Andrej NARED

Slovenčkite gradovi niz vremeto : izložba na Arhivot na Republika Slovenija : Muzej na grad Skopje = Slovenska mesta skozi čas : Razstava Arhiva Republike Slovenije, Skopje, 7–21 april 2004, Ljubljana 2004, 44 str. – (Publikaciji na Arhivot na Republika Slovenija. Katalogi = Publikacije Arhiva Slovenije. Katalogi; sv. 20). (Soavtor, sourednik Vladimir Kološa)

Dzieje słoweńskich miast: wystawa Archiwum Republiki Słowenii : Archiwum Państwowe m. st. Warszawy, Warszawa, 12–26 października 2004 r. = Slovenska mesta skozi čas : Razstava Arhiva Republike Slovenije, Ljubljana 2004, 44 str. – (Publikacije Archiwum Republiki Słowenii. Katalogi = Publikacije Arhiva Slovenije. Katalogi; zesz. 20). (Soavtor, sourednik Vladimir Kološa)

Arhivsko društvo Slovenije v letu 2004 – v znamenju jubileja in dela. V: Arhivi. – 27, št. 2, (2004), str. 339–342.

Člani Arhivskega društva Slovenije v letu 2004. V: Arhivi. – 27, št. 1 (2004), str. 21–24.

Strokovna ekskurzija Arhivskega društva Slovenije v Provanso in na Azurno obalo. V: Arhivi. – 27, št. 2, (2004), str. 350–354.

Miroslav NOVAK

Vsebinski problemi transformacije podatkov iz klasičnih v elektronske oblike s posebnim poudarkom na informativnih pomagalih. V: Tehnični in vsebinski problemi klasičnega in elektronskega arhiviranja, št. 3, (2004), str. 389–406.

Božidar Kryl: Kronika Ljutomera za časa nemške okupacije od 6. aprila 1941 do 7. maja 1945. V: Zgodovinski listi. – 13, št. 1, (2004), str. 29–47.

Problemi mobilnosti podatkov v arhivski teoriji in praksi. V: Sistemi za upravljanje z dokumenti, posvetovanje DOK_SIS, Kranjska gora 2004, str. III–1–1–12.

Neki problemi stvaranja ličnih, predmetnih i geografskih lozinka u arhivskoj teoriji i praksi. V: Arhivska praksa. – 7, št. 1, (2004), str. 131–143.

Iz arhivarjeve skrinje: oddaje na RTS: 20 oktober – dan arhivov in praznik Občine Maribor (18. oktober 2004); Čas ter obvladovanje in merjenje časa (14. december 2004); Novo leto v Mariboru pred 200 leti (28. december 2004); O matičnih knjigah in rodoslovnih raziskavah (2. november 2004);

"Pojdimo v arhiv!" (12. oktober 2004); Uporaba arhivskega gradiva v arhivski čitalnici in za upravno pravne namene (16. november 2004).

Metka NUSDORFER VUKSANOVIČ

Upravno teritorialna pripadnost ozemlja občine Miren-Kostanjevica skozi čas. V: Občina Miren-Kostanjevica 1994–2004, zbornik občine ob 10-letnici, Miren 2004, str. 34–53. (Soavtor Jurij Rosa)

Artur Lokar, ajdovski notar 1904–1926. V: Arhivi. – 27, št. 2 (2004), str. 396–397.

Brane OBLAK

Bolnišnica Ptuj – gradbena dejavnost od ustanovitve do leta 1945. V: Zbornik Splošne bolnišnice dr. Jožeta Potrča, Ptuj 2004, str. 135–142.

Historično geografski pregled Dravskega polja in vasi Kungota. V: Časopis za zgodovino in narodopisje. – 75/40, št. 1, (2004), str. 41–60.

Nastanek in razvoj Kmetijskega kombinata Jeruzalem Ormož do združitve s Slovinom. V: Ormož skozi stoletja, Ormož 2005, str. 522–537.

Hranilnica in posojilnica Sv. Urban-Destričnik. V: Destriški zbornik, 4 strani.

Emica OGRIZEK

Zemljiška knjiga v klasični in elektronski obliki ter arhivi. V: Tehnični in vsebinski problemi klasičnega in elektronskega arhiviranja. – 3, (2004), str. 371–381.

40. posvetovanje Hrvaškega arhivističnega društva, Topusko. V: Arhivi. – 27, št. 2, (2004), str. 347–349.

Blaž OTRIN

Listine imenovanj ljubljanskih škofov. V: Arhivi. – 27, št. 2 (2004), str. 395–396.

Aleksandra PAVŠIČ MILOST

Arhivi, varuhi preteklosti, Ljubljana 2004, katalog k razstavi, 22 strani.

Arhivsko gradivo gospodarskih organizacij v Sloveniji v času tranzicije. V: Arhivska praksa. – 7, Tuzla 2004, str. 23–29.

17. posvetovanje arhivskih delavcev Bosne in Hercegovine. V: Arhivi. – 27, št. 2, (2004), str. 349–350.

Barbara PEŠAK-MIKEC

Pod ljubljanskim gradom, koledar, Ljubljana 2004.

Olga PIVK

Razvoj usnjarstva na Vrhniki, Vrhnika 2004, zgiban-ka.

- Vrhniški razgledi, 4, Muzejsko društvo, 2003. V: Kronika. – 52, št. 3 (2004), str. 445–446.
- Hranilnice in posojilnice na Vrhniki. V: Vrhnikiški razgledi. – 5, (2004), str. 31–44.
- Predstavitev druge izdaje mednarodnih standardov za arhivski zapis na mednarodnem arhivskem kongresu na Dunaju. V: Arhivi. – 27, št. 2, (2004), str. 360–361.

Lucija PLANINC

- Risbe Karle Bulovec Mrak 70/02, 76-87/02 in 80-83/02. V: Vračanje izvornih podob, Ljubljana 2004, str. 206–208. – (Zbirka Dnevi evropske kulturne dediščine) (Soavtorica Jedert Vodopivec)
- Konserviranje risb Goršetovega Križevega pota. V: Vračanje izvornih podob, Ljubljana 2004, str. 209–210. (Zbirka Dnevi evropske kulturne dediščine) (Soavtorici Jedert Vodopivec in Simona Peterlin)
- Conservation of Karla Bulovec large format drawings. V: Conservation and restoration of paper – graphic material, Zagreb 2004, str. 79–82. (Soavtorica Jedert Vodopivec)

Tatjana RAHOVSKY ŠULIGOJ

- Načrti ljubljanskih hiš iz druge polovice 19. stol. V: Vračanje izvornih podob, Ljubljana 2004, str. 198–200. (Zbirka Dnevi evropske kulturne dediščine)

Katja RAPUŠ

- Časopisje Jutro letnik 1935. V: Vračanje izvornih podob, Ljubljana 2004, str. 201–202. (Zbirka Dnevi evropske kulturne dediščine) (Soavtorica Nataša Višnikar)

Marta RAU SELIČ

- Ženska, njen položaj in vloga pri filmu. V: Ženske skozi zgodovino, Ljubljana 2004, str. 133–139.

Jurij ROSA

- Še marsičesa ni. V: Primorske novice. – 21. 3. 2003, št. 23, str. 17.
- Planina nad Ajdovščino. V: Družina. – 8. 6. 2003, št. 23, str. 23.
- Orehovica se je "postarala" – v letu 2003 šesto let od njene prve omembe. V: Svet'ga Vida zgun, december 2003, št. 5, str. 16.
- Stari dokumenti pripovedujejo. V: Svet'ga Vida zgun, december 2003, št. 5, str. 4–16.
- Dr. Mira Cencič: Moč Domoljubja – biografija o tigarovcu Antonu Rutarju. V: Solska kronika. – 13 (37), št. 1, (2004), str. 187–189.
- Umetnine so razkrite in dane v občudovanje. V: Izjemne freske iz 15. stoletja, Kras, februar 2004, št. 63, str. 20–21.
- S. Fedele (Marjeta) Fabčič. V: Družina, 19. 9. 2004, št. 38, str. 24.

- Peter Medvešček (1859–1932), učitelj, politik, župan, pisec – ob stoletnici prvega izida njegove domoznanske knjižice Opis Sv. Križa (1904). V: Primorska srečanja. – 28, št. 279–280, (2004), str. 27–32.

- Peter Medvešček, učitelj, politik, župan, pisec (1859–1932). V: Koledar Goriške Mohorjeve družbe za leto 2005, Gorica 2004, str. 59–66.

- Stanko Premrl, skladatelj slovenske državne himne, ob 40-letnici smrti. V: Koledar Goriške Mohorjeve družbe za leto 2005, Gorica 2004, str. 161–162.

- Stanko Premrl, skladatelj slovenske državne himne, ob štiridesetletnici smrti. V: Koledar Mohorjeve družbe za leto 2005, Celje 2004, str. 242–243.

- Upravno teritorialna pripadnost ozemlja občine Miren-Kostanjevica skozi čas. V: Občina Miren-Kostanjevica 1994–2004, zbornik občine ob 10-letnici, Miren 2004, str. 34–53. (Soavtor z Metko Nusdorfer-Vuksanović)

Zdenka SEMLIČ RAJH

- Usklajena arhivska terminologija – pogoj za uspešno strokovno delo. V: Tehnični in vsebinski problemi klasičnega in elektronskega arhiviranja, št. 3, (2004), str. 112–123.

- Dostop do arhivskega gradiva in informacij javnega značaja v Evropski uniji. V: Sistemi za upravljanje z dokumenti DOK_SIS, Kranjska gora 2004, str. III-1-21–30.

- Od ideje do načrta: izbor gradbenih načrtov Okrajnega urada Maribor 1854–1868. Pokrajinski arhiv Maribor 2004, Katalogi; 18, str. 5–11.

- In memoriam Enver Čengić. V: Tehnični in vsebinski problemi klasičnega in elektronskega arhiviranja, št. 3, (2004), str. 412–413.

Aleksandra SERŠE

- Ob stoletnici vrhniškega vodovoda, Vrhnika 2004, zgibanka.

- Ob stoletnici vrhniškega vodovoda. V: Vrhnikiški razgledi. – 5 (2004), str. 73–78.

- Cesta Podlipa-Smrečje. V: Vrhnikiški razgledi. – 5 (2004), str. 26–30.

- "Kritiki so lahko le ljudje, ki imajo drugačno zgodbo o istem dogodku". V: Zgodovina za vse. – 11, št. 1 (2004), str. 105–106. (Soavtorica Nataša Budna Kodrič)

- Hans Bankl, Bolni Habsburžani. Bolezni in počutje vladarske rodbine, Ljubljana 2004. V: Arhivi. – 27, št. 2, (2004), str. 384.

Zorka SKRABL

- Rudnik lignita Otočec. V: Rast. – 15, št. 6, (2004), str. 602–608.

Gorazd STARIHA

Pijani in zapravljeni. V: Zgodovina za vse. – 11, št. 2, (2004), str. 54–72.

Vladimir SUNČIČ

Nastajanje Napoleonove Kranjske, Ljubljana 2004. V: Arhivi. – 27, št. 2, (2004), str. 383.

Tatjana ŠENK

Ljubljanska mestna uprava od prvega župana dalje, 1504–2004, Ljubljana 2004, katalog 110 strani (Soavtorja: Sonja Anžič, Damjan Hančič)

Ljubljanska mestna uprava od prvega župana dalje, 1504–2004, Ljubljana 2004, zloženska (Soavtorja: Sonja Anžič, Damjan Hančič)

Ljubljanski župani skozi čas, 1504–2004, Ljubljana 2004, 179 strani (Soavtorja: Sonja Anžič, Damjan Hančič)

Bibliografija prof. dr. Boža Otorepca od leta 1995 dalje. V: Arhivi. – 27, št. 2, (2004), str. 404.

Gašper ŠMID

Otroci iz Bosne in Hercegovine v begunskih šolah v Republiki Sloveniji. V: Arhivi. – 27, št. 2, (2004), str. 247–258. (Soavtor Žarko Štrumbl)

Slovenska zakonodaja ob začasnem izvozu arhivskega gradiva v razstavne namene. V: Tehnični in vsebinski problemi klasičnega in elektronskega arhiviranja, št. 3, (2004), str. 327–331.

Djeca iz Bosne i Hercegovine u izbjegličkim školama u Republici Sloveniji. V: Arhivska praksa. – 7 (2004), str. 62–74. (Soavtor Žarko Štrumbl)

Žarko ŠTRUMBL

Otroci iz Bosne in Hercegovine v begunskih šolah v Republiki Sloveniji. V: Arhivi. – 27, št. 2, (2004), str. 247–258. (Soavtor Gašper Šmid)

Djeca iz Bosne i Hercegovine u izbjegličkim školama u Republici Sloveniji. V: Arhivska praksa. – 7 (2004), str. 62–74. (Soavtor Gašper Šmid)

Glavna pisarna–arhiv–e-arhiv. V: Tehnični in vsebinski problemi klasičnega in elektronskega arhiviranja, št. 3, (2004), str. 37–43.

Ljiljana ŠUŠTAR

Manica Koman kmečko dekle, uradnica, pisateljica. V: Splošno žensko društvo: 1901–1945, Ljubljana 2003, str. 406–416.

Romana Vasič. Poštna uradnica in aktivistka Splošnega ženskega društva. V: Splošno žensko društvo: 1901–1945, Ljubljana 2003, str. 417–419.

Šest tovarišic in dva moška. Partijsko gradivo Idrijsko–Cerkljanskega kot vir za krajevno zgodovino. V: Arhivi. – 27, št. 1, (2004), str. 131–136.

Slavica TOVŠAK

Arhivsko gradivo o šolstvu po drugi svetovni vojni in njegova uporaba v razstavne ter raziskovalne namene. V: Jure Maček, Splošnoizobraževalno šolstvo v Mariboru po drugi svetovni vojni, Pokrajinski arhiv Maribor 2004, Katalogi; 17, str. 3–4.

Listine, predmeti in podobe mesta Maribor. V: Ivan Fras, Listine, predmeti in podobe mesta Maribor: 750 let mesta Maribor, Pokrajinski arhiv Maribor 2004, Katalogi; 19, str. 6.

Uvod. Viri za gradbeno zgodovino Maribora po 1850, Maribor 2004, št 2/16, str. 3–4.

Arhivski viri za zgodovino Slovenske Bistrice. V: Ivan Fras, Inventar Gosposčine Bistriški grad 1587–1944, Pokrajinski arhiv Maribor 2004, Inventarji; 10, str. 5–8.

Gradivo društev in njihov pomen za zgodovino. V: Jure Maček, Ukinitveni komisar za društva, organizacije in združenja na Spodnjem Štajerskem, Pokrajinski arhiv Maribor 2004, Inventarji; 11, str. 5–6.

Postati del kulturnega utripa. V: Ravenski razgledi, december 2004, str. 12.

Jože Curk – osemdesetletnik. V: Večer. – 60, št. 155, (6. jul. 2004), str. 11.

Od ideje do načrta : izbor gradbenih načrtov Okrajnega urada Maribor 1854–1868. Pokrajinski arhiv Maribor 2004, Katalogi; 18, 47 strani. (Soavtorja Zdenka Semilič Rajh, Jože Curk)

Lojz TERŠAN

Oranje po filmski bazi. V: Kinotečnik. – 4, št. 7 (2004), str. 9.

Igor Pretnar: filmski dokumentaristični prvopristopnik. V: Kinotečnik. – 4, št. 8 (2004), str. 4.

Josip Broz Tito. V: Kinotečnik. – 4, št. 10 (2004), str. 9.

Kratke domače. V: Abonma Filmski četrtek 2004, Kulturni center Janeza Trdine, str. 6–7.

Vlasta TUL

Ajdovsko–šturske kulturne podobe v prelomnih letih 1945–1947. V: Goriški letnik. – 28 (2001/Brecljev zbornik), Nova Gorica 2003, str. 389–428. (Soavtor Jurij Rosa)

Izobraževalno društvo Idrija pri Bači. V: Koledar Goriške Mohorjeve družbe za leto 2005, Gorica 2004, str. 75–83.

Šolska kronika, Zbornik za zgodovino šolstva in vzgoje, 2003. V: Arhivi. – 27, št. 2 (2004), str. 384–385.

Razstava v počastitev 60. obletnice ustanovitve IX. korpusa NOV in POJ. V: Arhivi. – 27, št. 2 (2004), str. 402.

Učiteljica Justina Silič. V: Koledar (2004), str. 151–154.

Ivanka URŠIČ

- Srečko Kumar 1888–1954. Razstava ob petdesetletnici smrti glasbenika Srečka Kumarja, Nova Gorica – Dobrovo 2004, 38 strani. (katalog k razstavi)
- Srečko Kumar ob 50-letnici smrti. V: Primorska poje 2004. Katalog k reviji pevskih zborov, str. 39–41.
- S pesmijo je izražal silna čustva. Spomin na glasbenika Srečka Kumarja. V: Briški časnik. – IX, št. 36 (2004), str. 41–42.
- V spomin msgr. Francu Krapežu. V: Koledar Goriške Mohorjeve družbe za leto 2005, Gorica 2004, str. 193–194.
- Ob 50-letnici smrti glasbenika Srečka Kumarja. V: Koledar (2004), str. 135–142.

Lilijana VIDRIH LAVRENČIČ

- Artur Lokar, ajdovski notar 1904–1926. Nova Gorica 2004, katalog razstave, 30 strani.
- Restavrirano arhivsko gradivo Pokrajinskega arhiva v Novi Gorici. V: Arhivi. – 27, št. 2, (2004), str. 400–401.
- Sv. Socerb nad Podrago, Nova Gorica 2004, 32 strani.
- Bogata zgodovina sv. Socerba: cerkvico so posvetili že leta 1642. V: Primorske novice. – 58, št. 102 (26. okt. 2004), str. 8. (Soavtorica Katja Željan)

Nataša VIŠNIKAR

- Časopisje Jutro letnik 1935. V: Vračanje izvornih podob, Ljubljana 2004, str. 201–202. – (Zbirka Dnevi evropske kulturne dediščine) (Soavtorica Katja Rapuš)

Jedert VODOPIVEC

- Materialni popis dela Zbirke urbarjev Arhiva Republike Slovenije – AS 1074, I/2u–I/68u. V: Arhivi. – 27, št. 2 (2004), str. 323–338. (Soavtorici Jana Ludvik in Lilijana Žnidaršič Golec)
- Razstavljanje arhivskega in knjižničnega gradiva ter likovnih del na papirju, Ljubljana 2004, 224 strani. (Urednica)
- Priporočila za izdelavo paspartujev. V: Razstavljanje arhivskega in knjižničnega gradiva ter likovnih del na papirju, Ljubljana 2004, str. 137–160.
- Arhivsko in knjižnično gradivo ter likovna dediščina na pergamentu in papirju. V: Vračanje izvornih podob, Ljubljana 2004, str. 171–185. – (Zbirka Dnevi evropske kulturne dediščine)
- Karolinški fragment "Cura pastoralis". V: Vračanje izvornih podob, Ljubljana 2004, str. 186–187. – (Zbirka Dnevi evropske kulturne dediščine) (Soavtorica Stanka Grkman)
- Poznogotski kodeks. V: Vračanje izvornih podob, Ljubljana 2004, str. 188–189. – (Zbirka Dnevi evropske kulturne dediščine) (Soavtor Matjaž Cesar)
- Pečat na listini, izdani Kovaškemu cehu v Škofji Loki leta 1678. V: Vračanje izvornih podob, Ljubljana

- 2004, str. 192–193. – (Zbirka Dnevi evropske kulturne dediščine) (Soavtorica Mateja Kotar)
- Matične knjige župnije Korte. V: Vračanje izvornih podob, Ljubljana 2004, str. 194–195. – (Zbirka Dnevi evropske kulturne dediščine) (Soavtorica Stanka Grkman)
- Risbe Karle Bulovec Mrak 70/02, 76-87/02 in 80-83/02. V: Vračanje izvornih podob, Ljubljana 2004, str. 206–208. – (Zbirka Dnevi evropske kulturne dediščine) (Soavtorica Lucija Planinc)
- Konserviranje risb Goršetovega Križevega pota. V: Vračanje izvornih podob, Ljubljana 2004, str. 209–210. – (Zbirka Dnevi evropske kulturne dediščine) (Soavtorici Simona Peterlin in Lucija Planinc)
- Conservation of Karla Bulovec large format drawings. V: Conservation and restoration of paper – graphic material, Zagreb, 2004, str. 79–82. (Soavtorica Lucija Planinc)
- Mounting artefacts on paper. V: Conservation and restoration of paper – graphic material, Zagreb, 2004, str. 104–109.
- Effect of starch coating during the leaf casting technique. V: Proceedings of ICOM-CC Graphic Documents Meeting, March 11–12 2004, Ljubljana 2004, str. 40–42 (Soavtorji Stanka Grkman, M. Černič Letnar, M. Berovič)
- Optimizing the leafcasting technique. V: Restaurator. – 25 (2004), str. 1–14. (Soavtorica Meta Černič Letnar)
- Comparison between starch and methyl cellulose surface coating during the leaf casting technique. V: Proceedings of the International Conference Durability of Paper and Writing, Ljubljana 2004, str. 62–64. (Soavtorici Stanka Grkman in Meta Černič Letnar)
- Vpliv vezivnosti škroba na postopek restavriranja papirja. V: Tehnični in vsebinski problemi klasičnega in elektronskega arhiviranja, št. 3, (2004), str. 230–243. (Soavtorji Stanka Grkman, M. Černič Letnar, M. Berovič)

Jure VOLČJAK

- Listine imenovanj ljubljanskih škofov: kratki življenjepisi ljubljanskih (nad)škofov in pomožnih škofov ob razstavi listin ARS in NSAL, Ljubljana 2004, 68 strani. – (Publikacije Arhiva Republike Slovenije. Katalogi; zv. 21)

Ivanka ZAJC-CIZELJ

- Vzgojno-izobraževalne ustanove kot ustvarjalci in imetniki kulturne dediščine. V: Šolska kronika, – 13(37), št. 1, (2004), str. 71–82.
- Pravna osnova za delovanje društev 1849–1941. V: Arhivi. – 27, št. 1, (2004), str. 145–166.

Marjan ZUPANČIČ

- Poročilo o delu Arhiva Republike Slovenije za leto 2003, Ljubljana 2004, 110 str. (Soavtorja Vladimir Kološa in Vladimir Žumer)

Nina ZUPANČIČ PUŠAVEC

Problematika izvajanja Zakona o arhivskem gradivu in arhivih. V: Arhivi. – 27, št. 2, (2004), str. 277–294.

Katja ZUPANIČ

Dograditve ptujske bolnišnice po letu 1945 do danes. V: Zbornik Splošne bolnišnice dr. Jožeta Potrča, Ptuj 2004, str. 143–148.

Aleksander ŽIŽEK

Karel VI. potrdi celjske mestne svoboščine, faksimile s transkripcijo, prevodom in spremno besedilo, Zgodovinski arhiv Celje 2004, 96 strani + 111 strani.

Našim ljubim, zvestim celjskim meščanom: (Karel VI. potrdi celjske mestne svoboščine), Zgodovinsko društvo Celje, 208 strani. – (Zbirka Zgodovini.ce 2)

Na viziti pri Habsburžanih, Hans Bankl, Bolni Habsburžani. Bolezni in počutje vladarske rodbine. V: Vse za zgodovino. – 9, št. 2, (2004), str. 129–130.

Barbara Celjska, Ulrik II. Celjski. V: Znameniti Celjani, Celje 2004, str. 10–13.

Herman II. Celjski. V: Znameniti Celjani, Celje 2004, str. 8–9. (Soavtorica Rolanda Fugger-Germadnik)

Skrivnost lobanje št. 14, Radiks, Zobozdravstveni občanik, št. 14, Društvo zobozdravstvenih delavcev Celje, februar 2004, str. 19, 20. (poročilo)

"Še nikoli nismo bili tako mladi, močni, verni in fanatični, kakor smo danes!" Franz Steindl (1944), zvezni vodja štajerske domovinske zveze. V: Iz zgodovine Celja, Odsevi preteklosti 4, Celje 2004, str. 83–135.

Andrej Studen: Rabljev zamah. K zgodovini kriminala in kaznovanja na Slovenskem od 16. do začetka 21. stoletja. V: Acta Histriae. – 12, št. 2, (2004), str. 226–230.

Ženske skozi zgodovino: zbornik referatov 32. zborovanja slovenskih zgodovinarjev, Celje 2004, 394 strani. (Urednik)

1. pismo bralki. V: Zgodovina za vse. – 11, št. 1, (2004), str. 103–105.

2. pismo bralkama (urednicama). V: Zgodovina za vse. – 11, št. 1, (2004), str. 106–107.

Lilijana ŽNIDARŠIČ GOLEC

Zbirka urbarjev: okrog 1350–1850 : arhivski inventar : signatura fonda AS 1074. Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije, 2003. str. 137. (Urednica)

Der Klerus der Laibacher Domkirche und die protestantische Reformation bis Bischof Peter Seebach (1560–1568). V: Südostdeutsches Archiv. – 46/47 (2003/2004), str. 1–12.

Materialni popis dela Zbirke urbarjev Arhiva Republike Slovenije – AS 1074, I/2u–I/68u. V: Arhivi. – 27, št. 2 (2004), str. 323–338. (Soavtorici Jana Ludvik in Jedert Vodopivec)

Vladimir ŽUMER

Gostovanje na arhivskata izložba "Slovenečkite gradovi niz vremeto" vo Republika Makedonija. V: Slovečkite gradovi niz vremeto. Ljubljana 2004, str. 2–3. (Publikaciji na Arhivot na Republika Slovenija. Katalozi. Katalogi; sv. 20)

Pristup javnim podacima, informacijama, dokumentima i arhivskoj građi u Republici Sloveniji. V: Arhiv. – 5, br. 1 (2004), str. 34–50.

Ravnanje z dokumentarnim gradivom v javni upravi. 3, Odpiranje pošte in prejemna štampljka. V: Tajnica. – 11 (2004), št. 2, str. 21–23.

Ravnanje z dokumentarnim gradivom v javni upravi. 4, Signiranje in klasificiranje. V: Tajnica. – 11 (2004), št. 4, str. 13–15.

Ravnanje z dokumentarnim gradivom v javni upravi. 5, Vodenje evidence. V: Tajnica. – 11 (2004), št. 5, str. 20–21.

Ravnanje z dokumentarnim gradivom v javni upravi. 6, Oblikovanje zadev. V: Tajnica. – 11 (2004), št. 6, str. 22–23.

Ravnanje z dokumentarnim gradivom v javni upravi. 7, Signiranje in klasificiranje. V: Tajnica. – 11 (2004), št. 7/8, str. 22–23.

Poročilo o delu Arhiva Republike Slovenije za leto 2003, Ljubljana 2004, 110 str. (Soavtorja Vladimir Kološa in Marjan Zupančič)

XV. mednarodni arhivski kongres na Dunaju. V: Arhivi. – 27, št. 2, (2004), str. 356–359.

ARHIVSKO DRUŠTVO SLOVENIJE

1000 Ljubljana, Zvezdarska ulica 1
telefon: (01) 241 42 00
e-pošta: andrej.nared@gov.si
domača stran: www.arhivsko-drustvo.si

ZGODOVINSKI ARHIV CELJE

3000 Celje, Teharska cesta 1
telefon: (03) 428 76 40
telefaks: (03) 428 76 60
e-pošta: zg.arhiv-celje@guest.arnes.si
domača stran: www.zgarhiv.celje.si

POKRAJINSKI ARHIV KOPER

6000 Koper, Kapodistrijsov trg 1
telefon: (05) 627 18 24
telefaks: (05) 627 24 41
e-pošta: arhiv.koper@guest.arnes.si
domača stran: www.arhiv-koper.si

Enota Piran

6330 Piran, Župančičeva 4
telefon: (05) 673 28 41

ŠKOFIJSKI ARHIV KOPER

6000 Koper, Trg Brolo 11
telefon: (05) 611 72 04
telefaks: (05) 627 10 59
e-pošta: arhiv.kp@rkc.si
domača stran: www.rkc.si/arhiv-kp

ZGODOVINSKI ARHIV LJUBLJANA

1000 Ljubljana, Mestni trg 27, p.p. 373
telefon: (01) 306 13 06, 306 13 03
telefaks: (01) 426 43 03
e-pošta: zal@zal-lj.si
domača stran: www.zal-lj.si

Enota za Gorenjsko

4000 Kranj, Savska cesta 8
telefon: (04) 280 59 00
telefaks: (04) 202 44 48

Enota za Dolenjsko in Belo krajino

8000 Novo mesto, Skalickega 1
telefon: (07) 394 22 40
telefaks: (07) 394 22 48

Enota v Škofji Loki

4220 Škofja Loka, Partizanska c. 1c
telefon: (04) 506 07 00
telefaks: (04) 506 07 08

Enota v Idriji

5280 Idrija, Prelovčeva ulica 2
telefon: (05) 372 22 70
telefaks: (05) 372 22 71

NADŠKOFIJSKI ARHIV LJUBLJANA

1000 Ljubljana, Krekov trg 1
telefon: (01) 433 70 44
telefaks: (01) 439 64 35
e-pošta: nalj@siol.net

**ZGODOVINSKI ARHIV IN MUZEJ
UNIVERZE V LJUBLJANI**

1000 Ljubljana, Kongresni trg 12
telefon: (01) 241 85 80
telefaks: (01) 241 86 60

POKRAJINSKI ARHIV MARIBOR

2000 Maribor, Glavni trg 7
telefon: (02) 228 50 00
mobilni telefon: 031 314 771
telefaks: (02) 252 25 64
e-pošta: slavica.tovsak@pamb.pokarh-mb.si
domača stran: www.pokarh-mb.si

Enota za koroško območje

2390 Ravne na Koroškem, Čečovje 12
telefon: (02) 822 05 29

Enota za Prekmurje

9220 Lendava, Glavna ulica 5
Dolina pri Lendavi
telefon: (02) 575 14 05
telefaks: (02) 575 14 03

ŠKOFIJSKI ARHIV MARIBOR

2000 Maribor, Koroška cesta 1
telefon: (02) 251 76 90
telefaks: (02) 252 30 92
e-pošta: skofijski.arhiv@slomsek.net
domača stran: www.slomsek.net

POKRAJINSKI ARHIV V NOVI GORICI

5000 Nova Gorica, Trg Edvarda Kardelju 3
telefon: (05) 302 77 37
telefaks: (05) 302 77 38
e-pošta: pang@guest.neticom.si
domača stran: www.pa-ng.si

ZGODOVINSKI ARHIV PTUJ

2250 Ptuj, Muzejski trg 1
telefon: (02) 787 97 30
telefaks: (02) 787 97 40
e-pošta: zgod.arhiv-ptuj@guest.arnes.si
domača stran: www.poetovio.net/portal

ARHIV REPUBLIKE SLOVENIJE

1127 Ljubljana, Zvezdarska ulica 1, p.p. 21
telefon: (01) 241 42 00
telefaks: (01) 241 42 69
e-pošta: ars@gov.si
domača stran: www.gov.si/ars/index.html

Oddelek za dislocirano arhivsko gradivo I

1000 Ljubljana, Kongresni trg 1
telefon: (01) 241 42 93, (01) 241 42 91

Oddelek za dislocirano arhivsko gradivo II

1000 Ljubljana, Kongresni trg 1
telefon: (01) 241 42 89

Arhivski center za strokovni razvoj

1000 Ljubljana, Zvezdarska 1
telefon: (01) 241 42 14
telefaks: (01) 241 42 69
e-pošta: vladimir.zumer@gov.si

**INŠPEKTORAT ZA PODROČJE
KULTURNE DEDIŠČINE**

1000 Ljubljana, Slovenska cesta 27
telefon: (01) 478 25 17
telefaks: (01) 478 25 20